

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 4 2024

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славистики, Опольський університет, Ополь, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 1 від 30 серпня 2024 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року.

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Мосур О. С.

МІКРОТОПОНІМИ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ВІРУВАНЬ
МЕШКАНЦІВ КРАЮ У ХVІІІ–ХІХ СТОЛІТТІ.....1

Паска А. О.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА УРОЛОГІЧНОЇ
ТЕРМІНОЛЕКСИКИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ..... 6

Попович Н. М., Попович Ю. О.

МОВА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: КВАНТИТАТИВИ
З НЕОЗНАЧЕНОЮ КІЛЬКІСТЮ НА ШПАЛЬТАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ
«РУСЬКА РАДА».....14

Судук І. І.

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ГАЛУЗІ
ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ..... 21

Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Римар Н. Ю.

ПРАВОПИСНА АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
У СУЧАСНІЙ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ..... 30

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Мусійчук Т. І., Коляда Е. К.

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКУ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА TOLERANCE.....36

Панасенко Є. О.

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН У КОНТЕКСТІ
СПРИЙНЯТТЯ ПУБЛІЧНИМИ УПРАВЛІНЦЯМИ В УКРАЇНІ 41

Рись Л. Ф., Пасик Л. А., Бондарчук О. Ю.

ЯВИЩЕ ПАРОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 46

Ущатовська І. В., Черниш Є. С.

РІЗНОВИДИ КОМІЧНОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО
МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ ТВОРАХ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Т. ПРАТЧЕТТА).....52

Чеберяк А. М.

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У РОМАНІ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА
“THE CATCHER IN THE RYE”.....58

Чистяк Д. О.

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ІЗ ФРАНКОМОВНИХ ЛІТЕРАТУР В УКРАЇНІ
У ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....64

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Рябова К. О.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ:
МАШИННИЙ ТА АВТОМАТИЗОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД..... 69

Khatser G. O.

THE USAGE OF AI TOOLS FOR TEACHING TRANSLATION.....75

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Мороз В. В.

УНІВЕРСАЛЬНА ТЕКСТОТВІРНА МОДЕЛЬ AIDA
У СУЧАСНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ КОПРАЙТИНГУ:
АНАЛІЗ ТА СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ.....81

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Науменко Н. В.

СПОРТИВНІ МОТИВИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ.....88

Пухонська О. Я.

ТРАВМАТИЧНІ ВИМІРИ ВІЙНИ У КНИЗІ
ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА «ПІСЛЯ 24-ГО»..... 97

Савенко О. П.

АЛЮЗІЯ ЯК ІМПЛІКАТИВНЕ ПОСИЛАННЯ
У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ» 104

Токмань Г. Л.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІРИЧНОГО ЦИКЛУ «ПЛЕНЕР»
ІВАНА СВІТЛИЧНОГО ЯК ТЕКСТУ В ТЕКСТІ.....109

Юрчук О. О., Чаплінська О. В.

ПОЕТИКА МІСТИЧНОГО В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.....115

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Огульчанська О. А.

СВІЙ/ЧУЖИЙ ПРОСТІР У РОМАНІ ОРХАНА ПАМУКА
«МУЗЕЙ НЕВИННОСТІ».....122

Писаченко Д. Л.

СПЕЦИФІКА КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЕСТЕТИЗМУ
О. УАЙЛДА У КІНОСТРІЧЦІ ОЛІВЕРА ПАРКЕРА «ДОРІАН ГРЕЙ».....127

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Скорофатова А. О.

БУНТ КАНДІДА: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОВІСТЕЙ
«СПРАВЖНЯ ІСТОРІЯ А-К'Ю» ЛУ СІНЯ ТА «FATA MORGANA»
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО.....132

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Мізінкіна О. О.

ЖАНР РЕТРОРОМАУ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КРАЛЮКА.....142

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Нестеренко О. О.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТРОПІВ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ
ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА «ТЕРЕН У НОЗІ» 149

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Морозова О. О.

ПУБЛІЧНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-БІЖЕНОК В НІМЕЧЧИНІ
(НА ПРИКЛАДІ ДРУКУВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ФОНДУ AWO) 154

Старков В. І.

ІНФОГРАФІКА ЯК СИСТЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....159

Супрун В. М.

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ ПЕРІОДУ ВІЙНИ
ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН.....166

Супрун Л. В.

ВІТЧИЗНЯНА МЕДІАПОЛІТИКА ЩОДО НАЦМЕНШИН
ТА КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО
ТА МІЖКОМУНІКАЦІЙНОГО ДІАЛОГУ..... 172

Chekshturina V.

FEATURES AND BENEFITS OF CONCEPTUAL LIFE-SIGNIFICANT SPEECH..... 178

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Михайліченко Д. Г.

ТЕХНОЛОГІЇ ФЕЙКОВИХ НОВИН В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ПІД ЧАС ВІЙНИ.....184

Нестеряк Ю. В., Маруховська-Картунова О. О.

ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКА: НАУКОВИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ
ЩОДО ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ 189

Пархітько О. В.

РІВЕНЬ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ СПОРТИВНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКИ.....197

Тернова А. І., Ливада М. І.

FAST (FREE AD-SUPPORTED TELEVISION)
ЯК НОВИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ МЕДІА..... 206

Трачук Т. А., Андрищенко М. Ю.

ТЕНДЕНЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНЛАЙН-МЕДІА 212

Яблонський М. Р.

«ЗРОБИТИ УКРАЇНСЬКУ ПРАВДУ ГОЛОСНОЮ»:
ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
М. ШЛЕМКЕВИЧА В МЕМУАРНИХ ДжЕРЕЛАХ..... 221

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Чубук О. Л., Лупій Я. В.

АДАПТАЦІЯ КОНТЕНТУ ЧЕРЕЗ ЙОГО «ПЕРЕПАКУВАННЯ»
ЯК ОЗНАКА ІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІ МЕДІА
(НА ПРИКЛАДАХ ТЕЛЕКАНАЛІВ ОДЕСИ).....229

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....236

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Mosur O. S.

MICROTOPONYMS OF THE SAMBIRSKYY CYRKUL
AS A REFLECTION OF THE BELIEFS OF THE INHABITANTS
OF THE REGION IN THE XVIII–XIX CENTURIES.....1

Paseka A. O.

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY
AND UROLOGIC TERMINOLEXIC: THE MAIN STAGES OF FORMATION..... 6

Popovych N. M., Popovych Yu. O.

THE LANGUAGE OF MASS COMMUNICATION:
QUANTITATIVES WITH INDEFINITE QUANTITY ON THE PAGES
OF THE CHERNIVTSI NEWSPAPER “RUS'KA RADA”.....14

Suduk I. I.

MORPHOLOGICAL METHODS OF TERM-FORMATION IN THE FIELD
OF ENERGY EFFICIENCY AND RENEWABLE ENERGY SOURCES.....21

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Rymar N. Yu.

SPELLING ADAPTATION OF LOANWORDS
IN MODERN MEDIA COMMUNICATION..... 30

ROMANIC AND GERMANIC LANGUAGES

Musiichuk T. I., Koliada E. K.

REVISITING THE SEMANTICS OF THE ENGLISH NOUN “TOLERANCE”..... 36

Panasenko Ye. O.

THE ENGLISH LANGUAGE AS A GEOPOLITICAL PHENOMENON
IN THE CONTEXT OF PERCEPTION OF PUBLIC MANAGERS IN UKRAINE 41

Rys L. F., Pasyk L. F., Bondarchuk O. Yu.

PHENOMENON OF PARONYMY IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE..... 46

Ushchapovska I. V., Chernysh Ye. S.

TYPES OF THE COMICAL AND THE FEATURES OF THEIR LINGUISTIC
EXPRESSION IN ENGLISH-LANGUAGE LITERATURE
(ON THE BASIS OF THE WORKS OF T. PRATCHETT)..... 52

Cheberiak A. M.

PARCELLING IN THE NOVEL “THE CATCHER IN THE RYE” BY J.D. SALINGER.....58

Chystiak D. O.

LITERARY TRANSLATION FROM FRECNH-SPEAKING LITERATURES
IN UKRAINE IN DIACHRONY: PROBLEMS AND PERSPECTIVES 64

TRANSLATION STUDIES

Riabova K. O.

THEORETICAL BASICS OF THE DEFINITION OF CONCEPTS:
MACHINE AND AUTOMATED TRANSLATION.....69

Khatser G. O.

THE USAGE OF AI TOOLS FOR TEACHING TRANSLATION 79

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Moroz V. V.

UNIVERSAL TEXTUAL MODEL AIDA IN MODERN COMMERCIAL
COPYWRITING: ANALYSIS AND APPLICATION SPECIFICS.....81

UKRAINIAN LITERATURE

Naumenko N. V.

SPORTING MOTIFS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY.....88

Pukhonska O. Ya.

TRAUMATIC DIMENSION OF THE WAR IN VLADYSLAV IVCHENKO'S
BOOK "AFTER 24TH" 97

Savenko O. P.

ALLUSING AS IMPLICATIVE REFERENCE
IN "THE WORD ABOUT IGOR'S REGIMENT" 104

Tokman H. L.

INTERPRETATION OF THE LYRICAL CYCLE "PLENARY"
BY IVAN SVITLYCHNY AS A TEXT WITHIN A TEXT.....109

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V.

POETICS OF THE MYSTICAL IN WESTERN UKRAINIAN LITERATURE
OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES.....115

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Ohulchanska O. A.

OWN/OTHER SPACE IN ORHAN PAMUK'S NOVEL
"MUSEUM OF INNOCENCE" 122

Pysachenko D. L.

SPECIFICITY OF THE CINEMATOGRAPHIC IMPLEMENTATION
OF THE PRINCIPLES OF AESTHETICISM OF O. WILDE
IN OLIVER PARKER'S FILM "DORIAN GRAY".....127

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Skorofatova A. O.

CANDIDE'S REBELLION: COMPARATIVE INTERPRETATION
OF "THE TRUE STORY OF AH-Q" BY LU XUN AND "FATA MORGANA"
BY MYKHAILO KOTSUBYNSKY.....132

LITERARY THEORY

Mizinkina O. O.

GENRE OF THE RETRO NOVEL IN THE WORK OF PETER KRALYUK.....142

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Nesterenko O. O.

PECULIARITIES OF TROPES REPRESENTATION
IN THE CHINESE TRANSLATION OF THE STORY
"BLACKTHORN IN THE LEG" BY IVAN FRANKO 149

SOCIAL COMMUNICATIONS: THEORY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Morozova O. O.

UKRAINIAN REFUGEES IN GERMANY:
PROBLEMS OF COVERAGE IN THE UKRAINIAN MEDIA.....154

Starkov V. I.

INFOGRAPHICS AS A SYSTEM ELEMENT
OF THE ENTERPRISE'S INFORMATION POLICY.....159

Suprun V. M.

UKRAINIAN SONG OF THE WAR PERIOD
AS A SOCIOCOMMUNICATION PHENOMENON.....166

Suprun L. V.

DOMESTIC MEDIA POLICY REGARDING NATIONAL MINORITIES
AND INDIGENOUS PEOPLES OF UKRAINE: CONCEPT OF INTERCULTURAL
AND INTERCOMMUNICATION DIALOGUE.....172

Chekshturina V.

FEATURES AND BENEFITS OF CONCEPTUAL LIFE-SIGNIFICANT SPEECH.....178

THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

Mykhailichenko D. G.

FAKE NEWS TECHNOLOGIES IN SOCIAL MEDIA DURING WAR.....184

Nesteriak Yu. V., Marukhovska-Kartunova O. O.

INTERNET JOURNALISM: A SCIENTIFIC DISCOURSE ANALYSIS
OF THE MAIN APPROACHES TO THE DEFINITION.....189

Parkhitko O. V.

PECULIARITIES OF MODERN UKRAINIAN SPORTS INFORMATION
ONLINE JOURNALISM.....197

Ternova A. I., Lyvada M. I.

FAST (FREE AD-SUPPORTED TELEVISION)
AS A NEW MEDIA DEVELOPMENT VECTOR.....206

Trachuk T. A., Andriushchenko M. Yu.

TRENDS AND CHARACTERISTICS OF ONLINE MEDIA OPERATIONS.....212

Yablonsky M. R.

“MAKE UKRAINIAN TRUTH LOUD”:
PUBLICISTIC AND EDITORIAL-PUBLISHING ACTIVITIES
OF M. SHLEMKEVICH IN MEMOIR SOURCES.....221

APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Chubuk O. L., Lypii Ya. V.

ADAPTATION OF CONTENT THROUGH ITS
“REPACKAGING” AS A SIGN OF INTEGRATION IN SOCIAL MEDIA
(ON THE EXAMPLES OF ODESSA TV CHANNELS).....229

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....236

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/01>**Мосур О. С.**

Львівський національний університет імені Івана Франка

МІКРОТОПОНІМИ САМБІРСЬКОГО ЦИРКУЛУ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ВІРУВАНЬ МЕШКАНЦІВ КРАЮ У XVIII–XIX СТОЛІТТІ

Стаття присвячена лексико-семантичному аналізу мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX ст., твірними базами яких є лексеми, що відображають вірування мешканців регіону. Джерельною базою дослідження є Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Це перші поземельні кадастри Галичини. У писемних пам'ятках здійснено оцінку економічної вартості земель, а також збережено народні власні на зви малих географічних об'єктів. Територія тогочасної Галичини була поділена на циркули. У статті аналізуємо кадастрові книги 412 населених пунктів Самбірського циркулу. Дослідження документів Йосифінської (1785–1788) і Францисканської (1819–1820) метрик дає змогу порівняти якісні і кількісні зміни у мікротопонімії за 30 років. Загальні на зви, які є твірними базами аналізованих мікротопона зв, поділяємо на 6 груп. Ці апелятиви утворили наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на зви полів, лісів, ланів, нив, боліт, потоків, доріг, лугів, частин села, вулиць, бродів, окремих дерев тощо. З'ясовано, що мешканці Самбірського циркулу були християнами. У мотивувальних базах мікротопонімів збережено на зви католицьких і православних культових будівель, служителів, їхніх дружин, чернечих орденів. Більшість таких мікротопонімів двослівні з атрибутивним присвійним компонентом. Про вірування мешканців свідчать оніми, в основах яких слово цвинтар – сакральне (ритуальне) місце поховання померлих, а також – могила та гріб. Християнські символи – хрест, криж, статуя, фігура – збереглись у власних на звах. Віра в добро і зло відображена в мікротопоніміконі Самбірського циркулу. Фіксуємо протиставлення святий – чортів, злий, грішний; чорний – білий, а також – проміжні характеристики темний, сірий. Перспективу дослідження вбачаємо у можливості порівняння історичної мікротопонімії регіону з сучасною на відповідних географічних теренах.

Ключові слова: мікротопонім, апелятив, еклезіонім, Йосифінська (1785–1788) метрика, Францисканська (1819–1820) метрика, Самбірський циркул, твірна (мотивувальна) база, вірування.

Постановка проблеми. Мікротопоніми як власні просторічні на зви «розповідають» про значну кількість аспектів життя мешканців краю. Ці на зви, як фотоплівка, фіксують картину життя і діяльності жителів певного історичного періоду на конкретних теренах. В основах власних на зв невеликих географічних об'єктів збережено нашарування історичних, соціальних, культурних подій. Вивчення мікротопона зв можна здійснювати в синхронії та в діахронії. Дослідження історичних пропріативів – одне з надважливих завдань ономастики. Власні на зви малих географічних об'єктів мотивовані апелятивами та онімами. Лексико-семантичний аналіз твірних баз мікро-

топона зв дає можливість з'ясувати, які групи лексики були продуктивними у мікротопонімотворенні. Джерельною базою дослідження є Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики (відповідно фонд 19 і фонд 20). За часів укладання метрик територію Галичини було поділено на циркули. Ми аналізуємо книги погрунтового прибутку Самбірського циркулу (фонд 19 опис 14 повністю і фонд 20 опис 14 повністю), який налічував 412 населених пунктів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відапелятивні мікротопоніми Самбірського циркулу мотивовані групами лексики, які вказують на: специфіку географічного середовища, рос-

линний і тваринний світ, вірування, ремесла, соціальну та етнічну диференціацію населення, кількісні і якісні ознаки номінованого географічного об'єкта [8]. Про вірування населення історичного регіону дізнаємося опосередковано, оскільки твірними базами окремих мікротопонімів були слова на позначення культових споруд, сакральні назви тощо. Українські мовознавці, зокрема Мацьків П. В. [6; 7] і Скаб М. В. [ск], охарактеризували способи представлення сакрального в мовній сфері. Лучик В. В. описав сакральні мотиви в топонімії Центральної України [5], а Сокіл-Клепар Н. В. – в українській мікротопонімії [11].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз мікротопонімів, утворених від апелятивів, що вказують на вірування мешканців Самбірського циркулу. Завдання дослідження: 1) виокремити власні на зви малих географічних локусів з контексту писемних пам'яток; 2) здійснити лексико-семантичний аналіз твірних (мотивувальних) баз пропріативів.

Виклад основного матеріалу. Мікротопоніми Самбірського циркулу, у яких відображено вірування мешканців краю, похідні від на зв: 1) культових споруд, їхніх частин; 2) сакральних (ритуальних) місць; 3) релігійних символів; 4) чернечих орденів; 5) священнослужителів, їхніх дружин; 6) характеристик, ознак. В ономастиці «власну на зву місця проведення обряду, місця поклоніння в будь-якій релігії; на зву церкви, каплиці, костела, кірхи, монастиря» іменують еклезіонімом [1, с. 83].

1. Значна кількість історичних онімів утворилась від на зв культових споруд, їхніх частин.

У мікротопонімі *Pod Dzwonicą*, гор. (Ятв, ФМ, 2 зв) зафіксований апелятив д звіниця «вежа для д звонів на церкві, при церкві або окрема будівля з д звонами» [10, т. 2, с. 264]. Власна на зва каплиці *Kaplica S[święte]go Tadeusza*, капл. (Дубан, ЙМ, 77 зв) (Дубан, ФМ, 49 зв) похідна від загальної на зви каплиця «у християн – невеличка споруда без вітваря для відправ і молитов» [10, т. 4, с. 95]. Апелятив **кляштор** «католицький монастир» [10, т. 4, с. 195] утворив у ХІХ ст. двослівний онім *Pole Klasztorne*, п. (ВисВиж, ФМ, 24 зв). Від лексеми **костьол** (**костел**), яка іменує «римсько-католицький храм» [10, т. 4, с. 309] у книгах погрунтового прибутку фіксуємо складений пропріатив *Grunt Koscielny*, гр. (БарВел, ЙМ, 65 зв) (БарМал, ЙМ, 38 зв). Твірною базою мікротопона зв Самбірського циркулу було слово **монастир** 1. «релігійна громада ченців або черниць, що з належними їй землями та капіталами становить церковно-господарську організацію»,

2. «церква, будівлі й територія, належні цій громаді» [10, т. 4, с. 794]: *Manaster*, п. (ВисНиж, ЙМ, 51 зв) (ВисНиж, ФМ, 57 зв). У метриках апелятив **церква** «будівля, в якій відбувається християнське богослужіння» [10, т. 11, с. 202] зберігся в основах багатьох мікротопона зв, наприклад: *Od Cerkwii*, б. (Гонят, ЙМ, 35 зв).

2. Мікротопоніми, утворені від на зв сакральних (ритуальних) місць.

Для християн **цвинтар** – це «подвір'я і кладовище біля церкви», «місце, відведене для поховання померлих; кладовище» [10, т. 11, с. 185]. На зламі ХVІІІ–ХІХ ст. від цієї лексеми утворились оніми: *Na Cwyntari*, н. (Головс, ЙМ, 9 зв). Синоніми **гріб** «могила» [10, т. 2, с. 169] (*W Grobu*, лук. (Багн, ЙМ, 94)) і **могила** «яма для поховання померлого», «місце поховання і насип на ньому», «високий насип на місці давнього поховання» [10, т. 4, с. 772] (*Na Mohyli*, п. (Годв, ФМ, 51 зв)) мотивували діахронні мікротопона зви.

3. Мікротопоніми, мотивовані на звами релігійних символів.

Твірними базами частини мікротопонімів Самбірського циркулу є низка апелятивів, які вважаємо християнськими символами. До них зараховуємо слова **криж** «хрест» [10, т. 4, с. 342] і **хрест** «предмет і символ культу християнської релігії ...» [10, т. 11, с. 139], які є синонімами. Від цих слів на зламі ХVІІІ–ХІХ ст. утворились на зви лісу і полів: *Krzyysz*, п. (Модр, ЙМ, 45 зв) (Модр, ФМ, 92 зв); *Chresty*, л. (Смільн, ЙМ, 105), п. (Бітл, ЙМ, 111 зв) (Бітл, ФМ, 140 зв).

Одними з християнських символів вважаємо статуї і фігури, які традиційно можемо побачити у приміщенні храму, біля святині, а також – на перехрестях, роздоріжжях, на узбіччях шляхів. Власна на зва *Statuya S[święte]go Tadeusza*, фіг. (Дубан, ЙМ, 90 зв) (Дубан, ФМ, 58 зв) похідна від апелятива **статуя** «скульптурне тривимірне зображення людини або тварини» [10, т. 9, с. 671]. Одне зі значень слова **фігура** – «хрест із зображенням розп'яття або статуя святого, які ставили на великих дорогах, переважно на роздоріжжі» [10, т. 10, с. 584]. Імовірно, фігура, яка стояла біля лану і ниви, була орієнтиром для мешканців населеного пункту і прийменникова словоформа стала на звою сільськогосподарських угідь: *U Figury*, лан, н. (Волощ, ЙМ, 50 зв) (Волощ, ФМ, 27 зв).

4. Мікротопоніми, утворені від на зв чернечих орденів.

На зви чернечих орденів – тематична група лексик, представлена в історичних онімах, здебільшого як атрибутивний компонент. Від прикмет-

ника **чернечий** «наданий монастирю, ченцям» [10, т. 11, с. 311] утворилась власна на зва поля **Czerneczy Kut**, п. (Модр, ЙМ, 95 зв) (Модр, ФМ, 198 зв), а від **чернецький** (те саме, що чернечий), похідного від іменника *чернець* «член релігійної громади, який прийняв постриг і дав обітницю вести аскетичне життя відповідно до монастирського статуту; монах» [10, т. 11, с. 311] – онім **Nad Czarnieckim**, лан (Хлпл, ЙМ, 26 зв).

Атрибут **базилянський** (< *базилиани* – загальна на зва кількох католицьких монаших орденів візантійського обряду) мотивував на зву монастиря **Klasztor Bazyliański**, мон. (БілВел, ЙМ, 2 зв) (МонДереж, ЙМ, 2 зв) (МонДереж, ФМ, 3 зв). Прикметник **бернардинський** (< *бернардин* «член католицького чернечого ордену» [10, т. 1, с. 162]) зафіксований в на зві городу **Ogrod Bernadynski**, гор. (Бліх, ЙМ, 5 зв). Складений мікротопонім **Karmelickie Pole**, п. (Плеб, ЙМ, 27 зв) (Плеб, ФМ, 48 зв) походить від загальної на зви **кармелітський** (< *кармеліт* «чернець католицького ордену, заснованого в XII ст. у Палестині на горі Кармель під час хрестових походів» [10, т. 4, с. 108] або *кармелітка* «черниця католицького ордену, заснованого в XV ст. у Франції» [10, т. 4, с. 108]).

5. Мікротопоніми, похідні від на зв **священнослужителів, їхніх дружин**.

Найменування священнослужителів католицької і православної церков стали твірними (мотивувальними) базами мікротопонімів Самбірського циркулу, зафіксованих у Йосифінській (1785–1788) і Францисканській (1819–1820) метриках. Більшість пропріативів двослівні. Атрибутивний компонент оніма вказує на те, що власником об'єкта є ксьондз, біскуп, пробош, піп, попадя, дяк та ін.

Назва поля **Ślupiek Xięży**, п. (СтСамб, ЙМ, 142 зв) похідна від апелятива **ксьондз** «польський католицький священник» [10, т. 4, с. 380] (полонізм). На зва лісу **Klebania**, л. (ЯкубВол, ФМ, 68 зв) // **Plebania**, л. (Саск, ЙМ, 138) утворена від апелятива **плебанія** «парафія католицького священника; садиба, подвір'я, дім парафіяльного католицького священника» [10, т. 6, с. 573] – (пор. **плебан** (клубан) «парафіяльний католицький священник» [10, т. 6, с. 573]. Твірною базою оніма **Biskupskie Pole**, п. (Торч, ФМ, 106 зв) є лексема **біскуп** «католицький єпископ» [10, т. 1, с. 190]. Загальна на зва **пробош** (= *парох* «парафіяльний піп» [10, т. 6, с. 76]) мотивувала на зву луки **Proboszczowska Łąka**, лук. (Слох, ЙМ, 13 зв). Апелятив **піп** «духовне звання у православної церкви, середнє між єпископом і дияконом» [10, т. 6, с. 538] виокремлюємо з оніма **Dolina Popowa**, дол. (Хиш, ЙМ, 54 зв)

(Хиш, ФМ, 51 зв). Лексема **попадя** «дружина попа» [10, т. 7, с. 181] фіксуємо в онімі **Polanka Popadyna**, пол. (Стор, ЙМ, 409 зв). Загальна на зва **дяк** «служитель православної церкви, що допомагає священнику під час служіння» [10, т. 2, с. 450] збережена в на зві потоку **Diakow Potok**, пот. (Стор, ФМ, 308 зв).

Мікротопоніми Самбірського циркулу **Biskupskie Pole, Diakow Potok, Ślupiek Xięży, Dolina Popowa** могли утворитись і від антропонімів *Біскуп, Дяк, Ксьондз, Піп*, які є продуктивними і сьогодні [4]. На зламі XVIII–XIX ст. на теренах Галичини відбувалось становлення прі звищевої системи: неофіційну антропонімію почали фіксувати в офіційних документах [13; 12].

6. Мікротопоніми, похідні від на зв **характеристик, ознак**.

Люди вірили в надприродні сили – добрі чи злі – і це відображалось у на звах географічних об'єктів. Наприклад, атрибут **святий** вживають зі словами, «пов'язаними з місцями або предметами релігійного поклоніння» [10, т. 9, с. 101]. У мікротопонімі **Switta Werba**, дер. (Годв, ЙМ, 66 зв) (Годв, ФМ, 33 зв) лексема **свята**, очевидно, вказує на особливе значення об'єкта в духовному житті людей. Полярно протилежним є означення **грішний** «сповнений гріхами» [10, т. 2, с. 172], яке фіксуємо в онімі **Las Hryszny**, л. (Унят, ЙМ, 6 зв). Негативні конотації має і компонент **злий** «який містить у собі або несе людям зло; згубний» [10, т. 3, с. 592] у на зві броду **Zły Brod**, бр. (КропСт, ЙМ, 243 зв) та вказує на небезпеку, яка може зачатися в місці водойми, в якому люди переїжджали чи переходили на інший бік.

Ряд мікротопонімів утворені від апелятива **чорт** «нечиста сила» [10, т. 11, с. 362]. Уважаємо, що онім **Czortowe Bloto**, б. (Гонят, ЙМ, 2 зв) (< **чортів** «дуже поганий, неприємний, негідний» [10, т. 11, с. 364]) застерігав мешканців, повідомляв їм про шкоду, якої слід очікувати, відвідавши це болото. Збірна на зва **чортовина** (те саме, що **чортовиння**) «... всяка нечиста сила» [10, т. 11, с. 365] мотивує історичний пропріатив **Czertowina**, л. (Сусід, ЙМ, 27 зв) (Сусід, ФМ, 63 зв). Негативні конотації має географічний термін на позначення специфіки земної поверхні **чорторий** (у метриках – *чортория*) «місце в річці, де вирує вода» [2, с. 143], «великий вир; глибока яма, в якій утворюється вир», «глибокий рів, яр, провалля» [10, т. 11, с. 365], від якого утворений онім **Czartorya**, мог. (Остр, ЙМ, 51 зв) (Остр, ФМ, 51 зв).

Певна символіка збережена і в на звах кольорів. У мікротопонімії протиставляються біле і чорне,

що уособлюють відповідно добро і зло. Атрибут білий міг вказувати і на те, що об'єкт (дорога, гостинець, потік тощо) містить домішки вапняку, а чорний – на непрохідні хащі, на густий ліс, гай, зарості тощо. Лексема **білий** збережена в онімах: **Biała Droga**, дор. (Брон, ЙМ, 98 зв) (Брон, ФМ, 97 зв) (ЛужДол, ЙМ, 115 зв) // **Droga Biała**, дор. (БерШл, ЙМ, 5 зв) (Медв, ЙМ, 73 зв) (Медв, ФМ, 79 зв); **Biale Drogi**, лан (УгЗапл, ЙМ, 11); **Biału Kamien**, г. (Рад, ЙМ, 22 зв) // **Biału Kamień**, м. (Урож, ФМ, 115 зв); **Bila Woda**, пот. (ЛопЛехн, ЙМ, 55 зв); **Bily Kut**, к. с. (ВисВиж, ФМ, 215 зв); **Byala Sychla**, л. (Мита, ЙМ, 94 зв) (Мита, ФМ, 96 зв); **Gosciniac Bily**, шл. (ДнГол, ЙМ, 45 зв); **Łaz Biału**, лаз (СушРик, ФМ, 48 зв); **Potok Biału**, пот. (Борисл, ЙМ, 44 зв) (Опак, ЙМ, 130) (Підб, ЙМ, 83 зв) (Терш, ЙМ, 3 зв) [8]. Лексема **чорний** збережена в онімах: **Czarna Hora**, п. (ВисНиж, ЙМ, 44 зв) (ВисНиж, ФМ, 49 зв), н. (ВисНиж, ФМ, 43 зв); **Czarna Grobla**, м. (П'ян, ЙМ, 2 зв); **Czarna Grządka**, грядк. (Мш, ЙМ, 62 зв) (Мш, ФМ, 36 зв); **Czarna Kiczera**, кич. (Нед, ЙМ, 54 зв) (Нед, ФМ, 34 зв) // **Kiczera Czarna**, н. (Тур'є, ЙМ, 343 зв) (Тур'є, ФМ, 353 зв); **Czarna Łoza**, м. (Колп, ЙМ, 77 зв) // **Czorna łoza**, пот. (Радел, ЙМ, 136); **Czarna Puszcza**, л. (Більч, ЙМ, 109 зв) (Більч, ФМ, 183 зв) (Наг, ЙМ, 302 зв) (Наг, ФМ, 427 зв); **Czarne Jezioro**, оз. (ЛюбМал, ЙМ, 50 зв); **Czarne Łozy**, зар. (Ступн, ЙМ, 60 зв) (Терш, ЙМ, 3 зв); **Czarne Pole**, п. (Сокол, ЙМ, 32 зв); **Czarnolisa**, уроч. (Кліц, ЙМ, 3); **Czarny Gaj**, л-ок (БенВиш, ЙМ, 59 зв) // **Czarny Gay**, н. (БенВиш, ЙМ, 59 зв) (БенВиш, ФМ, 50 зв), гай, поля (БенВиш, ЙМ, 6 зв); **Czarny Las**, л. (Туст, ФМ, 151 зв) // **Las Czarny**, л. (Борисл, ЙМ,

29 зв) (Борисл, ФМ, 46 зв) (ВисВиж, ФМ, 158 зв) (Волош, ЙМ, 153 зв) (зв, ЙМ, 61 зв) (Кривк, ЙМ, 45 зв) (Кривк, ФМ, 34 зв) (Унят, ЙМ, 6 зв); **Czarny Łaz**, л. (Туст, ЙМ, 80 зв); **Czarny Ług**, луг (Болох, ЙМ, 137 зв) (Болох, ФМ, 203 зв); **Czarny Potok**, пот. (Біск, ЙМ, 35 зв) (Біск, ФМ, 69 зв) (Рик, ЙМ, 1 зв) (СмДол і СмГор, ЙМ, 15 зв) (СмДол і СмГор, ФМ, 10 зв) [8].

У системі кольорона зв лексеми **темний** і **сірий** є проміжними між чорним і білим. Найменування цих барв представлено в таких мікротопонімах: **Ciemny Łaz**, лаз (БенВиш, ЙМ, 10); **Ulica Ciemna**, вул. (Комарн, ЙМ, 56 зв); **Lazy Siare**, п. (ЛужГор, ЙМ, 359 зв); **Siary Put**, пот. (ГусВиж, ЙМ, 3 зв) [8].

Висновки. Лексико-семантичний аналіз твірних (мотивувальних) баз відапелятивних мікротопонімів Самбірського циркулу показав, що: 1) твірні основи власних на зв мікрооб'єктів, мотивованих на звами, які відображають вірування мешканців краю, тематично можна об'єднати у 6 груп (на зви культових споруд і їхніх частин, сакральних (ритуальних) місць, релігійних символів, чернечих орденів, найменування священнослужителів і їхніх дружин, на зви характеристик, ознак денотата); 2) на території Самбірського циркулу було поширеним християнство, причому мешканці були як католиками, так і православними. На це вказують на зви культових будівель чи їхніх частин (*церква, костел, д звінця*), ритуальних місць (*цвинтар, гріб, могила*), релігійних символів (*хрест, криж, статуя, фігура*), чернечих орденів (*чернечий, кармелітський*), найменування священнослужителів (*біскуп, дяк, ксьондз, піп, плебан (клебан), пробоц*) та їхніх дружин (*попадя*).

Список літератури:

1. Бучко Д., Ткачова Н. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
2. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині. 2 вид., доп. і виправл. Луцьк : ФОП Захарчук В. М., 2013. 148 с. (Бібліотека української ономастики).
3. Йосифінська (1785 – 1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів / Відп. ред. Я. Захарчишина; уклад.: Я. Пироженко, В. Сіверська. Київ : Наук. думка, 1965. 356 с.
4. Карта поширення прі звищ України. URL: <https://ridni.org/karta/> (дата звернення: 24.07.2024).
5. Лучик В. В. Сакральні мотиви в топонімії Центральної України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 509-511. С. 279-284. (Слов'янська філологія).
6. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. К., 2008. 36 с.
7. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: монографія. К.; Дрогобич: Коло, 2007. 330 с.
8. Мосур О. С. Мікротопонімія кінця XVIII – початку XIX століття: Самбірський циркул. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/dis_mosur.pdf (дата звернення: 24.07.2024).
9. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної репрезентації сакральної сфери: монографія. Чернівці, 2008. 560 с.
10. Словник української мови. В 11 т. За ред. І. К. Білодіда (гол.) [та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

11. Сокіл-Клепар Н. Сакральна мікротопонімія в українському ономастиконі. *Народознавчі зошити. Серія філологічна*. № 4 (118). 2014. С. 771–777.
12. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кін. XVIII – поч. XIX ст. Львів : Літопис, 2001. 371 с.
13. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. 236 с.

Mosur O. S. MICROTOPYNOMS OF THE SAMBIRSKYY CYRKUL AS A REFLECTION OF THE BELIEFS OF THE INHABITANTS OF THE REGION IN THE XVIII–XIX CENTURIES

The article is devoted to the lexical and semantic analysis of microtoponyms of the end of 18th – the beginning of 19th century, the creative bases of which are lexemes reflecting the beliefs of the inhabitants of the region. The source base of the research is Josyphinska (1785–1788) and Francyscanska (1819–1820) metrics. These are the first land cadastres of Galicia. The economic value of the lands was assessed in these metrics, and also the folk proper names of small geographical objects were preserved. The territory of Galicia at that time was divided into cyrkuls. We analyze the cadastral books of 412 settlements of the Sambirskyy cyrkul in the article. The analysis of the documents of the Josyphinska (1785–1788) and Francyscanska (1819–1820) metrics makes it possible to compare the qualitative and quantitative changes in microtoponymy over 30 years. Common names, which are the creative bases of analyzed microtoponyms, are divided into 6 groups. The names of fields, forests, meadows, swamps, streams, roads, parts of the village, streets, fords, individual trees, etc were formed from these appellatives at the end of the XVIIIth – the beginning of the XIXth century. It was found that the inhabitants of the Sambirskyy cyrkul were Christians. The names of Catholic and Orthodox religious buildings, priests, their wives, and monastic orders have been preserved in the motivational bases of microtoponyms. Most of these microtoponyms are two-word with an attributive possessive component. Onyms testify to the beliefs of the inhabitants, in the basis of which the word ‘tsyntar’ is a sacred (ritual) place of burial of the dead, as well as a ‘mohyla’ and ‘hrib’. Christian symbols – ‘khrest’, ‘kryzh’, ‘statuya’, ‘fihura’ – have been preserved in proper names. Belief in good and evil is reflected in the microtoponymy of the Sambirskyy cyrkul. We have found the opposition of ‘sviatyy’ – ‘chortiv’, ‘zlyy’, ‘hrishnyy’; ‘chornyy’ – ‘bilyy’, and also – intermediate characteristics ‘temnyy’, ‘siryi’. The perspective of the research work is to compare the historical microtoponymy of the region with the modern one in the relevant geographical areas.

Key words: microtoponym, appellative, ecclesionym, Josyphinska (1785–1788) metric, Francyscanska (1819–1820) metric, Sambirskyy cyrkul, creating (motivational) base, belief.

Пасєка А. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА УРОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

У статті йдеться про шляхи формування української медичної (у тому числі й урологічної) термінології, яка становить основу української наукової медичної мови і є важливою не тільки для сучасної лінгвістики, але і для історії медицини. Коротко окреслено основні етапи становлення української медичної термінології та урологічної термінолексики. Увагу акцентовано на тому, що на розвитку української медичної термінології позначилася вся драматична історія української культури загалом. Кожний наступний період доповнював попередній, привносив щось нове як у теоретичному, так і в практичному плані. Українська медична термінологія є результатом багатовікового розвитку світової та вітчизняної лікувальної справи. Виникнення медичної термінології пов'язують з іменами Є. Озаркевича, М. Галина, О. Корчака-Чепурківського та ін. Наукова медична термінологія перших українських праць формувалася трьома шляхами: шляхом використання термінів української літературної і народної мови того часу; шляхом використання латинської термінології, на якій ще недавно виключно ґрунтувалася медична наука; шляхом упровадження в наукові праці вироблених авторами українських термінів. Доведено, що урологічна термінологія тривалий час була «розчинена» в медичній лексиці. Тільки наприкінці ХІХ століття урологія почала виокремлюватися в галузь клінічної медицини, особливо після виникнення перших урологічних відділень на території України. На сьогоднішній день переважна більшість термінів, що забезпечують цю галузь медицини залишаються інтернаціоналізмами, вибудованими на основі латини й оформленими засобами української мови. Нагальним завданням українського термінознавства є вироблення національної термінології, що потребує філософсько-культурологічного осмислення й оформлення нових підходів до сучасного національного термінотворення у сфері медицини загалом (на противагу латинсько-інтернаціональним лексемам) і урології зокрема.

Ключові слова: термін, термінологія, медична термінологія, урологічна термінолексика, етапи становлення урологічної термінолексики.

Постановка проблеми. Не можна не погодитися з думкою А. Ткача, що «основною концептуальною проблемою синхронного дослідження медичної термінології є виявлення теоретичних засад, зв'язків і відношень, що забезпечують організацію медичних термінів у систему, встановлюють закономірності її структури, функціонування й розвитку» [27, с. 247], адже медична термінологія, як і система термінів будь-якої іншої науки, становить певну множинність взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність, наділену інтегральними властивостями й закономірностями. Проте будь-яке дослідження не можна вважати повним без урахування діахронічних аспектів. Тут зауважимо, що дослідження шляхів формування української медичної термінології, яка є основою української наукової медичної мови та літератури, є важливим не тільки для лінгвістики, але і для історії медицини.

Утім, урологічна термінологія й до сьогодні залишається поза увагою вітчизняного термінознавства, адже вона тривалий час була «розчинена» в медичній лексиці. Дослідження урологічної термінології стає нагальною потребою не тільки сучасної урології, але й сучасного термінознавства. Саме цим і обумовлена актуальність нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська медична термінологія є результатом багатовікового розвитку світової та вітчизняної лікувальної справи. Медичну лексику вважають однією з найдавніших фахових термінологій. Її вивченням на діахронічному рівні у вітчизняному мовознавстві займалися Н. Борисенко, Я. Ганіткевич, В. Даниленко, Г. Дидик-Меуш, О. Драч, І. Ковалик, Л. Симоненко, О. Миголинець, Н. Місник, В. Німчук, В. Передрієнко, В. Плющ, М. Сташко, А. Ткач, Т. Файчук, Н. Хобзей, І. Чепіга та ін.

У багатьох джерелах історичний шлях розвитку української медичної термінології поділяють на кілька етапів узгоджуючи ці етапи з розвитком вітчизняної медичної науки. Так, у дослідженнях Я. Ганіткевича йдеться про п'ять етапів у розвитку медичної української термінології: перший – донауковий (до першої половини XIX ст.); другий етап (з II половини XIX до початку XX ст.); третій етап (20–30-ті роки XX ст.); четвертий етап (50–80-ті роки XX століття); п'ятий етап (з 90-х років XX століття до сьогодні) [7].

Окремо серед досліджень історії медицини та медичної лексики стоїть праця В. Плюща «Нариси з історії української медичної науки та освіти (від початків української державності до 19 століття)», видана у Мюнхені у 1970 році. Ця робота цікава не тільки через викладений у ній матеріал, а й тим, що містить дуже великий список першоджерел, опрацьованих автором дослідження.

У роботах М. Сташко [26] та Н. Місник [18] виокремлено шість етапів: перший – XI–XVIII ст.; другий – XIX – поч. XX ст.; третій – 20-і роки; четвертий – 30–50-і роки; п'ятий – 60–80-і роки; шостий – 90-і роки XX ст. В. Юкало вказує на такі періоди розвитку української медичної термінології: I етап, підготовчий – II пол. XIX – поч. XX ст.; II етап, творчий – 1917 – поч. 30-х рр. XX ст.; III етап, русифікаційний – поч. 30-х рр. XX – кін. 80-х рр. XX ст.; IV етап, антирусифікаційний – поч. 90-х рр. XX ст. – наш час [30].

У посібниках з історії медицини [4] прийнято виокремлювати чотири великих періоди в історії розвитку вітчизняної медицини: перший – медицина Київської Русі; другий – розвиток медичної справи на українських землях у XIV–XVII ст.; третій – вітчизняна медицина періоду XVIII–XIX ст. і четвертий – медицина в Україні XX – поч. XXI ст.

Здійснивши критичний аналіз праць попередників, маємо підстави стверджувати, що одностайності в питанні періодизації розвитку медицини на теренах України немає. Тож не можна очікувати і єдиної усталеної думки щодо періодизації розвитку медичної термінології української мови.

Постановка завдання. У дослідженні поставлено за мету дослідити основні етапи становлення й розвитку української медичної термінології та урологічної термінології.

Виклад основного матеріалу. Українська медична термінологія є неоднорідною не тільки з огляду на її походження, але й за семантикою і структурою; тут і спільнослов'янська термінологія (*волокно, волосок, жилка*), і східнослов'янська (*пазуха, шийка*), і власне українська (*потилиця,*

м'яз), грецька (*амбліопія, герпес*), латинська (*екзофтальм, ністагм*) тощо. Зауважимо, що основою української медичної терміносистеми є народна мова.

Вважають, що «перші слова-терміни на позначення частин тіла, недуг та їх лікування з'явилися в усній народній праукраїнській мові, в переказах, легендах, усній народній творчості та в народному лічництві того часу. Деякі назви хвороб мабуть збереглися ще з дохристиянських часів» [7]. Народні анатомічні, фізіологічні та патологічні назви-терміни, що виникають у процесі розвитку народної та традиційної медицини (наприклад, *вогневиця – високий жар тіла, лідниця – застуда, ломота – хвороба кісток, суглобів, кінцівок, черевуха – хвороба шлунка, нутроців* тощо), згодом закріплюються в народно-розмовній мові та поряд з іншим емпіричним досвідом передаються від покоління до покоління. Тут же знаходимо й народні назви людей-лікарів, які найкраще розумілися на травах і могли їх застосовувати в лікуванні хвороб: *волхв, відун, знахар, знахарка, баїльник, баїля* тощо.

На жаль, писемних пам'яток, які б свідчили про рівень розвитку медичної лексики в добу Київської Русі, обмаль. У роботах дослідників з історії медицини знаходимо згадки про те, що окремі слова-терміни медичного характеру зустрічаються в Церковному статуті Володимира Великого, а використання медичної термінології активно розпочинається за часів Ярослава Мудрого у так званих «травниках»..

Ще одним джерелом для вивчення давньої лексики на позначення понять зі сфери лікування є Києво-Печерський патерик [14], а також «Ізборник Святослава» (1076 р.), в якому медицину визначено як найвищу майстерність [13, с. 92]. В «Ізборнику» описано й деякі недуги, уявлення про їхні причини, лікування та запобігання шлунково-кишковим розладам, шкірним хворобам, наведено поради й рекомендації щодо гігієни. З лікарських засобів у праці названі *блекота, болиголов, полин, оцет, мед, жовч, мідь*. В «Ізборнику» йдеться про лічців-резалників (хірургів), які вміли «розрізати тканини», ампутувати кінцівки, інші хворі або «мертвевшіє» частини тіла, робити лікувальні припікання за допомогою розпеченого заліза, лікувати пошкоджене місце травами й мазями. Водночас в «Ізборнику» описано недуги невиліковні, перед якими медицина тоді була безсила» [4].

У «Повісті временних літ» Нестора Літописця, Києво-Печерському патерику, у спеціальних зільниках, порадниках закріплено у письмовій давньоукраїнській мові численні лексеми на

позначення хвороб, лікування та ін.. Переважна більшість медичних лексем стосувалася таких трьох напрямків лікування, як психотерапія, фітотерапія, фізіотерапія.

У згаданих вище документах знаходимо такі назви недуг та захворювань: «дно» (усі види внутрішніх захворювань, конкретніше – жовчнокам'яна та ниркова коліки), «огневиця» (тиф), «воспа» (натуральна і вітряна віспа, кір, скарлатина), «водянка», «камчюга» (артрити, подагра, кам'яна хвороба), «златяниця» (жовтячка), «горлова жаба», «вогневиця» (високий жар тіла), «черевуха» (хвороба шлунку) тощо.

Цікавою працею, в якій уміщено поради щодо лікування хвороб ротової порожнини, серця, шкіри мазями з рослин, є трактат «Алімма», авторство якого приписують Зої-цариці – доньці князя київського Мстислава Великого. В «Аліммі» знаходимо лексеми: «недостаточность», «сердцебиение», «бессилие духа», «воспаление», «опухоль», «слабость пульса», «камфора», «сердечний припадок» тощо. Тут же знаходимо й матеріали, цікаві для історії вітчизняної урології – короткі відомості про діагностику через стан сечі [1].

У XII–XIII ст. на формування медичної термінології впливали лікарі, які відбули навчання в європейських університетах, найчастіше в Болонії та Падуї. Зауважимо, що під впливом культурних та політичних контактів українська лікарська справа зазнала більшого впливу Візантії та Західної Європи, ніж країн Сходу. Середньовічна ж медицина в Західній Європі у зв'язку з пануванням церковної (католицької) схоластики характеризувалася уповільненим розвитком і значно меншими успіхами. У 12–14 ст. корпорації вчених і студентів мало чим відрізнялися від цехів ремісників. Провідна роль в університетах належала богословським факультетам. Та незважаючи на це, у двох галузях медицини був накопичений значний матеріал – це галузь інфекційних хвороб (середньовічні епідемії холери, чуми, віспи) та галузь хірургії (постійні війни). Відповідно й лексеми, що були пов'язані з лікуванням цих хвороб, розвинулися в цей час найактивніше.

Одночасно поряд з нечисленними осередками церковної медицини продовжувався розвиток давньої народної емпіричної медицини, популярної серед населення. У нечисленних пам'ятках цього періоду знаходимо такі медичні лексеми: «костоправ», «очний» лікар, «кільний» (кіла – грижа), «камнесеченець», баба-повитуха, баба-цілителька дітей та ін.

XIV–XVII століття стають часом, коли на територію України потрапляють праці видатних медиків Західної Європи, писані латиною. Однією з найбільш популярних медичних праць були коментарі Галена до праці Гіппократа «Про природу людини» у скороченому переказі. Вважають, що саме ця праця Гіппократа й започаткувала медичну термінологію, а грецька мова включно до кризи античного світу фактично виконувала функцію міжнародної мови медицини. Автори вітчизняних досліджень з фахової термінології наводять приклади запозичень – найменувань на позначення медичних реалій: амбліопія, карцинома, герпес, парез тощо.

Другим найзначнішим твором цього часу був твір під назвою «Арістотелеві врата», який часто називають своєрідною енциклопедією тодішньої медицини. Утім вищеназвані рукописні збірки й коментарі до них були поширені в невеликій кількості, відомі вузькому колу осіб в Україні [13]. З творів Арістотеля були запозичені такі терміни, як глаукома, лейкома, ністагм, екзофтальм, бактерія, анемія, діабет тощо.

У той самий час з'являються й важливі праці довідково-енциклопедичного характеру. Так, 1484 року Стефан Фалімірж уклав великий травник-лікувальник «Про трави та дію їхню» (Falimirz Stefan. «Zielnik. O ziolach i mocu juch»), який було видано в Кракові 1534 р. У словнику знаходимо такі медичні лексеми: *артетика* – біль у суглобах, *барвер* – лікар-хірург, *бігунка* – понос, *дезинтерія*, *вред*, *врод* – ураження, *недуга*, *хвороба*, *вредоватий*, *вродоватий* – уражений хворобою.

Певну інформацію щодо медичної лексики містять такі відомі джерела, як «Наука ку читаню и розумьню писма словенскаго...» Лаврентія Зизанія (Тустановського) (1596 р.) та «Лежіконъ славеноросскій и Имень тлькованіе» Памви Беринди (1627 р.). Обидва джерела є цікавими для нашого дослідження, адже в обох працях уміщено слова на позначення медичних понять.

Період «руїни», розподіл українських земель між сусідніми державами спричинив занепад медичної науки в Україні. Під час панування інших держав українську термінологію штучно витісняли з наукового ужитку, але вона продовжувала існувати у народному середовищі та серед народних знахарів і лікарів-практиків.

Цікавим для нашого дослідження є «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» (Львів, 1994–2005. Вип. 1–12). Матеріали цього Словника були предметом наукових зацікавлень

В. Німчука, Н. Хобзей, Т. Файчук [28] та ін. Основним завданням цього словника стало відбиття лексичного складу писемних пам'яток окресленого періоду. Саме в цьому словнику широко презентована медична лексика.

Ми дотримуємося думки, що перші «повноправні» терміни виникають у середньовіччі, із формуванням ремісничих цехів, спілок фахівців певної галузі. Саме тоді з'являються ті слова, що покликані відокремити знання для всіх від знання для членів цеху. І медичні знання та медичні цехи в цьому випадку не є винятком. Тож мова, що обслуговувала потреби медицини, виникла із симбіозу народної та спеціальної цехової мов. Навряд чи можна назвати термінами слова, використовувані народною медициною, тоді як слова, використовувані представниками лікарських цехів, можна вважати основою сучасної медичної термінології. Цікавими є історичні документи, що засвідчують існування у Києві цеху цируликів (лікували кровопусканням, зупиняли кровотечі, виривали зуби, робили масаж, лікували переломи і вивихи). Статут (1472 р.), що діяв на основі Магдебурзького права, регулював діяльність цього цеху (копія Статуту збереглася у Центральному державному історичному архіві України в Києві).

У XVII – XVIII століттях чи не найпоширенішими пам'ятками науково-практичного жанру були травники й лікарські порадики. Рукописи медичного характеру за змістом становили порадики з ботаніки, фармакопеї та фармакології, медицини загалом, анатомії та фізіології. Нагадаємо, що уже з XVI століття в Україні існувала не тільки церковно-монастирська медицина, а й цехова, що була вже професією спеціально підготовлених фахівців [3].

Як зазначає В. Передрієнко у передмові до збірки рукописів «Лікарські та господарські порадики XVIII ст.», «частина пам'яток науково-практичного жанру, писаних староукраїнською літературно-писемною мовою, збереглася з XVI ст. Кількість цих пам'яток зростає в XVII ст., особливо в другій його половині, та в XVIII ст., що свідчить про їх популярність у тогочасних читачів» [16]. Дослідники цього культурного періоду в історії України зазначають, що такі порадики переписувалися дуже часто грамотними людьми, адже попит був досить великим, проте лише дуже незначна частина пам'яток науково-практичного жанру була свого часу опублікована [5].

Уже в XX ст. В. Німчук опублікував невеликий за обсягом уривок українського травника, здій-

снівши його докладний лінгвістичний аналіз [19]. За словами дослідника, у збірнику вміщено три пам'ятки науково-практичного жанру середини й другої половини XVIII ст.: 1) лікарський порадики «Лѣкарства описа(нѣ)ніе, которимы бѣ(з) мѣ(ди)ка в дому всАкъ поратоватсА можетъ» третьої чверті XVIII ст., що походить з с. Лютеняка Гадяцького полку; 2) лікарський порадики «Книга Лѣчебн[а]А ѿ(т) многи(х) лѣкарствъ» другої половини XVIII ст. з колекції Свідзінських, з Сяніччини; 3) господарський порадики «Практика сіА, или оувѣщеніе, pracowитымъ господаремъ, вел(ь)ми пожиточная, з(ь) которой каждый познати можетъ постановление пришлого року зымы, весны, лѣта и ѱсени, навѣтъ ка(ж)дого м(ѣ)ца и дня, яко и коли ѿ(т)мѣнности во(з)духовъ небесныхъ и оуражаевъ земныхъ сподѣватися» середини XVIII ст., переписана Павлом Свідзінським в с. Лодині на Сяніччині.

У вітчизняному мовознавстві давно усталеною є думка про те, що розвиток української наукової термінології починається з 70-х років XIX ст. Саме в цей час з'являються українські науково-популярні видання на медичні теми, з'являються перші наукові медичні публікації. Така поява була зумовлена самим життям і потребами суспільства.

Термін «наукова термінологія» (щодо слів, які номінують наукові поняття) в науковий обіг увів М. Левченко у своїй статті «Замѣтка о русинской терминологии», надрукованій у 7 номері журналу «Основа» за 1861 р. У цій роботі він наголошував на потребі творення термінів у дусі народної мови, щоб вони були сприйняті самим народом [15]. Не зважаючи на акцентованість на точних науках, у роботі знаходимо й лексеми, належні до сфери медицини.

Основні етапи у становленні та розвитку української наукової термінології лінгвісти пов'язують з діяльністю Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1873–1939) у Львові, Інституту української наукової мови ВУАН (20 – поч. 30-х рр. XX ст.), Академії наук України [23].

Наукове опрацювання української термінології відбувалося найбільш активно на початку XX століття. Перші роботи в цій галузі належать представникам Львівського та Київського наукових товариств, зокрема Івану Верхратському, Євгену Озаркевичу, Івану Горбачевському, Мартирію Галину, Овксентію Корчаку-Чепурківському, Олександру і Євгену Черняхівським, Федору Цешківському, Олені Курило та ін. У становленні та розвитку вітчизняної термінології велика роль належить В. Левицькому, К. Левицькому, І. Пулюю, Р. Цегельському, С. Рудницькому та ін.

Основоположником української термінології вважають І. Верхратського, який намагався систематизувати наявну термінологію та створити нову на основі лексичних зразків народної української мови. Саме І. Верхратський започаткував і медичну наукову термінологію.

Визначним моментом для розвитку української медичної термінології (II пол. XIX ст.) є створення Є. Озаркевичем першої в Україні організації українських лікарів-науковців – Лікарської комісії [22, с. 5] та заснування «Лікарського збірника». Цей збірник був не тільки джерелом вітчизняної медичної літератури, але й вісником досягнень світової медицини. Зауважимо, що саме Є. Озаркевич опублікував понад три тисячі медичних термінів, в основі яких лежала народна українська мова; його по праву вважають основоположником української медичної термінології [22].

Є. Озаркевич наголошував, що «при утворенні українських термінів потрібно враховувати досвід інших народів, зокрема німців, чехів, поляків, а також використовувати народну мову, старався уникати українського написання латинських термінів. В його словнику переважала тенденція заміни латинських і німецьких термінів оригінальними назвами, траплялися деякі заново створені слова-терміни. Водночас, у словнику немає таких простонародних висловів, як наприклад *баба-пупорізка*, які подані в деяких сучасних медичних словниках і стали предметом злісної критики недоброзичливців. Разом з тим, Є. Озаркевич виступав проти полонізмів, підкреслюючи чоловічий рід термінів: *метод, атронін, діуретін* і т.п.» [7].

Робота над медичною термінологією була продовжена ще одним видатним українським вченим М. Галиним, який очолював медичну секцію Українського наукового товариства в Києві. Будучи медиком за фахом, М. Галин як ніхто інший розумів усю важливість переведення вітчизняної медицини на українську мову, вилаштування фахової медичної термінології. Для нашого дослідження роботи М. Галина є особливо значущими – в них міститься тогочасна хірургічна лексика, а урологія тривалий час залишалася у сфері хірургії, виокремившись у самостійну залузь тільки наприкінці XIX – на початку XX століття. У його «Латинсько-українському медичному словнику» знаходимо й лексеми, що стосуються не тільки хірургії, але й урології, наприклад: *Ureographia, вимір кількості виділеної мочі; Ureometer, мочовиномір; Uresis, мочення; Ureter, мочопровід; Ureteralgia, біль в мочопроводі; Ureterectomia, витин мочопроводу* [17] та

ін. В іншому словнику («Російсько-український медичний словник»), укладеному М. Галиним та О. Корчаком-Чепурківським, знаходимо багато лексем на позначення урологічних понять, наприклад: «*Азооспермия (агоозрегтіа) – азооспермія, брак насінників, заплідників у ріженні*», «*Азотурія (агоігіа) – азотосечів'я, збільшення азоту в сечі*», «*Альбуминурія (albitinuria) – білкосеччя; a. spuria – б. оманне*» [21].

У роботі Я. Ганіткевича «Розвиток української медичної термінології» знаходимо інформацію про те, що «публікуючи українською мовою перші науково-медичні праці члени секції користувалися українською мовою праць Б. Грінченка, М. Грушевського та ін. У статтях вживали терміни, які застосовувалися в літературній та розмовній мові, у побуті та збереглися досі, як наприклад: *більмо, блювота, вивих, вилив крові, глисти, запалення, запаморочення, зіниця, зизоокість, знесилення, кашель, корчі, кровотеча, кишки, ліки, набряк, недуга, нудота, операція, параліч, пацієнт, пульс, синьці, сироватка крові, харкотиння, шпиталь* і т.п.» [7]. Проте більшість спеціальних медичних термінів традиційно продовжували утворювати на основі латинської термінології, наприклад: *абсцес, анальгезія, бронхоневмонія, гепатит, діабет, менінгіт, перитоніт* та ін. Урологічну термінологію уже тоді створювали переважно на основі термінології латинської.

Тут хотілося б зауважити, що у чотиритомному словнику Б. Грінченка (1907–1909) медичні терміни було подано двома мовами, а подеколи й трьома, аби уникнути двозначності українського терміна. Так, наприклад, даючи український термін «сеча» автор додає ще термін російською і латиною: «Сеч, чі, ж. Моча, урина. Борз. у. *Дуже добре діло виносити ад хворого сеч, щоб не застоювалась*. Волч. у. *Кінська сеч*. Мнж. 140» [25, с. 117].

Важливим у розвитку медичної термінології став час від проголошення УНР. Саме тоді при Міністерстві народного здоров'я та опікування було затверджено термінологічну комісію колишньої Медико-санітарної Управи (голова М. Галин); створено Всеукраїнську спілку лікарів, при якій було організовано Термінологічну комісію; створено редакційну комісію для розроблення української медичної термінології; у 1918 р. почав свою діяльність перший київський український науково-медичний журнал «Українські медичні вісти». Створене у 1907 р. Українське наукове товариство в Східній Україні на чолі з М. Грушевським мало кілька секцій: історичну, філологічну, природничо-технічну та медичну.

Ще одним із головних творців української медичної термінології вважають О. Корчака-Чепурківського. Саме він почав цілеспрямовану роботу ще в 1908–1910 рр. у Медичній секції УНТ у напрямку систематизації та творення української медичної термінології. У 1926 році побачила світ дуже важлива праця автора «Номенклатура хвороб. Латинсько-українські назви хвороб та російський покажчик до них», до номенклатури увійшли назви 1663 хвороб, у тому числі й хвороб сечостатевої сфери. Серед назв хвороб зафіксовано й багато тих, що належать до сфери урології.

Зусиллями різних установ, організацій, комісій упродовж 1917–1921 років було здійснено величезну роботу з розвитку та усталення української термінології, хоча, на думку Г. Холодного, такі спроби «були здебільшого невдалими спробами, а часом і зовсім неграмотними писаннями. Разом з тим цей термінологічний дощ цікавий як виразний показник безперечної і широкої життєвої потреби» [29, с. 14].

У 1921 р. всі термінологічні комісії були об'єднані в Інститут української наукової мови при УАН, першочерговим завданням якого було скеровування процесу розвитку української наукової мови на розроблення наукової термінології [24, с. 5–6]. Цей крок був занадто значущим для розвитку вітчизняної термінології, адже незважаючи на об'ємну картотеку, принципи та методики обробки фактичного матеріалу не були оформлені, а тому науковцям доводилося одночасно виконувати роботу із створення словників, і роботу з розроблення теоретичних принципів побудови таких словників. Тоді само було зроблено перші спроби дослідження окремих терміносистем (математична, рибальська), проте медична терміносистема все ще залишалася поза активною увагою науковців.

Протягом перших десятиліть ХХ століття Інститутом української наукової мови було здійснено титанічну роботу – видано 24 словники з різних галузей, науки, техніки, культури, розроблено методологію до опрацювання термінологічного матеріалу. Настанови у роботі із термінологічним матеріалом, зокрема настанова – спиратися на народну українську мову, викликала незадоволення радянського уряду. І вже у травні 1929 року органи Державного політичного управління УСРР відкрили провадження у сфабрикованій справі Спілки визволення України. Унаслідок політики радянсько-московського уряду зазнали переслідувань і репресій працівники інституту С. Єфремов, Є. Тимченко, Гр. Холодний, О. Яната

та ін., а їхні праці були визнані «націоналістично шкідливими».

Уже 1930 року Інститут української наукової мови було ліквідовано, а замість нього створено Науково-дослідний інститут мовознавства. Зрозуміло, що було змінено і методологію, і орієнтири, і співробітників, а процес національного українського термінотворення загальмовано на довгі роки, коли, по суті, термінологію було орієнтовано переважно на норми російської мови. Проте робота ІУНМ мала своїм результатом формування якісно нової наукової термінології і виокремлення термінології в окрему галузь лінгвістики.

Вважають, що в історії медичної термінології ставалися певні моменти відродження / «відлиги», але є очевидним, що за умов існування жорсткого контролю з боку центральних органів влади радянської держави українська медична термінологія (як і будь-яка інша) не могла розвиватися вільно. Це стало причиною того, що велика кількість перекладних російсько-українських термінологічних словників ставала, по суті, російсько-російським варіантом термінології, а прихильники думки про те, що українська мова є тільки діалектом російської, одержували аргумент на підтвердження своєї провідної тези. Не можна вважати, що надбань у термінологічній галузі не було, проте на нашу думку, за умови вільного національного розвитку вітчизняна термінологія мала б інші здобутки й, можливо, інший вигляд.

Тут нагадаємо, що нові принципи опрацювання української наукової мови було визначено у 60-х роках минулого століття Словниковою комісією при Академії наук УРСР, згодом Комітетом наукової термінології (створений 1978 року), а пізніше відділом наукової термінології при Президії НАН України (до 2016 року). Співробітниками відділу або за їх участю створено й опубліковано понад 20 словників з різних галузей знання, 6 монографій з актуальних проблем сучасного термінознавства.

Коли Україна стала незалежною державою, відкрилися справжні масштаби «методологічної» чистки української термінології: в українській мові були відсутніми багато термінів на позначення тих чи тих предметів, явищ, процесів у різних галузях науки й техніки загалом і медицини зокрема, що знов таки використовувалося на доведення думки про вторинність української мови.

Часом народження сучасної української медичної (й урологічної) термінології можна вважати кінець 90-х років ХХ століття – перші десятиліття ХХІ століття, адже саме в цей час відбувається

вибух у термінотворенні національною мовою, запозичуються й адаптуються терміни тих нових галузей урології, які виникають у світовій медичній науці. Внаслідок глобальної інформаційно-технологічної революції знов виникає загроза інтернаціоналізації термінів і уникнення національної термінології. Тож маємо на сьогодні такі терміни, як «нейроурологія», «антеградна пієлоуретерографія», «нефро-сцинтиграфія» тощо.

Висновки. Резюмуючи сказане вище, зауважимо, що на розвитку української медичної термінології позначилася вся драматична історія української культури загалом. Кожний наступний період доповнював попередній, привносив щось нове як у теоретичному, так і в практичному плані.

Сьогодні в українському термінознавстві триває активна робота із систематизації, упорядкування та стандартизації наявної термінології. Мовознавці намагаються вилучити з ужитку не виправдано використовувані іншомовні лексеми або кальки з російської, відродити забуті

або несправедливо вилучені терміни. Вибухове зростання кількості нових слів також потребує роботи із систематизації та кодифікації. Не менш актуальним є завдання створення галузевих словників, україномовних підручників, довідників, державних стандартів на терміни тощо. Поповнення української медичної лексики новими термінами обумовлене бурхливим розвитком медицини й медичних технологій. Розвиток урологічної термінології відбувається сьогодні переважно за рахунок слів англійського походження, що, на відміну від традиційних греко- та латинських термінів, відкриває можливості творення й використання питомих україномовних медичних термінів. Однак доцільність такого підходу потребує додаткового обговорення. Основні напрямки термінологічної роботи в Україні мають передбачати існування національної та міжнародної термінології, вироблення методологічних засад уніфікації терміносистем та їх збагачення за рахунок власних мовних одиниць.

Список літератури:

1. Алімма («Мазі»). URL: <https://spadok.org.ua/books/alimma-mazi.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Беспалова О.Я. Медична термінологія: навчальний посібник для студ. спеціальності 163 «Біомедична інженерія». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 61 с.
3. Верхратський С. А. Історія медицини. К.: Здоров'я, 1991. 397 с.
4. Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини: навч. посібник. К.: Вища шк., 1991. 431 с.
5. Возняк М. Український господарський порадник з 1788 р. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. 1915. С. 37–58.
6. Ганіткевич Я. Відродимо українську медичну літературу. *Лікарський збірник. Нова серія*. Львів, 1996. Т. 3. С. 58–63.
7. Ганіткевич Я. Розвиток української медичної термінології. *Наукове товариство ім. Шевченка. Онлайн-журнал Товариства*. URL: <https://ntsh.org/node/1018> (дата звернення: 24.01.2024.)
8. Голяченко О. М. Історія медицини: підручник. Тернопіль: Лілея, 2004. 248 с.
9. Дидик-Меуш Ганна. Українська медицина. Історія назв. Львів, 2009. 400 с.
10. Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації (з найдавніших часів до середини XVII ст.): навч. посібник. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2018. 150 с.
11. Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Фахова мова медика: підручник. К.: Здоров'я, 2002. 392 с.
12. Історія медицини і медсестринства: навч. посібник / Л.Ф. Луцик, Р.В. Малюта, В.І.Мельник, О.Г. Григола. К.: ВСВ «Медицина», 2018. 376 с.
13. Утюж І. Г., Мегрелішвілі М. О. Історія медицини: курс лекцій для магістрів 1–3 курсів медичних факультетів денної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальностей 221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 228 «Педіатрія». Запоріжжя: ЗДМУ, 2021. 132 с.
14. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання. К.: Час, 1991. 280 с.
15. Левченко М. Заметка о русинской терминологии. *Основа*. 1861. Кн. 7. С. 183–185.
16. Лікарські та господарські порадники XVIII ст. (Серія: Пам'ятки української мови). К.: Наукова думка, 1984. 128 с.
17. Медичний латинсько-український словник / Упоряд. М. Галин. Прага, 1926. 302 с.
18. Місник Н. В. Історія становлення української медичної термінології. *Сучасні тенденції розвитку мов. Серія 9*. 2011. № 5. С. 198–202.
19. Німчук В. В. Мова українського травника XVI ст. *Мовознавство*. 1976, № 5, с. 43–55.
20. Потебня А. А. Малорусские домашние лечебники XVIII в. Киевская старина, 1890, 38, с. 1–59 («Приложения»).

21. Російсько-український медичний словник: матеріали до української медичної термінології / Редакційна комісія: професор О. В. Корчак-Чепурківський (голова) [та інші]; упорядник д-р мед. М. А. Галин; Київський губернiальний відділ охорони народного здоров'я, Підрозділ медичної та санітарної просвіти. Київ, 1920. 164 с.
22. Симоненко Л. Євген Озаркевич – лікар, учений, громадський діяч. *Українська наукова термінологія. Історія та сучасний стан*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, грудень 2014 р.). Київ : Наукова думка, 2015. С. 3–10.
23. Симоненко Л. Історична тяглість розвитку української наукової термінології. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Випуск 64. Ч. I. С. 320–329.
24. Симоненко Л. Роль Національної академії наук у розбудові української наукової термінології. *Українська термінологія і сучасність. Зб. наук. праць*. Київ, 1998. С. 5–10.
25. Словарь української мови: в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. К., 1907–1909. Т. 4. С. 117; С. 349.
26. Сташко М. В. Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1999. 19 с.
27. Ткач А.В. Сучасна українська медична термінологія: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип.23. С. 247–252.
28. Файчук Т.Г. Біологічна та медична лексика у лікарських порадицях XVI–XVIII ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2004. 212 с.
29. Холодний Гр. До історії організації термінологічної справи на Україні. *Вісник ІУНМ*. 1928. Вип. 1. С. 9–20.
30. Юкало В. Я. Культура мови : навч. посібник для студентів вищих медичних закладів освіти / за ред. Л. В. Струганець. Тернопіль, 1999. 77 с.
31. Яворский Ю. А. Заговоры и апокрифические молитвы по карпаторусским рукописям XVIII и начала XIX в. *Рус. филол. вестн.* 1915, № 2. С. 193–223.

Paseka A. O. DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY AND UROLOGIC TERMINOLEXIC: THE MAIN STAGES OF FORMATION

The article deals with the ways of formation of the Ukrainian medical (including urological) terminology, which forms the basis of the Ukrainian scientific medical language and is important not only for modern linguistics but also for the history of medicine. The main stages of the formation of Ukrainian medical terminology and urological terminology are briefly outlined. Attention is focused on the fact that the development of Ukrainian medical terminology was influenced by the entire dramatic history of Ukrainian culture in general. Each subsequent period complemented the previous one, bringing something new both theoretically and practically. Ukrainian medical terminology is the result of centuries of development of world and national medical science. The emergence of medical terminology is associated with the names of E. Ozarkevych, M. Halyn, O. Korchak-Chepurkivsky, and others. The scientific medical terminology of the first Ukrainian works was formed in three ways: by using the terms of the Ukrainian literary and vernacular language of the time; by using Latin terminology, which until recently was exclusively based on medical science; by introducing Ukrainian terms developed by the authors into scientific works.

It is proved that urological terminology was for a long time "dissolved" in the medical vocabulary. Only at the end of the nineteenth century did urology begin to emerge as a branch of clinical medicine, especially after the first urology departments appeared in Ukraine. To date, the vast majority of terms used in this field of medicine remain internationalisms based on Latin and formulated in the Ukrainian language. The urgent task of Ukrainian terminology is to develop a national terminology that requires philosophical and cultural understanding and formulation of new approaches to modern national terminology in the field of medicine in general (as opposed to Latin-international lexemes) and urology in particular.

Key words: term, terminology, medical terminology, urological terminology, stages of formation of urological terminology.

Попович Н. М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Попович Ю. О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

МОВА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: КВАНТИТАТИВИ З НЕОЗНАЧЕНОЮ КІЛЬКІСТЮ НА ШПАЛЬТАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «РУСЬКА РАДА»

Стаття присвячена вивченню квантитативів з неозначеною кількістю на шпальтах газети «Руська Рада». Мета нашої наукової розвідки полягає у тому, щоб дослідити мову кінця XIX – початку XX століття, зокрема квантитативи з неозначеною кількістю на шпальтах газети «Руська Рада» та виділити їх лексико-семантичні групи.

На основі досліджуваного матеріалу ми виокремили три семантичні групи: 1) малу неозначену кількість; 2) велику неозначену кількість; 3) надто велику неозначену кількість.

Залежно від значень засобів вираження неозначеної кількості мала кількість найбільше виражена такими лексемами: кілька, декілька, мало, небагато, дрібка, жмінка, кілько, кілько-коро, крихітка, небогато; велика неозначена кількість – багато, чимало, кількадесят, кілько-касот, стонадцять, доста, много, множество та ін. в значенні багато; надзвичайно велика неозначена кількість – безліч, тьма, сила, море, океан, хмара, маса, сотні, тисячі, стадо, громада, мільони.

Констатуємо, що ядро неозначеної кількості становлять лексеми, що означають велику і надто велику кількість. Найбільше зустрічаються такі лексеми, як много, незчисленне число, стадо, бочка, хмара, сила, множество, не одна в значенні багато та інші; периферію – мала кількість: крихітка, дрібка, кілько-коро, мало, жмінка та багато інших. Дослідження квантитативів з неозначеною кількістю на матеріалі газети «Руська Рада» є досить цікавим і цінним матеріалом для української мови та журналістики, де збережено багато традиційних елементів. Помітний вплив на територію Північної Буковини мали й певні історичні умови, які не могли не вплинути на розвиток народної мови цієї території. На мову періоду кінця XIX – початку XX століття мали великий вплив румунської та молдавської мов.

Незважаючи на різні історичні події цього періоду, населення Буковини зберегло свій найдорожчий скарб – рідну українську мову. Водночас у мовленні населення краю збереглося багато архаїчних рис і виникло чимало місцевих діалектних інновацій, з'явилася певна кількість лексичних запозичень з інших мов (особливо румунської, молдавської та ін.), як сусідніх, так і віддалених. Саме через згадані причини наукове дослідження цього матеріалу є важливим, бо дає багатий матеріал для вивчення журналістики, історії української мови, розвитку закономірностей міжмовних контактів і їх наслідків.

Ключові слова: ядро, периферія, вибіркова кількість, іменники з кількісним значенням, неточна кількість з порівняльним значенням.

Постановка проблеми. Рушієм громадської думки впродовж вже не одного століття були і залишаються ЗМІ. Наприкінці XIX – на початку XX століття на формування національних поглядів українців мали безпосередній вплив друковані засоби масової інформації – газети, журнали, календарі. Помітний вплив в історії журналістики та української мови Буковини залишила газета «Руська Рада», заснована однойменним товариством «ширих руських людей» з цілого краю (Без автора. Панове Громада! Руська Рада. 1898.

Ч. 1. 3(15) квітня. С. 1. Додаток до Буковини). Вона виходила з 1898 до 1908 р.

Хто не знає минулого не матиме майбутнього. Вивчення багатоаспектних явищ і взаємодія сучасної літературної мови і мови кінця XIX – початку XX століття є важливою проблемою сучасного мовознавства. Вивчення живої народної мови цього періоду є одним з найактуальніших завдань українського мовознавства і має першорядне значення. Багато цінного матеріалу розміщено на шпальтах газети «Руська Рада», де збережено

багато традиційних елементів. Помітний вплив на територію Північної Буковини мали й певні історичні умови, які не могли не вплинути на розвиток народної мови цієї території. Дуже цікавою, на наш погляд, є мова газети «Руська Рада». Характерною особливістю цього засобу є вживання квантитативних одиниць.

У мовознавчому аспекті специфіка мови цього періоду становить значний науковий інтерес. Це можна пояснити певними історичними та економічними умовами життя буковинців. Важливу роль у мові газети відіграла квантитативність.

Актуальність дослідження впливає з постійної зацікавленості мовою газети «Руська Рада», зокрема квантитативів з неозначеною кількістю. Актуальною вона є тому, що сьогодні як ніколи необхідно заглибитися у вивчення наших витоків, наших коренів, у яких захована народна мудрість, традиції, звичаї, вірування, дослідити регіональні особливості межі XIX – XX ст.. Квантитативи на матеріалі газети «Руська Рада» не були об'єктом спеціального дослідження з погляду лінгвістики та журналістики. Саме у цьому вбачаємо новизну наукової розвідки.

Отже, газета «Руська Рада» є цінним скарбом для дослідження української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Газета «Руська Рада» більше досліджена з погляду журналістики та історії, а з української мови квантитативи на матеріалі газети «Руська Рада» не досліджені. З погляду журналістики ґрунтовно досліджував часопис «Руська Рада» М. Романюк, частково – О. Добжанський, А. Животко, А. Жуковський, Д. Квітковський, О. Масан, О. Романець та ін.

В українській мові відсутні праці, в яких би досліджували квантитативи на матеріалі газети «Руська Рада» та аналізували їх як окрему групу слів. Найдокладніше в українській мові проблему квантитативів дослідив В. І. Дмитрук. Про подібні одиниці згадується у працях О. К. Безпояско, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, В. Д. Шинкарука, Н. М. Попович та ін.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки полягає у тому, щоб дослідити мову цього періоду, зокрема неточну кількість на шпальтах газети «Руська Рада». Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) опрацювати наукову літературу з вибраної теми; 2) проаналізувати вивчення газети з погляду журналістики та мовознавства; 3) систематизувати зібраний ілюстративний матеріал; 4) виявити та проаналізувати квантитативи, що означають неозначену кількість.

Виклад основного матеріалу. В сучасній українській мові квантитативи надзвичайно різноманітні за формою та за змістом. Вони можуть належати до всіх мовних рівнів, унаслідок чого існує значна кількість засобів реалізації цього значення. Лексеми з кількісною семантикою називаються квантитативами. Категорія кількості є найбільш універсальною і поширена у мові та мовленні. В словах з кількісною семантикою квантитативність виражається більшою чи меншою мірою. Категорія квантитативності немає чітко окреслених меж. Увагу акцентуємо на квантитативному аспекті одиниць, які належать до різних лексико-семантичних груп (ЛСГ).

Вивчення квантитативів на шпальтах газети «Руська Рада» є цінним матеріалом для журналістики, лексики та граматики сучасної української мови. Незважаючи на різні історичні події цього періоду, населення Буковини зберегло свій найдорожчий скарб – рідну українську мову. Водночас у мовленні населення краю збереглося багато архаїчних рис і виникло чимало місцевих діалектних інновацій, з'явилася певна кількість лексичних запозичень з інших мов (особливо румунської, молдавської та ін.), як сусідніх, так і віддалених. Саме через згадані причини наукове дослідження цього матеріалу є важливим, бо дає багатий матеріал для вивчення журналістики, історії української мови, розвитку закономірностей міжмовних контактів і їх наслідків.

Для нашого наукового дослідження ми обрали квантитативи з неозначеною кількістю.

Неозначена кількість представлена широкою структурою частиномовних вербалізаторів, які реалізують сему кількості. Для вираження загальних неконкретизованих кількісних понять вживаються неозначено-кількісні числівники, окремі прислівники, іменники, займенники та вигуки. До неозначено-кількісних числівників зараховують такі слова, як *багато, небагато, немало, чимало, кілька, декілька, кільканадцять, кільканадцятро, стонадцять* та розмовні відповідники деяких із них *багатенько, багатечко, багацько, чималенько, кількоро, декількоро*, а до займенникових числівників – *скільки, стільки, скільки-то, стільки-то, скільки-небудь, скількись, ніскільки* [2, с. 167].

У ролі неозначено-кількісних числівників використовують іменники *безліч, море, океан, сила, тьма, хмара* і под., що керують родовим відмінком іменників і вказують на надзвичайно велику неозначену кількість із відтінком експресивності. Функції неозначено-кількісних чис-

лівників виконують також прислівники *досить*, *достатньо* і *трохи*, виражаючи значення, відповідно, «стільки, скільки, потрібно» і «небагато» [4, с. 337]. Неозначена форма множини, що її передають неозначено-кількісні числівники (*багато дерев*, *кілька учнів*, *чимало дівчат*, *мало парт*, *декілька олівців*) [4, с. 322]. Від числівників потрібно відрізнити інші частиномовні одиниці, що мають кількісне значення. Це насамперед кількісні іменники *пара*, *десяток*, *дюжина*, *сотня* та іменникові еквіваленти *чверть*, *третина*, *половина* [4, с. 324]. Неозначена кількість в сучасній українській мові виражає недиференційовану точно не визначену множину, сукупність когось, чого-небудь. Цей різновид квантитативності має обмежену числівникову реалізацію, оскільки в сучасній українській мові поняття неозначеної кількості передають такі числівники: *кілька*, *декілька*, *кільканадцять*, *кількадесят*, *кількасот*, *стонадцять*. Сюди відносимо прислівники: *мало*, *немало*, *чимало*, *багато*, *небагато*, *досить*, *достатньо*, *трохи* і под.; іменники *безліч*, *тьма*, *сила*, *море*, *океан*, *хмара*, *купа*, *маса*, *прірва*, *сотня*, *тисяча*, *мільйон*, *мільярд* у множині; займенники *скільки*, *стільки*, *стільки-небудь*, *скількись*, *ніскільки*, *скільки-то*, *стільки-то*, *хтозна-скільки*, *стільки ж* і под.; вигуками *ого*, *ого-го* та ін.

Залежно від значень засобів вираження неозначеної кількості, виділяємо три семантичні групи, що означають: 1) малу неозначену кількість (*кілька*, *декілька*, *мало*, *небагато*); 2) велику неозначену кількість (*багато*, *чимало*, *кількадесят*, *кількасот*, *стонадцять*); 3) надзвичайно велику неозначену кількість (*безліч*, *тьма*, *сила*, *море*, *океан*, *хмара*, *маса*, *сотні*, *тисячі*, *мільйони*) і под.

Така градація недиференційованої кількості узагальнено відбиває висхідний числовий ряд, який утворюють означено-кількісні числівники [3, с. 18].

У прикладах зберігаємо мову оригіналу.

Мала неозначена кількість.

На шпальтах газети «Руська Рада» мала кількість виражається такими лексемами, як *дрібка*, *жмінка*, *мало*, *кілька*, *кількоро*, *крихітка*, *небагато* та ін. Напр.: *Вже кілька років триває тоталітарна в раді державній із того і мізерія в цілій державі* (Ч. 3. 17(30) січня 1903). *І так як доросте дитина, буде мати маленький капіталік, котрий би був для сеї родини цілком пропав, а перейшов на діти нехриста-жиди* (8(21) марта 1902. С. 90). – *Ай, тожто біда, що наших заступників народу так мало, а боярських і вірменських тай польських разом все ще більше...* (Ч. 45. 9(22) листопада 1903. С. 34). *Каждий заробок,*

хоч аби який він був малий і незначний, але коли він є чесний, то встиду нема (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 179). *Іде старший з хати до пана орендаря і бере знов кілька вадер горівки, бо то прецінь уже его послідний масток і він чи там вона на то працювала, незважаючи на то кількоро сирит може по похороні і без кавалочка хліба лишать ся* (1902. С. 76).

Подибуються приклади з прислівниками *небагато* в значенні *мало*. Напр.: *Але що тепер й тих небогато світлих людей взяли ся так щиро нам до помочи, маємо дякувати найбільше Тарасови Шевченкови що своїми безсмертними віршами-піснями загрівав і загріває всіх до ревної праці для покривджених мужиків* (Ч. 12. 21 марта (3 цвітня) 1903).

Надто мала кількість виражається іменниками *жмінка*, *крихітка*, *дрібка*, *купка*, *кусник* та б. ін. Напр.: *Ми знов, Русини памятаємо єї яко найбільшого ворога нашої вітчизни, тому, що она відобрала остатну крихітку свободи нашому народови і казала до тла зруйнувати славу нашу козацку «Січ» свому єнералови Текельому* (Ч. 38. 19 вересня (2 жовтня) 1903. С. 298). *Є їх дрібка урядників* (Ч. 34. 22 серпня (4 вересня) 1903). *Іде старший з хати до пана орендаря і бере знов кілька вадер горівки, бо то прецінь уже его послідний масток і він чи там вона на то працювала, незважаючи на то кількоро сирит може по похороні і без кавалочка хліба лишать ся* (1902. С. 76). *Так кинене зерно незгоди і зачали юдити одних даскалів против других, так що почали сварку о то, хто з них московский наймит а хто щирий Русин і розуміє ся сих послідних зачали прозивати зрадниками і ворогами православія* (Ч. 26. Дня 27 червня (10 липня) 1903. С. 205). *Він держався в Камяній печері поміж горами над Дніпром, і ніхто за се не знав, окрім купки вірних козаків* (Ч. 34. 22 серпня (4 вересня) 1903. С. 270). *У Галичині ріжні наші «приятелі» хотіли б нам видерти остатний кусник землі* (Ч. 38. 19 вересня (2 жовтня) 1903. С. 298).

На шпальтах газети подибуються приклади з іменниками, що означають обмежену кількість. Напр.: *Ми найбільший корінний нарід на Буковині, маємо лиш жмінку своїх отців духовних, всі прочі горді тим, що нас незнають і тому не дивниця, що повага духовного стану упадає а наші недруги вже голосно навчають нарід, що духовного стану властиво не треба, що можна обійтися і без церкви* (Ч. 10. 7(20) марта 1903). *Весіля обходять лише з тивом і яблочником, а сивухю прочищують свої їдила лиш не багато моканів і авиуси...* (Ч. 18. 3 (16) мая 1902. С. 137).

Велика неозначена кількість.

Велика кількість виражається словами *доста*, *многая*, *множество* та ін. в значенні *багато*, прислівниками *багато*. Напр.: *Нарід вже доста тягарів* поносить, більші тягари наложувати на карк наших виробців ми не позволимо! (Ч. 7. 14(27) лютого 1903). *Ся памятка дуже користна тим більше, що вона буде свідком того щасливого молодечого віку вашого на многі літа!* (8(21) марта 1902. С. 90). *А замордували єго* [Александр II – Н. П.] *за тоє, бо він обіцяв був дати волю (конституцію), як лише вступив на престол, на пізнійше не лише, що не додержав обіцянки, але множество* свободолюбних – *нераз цілком невинних людей*, *послав на Сибір та вішав* (Ч. 38. 12 вересня (2 жовтня) 1903. С. 298). *Таке впорядковане, або як то називають, конвертоване довгу, коштувала би на разі грубі гроші* (Ч. 5. 31 січня (13 лютого) 1903. С. 34). *Мали би ми доста і війська і кононів, як би то лиш ми були на світі* (Ч. 5. 31 січня (13 лютого) 1903. С. 34). *Наше віче, за котре напишемо на другий раз обширнійше, відбуло ся так величаво і принесло Русинам так багато користий, що немож було село собі і в думці уявити* (Ч. 26. Дня 27 червня (10 липня) 1903. С. 205). *В Панці (повіт Сторожинець), можна купити поля в довільній скількості дуже дешево* (21 червня (5 липня) 1902. С. 200). *Громадські податки такі великі, що 75 процентів йдуть на громадські тягари* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 178).

Неозначена кількість може виражатися інверсією. Напр.: *Гостий було багато, особливо молодіжи* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 178).

Подібуються прислівники *не мало* в значенні *багато*. Напр.: *В тюрмі Соловецкого монастиря мучили ся крім Кальниша не мало других людей, запроторювали царі все хто був чесним, хто думав і не хотів погодити ся із царским варварством* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 182).

Цікавими, на наш погляд, є приклади із числівником *не один* в значенні *багато*. Напр.: *Виділи ми вже не одні вибори, але не виділи таких, як сі в нас* (Ч. 51 і 52. 20 грудня 1902 (2 січня 1903). С. 405). *Нім ще Бог вас за ваші учинки покарає, будемо ми мусіли з вами добре порахувати ся і на те маємо не оден спосіб* (Ч. 31. 1(14) серпня 1903. С. 242–243).

Кількість може охоплювати і значення *ємності*, що виражається іменниками (*діжка*, *цистерна*), простору (*гектор*, *десятина*), проміжок часу (*хвилина*, *година*, *день*, *доба*, *рік*) та ін. Напр.: *Всі складаються на бочку пива, беруть ту бочку до якогось дому, або до читалні, розілють пиво, охо-*

лодять душу тай до дому (Ч. 20. 16(29) мая 1903. С. 154). *Два рази покликав руских послів п. президент красвий до себе, де годинами вели ся пересправи, нарешті в сей понеділок скликав п. Маршалок краевий Лупул* (Ч. 25. Дня 21 червня (4 липня) 1902. С. 198). *Але от видите, аби не казати, дав Бог тяжкий наказ, тяжку кількамісячну недугу* (Ч. 3. 17(30) січня 1903). *Маємо надію, що нас виратуєте від нашої біди, бо як ні, то пропадемо і за кількадесят літ будемо з торбами волочити ся по Чернівцях, а уже і тепер вибирають ся люди до Боснії* (Ч. 18. 3(16) мая 1902). *В друге вибрано єго атаманом 1769 року, а доля судила, що власними очима прийшло єму дивити ся на руйноване Січи, що десятки літ прийшло єму приймати люту муку з московскої руки – за рідну Україну* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 181). *Ви, опустивши школу, маєте доволі часу до вуличних играшок та пустих привичок: а для удосконалення душі, то нема* (8(21) марта 1902. С. 90).

Цікавим є приклад: *Двацять кілька років тому скінчив я латинску школу і здав екзамен* (Ч. 35. 29 серпня (11 вересня) 1903).

Надзвичайно велика неозначена кількість.

Із семантикою числа іменників, його диференціацією пов'язана розгалужена система лексем зі значенням кількості. Варіантом семантики є іменники, що означають велику неозначену кількість. Надзвичайно велика неозначена кількість може виражатися іменниками *стадо*, *громада*, *сила*, *тисячі*, *мільйони* та ін. Напр.: *Міністер війни зажадав побільшення війська тай хоче нових канонів, то буде знов мільйони коштувати* (в значенні *багато*) (Ч. 5. 31 січня (13 лютого) 1903). *Комната була гарно прибрана а в ній було набито людей, бо явили ся не лише місцеві газди і інтелігенція, але і замісцеві, а то учитель з Чумурної п. Василь Томоруг з єго братом п. Ємануїлом* (Ч. 1. 8(16) січня 1903. С. 2). *Чому-ж руске стадо таке темне, легковідне, байдужне, не покванне до добрих учинків* (Ч. 35. 29 серпня (11 вересня) 1903). – *Читалня най вам буде замість коршми, вона повинна бути повна, а коршма повинна пустков стояти* (8(21) марта 1902. С. 91). *Оттакою то зрадою московскою закінчила ся гайдамаччина. Самі москалі намовили різати ляхів, а відтак одурили і підступом віддали Полякам повязаних наших мужиків гей стадо баранів* (Ч. 38. 12 вересня (2 жовтня) 1903. С. 298). *Але бо в нас таки аж забагато тої забави* (Ч. 20. 16(29) мая 1903. С. 154). *Подібно стами Волохами Тарнавскі, Бажани, Микитовичі, Цопи, одним словом таке велике число руских дітий, що вже трудно їх перерахувати* (Ч. 10.

7(20) марта 1903). *Ся земля, так званий церковний ґрунт, приносила Грузинам дуже багато користи, бо єї можна було дешево винаймати* (Ч. 45. 9(22) листопада 1903. С.357). *Знаємо, що сонце є дуже гаряче та на мільйони миль віддалене від землі* (Ч. 45. 9(22) листопада 1903. С. 355). *Земля має вправді в своїм нутрі велику скількість тепла, однак на поверхни землі користаємо з нього мало* (Ч. 45. 9(22) листопада 1903. С. 355). *Зійшли ся всі послы «вільнодумного союза» і багато, дуже багато народа* (Ч. 45. Чернівці, дня 9(22) листопада 1903). *Правда, наша нечисленна народолюбна інтелігенція поконала велику роботу посеред руского народу, освідомила багато наших темних людий, але прото полишено великі прогалини, бо нема кому припазити жнив, нема світла небесногої соли землі, нема рідних панотців* (Ч. 35. 29 серпня (11 вересня) 1903). *І під ту хвилю, коли тайнні єго останки весь край проводить до гробу, коли тисячі Буковинців виносять молитву до Господа, щоби зі святими упокоїв душу помершого старця і милостивий був єму на страшнім сіді, позволь, руский православний народе сеї архпенархії, щоби ми кинули оком на житє покійника, житє, що обходить широкий і далекий наш край* (Ч. 10. Чернівці, дня 8(21) марта 1902). *І ми, буковинські мужики, витаємо Тебе руский «Соловію-Сьпіваче» в нашім зеленім краю і жєлаємо Тобі, щоби Ти ще трудив ся много а много літ на поли руского сьпіву і рускої музики собі і всій Руси-України на славу і честь* (Ч. 48. 28 листопада (11 грудня) 1903. С. 378). *Певно зійде ся до Чернівців на се торжєство сила народу, що пошанувати єго безсмертне ім'я, загріти ся єго величними піснями до дальшої праці і набрати ся сьвіжої сили та надії, що праця не даремна, а принесе великий пожиток нашому народови* (Ч. 12. 21 марта (3 цьвітня) 1903). *За караваном поступала тьма-тьмення верств населєня, відпоручники руских товариств галицких і буковинських сільських читалєнь і незчислиме число рускої молодїжи* (Ч. 37. 12(25) вересня 1903. С. 291). *Ми маємо над Дністром незміримі поклади вапна* (Ч. 38. 19 вересня (2 жовтня) 1903). *Покойний запродаєць за московські гроші без ліку намалював ся і нахвалив ся московських царів, аби збільшити число московських запродаєць, тож і ми хочемо їх описати, але так, як розповідає істория* (Ч. 38. 19 вересня (2 жовтня) 1903. С. 298). *У нас в Яблоници відбули ся вибори дня 4 апріля 1902 і хотяй нас мужиків (Гуцулів) зійшло ся дуже много, то все ми мусїли перепастися через жидівські мудрішки і насильства, бо*

зістало вибраних жидів 10, а християнів лише 8, хотя громада дуже велика (Ч. 18. 3(16) мая 1902. С. 138). *За то є тепер велика сила щирих людий, що гарочо заступають ся за потоптаними правами нашого руского селянина* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 179).

Часто на шпальтах газети «Руська рада» подибуються квантитативи, що означають порівняння. Напр.: *А так довели до того, що не хотїли вже нічого, а нічого доброго для народу врадити і виступити зі Соїму бо знали, що коли лишить ся в нїм, меньше послів як половина, то соїм не буде міг робити нічого, ані радити* (Ч. 45. 9(22) листопада 1903. С. 354). *І на Буковині мають Німці майже всі висшї школи у своїх руках, хоч їх богато меньше як нас Русинів* (Ч. 51 і 52. 20 грудня 1902 (2 січня) 1903). *У кораблі тиснуть ся емігранти як оселедці в бочці, ріжні слабости повтають від злого повітря і нездорового харчу, а корабель стає ся пливучою больницею найгіршого рода* (Ч. 49. 6(19) грудня 1902. С. 388). *По найдальших закутках нашого краю люди нашї запопадливо працюють над осьвідомленєм загалу народу і одна відозва в газеті вистанє, щоби наша свїдома громада як оден муж станула під прапор Шевченка* (Ч. 9. 28 лютого (15 марта) 1901. С. 69).

Лексичну семантику неозначеної кількості виражають займенникові числівники *скільки, стільки, скільки-небудь, стільки-то, скількись*. Вони становлять найвужчу в кількісному плані сукупність займенникових слів. Відмінність займенникових числівників від інших займенникових підкласів полягає в кількості їх і в характері їхнього семантико-граматичного членування у числівниковому класі слів [2, с. 208]. Займенникові числівники з узагальнено-кількісним значєнням (*скільки, стільки, ніскільки*) [7, с. 174]. Напр.: *Всі місяця показував богомільник, і скрізь казав, кілько де гроший давати треба* (Ч. 12. 21 марта (3 цьвітня) 1903. С. 94). *А подумаси, що серед таких обставин прожив наш дїдуган ще довгтх 25 літ – то й сам не знаєш, відки у него тілько сили взяло ся* (Ч. 23. 6(19) червня 1903. С. 182). *Так було й минушої недїлі Русинів зібрало ся тілько, що велика саля Народного Дому не могла усїх помїстити і богато людий мусїло прилухувати ся концертови в 40 роковини смерти Тараса в побіних комнатах* (Ч. 9. 28 лютого (15 марта) 1901. С. 69). *А кілько ночий не спить жінка, коли в хаті є якась слаба дитина* (Ч. 48. 28 листопада (11 грудня) 1903. С. 378). – *Тілько – каже – в небї зїр, кілько тут волося* (Ч. 26. Дня 27 червня (10 липня) 1903. С. 205).

Досить часто на сторінках газети зустрічаємо приклади, що означають вибірковість, яка виражається прислівниками та займенниками. Напр.: *Ви чуєте, що ся посилає відси з сих зарібків гроші, а то коби Ви чули, **кілько** тут з **тих фабрик** є калік, а кілько й на смерть погинуло!* (Ч. 20. 16 (29) мая 1903). *А що вони вступили ся сьміло і відважно за права рускої мови піднесли рішучо, найвисшу культурну справу Руси-України, жадане осібногo руского університету, заступили ся за сьвяте право руского народу – мати свою власну сьвятиню наук і задля того потерпіли великі страти, а **богато з них** навіть всякі средства до життя і дальшого образования, то спадає тепер*

на руску суспільність обовязок, подати сим молодим борцям за права руского народу всяку можливу поміч, особливо – ж дати їм можливість продовжити науку по иньших університетах (Ч. 48. 30 падолиста (13 грудня) 1901).

Висновки. В ході проведеного дослідження було виділено три лексико-семантичні групи квантитативів, що означають малу, велику та надзвичайно велику кількість. Констатуємо, що ядро неозначеної кількості становлять лексеми, що означають велику і надто велику кількість (*много, незчисленне число, стадо, бочка, хмара та ін.*) периферію – мала кількість (*крихітка, дрібка, кількоро, мало та ін.*).

Список літератури:

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. Київ : Наукова думка, 1980. 239 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
3. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови. *Мовознавство*. 1978. № 4. С. 18-21.
4. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / За ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
5. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові. *Автореферат дисертації канд. філол. наук. 10.02.01*. Кіровоград, 1998. 17 с.
6. Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940 рр.). Львів : Фенікс, 2000. 588 с.
7. Українська мова. Енциклопедія (2000). К. : Українська енциклопедія. 2000. 752 с.

* * *

Руська Рада, 1901. № 1-9; 12-16; 24-36; 40-48.

Руська Рада, 1902. № 10-49.

Руська Рада, 1903. № 5-52.

Popovych N. M., Popovych Yu. O. THE LANGUAGE OF MASS COMMUNICATION: QUANTITATIVES WITH INDEFINITE QUANTITY ON THE PAGES OF THE CHERNIVTSI NEWSPAPER "RUS'KA RADA"

The purpose of our research is to investigate the language of the late XIXth and early XXth centuries, in particular quantifiers with the indefinite quantity on the pages of the newspaper "Rus'ka Rada" and to identify their semantic groups.

On the basis of the material under research, we identified three semantic groups: 1) a small indefinite quantity; 2) a large indefinite quantity; 3) an overly large indefinite quantity.

Depending on the meanings of the means of expressing the indefinite quantity, the small quantity is most often represented by the following lexemes: few, a few, little, a little, a pinch, a handful, kil'koro, a tiny bit; nebohato, a large indefinite quantity – a lot, many, a few dozen, several hundred, stonadtsiat', enough, mnoho, plenty, etc. in the sense of a lot; an overly large indefinite quantity – a multitude, t'ma, lots of, sea, ocean, cloud, throng, hundreds, thousands, herd, community, millions.

We can state that the core of an indefinite quantity consists of lexemes denoting a large and an overly large quantity. Most frequent are such lexemes as mnoho, innumerable, herd, barrel, cloud, multitude, not one in the sense of many and others, whereas the periphery consists of a small quantity: a tiny bit, a pinch, kil'koro, a few, a handful and many others.

The investigation of quantifiers with indefinite quantity on the material of the newspaper "Rus'ka Rada" is an interesting and valuable material for linguistics and journalism, where many traditional elements have been preserved.

Certain historical conditions had a noticeable influence on the territory of Northern Bukovyna that could not but influence the development of the vernacular of this territory. The language of the late XIXth and early XXth centuries was greatly influenced by Romanian and Moldavian languages.

Despite various historical events of this period, the population of Bukovyna preserved its most precious treasure – its native Ukrainian language. At the same time, in the speech of the region's population there have been preserved many archaic features and there have emerged many local dialect innovations, and a certain number of lexical borrowings from other languages (especially Romanian, Moldavian, etc.), both neighbouring and distant. It is for the above reasons that scientific research of this material is important because it provides rich facts for the study of journalism, the history of the Ukrainian language, the development of patterns of interlingual contacts and their consequences.

Key words: *core, periphery, selective quantity, nouns with quantitative meaning, indefinite quantity with comparative meaning.*

Судук І. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ У ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

На сьогодні мовознавці приділяють значну увагу способам утворення галузевих термінологій. Особливо часто досліджують морфологічний спосіб творення термінів як найбільш продуктивний для творення нових лексичних одиниць у сучасній українській мові. У статті розглянуто морфологічні способи творення термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії, термінологія якої досі залишалася поза увагою дослідників. Виявлено, що ці способи є найбільш активними під час утворення однослівних термінологічних одиниць у вказаній галузі. Зафіксовано терміни, утворені способами афіксації (зокрема, суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним та безафіксним), композиції, юстапозиції та аббревіації. З'ясовано, що найбільше термінів утворено способами композиції, що є особливістю досліджуваної термінології, та суфіксальним. Найбільш продуктивними моделями словотворення шляхом композиції є поєднання аброморфемі (усіченої основи іншомовного слова) із іменниковою основою іншомовного чи українського походження. Під час утворення термінів шляхом складання повних основ слів найбільш продуктивною є модель: поєднання двох іменникових основ як українського, так і іншомовного походження зі допомогою сполучного голосного -о- (скловолокну, теплоносій, холодоагент тощо). Для утворення термінів суфіксальним способом активними є як українські, так і іншомовні суфіксальні морфемі, зазвичай такі терміни є мотивованими прикметниковими та дієслівними основами. Творення термінологічних одиниць за допомогою українських префіксальних словотворчих формантів є зовсім непродуктивним, активними у префіксально-суфіксальному словотворенні термінів є інтернаціональні префіксальні морфемі. Щодо утворення термінів шляхом аббревіації, то тут переважають комбіновані скорочення складних одиниць вимірювання (наприклад, кВт·год.) та літерні аббревіатури. Загалом малопродуктивними для термінології у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є способи префіксального, префіксально-суфіксального, безафіксного словотвору, юстапозиції та аббревіації.

Ключові слова: термінологія у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії, морфологічне словотворення, афіксація, композиція, юстапозиція, аббревіація, словотворча модель.

Постановка проблеми. Розвиток науки і техніки зумовлює появу багатьох нових термінологічних одиниць і, як наслідок, словників, які їх фіксують. Через що вивчення галузевих термінологій є на сьогодні перспективним напрямом лінгвістичних досліджень. Мовознавці приділяють увагу як теоретичним засадам їх вивчення (І. Ментинська, Л. Томіленко), так і конкретним аспектам функціонування термінів у науковому мовленні. Зокрема, особливої уваги у мовознавчих працях на сьогодні заслуговують способи творення термінів різних галузей. Їх досліджували Т. Кравченко, С. Дорошенко, І. Сидорчук, І. Шилінська, Л. Задояна, В. Дейнека, Ю. Дев'ятко, Г. Бондаренко, Т. Петрова, М. Комова та ін. Розглянуто способи творення термінів у галузях економіки АПК, нафтогазової промисловості, інформаційних технологій, цукрового виробництва тощо.

Актуальність розроблення цієї теми зумовлена насамперед потребою в нормування термінологій різних галузей.

Однак способи творення термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії досі залишалася поза увагою дослідників, незважаючи на бурхливий розвиток цієї галузі останнім часом і, відповідно, появу наукових праць та термінологічних словників у цій сфері. Це зумовлює потребу вивчення дериваційного потенціалу термінології галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії задля подальшого її в нормування та виявлення найбільш продуктивних словотвірних моделей, які слугуватимуть для утворення нових технічних термінів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що мовознавці здебільшого приділяють увагу морфологічним способам тво-

рення галузевих термінологій, які полягають у з'єднуванні афіксальних морфем із кореневою частиною слова «за певними словотворчими моделями, правилами, тенденціями, що існують у певній мові на різних етапах її розвитку» [6, с. 81]. Зокрема, це праці Л. Задояної, Г. Бондаренко, М. Комової, Т. Петрової та інших. Це зумовлено тим, що у сучасній українській літературній мові він є найбільш продуктивним для творення нових лексичних одиниць [6, с. 81].

Постановка завдання. Отже, метою статті є проаналізувати морфологічні способи творення термінологічних одиниць у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії та виявити найбільш продуктивні словотвірні моделі, за якими творяться терміни у вказаній галузі, виявити особливості дериваційних процесів для неї.

Матеріалом для дослідження стали однослівні термінологічні одиниці, вміщені у «Глосарії технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії» (Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019). Вибір матеріалу зумовлений насамперед тим, що поряд із кожним терміном українською мовою в аналізованому глосарії подано його англійський та німецький відповідники, що уможливує точне визначення способу утворення терміна: шляхом запозичення чи калькування термінології країн, де технології енергоефективності більш розвинені і застосовуються давніше, чи добором власномовних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчих працях розглянуто різні способи морфологічного словотвору, проте найбільш повно вони подані у ґрунтовному монографічному дослідженні С. Дорошенко. Дослідниця розглядає такі морфологічні способи творення термінів: афіксація (у межах якої виділяються суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний та безафіксний способи), основоскладання або композиція, словоскладання або юкстапозиція, аббревіація [6].

Під час аналізу мовного матеріалу виявлено, що **морфологічний спосіб творення термінів** є найбільш продуктивним для творення однослівних термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії (144 терміни зі 190 проаналізованих однослівних термінологічних одиниць, тобто 79%), серед видів якого переважає, зокрема, суфіксація. Ми зафіксували 46 термінів, утворених **суфіксальним** способом.

Проте зазначимо, що більшість цих термінів ми відносимо до утворених морфологічним способом суфіксації умовно: через наявність у них відповідного словотворчого форманта, який можна вио-

кремити у складі того чи того терміна. Як показав аналіз їхніх визначень, їх можна б віднести і до таких, що утворені лексико-семантичним способом, чи констатувати утворення термінів з омонімічним значенням до тих, які вже існують у різних термінологіях.

Серед суфіксальних морфем для утворення термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії найчастіше використовуються суфікси **-анн(я)**, **-енн(я)** насамперед для утворення абстрактних іменників зі значенням опредмеченої дії / процесу від дієслів. Таким способом утворено 15 термінів. Зазвичай вони утворюються від префіксальних дієслів доконаного або недоконаного виду (13 із 15 зафіксованих одиниць): **відбивати – відбивання, затінити – затінення, остигати – остигання**. Тільки два терміни утворено від дієслів недоконаного виду, що починаються кореневою морфемою (**зонувати – зонування, мурувати – мурування**).

Таким способом утворюються терміни на позначення специфічних явищ і процесів, які стосуються енергоефективності будівель: **відбивання** (сума сонячної енергії, відбита від системи скління назовні [3, с. 24]); роботи установок, які генерують відновлювану енергію: **відстежування**; влаштування в приміщеннях комфортного теплового режиму та загалом підвищення комфортності житлових приміщень: **затінення, озеленення, провітрювання**; негативних явищ, пов'язаних з експлуатацією житлових приміщень: **запотівання, знецінення, охолодження**; процесів експлуатації теплоносіїв: **згорання, спалювання, остигання**; спорудження житлових приміщень та їх експлуатації: **зонування, мурування, обслуговування, приймання**; а також назви хімічних процесів: **розкладання**.

Майже однаковою продуктивністю відзначаються власномовний суфікс **-ість** та запозичений формант **-ацій-**. За допомогою цих суфіксальних морфем в аналізованій термінології утворено 7 і 6 термінів відповідно.

За допомогою суфікса **-ість** творяться терміни-іменники від прикметникових основ, як українських, так і іншомовних, переважно зі значенням опредмеченої ознаки: **достатній – достатність, дохідний – дохідність, нерухомий – нерухомість, сталій – сталість**; від запозичених основ утворені терміни: **компактний – компактність, результативний – результативність, герметичний – герметичність**. Подані термінологічні одиниці позначають різні аспекти енергоефективного та екологічно безпечного використання будівель:

достатність, компактність, сталість, герметичність; прибутковість від використання нерухомого майна: *дохідність, результативність*; та фундаментальні поняття у галузі енергоефективного будівництва: *нерухомість* (зазначимо, що загальне значення цього терміна уже не сприймається як «опредмечена ознака», а розуміється як «об'єкти, переміщення яких неможливе без завдання значної шкоди його вартості та призначенню» [13], тобто він набув загального значення предметності).

За допомогою іншомовного суфікса суфікса *-ацій-*, що приєднується винятково до іншомовних основ, утворюються іменники зі значенням опредмеченого процесу дії. Більшість термінів із цим суфіксом творяться від основи дієслова недоконаного виду: *газифікувати – газифікація, герметизувати – герметизація, ізолювати – ізоляція, вентилювати – вентиляція, модернізувати – модернізація*. Термін *санація* утворений додаванням суфікса *-ацій-* до запозиченого з латинської мови кореня *сан-*. Аналізовані термінологічні одиниці позначають процеси, які стосуються введення в експлуатацію, енергоефективності та збереження в належному стані будівельних споруд.

Зафіксовано 4 терміни, утворені за допомогою суфікса *-ор* від іншомовних основ. Ним творяться в основному назви пристроїв та обладнання, що використовуються в процесі генерації електроенергії: *інвертор, концентратор, генератор*, а також термін – назва особи, пов'язаної зі спорудженням об'єктів будівництва: *інвестор*.

За допомогою суфікса *-ник* утворено 3 терміни від власне українських основ із різним значенням: частина споруди, виступ для відведення зайвої вологи (утворено від іменникової основи) *крапля – крапельник*; частина опалювального котла (утворено від дієслівної префіксальної основи) *палити – пальник*; назва небезпечних хімічних сполук (утворено від дієслівної префіксальної основи) *забруднити – забрудник*. Це свідчить про здатність суфікса *-ник* приєднуватися до різних типів основ і утворювати терміни з різним значенням, а отже, про його потенційну продуктивність для творення й інших термінів від власне українських основ, які можуть стати відповідниками іншомовних запозичень.

За допомогою суфікса *-к-* від дієслівних префіксальних основ творяться терміни-іменники жіночого роду зі значенням опредмеченої спеціалізованої дії (маємо на увазі дію, яка може здійснюватися не тільки у сфері енергоефективності та енергозбереження, а й в інших сферах людської

діяльності): *перевірка*. Проте, якщо зважати на вимоги ДСТУ 3966-2000 [7, с. 14], термін *перевірка* є неправильно утвореним, оскільки позначає комплекс взаємопов'язаних дій («інспекція, яку має проводити фізична особа (аудитор), у рамках якої порівнюються обставини справи, фактичного стану, властивостей реальних об'єктів або тверджень про них з відповідним еталонним значенням (номінальних об'єктів), а також дається оцінка можливим відхиленням [3, с. 111]), а не їх результат. Тому відповідно до вимог вказаного ДСТУ цей термін мав бути утворений із суфіксом *-анн(я): перевіряння*.

Більш доречним є утворення за допомогою суфікса *-к-* терміна *установка*, оскільки він позначає комплекс обладнання («належним чином сплановане поєднання просторово пов'язаних машин, пристроїв і / або апаратури у приміщенні» [3, с. 167]). Отже, суфікс *-к-* для досліджуваної термінології не є продуктивним словотворчим формантом.

Також фіксуємо два терміни – іменники жіночого роду, утворені за допомогою суфікса *-ач-*: *передача і подача*. Щодо терміна *передача* зауважимо, що оскільки він позначає подію: «проходження випромінювання або тепла через тіло» [3, с. 111] і відповідно передання частини цього тепла тілу, та мотивований дієслівною основою доконаного виду (*передати*), то правомірно було б, згідно з вимогами ДСТУ 3966-2000 [7, с. 14], утворити цей термін із суфіксом *-анн(я) – передання*.

Термін *подача* вважаємо не зовсім точним, якщо зважати на його значення: «ділянка лінії опалювального контуру, через яку нагріта у теплогенераторі вода-теплоносій подається споживачам тепла (наприклад, радіаторам опалення)» [3, с. 120]. Видається доречним у цьому разі утворення терміна-словосполучення, згідно з вимогами ДСТУ 3966-2000, для забезпечення точності термінологічної одиниці, на зразок *точка подавання*.

Непродуктивними для творення термінології у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є суфікси *-ищ-*, *-ар-*, *-ач* (для термінів-іменників чоловічого роду), *-л-*, *-ин-*, *-ов-*, *-ень-*, *-ів-*, *-ни-* *-цтв-*. Усі вони утворюють по одному терміну, мотивованому власномовною зазвичай іменниковою або дієслівною основою: суфікс *-ищ-* термін зі значенням місця, частини житлової споруди: *горище*; суфікс *-ар-* рідкісний для аналізованого глосарію термін на позначення особи за родом занять («той, хто перевіряє стан системи опалення та значення відхідних газів і надає дозвіл на експлуатацію перед початком опалювального

періоду [3, с. 81]: *коминар*; суфікс *-ач-* утворює термін-дублет до термінологічного сполучення слів «підігрівач рідкого палива» – *підігрівач*, позначаючи обладнання й пристрої опалювальних систем; суфікс *-л-* утворює термін-дублет до термінологічного сполучення слів «покриття даху» – *покрівля*, мотивований дієслівною префіксальною основою (*покривати*), і позначає частину будівлі; водночас два суфікси – *-ин-* та *-ов-* утворюють мотивований прикметниковою основою (що становить винятковий випадок для аналізованої термінології) термін *сировина* (твориться від прикметника «сирій»); водночас за допомогою трьох суфіксів: *-ів-*, *-ни-* *-цтв-*, – утворений термін на позначення процесу спорудження житлових приміщень – будівництво; суфікс *-ень* утворює назву хімічного елемента – *водень*.

Творення слів-термінів за допомогою українських **префіксальних** морфем в аналізованій термінології нами не зафіксовано. Проте є терміни, утворені за допомогою іншомовних словотворчих формантів, зокрема 2 термінологічні одиниці, що творяться додаванням інтернаціонального префікса *де-* на позначення усунення, зменшення ефективності чого-небудь: *декарбонізація*, *деградація*.

2 терміни, що позначають викиди речовин, які забруднюють повітря, – *емісія* [3, с. 51] та негативний їх вплив на довкілля – *імісія* [3, с. 72], утворені відповідно іншомовними префіксами *е-* та *і-*.

Також за допомогою іншомовної префіксальної морфеми *ко-* зі значенням об'єднання, спільності, сумісності утворений термін *когенерація* (комбінована (сполучена) генерація електроенергії та тепла [3, с. 79]. Усі виділені іншомовні префіксальні морфеми приєднуються до запозичених основ.

Утворення термінів **префіксально-суфіксальним** способом за допомогою власномовних префіксів і суфіксів для аналізованої термінології теж нехарактерне. Натомість виділяємо невелику групу термінів (13) іншомовного походження, у яких внаслідок їх активного функціонування в українській мові чи збереження системності в утворенні низки термінів зі тією самою словотворчою моделлю можна виділити іншомовні словотворчі форманти, на зразок українських префіксів і суфіксів.

Наприклад, група термінів *абсорбція*, *адсорбція*, *абсорбер* (у термінологіях інших наук також є термін *адсорбер*). Унаслідок схожості словотворчих моделей у них можна виділити префікси *аб-*, *ад-* та суфікси *-цій-* (найбільш продуктивний суфікс іншомовного походження для утворення термінів іменників жіночого роду зі значенням фізичних процесів), *-ер* (зі значенням частин пристроїв для генерації енергії).

Група термінів *анергія*, *ексергія*, *енергія*, *мінергія*, утворена за допомогою префіксів *а-*, *екс-*, *е-*, *мі-*, що відносять кожен із цих термінів до певної класифікаційної категорії («анергія – частина енергії, яку не можна використати в процесі» [3, с. 13], «ексергія – механічна та електрична енергія, здатній повністю перетворюватися на тепло» [3, с. 48]; «енергія – обсяг роботи, яку може виконувати фізична система» [3, с. 54]; «мінергія – швейцарська концепція будівництва, спрямована на знижені витрати енергії» [3, с. 93]), та суфікса *-ій-*, що забезпечує системність їх творення.

Інтернаціональний префікс *де-* у поєднанні із суфіксом *-ій-*, утворює термін на позначення «зниження певного показника залежно від підвищення корельованого значення» [3, с. 41] – *дегресія*.

Низку термінів утворено поєднанням іншомовного префікса *кон-*, що означає об'єднання, спільність, сумісність [16], та суфікса *-ій-*. За допомогою цих словотворчих формантів утворено терміни на позначення фізичних процесів: *конвекція*, *конверсія*, *конденсація* зі збереженням вимоги системності творення термінологічних одиниць зі спільним загальним значенням [7, с. 15], а також термін *концесія*, що стосується експлуатації та обслуговування будівель. Приєднанням префікса *кон-* та суфікса *-инг* утворено термін *контрактинг*, що означає передавання функцій власника будівлі або обладнання зовнішньому постачальнику послуг [3, с. 84].

Отже, активними у префіксально-суфіксальному словотворі термінології у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є тільки іншомовні словотворчі форманти, зокрема префікси *аб-*, *ад-*, *а-*, *екс-*, *е-*, *і-*, *мі-*, *де-*, *ко-*, *кон-*, та суфікси, серед яких найбільш продуктивним є *-ій-* (*-цій-*) – ним утворено 11 із 13 аналізованих термінів, що часто забезпечує системність утворення термінологічних одиниць зі спільним загальним значенням. Крім названого, використовуються також суфікси *-ер* та *-инг*. Усі названі словотворчі форманти приєднуються до запозичених основ.

В аналізованій термінології виявлено також невелику кількість термінів, утворених **безафіксним** способом (6). П'ять із них мотивовано дієслівними власномовними префіксальними основами, зокрема, два походять від дієслів доконаного виду і три – від дієслів недоконаного виду (*виступати* – *виступ*, *стікати* – *стоки*, *відходити* – *відходи*, *зрубати* – *зруб*, *протягнути* – *протяг*). Один мотивований непрефіксальним дієсловом недоконаного виду (*тягнути* – *тяга*).

Зазначимо, що на відміну від інших віддієлівних утворень, іменники, утворені безафікським способом, мають чітке значення предметності. Зокрема, ці терміни називають способи будівництва або частини будівель: *виступ, зруб*; результати діяльності людини, що мають переважно негативні наслідки: *відходи, стоки*; та номінують фізичні явища, пов'язані з рухом повітря у приміщеннях: *протяг, тяга*.

Продуктивним способом утворення термінології у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є **композиція**. Це пов'язано з тим, що складні назви мають низку суттєвих переваг перед іншими номінаціями. Вони коротші за словосполучення і водночас можуть передати в одному слові два або більше понять відповідної галузі знань, виступаючи, таким чином, засобом мовної економії [15, с. 109].

Найбільш продуктивними моделями словотворення шляхом композиції є поєднання аброморфеми (усіченої основи іншомовного слова) із іменниковою основою іншомовного чи українського походження. В аналізованій термінології є два типи цієї моделі творення термінів:

- 1) аброморфема + основа іменника, що містить тільки корінь (за цим типом утворено 25 термінів);
- 2) аброморфема + суфіксальна основа іменника / аброморфема + іменник, утворений префіксально-суфіксальним способом / аброморфема + складний іменник, утворений основоскладанням (за цим типом утворено 13 термінів).

Щодо першого типу утворення термінів галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії шляхом додавання аброморфем, то тут найбільш часто використана аброморфема **біо-**: з її допомогою утворено 6 складних термінів-комполітів: *біодім, біопаливо, біогаз, біосфера, біомаса, біотоп*. Як бачимо, названий словотворчий формант приєднується як до українських, так і до іншомовних основ, виконує класифікаційну функцію, відносячи поняття, названі другою частиною композита до певної класифікаційної категорії «такий, що вказує на стосовність до життя, життєвих процесів» [1] та водночас забезпечує системність утворення термінів із цим компонентом. Більшість із термінів, утворених за допомогою компонента **біо-**, належать до спеціалізованої термінології галузі, позначаючи відновлювані джерела енергії (*біомаса, біопаливо, біогаз*) або місце їх перебування (*біотоп*).

Системотворчим може бути і другий компонент терміна-комполіта, наприклад компонент

-ват утворює різні за кількісним виміром назви одиниць вимірювання активної електричної потужності: *гігават, мегават, негават, терават*. При цьому носієм основного значення терміна стає саме перший компонент такого терміна-комполіта. Крім того, зауважимо, що термінологічна одиниця *негават* є спеціалізованою саме для досліджуваної галузі і вживається для позначення «вимірювання електроенергії, заощадженої за рахунок підвищення енергоефективності» [3, с. 98–99].

Також за цим типом аналізованої словотворчої моделі утворені три терміни із другим компонентом **-сфера**, що позначають релевантні для досліджуваної галузі сферу живих організмів, що можуть бути відновлюваними джерелами енергії (наприклад, рослини) – *біосфера*, та сфери, які пов'язані з кліматом – *атмосфера, криосфера*.

Два терміни із аброморфемою **кало-** (від латинського *calidus* – теплий) позначають прилади, які застосовують для визначення кількості тепла, що виділяється під час певних теплотворних процесів [3, с. 75] – *калориметр*, або для нагрівання повітря у великих приміщеннях [3, с. 75] – *калорифер*.

Два терміни утворені аброморфемою **електро-** позначають надмірний рівень електромагнітного випромінювання, яке надходить із різних джерел, – *електросмог* та опалювальні прилади – *електрорадіатори*.

Два терміни утворені аброморфемою **полі-**, один із яких вживається на позначення теплоізоляційного матеріалу – *полістирол*. Другий утворений за унікальною для аналізованої термінології трикомпонентною словотвірною моделлю (аброморфема + основа іменника чоловічого роду + основа іменника чоловічого роду) і позначає будівельний матеріал – *полівінілхлорид*.

Інші аброморфеми утворюють по одному терміну. Зокрема, використано такі компоненти, як **аеро-** (*аерозоль* – зі спеціалізованим для досліджуваної галузі значенням «дрібні частинки або краплі, завислі в атмосфері, причиною появи яких є, зокрема, спалювання біомаси та викопного палива. Разом з парниковими газами вони впливають на клімат [3, с. 10]); **геліо-** (*геліостат* – назва частини сонячної електростанції); **еко-** (*еко-аудит* – процедура, спрямована на поліпшення захисту довкілля на підприємствах) **ізо-** (*ізокорб* – назва теплоізоляційних елементів), **термо-** (*термодюбелі* – використовують для теплоізоляції фасадів), **фото-** (*фотовольтаїка* – елементи пристроїв для генерації сонячної енергії).

Терміни другого типу аналізованої моделі утворюються за такими схемами:

1) аброморфема + іменник жіночого роду іншомовного походження, утворений за допомогою суфікса **-ій-** / аброморфема + власне український або іншомовний іменник чоловічого роду, утворений за допомогою суфікса **-ій-** (*геліотермія, геотермія, гідроенергія, термографія, енергоносії, суперфізії*). Як бачимо, ця схема є найбільш продуктивною для другого типу аналізованої моделі;

2) аброморфема + основа іменника жіночого роду, українського або запозиченого + суфікс **-ість** (*енергоефективність, енергоємність, енергоощадність*);

3) аброморфема + іншомовний префікс **кон-** + основа іменника жіночого роду іншомовного походження + суфікс **-ій-** (*біоконверсія*) / аброморфема + префікс **з-** + основа власномовного іменника середнього роду + суфікс **-енн-** (*енергозбереження*);

4) аброморфема + основа іменника чоловічого роду іншомовного походження + суфікс **-ер** (*енергофермер*);

5) аброморфема + складний іменник, утворений способом основоскладання + суфікс **-т-** (*біорізноманіття*).

Аброморфема **біо-** утворює два терміни, що називають фізичні процеси, пов'язані з утворенням енергії (*біоконверсія*) та загальні поняття, які можуть стосуватися галузі відновлюваних джерел енергії (*біорізноманіття* – різноманітність біологічних видів [3, с. 17], деякі з яких у певних умовах можуть стати джерелами енергії).

Таким чином, найбільш продуктивними є аброморфемами, що походять із грецької мови та утворюють визначальні для галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії терміни. Вони приєднуються в основному до іменникових іншомовних зрідка – до українських основ і здатні утворювати по кілька термінів із різним значенням. У досліджуваній термінології використано такі аброморфемами, подані за частотністю їх використання: **біо-, енерго-, геліо-, електро-, кало-, полі-, термо-, гіга-, еко-, мега-, нега-, кріо-, тера-, фото-, атмо-, аеро-, ізо-, гео-, гідро-, супер-**.

Деяко меншу кількість становлять терміні-композиції, утворені складанням повних основ зі сполучним голосним між ними (20 одиниць). Ці терміни утворені за такими словотвірними моделями:

1) основа іменника + сполучний голосний **-о-** + основа іменника. Це найбільш продуктивна модель для аналізованої групи термінів. Сюди входять деривати з підрядним зв'язком і рідше – із суряд-

ним різні за своїм значенням. Найчастіше за цією моделлю утворюються назви будівельних та теплоізоляційних матеріалів та речовин, рідин в опалювальних системах: *газобетон, піноскло, скловолокно, теплоносії, холодоагент*. Також за цією моделлю утворюються назви одиниць вимірювання – *градусодні*; назви фізичних явищ і процесів – *повітрообмін*; терміни на позначення функціонування систем постачання та утилізації у житлових будинках – *системотехніка*; назви теплозахисних частин сучасних будівель – *склопакет*; назви пристроїв для виробництва тепла – *теплогенератор*;

2) основа іменника + / - сполучний голосний **-о-** + / - префікс **не-** / **об-** + віддієслівний або відприкметниковий іменник із суфіксом **-н-, -ість, -ник**. За цією моделлю творяться терміни, що означають вимоги до спорудження енергоефективних будівель – *вітронепроникність*, властивості будівельних матеріалів – *теплопровідність, газо- і паропроникність*, фізичні явища – *радіоактивність*, кількість тепла, що постачається сонячним колектором – *теплопродуктивність*, назви пристроїв, що передають тепло – *теплообмінник*;

3) основа іменника + сполучний голосний **-о-** + віддієслівний іменник жіночого роду іншомовного походження із суфіксом **-ації-**. За цією моделлю утворені терміни, які позначають призначення ізоляційних матеріалів – *пароізоляція, холодоізоляція*;

4) основа іменника + основа іменника чоловічого роду із суфіксом **-ій**. За цією моделлю утворено один термін, який позначає все, що стосується комфортної організації навколобудинкового простору – *благоустрії*;

5) основа числівника + сполучний голосний **-о-** + основа прикметника. За цією моделлю твориться єдиний у терміносистемі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії термін – складний прикметник *одновалентний*, що позначає «теплогенератор, який використовує один енергоносії для покриття всього опалювального навантаження будівлі» [3, с. 102].

У термінології галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії творення термінів способом **юкстапозиції** є непродуктивним. Ми зафіксували тільки 6 таких термінологічних одиниць.

4 з них утворені за однією моделлю: іменник + іменник переважно іншомовного походження, тільки один компонент у цих термінах є власномовним – у складі юкстапозита на позначення складної одиниці вимірювання: *ват-година*. Інші терміни називають будівельні елементи – *сендвіч-панелі*; професії – *інженер-конструктор*; та сис-

тему керування затіненням і вентиляцією в будинках *клімат-контроль*. У поданих юкстапозитах атрибутивну функцію може виконувати як перший, так і другий компонент складного терміна, пор.: *панелі які? сендвіч*; проте *інженер який? конструктор*.

Інші два терміни з 6 юкстапозитів є складними прикметниками, утвореними за моделлю прислівник + прикметник *нейтральний*: *вуглецево-нейтральне, енергетично нейтральний*.

Малопродуктивним способом творення термінів у досліджуваній термінології є також **аббревіація**. Зокрема фіксуємо тільки один складноскорочений термін, утворений з усічених основ двох іменників – *виконроб* – виконавець робіт.

Крім того, у глосарії подано також низку загальноприйнятих скорочень для складних одиниць вимірювання електричної енергії. Вони є зазвичай комбінованими і становлять або літерні скорочення назви одиниці вимірювання та складове скорочення її означуваного слова, подане через дефіс, або літерне скорочення назви одиниці вимірювання та повну форму означуваного слова, подану через дефіс: *Вт.-год.* – *ват-година*, *кВт.-год.* – *кіловат-година*, *кВт.-нік* – *кіловатнік* (одиниця вимірювання потужності сонячного енергетичного модуля). Також зафіксовано самостійні літерні скорочення одиниці вимірювання електричної енергії – *МВт* – *мегават*.

Третій тип становлять ініціальні аббревіатури, утворені з початкових звуків чи літер термінів-словосполук.

Ми виявили в аналізованому глосарії тільки 5 таких аббревіатур, серед яких переважають літерні, що позначають складні хімічні сполуки – *ХФВ* («хлорфторвуглеці»); матеріали – *ПВХ* («полівінілхлорид») та механізм скорочення викидів парникових газів – *МЧР* («механізм екологічно чистого розвитку»). Дві звукові аббревіатури позначають назви енергетичних компаній та агентцій: *ЕСКО* («Енергосервісна компанія» – подана аббревіатура повністю скалькована з відповідної англійської: *ESCO* – “*Energy Service Company*” [3, с.57]) та *МЕА* («Міжнародна енергетична агенція»).

Кількісне співвідношення морфологічних способів утворення однослівних термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії показано на рисунку 1.

Як бачимо, найбільш продуктивним способом утворення однослівних термінологічних одиниць у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є морфологічний, що відповідає загальним тенденціям словотворення у сучасній українській мові. Зокрема, значно переважають терміни, утворені способами композиції (40,28%), що є особливістю термінології досліджуваної галузі, та суфіксальним (31,94%), що є найбільш продуктивними серед морфологічних способів творення термінів аналізованої галузі. Непродуктивними морфологічними способами творення термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії є префіксальний (3,47%), безафіксний та юкстапозиція (по 4,17%), аббревіація (6,94%) та префіксально-суфіксальний спосіб

Рис. 1. Морфологічні способи утворення термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії

(9,03%). Ще однією особливістю термінологічних одиниць досліджуваної галузі, утворених морфологічним способом, є те, що більшість із них творяться за допомогою іншомовних словотворчих формантів, що приєднуються найчастіше до іншомовних основ.

Твірними основами для аналізованої термінології зазвичай є дієслова та іменники, утворення

термінів від прикметникових основ у досліджуваній галузі малопродуктивне.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямку вважаємо дослідження синтаксичного способу утворення термінів у галузі енергоефективності та відновлюваних джерел енергії та аналіз коректності визначень термінологічних одиниць, у глосарії, який був матеріалом дослідження.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <https://sum.in.ua> (дата звернення: 12.05.2024).
2. Бондаренко Г. П. Морфологічні способи творення галузевих термінів на позначення понять лінгвістики. *Вчені записки Тернопільського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 4. Ч. 1. С. 12–17.
3. Глосарій технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії / за ред. О. Масняка, С. Павлюка, І. Яремко, Г. Траяновського; пер. з нім. О. Блащук. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 212 с.
4. Дев'ятко Ю. С. Дериваційна характеристика медичних термінів (на матеріалі стоматологічних текстів). *Вісник Одеського національного університету. Сер. : Філологія*. 2019. Т. 24. Вип. 1 (19). С. 21–28.
5. Дейнека В. Синтаксичний спосіб творення термінів в українській митній термінології. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки*. 2012. Вип. 1-2. С. 170–178.
6. Дорошенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток. Полтава : Видавництво ПолтНТУ, 2013. 139 с.
7. ДСТУ 3966-2000. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять [Чинний від 2001-01-01]. Київ : Держстандарт України, 2000. 32 с.
8. Задояна Л. Морфологічний спосіб творення термінів цукрового виробництва в українській мові. URL : <https://dspace.udru.edu.ua/handle/6789/1589> (дата звернення: 12.05.2024).
9. Комова М. Творення термінів соціальної комунікації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 115–120.
10. Кравченко Т. Способи творення галузевих термінів на позначення понять економіки АПК. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 79–83.
11. Ментинська І. Б. Теоретичні засади вивчення галузевої термінології (на матеріалі комп'ютерної термінології). *Вчені записки Тернопільського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 2. Ч. 1. С. 59–65.
12. Петрова Т. Морфологічні способи термінотворення (на матеріалі сучасної української фітомеліоративної термінології). *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 2018, Vol. VI, pp. 121–129.
13. Постанова національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Кодексу газотранспортної системи» від 30.09.2015 № 2493. URL : https://ips.ligazakon.net/document/re27823?an=58&ed=2017_07_01 (дата звернення: 01.07.2024).
14. Сидорчук І. О. Суфіксальний спосіб творення українських термінів управління персоналом. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 57. С. 114–115.
15. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. Київ : Наукова думка, 1991. 152 с.
16. Словник іншомовних слів. URL : <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EA%EE%ED> (дата звернення 04.07.2024).
17. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
18. Shylynska I. Ways of information technology terminology formation. *Південний архів : зб. наук. праць. Філологічні науки*. 2019. Вип. 78. С. 89–92.

Suduk I. I. MORPHOLOGICAL METHODS OF TERM-FORMATION IN THE FIELD OF ENERGY EFFICIENCY AND RENEWABLE ENERGY SOURCES

Today, linguists pay considerable attention to the methods of formation of industry terminologies. The morphological way of creating terms is especially often studied as the most productive for creating new lexical units in the modern Ukrainian language. The article examines the morphological methods of creating terms in the field of energy efficiency and renewable energy sources, the terminology of which has so far remained outside the attention of researchers. It was found that these methods are most active during the formation of one-word terminological units in the specified field. The terms formed by means of affixation (in particular, suffixal, prefixal, prefixal-suffixal, and affixless), composition, juxtaposition, and abbreviation are recorded. It was found that the most terms were formed by means of composition, which is a feature of the studied terminology, and suffixation. The most productive models of word formation through composition are the combination of an abromorpheme (a truncated base of a foreign word) with a noun word stem of foreign or Ukrainian origin. During the formation of terms by assembling full word stems, the most productive model is the combination of two noun word stems of both Ukrainian and foreign origin with the help of the connecting vowel -o- (fiberglass, coolant, refrigerant, etc.). Both Ukrainian and foreign suffixal morphemes are active for the formation of terms by the suffix method, usually such terms are motivated adjectival and verb word stems. Creation of terminological units with the help of Ukrainian prefix word-forming formants is completely unproductive, international prefix morphemes are active in prefix-suffix word formation of terms. As for the formation of terms by abbreviation, combined abbreviations of complex units of measurement (for example, kWh) and letter abbreviations prevail here. In general, the methods of prefix, prefix-suffix, affixless word formation, juxtaposition and abbreviation are not very productive for terminology in the field of energy efficiency and renewable energy sources.

Key words: *terminology in the field of energy efficiency and renewable energy sources, morphological word formation, affixation, composition, juxtaposition, abbreviation, word formation model.*

Шульська Н. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРАВОПИСНА АДАПТАЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ МЕДІАКОМУНІКАЦІЇ

У статті представлено дослідження правописної адаптації англійців у писемній комунікації медійників відповідно до орфографічних норм і фонетичної субструктури української мови. Зауважено, що журналісти у професійному мовленні для означення певних понять, пов'язаних із написанням текстів, підготовкою випусків новин, проведенням інтерв'ю, репортажів для онлайн- чи традиційних ЗМІ, часто послуговуються запозиченими лексемами. Серед причин використання іношівців зауважено про такі: необхідність дати найменування новим реаліям, відсутність номінативної одиниці, яка б передавала повний зміст дефініції в українській мові; більш точне й лаконічне значення іношомовної лексики; уживання стислої назви замість описових зворотів із метою мовної економії; суб'єктивне сприйняття запозиченого слова як модного чи кращого за звучанням. Серед іношомовної корпоративної лексики медійників уживані як нейтральні англійці, так і сленгово-жаргонні номінації. Схарактеризовано найменування, що з'явилися в комунікації працівників ЗМІ раніше, а також новітні запозичення, пов'язані з цифровізацією сучасних медіа. Виявлено основні способи графічного відтворення запозичених лексем: транслітерування і транскрибування (частіше), збереження англійської графіки (рідше). Установлено, що латиниця переважає лише в написанні назв сайтів, соціальних мереж, сервісів, пошукових систем. Спостережено тенденцію недотримання журналістами орфографічних норм у передаванні англійськомовних запозичень відповідно до Нової редакції правопису 2019 року. Зафіксовано найчастотніші правописні хиби: помилкове написання літери і замість нормативної и, аномалії в передаванні складних іменників разом / із дефісом, збереження подвоєння в іношомовних словах. Підсумовано, що орфографічно правильні англійці все ж увиразнюють сучасний медіадискурс, наповнюють його новими реаліями, розширюють український мовопростір.

Ключові слова: іношомовні запозичення, правопис, англійці, медіакомунікація, писемне мовлення.

Постановка проблеми. Активізація та адаптація в мовленні іношомовних запозичень відбуваються переважно через масмедійні засоби, які гнучкі й мають чи не найбільший вплив на суспільство. Надшвидкий темп сучасного життя призвів до того, що носії мови в щоденній комунікації усе частіше використовують іношівці, зокрема з англійської мови. Попри те, що англійці вияскраплюють повсякденне спілкування молоді, такими запозиченнями насичена корпоративна лексика багатьох професійних сфер: економіки, торгівлі, політики, техніки, ІТ-технологій, державного управління, спорту, культури тощо. Медійна галузь теж не є винятком, адже журналісти у своєму професій-

ному мовленні, номінуючи певні реалії, пов'язані з написанням текстів, підготовкою випусків новин, проведенням інтерв'ю, репортажів для онлайн- чи традиційних ЗМІ, часто послуговуються запозиченими лексемами. Мовними причинами появи іношівців вважають поповнення словникового запасу української мови, подолання багатозначності питомого слова, розширення засобів номінації, вищий ступінь термінологічної визначеності запозичуваної лексики [14, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема проникнення іношомовних елементів, зокрема англійськомовних запозичень, у систему національної мови, їхні структурно-виражальні

й семантико-функційні параметри неодноразово були в полі зацікавлення українських лінгвістів. Науковці зауважують про неоднозначний вплив запозичень на нашу мову, адже, з одного боку, відбувається її збагачення, а з іншого – витісняються власні елементи [4]. А. Стадній та І. Зозуля, досліджуючи особливості проникнення неоанглїзмів у сучасну українську літературну мову, подали таке тлумачення аналізованого поняття: «англїзми – це слова чи мовні звороти будь-якої мови, запозичені з англїйської, або створені за їхнім прикладом слова чи словосполучення» [11]. У контексті сучасної мовної моди розглянула англїзми О. Дьолог [3]. Професійну сферу побутування англїйськомовних компонентів вивчали Ю. Савіна і Ю. Ласкава [10]. Масмедійний дискурс англозапозичень представлений у розвідках таких науковців, як Л. Архипенко (преса кінця ХХ – початку ХХІ ст.) [1]; О. Гурко [2] і С. Федорець [13] (рекламний дискурс); Т. Майструк (публіцистичний стиль) [5]; М. Навальна (українська періодика початку ХХІ столїття) [8]; О. Стишов (лексика кінця ХХ столїття) [12]; Т. Шинкар, Т. Левченко, Т. Чубань (лінгвоєкологічний аспект) [15]; Т. Шинкар (сучасний медіатекст) [16].

У науковій площині вживання англїзмів у професійній діяльності працівників ЗМІ майже залишене поза увагою вчених. Натрапляємо на розвідку Ю. Молодкіної, яка вивчала новітні лексеми іншомовного походження зі сфери медіалексики [7], а також в іншій статті у співавторстві проаналізувала іншомовну термінологічну лексику інформаційних технологій в українських інтернет-виданнях [6]. Попри значне зацікавлення лінгвістів інтерференційними процесами в українській мові, правописні особливості іншомовних запозичень не часто актуалізовані в наукових працях, особливо що стосується англїзмів корпоративного мовлення журналістів. Виявляємо дослідження Т. Рудакової, яка проаналізувала орфографічну адаптацію неозапозичень з англїйської мови [9]. Докладного аналізу потребують іншозізвища журналістської сфери, зокрема специфіка їхнього правописного пристосування відповідно до норм сучасної української мови, тому наша розвідка актуальна й новаторська.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості правописної адаптації англїзмів у писемній комунікації медійників відповідно до орфографічних норм, а також фонетичної субструктури української мови; виявити основні способи графічного відтворення запозичених лексем.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи неологізми англїйського походження, А. Стадній та І. Зозуля вказують на три основні способи їхнього відтворення у сучасній українській мові: 1) латинським алфавітом, коли оригінальну назву передають графічною системою мови-першоджерела відповідно до англїйської орфографії, напр.: *skill, meeting, skype*; 2) транслітерування, під час якого англїзми механічно відтворюють українською графікою, тобто кирилицею, нехтуючи при цьому звуковою точністю адаптованого слова, але застосовуючи лексико-семантичну адаптацію, напр.: *content* – *контент*, *link* – *лінк*, *spam* – *спам*; 3) транскрибування запозичених одиниць. Тоді фонетичне звучання передають за допомогою графічної системи мови реципієнта: *лайк*, *репостити*, *імейл* [11].

Моніторячи сучасний медійний простір, спостерігаємо тенденцію вживання переважно транслітерованих чи транскрибованих англїзмів, що зазнали лексико-семантичної й графічної адаптації, пор.: «*Російські пропагандисти за рік втратили сотні тисяч підписників у телеграмі*, – ЗМІ» («Детектор медіа», 10.07.2024); «*Росія запустила в мережі черговий фейк про винищувачі F-16: заявляють про можливу ескалацію*» («ТСН», 03.07.2024); «*Стали відомі імена працівників ГРУ РФ, які створюють дінфейки для дискредитації ЗСУ – фото*» («ТСН», 09.07.2024); «*Мобілізація по-новому і повістки на імейл: які зміни готує Рада в новому законопроекті*» («Суспільне. Новини», 10.12.2023); «*Після початку повномасштабної війни 62% українців повністю перестали дивитися і читати російськомовний контент*» («Детектор медіа», 07.11.2023); «*Радіо «Сковорода» запускає подкаст про безбар'єрність*» («Детектор медіа», 10.07.2024). Цікавим є зафіксований приклад написання транскрибованої англїйської лексеми в лапках: «*Соцмережа X приховує «лайки» користувачів*» («Суспільне новини», 13.04.2024). Уживаючи власні назви в професійному мовленні, журналісти зазвичай послуговуються латинською абеткою, відтворюючи запозичення англїйською графікою: «*У Gmail з'явилася нова функція: листуватися тепер зручніше*» («Новини Live», 11.08.2023); «*Клуб УПЛ потренувався онлайн за допомогою Skype*» («ТСН», 15.10.2023); «*8 трендів email-маркетингу на 2023 рік*» («AIN.Capital», 11.02.2023); «*Email VS Telegram: як вам зручно отримувати наші новини*» («Офіс сталих рішень», 13.02.2023); «*Google додав «синю галочку» в Gmail*» («Ukraine World News», 04.05.2023);

«**Gmail** став четвертим додатком на **Android**, який встановили понад 10 мільярдів разів» («ТСН», 10.01.2022). Зрідка виявляємо одночасне вживання в заголовку одного англійськомовного запозичення кирилицею, іншого – латиницею: «**За репост** – три роки тюрми: волинянина засудили за поширення статті у **Facebook**» («Волинські новини», 18.11.2023).

У ході аналізу запозичених лексем-професіоналізмів встановлено, що найчастіше в медіамові за морфологічною ознакою функціують іменники, порівняно менше представлені дієслова. Журналісти в корпоративній комунікації послуговуються як нейтральними лексемами, так і сленговими чи жаргонними номінаціями.

Назви сайтів, соціальних мереж, сервісів, пошукових систем відтворюють у мовленні переважно латиницею з дотриманням англійської графіки, пор.: «**Facebook** буде помічати повідомлення від ЗМІ, що контролюються державою» («Економічна правда», 05.06.2023); «ЗМІ: **Google** звільнила десятки співробітників за зловживання доступу до даних користувачів та колег» («Детектор медіа», 06.08.2024); «**Telegram** отримав список «проблемних» каналів від української влади – ЗМІ» («Главком», 04.03.2024); «У **Meta** прокоментували масштабний збій у **Facebook** та **Instagram**» («ТСН», 05.03.2024); «Куплений Маском **Twitter** майже перестав боротися з російською пропагандою – ВВС» («УНІАН», 06.03.2023). Бачимо, що, використовуючи латинську абетку, ці найменування журналісти пишуть без лапок. Зрідка у своїх матеріалах назви транслітерують, при цьому порушуючи правописні норми сучасної української мови: «Які ЗМІ українці найбільше читають у **Фейсбуці** – дослідження» («Детектор медіа», 17.07.2021). Правильно назву соціальної мережі написати так: *фейсбук* або *мережа «Фейсбук»*. В одному виданні фіксуємо подвійне написання: в одному випадку нормативне: «**Міноборони** запустило у **телеграмі** чат-бот “Армія+”» («ЛВ.ua», 20.06.2024), в іншому – ні, пор.: «ГУР: **Телеграм** (правильно – *телеграм*) містить низку загроз для безпеки України» («ЛВ.ua», 14.02.2024). З цим іншовізмом у масмедійній практиці вживані гібридні композити, першу частину яких становить запозичена одиниця в неадаптованій формі іншомовною графікою, пор.: «У Раді відповіли, чи заборонять ЗМІ створювати **Telegram-канали**» («ТСН», 22.04.2024); «СБУ: безпечногo месенджера не існує, але деякі **Telegram-канали** вже заблоковані» («ЛВ.ua», 04.04.2024). Виявляємо й інші подібні прикладкові форми: «**Viber-канали**

українських медіа: хто читає, що працює з форматів та які є технічні мінуси» («Медіамейкер», 02.11.2023). На думку дослідників, «це різновид вкраплень, тобто уживання в тексті з певною змістовою або стилістичною метою слів у звуковій та графічній формі мови-джерела» [3, с. 46].

У віртуальній медіакомунікації вживані й інші запозичення цього тематичного пласту, що піддалися транслітерації, але їх порівняно небагато: «Які ЗМІ є достатньо надійними для **Вікіпедії** (правильно – *вікіпедії*): експертна дискусія» («Детектор медіа», 03.07.2020); «Як західні ЗМІ експериментують у **тіктоку** й **інстаграмі**» («Детектор медіа», 25.01.2022); «У **вайбері** реалізували функцію стислого викладу непрочитаних повідомлень у групових **чатах**» («Детектор медіа», 11.04.2024); «Що робити, якщо зник мобільний зв'язок: скачайте собі офлайн-месенджер» («УНІАН», 10.10.2022).

У мовленні працівників ЗМІ значного поширення набула запозичена лексема **лонгрід** (англ. *longread* – довгочит, довготекст). Так називають журналістський жанр, якому притаманний великий обсяг контенту з мультимедійним наповненням і часто художнім стилем. Фіксуємо медіадослідження, у назвах яких використали цей англізм: «Як написати цікавий **лонгрід** в епоху коротких текстів» («Пара», 22.12.2020); «Гра в довгу: який **лонгрід** потрібен читачу» («Медіалаб», 22.05.2020); «Сам собі **лонгрід**, або як зверстати довгі тексти в онлайн-сервісах» («Детектор медіа», 07.10.2020); «На “Прочерку” вийшов новий **лонгрід** – цього разу про сьогоднішню журналістику» («Прочерк», 14.02.2022); «Теребовлянська громада на Тернопільщині: радикальні методи для системного розвитку громади (**лонгрід**)» («Persha», 01.06.2018). Наведені заголовки демонструють типову орфографічну помилку в написанні іншомовної лексеми, адже відповідно до українських правописних норм «и» пишемо в загальних назвах після приголосних *д, т, з (дз), с, ц, ж, дж, ч, ш, р* перед наступним приголосним (крім *й*).

Під час показу новин журналісти все частіше використовують трансляцію подій онлайн в режимі реального часу. Для номінації цього явища медіаніки вживають англійську лексему **стрім** (англ. *stream* – потік). У професійній комунікації часто послуговуються синонімічними прикладковими поняттями: *стрім-трансляція, онлайн-трансляція, потокова трансляція* тощо. Зауважують, що стрим – це новий різновид телебачення, яке розважає аудиторію, доносить найцікавіше з повсякденних подій, інтригує незвичайними фактами,

подає щось актуальне, цінне й пізнавальне. У писемному мовленні журналісти часто допускають помилкове написання **стрім**, тоді як після «р» мали б писати «и», пор.: «**Стріми** онлайн: 8 порад від “Радіо Свобода”, як зробити хорошу трансляцію» («Детектор медіа», 12.11.2020); «**Стрім** на Армія ТВ нараджує перегляди і не збирається зупинятися» (НСЖУ, 09.01.2024); «YouTube випадково перервала музичний **стрім**, що тривав 1,5 року» («Детектор медіа», 25.02.2020). Лише зрідка фіксуємо нормативне написання аналізованої лексеми: «Meta представила розумні окуляри з ШІ, які дають змогу проводити **стріми** у фейсбуку та інстаграмі» («Детектор медіа», 28.09.2023).

Активного вжитку набув термін **пресреліз** (англ. *press* – друк, англ. *Release* – випуск, опублікування). Це офіційний документ певної пресслужби або засобу масової інформації; інформація, підготовлена й поширювана установою або будь-яким органом для можливого опублікування в пресі. Відповідно до Нової редакції правопису 2019 року складні слова з компонентом *прес-* необхідно писати разом. Аналізуючи писемне мовлення журналістів, зрідка простежуємо недотримання цих норм і написання з дефісом, пор.: «Як написати **прес-реліз**, який захочуть прочитати» (linkstream.pro, 13.09.2023); «Як зацікавити журналіста **прес-релізом**» («Pressa», 24.05.2020). Попри поодинокі випадки анормативів, виявляємо тенденцію нормативного правопису, напр.: «10 правил **пресрелізу**, який ЗМІ надрукують безкоштовно» («Pointer Agency», 15.01.2021); «Як піарнику написати **пресреліз**, що потрапить у новини. Лекція Анни Давиденко» (bazilik.media, 09.06.2022).

Пишучи новини, журналісти часто вживають поняття **бек** або **бекграунд** (англ. *background* – тло, задній план) – це другорядна інформація, репрезентована підбіркою матеріалів, які створюють інформаційне тло для суспільно важливої новини. Бекграунд часто подає відомості про джерело описуваної проблеми, біографічну довідку, передісторію чи навпаки її продовження, розвиток, роз’яснення та коментарі, пор.: «До новин на сайтах має бути дописано **бекграунд**» («Інститут масової інформації», 27.02.2020). Журналісти використовують і паралельне написання **бекграунд**, пор.: «Для нього в кінці новини є **бекграунд** – опис передісторії з посиланням на попередні публікації, довідкові факти, корисні для розуміння» («Медіалаб», 05.09.2021).

Порівняно з первинним іншого значення в журналістській практиці набуває термін **сніпет** (англ. *snippet* – фрагмент, уривок). Так називають

невеликий уривок тексту зі знайденої пошуковою машиною сторінки сайту, що використовується як опис посилання в результатах пошуку. Зазвичай, сніпет містить контекст, у якому трапилося ключове слово в тексті на сторінці, напр.: «Зазвичай для Telegram та Facebook ми використовуємо схему “**сніпет** + підводка”, в Instagram публікуємо слайдери з основною інформацією з тексту та фото» («Інститут масової інформації», 28.11.2023); «Як правильно зробити **сніпет** для сайту: рекомендації, шаблони, генератори» (expans.ua, 18.01.2021). Фіксуємо і помилкове написання цього запозичення з подвоєнням: «**Сніпнет** – практика: 5 методів оптимізації» (taina.com.ua, 25.04.2019); «Що таке спеціальні **сніпнети** Google?» (ranktracker.com, 12.07.2024).

У медіапрактиці активно побутує запозичена лексема **вебсайт** (англ. *website*, утворене від *web* + *site* – місце). Під цим поняттям розуміють сукупність вебсторінок, доступних в інтернеті та об’єднаних за змістом і навігацією під єдиним доменним ім’ям. Майже всі сучасні українські ЗМІ, навіть друковані, мають свої вебсайти. Аналізуючи медіаконтент, натрапляємо на такі публікації з цією запозиченою лексемою: «**Веб-сайт** прирівняли до засобу масової інформації: нова практика Верховного Суду» (vkr.ua, 26.05.2021); «Інтеграція соціальних медіа в **веб-сайт**: краєві практики» (it-rating.ua, 24.03.2024); «Заборонити використання “русского языка” для **веб-сайтів** зареєстрованих в UA доменній зоні, ЗМІ та підприємств що зареєстровані в Україні» (petition.kmu.gov.ua, 21.07.2023) (фіксуємо також порушення пунктуаційних норм). Відповідно до Нової редакції правопису 2019 року всі слова, що містять компонент *веб-*, потрібно писати разом. Журналісти часто порушують цю правописну норму. Лише зрідка фіксуємо нормативне написання: «За задумом, цей **вебсайт** орієнтований на мешканців США й Великої Британії» («The Village», 02.10.2023).

Як синонім до понять «цифровий», «електронний» у сучасній медіакомунікації використовують англізм **діджитал** (англ. *digital* – пальцевий, цифровий), пор.: «**Діджитал** руйнує сучасні медіа» («Medialab», 13.12.2020); «В Україні запустили міжнародний проєкт «Infopoint agency», який об’єднав національні українські **діджитал-медіа** та незалежні білоруські, що працюють у вигнанні, задля фінансової стабільності» («Детектор медіа», 10.05.2022); «Нові можливості від УАМБ: 50 редакцій зможуть розвинути власні **діджитал-платформи** та отримають мінігранти на реалізацію власних ідей» («Укра-

їнська асоціація видавців періодичної преси», 22.12.2022). Спостерігаємо тенденцію правописної помилки в передаванні українською мовою цього запозичення, адже відповідно до норм після літери *д* пишемо *и*, а не *і*. Зауважуємо, що ця лексема часто виступає компонентом прикладкових форм: *диджитал-медіа*, *диджитал-платформа*, *диджитал-технології* тощо. Спорадично фіксуємо передавання номінації англійською графікою: «**Digital-маркетинг: основні поняття та інструменти**» (elit-web.ua, 10.07.2023).

У віртуальній комунікації медійників популярною стає аббревіатура **SMM** (англ. *social media marketing*), яку передають у ЗМІ переважно мовою оригіналу. Це комплекс заходів, що передбачає використання соціальних медіа як каналів для просування компаній та вирішення інших бізнесзавдань, пор.: «**SMM у локальних медіа: як це працює**» («Медіалаб», 19.08.2020); «**SMM для медіа – не єдиноріг. І не про те, щоб вічно гнати трафік на сайт**» (proidei.com, 30.03.2020). Зрідка виявляємо транслітерацію цього запозичення: «“У нас є дві **smm**-менеджерки, які адаптують контент, створюють власний і комунікують у соцмережах”, – розповів головний редактор сайту Олексій Туча» («Інститут масової інформації», 28.11.2023).

На телебаченні сьогодні надзвичайно популярний такий різновид передачі, як *токшоу* (англ. *talk show* – розмовне шоу). Зазвичай у токшоу беруть участь запрошені експерти з якихось конкретних питань, запрошені гості або глядачі. Спілкування гостей телепрограми організовує звичайно один, іноді декілька телеведучих. У правописній практиці журналістів фіксуємо переважно помилкове написання цього запозичення з дефісом, пор.: «**Форма і зміст в українських політичних токшоу**» (nsju.org, 25.06.2020); «**У Харкові затримали колаборантку, яка збирала матеріали для сюжетів ток-шоу Скаб'євої та Соловйова**» («Новинарня», 01.05.2024). Згідно з новим правописом лексемі потрібно писати разом. Серед номінацій, пов'язаних із достовірністю інформаційного контенту, популярним став англізм *дипфейк* / *дінфейк* (англ. *deepfake*; конкатенація слів *deep learning* –

глибоке навчання і *fake* – підроблення). Такою лексемою номіновано методику синтезу зображення людини, базовану на штучному інтелекті. Вона передбачає поєднання одних зображень і відео з іншими. Технологію дипфейків сьогодні часто використовують із метою шахрайства та обману. Найчастіше жертвами дипфейків стають відомі люди, зокрема впливові політики та лідери країн. Аналізуючи сучасне медіамовлення, фіксуємо здебільшого помилкове написання запозиченої лексеми *дінфейк* з літерою *і*, пор.: «**Дипфейк: що це таке та як його розпізнати?**» («Освіторія медіа», 06.07.2024); «**Інформаційно-психологічна операція Росії. Що таке дінфейк та як його розпізнати**» («РБК-Україна», 02.03.2022); «**Що таке дінфейки та як їх виявити**» («NGL media», 07.03.2022). Відповідно до правописних норм передавання загальних назв іншомовного походження українською мовою передбачає літеру *и*: *дипфейк*. Нормативного написання в медіамовленні практично не виявляємо. Зрідка простежуємо вживання нетранслітерованої форми, пор.: «**Коли ти сам не свій: Що таке deepfake і як з ним боротися?**» («Українформ», 11.12.2019).

Висновки. Отже, дослідження правописної адаптації англізмів у професійній медіакомунікації засвідчує переважання транслітерованих і транскрибованих запозичених одиниць, порівняно рідше вживані оригінальні назви англійською графікою. Спостерігаємо тенденцію недотримання журналістами орфографічних норм у передаванні англізмів, зокрема відповідно до Нової редакції правопису 2019 року. Найчастотніші правописні хиби – це помилкове написання літери *і* замість нормативної *и*, аномативи в передаванні складних іменників разом / із дефісом, збереження подвоєння в загальних назвах іншомовного походження. Попри засторогу еколінгвістів щодо невиправданих іншомовних входжень, які часто витісняють з ужитку питому лексику і порушують правописні норми, орфографічно правильні англізми все ж увиразнюють сучасний медіадискурс, наповнюють його новими реаліями, розширюють український мовопростір.

Список літератури:

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
2. Гурко О. В. Англійські запозичення в мові мас-медіа. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 22. С. 39–42.
3. Дьолог О. С. Лексичні англіцизми як особливість сучасної мовної моди. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Том. 3. С. 43–47.

4. Заремблук З. Ю. Англiцизми в українській мові. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2016_1/59.pdf (дата звернення: 20.07.2024).
5. Майструк Т. Номінативна функція англiзмів різних семантичних груп у текстах публіцистичного стилю. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія : Філологічні науки. 2009. Вип. 81(1). С. 348–352.
6. Молоткіна Ю., Костусяк Н., Навальна М. Іншомовна термінологічна лексика інформаційних технологій в українських інтернет-виданнях. *Волинь філологічна: текст і контекст. Проблеми інтерпретації тексту* : зб. наук. пр. 2021. Вип. 31. С. 187–204.
7. Молоткіна Ю. О. Функціонування медіалексики іншомовного походження в сучасних українських інтернет-виданнях. *Соціум. Документ. Комунікація*. Серія : Філологічні науки. 2018. Вип. 5. С. 57–70.
8. Навальна М. І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ століття : монографія. Київ, 2011. 328 с.
9. Рудакова Т. М. Принципи засвоєння неозапозичень в українській літературній мові: орфографічна адаптація. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Книга 1. С. 129–135.
10. Савіна Ю. О., Ласкава Ю. В. Функціонування англiцизмів у професійному мовленні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 60–65.
11. Стадній А. С., Зозуля І. Є. Неоанглiцизми в сучасній українській літературній мові. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.2.5> (дата звернення: 18.07.2024).
12. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.
13. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», Харків, 2005. 18 с.
14. Фурса В. М. Семантико-граматичне та словотвірне освоєння невідмінюваних імен. Київ : Інститут української мови НАН України, 2005. 252 с.
15. Шинкар Т. С., Левченко Т. М., Чубань Т. В. Функціонування англiцизмів у мові сучасних українських масмедіа: лінгвоєкологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25. Том 1. С. 76–89.
16. Шинкар Т. Актуалізація англiцизмів у сучасному медіатексті. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2019. № 7. С. 109–122.

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Rymar N. Yu. SPELLING ADAPTATION OF LOANWORDS IN MODERN MEDIA COMMUNICATION

The article presents research in spelling adaptation of Anglicisms in the written communication of media people according to orthographic standards and phonetic substructure of the Ukrainian language. It is noted that journalists often use borrowed lexemes in the professional speech to define certain concepts and ideas connected with writing texts, preparing news releases, conducting interviews, coverage for online or traditional mass media. The following reasons for usage of foreign-language borrowings were found out such as the need to name new realities, the absence of a nominative unit that would convey the full meaning of the definition in the Ukrainian language; a more precise and concise meaning of a foreign lexeme; the use of succinct names instead of descriptive phrases in order to save language; subjective perception of a borrowed word as fashionable or better in sound. Among the foreign-language corporate vocabulary of media workers, both neutral Anglicisms and slang-jargon nominations are used. Words that appeared in the communication of mass media workers earlier as well as the latest borrowings related to the digitalization of modern media are characterized. The main methods of graphic reproduction of loanwords have been identified; they are transliteration and transcription (more often), preservation of English graphics (less often). It was found out that the Latin alphabet prevails only in writing the names of sites, social networks, services, and search engines. A trend of non-observance of spelling norms by journalists in the transmission of English loanwords in accordance with the 2019 New Edition of Spelling has been observed. The most frequent spelling mistakes are recorded: misspelling of a letter i instead of normative u, abnormalities in conveying compound nouns together / with hyphen, preservation of double letters in loanwords. It is concluded that orthographically correct Anglicisms still make modern media discourse expressive, fill it with new realities, and expand the Ukrainian language space.

Key words: foreign loanwords, spelling, Anglicisms, media communication, written speech.

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'367.622'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/06>

Мусійчук Т. І.

Національний університет «Острозька академія»

Коляда Е. К.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКУ АНГЛІЙСЬКОГО ІМЕННИКА TOLERANCE

Стаття присвячена вивченню семантики англійського іменника tolerance. Досліджено лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) зазначеного іменника, зафіксовані у словниках Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary й Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Словник Cambridge English Dictionary пропонує чотири ЛСВ, Collins English Dictionary та Macmillan English Dictionary for Advanced Learners – по три ЛСВ відповідно. ЛСВ іменника tolerance, що марковані позначками “technical”, “BIOLOGY specialized” та “ENGINEERING, MATHEMATICS specialized” репрезентують вузькогалузеві терміни.

Перше значення іменника tolerance пов'язане з толерантністю як неосудливим ставленням до іншого. Усі три ЛСВ іменника tolerance описують одну спільну рису: толерантна людина не намагається нав'язати свою думку або поведінку іншим, а поважає їх право бути іншими. Толерантна людина розуміє, що вона може висловити своє негативне ставлення, проте вирішує цього не робити. Тому толерантність можна розглядати як ментальну установку, яка керує поведінкою людини.

Близькими є три ЛСВ іменника tolerance, що позначають 1) здатність справлятися з чимось неприємним або дратівливим, або продовжувати існувати, незважаючи на погані чи важкі умови, 2) здатність переносити щось болісне або неприємне та 3) здатність витримувати щось неприємне або боляче без шкоди для себе.

Встановлено, що іменник tolerance може позначати ставлення людини до поведінки інших людей, яка якимось чином відрізняється від норми; здатність переносити щось болісне або неприємне; звання організму до впливу певної речовини; здатність тварини або рослини не зазнавати шкоди від лікарського препарату або токсичної речовини упродовж тривалого часу; допустиме відхилення розміру деталі машини від стандартного, за якого машина працюватиме належним чином, та допустиму похибку.

Ключові слова: толерантність, іменник, значення, лексико-семантичний варіант, термін, поняття.

Постановка проблеми. Для сучасної лінгвістичної парадигми притаманне застосування інтегративного підходу до вивчення лінгвістичних явищ, що передбачає застосування даних інших наук. Актуальність звернення до семантики англійського іменника *tolerance* спричинена розвитком культурно-ціннісних орієнтацій, які відповідають вимогам сьогодення, та високими темпами змін, що відбуваються в сучасних соціальних системах та інститутах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема толерантності привертає увагу багатьох

дослідників різних галузей. Це засвідчують праці, присвячені поняттю «толерантність» [3; 6], феномену толерантності [1; 4; 5], мовній [2] та комунікативній толерантності [10].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати значення іменника *tolerance* з опертям на англійські тлумачні словники Cambridge English Dictionary [8], Collins English Dictionary [9] та Macmillan English Dictionary for Advanced Learners [11].

Виклад основного матеріалу. Розглянемо значення полісемантичного слова *tolerance*. Словник Cambridge English Dictionary репрезентує чотири

лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) іменника *tolerance*:

1) ЛСВ₁ – willingness to accept behaviour and beliefs that are different from your own, although you might not agree with or approve of them;

2) ЛСВ₂ – the ability to deal with something unpleasant or annoying, or to continue existing despite bad or difficult conditions;

3) ЛСВ₃ (BIOLOGY specialized) – an animal's or plant's ability not to be harmed by a drug or poison over a long period of time;

4) ЛСВ₄ (ENGINEERING, MATHEMATICS specialized) – the amount by which a measurement or calculation might change and still be acceptable [8].

Відповідно до словника Collins English Dictionary, слово *tolerance* має три значення:

1) ЛСВ₁ – Tolerance is the quality of allowing other people to say and do as they like, even if you do not agree or approve of it;

2) ЛСВ₂ – Tolerance is the ability to bear something painful or unpleasant;

3) ЛСВ₃ – If someone or something has a tolerance to a substance, they are exposed to it so often that it does not have very much effect on them [9].

У словнику Macmillan English Dictionary for Advanced Learners представлено теж три ЛСВ іменника *tolerance*:

1) ЛСВ₁ – the attitude of someone who is willing to accept other people's beliefs, way of life etc. without criticizing them even if they disagree with them;

2) ЛСВ₂ – the ability to experience something unpleasant or painful without being harmed;

3) ЛСВ₃ *technical* – the amount by which the size of a part of a machine can be different from the standard size before it prevents the machine from operating correctly [11].

ЛСВ іменника *tolerance*, що марковані позначками, репрезентують вузькогалузеві терміни. Сюди відносимо: ЛСВ₃ «допустиме відхилення розміру деталі машини від стандартного, за якого машина працюватиме належним чином», що маркований позначкою *technical* [11], ЛСВ₃ «здатність тварини або рослини не зазнавати шкоди від лікарського препарату або токсичної речовини упродовж тривалого часу» з позначкою *BIOLOGY specialized* [8] та ЛСВ₄ на позначення допустимої похибки, маркований позначкою *ENGINEERING, MATHEMATICS specialized* [8].

Три зазначені ЛСВ₁ іменника *tolerance*, а саме:

1) ЛСВ₁ «готовність прийняти поведінку та переконання, які відрізняються від ваших власних, хоча ви можете не погоджуватися з ними або не схвалювати їх» [8], 2) ЛСВ₁, що позначає здатність

людини дозволяти іншим говорити і робити те, що їм до вподоби, навіть якщо вона сама не погоджується з цим або не схвалює цього [9] і 3) ЛСВ₁, що виражає ставлення людини, яка готова прийняти переконання, спосіб життя інших людей тощо, не критикуючи їх, навіть якщо вони суперечать її власним [11], вказують на те, що людина, яка толерує поведінку інших людей, дозволяє їм поводитися так, як вони хочуть.

Перше визначення підкреслює відкритість людини до поведінки і переконань інших, друге – повагу до свободи вираження поглядів та свободи дії інших людей, а третє акцентує увагу на вмінні без осуду сприймати відмінності у способі життя і переконаннях інших. Усі три визначення описують одну спільну рису: толерантна людина не намагається нав'язати свою думку або поведінку іншим, а поважає їх право бути іншими. Толерантна людина розуміє, що вона може висловити своє негативне ставлення, проте вирішує цього не робити. Це означає, що толерантність можна розглядати як ментальну установку, яка керує поведінкою людини. Як зауважують дослідники, «толерантність є справою не інстинкту, а свідомості: від вольового акту до світоглядного принципу» [3, с. 11].

Світоглядною основою толерантності є поцінування різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної. Терміном *толерантність* позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних) [7, с. 642]. З огляду на те, що цим терміном активно послуговуються державні, громадські, культурні діячі, журналісти, джерелом ілюстративного матеріалу ми обрали щотижневий американський онлайн журнал Newsweek, який висвітлює питання політики, бізнесу, культури тощо. Наприклад:

(1) *Cultural values may have become more different globally but more similar regionally over the past 40 years, a new study has found. /.../ For the study, the researchers analyzed data from the World Values Survey, which includes more than 400,000 people from 76 countries. The data spanned from 1981 to 2022. /.../ The study found values emphasizing tolerance and self-expression have diverged most sharply, especially between high-income Western countries and the rest of the world [19].*

Дослідження показало, що цінності, які роблять акцент на толерантності та самовираженні, різко відрізняються, особливо між західними країнами з високим рівнем доходу та рештою світу.

(2) *He [Sir Keir] went on: "I think this is the culmination of years of the politics of hate and division—and this is where it leads. And that is why we all have to make the case for **tolerance** and respect and changing that culture. This is where hatred and division gets you—and it's a very, very bad place"* [15].

Наступного дня після протестів перед будівлею Конгресу США сер Кір заявив в інтерв'ю радіостанції BBC, що це був не протест, а атака на демократію, спричинена багаторічною політикою ненависті та розділення. Натомість політик закликав до толерантності й поваги.

(3) *I was born in Vietnam during the Vietnam War. My parents were Vietnamese/Chinese and were quite literally forced to flee their country by the communists who had **no tolerance** and most certainly no compassion for anyone who didn't believe as they did* [18].

Діана Чуонг Понскі народилася у В'єтнамі під час війни. Її батьки були примушені тікати з країни комуністами, які не виявляли толерантність і співчуття до тих, хто не поділяв їхніх поглядів.

Толерантність виявляється в активній моральній позиції та психологічній готовності до терпіння в ім'я взаєморозуміння між людьми, а не в пасивній, неприродній покірності думкам, поглядам та діяльності інших [6, с. 165], що є проявом «шкідливої» толерантності, як у наведеному нижче прикладі:

(4) *This should outrage my fellow Democrats. But at least for the elected officials in my party, it often doesn't. **The party's tolerance for illegal immigration** violates nearly every other core value we hold dear—from workers' rights to affordable housing. It's also a political albatross that threatens the party's chances in the upcoming election* [17].

Стів Кроппер, представник Демократичної партії США, стверджує, що толерантність (терпимість) з боку партії (*The party's tolerance*) до нелегальної імміграції порушує майже всі основні цінності американців, – від прав працівників до національного проекту «Доступне житло», і є політичним тягарем, який загрожує шансам партії перемогти на майбутніх виборах. У цьому прикладі значення слова *tolerance* асоціюється з байдужістю та всездозволеністю і сприймається негативно.

Толерантність тісно пов'язана зі сферою правничою та сферою моральною [3, с. 9–10]. Межі допустимої толерантності залежать від соціальних норм, що діють в певному суспільстві, однак у межах діючих соціальних норм можливі більш толерантні і менш толерантні варіанти особистої та групової поведінки [7, с. 642]. Виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до

соціальної несправедливості [6, с. 166], антисоціальних явищ. Наприклад:

(5) *"I love Oklahoma's Hispanic community and I want to ensure that every law-abiding citizen has the opportunity to pursue the American Dream," the governor said in a press release. "Let me be clear – there is **no tolerance for racism or discrimination** against any community in our state"* [14].

Губернатор Оклахоми Кевін Стітт сказав, що кожен законослухняний громадянин має можливість втілювати американську мрію і підкреслив, що у штаті немає толерантності (терпимості) до расизму/дискримінації щодо будь-якої спільноти.

На відсутність толерантності вказує вживання заперечного займенника *no* перед іменником *tolerance*.

(6) *RN leader Jordan Bardella said **he would show zero tolerance for violence**, from whichever side it came.*

"If I'm prime minister in a few days, I intend to disband organizations that foment violence in our society, whether they're from the ultraleft or the ultraright," he said during a press conference [13].

Лідер французької політичної партії «Національне об'єднання» (National Rally (RN)) Джордан Барделла під час прес-конференції заявив, що демонструватиме нульову толерантність (повну нетерпимість) до насильства, з якого б боку воно не було. Якщо він стане прем'єр-міністром, то має намір розпустити організації, які розпалюють насильство в суспільстві, незалежно від того, чи вони ультраліві чи ультраправі.

У прикладі (6) словосполучення *zero tolerance*, значення якого "the act of punishing all criminal or unacceptable behaviour severely, even if it is not very serious" [8], вказує на застосування суворих покарань за злочинні або неприйнятні дії.

Близькими є три ЛСВ₂ іменника *tolerance*, а саме: ЛСВ₂ що позначає здатність справлятися з чимось неприємним або дратівливим, або продовжувати існувати, незважаючи на погані чи важкі умови [8], ЛСВ₂ «здатність переносити щось болісне або неприємне» [9] та ЛСВ₂ «здатність витримувати щось неприємне або боляче без шкоди для себе» [11]. Наприклад:

(7) *Remarkably, the results showed that those who walked five to ten times a week experienced a 60 percent reduction in pain perception following the walks, compared to their initial pain levels at the start of the study.*

*The researchers conducted similar tests across all the groups to measure individual **pain tolerance**, and these tests were repeated throughout the study* [12].

У цьому прикладі йдеться про здатність переносити біль. Дослідники проводили тести, щоб визначити рівень толерантності до болю. Результати показали, що люди, які ходили пішки від п'яти до десяти разів на тиждень, відчували зниження больових відчуттів на 60% після прогулянок порівняно з рівнем болю на початку дослідження.

ЛСВ₃ іменника *tolerance* у словнику Collins English Dictionary позначає толерантність (звикання) когось або чогось до впливу речовини, впливу якої вони часто піддаються. Наприклад:

(8) *Very quickly, your tolerance for OxyContin jumps and soon your habit reaches hundreds of dollars a day. We discovered heroin was very similar but much cheaper, so I started using that instead* [16].

У наведеному прикладі Джаред Клікстайн зазначає, що толерантність (звикання) до оксикодону, який є сильним напівсинтетичним опіоїдом, розвивається дуже швидко.

Висновки. Розглянуті значення іменника *tolerance* свідчать про його багатозначність, адже він може позначати ставлення людини до поведінки інших людей, яка якимось чином відрізняється від норми; здатність переносити щось болісне або неприємне; звикання організму до впливу певної речовини; здатність тварини або рослини не зазнавати шкоди від лікарського препарату або токсичної речовини упродовж тривалого часу; допустиме відхилення розміру деталі машини від стандартного, за якого машина працюватиме належним чином, та допустиму похибку.

Перше значення іменника *tolerance* пов'язане з толерантністю як неосудливим ставленням до іншого. Людина, яка толерує поведінку інших, дозволяє цим людям говорити і робити те, що їм до вподоби, утримується від вираження свого негативного ставлення навіть, якщо вона сама не погоджується з цим або не схвалює цього. Толерантна людина перебуває під впливом культурної ідеї, що кожна людина має право висловлювати свою думку і вести себе так, як вона хоче, й визнає за іншою людиною право так діяти.

Перспективи подальшого вивчення заявленої проблематики вбачаємо у залученні ширшої джерельної бази та дослідженні мовних засобів вираження толерантності.

Список літератури:

1. Глинська Л., Скляр Р. Феномен толерантності в соціально-філософських інтерпретаціях. *Соціологічні студії*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2019. № 2 (15). С. 42–47.
2. Доброскок С. Мовна толерантність як складова психолінгвістики комунікативної толерантності. *Психолінгвістика в сучасному світі*. 2021. Вип. 16. С. 80–85. URL: <https://doi.org/10.31470/2706-7904-2021-16-80-85> (дата звернення: 04.07.2024).
3. Довгополова О., Муха О. Семантика поняття толерантності. Толерантність як соціально-культурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія. За заг. ред. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана, 2012. С. 9–33.
4. Калмиков Г. В., Мисан І. В., Рудківська Н. Л. Функціонально-змістове поле значень феномену «толерантність» у людиномірних науках. *Вчені записки таврійського університету імені В. І. Вернадського*. Том 32 (71). № 5. 2021. С. 19–27. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/04> (дата звернення: 25.06.2024).
5. Кузьменко Р. І. Феномен толерантності: етимологія і семантика. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 128. С. 223–227.
6. Матієнко О. С., Дакалюк О. О. Сміслові навантаження понять «толерантність» та «інтолерантність». *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки*. 2012. Вип. 103. С. 162–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2012_103_25 (дата звернення: 25.06.2024).
7. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; ред. В. І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
8. Cambridge English Dictionary. Cambridge: Cambridge University Press & Assessment, 2024. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 27.06.2024).
9. Collins English Dictionary. New York: HarperCollins Publishers LLC, 2024. URL: <https://www.collinsdictionary.com/> (дата звернення: 27.06.2024).
10. Kalmykov H., Dobroskok S., Chyzhma D., Endeberia I., and Kyhtuik O. Communicative Tolerance vs Communicative Intolerance as a Generative Problem. *PSYCHOLINGUISTICS*. 2021. Vol. 30. Issue 1. P. 26–58. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2021-30-1-26-58> (дата звернення: 25.06.2024).
11. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2002. 1692 p.
12. Alvares, Jade. I Tried Walking 30,000 Steps a Day. It Changed How I Sleep. *Newsweek*. December, 24, 2023. URL: <https://www.newsweek.com/i-tried-walking-30000-steps-day-it-changed-how-i-sleep-1852443> (дата звернення: 28.06.2024).

13. Foster-Collins, Lilith. Extreme-Right and Radical Islamic Groups Banned in France. *Newsweek*. June, 26. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/extreme-right-radical-islamic-groups-banned-france-1917725> (дата звернення: 28.06.2024).
14. Gooding, Dan. Stand-off Between Feds and Oklahoma as New Migrant Ban Blocked. *Newsweek*. July, 01. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/oklahoma-immigration-law-block-federal-judge-1919604> (дата звернення: 05.07.2024).
15. King, Jordan. What UK's New Leaders Have Said About Donald Trump, January 6. *Newsweek*. July, 05. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/labour-donald-trump-uk-election-january-6-1921501> (дата звернення: 07.07.2024).
16. Klickstein, Jared. I Joined a Gang With Neo-Nazis in Jail—Then Revealed I'm Jewish. *Newsweek*. June, 14. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/i-joined-gang-neo-nazis-jailthen-revealed-im-jewish-1912226> (дата звернення: 05.07.2024).
17. Kropper, Steve. My Democratic Party Is Wrong on Immigration. *Newsweek*. June, 28. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/my-democratic-party-wrong-immigration-opinion-1917957> (дата звернення: 04.07.2024).
18. Ponsky, Diana Chuong. We Fled the Vietnam War and Settled in the US—For a While, I Didn't Want to Be Asian. *Newsweek*. July, 14. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/i-fled-vietnam-war-settled-us-while-didnt-want-asian-1923745> (дата звернення: 15.07.2024).
19. Smith, Lydia. How Globalization Is Dividing Our Cultural Values. *Newsweek*. April, 09. 2024. URL: <https://www.newsweek.com/countries-global-cultural-social-values-study-chicago-1888085> (дата звернення: 05.07.2024).

Musiichuk T. I., Koliada E. K. REVISITING THE SEMANTICS OF THE ENGLISH NOUN “TOLERANCE”

The article studies the semantics of the English noun “tolerance.” Lexical-semantic variants (LSVs) of the given noun were analyzed as recorded in the Cambridge English Dictionary, Collins English Dictionary, and Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. The Cambridge English Dictionary offers four LSVs, while the Collins English Dictionary and the Macmillan English Dictionary for Advanced Learners offer three LSVs, respectively. The LSVs labeled “technical,” “BIOLOGY specialized,” and “ENGINEERING, MATHEMATICS specialized” represent narrow branch terms.

The first meaning of the noun “tolerance” is related to a non-judgmental attitude towards another person's beliefs or behaviours. All three LSV₁ of the noun “tolerance” describe one common feature: a tolerant person does not try to impose his/her opinion or behaviour on others but respects their right to be different. A tolerant person understands that he/she can express his/her negative attitude but chooses not to. Therefore, tolerance can be considered a mental attitude that guides human behaviour.

Close are the three LSV₂ of the noun “tolerance,” which denote 1) the ability to deal with something unpleasant or annoying, or to continue existing despite bad or difficult conditions, 2) the ability to bear something painful or unpleasant, and 3) the ability to experience something unpleasant or painful without being harmed.

It has been established that the noun “tolerance” can denote a person's attitude to the behaviour of other people, which is somehow different from the norm; the ability to bear something painful or unpleasant; a tolerance to a substance; an animal's or plant's ability not to be harmed by a drug or poison over a long period of time; the amount by which the size of a part of a machine can be different from the standard size before it prevents the machine from operating correctly, and the amount by which a measurement or calculation might change and still be acceptable.

Key words: *tolerance, noun, meaning, lexical-semantic variant, term, notion.*

УДК 811.111:81'272:35-057.34(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/07>

Панасенко Є. О.

Полтавський державний аграрний університет

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ФЕНОМЕН У КОНТЕКСТІ СПРИЙНЯТТЯ ПУБЛІЧНИМИ УПРАВЛІНЦЯМИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено аналіз ролі й місця англійської мови як інструменту міжнародної взаємодії, та її впливу у сфері публічного управління в Україні. Автор намагається з'ясувати, як публічні управлінці, державні службовці та інші посадові особи в Україні сприймають англійську мову у контексті глобалізації, євроінтеграції та міжнародних взаємин. Особливу увагу сфокусовано на нормативних документах у контексті державної мовної політики в Україні, і окрему увагу – на порівнянні мовної політики з іншими країнами. Простежується, що український соціум поки що відстає від європейських країн у плані англомовної компетентності. У цій статті увагу приділено і вивченню мотивації, викликів та перспектив використання англійської мови у професійній діяльності публічних управлінців, а також їхнього значення для зміцнення міжнародного іміджу України. Стаття також висвітлює культурні аспекти впливу англійської мови на українське суспільство. Автор аналізує приклади курсів підвищення кваліфікації серед управлінських кадрів, підкреслюючи їхнє значення для розширення можливостей співпраці українських працівників у царині державного сектору на глобальному рівні. Частково порушено питання мовної політики в Україні та її впливу на формування мовної компетентності серед управлінців. Автор підкреслює важливість професійного розвитку та безперервного навчання, включаючи курси і міжнародні стажування. Дослідження висвітлює соціальні та психологічні аспекти опанування англійської мови, зокрема, наукова розвідка включає опитування публічних управлінців, державних службовців та посадових осіб, яке виявляє основні виклики та потреби у процесі вивчення англійської мови. У завершальній частині дослідження містяться пропозиції щодо вдосконалення державної мовної політики в Україні, зокрема, шляхом употужнення стимулів в опануванні англійської мови публічними управлінцями. Насамкінець, на основі аналізу всіх попередніх даних, сформульовано висновок щодо сприйняття англійської мови публічними службовцями в Україні у геополітичному вимірі, себто її місце та роль в Україні як чинника євроінтеграційних і глобалізаційних процесів.

Ключові слова: англійська мова, мовна політика, публічне управління, євроінтеграція, глобалізація.

Постановка проблеми. У вирі євроінтеграційних процесів в Україні та у площині зміни вектору розвитку України у геополітичному вимірі, а особливо, після ухвалення Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» та взагалі після декларування Україною свого геополітичного курсу на зближення із західними політичними структурами – Європейською Унією і Північноатлантичним альянсом, все нагальнішою стає необхідність англійської мови в українському суспільстві. Особливо гостро потреба в англійській мові проступає у царинах, в яких забезпечується комунікація і співпраця із відповідними закордонними структурами – публічним сектором і державною службою. Посадовці в Україні, які працюють у вказаних сферах, конче потребують удосконалення своїх професійних

компетентностей, серед яких тепер є й англомовна компетентність. У цьому річизі важливо з'ясувати місце англійської мови у царині державної служби і, зокрема, її місце у сприйнятті публічними службовцями та управлінцями в Україні.

Огляд літератури. Роль і місце англійської мови у царині публічного сектору і державної служби були предметом дослідження низки науковців: Г. Дивнич, С. Шестопалова, Т. Француз-Яковець, О. Павлусенко. Всі науковці намагаються з'ясувати вплив англійської мови на державну мовну політику України, і простежити нові тенденції, які задає ця глобальна мова. На наше переконання, питання ролі та місця англійської мови у фокусі уваги публічних управлінців не є достатньо розкриті, особливо, враховуючи інституційне закріплення англійської мови у правовому полі України.

Постановка завдання. Мета дослідження – висвітлити місце та роль англійської мови як геополітичного феномену через призму сприйняття публічними управліннями в Україні.

Виклад основного матеріалу. С. Шестопалова говорить, що у сучасних умовах у державному секторі в Україні зростає запит на фахівців зі знанням англійської мови [3, с. 199]. Г. Дивнич теж давно відмітила таку тенденцію і пише про англійську мову: «... не лише засіб комунікації за кордоном, а і механізм, що відкриває двері в європейську спільноту, дає незліченні можливості щодо вивчення та запровадження європейського досвіду у сфері публічного управління, підтримки належного рівня розвитку державної служби України, її конкурентоздатності на міжнародному ринку...» [1, с. 52]. Т. Француз-Яковець і О. Павлусенко наголошують на сентенції: «Розвиток інституту англійської мови в Україні є запорукою збереження української держави» [2, с. 23], яка, на наше переконання, є надто гучною, але англійська мова як комунікативний інструмент точно уможливає вхід України до європейського і глобального простору.

У цьому контексті було ухвалено Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» у червні 2024 року [14], у якому прописані такі тези: «Керуючись Конституцією України, що підтверджує європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» та «Зважаючи на те, що англійська мова є однією з офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Ради Європи, Організації Північноатлантичного договору, Європейської асоціації вільної торгівлі», було ухвалено цей закон [14]. Стаття 1 зазначеного закону закріплює за англійською мовою статус мови міжнародного спілкування в Україні. Стаття 3 у цьому законі перелічує осіб, які зобов'язані володіти англійською, зокрема, це державні службовці категорії «А», державні службовці категорії «Б» і «В», перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. До цієї когорти входять голови місцевих адміністрацій, їхні перші заступники та заступники, прокурори [14]. Також варто зазначити, що на сайті НАДС сказано: «У зв'язку із обраним курсом України на євроінтеграцію знання англійської мови як мови міжнародного спілкування набуває актуальності. Питання володіння державними службовцями англійською мовою вважається одним із пріоритетних напрямів у сфері професійного навчання у рамках реформи державної служби» [5]. Також

там вказано, що: «Мета їхнього курсу – удосконалення та розвиток мовленнєвих компетентностей з англійської мови професійного спрямування, поглиблення знання та розуміння відповідної лексики (термінології), а також набуття мовних навичок задля успішного використання англійської мови під час виконання своїх службових обов'язків» [5]. Як бачимо, потреба у використанні англійської мови у державному секторі все зростає, про що говорять всі інституції.

Вища школа публічного управління, яка здійснює перепідготовку управлінських кадрів у державному секторі та підвищує кваліфікацію державних службовців, має Центр вивчення офіційних мов Європейського Союзу. Метою Центру, як зазначено у відкритому доступі, є: «Підвищення рівня володіння публічними службовцями іноземною (англійською, французькою) мовою як засобом комунікації та набуття фахово-спрямованої іншомовної компетенції для успішного виконання професійної діяльності». Також там йдеться про те, що: «Переоформатування існуючих програм підвищення кваліфікації державних службовців «Іноземна мова в публічному адмініструванні (англійська і французька). Скорочення періоду проходження програм до 6–12 міс. Забезпечення умов для підвищення рівня знань іноземної мови слухачами за один рік на один рівень (від А2 до В1 та від В1 до В2) в рамках нової програми» [6]. Слідом за Вищою школою публічного управління, підтримку в опануванні англійської мови публічними управліннями здійснює ряд регіональних установ, насамперед, регіональні центри підвищення кваліфікації для працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Зокрема. Полтавський РЦПК, який здійснює підвищення кваліфікації публічних управлінців і пропонує курс під назвою: «Англійська мова професійного спрямування. В1 – В2». На один рівень відведено по 106 годин [13]. Київський регіональний центр підвищення кваліфікації пропонує загальну професійну програму підвищення кваліфікації: «Ділова англійська мова» [10]. Чернігівський РЦПК не відстає і забезпечує викладання курсу: «Англійська мова для публічної служби», обсяг якого – 3,6 кредити. На сайті цього центру написано: «Оновлення та поглиблення учасниками навчання теоретичних і практичних знань англійської мови, їх застосування у професійній діяльності, спілкуванні у професійному середовищі на міжнародному рівні, пов'язаному з виконанням завдань з реалізації державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції» [17]. Вінницький регі-

ональний центр підвищення кваліфікації здійснює навчання за професійною програмою підвищення кваліфікації з питань впровадження англійської мови в управлінську діяльність [7]. У Чернівецькому РЦПК теж є подібний курс [16]. У Волинському РЦПК серед програм підвищення кваліфікації, що реалізуються впродовж 2024 року, немає англійської компоненти. Натомість є програми «Міжнародне гуманітарне право у професійній діяльності публічних службовців», «Державна політика в сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України», «Державна служба в умовах змін» [8]. У навчально-науковому інституті «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, у контексті підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування у освітньо-професійній програмі «Публічне управління» 2023 року сказано, що однією із програмних компетентностей є: «Здатність спілкуватися іноземною мовою». на іноземну мову відведено 9 кредитів, серед обов'язкових компонентів із циклу загальної підготовки це найбільша кількість кредитів. На іноземну мову за професійним спрямуванням – 4 кредити [11]. У Лінгвістично-освітньому центрі Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку проводять курси англійської та польської мов, а також здійснюють тестування за міжнародними системами Oxford Online Placement Test або Cambridge English та видають відповідні сертифікати. На це відводиться 100 академічних годин [9]. Як стверджує Український центр оцінювання якості освіти, у 2023 році для вступу на магістерські програми потрібні були результати єдиного вступного іспиту (ЄВІ). Це випробування містило тест загальної навчальної компетентності (ТЗНК) і тест з іноземної мови (англійської, німецької, французької або іспанської на вибір вступника) [15].

Щорічне дослідження визначення рівня володіння англійською мовою як іноземною вималює таку картину: за 2023 рік Україна посідає 45 місце, це середній рівень. Також до цього рівня відноситься Грузія – 32, Білорусь – 33, Молдова – 35, РФ – 41. Високий рівень має Польща – 13, Болгарія – 16, Словаччина – 18, Угорщина – 17, Сербія – 24 [23]. У 2022 році Україна займала 35 місце [21], а в 2021 році – 40 місце [20]. У 2020 році – 44 місце [19], у 2019 році – 49 місце, низький рівень [18].

Доцільно було б вказати на відсоток людей, які розмовляють англійською як іноземною мовою у кожній європейській країні. Так, маємо такі висновки: Мальта – 58,84%, Швеція – 52,45%,

Данія – 52,14%, Фінляндія – 44,68%, Кіпр – 42,07%, Австрія – 40,48%, Нідерланди – 37,31%, Словенія – 34,22%, Греція – 31,7%, Німеччина – 29,77%, Люксембург – 28,65%, Бельгія – 28,31%, Латвія – 27,22%, Франція – 22,87%, Естонія – 22,67%, Литва – 20,58%, Польща – 18,26%, Румунія – 16,75%, Португалія – 13,6%, Словаччина – 12,71%, Італія – 12,43%, Угорщина – 12,43%, Болгарія – 11,99%, Іспанія – 11,28%, Чехія – 11,07%, Велика Британія – 7,05%, Ірландія – 4,41% [22].

У рамках визначення рівня володіння англійською мовою в Україні Київським Міжнародним Інститутом Соціології за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку було проведено дослідження, де було опитано 2001 дорослого жителя України віком 18 років та старше. Результати засвідчують, що загалом 68% українців мають певні знання принаймні однієї іноземної мови. Водночас 40% респондентів знають одну мову, 23% – дві мови і 6% – три і більше мов. Взагалі не володіють іноземними мовами на будь-якому рівні майже третина дорослих жителів України – 31,8%. Знання іноземної мови є вищими серед молодших, освіченіших людей. Як засвідчують результати дослідження, 68% українців мають певні знання принаймні з однієї іноземної мови, хоча часто ці знання не є глибокими. Дослідження виявило, що майже кожен другий опитаний не має жодних навичок англійської мови [12]. Ситуація вкрай несприятлива в умовах євроінтеграційних і глобалізаційних процесів, хоча, обнадіює позитивна тенденція серед молоді, які розуміють важливість володіння англійською мовою і намагаються її вивчати.

Повертаючись до вужчої проблеми визначення місця та ролі англійської мови у фокусі уваги саме публічних управлінців та державних службовців в Україні, ми спробували здійснити власне опитування, у якому зібрали дані від 212 публічних управлінців – державних службовців та посадових осіб з таких регіонів: Житомирська область – 44,9% респондентів, Запорізька та Миколаївська області – 8,4% опитаних, Полтавська область – 36,6% опитаних, Сумська область – 3,5% респондентів і Тернопільська область – 6,6% респондентів. За віковою диференціацією маємо такі результати: до 35 років – 20,3%, від 36 до 45 років – 40,6%, від 46 до 55 років – 28,3%, більше 56 років – 10,8% [4].

За висновками дослідження, 76% опитаних вказали першою іноземною мовою, яку вони вивчали, англійську. З'ясовано, що 16,5% респондентів обрали німецьку мову. Виявилось,

що 7% вивчали французьку, і тільки 0,5% вчили іспанську мову. Намагаючись з'ясувати ступінь за допомогою шкали від 1 до 10 в особистій потребі в англійській мові у повсякденному житті, маємо таку картину: одиницю, як найнижчий рівень у потребі, обрали 9,4% опитаних публічних службовців. Позначку у десять обрано 14,2% респондентами. Найбільший відсоток обрав позначку п'ять – 25,5%. Таке ж питання стосувалося наявності потреби в англійській мові у професійній сфері державних службовців та управлінців у державному секторі, маємо такі результати: одиницю обрали 17,9% респондентів, поділку в десять – 10,8%, а середину – 21,7%. Як показало опитування, 77,8% опитаних не вивчали англійську мову на мовних курсах. Серед тих, хто на мовних курсах вивчав англійську, 53,% повністю задоволені курсами. Також серед цих опитаних для 16,8% респондентів знадобилися знання з мовних курсів у повній мірі. Для 28,4% знання не знадобилися взагалі. Для решти знадобилися частково. 88,2% опитаних кажуть, що у вищих навчальних закладах треба збільшити навантаження на вивчення англійської мови, 11,8% проти збільшення навантаження. У ході опитування 73,1% респондентів стверджують, що в період з 2022 року потреба в англійській мові в Україні зростає. З'ясовано, що 15,6% опитаних вивчали другу іноземну мову у школі. 43,4% респондентів намагаються дивитися фільми англійською мовою з українськими субтитрами [4]. Також показовими є результати щодо виявлення причин важливості англійської мови для публічних службовців. Найважливіша причина, чому потрібно знати англійську мову в Україні, думки опитуваних розділились – для одних важлива комунікація і саморозвиток, для інших – перспективи у професії. Респонденти говорять, що найбільшою перешкодою у вивченні англійської мови є відсутність часу, коштів і бажання, і вже потім недовіра методи навчання. І цікавими є дані стосовно руху Укра-

їни до ЄС і НАТО: 80,2% опитаних підтримують цей рух, тоді як 18,9% – нейтральні, і лише 0,9% проти [4]. Показовою кореляцією є позитивне ставлення до англійської мови із прагненням до інтеграції із західними політичними, економічними і безпековими структурами.

Висновки. Опираючись на наведену статистичну інформацію і висновки дослідників, можемо сформулювати кілька умовиводів:

1. В Україні спостерігається чітка тенденція, яка засвідчує незворотність обраного курсу України до європейський і євроатлантичних безпекових структур, що употужнює місце англійської мови в українському суспільстві. У ході дослідження цієї тенденції у контексті сприйняття англійської мови публічними службовцями, спостерігаємо пряму кореляцію між обраним курсом України до інтеграції і збільшенням інтересу до англійської мови;

2. Рівень володіння англійською мовою хоч і має позитивну динаміку, але залишається недостатнім серед європейських країн, що входять до складу ЄС і Північноатлантичного альянсу. Це стосується як публічних службовців, так і всіх громадян України. Публічні службовці, хоч і мають недостатню мотивацію і мало часу для вивчення англійської, визнають її важливість як у професійній сфері, так і в буденному житті;

3. Законодавче закріплення статусу англійської мови у правовому полі України, та прописані вимоги щодо володіння англійською певними категоріями посадовців не змінюють і не можуть змінити фактичне становище і місце англійської мови в українському суспільстві. Така зміна потребує іншого дієвого інструментарію і часу.

Зважаючи на ці висновки, засвідчуємо наявність передумов до зміни сприйняття місця англійської мови серед публічних управлінців, що незабаром уможливають зростання рівня володіння цією мовою, і полегшать інтеграцію України до західних суспільно-політичних, економічних і безпекових структур.

Список літератури:

1. Дивнич Г. Англійська компетентність державних службовців: європейський досвід. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя: Класичний приватний університет. № 3(59). 2017. С. 49–54.
2. Француз-Яковець Т.А., Павлусенко О.В. Інститут англійської мови в Україні: історико – правовий вимір. *Legal Bulletin*, Київ: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». № 1 (7), 2023. С. 18–25.
3. Шестопалова С. Формування іншомовної комунікативної компетенції у магістрів публічного управління та адміністрування. *Науковий вісник: Державне управління*. Вип. 2(8), 2021. С. 185–205.
4. Англійська мова для державних службовців та посадовців місцевого самоврядування. URL: <http://surl.li/vsuwib> (Дата звернення: 28.06.2024).
5. Англійська мова для публічних службовців. URL: <http://surl.li/rttrpwk> (Дата звернення: 28.06.2024).
6. Вища школа публічного управління. URL: <https://hs.gov.ua/czentr/> (Дата звернення: 23.06.2024).

7. Вінницький РЦПК. URL: <http://surl.li/orxyfh> (Дата звернення: 01.07.2024).
8. Волинський РЦПК URL: <http://surl.li/zdzlko> (Дата звернення: 23.06.2024).
9. Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку. URL: <https://lpnu.ua/iadu> (Дата звернення: 18.06.2024).
10. Київський регіональний центр підвищення кваліфікації. URL: <https://cрк.org.ua/online-lessons/> (Дата звернення: 26.06.2024).
11. Освітньо-професійна програма «Публічне управління». URL: <http://surl.li/xsoeiz> (Дата звернення: 28.06.2024).
12. Оцінка рівня володіння іноземними мовами дорослого населення України. URL: <http://surl.li/averra> (Дата звернення: 28.06.2024).
13. Полтавський регіональний центр підвищення кваліфікації. URL: <https://rcрк.pp.ua/moodle/> (Дата звернення: 23.06.2024).
14. Про застосування англійської мови в Україні : Проект закону України від 13.07.2023 № 9432-1. URL: <http://surl.li/cxjvde> (Дата звернення: 21.06.2024).
15. Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/yedynuj-vstupnyj-istryt/> (Дата звернення: 28.06.2024).
16. Чернівецький РЦПК URL: <http://cppk.cv.ua/321.php> (Дата звернення: 24.06.2024).
17. Чернігівський РЦПК. URL: <http://sivertraining.org.ua/> (Дата звернення: 24.06.2024).
18. EF EPI EF English Proficiency Index. 2019. URL: <http://surl.li/dslvlz> (Дата звернення: 28.06.2024).
19. EF EPI EF English Proficiency Index. 2020. URL: <http://surl.li/ynsjzi> (Дата звернення: 28.06.2024).
20. EF EPI EF English Proficiency Index. 2021. URL: <http://surl.li/hdyatd> (Дата звернення: 28.06.2024).
21. EF EPI EF English Proficiency Index. 2022. URL: <http://surl.li/lulyvv> (Дата звернення: 28.06.2024).
22. The most spoken languages in Europe. URL: <https://languageknowledge.eu/countries/eu27> (Дата звернення: 30.06.2024).
23. The world's largest ranking of countries and regions by English skills. 2023. URL: <http://surl.li/fqokal> (Дата звернення: 25.06.2024).

Panasenko Ye. O. THE ENGLISH LANGUAGE AS A GEOPOLITICAL PHENOMENON IN THE CONTEXT OF PERCEPTION OF PUBLIC MANAGERS IN UKRAINE

The article analyzes the role and place of the English language as a tool of international interaction and its influence in the field of public administration in Ukraine. The author tries to find out how public managers, civil servants and other officials in Ukraine perceive the English language in the context of globalization, European integration and international relations. Special attention is focused on legislative and regulatory documents in the context of the state language policy in Ukraine, and attention is paid to the comparison of the language policy of Ukraine with other countries with the same geopolitical conditions. It can be seen that Ukrainian society still lags behind European countries in terms of English language competence. In this article, attention is also paid to the study of the motivation, challenges and prospects of using the English language in the professional activities of public managers, as well as its importance for strengthening the international image of Ukraine. The article also highlights the cultural aspects of the impact of the English language on Ukrainian society. The author analyzes examples of advanced training courses among managerial personnel, emphasizing their importance for expanding the opportunities for cooperation of Ukrainian employees in the field of the public sector at the global level. The issue of language policy in Ukraine and its influence on the formation of language competence among managers is partially raised. The author emphasizes the importance of professional development and continuous learning, including courses and international internships. The study highlights the social and psychological aspects of learning English, in particular, scientific research includes a survey of public managers, civil servants and officials, which reveals the main challenges and needs in the process of learning English. The final part of the study contains proposals for improving the state language policy in Ukraine, in particular by integrating modern incentives in the acquisition of English by public managers. Finally, based on the analysis of all previous data, a conclusion is formulated regarding the perception of the English language by public servants in Ukraine in the geopolitical dimension, that is, its place and role in Ukraine as a factor in European integration and globalization processes.

Key words: the English language, language policy, public management, the European integration, globalization.

Рись Л. Ф.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Пасик Л. А.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бондарчук О. Ю.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЯВИЩЕ ПАРОНІМІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню паронімії як особливого виду відношень між лексичними одиницями, які базуються на формальній (звуковій та графічній) подібності лексем. Під паронімами розуміємо слова, що належать до однієї частини мови або мають спільні граматичні ознаки, мають спільну етимологію та, відповідно, певну семантичну подібність, що призводить до сплутування їх у мовленні. У німецькій мові паронімні пари можуть утворювати слова, які належать до різних частин мови: прикметники та прислівники, прикметники та партиципи, оскільки вони мають спільні граматичні ознаки та можуть використовуватись у тих самих колокаціях. Сумнівним видається віднесення до паронімів форм-дублетів та різних граматичних форм одного і того ж самого слова. Як системне явище паронімію можемо простежити саме як відношення між словами, які мають спільне походження, а, отже, для них характерною є наявність спільних компонентів морфемної структури, на основі яких пароніми можна класифікувати як однокореневі та словотвірні. Як однокореневі визначаємо пароніми, які містять спільний корінь, але утворені від різних твірних основ. Сюди відносимо афіксальні деривати, утворені від різних твірних основ із спільним коренем, та композити, які мають спільні безпосередні складники. До словотвірних паронімів відносимо слова, утворені від однієї і тієї ж твірної основи за допомогою різних афіксів, або ж наявність афікса є характерною лише для одного члена паронімної пари. Подальше дослідження словотвірних паронімів убачаємо в площині словотворення. Аналіз словотвірних моделей, а саме афіксів, якими різняться пари чи групи паронімів, сприятиме встановленню семантичних закономірностей між аналогічними паронімними парами та допоможе виявити семантичні співвідношення між певними словотворчими афіксами німецької мови.

Ключові слова: паронімія, паронім, однокореневий паронім, словотвірний паронім, афікс.

Постановка проблеми. Лексична система мови є відкритою, найбільш чутливою до зовнішніх впливів множинністю елементів, які перебувають у певних зв'язках один з одним. Одними з малодосліджених відношень між лексичними одиницями німецької мови залишається на сьогодні паронімія. Якщо таким явищам, як синонімія, полісемія, антонімія, омонімія було присвячено багато лінгвістичних праць, існують певні лексикографічні джерела, які фіксують такі мовні одиниці, то схожі за формою (звучанням та написанням) слова, які виявляють також певну семантичну подібність, але не тотожність, стали об'єктом лінгвістичних розвідок відносно недавно. Пароніми німецької мови в основному привертала до себе увагу як слова, які викликають певні труднощі у використанні як для тих, хто вивчає німецьку мову як іноземну, так і для носіїв мови, адже основною ознакою паронімів

є їхня формальна, а часто і семантична подібність, яка спричиняє деяку невпевненість щодо правильності застосування таких слів у мовленні, адже зазвичай йдеться про певні відтінки значень, які важливі для культури мовлення та точності висловлювання. Паронімія як системне мовне явище потребує більш детального вивчення. Хоча паронімії зв'язки і визнаються науковцями як один із видів парадигматичних відношень між лексичними одиницями, однак відсутність чітких критеріїв визначення паронімії спричиняє віднесення до паронімів лексичних одиниць різного типу. Уточнення потребує саме тлумачення мовного явища, опис структурних характеристик відповідних мовних одиниць, а також види відношень між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві явище паронімії привернуло увагу мовознавців у другій половині

20-го століття, у 1986 році було видано «Словник паронімів української мови» Д. Гринчишина і О. Сербенської, який був присвячений опису найбільш уживаних у науково-популярних виданнях, художніх творах, у періодиці та в побутовому мовленні паронімів. Системне вивчення та фіксацію паронімів німецької мови започатковано завдяки проекту Інституту німецької мови імені Лейбніца (IDS) в Мангаймі «Paronyme: Dynamisch im Kontrast», який стартував у 2015 році.

Основною ознакою паронімів виступає їхня звукова подібність та можливість сплутувати паронімні лексеми у мовленні. Саме тому дослідження паронімів та їхній опис полягали здебільшого в прескриптивному описі їхнього значення та пошуку відмінностей їхнього слововживання. У центрі уваги українських філологів знаходяться пароніми у сфері термінології, адже термінологічні одиниці потребують точності та однозначності їхнього використання, що потребує розмежування схожих термінологічних одиниць. Терміни-пароніми було досліджено на матеріалі лінгвістичної термінології [1; 3], термінології галузі юриспруденції [4] та ін.

Пароніми німецької мови не були об'єктом дослідження як системне явище. Наукові розвідки, присвячені паронімам, зазвичай обмежуються аналізом семантики окремих паронімних пар, як от: *vergebens – vergeblich* [9], *anscheinend – scheinbar* [15], *sensitive – sensibel* [17]. Деякі праці сфокусовані на диференціації паронімів від інших мовних явищ як то синоніми чи омоніми [2] та на спробах категоризації і класифікації паронімних пар [15].

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз теоретичних засад дослідження паронімії як особливого виду відношень між лексичними одиницями. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: аналіз підходів до вивчення паронімів, уточнення поняття «паронім» та встановлення структурних характеристик паронімних одиниць німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Явище паронімії науковці інтерпретують по-різному, спільним у цих трактуваннях є лише формальна подібність лексичних одиниць, що дозволяє досить вільно та широко тлумачити пароніми. Так, у словнику мовознавчих термінів Н. Вуїтманн паронімія трактується як 1) фонетична подібність між двома виразами у різних мовах, напр.: нім. *Sommer* і англ. *summer*; або ж 2) у теорії словотвору як застаріле позначення для похідних від тієї ж самої основи: *lesen, Leser, Lesung, lesbar* [7, с. 560]. У першому випадку йдеться про міжмовну паронімію.

У сучасних мовознавчих розвідках для позначення схожих за звучанням, але розбіжних за значенням слів з різних мов частіше зустрічаємо термін «фальшиві / хибні друзі перекладача». Під паронімами зазвичай розуміють співзвучні слова однієї мови, однак певний вплив на паронімичні пари формально подібних слів іншої мови, так званих «хибних друзів перекладача», дослідники все таки відзначають, але не ототожнюють з ними [15, с. 161].

У широкому розумінні в українському мовознавстві паронімами називають «слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними за формою, внаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обіграватися зі стилістичною настановою» [6, с. 460]. Таке ж бачення паронімів як джерела потенційних помилок, або ж як стилістичної фігури, гри слів, яка базується на навмисному використанні подібних за звучанням слів, тобто паронімії, відзначає і дослідник паронімії німецької мови І. Lăzărescu [10, с. 85]. Паронімами він називає слова однакового або різного походження, які не лише фонетично, але й графічно схожі і, можливо, також дещо близькі семантично. Такі слова легко сплутати через відсутність контрасту [10, с. 88].

При більш вузькому тлумаченні українські мовознавці відносять до паронімів «тільки спільнокореневі слова, що належать до однієї частини мови, подібність у морфемному складі яких зумовлює, відповідно, їх семантичну подібність» [6, с. 460]. У такому випадку до паронімів відносимо словотвірні пари, чи інколи групи, які різняться суфіксами: *fraglich – fragwürdig, unleserlich – unlesbar, wertlos – wertfrei*; або ж префіксами: *untypisch – atypisch, unpolitisch – apolitisch – antipolitisch*. Р. Storjohann і U. Schnörch теж зауважують спільне походження паронімів: «Пароніми – це слова, які легко сплутати, які мають спільний етимологічний корінь, але і морфологічні розбіжності, схожі за формою та вимовою, а також мають семантичну схожість, але водночас і відмінності» [16, с. 235]. Однак, працюючи над словником паронімів, німецькі вчені все таки включили до нього окремі пари, які не мають спільного походження, узявши за основу критерій подібності та можливості використання (хоча інколи помилкового) в однакових контекстах: *dezidiert – dediziert; ethnisch – ethisch*.

О. Гринюк, описуючи пароніми, відзначає їхню фонетичну та семантичну подібність, але не тотожність, та зауважує однакове наголошування

паронімів: «Пароніми – це схожі за звучанням, але не тотожні за значенням однокореневі слова з наголосом на одному і тому ж складі, відносяться до одного логічного ряду, до однієї частини мови, та виражають поняття, відмінність між якими полягає в деяких додаткових змістових відмінках лексичних значень, що слугують для уточнення думки» [2, с. 20]. Однак наголос не можна вважати визначальною ознакою навіть для паронімів української мови. Так, на думку О. Тараненка, пароніми можуть, навпаки, розрізнятися наголосом (*вігода* – *ві'года*). Їхню відмінність від омографів учений пояснює тим, що останні, на відміну від паронімів, мають абсолютно різні значення [6, с. 460]. У паронімів німецької мови теж спостерігаємо неспівпадіння наголосу: *spenden* – *spendieren*; *verlösen* – *'auslösen* – *zulösen*.

Невизначальним критерієм для паронімів німецької мови є і їхня приналежність до однієї і тієї ж частини мови. Так, у словнику паронімів знаходимо такі пари / групи, як *auswärtig* – *auswärts*, *vergeblich* – *vergebens*, *vormals* – *vormalig*, *nötig* – *notwendig* – *notwendigerweise*, до складу яких входять прикметники та прислівники. Віднесення прикметників і прислівників до однієї паронімної групи можна пояснити подібністю їхніх граматичних характеристик. Так, прикметники німецької мови окрім атрибутивної функції можуть, як і прислівники, бути використані у функції предикатива та обставини: *notwendig* / *notwendigerweise brauchen*. Подібні граматичні ознаки мають в німецькій мові також прикметники та нефінитні форми дієслова, партиципи (дієприкметники), які теж виступають членами багатьох паронімних груп: *bedeutend* – *bedeutsam* – *bedeutungsvoll*, *regulatorisch* – *regulativ* – *regulierend*.

Особливістю паронімів з точки зору сучасних німецьких дослідників, авторів словника паронімів, є те, що паронімні пари / групи зазнають взаємного впливу на основі окремих уживань паронімних одиниць [14]. Динаміка вживання та розвитку паронімних пар може бути різною мірою зумовлена як мовними, так і немовними факторами під час комунікації. Іноді це призводить до помилок, іноді до плутанини, а іноді до семантичної адаптації. Серед причин сплутування лексем паронімної пари дослідники називають неправильну морфологічну аналогію і, як результат, використання у неправильному контексті: *Diplomatie* – *Diplomatik*; вплив іншої мови, зокрема англійської (так званих «фальшивих друзів перекладача»), як у парі *sensitiv* – *sensibel*; психолінгвістичні фактори (наприклад,

схильність до кращого запам'ятовування початку і кінця слова (*bathtub effect*): *ethisch* – *ethnisch*; концептуальна близькість членів паронімної пари: *autoritär* – *autoritativ*; використання паронімів із термінологічним значенням у загальноживаній мові: *Parodontose* – *Parodontitis*; недостатні знання певної спеціалізованої сфери діяльності: *Kriminalist* – *Kriminologe*. І таке сплутування паронімних одиниць у мовленні може мати наслідком семантичне уподібнення цих лексем, набуття однією із них значення іншого, як це описано німецькою дослідницею на прикладі паронімної пари *sensibel* – *sensitive*, в якій *sensitive* розширює свою семантику за рахунок набуття значення більш уживаного прикметника *sensibel* [15, с. 160]. Інколи навпаки, сплутування може призвести до витіснення однією лексемою іншої. Тобто спостерігаємо певні мовні та семантичні зміни, спричинені взаємодією паронімних лексем.

Перша спроба класифікації німецьких паронімів була здійснена І. Lăzărescu [10]. Науковець намагався поєднати різні критерії та, зокрема, виокремлював:

- фонетично та орфографічно зумовлені пароніми, відносячи сюди, наприклад, пари омофонів, які мають певну семантичну подібність (*Föhn* – *Fön*);

- лексикологічно зумовлені пароніми: до цієї групи були віднесені випадки словоскладання, які відрізнялись наявністю зв'язних елементів (*Schiffahrt* – *Schiffsfahrt*); різні випадки імпліцитної та експліцитної деривації від однієї і тієї ж твірної основи (*Kleinheit* – *Kleinigkeit*);

- граматично зумовлені пароніми: тут згруповано дієслівні пари, які мають різну сполучуваність та різняться наявністю префікса (*kämpfen* (*gegen*) – *bekämpfen*); прислівники та утворені від них прикметники (*dort* – *dortig*) та ін.;

- семантично-стилістичні пароніми: наприклад, пароніми з термінологічним значенням (*Laktose* – *Laktase*); паронімні пари, яким в інших мовах відповідає лише одне слово (*Etikett* – *Etikette*) та ін.

Ця класифікація відображає важливі закономірності паронімів німецької мови, однак віднесення до паронімів пар омофонів є спірним, адже їхня співзвучність є випадковою, і вони не мають спільного походження, що визнається одним із критеріїв визначення паронімів.

Дискусійним є питання щодо приналежності й інших лексичних пар до паронімів. Так, у словнику паронімів знаходимо такі пари іменників, як *Frieden* – *Friede*, *Vakzine* – *Vakzin*, які можна

назвати формами-дублетами, або варіантами одного і того ж слова. У випадку *Frieden – Friede* спостерігаємо відмінність лише у формі називного відмінка, а *Vakzine – Vakzin* відрізняються граматичним родом, однак мають однакове значення. Тому ці слова не можна «сплутати», їхнє використання в одному і тому ж контексті є правомірним, вони не мають відмінностей у слововживанні, окрім граматичних форм. Так само дублетними граматичними формами можна назвати пару *versandt – versendet*, яка є двома варіантами перфектного партиципу одного і того ж дієслова *versenden*.

Спірним є, на нашу думку, також віднесення до паронімів таких пар, як *Denkmäler – Denkmale*, *Worte – Wörter*, *Gehälter – Gehalte*. Перші дві пари слів є формами множини одних і тих самих іменників *Denkmal* та *Wort*. Пара *Worte – Wörter* має спільні та розбіжні компоненти у семантиці, а, відповідно, і відмінності у вживанні, оскільки ці форми множини відповідають різним значенням полісемантичного іменника *Wort*. У випадку *Denkmäler – Denkmale* таких семантичних відмінностей немає, обидва слова є альтернативними формами множини, які різняться лише частотою вживання та стилістичною маркованістю форми *Denkmale*, як зазначено в словнику DWDS [8]. Пара *Gehälter – Gehalte* є формами множини відповідних слів омонімічної пари *das/der Gehalt – der Gehalt*. Наявність різних форм множини є характерною ознакою омонімів німецької мови, сплутування таких омонімів спричинене швидше незнанням їхніх граматичних форм, а не подібністю семантики. Зазвичай пароніми відрізняють від омонімів на основі повної розбіжності значень останніх на відміну від певної подібності семантики паронімів. Саме тому включення до паронімів різних граматичних форм одного і того ж слова чи граматичних форм омонімів є дискусійним питанням.

Через відсутність єдиного підходу та чітких критеріїв визначення паронімів дослідники інколи приходять до висновку, що паронімія є «позасистемним явищем і протиставляється усім структурним семантичним явищам – синонімії, антонімії, полісемії, омонімії» [5, с. 122]. Для нашої роботи актуальним є розуміння паронімів, як мовного явища, якому характерні певні морфологічні, семантичні та комунікативні закономірності. На основі аналізу підходів до вивчення паронімії, розглядаємо пароніми як схожі за звучанням слова, що належать до однієї частини мови або мають спільні граматичні ознаки, мають спільне походження та певну семантичну подібність, що призводить до сплутування їх у мовленні. Осно-

вними характеристиками паронімів розглядаємо наявність формальної (звукової та графічної) подібності, яка базується на спільній етимології, а також певних семантичних зв'язків.

На основі аналізу структури паронімів, які наведені у словнику паронімів на платформі OWID [12] (окрім випадків, які ми описали вище як спірні), було виокремлено такі види паронімів:

1. Однокореневі пароніми – пароніми, які містять спільний корінь / корені (у випадку композитів), але утворені від різних твірних основ. Серед однокоренових паронімів спостерігаємо:

– афіксальні деривати, утворені від різних твірних основ: *chronisch – chronologisch*, *Enthaltung – Enthaltbarkeit*, *psychisch – psychologisch – psychiatrisch*, *feindlich – feindschaftlich*;

– композити, які можуть різнитись одним безпосереднім складником: *freiwillig – bereitwillig*, *Informationstechnik – Informationstechnologie*, *waghalsig – wagemutig*;

– композити з різною послідовністю однокоренових складників: *gleichaltrig – altersgleich*, *gleichbedeutend – bedeutungsgleich*, *Gleichzeitigkeit – Zeitgleichheit*.

2. Словотвірні пароніми – пароніми, утворені від однієї і тієї ж твірної основи та різняться:

– наявністю різних суфіксів: *fremdsprachig – fremdsprachlich*, *fleischlos – fleischfrei*;

– наявністю різних префіксів: *indiskutabel – undiskutabel*, *irreal – surreal*, *reisen – bereisen – verreisen*;

– наявністю афікса (суфікса або префікса) лише в одному з членів паронімної пари: *shocken – schockieren*, *antik – antikisch*, *ankündigen – ankünden*, *trefflich – vortrefflich*, *schenken – verschenken – beschenken*.

Оскільки словотвірні пароніми різняться лише способом їхнього утворення, то їхнє детальне дослідження можливе у площині словотворення. Аналіз словотвірних моделей, а саме афіксів, якими різняться пари чи групи паронімів, сприятиме як встановленню семантичних закономірностей між аналогічними паронімними парами, так і допоможе виявити семантичні співвідношення між певними афіксами німецької мови.

Простежити певні закономірності в однокоренових паронімів важче. Не зважаючи на спільний корінь, який зумовлює наявність у паронімів певних семантичних зв'язків, однокореневі паронімні пари можуть не мати спільного значення внаслідок індивідуального формування словотвірних ланцюжків та відповідної зміни семантики похідних слів. А прослідкувати певні типові семантичні зразки

чи закономірності у таких паронімів є складним завданням, адже кожна пара тут є індивідуальною і потребує окремого опису семантики та слововживання. Інколи спільний корінь може бути наслідком походження від однокореневих латинських слів: *kuratorisch* – *kurativ* (кураторський – лікувальний), що може бути причиною втрати семантичних зв'язків, однак робить слова подібними та є причиною їхнього сплутування у мовленні.

Класифікувати пароніми як однокореневі чи словотвірні можливо лише у випадку, якщо ми можемо простежити спосіб творення членів паронімних пар чи груп, установити їхню твірну основу. У словнику паронімів німецької мови є пари, члени яких є запозиченими з інших мов, і тому, не зважаючи на спільну етимологію, вони є неподільними у морфемному плані для носіїв мови. Такою є, наприклад, запозичена з латини паронімна пара *konkav* – *konvex*, яку не можна віднести до певної групи на основі способу творення, адже члени паронімної пари є непохідними кореневими словами. У них наявна спільна

сема *gewölbt*, однак вони позначають протилежні характеристики фігур і предметів з точки зору кривизни: «увігнутий» і «опуклий».

Висновки. Отже, паронімію розглядаємо як особливий вид відношень між співзвучними лексичними одиницями, що належать до однієї частини мови або мають спільні граматичні ознаки, мають спільну етимологію та, відповідно, певну семантичну подібність, що призводить до сплутування їх у мовленні та може спричинювати взаємний вплив членів паронімних пар один на одного. Як системне явище паронімію можемо простежувати саме як відношення між словами, що мають спільне походження, а, отже, для них зазвичай характерною є наявність спільних компонентів морфемної структури, на основі яких пароніми можна класифікувати як однокореневі та словотвірні. Особливий інтерес для подальших наукових розвідок становлять словотвірні пароніми, які можуть слугувати детальному вивченню та диференціації значень подібних словотвірних моделей та афіксів.

Список літератури:

1. Баган М. П. Паронімія в сучасній українській термінології: причини й тенденції розвитку. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 8(1). С. 5–10.
2. Гринюк О. Паронімічні відношення у сфері афіксальних похідних сучасної німецької мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2017. № 26. Том 2. С. 20–23.
3. Нечипоренко А. Терміни-пароніми та питання культури наукового мовлення. *Science Review*. 2020. № 2(29). С. 25–27.
4. Оскирко О. П. Явище паронімії в сучасній українській термінології юриспруденції. *Наукові праці МАУП. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Вип. 58(2). С. 40–50.
5. Сімонок В. Паронімія і запозичена лексика. *Матеріали XX Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» : Зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 20. С. 119–122.
6. Українська мова : енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 460–461.
7. Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart : Kröner, 1990. 904 S.
8. DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. URL : <https://www.dwds.de/> (дата звернення: 09.07.2024)
9. Klein W. P. Vergebens oder vergeblich? Ein Analysemodell zur Untersuchung sprachlicher Zweifelsfälle. *Grammatische Untersuchungen. Analysen und Reflexionen. Festschrift für Gisela Zifonun. (Studien zur Deutschen Sprache 36)* / Breindl E., Gunkel L. Strecker B. (Hg.). Tübingen : Narr, 2006. S. 581–599.
10. Lăzărescu I. Deutsche Paronyme. *Grazer Linguistische Studien*. 1995. № 43. S. 85–93.
11. Mell R. M., Storjohann P. A. Corpus-assisted Approach to Paronym Categorisation. *Electronic lexicography in the 21st century : Proceedings of eLex 2017 conference*. Brno : Lexical Computing, 2017. P. 342–354.
12. Paronymwörterbuch – Paronyme : Dynamisch im Kontrast. URL : <https://www.owid.de/parowb/> (дата звернення: 09.07.2024)
13. Stecker B. Anscheinend falsch oder scheinbar richtig. *Grammatik und Variation. Festschrift für Ludger Hoffmann zum 65. Geburtstag* / Ekinci Y., Montanari E., Selmani L. (Hrsg.). Heidelberg : Synchron, 2017. S. 111–117.
14. Storjohann P. Dynamischer Gebrauch von Paronymen in allgemein-, fach-, wissenschafts- und bildungssprachlicher Kommunikation. *Zeitschrift für angewandte Linguistik*. 2019. Nr. 71. S. 353–383.
15. Storjohann P., Schnörch U. Verwechslungsfehler oder Wandel – sprachliche Veränderungen der Gegenwart und ihre lexikografische Dokumentation. *Acta Universitatis Carolinae Philologica*. 2016. Heft 4. S. 133–172.

16. Storzjohann P., Schnörch U. Wie kann ein Paronymwörterbuch funktionieren? *Deutsch von innen, Deutsch von außen, DaF – DaZ – DaM. Beiträge der XV. Internationalen Tagung der Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer Bozen, 29. Juli – 3. August 2013*. S. 231–241.

17. Storzjohann P. Was ist der Unterschied zwischen sensitiv und sensibel? *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*. 2015. Nr. 62(1). S. 99–122.

Rys L. F., Pasyk L. F., Bondarchuk O. Yu. PHENOMENON OF PARONYMY IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE

The article deals with the studying paronymy as a special type of relations between lexical units based on formal (sound and graphic) similarity of lexemes. By paronyms we mean words that belong to the same part of speech or have common grammatical features, have the same etymology and, accordingly, a certain semantic similarity, which can lead to their confusion in speech. In German, words belonging to different parts of speech: adjectives and adverbs, adjectives and participles, can form paronymic pairs, as they have common grammatical features and can be used in the same collocations. It is questionable whether duplicate forms and different grammatical forms of the same word should be classified as paronyms. As a systemic phenomenon, paronymy can be defined as a relationship between words that have a common origin, and therefore patronym words are characterised by the existence of common components in their morphemic structure, on the basis of which they can be classified as cognate and derivational paronyms. We define as cognate those paronyms that contain a common root but are formed from different stems. They include affixal derivatives formed from different stems with a common root and composites that have common immediate constituents. We refer to derivational paronyms as words formed from the same derivational base with the help of different affixes, or the use of an affix can be characteristic for only one member of the paronymic pair. We see further study of derivational paronyms in the field of word formation. The analysis of word-formation models, namely the affixes that distinguish pairs or groups of paronyms, will help to establish semantic regularities between similar paronymic pairs in German.

Key words: *paronymy, paronym, cognate paronym, derivational paronym, affix.*

Ущановська І. В.

Сумський державний університет

Черниш Є. С.

Сумський державний університет

РІЗНОВИДИ КОМІЧНОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ ТВОРАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Т. ПРАТЧЕТТА)

Ця стаття присвячена вивченню комічного, його різновидів (гумору, іронії, сатири, сарказму та гротеску) та особливостей їхнього мовного вираження. Автор дотримується визначень термінів, сформульованих у вітчизняних та зарубіжних ілюстративних джерелах лінгвістичного, літературного, філософського та естетичного характеру. Увага зосереджена на теорії, яка становить основу для визначення характеру комічного, розподілу його різновидів, характеристик, функцій і реакції на певні комічні ситуації. Розвиток теорії комічного характеризується розглядом сучасних підходів і напрямків: лінгвістико-семантичного, лінгвістико-практичного, лінгвістико-культурного, лінгвістико-когнітивного та ін. Виявлено особливості відповідних мовних стандартів, які мають велике значення при визначенні та вивченні лінгвістами комічного: мовних ігор; неочікуваного багатозначення; використання слів з однаковим звучанням, але різними значеннями; переміщення слів, які зазвичай використовуються в різних стилістичних контекстах. Елементи комічного можуть знаходитись усюди – від окремих слів, імен, прізвиськ, фраз і висловів до прислів'їв, афоризмів, комічних повторень, і завершуючи метафорами та цитатами У цій статті описані основні методи вираження і розвитку комічного ефекту, а для їхнього виокремлення враховуються естетичні, соціальні, біопсихологічні та лінгвістичні критерії. Поняття «комічне» аналізується з перспективи кожного критерію. Визначено склад традиційної парадигми різновидів комічного, до яких відносяться гумор, іронія, сатира, сарказм та гротеск, окреслено їхні подібності та відмінності, а також особливості їхнього мовного вираження. Різновиди комічного постають способами створення альтернативної реальності, де словесні засоби грають ключову роль, об'єднуючи індивідуальне бачення автора, його культурні, мовні та соціальні установки. Ці способи виникають завдяки асоціаціям, які допомагають людині розуміти комічне в словесних ситуаціях, які схожі або засновані на загальному та особистому досвіді.

Ключові слова: гумор, іронія, сатира, сарказм, гротеск.

Постановка проблеми. Комічне (грец. *kōtikos* – смішний) – категорія естетики, що характеризує той аспект естетичного освоєння світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення [1]. Воно проявляється у формі висміювання певного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх традицій і звичаїв у повсякденному житті. Комічне є досить складним, неоднозначним явищем, яке можна розглядати з позиції лінгвістики, філософії, психології, соціології тощо. Комічне (у всіх його різновидах) є формою оцінного освоєння світу й інструментом руйнування надмірної стереотипності мислення – норми.

Як правило, комічне характеризується як результат контрасту, протиріччя: форми – змісту,

мети – засобам, дії – обставинам, сутності – її видимості, причини – наслідку, процесу – його результату, реальності – її уявленню про неї тощо. Ефект очікування у реципієнта викликаний передусім самим змістом тексту, у ході викладу подій якого спостерігається логічний збій. Реципієнт сміється під час сприйняття такої інформації, до якої він не є підготовленим попереднім змістом або власним досвідом. Відповідно і до різновидів комічного дослідники підходять неоднозначно. Лінгвістика завжди відігравала провідну роль у дослідженні комічного, тому що саме мовна комунікація – це одна з основних сфер його творення й відтворення. І навіть якщо комічне актуалізовано візуально, його в багатьох випадках необхідно пояснювати мовними засобами, використовуючи

мультимодальний підхід. Проте з часом міняється сприйняття та розуміння комічного ефекту через зміни в менталітеті. Прийнято вважати, що комічне є універсальним для людства, проте також необхідно мати на увазі, що його створення та сприйняття відрізняються залежно від різних культур, контекстів і ситуацій, що розглядаються.

Комічне є основою гумору, іронії, сатири, сарказму та гротеску, оскільки ґрунтується на протиріччі між формою та змістом, і часто проявляється через гру слів, жарти та емоційні елементи. Таким чином, різновиди комічного використовують його елементи для створення сміху і розваги. Дослідження засобів інтерпретації комічного та особливостей його мовного вираження може розкрити значення національної культури та поглибити розуміння її специфіки. Форми та засоби комічного зазнають змін, так само як і стилі авторів. Вони використовують певні техніки та методи для вираження комічного, що робить стиль і мову унікальними та неповторними. Лінгвістичне відображення комічного полягає у створенні художньої картини світу, яка передає інформацію про взаємодію мови та реальності, людини і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість філософських та мовознавчих коментарів про комічне зосереджуються на презирливому чи глузливому сміху, а не на гуморі, дотепності чи жарті.

В сучасному літературознавстві виокремлюють три теорії комічного. Теорія зверхності має в своїй основі роботи Платона та Аристотеля. Вона стверджує, що людина сміється з недоліків інших, бо таким чином вона стверджує свою перевагу. Теорія розрядки, натомість, стверджує, що гумор виконує функцію звільнення від емоційної напруги. Вона спирається на есе лорда Шефтсбері «Нарис про свободу дотепності та гумору» 1709 р. в якому термін «гумор» вперше вжито в його сучасному розумінні. Теорія невідповідності визначає сприйняття чогось невідповідного, що порушує розумові моделі та очікування, як підставу гумору. Її розробили філософи та психологи Іммануїл Кант, Артур Шопенгауер, Сьорен К'єркегор та інші [1].

Найбільш поширена теорія – семантична теорія комічного – була представлена В. Раскіним у 1985 році. Згодом вона була доповнена, щоб включити ширший пласт інформації, і таким чином сформувався так звана Загальна теорія словесного гумору. На її основі з'являються й інші підходи, особливо в когнітивній та корпусній лінг-

вістиці. У прикладній лінгвістиці домінуючим підходом стає аналіз бесіди та дискурсу з акцентом на різномірних функціях комічного в розмові. Більшість досліджень зосереджується на тому, як створюється та використовується комічне, і як мовці його підтримують. Все частіше корпусні дослідження починають змінювати сферу, вводячи кількісні проблеми, а також мультимодальні дані та аналізи [7].

Нині дослідження комічного відбувається за такими пріоритетними напрямками: осмислення природи лінгвістичного та соціального гумору; аналіз лінгвістичної вербалізації гумористичного ефекту та екстеріоризації гумору в певному виді дискурсу; розгляд гумористичної комунікації, побудованої на порушенні універсальних принципів спілкування; визначення механізмів реалізації гумору та його функцій тощо [5].

Постановка завдання. *Мета статті* – характеристика типів комічного та гумору як його особливого різновиду. *Завданнями статті* є аналіз поняття «гумор» із погляду естетичного, соціального, біопсихологічного і лінгвістичного критеріїв; визначення терміна «гумор» з огляду на представлені у вітчизняних і зарубіжних джерелах довідкового характеру дефініції; вияв особливостей власне лінгвістичного критерію, який має суттєву значущість під час виділення та дослідження гумору як різновиду комічного мовознавцями; виокремлення провідних класифікацій словесних засобів, форм і прийомів гумористичної дотепності від часів античної давнини дотепер; характеристика етапів розвитку теорій гумору з урахуванням сучасних підходів та аспектів: лінгво-семантичного, лінгво-прагматичного, лінгво-культурологічного, лінгво-когнітивного тощо, що дає змогу доповнити наявні уявлення про механізми продукування і сприйняття гумору.

Виклад основного матеріалу. Гумор виростає з глибин життя в країні і вбирає в себе унікальність і багатство життєвого досвіду. Отримавши класичний ескіз, він перетворюється на спадщину, якою можна поділитися з мешканцями інших країн. Гумор стає місцем зустрічі державності та універсальності завдяки злиттю національних рис і світових традицій.

Особливість національного гумору сформована на основі унікального досвіду людей, переосмисленого через естетичну призму. Естетична цінність і виразність гумору залежать від історичної та культурної самотності держави і особистого стилю творця. Обговорюючи це явище, необхідно враховувати сучасні тенденції та основні

напрямки, але не забувати про можливість відхилення від традиційного уявлення про національні особливості гумору.

Гумор, як особливий вид комічного (жарти, ситуації або вислови, що мають розважальну та сміхову функцію), представляє собою складне і багатоогранне явище. Здавна феномен гумору вивчається в рамках різних наукових дисциплін, таких як мовознавство, філософія, психологія, культурологія та інші. Дослідження зосереджуються на різних аспектах гумору, таких як природа сміху, семіотика гумору, мовні механізми створення комічного, гумор у психологічному контексті та інші аспекти [6, с. 182].

Для досягнення комічного ефекту використовуються різноманітні мовні ігри, які базуються на неузгодженості між мовними рівнями. Науковці (Т. Любимова, Л. Мороз) класифікують різновиди мовних ігор залежно від рівня, на якому їх можна зустріти в тексті. Так, на фонетичному рівні відбувається гра звуками (омоніми, омофони, омографи); на лексичному рівні – каламбури, оксюморон, зевгми; на текстово-жанровому – порушення на рівні композиційної структури, введення інтертекстуальних елементів, збій тимчасових планів, змішання стилів.

Також для створення комічного враження можуть бути використані неочікуване багатозначення, використання слів з однаковим звучанням але різними значеннями; переміщення слів, які зазвичай використовуються в різних стилістичних контекстах.

Ключовими формами комічного є гумор та сатира. Гумор – спосіб естетичного вираження та критичної оцінки протиріч реальності. Він зазвичай піддає сумніву суспільні норми, а ефект комічного викликає сміх своєю невідповідністю цим нормам. Гумор зазвичай беззлобний, бо виражає загалом позитивне ставлення до свого об'єкта. Сатира, натомість, включає в себе негативне ставлення до об'єкта насмішки та має більш виражену критичну спрямованість. Вона виражається через іронію, сарказм та гротеск [1, с. 6].

Іронія представляє собою один із видів комізму, що проявляється через емоційно забарвлене, суб'єктивне та естетизоване сприйняття реальності. Ця форма характеризується комплексною тривимірною структурою у її вияві, де всі елементи мають відносну рівність, двозначність та можливість багатооочної інтерпретації, а також супроводжується унікальними емоційними відчуттями [8]. Вона використовується для критичного осмислення об'єкта з позицій ідеалу чи

прагнення до досконалішого порядку. На різних мовних рівнях іронія формується по-різному. Так, на лексичному рівні вона втілюється через використання розмовного стилю, жаргонізмів, запозичень, метафор, метонімії та перебільшень; на синтаксичному рівні – через використання повторень, питальних конструкцій, вставних епітетів, гру слів (зевгму, оксиморон); на стилістичному рівні – через вживання епітетів, образних порівнянь, протиставлень.

Сукупність цих засобів дозволяє створити дворівневу структуру тексту: з одного боку, вони дозволяють зобразити ситуацію, а з іншого – надати їй оцінку чи коментар з боку автора або персонажа. Тож, іронія зазвичай тісно пов'язана з контекстом та обмежена рамками невеликого текстового фрагмента.

Саме іронія є основним способом досягнення комічного ефекту у творчості Т. Пратчетта. Так, у його романі «Колір магії» (*The Colour of Magic*) репліки персонажів сповнені не лише іронічної насмішки над світом навколо них, а й самоіронією. Наприклад, один з персонажів так коментує свою долю: *And after that I'll get a job juggling snowballs through Hell* [9]. Іронія в цьому уривку виражається через використання оксюморона або парадокса, і таким чином підсилюється наступний рівень абсурдності та важкості подальшої роботи персонажа.

Сатира як засіб вираження комічного використовується насамперед для підкреслення невідповідностей та суперечностей між ідеальним та реальним з метою вираження дисоціативного ставлення до існуючого стану речей [5]. Вона є надзвичайно поширеним методом прихованої соціальної і політичної критики та проявляється у формі дискурсивної взаємодії між сатириком (автором сатиричного тексту), реципієнтом (читачем/слухачем тексту) та об'єктом сатири. Сатири притаманна імпліцитність – невідповідність між власне висловлюванням та переданим ним значенням – причому ставлення сатирика до цього значення дисоціативне. Сатира формується за допомогою асиміляції іронії у концепти, тож мовознавці [4] трактують її як «іронію всередині іронії». Вона є свого роду метапрезентацією, бо вже існуючий у свідомості реципієнта фрагмент репрезентованого світу піддається повторній репрезентації за залучення планів, бажань, емоцій, ментальних станів чи відчуттів реципієнта. До найбільш вживаних мовних засобів вираження сатири відносять цитування та прецедентні феномени, повтори, риторичні запитання.

Пратчетт використовує сатиру для створення образів багатьох своїх героїв. Так, в уже згаданому романі «Колір магії» суто сатиричним є образ Патриція, сповнений контрастом між його думками та формою їхнього вираження. Наприклад, про страту одного з персонажів Патрицій говорить так: *Now I want you to listen very carefully to what I am about to say, said the Patrician amiably, otherwise you will die. In an interesting fashion. Over a period* [9]. Його дружлюбний тон різко суперечить тому, про що ведеться розмова.

Сарказм – більш виражена форма іронії, яка відрізняється гострою критикою та прямо та свідомо виявляє ту сутність, яку мовець вбачає у висловлюванні. Він базується не лише на вираженому контрасті між сказаним і задуманим, але також на безпосередньому і навмисному виявленні тієї сутності, яку ми вкладаємо у висловлювання [6].

Сарказм відрізняється від іронії навмисно агресивною спрямованістю. Іронія виконує цілу низку функцій (від доброзичливого жарту, демонстрації дотепності до засудження). Сарказм є вищим ступенем іронії. Сутність сарказму не вичерпується лише високим ступенем глузування та викриття, а полягає, передусім, у співвіднесенні двох інформаційних планів – імпліцитного та експліцитного. В іронії надається лише другий план та повністю витримується двозначність [6]. У сарказмі двозначність навмисно послаблюється. Сарказм, на відміну від іронії, не характеризується спокійним відношенням до предмету зображення або ж грою з ним. Сарказм вирізняється тоном обурення. Таким чином, можна зробити висновок, що сарказм співвідноситься з агресією, а іронія – ні.

Персонажі Пратчетта вдаються до саркастичних реплік доволі часто. Наприклад, Ринсвінд – один з героїв твору – так уявляє свою долю після зустрічі з іншим героєм: *I don't think he'd do that. He's not that sort. He'd just rob us and tie us up and leave us for the wolves, I expect* [9]. Ефект комічного в цьому уривку досягається також за рахунок використання прийому градації.

Гротеск – специфічна форма художнього вираження, що узагальнює та підсилює життєві ситуації через поєднання реального та фантастичного, звичайного та карикатурного, з використанням гіперболи та алогізму [4]. Він завжди відхиляється від стандартів, здійснює перебільшення та створює умисну карикатуру, тому використовується з чіткою сатиричною метою. Сучасні лінгвісти та літературознавці розглядають категорію гротеску через призму двох підходів: як особливість світогляду, художнього світобачення; та як художній

прийом, особливість поетики конкретного тексту або письма автора загалом. Також її можна розглядати як естетичну категорію та специфічний спосіб створення образів [5, с. 6].

Гротеск як поєднання непоєднуваного або частина цілого (наділення компонентів невластивими їм ознаками, вільне поєднання компонентів і ознак) може виявлятися на різних рівнях структури тексту [3, с. 33–34]. Так, на рівні художніх образів один образ може поєднувати різнорідні елементи, якості, ознаки, функції; на сюжетно-композиційному рівні може відбуватися зсув композиційних планів; на рівні жанру може відбуватися жанрова дифузія, автор тексту долає жанрові канони; на рівні стилю відбувається поєднання різних стильових елементів; на рівні мови відбувається порушення семантичної валентності слів, мовних норм, словесна гра, нагромадження певних мовних засобів (звуків, синонімів, гіпербол та ін.), введення оказіональних структур, невідповідність нарративної інтонації змісту висловлювання тощо.

Характерними рисами гротеску як принципу художньої типізації є: синтетизм (поєднання комічного і трагічного, смішного і жахливого, реального і фантастичного, високого і низького тощо); цілісність (гротеск завжди є цілісною структурою, окремі елементи в ньому мають значення лише в їх органічному поєднанні); широкий підтекст – історичних, соціальних, політичних, психологічних, філософських, естетичних (ефект «айсберга» – в гротеску важливе не те, що на поверхні, не пряме значення, а те, що приховане; нерідко в гротеску спостерігається «перехід» смислів, актуалізація того чи того значення); динамізм (здатність гротескних структур до динаміки, трансформації, модифікації, об'єднання, розкладання, утворення інших структур); концептуальність (гротеск відображає художню концепцію світу і людини); знаковість (гротеск – знак іншого світу, іншої реальності, прихованої сутності явищ); поетика «дивного» (прийоми «оживлення», карнавальність, фантастика, естетична гра, введення різних «точок зору», їхнє зміщення, нашарування тощо) [3, с. 34].

Творчість Т. Пратчетта просякнута гротескністю – власне, сам створений автором Дискосвіт є гротескним образом сучасної авторіві реальності. Так, наприклад, Невидна Академія, яка зустрічається майже в кожному романі про Дискосвіт, уособлює собою всі найбільш нелогічні риси навчальних закладів – викладачі в ній не мають жодного поняття про практичне застосування своїх знань, а студенти не здобувають жод-

них навичок, а лише вчать напам'ять величезні обсяги інформації. Голий Вуд з роману «Рухомі картинки» є гротескним зображенням Голівуду та кіноіндустрії загалом – люди в Голому Вуді працюють цілодобово, а навколо них постійно зводяться декорації для нових фільмів; та, попри комерційний успіх та популярність, до акторів ставляться як до рабів.

Різноманітні визначення різних типів комічного свідчать про широкі можливості створення комічного ефекту у літературному творі. Часто гумор, іронія, сарказм, сатира та гротеск виступають як стилістичні прийоми, які виділяють і підкреслюють головну ідею літературного твору.

У художньому творі комічний ефект може бути досягнутий різними способами: шляхом гіперболи, літоти, порівнянь та парафраза створюється умисне відхилення від звичайного сприйняття явища; алогізм та оксюморон використовуються для порівняння або протиставлення несподіваних об'єктів або понять; використання вульгарних або ефемістичних виразів у несподіваному контексті; застосування зевгми, антифразису, антанаклази та okazionalizmu, які допомагають досягти несподіваного ефекту через використання вже існуючих у мові кліше [1, с. 17].

У створенні комічного ефекту значну роль може відігравати семантика слів, однак існують мовні засоби, для яких звукова форма має більше значення, наприклад, у створенні каламбурів на

основі полісемії, омонімії та паронімії. Різні лексико-стилістичні прийоми часто комбінуються між собою для посилення комічного ефекту.

Висновки. Комічне є складним та багатограним явищем, що досліджується у різних наукових дисциплінах, таких як мовознавство, філософія, психологія та культурологія. Дослідження зосереджуються на природі сміху, семіотиці комічного, мовних механізмах його створення та багатьох інших аспектах. Різновиди комічного – гумор, іронія, сарказм, сатира та гротеск – є вербальними засобами вираження комічного, тож, відповідно, мають ряд специфічних способів мовного вираження. Так, гумор виражається через використання мовних ігор та неочікуваного багатозначення. Іронія дозволяє досягти дворівневої структури тексту за рахунок звернення до розмовного стилю, використання повторень, питальних конструкцій, протиставлень. Сатира формується за рахунок асиміляції іронії у концепти. Сарказм як більш жорстка форма іронії є гострішим у критичному аспекті. Гротеск як поєднання непоєднуваного проявляється на багатьох мовних рівнях; йому притаманні синтетизм, цілісність, динамізм, концептуальність, знаковість та інші риси. У текстах гумор, іронія, сарказм, сатира та гротеск здебільшого виступають як стилістичні прийоми, які виділяють і підкреслюють головну ідею тексту, надають йому емоційного забарвлення та багатозначності.

Список літератури:

1. Габідулліна А. Р., Жарикова М. В. Лінгвістична природа гумору: навч. посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 140 с.
2. Євланова О. Категорія «гротеск» у сучасному літературознавчому дискурсі. *Філологічні науки*. 2014. №18. С. 30-36.
3. Жугай В., Материнська О. Засоби мовної реалізації та функції гумору у німецькому кінематографі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. №30. Т. 2. 2020. С. 178–187.
4. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монографія / О. М. Калита. Київ, 2013. 238 с.
5. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі: монографія / І. К. Кобякова, Вінниця: 128 с.
6. Кузєбна В. В., Усик Л. М. Стилістичні особливості чорного гумору (на матеріалі мультиплікаційного фільму «Родина Адамсів»). *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2021. Вип. 81. Том І. С. 180-190.
7. Любимова Т. Б. Комічне, його види та жанри. М., 1990. 84 с.
8. Мороз Л. Іронія як форма реалізації комічного у художньому творі. *Чотирнадцята всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція «Наукове мислення»*. 2024. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/44-chotirnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/253-ironiya-yak-forma-realizatsiji-komichnogo-u-khudozhnomu-tvori> (дата звернення 11.07.2024)

Ushchapovska I. V., Chernysh Ye. S. TYPES OF THE COMICAL AND THE FEATURES OF THEIR LINGUISTIC EXPRESSION IN ENGLISH-LANGUAGE LITERATURE (ON THE BASIS OF THE WORKS OF T. PRATCHETT)

This article is devoted to the study of the comic, its varieties (humor, irony, satire, sarcasm and grotesque) and the peculiarities of their linguistic expression. The author adheres to the definitions of terms formulated in domestic and foreign illustrative sources of a linguistic, literary, philosophical and aesthetic nature. Attention is focused on the theory, which forms the basis for determining the character of the comic, the distribution of its varieties, characteristics, functions and reaction to certain comic situations. The development of the comic theory is characterized by consideration of modern approaches and directions: linguistic-semantic, linguistic-practical, linguistic-cultural, linguistic-cognitive, etc. The peculiarities of the relevant language standards are revealed, which are of great importance in the definition and study by linguists of the comic: language games; unexpected polynomial; using words with the same sound but different meanings; moving words that are commonly used in different stylistic contexts. Elements of the comic can be found everywhere – from individual words, names, nicknames, phrases and sayings to proverbs, aphorisms, comic repetitions, and ending with metaphors and quotes. This article describes the main methods of expression and development of a comic effect, and for their isolation, aesthetic, social, biopsychological and linguistic criteria. The concept of "comic" is analyzed from the perspective of each criterion. The composition of the traditional paradigm of comic varieties, which include humor, irony, satire, sarcasm and grotesque, is determined, their similarities and differences are outlined, as well as the peculiarities of their linguistic expression. Varieties of the comic appear as ways of creating an alternative reality, where verbal means play a key role, combining the individual vision of the author, his cultural, linguistic and social attitudes. These modes arise through associations that help a person understand the comic in verbal situations that are similar or based on common and personal experience.

Key words: humor, irony, satire, sarcasm, grotesque.

Чеберяк А. М.

Рівненський державний гуманітарний університет

ПАРЦЕЛЬОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ У РОМАНІ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА “THE CATCHER IN THE RYE”

У статті розглянуто типові форми парцельованих конструкцій у романі Дж. Д. Селінджера “The Catcher in the Rye”. Роман американського письменника Джерома Селінджера “The Catcher in the Rye” – це найекспресивніший роман-сповідь, своєрідний особистий щоденник, а відтак важливим елементом мови роману є використання експресивних синтаксичних форм, найчастотніші з яких – парцельовані конструкції.

Парцеляція є експресивним явищем усного мовлення, яке виникає в живому спілкуванні у зв'язку з потребою інтонаційно виділити певні елементи, що в художній літературі використовується для створення стилістичного ефекту спонтанності, невимушеності спілкування. Стилiстичний ефект парцеляції залежить не тільки від значень, що вона виражає, але також і від структури парцельованих конструкцій.

У романі Селінджера виявлено багатокомпонентні та двокомпонентні парцельовані конструкції, дистантні та контактні з різними формами парцеляту. Парцеляція як експресивний стилістичний прийом будується на факультативності зв'язків слів в простому реченні і частин складного речення.

*У статті охарактеризовані основні структурно-семантичні типи парцельованих конструкцій з підрядним зв'язком, серед яких найчастотнішими є парцеляти-означення і обставини, а також підрядні причини. Серед парцельованих конструкцій з сурядним зв'язком найбільшому відокремленню піддаються однорідні члени, а також підрядні частини сурядного речення з сполучниками *and* та *or*. Як окремий стилістичний прийом виявлено парцельовані конструкції, побудовані на повторі. Встановлено, що здатність до парцеляції у різних типів складних речень неоднакова. Вона залежить від обумовленості частин, мотивованості, семантичної самостійності частин. Слабка мотивованість і граматичний зв'язок спостерігається при парцеляції конструкцій складносурядного речення. Більш сильна залежність між базовою частиною і парцелятом у складнопідрядному реченні.*

Ключові слова: парцеляція, базова частина, парцелят, складнопідрядне речення, складносурядне речення.

Постановка проблеми. Одним з найкolorитніших засобів виразності, що ґрунтується на основі синтаксичного розчленування, виокремлення та актуалізації окремих смислових компонентів висловлення, є парцеляція. Цей стилістичний прийом став засобом інтенсифікованої виразності елементів мови, експресивності яких закладена в граматичній структурі [3, с. 42]. Парцеляція є «синтаксичною універсалією мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом» [2, с. 536]. Парцельована конструкція складається з двох обов'язкових компонентів: основного висловлення (базової частини) та одного або декількох парцелятів. Услід за А. Загнітком, парцелятом вважаємо частину простого або складного речення, утворену при його членуванні на кілька висловлень у зв'язку з пев-

ною комунікативною ідеєю й винесену за межі синтаксичної структури-речення [1, с. 201].

Парцеляція є експресивним явищем усного мовлення, яке виникає в живому спілкуванні у зв'язку з потребою інтонаційно виділити певні елементи, що в художній літературі використовується для створення стилістичного ефекту спонтанності, невимушеності спілкування. Вживання парцельованих конструкцій створює враження деякої інтимної близькості, додає розповіді характер невимушеної бесіди, встановлює більш тісний контакт між автором і читачем. Зміст тексту в цьому випадку легше і краще сприймається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі мовленнєвого членування речення присвячені наукові розвідки українських мовознавців К. Городенської, П. Дудика, С. Єрмоленко, А. Загнітка, П. Коструби й ін. Парцеляцію в структурно-граматичному плані розглядають

О. Волобуєва, Н. Івкова, А. Коваль, Т. Марченко, С. Марич та ін. Численні дослідження присвячені вивченню парцеляції як стилістичного засобу експресивності художнього тексту (У. Гринишин, Т. Шевченко, В. Ачилова, Т. Буйницька, Т. Ваврилюк, З. Денисенко, Л. Топчий та ін.) та публіцистики (В. Галацька, О. Пискач, Р. Назар, Ю. Старовойт, Л. Конюхова, Н. Коноplenко, Т. Сербіна та ін). Проте, не зважаючи на достатню кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, цей феномен потребує більш глибокого вивчення з точки зору граматики та функцій.

Постановка завдання. Мета даної розвідки – прослідкувати, як впливає використання експресивних конструкцій на стиль оповіді, які саме форми парцельованих конструкцій використовує автор, імітуючи розмовне мовлення. Актуальність роботи зумовлена тим, що немає жодної вітчизняної розвідки щодо використання парцеляції як експресивного засобу у творах Дж. Селінджера. Завдання даної статті – проаналізувати найтиповіші структурно-граматичні форми парцельованих конструкцій у романі Селінджера “The Catcher in the Rye”, виявити їхній експресивний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Роман американського письменника Джерома Селінджера “The Catcher in the Rye”, за твердженням літературознавців, це найекспресивніший роман-сповідь, своєрідний особистий щоденник, а відтак важливим елементом мови роману є використання експресивних синтаксичних форм, найчастотніші з яких – парцельовані конструкції.

Функціонально-стилістичні особливості парцельованих конструкцій – це відновлення упущеного у вислові, уточнення вже сформованої думки, розгортання висловлення, імітація розмовного спонтанного мовлення, ритмізація тексту.

Первинним проявом стилістичної функції парцеляції є імітація природного розмовного мовлення, створення ефекту невимушеності. Цю функцію парцельовані конструкції зазвичай реалізують в діалозі або в тих частинах розповіді, де мовлення ведеться від першої особи, даються чий-небудь просторові пояснення або відповіді з приводу зауважень, питань, де наводиться мовлення описуваного героя: *I thought how he hadn't minded it when I'd called him up so late. And how he'd told me to come right over if I felt like it. And how he went to all that trouble giving me that advice about finding out size your mind and all. And how he was only guy that'd even gone near that boy James Castle I told you about when he was dead* [4, с. 27]; – *What'd he say to you? – Oh, well, about*

Life being a game and all. And how you should play it according to rules [4, с. 25].

Стилістичні функції парцельованих конструкцій нерозривно пов'язані з різноманітним семантико-синтаксичним відношенням, що виникають між парцелятом і базовою частиною. Стилістичний ефект парцеляції залежить не тільки від значень, що вона виражає, але також і від структури парцельованих конструкцій, тобто від того, із скількох компонентів вона складається, які синтаксичні одиниці містить парцелят, як відокремлений парцелят від опорного слова базової частини, що знаходиться з ним в тісному синтаксичному зв'язку.

За нашими спостереженнями, більш експресивними у романі є багатокомпонентні парцельовані конструкції, на відміну від двокомпонентних, що зазвичай тільки виділяють, підкреслюють якийсь момент висловлення. Багатокомпонентна парцельована конструкція: *You'd just be different, that's all. You'd have an overcoat on this time. Or kid that was your partner in line last time had got scarlet fever and you'd have a new partner. Or you'd have a substitute taking class, instead Miss Aigletinger. Or you'd heard your mother and father having a terrific fight in bathroom. Or you'd just passed one those puddles in street with gasoline rainbows in them* [4, с. 159]; двокомпонентна парцельована конструкція: *The thing that was descriptive about it, though, was that he had poems written all over the fingers and the pocket and everywhere. In green ink* [4, с. 51].

Парцеляція як експресивний стилістичний прийом будується на факультативності зв'язків слів в простому реченні і частин складного речення – тій особливості, яка дає можливість автору використовувати прийом парцеляції навмисно: розчленувати єдину синтаксичну структуру на декілька самостійних відрізків.

Співставлення дистантного і контактного парцелятивів з погляду експресивності дозволяє стверджувати, що контактний парцелят експресивніший: унаслідок постпозиції він незмінно акцентується: *He said he talked to Jesus all time. Even when he was driving his car* [4, с. 24]. Дистантний парцелят менш експресивний через свою дистантну позицію, яка впливає на ослаблення зв'язку між парцелятом і базовою частиною і певною мірою утруднює сприйняття сказаного. Іноді при дистантному розташуванні парцелята виникає необхідність знову повертатися до базової частини, щоб відновити логічний зв'язок між компонентами парцельованої конструкції: *When I first met him, I thought he was a snobbish person. That's what I thought. But he isn't* [4, с. 46].

При парцеляції членів речення, частин складного речення спостерігається закономірність: чим компонент синтаксично більш залежний, тим вище ступінь його структурної обов'язковості і, отже, тим несподіваніше структурно-сміслові розчленування. Відповідно, чим компонент синтаксично менш залежний, тим нижче ступінь його структурної обов'язковості, тим природніше сприймається структурно-смісловий розрив єдиної синтаксичної структури. Парцеляція легко здійснюється там, де зв'язок членів синтаксичного ряду факультативний.

Серед парцеляції підрядного зв'язку найбільшою мірою схильні до відокремлювання від основної фрази обставини. Виокремлюватися парцеляти можуть всі види обставин, семантично поглиблюючи інформацію, дозволяючи розглянути подію з усіх боків, у всіх її зв'язках: *They just knocked again, though. Louder* [4, с. 32]; *Holden, God damn it, I'm warning you, now. For the last time* [4, с. 60].

Парцелят-обставина може бути виражений прислівником, дієприкметником або дієприкметниковим зворотом, інфінітивом, іменником у функції прислівника, групою слів з прийменником, герундієм. Частіше за все парцелят є відокремленою обставиною з залежними словоформами: *The snow was very good for packing. I didn't throw it at anything, though. I started to throw it. At a car that was parked across the street* [4, с. 50]; *"What?" I said. Not too enthusiastic* [4, с. 38]; *I started imitating one of those guys in the movies. In one of those musicals* [4, с. 40].

Парцельовані означення представлені тими ж самими формами і видами, що і непарцельовані. Вони виражаються прикметником, дієприкметником, числівником, присвійними займенниками, іменником у присвійному відмінку, іменником у функції прикметника, прислівником у функції прикметника, іменником, займенником або герундієм з прийменником, інфінітивною або дієприкметниковою конструкцією: *The new laws are just the old ones. Rephrased and renumbered* [4, с. 61]; *It's this course where each boy in class has to get up in class and make a speech. You know. Spontaneous and all* [4, с. 237]; *I certainly don't enjoy seeing him in that crazy cemetery. Surrounded by dead guys and tomb-stones and all* [4, с. 202].

У якості парцелятивів, за нашими спостереженнями, можуть функціонувати додатки, що виражені іменником, сполученням іменника з прийменником, субстантивованим прикметником або дієприкметником, займенником, числівником, інфінітивом або герундієм: *I got it in New York this*

morning. For a buck [4, с. 41]; *He always shaved himself twice, to look gorgeous. With his crumbly old razor* [4, с. 42]; *This ghost comes in on Christmas Eve and asks me if I'm ashamed and everything. You know. For betraying my country and everything* [4, с. 211].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що серед парцеляції складнопідрядного речення важливе значення має розчленування тих складних речень, підрядна частина яких не є обов'язковою. Це підрядні із значенням причини, умови, мети. Хоча такі підрядні речення і не є стилістично маркованими, у складі парцельованих конструкцій в процесі функціонування вони набувають експресії, що створюється виділенням, підкресленням причини, слідства тощо. Парцеляція складнопідрядних речень, як правило, проходить по лінії граматичного зв'язку головної і підрядної частини складнопідрядного речення або по лінії зв'язку підрядних частин.

В романі "The Catcher in the Rye" представлені складні речення мінімальної конструкції (складнопідрядні речення) і речення ускладненої конструкції, структурною особливістю яких є поєднання мінімальних конструкцій складнопідрядних речень. Парцеляція складнопідрядної мінімальної структури представлена моделлю: базова частина – головна, парцелят – підрядна частина: *I didn't lend him my sweater. Just because I didn't know him too well* [4, с. 222]; *You can't take anything. Because you're not going* [4, с. 267].

Ускладнений тип парцельованих конструкцій передбачає розчленування по лінії граматичного зв'язку підрядних частин складного речення. Нами зафіксовано два типи ускладнених парцельованих конструкцій різної структури, де:

а) базова частина – складне речення мінімальної конструкції, парцелят – просте речення, однорідне або неоднорідне підрядному в базовій частині: *He kept trying to join, and they wouldn't let him. Just because he was boring and pimply* [4, с. 218]; *And the reason he was elected, the simple and obvious reason, was because Ernie wouldn't let us nominate him. Because he's so darn shy and modest and all* [4, с. 75]; *The stairs had the same smell they used to have when I went there. Like somebody'd just taken a leak on them* [4, с. 259];

б) базова частина – складне речення мінімальної або ускладненої конструкції, парцелят – складне речення мінімальної або ускладненої конструкції: *There isn't any night club in the world you can sit in for a long time. Unless you can at least buy some liquor and get drunk. Or unless you're with some girl that really knocks you out* [4, с. 100]; *He didn't*

say anything more, so I didn't either. Until we came out of the park at Ninetieth Street [4, c. 80].

В синтаксичних конструкціях з підрядними означальними у якості парцелятів виступають підрядні частини, що сполучуються відносними займенниками **who, which** і прислівником **where**: *He went in alone to dining-room. Where table was laid for one* [4, c. 78].

У складнопідрядних реченнях з підрядним обставинним найбільша кількість парцелятів зафіксована з сполучниками **as though, as if, as, when, because**. Серед них численну підгрупу складають конструкції із значенням причини: *He said he talked to Jesus all the time. Even when he was driving his car* [4, c. 24]; ... *old Ernie turned around on his stool and gave this very phony, humble bow. Like as if he was a helluva humble guy, besides a terrific piano player* [4, c. 111]; *And the reason he was elected, the simple reason, was because Earnie wouldn't let us nominate him. Because he's so darn shy and modest and all* [4, c. 75].

Частотне використання парцельованих варіантів з підрядним причини пояснюється тим, що базова частина, будучи продовженням попереднього контексту, вирізняється завершеністю дієслівної дії. Тому логічним є пояснення причини dokonanoї дії в базовій частині з боку парцелята.

Сурядний зв'язок сполучує однофункціональні члени простого речення і рівноправні, тобто незалежні, частини складного речення. Відмінність і сутність парцеляції конструкцій з сурядним зв'язком полягає в тому, що в базовій частині представлений аналог парцелята, тому розчленування відбувається без будь-яких обмежень.

Частотними у романі є парцельовані конструкції з однорідними членами речення або однофункціональними частинами сурядного речення, де головний член або другорядний член представлений в базовій частині і однорідний йому в парцеляті, або ж відокремлюється одна або декілька предикативних частин складносурядного речення: *I'll wake up everybody in hotel. Police and all* [4, c. 134]; *Then she started getting funny. Crude and all* [4, c. 128]; *He was always telling us about a lot of creepy guys that go around having affairs with sheep, and guys that go around with girls' pants sewed in the lining of their hats and all. And flits and lesbians* [4, c. 186]; *I laid awake for just a couple of seconds thinking about all that stuff Mr Antolini'd told me. About finding out the size of your mind and all* [4, c. 248].

Парцеляція виявляє, підкреслює усередині ряду однорідних другорядних членів такі семантико-синтаксичні відношення.

1. Відношення конкретизації: парцелят конкретизує дію або характеристику предмета, явища, що виражається однорідним йому членом в базовій частині: *That guy had just about everything. Sinus trouble, pimples, lousy teeth, halitosis, crumbly fingernails* [4, c. 54]; *Write about anything. Anything descriptive. A room. Or a house. Or something you once lived in* [4, c. 39].

2. Найбільш характерні для сурядних головних і другорядних членів відношення уточнення: парцеляти звужують, обмежують об'єм поняття, позначеного однорідним членом в базовій частині: *Your exam paper is over there on top my chiffonier. On top pile* [4, c. 17]; *"Where hell's my cigarettes?" – "On desk. Under your muffler."* [4, c. 82]; *I started imitating one of those guys in movies. In one of those musicals* [4, c. 40].

Зазвичай ряди сурядних членів речення пов'язані між собою сполучником, який знаходиться на початку парцелята і свідчить про мовний розрив даної синтаксичної структури. Частіше за все як засіб зв'язку вживається сполучник **and**: *But all I ever saw him do was booze all the time and listen to every single goddam mystery program on the radio. And run around the goddam house, naked* [4, c. 44]; *She gave me my coat anyway. And my "Little Shirley Beans" record – I still had it with me and all* [4, c. 199].

За частотністю вживання на другому місці стоїть сполучник **or**, що реалізує розділові відношення у сурядному ряді однофункціональних членів: *Name something you'd like to be. Like a scientist. Or a lawyer. Or something* [4, c. 223].

У всіх проаналізованих парцельованих конструкціях сполучники зв'язують парцелят і базову частину одночасно вказують на те, що в даному місці відбулося інтонаційне розчленування (на письмі йому відповідає крапка); граматична ж залежність парцелята від базової частини зберігається.

Безсполучникові парцельовані ряди однорідних членів зазвичай виражають послідовність подій, дій або станів, що відбуваються, сприяють створенню динамізму викладеного, образному відображенню того, що відбувається, або поглиблюють характеристику людини, предмета, вводять додаткові деталі в розповідь: *I wasn't sleepy or anything, but I was feeling sort of lousy. Depressed and all* [4, c. 119].

Парцеляція в складносурядному реченні, де відсутня, перш за все, формальна залежність компонентів, менш ефективна, ніж в складнопідрядному реченні. Дослідження показує, що парцелят значно частіше буває другорядним або головним членом речення, ніж частиною склад-

ного речення. Парцеляти-предикативні частини складного речення – більш самостійні в граматичному і смислового відношенні, відділяються більш тривалою паузою від базової частини, проте в процесі комунікації набувають єдиної смислової цілісності і закінченості інтонації тільки з частиною, від якої відокремились.

Парцельовані складносурядні речення характеризуються тим, що парцеляти в цих конструкціях, як правило, складаються з одного компоненту, на відміну від складнопідрядних, де зустрічаються як двокомпонентні, так і багатоконпонентні.

Сполучники в непарцельованому складносурядному реченні, виражаючи зв'язок і відношення між частинами, не входять ні в одну з них, залишаються незалежними. При парцеляції це положення змінюється. Сурядні сполучники завжди знаходяться в парцеляті, вказуючи на граматичну і семантичну залежність даної предикативної частини від попередньої. Цим парцельовані складносурядні речення зближуються із складнопідрядними, в яких підрядний сполучник, незалежно від трансформацій, знаходиться в підрядній частині. Механізм розчленування залишається тим же: частина складносурядного речення відокремлюється разом з сполучниками. Таким чином, початкова позиція сполучника свідчить про залежність двох компонентів парцельованої конструкції.

Парцеляція у складносурядному реченні актуалізує такі відношення між компонентами конструкції.

1. Співвідносно-часові: частини речення вказують на події, які співвідносні одна з одною в часі і відбуваються одночасно або в певній послідовності: *You could tell the waiter didn't like her much, you could tell even the Navy guy didn't like her much, even though he was dating her. And I didn't like her much* [4, с. 136].

2. Причинно-наслідкові: виражають причину і слідство, складаються з двох частин: *She was about sixty years older than Mr. Antolini, but they seemed to get along quite well. For they were both very intellectual* [4, с. 21].

3. Протиставно-порівняльні відношення, що часто ускладнюються запереченням, яке міститься в парцеляті: *I kept laying there in the dark anyway, though, trying not to think about old Jane and Stradlater in that goddamn Ed Banky's car. But it was impossible* [4, с. 65]; *I said it very fast because I wanted to stop him before he started reading that out loud. But you couldn't stop him* [4, с. 18].

Як особливий стилістичний засіб, що увиразнює текст, можна розглядати парцельовані конструкції, побудовані на повторенні словоформи. Прийом повторення сам по собі є експресивним. Будь-який повтор, у тому числі і синтаксичний, посилює емоційний вплив висловлення фактом повторення окремих слів, служить засобом посилення, підкреслення важливої думки, сприяє ритмізації мовлення: *Old Stradlater was putting Vitalis on his hair. My Vitalis* [4, с. 43]; *Everything I had was bourgeois as hell. Even my fountain pen was bourgeois* [4, с. 15]; *How do you feel about all this, boy? I'd be very interested to know. Very interested* [4, с. 20].

Аналіз досліджуваного матеріалу засвідчив неоднакову здатність до парцеляції у різних типів складних речень. Так, встановлено, що слабка мотивованість і граматичний зв'язок між базовою частиною і парцелятом спостерігається при парцеляції конструкцій складносурядного речення. Більш сильна залежність між базовою частиною і парцелятом у складнопідрядному реченні.

Висновки. Отже, парцеляція увиразнює текст, надає актуальності відокремленим частинам висловлювання, імітує розмовне мовлення, експресивно насичуючи мову роману. У романі Дж. Селінджера нами зафіксовані всі можливі структурно-граматичні моделі парцельованих конструкцій, як з розчленуванням сурядних, так і підрядних зв'язків. Виявлено, що найбільш експресивними є конструкції з розривом обов'язкових синтаксичних зв'язків. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді парцельованих конструкцій з точки зору комунікативного синтаксису, зокрема в аспекті актуального членування речення.

Список літератури:

1. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Горлівка, 2004. Ч. 3. 266 с.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2010. 844 с.
3. Топчий Л.М. Функціонально-стилістичні вияви парцеляції у творі Мирослава Дочинця «Вічник. Сповідь духу». *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Том 30 (69) № 2 Ч. 1. 2019. С. 42–46.
4. Salinger J.D. *The Catcher in the Rye*. Київ, 1999. 276 с.

Cheberiak A. M. PARCELLING IN THE NOVEL “THE CATCHER IN THE RYE” BY J.D. SALINGER

The article deals with the typical forms of parceled constructions in J. D. Salinger’s novel “The Catcher in the Rye”. The novel by American writer Jerome Salinger “The Catcher in the Rye” is the most expressive novel-confession, a kind of personal diary, and therefore an important element of the novel’s language is the use of expressive syntactic forms, the most frequent of which are parceled constructions.

Parcelling is an expressive phenomenon of oral speech that occurs in live communication due to the need to intonationally highlight certain elements, which in fiction is used to create the stylistic effect of spontaneity of communication. The stylistic effect of parcelling depends not only on the meanings it expresses, but also on the structure of the parceled constructions.

In Salinger’s novel there can be found multi-component and two-component parcelled constructions, distant and contact constructions with different forms of parceled component. Parcelling as an expressive stylistic device is based on the optional relations of words in a simple sentence and parts of a complex sentence.

The article describes the main structural and semantic types of parcelled constructions with subordination, among which the most frequent are parceled components which function as attributes or adverbials, as well as subordinate clauses of reason. Among the analysed constructions with coordination, the most common are the separation of homogeneous parts and predicative parts of a compound sentence with conjunctions and / or. As a separate stylistic technique, the article reveals the parcelled constructions based on repetition. It was found that the ability to parcelling in different types of complex sentences is not the same. It depends on the motivation and semantic independence of its components. Weak motivation and grammatical connection are observed in the parcellation of compound sentence constructions. The dependence between the base component and the parceled component in a complex sentence is stronger.

Key words: *parcelling, base component, parceled component, compound sentence, complex sentence.*

Чистяк Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ІЗ ФРАНКОМОВНИХ ЛІТЕРАТУР В УКРАЇНІ У ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У цій статті ми пропонуємо огляд розвитку художнього перекладу з французької на українську мову в Україні як з теоретичної точки зору, так і на практиці, з урахуванням соціокультурного контексту. Ми представляємо основні етапи поширення франкомовної літератури українською мовою від 19 століття до сьогодення, зосереджуючи увагу на проблемах, сучасному стані та перспективах франко-українських взаємин за допомогою перекладу, з урахуванням соціокультурного контексту й націєтворчої ролі художнього перекладу для розвитку українського красного письменства й класичної філологічної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти. Далі ми обговорюємо тенденції сучасного перекладознавства та особливості його викладання у вищій освіті в Україні, розглядаючи його у зв'язку з ситуацією у франкомовному контексті. Проведення відповідного компаративного аналізу засвідчує потребу інтегрованого підходу до теоретичних міждисциплінарних студій із герменевтичною орієнтацією, а також урахування діяхронічного й синхронічного чинників у викладанні перекладознавчих дисциплін. Насамкінець, ми представляємо результати нашого досвіду підготовки перекладачів художньої літератури в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та перспективи розвитку художнього перекладу з французької в Україні, зокрема наголошуючи на практичній підготовці здобувачів вищої освіти в співпраці з ключовими роботодавцями, зарубіжними дипломатичними установами, відомими письменниками-перекладачами, представниками фахових громадських організацій на кшталт Асоціації викладачів французької мови України та зарубіжними партнерами. Перспективним видається подальший ґрунтовний аналіз перспектив інтеграції франкомовного і українського перекладацького досвіду для ширшої комунікації й успішнішого опанування перекладознавчих дисциплін.

Ключові слова: перекладознавство, історія перекладу, франко-українські літературні взаємини, семіосфера, художній переклад.

Постановка проблеми. Художній переклад в Україні завжди відіграв важливу роль у функціонуванні українського культурного життя, водночас сприяючи зв'язкам між франкомовними культурами та літературним життям країни, яка рухається в бік європейської перспективи. І якщо історичні зв'язки між Францією та різними державами, що існували на території сучасної України розвивалися протягом багатьох століть, відносини *per translationem* повною мірою розгорнулися на початку XIX століття. Саме в цей час художній переклад відіграв значну роль у розвитку літератури українською мовою, яка, незважаючи на обмежувальні заходи царського уряду (154 укази, спрямовані на знищення «малоросійської говірки») та масові репресії проти національної інтелігенції з боку радянського режиму, зуміла здобути міжнародне визнання. Після розпаду СРСР у 1991 році художній переклад в Україні продовжив розвиватися, збагатившись пере-

кладацькими дослідженнями та викладацьким досвідом багатьох науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській філологічній науці існує низка цінних розвідок із історії франко-українських літературних взаємин, які, щоправда, стосуються окремих проблем, до того ж, у них автори передусім зосереджуються на діяхронічному розгляді, тоді як сучасний стан літературного процесу або ігнорується, або згадується побіжно [1; 3; 4; 5]. У попередніх розвідках ми зупинилися на розгляді проблем діяхронічного аспекту поширення шляхом художнього перекладу української літератури у франкомовних країнах [7; 8; 15; 16; 17], натомість зворотній шлях вимагає детальнішого розгляду.

Постановка завдання. У цій статті ми спробуємо поділитися досвідом підготовки студентів з художнього перекладу на кафедрі романської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, розглянувши спадщину

наших попередників, сучасний стан українського перекладознавства порівняно з франкомовними дослідженнями та окресливши перспективи цієї дисципліни на межі філологічних наук.

Виклад основного матеріалу. Звісно, ми не будемо заглиблюватися в історію (хай і коротку) франкомовної літератури в Україні, яка заслуговує на окреме дослідження (бібліографія українського перекладу ХХ століття Тараса Шмігера налічує 4710 творів!), але окреслимо тенденції, що характеризують її основні етапи. У своїй ґрунтовній праці про франко-українські культурні взаємини О. Іваненко зазначає, що соціально-політичні умови царського режиму унеможлилювали регулярні художні переклади з французької мови, хоча провідні українські письменники (такі як Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Нечуй-Левицький чи Марко Вовчок) читали і цінували франкомовних авторів, про що свідчать їхні записники та твори, в яких знаходимо відчутну інтертекстуальність щодо літературних текстів французькою мовою.

В Емському указі 1876 року цар не лише заборонив переклади українською мовою, але й «не дозволяв українських вистав і концертів, а популярні пісні переписували у французькому перекладі» [11, с. 103]. Ця цитата розкриває клімат, що характеризував літературне життя в Україні під російським пануванням у той час, коли один із найбільших популяризаторів французької поезії, Павло Грабовський, загинув у Сибіру. В Австро-Угорщині спостерігалось пожвавлення культурного життя: діяльність Наукового товариства імені Шевченка, журналу «Літературно-науковий вісник» та таких письменників, як Іван Франко (перекладач Еміля Золя, Анатолія Франса та Віктора Гюго) та Василь Щурат (перекладач «Пісні про Роланда») сприяли поширенню знакових франкомовних текстів. Лише після революції 1905 року ситуація покращилася з російського боку: Леся Українка та Євген Тимченко відкрили драматургію М. Метерлінка, а Володимир Самійленко перекладав Мольєра та Бомарше. Слід підкреслити, що на цьому етапі розвитку художнього перекладу в Україні перекладознавство ще обмежувалося літературною критикою та історією літератури: найпомітніші рецензії на переклади, які знаходимо в пресі цього періоду, є початком стилістичного аналізу перекладеного тексту, з деякими роздумами про ідіостиль, стиль літературної школи та стилістичні реєстри мови перекладу, а також про мовну інтерференцію.

Якщо до Першої світової війни переклади все ще були спорадичними, то радянський режим

1920-х років започаткував масштабні видавничі проекти, пов'язані з політикою «коренізації», спрямованою на виявлення, а потім і знищення національних еліт сталінським режимом. Твори Гі де Мопассана у 10 томах, 27 томів Еміля Золя, 7 томів Анатолія Франса – це лише кілька прикладів роботи, запланованої українськими інтелектуалами протягом десятиліття. Такі письменники, як Валер'ян Підмогильний, чудовий стиліст прози (переклади Гельвеція, Дідро та Вольтера), або Максим Рильський, зразковий перекладач драматичних творів (Мольєр, Корнель, Расіна) та французької поезії, працював пліч-о-пліч з такими видатними філологами, як Стефан Савченко та Олександр Білецький, які розпочали роботу над «Антологією історії західної літератури» та «Антологією французької поезії», обидві з яких так і залишилися незавершеними.

Українська перекладознавча наука розвивалася: перший університетський підручник зі стилістичних досліджень того часу «Теорія і практика перекладу» Олександра Фінкеля вийшов друком у 1929 році, а Микола Зеров запланував огляд історії перекладу, починаючи з вільних переробок початку 19 століття. Масові репресії 1930-х років мали драматичні наслідки для літературного життя: «нормалізація» літературної мови через планову русифікацію більше не сприяла розвитку художнього перекладу, а ідеологічна заполітизованість «соціалістичного реалізму» з точки зору стилю суттєво обмежувала вибір авторів для перекладу.

Лише в період «відлиги» почали з'являтися дослідження Максима Рильського та Олексія Кундзіча про інтерференцію мов, а також студії з історії перекладу Григорія Кочура та Віктора Коптілова. Двотомник Миколи Терещенка «Сузір'я французької поезії» (1971) залишається не завершеним виданням і донині, а видання Ронсара (1977), Елюара (1975) та Верлена (1968) засвідчили, що кайдани «соціалістичного реалізму» ламалися. «Пані Боварі» в перекладі Миколи Лукаша (1955) та «Маленький принц» у відтворенні Анатолія Перепаді залишили свій слід на ціле покоління. Централізація літературного життя в Спілці письменників України та розвиток романської філології у вищих навчальних закладах і в установах АНУРСР стимулювали розвиток перекладознавства. З другого боку, соціокультурний контекст був далеким від сприятливого: русифікація художніх перекладів у 1970-х роках супроводжувалася редакційною цензурою та репресіями, які виключали перекладачів-дисидентів із мистецького життя.

Пострадянський період міг би здатися сприятливим для розвитку художнього перекладу з французької в Україні, але він виявив інші проблеми. Комуністична цензура зникла, але економічна криза 1990-х років далася взнаки: якщо у 1988 році наклад журналу іноземної літератури «Всесвіт» становив 760 000 примірників, то до 2021 року він скоротився до 6 000; великі видавництва не пережили економічної інфляції; Національна спілка письменників втратила роль адміністратора літературного життя; а НАНУ більше не координує проекти з видання класичних творів. На цьому тлі Посольство Франції в Україні через програму підтримки перекладів «Сковорода» (засновану в 1992 році) сприяло видавництвам: на сьогоднішній день з'явилося понад 350 найменувань. Ця ініціатива призвела до заснування премії за найкращий переклад року: серед видатних перекладів – повне видання епопеї М. Пруста «У пошуках втраченого часу», «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле у перекладі Анатолія Перепадя або «Вірші та проза» С. Малларме та «Поезії» П. Валері у перекладі М. Москаленка.

Сучасне романське перекладознавство стало міждисциплінарною галуззю філології, що об'єднує контрастивну лінгвістику, стилістику, психолінгвістику, теорію комунікації та культурологію, серед іншого. Тарас Шмігер [4, с. 15] серед проблем, якими займається ця комплексна дисципліна, називає жанрологію, аксіологію, історію перекладу, стилістику, фразеологію, естетику, етнолінгвістику, дидактику та лексикографію. Цей перелік далеко не вичерпний і відповідає визначенню перекладознавства, запропонованому Антуаном Берманом, а пізніше Інес Осекі-Депре [14, с. 16]: «дискурсивне і концептуальне знання, що намагається завоювати власну науковість». Ця дискурсивність перекладознавства розвинута в нещодавньому дослідженні Жана-Рене Лядміраля [12], який пропонує розмежувати перекладознавство з внутрішньою міждисциплінарністю (спрямованістю на процес читання-інтерпретації, а потім повторного вираження, що породжує цільовий текст у таких широких сферах, як лінгвістика – філософія – психологія – порівняльне літературознавство – культурологія – гуманітарні науки) від зовнішньої міждисциплінарності (переклад як дослідницький інструмент, зокрема в лінгвістиці чи філософії). Окремо слід відзначити розрив, що виник між академічною перекладознавчою наукою і практикою художнього перекладу, яка розвивалася в набагато менш сприятливих умовах, ніж теоретичні дослідження.

Як наслідок, однією з головних суспільних проблем в Україні залишається підготовка перекладачів художньої літератури: якщо за радянських часів ця роль належала Секції художнього перекладу Спілки письменників, а також професійним групам, що формувалися навколо видавництв, літературних журналів та академічних кіл, то під час кризи 1990-х років ці органи або припинили своє існування, або дистанціювалися від своєї освітньої функції, оскільки художній переклад втратив статус самостійної професії, постійно відчуваючи брак фінансування. Протягом кількох десятиліть цією діяльністю займалися радянські перекладачі, які, усвідомлюючи свою роль у відродженні українського літературного життя, а за ними й нечисленні ентузіасти з наступних поколінь, присвячували себе перекладацькій справі без належної винагороди. Однак із покращенням економічної ситуації в книжковій галузі на початку 2010-х років проблема підготовки кваліфікованих художніх перекладачів стала дедалі актуальнішою.

Окреслені вище проблеми спонукають нас розглянути викладання художнього перекладу в українській університетській програмі в європейському контексті, зокрема у франкомовному світі. Хоча Даніель Жіль справедливо зазначає, що між теоретиками і практиками перекладу все ще існує певна напруга, він зауважує, що вони постійно зближуються [9, с. 262]. Франсуа Растье розрізняє «практичну і дидактичну» течію, яка «прагне перерахувати процедури» перекладу, і, з другого боку, «критичну і філософську течію» [6, с. 149], яка апелює до філологічної герменевтики (представленої Антуаном Берманом і Анрі Мешонніком). Слід зазначити, що цей поділ є лише позірним і потребує синтезу: Лоренс Венуті [18, с. 390] справедливо пропонує вивчати основні теорії перекладу у зв'язку з соціальним і культурним контекстом.

Розробляючи магістерську програму з романської філології в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, ми обрали перспективу, що ґрунтується на тих самих принципах: загальний курс перекладу (з викладенням основних етапів, найважливіших теорій і персоналій у світі перекладу, найважливіших методів аналізу, найпоширеніших процедур) супроводжується спеціалізованими курсами: жанровою теорією перекладу і власне художнім перекладом, що висвітлює особливості перекладу в різних країнах світу.

Нам здається, що викладання художнього перекладу має відповідати на ті самі теоретичні та практичні виклики. Короткий огляд основних етапів розвитку українського перекладознавства сто-

совно франкомовної літератури, який ми щойно окреслили, показує, що історія перекладу, його соціокультурний контекст, роль у «збагаченні приймаючої мови» [19], і навіть у збереженні мови, якій загрожує колонізація – все це сприяє підготовці письменників-перекладачів, які, усвідомлюючи своє місце у розвитку української літератури та поширенні франкомовних культур, позиціонують себе діахронічно стосовно культурної традиції та синхронічно стосовно сучасного семіотичного контексту. Ніколя Фрелігер слушно зауважує, що саме завдяки контекстуалізації переклади долають «вавилонське прокляття» [10, с. 11] проблеми міжкультурного діалогу: більша чи менша гармонія між тенденціями *sourcier* та *cibliste*, відповідні методи для якомога повнішої герменевтики – це лише деякі з питань, що потребують вирішення.

Щодо практичного аспекту, який ґрунтується на поглибленому вивченні наявних перекладів та літературознавчих перекладацьких студій, хочемо підкреслити, що важливою є також робота в польових умовах: ми залучаємо до викладання визнаних франкомовних перекладачів, організуємо семінари з видавцями, письменниками та літературними агентами, міжвузівські конкурси у партнерстві з Асоціацією викладачів французької мови в Україні та посольствами франкомовних країн, колоквиуми з художнього перекладу та Міжнародний фестиваль імені Григорія Кочура, який щороку збирає перекладачів української літератури з-за кордону в Києві й Ірпені. Ці професійні та мистецькі обміни допомагають розвивати необхідні навички та сприяють багатосторонній співпраці.

Висновки. Дослідження спадщини художнього перекладу з французької мови на українську показує, що хоча літературні зв'язки з франкомовними країнами тривають століттями, міжкультурна комунікація *per translationem* активізувалася наприкінці ХІХ століття і відтоді продовжує розвиватися. Великі соціальні випробування, які довелося пережити українській літературі під владою Російської та Австро-Угорської імперій, а потім радянської влади, не стали на заваді цим багатотисячним зв'язкам: художні переклади з французької, носії європейської аксіології, і сьогодні збагачують культуру незалежної України. Культурна криза 1990-х років ознаменувала розпад радянської системи як у викладанні перекладознавства, так і в практиці художнього перекладу: перед науковцями та учасниками культурного життя постали нові виклики.

З другого боку, аналіз українських художніх перекладів французькою мовою спонукає звернути увагу на необхідність тіснішої співпраці між культурними інституціями, університетськими дослідниками, українськими та іноземними франкомовними перекладачами, особливо студентами, які вивчають художній переклад. Міждисциплінарні дослідження значно розширюють навчальний потенціал молодих перекладачів, співпраця з партнерами за межами університету підвищує шанси на працевлаштування, а міжнародна комунікація є ключовим фактором успіху перекладацьких проєктів. Таким чином, художній переклад з французької в Україні відкриває нові перспективи в контексті вступу нашої країни до Європейського Союзу і вимагає подальших перспективних досліджень.

Список літератури:

1. Іваненко О. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.): [монографія]. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. 319 с.
2. Кочур Г. Література та переклад. Т.1. Київ: Смолоскип, 2008. 612 с.
3. Чистяк Д. О. Українська література у франкомовних країнах у діахронічному аспекті: проблеми і перспективи. *Вчені записки ТНУ ім. В.І.Вернадського. Серія. Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32. № 5. Ч. 1. С. 214–222.
4. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя: ключові проблеми та періодизація: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.16 – перекладознавство; КНУ ім. Т. Шевченка / Тарас Володимирович Шмігер. Київ, 2008. 21 с.
5. Шмігер Т. Українське перекладознавство ХХ сторіччя: бібліографія. Львів: ЛНУ ім.І.Франка, 2013. 626 с.
6. Ballard M. *Traductologie et enseignement de la traduction à l'Université*. Artois: Artois Presses Université, 2009. 340 p.
7. Chystiak D., Soboleva O. La traduction littéraire du français et vers le français en Ukraine: héritage et perspectives. *Synergies Europe*. 2023. N° 18. P.181–193.
8. Chystiak D. O. Reception of Ukrainian poetic literary discourse in French-speaking countries (1961–2021). *The Issues of Modern Philology and Creative Methods of Teaching a Foreign Language in the European Education System: International Scientific Conference (Venice, Ca' Foscari University, 28-29 December 2021)*. Riga: Baltija Publishing, 2021. P. 96–100.

9. Gile D. La traduction: la comprendre, l'apprendre. Paris: P.U.F., 2005. 296 p.
10. Grégoire M., Mathios B. Traductions et Contextes, Contextes de la traduction. Paris: L'Harmattan, 2019. 306 p.
11. Hrouchevskyi M. 2022. Précis de l'histoire de l'Ukraine. Vol. 2. Traduction française revue et corrigée par Dmytro Tchystiak. Rouen: Christophe Chomant éditeur.
12. Ladmiral J.-R. Le métier du traductologue. De la recherche en traduction. Quels enjeux et quelles perspectives à l'heure actuelle? *Atti della Accademia Peloritana dei Pericolanti. Classe di Lettere, Filosofia e Belle Arti*. 2019. № LXXXIX–XCV. P. 179-194.
13. Ladmiral J.-R. Traduire: Théorèmes pour la traduction. Paris: Gallimard, 2002. 304 p.
14. Oseki-Dépré I. Théories et pratiques de la traduction littéraire en France. *Le Français aujourd'hui*. 2003. № 3. P. 5–17.
15. Tchystiak D. La réception de la poésie de Taras Chevtchenko dans les pays francophones: problèmes et perspectives. *Вчені записки ТНУ ім.В.І.Вернадського. Серія Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34. №4. С. 118–123.
16. Tchystiak D. La réception des traductions de la poésie ukrainienne dans les médias francophones en temps de guerre: succès ou crise? Література: маркери успіху: мат. міжнар. літературознавчої наук. конф., 25.11.2022 р. Чернівці: ЧНУ ім. Ю.Федьковича, 2022. С.75–76.
17. Tchystiak D. Traduction littéraire contemporaine de l'ukrainien vers le français: problèmes et perspectives: тези VIII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія ХХІ століття: нові дослідження і перспективи» (11-12 квітня 2024 року, Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. Ч.2. С. 115–116.
18. Venuti L. The Translation Studies Reader. London-New York: Routledge, 2012. 560 p.
19. Wuilmart F. La traduction littéraire: source d'enrichissement de la langue d'accueil. *RiLUnE*. 2006. № 4. P. 141–150.

Chystiak D. O. LITERARY TRANSLATION FROM FRECNH-SPEAKING LITERATURES IN UKRAINE IN DIACHRONY: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

In this article, we offer an overview of the development of literary translation from French into Ukrainian in Ukraine, both from a theoretical point of view and in practice, taking into account the socio-cultural context. We present the main stages of the dissemination of French-language literature into Ukrainian from the 19th century to the present, focusing on the problems, current state and prospects of French-Ukrainian relations through translation, taking into account the socio-cultural context and the nation-building role of literary translation for the development of Ukrainian fiction and classical philological training in Ukrainian higher education institutions. Next, we discuss the trends in modern translation studies and the peculiarities of its teaching in higher education in Ukraine, considering it in relation to the situation in the French-speaking context. The comparative analysis demonstrates the need for an integrated approach to theoretical interdisciplinary studies with a hermeneutic orientation, as well as the consideration of diachronic and synchronic factors in the teaching of translation studies. Finally, we present the results of our experience of training literary translators at Taras Shevchenko National University of Kyiv and the prospects for the development of literary translation from French in Ukraine, in particular, emphasizing the practical training of higher education students in cooperation with key employers, foreign diplomatic institutions, famous translators, representatives of professional NGOs such as the Association of Teachers of French of Ukraine and foreign partners. Further in-depth analysis of the prospects of integrating French and Ukrainian translation experience for broader communication and more successful mastering of translation studies seems promising.

Key words: translation studies, history of translation, French-Ukrainian literary relations, semiosphere, literary translation.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:81'322.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/12>**Рябова К. О.**

Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ: МАШИННИЙ ТА АВТОМАТИЗОВАНИЙ ПЕРЕКЛАД

У статті проведено розмежування понять «машинний» та «автоматичний» переклад. Також окрему увагу приділено класифікації машинного перекладу та проведено аналіз трьох найпоширеніших його типів, до яких належать машинний переклад на основі правил, статистичний і нейронний. Під час дослідження було з'ясовано, що автоматизований і машинний переклад не є взаємозамінними термінами. На них покладені різні функції, вони виконують різні завдання. Складність процесу автоматизованого перекладу обумовлена контекстуальним використанням слів. Структура та правила мови також мають значення. Для точного перекладу необхідно враховувати контекст, структуру та правила мови. Незважаючи на зусилля інженерів та лінгвістів, для досягнення ідеального та швидкого перекладу може знадобитися ще чимало часу. Автоматизований переклад включає різні тригери, вбудовані в традиційні інструменти комп'ютерного перекладу (CAT) або хмарні системи керування перекладом (TMS), що дозволяють автоматизувати ручні та повторювані завдання, пов'язані з перекладом, з метою підвищення ефективності цього процесу. Машинний переклад, навпаки, передбачає перетворення тексту з однієї природної мови на іншу за допомогою програмного забезпечення, без участі людини, як у традиційному перекладі, тому його також називають автоматичним перекладом. Теоретично доведено, що у системі машинного перекладу є два рівні перекладу речення: дослівний переклад (переклад слово в слово) та перефразування. Проаналізовано три існуючі підходи до класифікації систем машинного перекладу. Машинний переклад на основі правил (Rule based machine translation); машинний переклад на основі корпусу (Corpus based machine translation) та гібридний машинний переклад (Hybrid machine translation). У статті розглянуто принципово новий напрямок машинного перекладу – нейронну систему машинного перекладу, що приходить на заміну статистичному машинному перекладу.

Ключові слова: машинний переклад, автоматизований переклад, теорія машинного перекладу, переклад на основі правил, переклад на основі корпусу.

Постановка проблеми. Сплутаність понять машинний та автоматичний (автоматизований) переклад в вітчизняній науковій літературі часом створює плутанину і незрозуміння, як наслідок нема структурованого категорійного апарату парадигм МП та АП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавленість проблемою розмежування понять МП та АП в останні роки засвідчена численною кількістю лінгвістичних праць. Так, зокрема слід виділити праці наступних вчених: Л.-Р. Штігельбауер (L.-R. Stiegelbauer) [11], М. Васкончеллос (M. Vasconcellos) [13], С. Шенінг (S. Schoening) [9], Б. Вокуа (B. Vauquois) [14], П. С. Чі Чіен

(P. S. Chieh Chien) [5], Б. Бехнам (B. Behnam) [1], Р. Ессені (R. Eszenyi) [4], Л. Бенкова (L. Benková) [2], Дж. Кліффорд (J. Clifford) [3] та ін.

Постановка завдання. З часом розвиток машинного перекладу призвів до появи кількох типів систем машинного перекладу, кожна з яких має свої сильні та слабкі сторони. До трьох найпоширеніших типів машинного перекладу належать машинний переклад на основі правил, статистичний і нейронний. Метою даної статті є проведення загального аналізу кожного з цих типів перекладу, а також розмежування окремих термінів, таких, наприклад, як автоматичний та машинний переклад ті ін.

Виклад основного матеріалу. Автоматичний переклад – це переклад, створений за допомогою передових технологій без втручання людей-перекладачів. Його також часто називають машинним перекладом (МП). Коли програмне забезпечення автоматично перекладає весь документ, а потім ним користується людина, процес називається машинним перекладом. Але, коли людина робить переклад, можливо, звертаючись до відповідного комп'ютерного забезпечення лише для допомоги в конкретних завданнях, таких як пошук спеціальних слів і виразів у словнику, метод називається людським перекладом [11, с. 1770].

М. Васкончелло (M. Vasconcellos) визначає машинний переклад як технологію, за допомогою якої комп'ютери намагаються змоделювати людський процес перекладу між природними мовами. Комп'ютер, а не людина, генерує вихідний текст, який є приблизним і часто не відповідає меті перекладу. Переклад, виконаний таким чином, зазвичай доводить до достатнього рівня адекватності людина-перекладач або двомовний редактор, хоча, в деяких випадках, машинний переклад може використовувати безпосередньо технічний експерт, який збирає дані для поточних досліджень [13, с. 709].

Автоматичний переклад дуже складний, оскільки значення слів залежить від контексту, у якому вони вживаються. Точний переклад вимагає розуміння контексту, структури та правил мови. Хоча багато інженерів і лінгвістів працюють над цією проблемою, може пройти деякий час, перш ніж хтось зможе запропонувати швидкий і бездоганний переклад.

Автоматизований переклад і машинний переклад часто плутають, але це не взаємозамінні терміни, оскільки вони виконують абсолютно різні функції [9].

Автоматизований переклад – це будь-які тригери, вбудовані в традиційний інструмент комп'ютерного перекладу (CAT) або хмарну систему керування перекладом (TMS) [9] для виконання ручних або повторюваних завдань, пов'язаних із перекладом. Його мета – зробити загальний процес перекладу більш ефективним.

Наприклад, автоматизований переклад можна використовувати для запуску машинного перекладу тексту як одного з багатьох завдань у робочому процесі перекладача [14].

Машинний переклад – це перетворення тексту з однієї природної мови на іншу за допомогою програмного забезпечення. Іншими словами, тут немає участі людини, як у традиційному пере-

кладі. Тому машинний переклад також називають автоматичним перекладом [5, с. 135].

Окремі науковці, зокрема Б. Бехнам (B. Behnam), Ф. Азімі (F. Azimi) та П. Хаджарізаде (P. Hajarizadeh) вважають, що якість перекладу, виконаного системами МП обумовлюється його придатністю для конкретного завдання, що обумовлюється цільовим призначенням (скопосом) перекладу. Наприклад, поетичні твори та переліки промислових деталей є двома крайнощами в цьому спектрі, адже якщо для першого використання машинного перекладу не має сенсу, то для другого можна цілком обґрунтовано очікувати бездоганного результату (який не потребує пост- або прередагування); звідси, за умови, що вся відповідна номенклатура є в словниках системи [1, с. 719].

Лише за останнє десятиліття машинний переклад (МП) став життєздатним інструментом підвищення продуктивності, який набуває дедалі ширшого застосування. Досягнення в галузі обробки природної мови, штучного інтелекту (ШІ) та обчислювальних потужностей сприяють розвитку цієї, все більш корисної, технології [4, с. 108].

Рівень пропозицій на ринку машинного перекладу останнім часом перевершує найсміливіші очікування. Взяти, до прикладу, додатки для смартфонів, такі як Google Goggles, що можуть сфотографувати текст і перекласти його на місці, або продукти стартап-компаній на кшталт DuoLingo, що використовує краудсорсинговий переклад, де громадськість запрошується до перекладу контенту і голосування за переклади ще більше розширили межі перекладацьких технологій.

Але останнім часом прогрес крокує неймовірними темпами і на зміну статистичному машинному перекладу (SMT) як найпоширенішій системі МП приходять нейронна система машинного перекладу (NMT) як новий підхід [8]. Результати проведених експериментів свідчать про потенційне покращення якості перекладу за допомогою NMT порівняно з SMT. Незважаючи на це, у новій системі NMT є деякі недоліки, в яких SMT все ще пропонує кращі результати [2, с. 12].

Лише на початку 2000-х років виникло програмне забезпечення та необхідне обладнання, що здатні виконувати базовий машинний переклад. Перші розробники використовували статистичні бази даних мов, щоб «навчити» комп'ютери перекладати текст. Навчання цих машин вимагало багато ручної роботи, а кожна нова мова вимагала нового циклу проведення відповідних розробок для її функціонування [9].

У 2016 році Google впровадив ключову інновацію в технології МП, перейшовши на модель нейронного навчання, яка ґрунтувалася на дослідженнях 2014 року. Цей підхід передбачав навчання механізмів машинного перекладу за допомогою штучного інтелекту і виявився набагато ефективнішим і швидшим, ніж основний статистичний механізм машинного перекладу Google. Він також продемонстрував значне поліпшення якості перекладу в міру використання. Нейронний машинний переклад (NMT) Google на сьогоднішній день є найдосконалішою системою перекладу. Безсумнівно, в деяких специфічних сферах NMT може бути настільки ж точним, як і перекладач-людина [12, с. 348].

МП має тенденцію до використання не тільки у сфері професійного перекладу, але і у інших сферах, зокрема у системі освіти. Ще у далекому 2011 році було проведено дослідження закономірностей вживання МП студентами вищих навчальних закладів і, вже тоді результати показали високий рівень використання студентами МП за показниками категорій граматичних та стилістичних функцій: лексика (91%), ідіоматичні вирази (36%), перехідні слова або сполучники (31%), часи дієслів (29%) та порядок слів (20%). Студенти повідомили, що використовували МП для роботи з окремими словами або короткими фрагментами тексту: перекладали окремі слова (89%), короткі фрази з 5 слів або менше (62%), повні речення (16%), короткі абзаци (7%). Крім того, студенти вказали на тенденцію іноді або рідко використовувати МП для таких завдань: завдання з читання, домашні завдання з граматики, домашні завдання та письмові завдання, формальні твори [3, с. 113].

У системі машинного перекладу є два рівні перекладу речення: дослівний переклад та перефразування. Дослівний переклад – це переклад слово в слово. Перекладений текст може не передавати зміст оригіналу. Семантика речення може відрізнятися від оригінального тексту. З іншого боку, перекладений текст містить основний зміст оригінального тексту, але синтаксичний порядок слів може змінюватися, а може і не змінюватися, і такий підхід призводить до динамічної еквівалентності перекладеного тексту [6, с. 143]. Перефразування ж передбачає повну адаптацію тексту згідно вимог цільової мови.

Відповідно до ефективності перекладу М.А. Шейхлі (M.A. Shaikhli) представив класифікацію систем МП за такими рівнями: 1. Низький рівень. Передбачає процес заміни слова еквівалентом. Для цього потрібен величезний двомов-

ний словник. Тут слід враховувати, що деякі слова не мають еквівалента, інші потребують більше одного слова, а треті мають більше, ніж відповідне слово, і так далі. 2. Середній рівень. Передбачає виконання морфологічних маніпуляцій для отримання стандартних виразів. Відповідно, виникає необхідність мати справу зі словами на прихованому рівні, щоб слово можна було описати морфологічно і граматично. Під цим рівнем знаходиться метод перекладу за прямими прикладами, де є мовний корпус паралельних фраз; фраза за фразою. Середній рівень можна також поділити на перший середній рівень і другий середній рівень. На першому середньому рівні щоб отримати правильне вихідне речення, необхідно сформувати дерево синтаксичного аналізу для вихідного речення, а потім спроектувати його на мову перекладу. Тому на додаток до двомовного лексикону потрібен граматичний аналізатор. Другий середній рівень обумовлений наявністю багатьох мовних явищ, які не можуть бути перенесені з однієї мови на іншу шляхом простого граматичного та морфологічного аналізу. Наприклад, якщо ми скажемо “*У мене болить голова*” українською мовою, англійською це можна перекласти як “*I have a headache*”. Відповідно, необхідно розуміти значення і представляти його належним чином, щоб знайти еквівалент, який можна знайти в мові перекладу. Відповідно, лексика повинна бути розроблена таким чином, щоб містити переклад таких відповідних значень. Саме тому більшість програм машинного перекладу сьогодні містять морфологічний і синтаксичний аналізатор та певне семантичне представлення для таких випадків. 3. Високий рівень. На цьому рівні у вихідній мові і мові перекладу слід застосовувати глибокі риторичні методи. Дослідження на цьому рівні все ще має різні виміри і вимагає лінгвістичних досліджень та глибокого комп’ютерного представлення. Досягнення цього рівня відображає явний недолік доступних сьогодні програм з МП [10, с. 762].

Існує три підходи до класифікації систем машинного перекладу. Машинний переклад на основі правил (Rule based machine translation); машинний переклад на основі корпусу (Corpus based machine translation) та гібридний машинний переклад (Hybrid machine translation) (Irene Rivera-Trigueros). Машинний переклад на основі правил поділяється на прямий переклад, та переклад Interlingua. Машинний переклад на основі корпусу також поділяється на статистичний машинний переклад і машинний переклад на основі прикладів. Гібридний машинний переклад також поділя-

ється на гібридний машинний переклад, керований правилами, і гібридний машинний переклад, керований статистичним перекладом [6, с. 144].

Найперша система машинного перекладу, заснована на правилах, спиралася на великий, задалегідь визначений набір лінгвістичних правил, які допомагали програмі передавати зміст тексту з однієї мови на іншу. Загалом, він мав низьку якість перекладу і вимагав додавання мов вручну, а також значного обсягу людського постредагування [9].

Машинний переклад на основі правил також відомий як підхід, заснований на знаннях. Цей підхід є першим підходом, розробленим у галузі машинного перекладу, і ґрунтується на лінгвістичній інформації. Система перекладу складається з набору граматичних правил, лексики та програмного забезпечення для обробки правил. Вона дає більш передбачуваний результат для граматики, оскільки має справу з синтаксичним, семантичним і морфологічним аналізом як у вихідній, так і в цільовій мові. Створення машинного перекладу на основі правил є дорогим, оскільки потрібно застосовувати всі правила мови, а це вимагає величезних лінгвістичних знань. Але після створення перекладу його можна глибоко аналізувати на синтаксичному та семантичному рівнях [6, с. 143].

Сьогодні МП на основі правил використовується рідко. Але, тим не менш, він виступає основою, своєрідним базисом побудови систем нейронного машинного перекладу.

Прямий переклад (*direct translation*) – це дослівний переклад. Він безпосередньо перекладає мову оригіналу на мову перекладу. Це односпрямований двомовний машинний переклад. Він вимагає величезного обсягу морфологічного аналізу, але лише невеликого синтаксичного та семантичного аналізу.

Переклад на основі перенесення (*transfer based translation*) включає три етапи: аналіз, перенесення та генерування. На етапі аналізу вихідна мова аналізується і перетворюється на синтаксичне представлення вихідної мови. На етапі перенесення синтаксичне представлення вихідної мови перетворюється на синтаксичне представлення мови перекладу. На етапі генерації цільова мова генерується за допомогою морфологічного аналізатора.

Статистичний МП будує статистичну модель зв'язків між словами, словосполученнями та реченнями в тексті. Він застосовує цю модель до другої мови, щоб перетворити ці елементи на нову мову. Таким чином, він є кращим за машинний переклад на основі правил, але має багато тих самих проблем (S. Schoening). Статистичний МП

здебільшого замінюється нейронним МП і іноді використовується в застарілих системах машинного перекладу.

Використання статистичного МП може стикнутись з рядом труднощів, зокрема: 1) вирівнювання речень. У паралельних корпусах окремі речення однієї мови можуть бути перекладені кількома реченнями іншою і навпаки. Вирівнювання речень можна виконати за допомогою алгоритму вирівнювання; 2) складні слова. Значення складних лексем може сильно відрізнятись від значень її компонентів окремо; 3) ідіоми. Залежно від використовуваного корпусу ідіоми можуть не перекладатися «ідіоматично»; 4) морфологія. У лінгвістиці морфологія – це ідентифікація, аналіз і опис структури морфем даної мови та інших мовних одиниць, таких як кореневі слова, афікси, частини мови, інтонація/наголос або неявний контекст; 5) різний порядок слів. Порядок слів у вихідній мові і мові перекладу може бути різним. Деяку класифікацію можна зробити, назвавши типовий порядок слів у реченні: підмет (S), дієслово (V) і додаток (O), що може бути змінено SVO або VSO. Існують також додаткові відмінності в порядку слів, наприклад, де розташовані модифікатори для іменників або де ті самі слова використовуються як запитання чи твердження; 6) синтаксис. Синтаксис стосується аналізу вхідних даних на рівні речень, генерації вихідних даних на рівні речень, структурних описів на рівні речень, переважно у формі дерев (структури фрази) та/або формалізмів на основі уніфікації. Структурні правила на рівні речення (це можна нечітко порівняти з тим, як традиційно викладають «граматику» мови); 7) слова поза словниковим запасом (*Out of vocabulary words*). Системи SMT зберігають різні словоформи як окремі символи без будь-якого відношення один до одного, а словоформи чи фрази, яких немає в навчальних даних, не можуть бути перекладені. Це може бути через відсутність навчальних даних, зміни в людському домені, де використовується система, або відмінності в морфології [8]. Втім, з такого типу проблемами може зіштовхнутись будь-яка інша система машинного перекладу.

Парадигма статистичного машинного перекладу включає в себе статистичний машинний переклад на основі правил і на основі фраз (RBMT і SMT відповідно). Компонент RBMT має виконувати синтаксичний аналіз, перенесення та впорядкування на основі правил для створення гарної структури на виході, тоді як SMT допомагає у виборі лексики, надаючи кілька варіантів перекладу для фрагментів вихідної мови, що відповідають складовим дерева. Системи RBMT,

як правило, створюють синтаксично кращі переклади і більш принципово працюють з далекими залежностями, узгодженням і перерозподілом складових частин, оскільки вони виконують етапи аналізу, перенесення і генерації на основі морфосинтаксичних знань. З іншого боку, вони зазвичай мають проблеми з вибором лексики через погане моделювання переваг перекладу на рівні слів. Крім того, якщо вхідне речення не піддається синтаксичному аналізу через обмеження синтаксичного аналізатора або через те, що речення є неграматичним, процес перекладу може завершитися невдачею і призвести до дуже низької якості результату. Фразові моделі SMT зазвичай краще справляються з лексичним вибором і плавністю мови, оскільки вони моделюють лексичний вибір за допомогою принципів розподілу і явних імовірнісних мовних моделей, навчених на дуже великих корпусах. Однак SMT-системи можуть створювати структурно гірші переклади і створювати очевидні помилки, наприклад, відсутність локального узгодження роду та числа, погана пунктуація тощо [7, с. 130].

Остаточний переклад на основі вибору підмножини попередньо перекладених одиниць здійснюється за допомогою статистичного декодування на основі монотонних фраз, з дотриманням порядку, заданого системою і з використанням простого набору ознак. Декодер (т. зв. гібридний) також враховує плавність мови, використовуючи мовні моделі. Оскільки структура перекладу вже визначена підсистемою RBMT, таке декодування може бути монотонним і, отже, ефективним.

Нейронний машинний переклад виявився настільки ефективним, що компанія Google змінила курс і взяла його за основну модель розви-

тку. Інші великі постачальники, зокрема Microsoft і Amazon, незабаром наслідували цей приклад, а постійно зростаюча якість підвищила цінність МП як доповнення до перекладацьких технологій. Нейронний МП використовує штучний інтелект для «вивчення» мов і постійного вдосконалення своїх знань, подібно до нейронних мереж у людському мозку. На відміну від виконання набору задалегідь визначених правил, нейронна мережа машинного перекладу відповідає за кодування та декодування вихідного тексту [9].

Нейронний МП є більш точним, дозволяє додавати більше мов і працює набагато швидше після навчання, що робить його сучасним стандартом у розвитку технології МП. Моделі NMT мають сотні мільйонів параметрів, простір пошуку експоненціально великий, і ми зазвичай спостерігаємо лише одне посилання для даного вихідного речення.

Висновки. Автоматичний переклад – це переклад, створений за допомогою передових технологій без втручання людей-перекладачів. Його також часто називають машинним перекладом (МП), але це помилка з наступних причин. Машинний переклад, в свою чергу, є технологією, за допомогою якої комп'ютери намагаються змоделювати людський процес перекладу між природними мовами. Комп'ютер, а не людина, генерує вихідний текст, який є приблизним і часто не відповідає меті перекладу. Автоматизований же переклад – це будь-які тригери, вбудовані в традиційний інструмент комп'ютерного перекладу (CAT) або хмарну систему керування перекладом (TMS) для виконання ручних або повторюваних завдань, пов'язаних із перекладом. Його мета – зробити загальний процес перекладу більш ефективним.

Список літератури:

1. Behnam B. Machine translation and skopos theory: post-modernist approach to interlingual translation. *Journal of Language Teaching and Research*. 2014. № 3. С. 714–721.
2. Benková L., Benko L. Evaluation of English–Slovak neural and statistical machine translation. *Applied science*. 2021. № 11. С. 2–17. DOI:10.3390/app11072948
3. Clifford J. Surveying the Landscape: What is the Role of Machine Translation in Language Learning? *The acquisition of second languages and innovative pedagogies*. 2013. № 10. С. 108–121.
4. Eszenyi R. Artificial Intelligence, Machine Translation & Cyborg Translators: A Clash Of Utopian and Dystopian Visions. *Orbis linguarum*. 2023. № 21. С. 102–113. DOI:10.37708/ezs.swu.bg.v21i2.13
5. Hui-chin Lin G., Chieh Chien P. S. Machine translation for academic purposes. *International Conference on TESOL and Translation : Proceedings*. 2009. С. 133–148. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED513879.pdf>
6. Khenglawt V. Machine translation and its approaches. *Perspective and Trends in the Development of Science Education and Research : Proceedings of the Mizoram Science Congress*. 2018. С. 141–145. DOI:10.2991/msc-18.2018.22
7. Labaka G. та ін. A hybrid machine translation architecture guided by syntax. *Machine Translation*. 2014. № 28. С. 127–150. URL: <https://www.jstor.org/stable/i40172063>
8. Reddy M. V. та ін. Indic language machine translation tool for NLP. *100th Science Congress Organized by Indian Science Congress Association (ISCA) – Young Scientists' Award Programme : Proceeding*. India. 3–7 Jan 2013. URL: https://www.academia.edu/7270763/Machine_Translation_Tool_for_NLP

9. Schoening S. Automatic Translation: What It Is, and How to Use It Effectively. URL: <https://phrase.com/blog/posts/automated-automatic-translation/> (дата звернення: 15.05.2024).
10. Shaikhli M. A. Problems of Machine Translation Systems in Arabic. *Journal of language, teaching and research*. 2022. №14. С. 755-762. DOI: <https://doi.org/10.17507/jltr.1304.08>
11. Stiegelbauer L.-R. Automatic Translations Versus Human Translations in Nowadays World. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. № 70. С. 1768–1777. DOI:10.1016/j.sbspro.2013.01.252
12. Tan R. та ін. Comparative research on machine translation and human translation of examples in dictionary from the perspective of skopos theory. 3rd International Conference on Internet, Education and Information Technology : Proceedings. 2023. С.342-353. DOI:10.2991/978-94-6463-230-9_41
13. Vasconcellos M. Terminology and Machine Translation in Application-Oriented terminology management : Handbook of terminology management / compiled by Sue Ellen Wright, Gerhard Budin. Philadelphia : John Benjamins B.V., 1998. С. 709 https://www.murieltranslations.com/articles/terminology/term_and_mt-wright.pdf
14. Vauquois B. Automatic translation – a survey of different approaches. URL: <https://mt-archive.net/70/SMIL-1976-Vauquois.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).

Riabova K. O. THEORETICAL BASICS OF THE DEFINITION OF CONCEPTS: MACHINE AND AUTOMATED TRANSLATION

The article distinguishes between the concepts of machine translation and automatic translation. Special attention is also paid to the classification of machine translation and an analysis of the three most common types of machine translation, which include rule-based, statistical and neural machine translation. The study found that automated and machine translation are not interchangeable terms. They have different functions and perform different tasks. The complexity of the automated translation process is due to the contextual use of words. The structure and rules of the language also matter. For an accurate translation, context, structure, and language rules must be taken into account. Despite the efforts of engineers and linguists, it can still take a long time to achieve a perfect and fast translation. Automated translation involves various triggers built into traditional computer-assisted translation (CAT) tools or cloud-based translation management systems (TMS) that automate manual and repetitive translation tasks to improve the efficiency of the translation process. Machine translation, on the other hand, involves the conversion of text from one natural language into another using software, without human intervention, as in traditional translation, which is why it is also called automatic translation. It is theoretically proved that there are two levels of sentence translation in a machine translation system: literal translation (word-for-word translation) and paraphrasing. Three existing approaches to the classification of machine translation systems are analysed. Rule-based machine translation; Corpus-based machine translation; and Hybrid machine translation. The article discusses a fundamentally new area of machine translation – the neural machine translation system, which is replacing statistical machine translation.

Key words: machine translation, automated translation, machine translation theory, rule-based translation, corpus-based translation.

Khatser G. O.

Zaporizhzhia National University

THE USAGE OF AI TOOLS FOR TEACHING TRANSLATION

The article is devoted to the topical issue of exploring various aspects of AI technologies and tools usage during the training of future translation specialists. It has delved into the definition of artificial intelligence and its educational application. It has also been illustrated that integrating AI tools into translation teaching offers numerous benefits that are crucial for the teaching and learning experiences. Personalized learning, increased engagement of learners, exposure to real-world scenarios, increased motivation, and others have been identified as the strengths of the integration of AI into the process of teaching translation in higher education institutions. The scientific article found that AI tools support a more interactive and student-centered approach to education, enabling personalized learning adapted to every student's needs and proficiency levels. Also, they familiarize students with the latest technological advancements in the field and prepare them for the evolving demands of the translation industry. The weak points of AI implementation in teaching translation techniques and peculiarities for both teachers and students include the following: technology dependency, lack of creativity, loss of critical thinking skills, quality of AI translation, and ethical issues. The article mainly focuses on two AI tools: the widely discussed ChatGPT and Parrot AI, a collaborative workspace designed to assist with meetings, documents, and videos. Apertium, DeepL Translator, and OmegaT have also been singled out for their usage during the development and improvement of translation skills. By familiarizing students with AI-driven processes, educators can equip them with essential skills for future professional scenarios where AI will likely play a critical role.

Key words: AI tools, teaching translation, AI implementation, teaching process, AI in translation.

Statement of the problem. The globalization of communication, industries, and commerce has increased the demand for high-quality translation services. The rise of Artificial Intelligence (AI) has led to changes in the educational and teaching processes. Teaching translation is not an exception. Traditionally, future translation specialists have been taught through a set of theoretical and practical exercises delivered by lecturers. However, though AI cannot "fully replace human teachers, especially in ...language expression and interpersonal communication" [15], AI tools, such as machine translation systems and language processing applications, can potentially improve the teaching process and revolutionize the current learning methods.

The emergence of narrow AI like Siri, which is characterized by less complex algorithms and aimed at performing one task best, demonstrates how complex data-driven and multi-layered technologies have been transformed into language learning technologies [17]. Such programs can analyze vast amounts of real-time data, emphasizing the optimization of teaching and learning processes.

Analysis of recent research and publications. The integration of AI in education is not a new phenomenon. Over the past decade, AI has been increas-

ingly used to customize learning experiences, automate administrative tasks, and provide intelligent tutoring.

In 2022, the European Commission developed and published "Ethical Guidelines on the Use of Artificial Intelligence (AI) and Data in Teaching and Learning for Educators" [8]. The document is designed to help educators grasp the potential of AI and data usage while also raising awareness of the possible risks. Educators aim to engage with AI systems positively, critically, and ethically to reach their full potential.

The phenomenon and potential of AI in the sphere of translation has been studied by such researchers as M. D. Esqueda [7], S. Hussain [10], D. Kenny [13], A. V. Krasulia [1], S.-M. Lee [14], and others. The use of Chat GPT while training philologists, translators, and other language specialists has been analyzed in scientific articles by J.S. Barrot [5], O.Ya. Ostapovych [2], M. Samoylenko [3], and others. The topic of AI in education for enhancing teaching and learning processes has been researched by F.T. Nur [16], Y. Bin [6], S. Jain and M.A. Alam [12], and others.

Task statement. The article aims to examine the current state of AI in the translation industry and its impact on the educational process and explore the various AI tools available for teachers and students.

To achieve the outlined goals, it is necessary to study the concept of "AI" in teaching and learning, find out what AI tools can be implemented to train future specialists in the field of translation and find the benefits and potential pitfalls of AI integration into the educational process.

Outline of the main material of the study. Artificial Intelligence and its impact on professional and everyday spheres is one of the most contradicting topics in the modern landscape. However, there are numerous works, articles, and discussions about this phenomenon, different researchers interpret this concept in different ways (Fig. 1).

In this scientific paper, AI is understood as a set of technologies aimed at performing tasks that typically require human skills and intelligence and can be characterized by capabilities to learn, recognize patterns, solve various problems, understand natural languages, and make decisions.

The translation field has greatly benefited and improved from the introduction of deep learning technologies and the constant development of natural language processing (NLP) technologies. Machine translation is powered by an algorithm that can be trained and automated to produce a more accurate translation. The rapid development of Artificial Intelligence and technologies based on it has led to the emergence of a relatively large number of tools that can significantly facilitate not only the work of a translator but also make the process of training future specialists in this field more effective and engaging.

The benefits of implementing AI technologies into the learning process for students include:

Personalized learning. AI can personalize learning experiences by analyzing a student's performance

and tailoring practice exercises to their level of preparation or weak points. Such actions help students focus on areas that need improvement and work at their own pace.

Increased engagement. Interactive AI tools like games and simulations are designed to make learning more engaging and enjoyable. Students who believe that traditional ways of teaching are outdated and do not reflect the realities regard AI-based techniques as advantageous and beneficial.

Real-time feedback. AI-powered tools can provide immediate feedback on students' translations, allowing them to identify and correct mistakes immediately after the analysis. Students can use such feedback to learn from their own mistakes and avoid them in the future.

Broad access to resources. Instead of searching Google, students can use AI to find databases of bilingual texts, dictionaries, glossaries, etc.

Exposure to real-world scenarios. AI-based tools can simulate real-world translation tasks and challenges. This can help students get practical experience and prepare for professional work.

Increased motivation. Technology-driven tools for learning can make the process more engaging and interactive. This, in turn, can lead to promoting student motivation and fostering a sense of accomplishment.

Challenges and limitations of application AI while teaching translation:

Technology dependency. Students can become AI-dependent and lose completely or partially the ability to think critically and translate by themselves. It is crucial for teachers to ensure that AI tools are used as a supplement to, rather than a replacement for, traditional teaching methods.

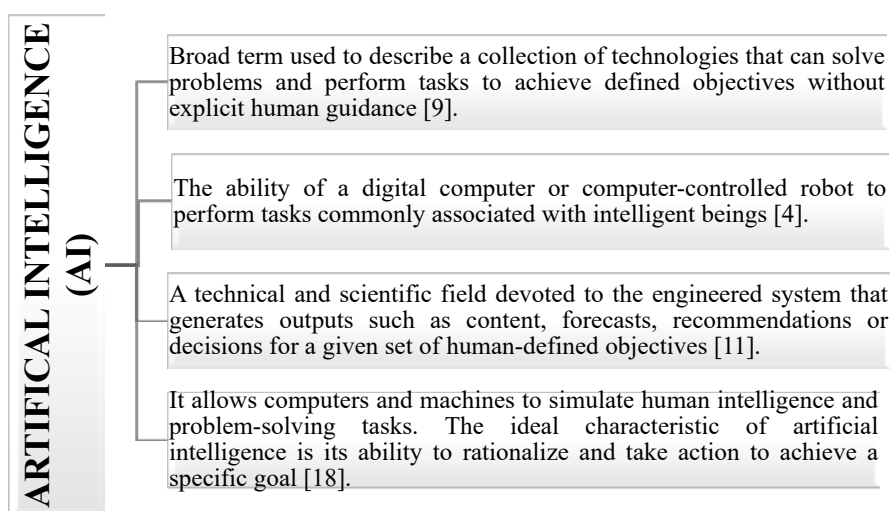

Fig. 1. Definitions of the concept "Artificial Intelligence"

Lack of creativity and loss of critical thinking skills. If used right, AI tools offer a wide range of opportunities and ready answers to different inquiries. It may lead to the student's unwillingness to think and develop creative thinking. Besides, while working with translation, it is essential to be aware of cultural peculiarities and features, which are not always fulfilled by AI applications. Educators must emphasize the importance of critical thinking and independent decision-making in the translation process.

Ethical issues. Many educators and scientists believe that the implementation of AI tools into the curriculum may lead to negative consequences such as the rise of plagiarism and loss of opportunities and skills for self-development.

Quality of AI translations. Though AI translation tools have improved significantly during the last few years, they are not perfect and have their own drawbacks. Students must learn to critically evaluate texts translated with the help of AI tools and remember their limitations.

One of the most popular and widely discussed AI tools is ChatGPT, an AI chatbot with natural language processing that enables human-like dialogues to complete diverse tasks. Though its usage in the educational sphere is disputable, and many researchers and educators discuss the issue of academic integrity, plagiarism, and incorrect data, it can be implemented into the translation teaching process in several ways.

Firstly, teachers can use **ChatGPT** to create engaging tasks like group work, debates, and more while mastering specific topics. It is crucial to make inquiries strict and clear and provide all details for ChatGPT. While writing the instructions, indicate the level of students, the year of their studying, the final result you want to get, etc. The more details you enter, the more detailed task you will get. For example, one of the generated answers to the request to create a group task for mastering grammatical transformation

for students of intermediate or advanced level is “Collaborative Story Transformation,” during which a pair of students writes a short story in English, using a variety of grammatical structures, and then exchange it with another pair and translate into Ukrainian.

However, it should be noted that Chat GPT performs well with simple questions, but its responses to complex requests that involve argumentation and comparative analysis are somewhat basic and need further improvement. Also, carefully check the translation analysis because errors may occur. For example, when analyzing translation transformations when translating the sentence 'She gave him the book' into Ukrainian, the tool wrote:

Transposition

English: *She gave him the book.*

Ukrainian: *Вона дала йому книгу.*

Transformation: *The word order is changed to follow the natural sentence structure in Ukrainian.*

This explanation is wrong, as the transformation of Transposition is not used during the translation.

At the same time, the following example provided by ChatGPT is correct:

English: *The company's corporate social responsibility initiatives are commendable.*

Ukrainian: *Ініціативи компанії щодо корпоративної соціальної відповідальності заслуговують на похвалу.*

Transformations:

Transposition (Перестановка): *The phrase "corporate social responsibility initiatives" is reordered to "ініціативи щодо корпоративної соціальної відповідальності."*

Another AI tool that can be used while teaching translation and languages is **Parrot AI**, a collaborative workspace designed to assist with meetings, documents, and videos. It aims to help businesses securely store their meetings, research, presentations, and other recordings so they can later quickly access

Activity 3: Collaborative Story Transformation

Instructions:

1. **Form Pairs:** Pair up students.
2. **Story Writing:** Each pair writes a short story in English, using a variety of grammatical structures (e.g., passive voice, different tenses, direct and indirect speech).
3. **Story Exchange:** Pairs exchange stories with another pair.
4. **Transformation Task:** Each pair translates the received story into Ukrainian, applying the necessary grammar transformations to ensure natural and accurate translation.

Fig. 2. The example of a ChatGPT-generated task

Professional English_ How to talk about your career.mp4

Created by anvann@ukr.net on Apr 30, 2024

 [Recording Summary](#) | [Video and Transcript](#) | [Potential Actions](#) | [Topics discussed](#) | [Notes](#)

Date: April 30, 2024

Rebecca at ingrid.com presents vocabulary for employment, covering job search, application, CVs, interviews, hiring, promotions, raises, retraining, transfers, demotions, layoffs, retrenchments, dismissals, resignations, and retirement. The comprehensive lesson aims to enhance professional dialogue, concluding with a quiz offer on ingrid.com.

Fig. 3. The example of a video processed by Parrot AI

and change them, if necessary, and share these documents with others. Though it seems like a business application, it has proved to be an effective tool for English and translation learning.

Students can work with any video materials. All they need to do is upload the file into the workspace. Then, the application processes the video and transcribes it. The student can find “Recording summary,” “Topic discussed,” and “Video and transcript” (Fig. 3).

A teacher can create a separate workspace for each group and assign, check, and work together. Students can also share their notes on the same document and leave comments. As one of the tasks, students can work on translating the uploaded video and suggest variants of units' translations. They can also underline and comment on the transformations that they have used while working with the text. The teacher checks answers anywhere and anytime when possible.

Besides, the teacher can import a short video in the target language. Parrot AI will transcribe the audio, allowing the highlighting of specific sections with translation challenges. Then, students analyze the transcript and propose translations while considering the cultural context.

Another great option of this application is recording Zoom and Google Meets meetings and uploading them into the working space. It enables lecturers to organize real-life situations on simultaneous translation such as a business meeting translation or translation during the surgery, etc., and analyze weaknesses during work. In addition, the transcript will allow students to immediately see grammatical and lexical mistakes that were made during the case. Next,

students can correct and provide their version of the translation in the notes.

Teachers can also encourage students to use Parrot AI for research. They can upload articles or transcripts in the target language and use the AI's summarization feature to grasp key points. This can be helpful, for example, when researching cultural context for translations.

Parrot AI also enables students to record their screen while presenting their translation project presentations. They can explain their translation choices in these videos and provide additional information.

While mastering translation techniques, students can use free translation AI tools such as Apertium, DeepL Translator, and OmegaT to compare manual translation done by a student with automated translation. After comparing the results, students can discuss differences and analyze the pros and cons of machine translation.

Conclusions. Integrating AI tools in the process of teaching translation provides many benefits, including increased efficiency, access to diverse resources, and improved learning experiences. However, it also presents challenges, such as the risk of over-reliance on technology and the potential loss of critical thinking skills. To maximize the benefits of AI tools while mitigating their drawbacks, educators need to balance traditional teaching methods and technological assistance. By doing so, they can prepare students to become proficient and flexible translators who can excel in a rapidly changing field. Future research may focus on developing best practices for integrating AI tools into translation curricula and exploring the long-term impact of these tools on students' skills.

Bibliography:

1. Красуля А. В., Турчина М. В. Використання інструментів штучного інтелекту: порівняльний аналіз систем автоматизованого перекладу. *Львівський філологічний часопис*. 2020. Вип. 8. С. 108–113. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.17>
2. Остапович О., Остапович Н., Мазуренко Ю. ChatGPT у підготовці філологів і перекладачів. Виклики і перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Випуск. 17, 2023. С. 200-205.
3. Самойленко М. Як вивчати англійську за допомогою ChatGPT: способи, які працюють. ІТ Новини. LIVE. URL: <https://it.novyny.live/iak-vivchati-angliisku-a-dopomogoiu-chatgpt-sposobi-iaki-pratsiuiut-84748.html> (дата звернення 07.07.2024)
4. Artificial Intelligence. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence> (retrieved: 08.07.2024)
5. Barrot J.S. ChatGPT as a Language Learning Tool: An Emerging Technology Report. *Tech Know Learn* 29, 2024. P. 1151–1156. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10758-023-09711-4>
6. Bin Y., Mandal D. English teaching practice based on artificial intelligence technology. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 37(3), 2021. P. 3381–3391. <https://doi.org/10.3233/JIFS-17914>
7. Esqueda M. D. Machine translation: teaching and learning issues. *Trabalhos em Linguística Aplicada*, 60(1), 2021. P. 282-299.
8. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Ethical guidelines on the use of artificial intelligence (AI) and data in teaching and learning for educators, Publications Office of the European Union, 2022, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/153756>
9. Healey Justin. Artificial Intelligence (Volume 450). Issues in Society: The Spinney Press, 2020. URL: <https://library.camhigh.vic.edu.au/ais/downloadfile/Qj0xOTU1NDk1NTgmVT02Mjk3OQ==/Artificial%20Intelligence.pdf>
10. Hussain S. Artificial Intelligence in Education. In: Zaidi, S.H., Hassan, S., Bigdeli, S., Zehra, T. *Global Medical Education in Normal and Challenging Times. Advances in Science, Technology & Innovation*. Springer, Cham, 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-51244-5_27
11. ISO/IEC 22989:2022(en) Information technology – Artificial intelligence – Artificial intelligence concepts and terminology. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/en/#iso:std:74296:en> (retrieved: 08.07.2024)
12. Jain S., Alam, M. A. Comparative Study of Artificial Intelligence-Based Teaching With Human Interactive Teaching: In E. C. Idemudia (Ed.), *Advances in Business Strategy and Competitive Advantage*, 2020. P. 68-100. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-3351-2.ch005>
13. Kenny D., Doherty S. Statistical machine translation in the translation curriculum: overcoming obstacles and empowering translators. *The Interpreter and Translator Trainer*, 8(2), 2014. P. 276-294. DOI: <https://doi.org/10.1080/1750399X.2014.936112>
14. Lee S.-M. (2020). The impact of using machine translation on EFL students' writing. *Computer Assisted Language Learning*. 33(3). P. 157-175. DOI: <https://doi.org/10.1080/09588221.2018.1553186>
15. Liu Qian, Pang Hui, Wang Xinghua, SUN Baicai, XU Yanping, LI Tiantian. Language Learning Supported by Artificial Intelligence – How Does Anthropomorphic Technology Affect Learning [J]. *e-Education Research*, 2022,43(10):102-109. DOI:10.13811/j.cnki.eer.2022.10.014.
16. Nur F. T. Artificial Intelligence (AI) In Education: Using AI Tools for Teaching and Learning Process. *Prosiding Seminar Nasional & Call for Paper STIE AASAT: Surakarta, Jawa Tengah*, 2021. P. 134-147.
17. Schmidt T., Strasser T. Artificial Intelligence in Foreign Language Learning and Teaching. *A CALL for Intelligent Practice*. Vol. 33, Issue 1, 2022. P.
18. What Is Artificial Intelligence (AI)? Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/a/artificial-intelligence-ai.asp> (retrieved: 09.07.2024)

Хацер Г. О. ВИКОРИСТАННЯ АІ ІНСТРУМЕНТІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена актуальному питанню вивчення аспектів використання ШІ технологій та інструментів під час підготовки майбутніх фахівців з питань перекладу. Було досліджено, що саме вважається штучним інтелектом та як він використовується в навчальному процесі. Було показано, що інтеграція інструментів штучного інтелекту в навчання перекладу дає численні переваги, які мають вирішальне значення як для викладання, так і для навчання. До числа сильних сторінок інтеграції ШІ в процес викладання перекладу у вищих навчальних закладах відносяться персоналізоване навчання, підвищена залученість студентів, ознайомлення зі сценаріями, що взяти із реального світу й практики, підвищена мотивація тощо. Було виявлено, що інструменти штучного інтелекту підтримують більш інтерактивний і орієнтований на студента підхід до навчання,

забезпечуючи персоналізоване навчання, адаптоване до індивідуальних потреб і рівня кваліфікації кожного студента. Крім того, вони знайомлять слухачів з останніми технологічними досягненнями в цій сфері та готують їх до мінливих вимог перекладацької галузі. Як слабкі сторони, які можуть викликати певні складності як для викладачів, так і для студентів, були визначені наступні: технологічна залежність, відсутність креативності, втрата навичок критичного мислення, якість перекладу ШІ та етичні проблеми. Стаття в основному зосереджена на двох інструментах штучного інтелекту: широко обговорюваному ChatGPT і Parrot AI, спільному робочому просторі, призначеному для допомоги з зустрічами, документами та відео. Також були відокремлені Apertium, DeepL Translator і OmegaT під час роботи та удосконалення навичок перекладу. Ознайомлюючи студентів із процесами, керованими штучним інтелектом, викладачі можуть озброїти їх головними навичками для майбутніх професійних сценаріїв, де ШІ, ймовірно, відіграватиме вирішальну роль.

Ключові слова: AI інструменти, викладання перекладу, AI інтеграція, навчальний процес, AI у перекладі.

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'33

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/14>**Мороз В. В.**

Донецький національний університет імені Василя Стуса

УНІВЕРСАЛЬНА ТЕКСТОТВІРНА МОДЕЛЬ AIDA У СУЧАСНОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ КОПІРАЙТИНГУ: АНАЛІЗ ТА СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглянуто теоретико-прикладну специфіку універсальної текстотвірної моделі AIDA, використовуваної сучасними копірайтерами з метою створення ефективних комерційних текстів. Проаналізовано 4 ключові етапи зазначеної текстотвірної моделі: Attention (перший блок комерційного копірайтерського тексту, призначений для актуалізації уваги потенційного споживача рекламованих продукту / послуги / інформації тощо), Interest (другий блок комерційного копірайтерського тексту, необхідний для виклику зацікавленості у потенційного споживача у рекламованих продукті / послугі / інформації тощо), Desire (третій блок комерційного копірайтерського тексту, призначений для безпосереднього формування у потенційного споживача бажання придбати рекламовані продукт / послугу / інформацію тощо), Action (останній, четвертий, блок комерційного копірайтерського тексту, у якому зосереджений прямий заклик придбати рекламовані продукт / послугу / інформацію тощо). Запропоновано особливі методи та прийоми для реалізації кожного етапу – з метою залучення уваги читача (спеціальні закличні заголовки), утримання його уваги в основному за допомогою першого абзацу тексту (підходи «Від проблеми», «Від рішення», «Від питання», «Від емоцій», «Від допитливості», «Від співчуття», «Від проєкції», «Від фактів і статистики», «Від історії», «Від провокації»), викликання бажання придбати продукт (за допомогою емоційного залучення, раціонального впливу (перерахування переваг) та обробки й зняття заперечень) і спонукання до прямої дії (інструкція для дії (варіативно) у вигляді чіткого алгоритму, послідовності того, що людина має зробити; безпосередній заклик – дієслово в наказовому способі; обмеження за часом / кількістю – дедлайн / дефіцит (варіативно); постскриптом (варіативно)). Розглянуто специфічні аспекти кожного етапу, включаючи психологічні та емоційні чинники, які впливають на ефективність тексту. Наведено приклади успішного застосування текстотвірної моделі AIDA. Зроблено висновки щодо практичного використання моделі AIDA в сучасному комерційному копірайтингу.

Ключові слова: бажання, виклик інтересу, заклик до дії, комерційний текст, копірайтинг, маркетинг, привернення уваги, текстотвірна модель AIDA.

Постановка проблеми. Сучасний ринок реклами та маркетингу вимагає від компаній постійного вдосконалення своїх інформаційно-комунікаційних стратегій з метою залучення та утримання уваги потенційних та діючих споживачів. У цьому контексті ефективність комерційних текстів стає ключовим фактором успішності рекламних кампаній [4; 6; 7; 9; 11]. Модель AIDA, яка включає етапи привернення уваги (Attention), викликання інтересу (Interest), збудження бажання (Desire) та заклику до дії (Action), є одним із найбільш популярних та ефективних підходів

у сучасному комерційному копірайтингу. На особливу увагу заслуговує проблема детального опису кожного етапу моделі AIDA, що дозволить копірайтерам створювати такі тексти, які максимально ефективно впливають на обрану цільову аудиторію. Важливо розуміти, як правильно реалізовувати кожен етап, використовуючи різні мовні, візуальні, психолінгвістичні техніки та методи для досягнення бажаного результату. Детальний аналіз моделі AIDA сприятиме також вибору найбільш оптимальних маркетингових методів для створення успішних комерційних текстів, що

враховують сучасні тенденції та потреби ринку, а також дозволить виявити її переваги та можливі недоліки, що забезпечить подальше вдосконалення рекламних стратегій компаній [5; 8; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модель AIDA була вперше запропонована Еліасом Сент-Ельмо Льюїсом у 1898 році і з того часу зазнала численних адаптацій у сфері маркетингу та [1]. Дослідження підтверджують її ефективність у створенні текстів, що привертають увагу, утримують інтерес, збуджують бажання і спонукають до [2]. Сучасні дослідники, такі як Джонатан Сміт і Ліза Вільямс, зазначають, що модель AIDA залишається актуальною для цифрового маркетингу, зокрема у соціальних мережах і електронній комерції [3].

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження теоретико-прикладної специфіки універсальної текстотвірної моделі AIDA та її застосування у процесі створення ефективних комерційних текстів у сфері сучасного копірайтингу. Завдання включають детальний аналіз кожного з етапів моделі: привернення уваги потенційного споживача (Attention), викликання його інтересу (Interest), збудження безпосереднього бажання придбати (Desire) та заклик до дії (Action). Окрім цього, у статті детально розглянуто конкретні приклади її успішного реального використання на кожному із зазначених вище етапів.

Виклад основного матеріалу. Текстотвірна модель AIDA є однією з найбільш відомих і ефективних моделей у сучасному комерційному копірайтингу, яка допомагає створювати тексти, що привертають увагу, утримують інтерес, виклика-

ють бажання і спонукають до дії. Ця модель складається з чотирьох основних етапів:

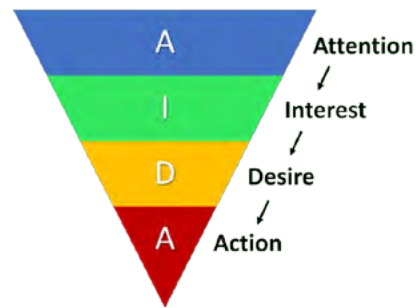

Рис. 1. Структура універсальної текстотвірної моделі AIDA

A – Attention / Awareness (Увага / Усвідомлення): реклама, візуальний образ, заголовок. Тривалість – кілька секунд. Мета: привернути увагу.

I – Interest (Інтерес): перший абзац тексту (перша сторінка сайту). Мета: змусити людину сприймати інформацію.

D – Desire / Decision (Бажання / Рішення): емоційний вплив, логічні аргументи, робота з зауваженнями. Мета: схилити людину до виконання цільової дії.

A – Action (Заклик до дії): конструкція з дієсловом у наказовому способі. Мета: закриття на цільову дію [4].

Кожен з цих етапів відіграє важливу роль у процесі взаємодії з потенційним клієнтом, допомагаючи поступово привести його до здійснення цільової дії.

Етап Attention / Awareness (Увага / Усвідомлення) є першим і, мабуть, найважливішим етапом

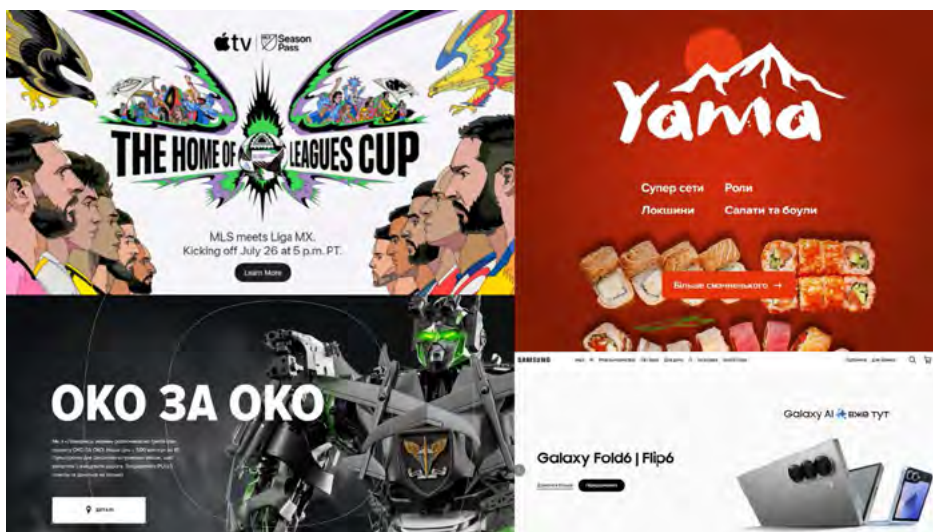

Рис. 2. Приклади головних сторінок сайтів популярних продуктів

у моделі AIDA. Його основною метою є привернення уваги потенційного клієнта до рекламованих продукту / послуги / інформації тощо. Без успішного виконання цього етапу подальші зусилля можуть бути марними, оскільки клієнт просто не зверне увагу на ваше повідомлення [5].

Найбільш ефективні техніки для привернення уваги:

- **Заголовки:** один із найбільш ефективних способів привернути увагу потенційного споживача – це використання яскравих та інтригуючих заголовків. Вони повинні бути короткими, зрозумілими та такими, що викликають інтерес. Наприклад: *Заощаджуйте на опаленні до 500 гривень і більше*

Збільште середній чек на 20–30%

Отримайте до 100 нових клієнтів

Будьте в центрі уваги на вечірці

Як отримати визнання керівництва

Що робити, якщо спустило колесо на трасі

Де взяти гроші на відкриття бізнесу

10 причин головного болю, і як його позбутися

- **Візуальні елементи:** Використання яскравих зображень, відео та графіків може значно підвищити увагу до вашого повідомлення. Візуальні елементи повинні бути релевантними та якісними.

- **Інтригуючі факти:** Представлення цікавих та маловідомих фактів на початку тексту може привернути увагу читача і заохотити його до подальшого читання. Наприклад:

Заощаджуйте на опаленні приватного будинка до 500 гривень за рахунок німецької теплоплівки на вікнах

Збільште середній чек пекарні на 20–30%, розширивши асортимент тематичними сувенірами

Отримайте до 100 нових клієнтів на послугу SEO всього за 7% від обсягу продажів

Як забути герпес назавжди: дієві способи

Герпес на губах — широко розповсюджене у всьому світі захворювання. На сьогоднішній день лікування герпесу не надає особливих труднощів. За довгий час в народі також встигли придумати масу способів, як позбутися герпесу швидко і без загрози рецидиву. Ділимося з вами 11 способами, передає Ukr.Media.

Рис. 3. Приклад реалізації підходу «Від проблеми»

Лише для світських дам: будьте в центрі уваги на вечірці з точною копією сукні від Armani, але в 5 разів дешевше

Як отримати визнання керівництва бухгалтера, якщо вам за 50

Що робити дівчині-водію, якщо спустило колесо на трасі, а запасного немає

Де взяти гроші на відкриття бізнесу підприємцю, якщо банк не видає кредит

10 причин різкого головного болю по вечорах, і як його позбутися: поради невролога

Етап Interest (Інтерес) є другим етапом текстотвірної моделі AIDA, мета якого – утримати увагу читача, яка була привернена на етапі Attention, і викликати зацікавленість до рекламованих продукту / послуги / інформації тощо. Мета цього етапу – закріпити фокус, пробудивши у читача інтерес, змусити його вдумливо сприймати інформацію. За це відповідає перший абзац тексту. Так, на цьому етапі застосовуються кілька ключових підходів:

1-й підхід «Від проблеми». Ми описуємо проблему (немає продажів, проблема вибору, головний біль тощо), у якій людина впізнає себе і сподівається, що отримає рішення. Головне – визначити актуальну проблему, яка непокоїть аудиторію. Потім ми пропонуємо рішення за рахунок нашого товару / послуги (Рис. 3).

2-й підхід «Від рішення». Використовується, коли в людини немає явних проблем, які ми можемо вирішити, однак ми хочемо й маємо змогу зробити її життя краще (товар із відтермінуванням платні, збільшення прибутку, додатковий комфорт, економія часу тощо) (Рис. 4).

3-й підхід «Від питання». Сила питання в тому, що людина на нього відповідає, нехай і не завжди це усвідомлює. Якщо мозок вирішує завдання, то

ЯК СТВОРИТИ КРАСИВУ ФОТОЗОНУ

Запрокую створення неповторних фотографій с фотофон. Його можна створити своїми руками за допомогою декоративних елементів і зробити красиву фотозону в будь-якому зручному місці. На її тлі фотографії будуть виходити тематичними і дуже атмосферними. Фотозона задає святковий настрій і дозволяє відчувати себе більш комфортно людям, які знаходяться під прицілом камери.

Рис. 4. Приклад реалізації підходу «Від рішення»

людина, хоче вона чи ні, виявляє інтерес (спрацює ще краще, якщо за допомогою питань «витягати» проблему).

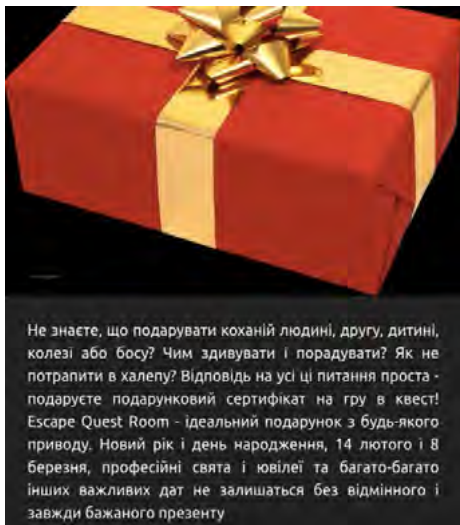

Рис. 5. Приклад реалізації підходу «Від питання»

4-й підхід «Від емоцій». За допомогою слів і образів ми вимальовуємо в уяві аудиторії картинку й уводимо її в потрібний емоційний стан (залучаючи певні образи, ми здатні викликати навіть психосоматичні реакції): відчуття затишку = продаж послуги будівництва; відчуття розслабленості, відпочинку й спокою = продаж спа тощо.

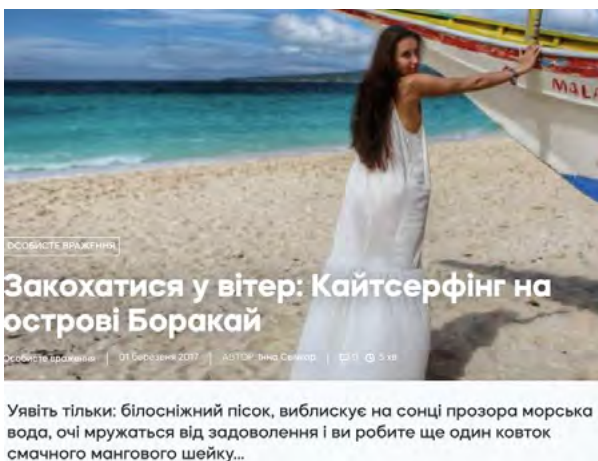

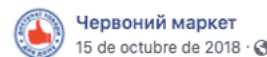
Рис. 6. Приклад реалізації підходу «Від емоцій»

5-й підхід «Від допитливості». Суть у тому, щоб у кожного речення була недомовленість, аби людина хотіла дізнатися подробиці й прочитала наступне речення. Наступне речення також залишає питання, щоб людина прочитала наступне речення. І так далі – до кінця тексту.

Рис. 7. Приклад реалізації підходу «Від допитливості»

6-й підхід «Від співчуття». Треба показати, що ми розуміємо людину й поважаємо її думку. Це підвищує самооцінку аудиторії та робить її більш лояльною. Як результат, її простіше змусити щось зробити.

Ми знаємо, як важко іноді буває відмити вазу від «перестоявших» квітів. А якщо ваза ще й з вузьким горлечком, то це заняття перетворюється на справжнє пекло.

Рис. 8. Приклад реалізації підходу «Від співчуття»

7-й підхід «Від проєкції». Щоб викликати інтерес, можна показати, що те, про що ви зараз говорите, має пряме відношення до людини. Для цього ви проєктуєте слова на поточний стан читача. Найпростіший варіант це зробити – використовувати зв'язку «Якщо ..., то ...».

Що робити, якщо обличчя обгоріло на сонці

02-06-2016 14:53 | Медицина

Якщо шкіра чутлива до дії сонячних променів, швидко червоніє і, як наслідок, лушиться, тобто потрібно заздалегідь подумати про те, як уникнути опіків.

Рис. 9. Приклад реалізації підходу «Від проєкції»

8-й підхід «Від фактів і статистики». Починаємо текст з факту, новини або статистичних даних. Головна умова – щоб інформація мала відношення до цільової аудиторії.

Оперативна інформація про поширення коронавірусної інфекції 2019-nCoV

28 жовтня 2020 62175

За даними Центру громадського здоров'я, станом на 28 жовтня України зафіксовано 7 474 нових випадків коронавірусної хвороби COVID-19. Кількість активних хворих становить 207 678 осіб.

Рис. 10. Приклад реалізації підходу «Від фактів і статистики»

9-й підхід «Від історії». Суть у використанні прийому сторітелінгу, наративу. Головне, щоб розказувана «історія» була близькою, корисною і цінною для читача (Рис. 11).

10-й підхід «Від провокації». На початку треба подати провокаційну тезу. Аудиторія, сприймаючи цю тезу, ділиться умовно на дві групи: ті, хто з вами згоден, і ті, хто не згоден. Перші з вами на одній хвилі і читають далі, щоб зайвий раз переконатися у своїй правоті та підвищити самооцінку. Другі читають далі, щоб знайти протиріччя, зробити висновок про те, що це неправда, що вони мають рацію, зберегти обличчя у власних очах і заспокоїтися. Фокус у тому, що і перші, і другі проявляють інтерес і читають текст далі (Рис. 12).

Третій етап Desire / Decision (Бажання / Рішення) включає в себе 3 основні модулі: емоційне залучення, раціональний вплив (перерахування переваг) та обробка й зняття заперечень.

Емоційне залучення часто використовуване у споживацькому сегменті – з метою викликати в людини бажання купити товар / замовити послугу. Для цього задіюються образи й «залучувальні» слова на кшталт «Подивіться», «Оцініть», «Відчуйте» тощо. Як доповнення до тексту використовуються зображення, відео, відгуки задоволених клієнтів, історії успіху тощо. Цікаво, що спочатку інформацію отримує та обробляє права півкуля, яка якраз спеціалізується на образах

Позаземні цивілізації шоковані: у РПЦ прирівняли прибульців до демонів

13.10.2020

У Російській православної церкві (РПЦ) прирівняли інопланетян до демонів, аргументувавши це тим, що інші цивілізації за межами Землі не існують

Рис. 12. Приклад реалізації підходу «Від провокації»

та емоціях, і лише потім – ліва, яка відповідає за логіку, аналіз та умовиводи. Цю особливість мозку дуже зручно використовувати в копірайтингу: ми послідовно даємо людині інформацію для емоційного сприйняття (впливаємо на праву півкулю), а потім посилюємо її, даючи згодом раціональні аргументи (впливаємо на ліву). У результаті, коли права і ліва півкулі починають разом обробляти вхідний потік даних і «обговорювати» нашу пропозицію, вони з більшою імовірністю приходять до потрібного нам рішення.

Раціональний вплив виражається у перевагах. Вони доступно пояснюють людині, що їй дає ваша пропозиція і чому вона має на неї реагувати. Переваги також потрібні, щоб людина могла обґрунтувати своє емоційне «Хочу!» (самій собі або оточуючим). Важливо вміти відрізнити переваги від властивостей, характеристик і абстракцій (Табл. 1).

Важливо вміти перетворювати властивості й характеристики на переваги, а також уникати абстракцій. Щоб перетворити властивість чи характеристику на перевагу, потрібно відповісти на просте запитання: яку потребу чи бажання цільової аудиторії вони «закривають». Якщо перевага об'єктивно сильна і її немає у конкурентів, її можна повторити і в заголовку, і в модулях раціонального впливу. Іноді довкола переваги будується ціла рекламна кампанія. Тоді така перевага

Валентин Пашко – переселенець, якому довелось організувати роботу клінінгової фірми двічі: вперше у Донецьку, вдруге – у столиці. У Донецьку його компанія займалась прибиранням фасадів багатопверхівок, офісів та хімічесткою. Під час війни чоловікові вдалось врятувати найбільш дорогий пристрій – професійний миючий пілосос. Із ним можна було починати справу будь-де наново.

На початку війни довелось переїхати спочатку до Запоріжжя, потім – до Києва.

Наразі фірма з трьох людей вирішує великі комерційні завдання – наприклад, почистити лаунж-зону аеропорту "Бориспіль" на 200 місць за півтори доби.

Рис. 11. Приклад реалізації підходу «Від історії»

Формально-семантична відмінність переваг і властивостей, характеристик, абстракцій

Переваги	Властивості	Характеристики	Абстракції
Показують, яку потребу або бажання людини «закриває» наш товар чи послуга.	Показують атрибути, властиві товару чи послугі (без цифр).	Числові параметри, що характеризують товар чи послугу.	Словосполучення, що не дають конкретики і які людина розуміє як хоче.
<i>Центр уваги</i>	<i>Сукня від Valentino</i>	<i>Розмір 44–46</i>	<i>Красива сукня</i>
<i>Прибуток 500 доларів на місяць</i>	<i>Робота з текстами</i>	<i>Робота по 4 години на день</i>	<i>Високий прибуток</i>

називається унікальною торговою пропозицією (УТП). Отже, це значуща перевага, яку не дають конкуренти і яка закладена в основу рекламної кампанії.

У людей завжди є питання, сумніви та страхи, які не дозволяють їм перейти на наступний етап. Обробники заперечень потрібні, щоб усе це зняти і людина могла спокійно конвертуватися. Вирішуючи завдання копірайтингу та обробляючи заперечення, ми постійно балансуємо між двома поняттями: ціна та цінність. Ціна – це скільки коштує товар, послуга чи цільова дія у грошах чи зусиллях, часі. Цінність – у скільки суб'єктивно людина оцінює те, що ми їй пропонуємо. Коли ціна вища за цінність, угоди, зазвичай, немає – треба або підвищувати цінність, або знижувати ціну. Оптимальне співвідношення для конверсії, коли цінність помірно вища за ціну. Тоді людина сприймає пропозицію як вигідну угоду, без підводного каміння. По суті, це ситуація, коли людина не має об'єктивних причин відмовлятися і вона в будь-якому випадку виграє. Якщо цього прагнути, завдання вирішується куди простіше і швидше. Великі та важливі заперечення, на кшталт роботи з ціною та цінністю, краще обробляти окремими модулями, а ось для обробки безлічі дрібних відмінно підійде блок формату «Часті питання та відповіді». У ньому ви просто перерахуєте основні заперечення читача і одразу на них відповідаєте.

Четвертий етап Action (Заклик до дії) складається з 1–4 компонентів: інструкція для дії (варіативно) у вигляді чіткого алгоритму, послідовності того, що людина має зробити; безпосередній заклик – дієслово в наказовому способі; обмеження за часом / кількістю – дедлайн / дефіцит (варіативно); постскриптом (варіативно).

Інструкція для дії послідовно описує кроки потенційного споживача: що потрібно зробити, щоб отримати результат. Найчастіше для цього використовуються підзаголовки: «Як -зробити замовлення», «Щодалі» тощо. Далі йде власне інструкція.

Заклик до дії – це сильне дієслово у наказовому способі, яке наказує аудиторії зробити цільову

дію: «Натисніть...», «Замовте...», «Переїдьте...», «Зателефонуйте...», «Залиште...», «Отримайте...» тощо. Насправді такі заклики працюють краще, ніж конструкції з модальними дієсловами на кшталт «Ви можете зателефонувати, щоб дізнатися подробиці». Заклик можна посилити додатковою інформацією. Наприклад, обставиною часу: «Зателефонуйте зараз». Людина завжди повинна мати можливість зреагувати на ваш заклик, тому в кінці має бути кнопка, форма або номер телефону для зворотного зв'язку.

Якщо обмежити людину за кількістю товару (дефіцит) або за часом (дедлайн) і вказати на об'єктивні причини такого обмеження, то люди з більшою імовірністю конвертуються.

Постскриптом – важлива думка, на якій копірайтер робить акцент.

Висновки. Текстотвірна модель AIDA у сучасному комерційному копірайтингу, що складається з етапів Attention, Interest, Desire та Action, є насправді універсальним і потужним інструментом для привернення уваги потенційного споживача, утримання його користувацького інтересу, викликання бажання придбати та стимулювання до прямої дії. Привернення уваги (Attention) є критично важливим етапом, адже без нього подальші зусилля можуть бути марними. Ефективні заголовки, візуальні елементи та інтригуючі факти дозволяють успішно реалізувати цей етап. Етап утримання інтересу (Interest) дозволяє глибше залучити читача, використовуючи наведення цікавих та корисних фактів, створення захоплюючого першого абзацу тощо. Питання до читача та візуальні елементи також сприяють утриманню уваги. Збудження бажання (Desire) досягається через емоційний вплив, логічні аргументи та роботу з можливими зауваженнями. Соціальний доказ та чіткий опис вигод і переваг продукту / послуги / інформації також сприяють формуванню бажання у читача. Заклик до дії (Action) має бути чітким, конкретним і простим у виконанні. Створення відчуття терміновості та використання соціального доказу допомагають підвищити ефективність

цього етапу. Таким чином, модель AIDA є класичною та найбільш ефективною, застосовуваною в різних типах комерційного копірайтингу, що робить її незамінним інструментом у сучасному маркетингу та рекламі. Вона поєднує емоційні та логічні елементи, що дозволяє створювати збалансовані та ефективні тексти. Інвестиції у використання моделі AIDA для створення комерційних

текстів окупаються завдяки підвищенню конверсії та ефективності рекламних кампаній. Важливо враховувати динамічні зміни у поведінці споживачів та адаптувати стратегії копірайтингу відповідно до нових умов ринку. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на адаптацію цієї моделі до нових цифрових платформ та сучасних тенденцій у маркетингу.

Список літератури:

1. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. Digital Marketing: Strategy, Implementation, and Practice. 7th ed. Pearson Education, 2019. 432 p.
2. Clow, K. E., & Baack, D. Integrated Advertising, Promotion, and Marketing Communications. 9th ed. Pearson Education, 2020. 512 p.
3. Strauss, J., & Frost, R. E-marketing. 8th ed. Routledge, 2020. 586 p.
4. Lee, K., & Kotler, P. Social Marketing: Changing Behaviors for Good. 6th ed. SAGE Publications, 2021. 625 p.
5. Barker, M., Barker, D., Bormann, N., & Neher, K. Social Media Marketing: A Strategic Approach. 3rd ed. Cengage Learning, 2019. 450 p.
6. Tuten, T. L., & Solomon, M. R. Social Media Marketing. 3rd ed. SAGE Publications, 2018. 384 p.
7. Batra, R., & Keller, K. L. Advanced Brand Management: Creating and Sustaining Brand Equity Long Term. Wiley, 2021. 380 p.
8. Ryan, D. Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation. 5th ed. Kogan Page, 2020. 384 p.
9. Kingsnorth, S. Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing. 2nd ed. Kogan Page, 2019. 360 p.
10. Hanlon, A. Digital Marketing: Strategic Planning & Integration. SAGE Publications, 2019. 440 p.
11. Chaffey, D. Digital Business and E-Commerce Management. 7th ed. Pearson Education, 2019. 688 p.

Moroz V. V. UNIVERSAL TEXTUAL MODEL AIDA IN MODERN COMMERCIAL COPYWRITING: ANALYSIS AND APPLICATION SPECIFICS

The article examines the theoretical and practical specifics of the universal textual model AIDA, used by modern copywriters to create effective commercial texts. The four key stages of this textual model are analyzed: Attention (the first block of a commercial copywriting text, intended to attract the attention of potential consumers of the advertised product/service/information, etc.), Interest (the second block, necessary to generate interest in the potential consumer towards the advertised product/service/information, etc.), Desire (the third block, aimed at directly forming the desire in the potential consumer to purchase the advertised product/service/information, etc.), Action (the final, fourth block, which contains a direct call to purchase the advertised product/service/information, etc.). Specific methods and techniques are proposed for the implementation of each stage – to attract the reader's attention (special attention-grabbing headlines), retain their attention mainly through the first paragraph of the text (approaches such as "From the problem," "From the solution," "From the question," "From emotions," "From curiosity," "From empathy," "From projection," "From facts and statistics," "From the story," "From provocation"), generate the desire to purchase the product (through emotional involvement, rational influence (listing advantages), and handling objections), and prompt direct action (action instructions (optionally) in the form of a clear algorithm, sequence of what the person should do; direct call – imperative verb; time/quantity limitation – deadline/scarcity (optionally); postscript (optionally)). Specific aspects of each stage are considered, including psychological and emotional factors that influence text effectiveness. Examples of the successful application of the AIDA textual model are provided. Conclusions are drawn regarding the practical use of the AIDA model in modern commercial copywriting.

Key words: *desire, generating interest, call to action, commercial text, copywriting, marketing, attracting attention, AIDA textual model.*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/15>

Науменко Н. В.

Національний університет харчових технологій

СПОРТИВНІ МОТИВИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті зроблено спробу установити особливості спортивної образності в новочасній українській поезії. Потребу такого дослідження зумовив той факт, що в українському письменстві існує значна кількість спортивних віршів, однак майже всі вони належать до категорії «література для дітей», мають свою жанрово-стильову та формозмістову специфіку, а, отже, спортивні концепти в них виконують переважно роль художніх деталей, рідко коли набуваючи ваги образу або символу.

Унаслідок «повільного прочитання» творів спостережено: попри варіативність образів української лірики першої третини ХХ століття (урбаністичні, мариністичні, технічні тощо), спортивні мотиви були спорадичними – передусім у Б.-І. Антонича (цикл «Бронзові м'язи» зі збірки «Привітання життя», низка віршів поза збірками) та футуристів (М. Семенка, Г. Шкурупія, В. Поліщука). Наступним періодом актуалізації спортивної тематики в українській літературі стала друга половина ХХ століття: провідними мотивами в ній стали футбол (Ліна Костенко, В. Голобородько), шахи (В. Капуста, А. Мойсієнко) та інші види спорту.

Розвиткові спортивної лірики на початку ХХІ століття сприяв Інтернет: саме на його сторінках опубліковано значну кількість творів як професійних поетів, так і аматорів, однак спільний чинник для обох сегментів – це особливі сув'язі природних деталей, спортивних концептів і персоналій відомих «акторів стадіону», що дозволяє створити цілісну картину українського не лише спортивного, а й культурного життя, причому декількох періодів водночас.

Насамкінець установлено: масив української поезії про спорт, хоча й не вельми великий за обсягом, дуже різноманітний за формотворчими (просодія, композиція, образність, художня мова) та змістовими (тематика, проблематика, ідея) характеристиками, які в сукупності актуалізують спільний для всіх текстів образ «руху», зокрема внутрішніх порухів душі людини та їх вияву через слова й емоції у віршовій формі.

Ключові слова: українська література, поезія, формозміст, образність, мотив, спорт, синтез мистецтва.

Постановка проблеми. Поетизація спортивних ігор веде свою традицію ще з Давньої Греції, де підтримання фізичного та духовного здоров'я було піднесено до рівня культу. Антична поезія витворила ряд жанрів, пов'язаних зі спортом, зокрема **епінікій** – спів на честь переможців олімпійських змагань [13, с. 339].

Значний масив сучасних українських віршованих творів про спорт, окремі його види, ігри тощо, належить до літератури для дітей – передусім до метажанру дидактичної поезії. Відповідно, зміст диктує авторам особливу просодію вірша, передусім чотиристопний хорей як переважний розмір, точне римування (наприклад, «Головне – здоровим бути, / Це потрібно всім збагнути!»); добір зображально-виражальних засобів, зокрема

активне вживання ідіом, звертань, дієслів у формі наказового способу («Кожен день по розпорядку / Маємо робити зарядку. / Для здоров'я вона – плюс, / Намотай собі на вус!»). Подібного гатунку вірші часто оприлюднюють на освітніх вебсайтах – www.naurok.com.ua, www.vseosvita.ua тощо з метою залучити дедалі більшу кількість українців різних вікових категорій до практикування здорового способу життя, у тому числі заняття спортом.

У повсякденній українській мові наявна низка лексем у переносному значенні, пов'язаних зі спортом: «відфутболити» – відмовити, порвати з кимось стосунки, переадресувати заявника до іншої посадової особи або інстанції, «рокировка» – перестановка, переміна чого-небудь міс-

цями, «цейтнот» – нестача часу, скрутне становище; ідіоми «чистий хокейний час» – проміжок часу, витрачений безпосередньо на виконання запланованої роботи; «грати у пінг-понг» – передоручати певну справу одне одному; «хід конем» – хитрість, витівка, «нагострити лижі» – утекти. Відомий вислів американського поета Роберта Фроста, у якому сполучено елементи спорту та літератури: «Писати верлібр – однаково що грати у теніс без сітки».

Саме тому в наш час назріла потреба всебічно осягнути взірці «дорослої» лірики, у якій наявна спортивна образність, адже, згідно з авторським задумом, кожен із її елементів здатен набувати нового забарвлення, показуючи іноді складні перипетії життя в одному термінологічному слові або вислові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна не помітити, що велика кількість видів спорту, особливо командних (футбол, хокей, волейбол), єдиноборств (дзюдо, карате, айкідо, боротьба в усіх її модифікаціях), спортивно-інтелектуальних ігор (шахи, шашки) виникла з імітації бойових дій [див. 3, с. 111]. Ще у 1920-х роках на це звертали особливу увагу: пріоритетними для розвитку серед молоді були стрільба, кінний спорт та фехтування, а також легка атлетика [4, с. 1]. Отже, поодинокі взірці поезій на зазначену тему, попервах задумані як агітки, за певних обставин могли змінити свій статус на описові, а іноді й філософські твори.

Актуалізації спортивних мотивів у модерністській ліриці присвячено статтю Оксани Кудряшової «Сонцем загоною найвищий гол: зміст і форма поетизації спорту в українському футуризмі» (2016). Розвиваючи тезу О. Ільницького «...футуристи свою творчість уважали “метамистецтвом” – органічним входженням деформованого мистецтва в атмосферу науки, техніки, спорту», причому остання з переліку лексем акцентувала на «діяльності» та «активності» [8, с. 242], дослідниця утврджує віршування футуристів на «спортивну» тему як специфічний масив тілесності [11, с. 60]. А оскільки, за спостереженням В. Базилевського, футуристи, намагаючись скасувати панівні формотворчі традиції, натомість утворювали нові [2, с. 146], то можна поширити цю тенденцію й на зміст їхньої спортивної лірики, у якій, без сумніву, актуалізуються риси античного епінікія. Як-от у «Спортсменці» (1929) Валер'яна Поліщука, де єдність людини (жінки) з природою увиразнено рефреном «І синь, і тиша, і вітерець, і простір»:

*Блискуча кожа позначилась, облита м'язами.
Йй подих захватом підвів два пагорки на грудях, –*

І синь, і тиша, вітерець, і простір.

*Ось сплеснула долонями – /
Йй натягнута струна її блискучої постави
Хитнулася на край. /*

*Стрибок підкинуто в повітрі,
Жовтавою дугою мов блиснувши, /
Полетів униз... [20, с. 265]*

З середини ХХ століття, у зв'язку з розвитком в Україні командних видів спорту, у літературі з'являється відповідна концептосфера, здебільшого **футбольна**. Не так давно Голова комітету національних збірних ФФУ Мирон Маркевич стверджував: «Футбол і література – поняття одночасно далекі і близькі. Красивий, успішний футбол є таким же мистецтвом, як і якісна література. Приємно бачити інтеграцію провідних українських письменників із грою, за яку вболівають мільйони шанувальників» [19, с. 4].

Справедливо зауважує Марина Штолько у статті-рецензії на збірку «Письменники про футбол», видану 2011 року у Харкові: «футбол у художній літературі є феноменом, який генерує тексти, що забезпечують супровід спортивної події у вигляді репрезентації коментарів та роздумів уболівальників, переживань тренерів та фанатів» [24, с. 78–79]. Це, своєю чергою, зумовлює біографічність літературного твору не лише на футбольну, а й на будь-яку спортивну тематику.

Із цим пов'язано такий цікавий філологічний факт. Провадячи огляд англійської поезії про спорт іще з середини XVI століття до 1980-х років, дослідник Н.К. Шарп зауважує: вірш Е. Паунда «До Е. МакС.» набув іще більшої інтонації суму після загибелі українського фехтувальника Володимира Смирнова внаслідок нещасного випадку під час світового чемпіонату 1982 року. Слідом за цим науковець наводить цитату з вірша:

*Gone while your tastes were keen to you,
Gone where the grey winds call to you,
By that high fencer, even Death,
Struck of the blade that no man parrieth...
Pierced of the point that toucheth lastly all*

[25, р. 472],

тим самим утврджуючи не лише біографічність, а й універсальність «спортивної» поезії.

На початку 2010-х років журнал «Дніпро» оголосив низку літературних конкурсів, метою яких було написання віршів на задані теми із подальшим опублікуванням антологій цих віршів. Серед них була й тема спортивна, причому об'єктами

поетизації мали б стати не тільки професійні футбол та хокей, а й їхні настільні, іграшкові аналоги. На жаль, наразі невідомо, чи вдалося здійснити цей творчий проєкт.

Постановка завдання. Мета цієї статті – на основі розгляду української поезії ХХ – початку ХХІ століть, чільними мотивами якої є спортивні концепти, персоналії, атрибути та образи, установити можливості формування їхніх нових конотацій з урахуванням жанру та стилю вірша, розвитку сюжету ліричної оповіді.

Виклад основного матеріалу. Циклові «Бронзові м'язи», який увійшов до дебютної збірки Богдана-Ігоря Антонича «Привітання життя», справедливо надають пріоритету в інтерпретуванні спортивних образів у сучасній українській поезії. Як метафорично говорив про цей архітвір Д. Павличко, «давньоеллінськими вітрами дихають оці вірші й думають дивно ускладненими поняттями добра і зла нашого часу» [див. 1, с. 16]. Основним предметом поетизації в ньому стали **легка атлетика** (твори «Біг 1000 метрів», «Скок жердкою», «Дівчина з диском»), а також **волейбол** (під діалектною назвою «Сітківка») та **боротьба** («Змагання атлетів»).

Деякі суто спортивних за формозмістом творів стоять поза названим циклом: «Лещетарі», «Ковзани», «На старт». Якщо останній зі списку, створений 1932 року, є відгомном «Бронзових м'язів», більше того, за спостереженням Дмитра Павличка, – переспівом «Пісні змагунів», який має ознаки вторинності [1, с. 17], то перші два, пов'язані з зимовими видами спорту, можна прилучити до метажанрів лірики натурфілософської («Лещетарі») та урбаністичної («Ковзани»).

Микола Ільницький у статті «Філософія бронзових м'язів: Богдан-Ігор Антонич і Казимеж Вежинський» стверджував: оскільки український поет не мав здатності активно займатися спортом через хворобу серця, остільки в його спортивних поезіях «...панує ніби відстороненість від самого себе, погляд на себе збоку, хоча розповідь ведеться від першої особи» [7, с. 731]. А отже, можна, спираючись на поняття відстороненості, зробити висновок про сув'язь у циклі віршів Антонича ліризму з драматургічністю, навіть кінематографічністю, адже ключовими частинами мови в них є дієслова та дієприкметники доконаного виду, наприклад:

*Набрав повітря в груди,
Аж засвітали звуки флейт.
Підніс жердину вгору;
Так птах підносить дзьоб,
Як починає лет* [«Скок жердкою». 1, с. 53]

Відчуття руху в цитованому творі посилюється завдяки нерівному лівому краєві вірша, а в «Пісні змагунів» та «Бігові 1000 метрів» – ще й нерівновеликим рядкам та чергуванню дво- і трискладових розмірів.

Манеру письма Б.-І. Антонича в спортивних віршах вирізняють доречні алітерації та асонанси, домінування дієслів та дієслівних форм над іншими частинами мови, а найголовніше – органічне сполучення спеціальних термінів із діалектизмами або архаїзмами. Як-от у перших трьох поезіях із «Бронзових м'язів»:

...Ратище в руках нам свище / Й пестить ляском диск,

*Понад гуркотливе грище / Кулі срібний блиск
Й має м'яко м'яч* [«Пісня змагунів». 1, с. 51]

...Кудою гляну, кудою гляну – / Тисяча очей в імлі

Поглядів банить п'ястук, / Батоги вигуків тнуть,

Гарпуни люті, злі.

...Я ніколи не стану, я ніколи не стану,

Як биндочку мети прорву, / В синій обрії розтану [«Біг 1000 метрів». 1, с. 53]

*Угору стрелив скок. / Штовхнув себе, й ворину
Відкинула назад рука...* [«Скок жердкою». 1, с. 53]

На противагу цьому, в наступних трьох поезіях ритми урівноважуються, строфи постають більш упорядкованими, інтонація – «спокійнішою», притому образність лишається «античною», і все це наближає твори до неокласичного стилю:

Гляджу захоплений по оболоні

І слова вигукнути з уст не можу,

Гляджу на тебе, горду, гарну, гожу,

І як стоїш, застигла у розгоні,

Струнка Діано з місяцем в долоні

[«Дівчина з диском». 1, с. 54]

Мірні, рівні, певні, круглі рухи,

Білі плями на міністїм полі,

Аж здається, що безжурні духи

Грають жеребом своєї долі

[«Сітківка». 1, с. 54]

Нарешті, «Змагання атлетів» – єдиний в усьому циклі віршів **сонет**. Як відомо, сонет дає можливості залагодити суперечності, це художницьке збалансування стабільного й змінного; це особлива інтенсивність і концентрація матеріалу. Сонет – це особливе стильове мислення, яке привертає увагу передусім поетів усе-таки раціоналістичного складу, попри певну консервативність (канонічність), у сонеті закодована іманентна здатність до самооновлення, що є підставою для його вічного

переосмислення [15, с. 147]. «Змагання атлетів» Б.-І. Антонича, у якому оповідь ведеться від першої особи – учасника ігор (на відміну від першої особи-глядача у «Дівчині з диском»), починається з апріорі тривалого поєдинку борців, який описано самим лише першим катреном:

*Пухке лице судді, неначе в бонза, /
Та свиставки пронизливий сигнал,
Захоплення в очах довкола пал, /
І плескіт рук, і мого тіла бронза...* [1, с. 54]

Уже з другого чотиривірша у творі сполучаються зовнішній та внутрішній виміри оповіді. Оповідач, який здобув перемогу у двобої, розривається між суперечливими емоціями – душевного піднесення від звитяги й співчуття переможеному, «поваленому у подвійному нельзоні»:

*Я – грецький бог з античної статуї – /
Виходжу з жестом гордої поваги,
Дарма що оплесків гудуть ще струї. /
Несу здобуту чарку в свій притин,
Я хочу пити, я горю від спраги, /
До уст бокал підношу – в нім полин* [1, с. 55]

І саме ці вагання відбито предметною деталлю, яка проходить градацію за семантичними відтінками: «**келіх** побіди» надалі перетворюється на дещо знижену за стилістикою «чарку», а потім на нейтральне «бокал».

Водночас дія у спортивній ліриці Антонича розвивається не лише на стадіоні. Описи зимових ігор «на пленері» – у лісі або місті – сповнюють новими художніми прийомами, серед яких чільне місце посідають поетична градація та каталоги (характерно – прислівників, що сугестує інтенсивність руху та його напрями):

*На кичери, гори, ліси, / Мілкого срібла басейни –
Навпрошки, навскоки, навкоси,
Навпрямки, навперейми!*

[«Лещетарі». 1, с. 269]

*Праворуч, напрямки, ліворуч, поруч себе, гей!
Навприсядки, навсидячки, навстоячки, навтіки,
Сріблястий сміх, іскристий біг, барвистий ніг трохей.
Гей, скільки радощів, весілля, щастя, сміху, втіхи!*

[«Ковзани». 1, с. 266]

Окрім значної кількості індивідуально-авторських природних порівнянь і паралелізмів («так птах підносить дзьоб, / як починає лет», «Рука пташину легкість вкрала перцям», «на крилах лещет, / наялозених маззю»), Антонич доцільно вживав у спортивних контекстах літературознавчу термінологію. Прикладами такого мистецького синтезу є образи «наш залізний **ямб**», тобто кроки атлетів,

у «Пісні змагунів», «**гекзаметр** рук і ніг» у вірші «На старт», «барвистий ніг **трохей**» (синонім хорей) у «Ковзанах». Окрім того, що просодичні терміни тут набувають якісно нових конотацій – символів руху, вони, на думку автора цієї статті, є чинниками укорінення та переосмислення грецьких традицій як атлетизму, так і віршування на українському ґрунті.

Поширеним мотивом сучасної української літератури став **футбол** – у поезії («Футбол в тумані» Ліни Костенко, «Дитячий футбол 55-го року» В. Голобородька, «Динамо-86» Д. Лазуткіна), прозі (збірка оповідань «Маленька футбольна команда» Ю. Щербака; трилогія «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка, особливо друга та третя частини, в яких описуються матчі – професійний і дилетантський; гуморески «Ще раз про футбол» С. Павловського, «Сон у ногу» К. Світличного; антологія «Письменники про футбол»), рідше драмі (фінал «Мини Мазайла» М. Куліша).

Водночас деякі його концепти – найменування спортивних атрибутів і аксесуарів, прийомів та манер гри – виходять за суто футбольні межі й набувають набагато серйознішого, навіть філософського звучання. Ольга Харлан небезпідставно заявляє про інтенсивну метафоризацію «гри мільйонів» у сучасній літературі, виокремлюючи такі різновиди метафор: *футбол як життя; футбол як дружба; футбол як метафора дитинства і дорослішання; футбол як кохання* [23, с. 94–95].

Можна розвинути один із зазначених концептів у «метафору обірваного дитинства і передчасного дорослішання»: взірцем тому є верлібр «Дитячий футбол 55-го року» В. Голобородька, у якому на повен зріст постає проблема «дітей війни», загибелі багатьох маленьких українців унаслідок активних бойових дій. Тут ідеться саме про 1955 рік, тобто про 10–14-річних підлітків, серед яких недостатньо гравців для двох команд:

Підійдуть до однієї хати:

«Тітко Ганно, пускайте свого сина / з нами у футбол грати!»

«Ой, діточки, немає синочка, / мені помічника, а вам – воротаря».

«Можє, він вівці із татом до заходу сонця пасе?»

«Ні, мої босенькі, / пішов тато наш у війну на Дон та й не повернувся, / і синочка за собою повів, грайте самі, без голкіпера» [5, с. 289].

Так само відповідають дітям і тітка Оксана, і тітка Катерина, чиї чоловіки загинули на Дніпрі та на Дунаї, – у такому ж народнописенному ключі, доповненому футбольними термінами (корнер, форвард, аут, гавбек). Подібний стиль

вірша спричинює ще більший трагізм оповіді – на тлі узагальненого сприйняття дитячого футболу як однієї з найвеселіших ігор.

Хоча здебільшого інтонації «футбольних» поезій – піднесені, гумористичні, а інколи й містичні. Так, нерозривний синтез футболу, мистецтва та містики утверджено в поезії Ліни Костенко:

*Футбол в тумані, де гравець, як мім –
То, може, найдивніша з пантомім...*

Крилатим уже давно став вислів: «Матч відбудеться за будь-якої погоди». Звісно, будь-яке погіршення погодних умов (дощ, сніг, туман, сильний вітер) зумовлює значні проблеми для гравців, як і для відвідувачів. А якщо йдеться про туман, який знижує видимість, то це приводить до появи у хронотопі стадіону нових образів – можна сказати, фантомів:

*В туман кричать незримі глядачі –
Повсюди їм ввижаються м'ячі...
В туман-траву стрибає воротар –
Ловити м'яч, який не пролітає...*

Знову-таки, як у віршах Антонича, за допомогою нанизання дієслівних конструкцій оповідачка сугестує відчуття не лише руху, а й напруженості і водночас – нівелювання усталених канонів гри:

*Свистить суддя. А власне, в чому справа?
В тумані гра, то гра уже без правил...*

А відтак поезію Ліни Костенко можна зарахувати до жанру віршованої новели з гумористичним звучанням, Wendepunkt якої міститься буквально в останньому двовірші:

*Оце подача! – вигуки в юрбі.
Забив прекрасно. Шкода, що собі [10, с. 317]*

Інтернет-поезія, яка склала особливий масив української літератури початку XXI століття, дозволяє провести паралелі між інтерпретаціями спортивних образів у ліриці як професійних поетів, так і amatorів, які здебільшого виступають під псевдонімами. Атмосферу футбольної гри, зокрема Чемпіонату світу 1986 року у Мексиці, переконливо візуалізовано у вірші «Динамо-86», автор якого – Дмитро Лазуткін – сам є фаховим спортивним коментатором:

*Неймовірно, як таке стається, / Ніби всі зусилля нанівець –
Але мить – і вибухає серце, / Й не одне – а тисячі сердець! [12, с. 57]*

Професіонали стверджують: щоби стати класним футбольним коментатором, треба мати не лише добре поставлений голос і розумітися на правилах гри, а й досконало знати кожного спортсмена, його біографію, характер, особливості становлення кар'єри – аби не припуститись помилок у коментуванні, але витворити для глядача цілісний образ гравця та гри. Що, без сумніву, вдається Д. Лазуткіну, який зумів синтезувати спортивний «драйв» із ностальгійною інтонацією, передати читачеві ці відчуття через нанизання природних деталей, емоцій та персоналій відомих футболістів:

*...Вижухла трава і теплий клаптик – / Не пали бадилля, Балтача!
Яремчук, Заваров і Беланов, / М'яч, який у сітці мерехтить.
Класно бути молодим і п'яним, / Серед потрясінь і лихоліть! [12, с. 57]*

Належне місце в цих рядках посіли Олександр Заваров – один із найкращих голеадорів тогочасного київського «Динамо» та Ігор Беланов – володар «Золотого м'яча» 1986 року, який відзначився низкою ефектних гольових передач і результативних ударів по воротах у мексиканському мундіалі. У доволі цікавому контексті виступає образ Сергія Балтачі, що й справді «палив бадилля» своїм швидким бігом по футбольному полю, – зокрема, завдяки римі «спогадів солодка алича».

І ця сув'язь персоналій та атрибутів, урешті-решт, вивершується в емоційно наснаженому висновку:

*...Щастя було голим, було – голом! /
Ми запам'ятали ці голи!
Коли ніжність у сльоті горішній /
Замітає втомлені сліди...
У однім строю – святі і грішні, /
У одній команді – назавжди [12, с. 57–58].*

Такий само філософічний зміст, увиразнений незвичайною просодією та специфічними термінами, має поезія «Теніс», опублікована на порталі «www.poetryclub.com.ua» під псевдонімом «Писаренчиха»:

*Відношення – це теніс. Сет за сетом /
Подаємо, приймаємо подачі.
Технічність дій рятує тут моментом,
Та мислення приносить лиш удачу... [21].*

Людські стосунки (або, за лексикою авторки, «відношення») вельми часто порівнюють у поезії з грою у м'яч – тенісом, регбі, пінг-понгом або подібними. У даному разі можна виокремити й потребу сумістити в індивідуальних стосунках рацію та емоцію, що помітно у другій строфі:

*Прорахувати на що здатен інший, /
Зіграти так, як він і не подума.
Обличчя цеглою: можу ще більше. /
Завжди тут виграє стратегій сума...*

Дещо нерівномірний темпоритм вірша (правильний п'ятистоповий ямб у 1-му, 2-му та 4-му рядках), застосування просторічних висловів («обличчя цеглою», «подума» замість «подумає») контрастує з доцільним висновком: «Завжди тут виграє стратегія сума». У завершальній строфі ці «стратегії» розшифровуються як бінарна опозиція:

*Можна катати м'ячика ліниво, /
Від часу час, аби не сіли мухи.
Можна одне одному чухать спину. /
У кожного своя потреба руху* [21].

Слід зауважити, що в цьому останньому рядку актуалізовано сковородинське «Життя – це рух, а рух – це турбота».

Неможливо оминати увагою й **спортивне рибальство** як переосмислений на сучасному ґрунті промисел наших предків. Метою рибальства спортивного стає не стільки виловити певну кількість риби, скільки показати вправність володіння снастями та усвідомити зв'язок людини з природою (квінтесенцією цього виду спорту є правило «спіймав – відпустив»). Так, верлібр В. Голобородька «Рибалочка: птах, який морозить воду на кригу» з циклу «Українські птахи в українському краєвиді» (1999) – експресивний поетичний текст, збудований на спостереженнях, міфічних уявленнях, словесній грі, синтезові мистецтв:

*Рибалочко, рибалочко..., / ... ти ловиш рибу,
і я ловлю рибу:
я – рибалка Васильок, а ти – рибалка Іванок...
обидва ми рибалки, / обидва ми ловимо рибу
в охотку,
тож ми обоє – спортивні рибалки...* [6, с. 89].

Основне навантаження образу витримано у міфічному ключі, але сам образ подекуди розбудовується за «сучасними ментальними технологіями» [18, с. 150]. Такою технологією в циклі В. Голобородька доцільно визначити контамінацію фольклорних жанрів – прислів'їв і приказок, загадок, скоромовок, словесних ігор, замовлянь – із новітніми реаліями людського буття [16, с. 275-276]. У цитованому вище вірші встановлено асоціативний зв'язок «спортивного рибальства» з концептами «змагання», «стадіон»:

*... хто ти: / чи то спортивний рибалка,
чи то змагун у швидкості лету над водою,
чи то глядач, який голосними криками вітає
змагуна...* [6, с. 90].

Тут розвивається «спортивна» тематика, задана в українській поезії початку ХХ століття циклом «Бронзові м'язи» Б.-І. Антонича, про який ішлося вище. У «Рибалочці...» В. Голобородька «ускладнене поняття добра і зла» – один із концептуаль-

них проявів закону боротьби та єдності протилежностей. «Спортивний рибалка» – зимородок може бути водночас і мисливцем, і здобиччю, *проявом* зла щодо риби й *жертвою* зла – хижака:

*... ти – птах, який забарвлений у кольори відсутності:
шуліка – ворог твій – згори тебе не бачить,
бо ти синій, як плесо,
а верховодка, за якою ти полюєш, знизу тебе
не бачить,
бо ти темний зі споду, наче листок на дереві...*
[6, с. 90–91].

Окремий масив в українській «спортивній» поезії становлять **шахові** образи та концепти. Тут ключове місце належить Вікторіві Капусті з його збіркою «Картагий материк» та Анатолієві Мойсієнку – авторів книги «Шахопоезія», назву якої можна безпідставно визнати новим термінологічним маркером особливого гатунку віршування (унікальний різновид верлібру, в якому синтезовано елементи мистецтва, спорту та науки). У шахопоезіях А. Мойсієнка, за жанром – філософських роздумах, батальних сценах і навіть пейзажних замальовках, виразно проглядається підтекст – «красивий розв'язок» шахової задачі:

*Метелик блакитний / гойдається / на шумнім
потічкові.*

1. Фb3? / 1. Фb5!

*Хтось греблю загатить / в одному місці /
(1. ...d5, d3) –*

*У другому / хвилею / знесе загату / (2. Ф : e2,
Фс4х).*

*І лиш / метелик блакитний / буде гойдатися /
на шумнім потічкові* [14, с. 184–185].

Відтворення занотованих ходів на завершальній діаграмі дозволить глибше усвідомити зміст самого вірша, головна ідея якого (а також кодованої ним комбінації) – неминучість поразки за будь-якої тактики захисту.

Значна частина візуальних шахопоезій є зашифрованими афоризмами, в яких суміщення фразеологічних зворотів та прислів'їв дозволяє тлумачити кожне з них по-новому, творячи нову образну сув'язь:

І троянському коневі / в зуби / не дивляться...

Бо лише потім / дізнаються, / що він – троянський [14, с. 160–161].

У шести рядках інтерпретовано водночас три культурологічні мотиви: ідіому «Троянський кінь» як синонім хитрих дій, підступних засобів боротьби; прислів'я «Дарованому коневі в зуби не дивляться» як настанова не нехтувати й не критикувати подарунки; а також класичну шахову ком-

бінацію, при якій білі значно меншими силами дають мат чорним саме за допомогою коня.

Своєю чергою, Віктор Капушта у «Картатому материку» проєціює етапи людського життя на шахову комбінацію, а також на театральне дійство (сонет «У затінку любові»), сполучаючи відповідні терміни за допомогою питальних і окличних синтаксичних конструкцій:

*... У світлотіні – шахове наймення. /
Відтоді біг зигзагом доли кінь...
І нас рокірував на непокинй /
За двадцять дев'ять днів до рівнодення.*

*«Не життєлюб? Авжеж! Та любий скін /
У затінку Любові». – «На поклін!»
Цугцванг на біс. Завіса. І знамення /
З'єднає світлотінь і рівнодення [9, с. 20]*

Як і в А. Мойсієнка, цитований сонет супроводжується діаграмою шахової партії та нотацією різноманітних способів постановки мату за 4 ходи [див. 9, с. 21]; своєю чергою, ці чотири ходи можливо співвіднести не лише з чотирма етапами життя – дитинством, юністю, зрілістю та старістю, – а й із чотирма порами року, на що й натякає іменник «рівнодення».

Автор цієї статті також робить свій внесок у розвиток спортивної образності у сучасній українській поезії, засновуючись на реальному факті будівництва у китайському місті Гуанчжоу стадіону у вигляді квітки лотоса [22]. Тут традиційна для східної поезії перлина ототожнюється з футбольним м'ячем, а сленгові звороти спортсменів («сухий лист» – специфічна манера подачі кутового удару, «свічка» – різкий злет круглого угору, «дріботіння», точніше дриблінг – спосіб ведення м'яча) обіграно як її перетворення:

*Промовив Будда: «Диво, яв'ю стань!» –
Явився лотос у китайським краї.
А в нім така перлина визріває,
Що їй замало звичних порівнянь.*

*Не з блисками морського водограю,
А в шестикутну чорно-білу грань –
Не просто поєднання Їнь та Янь,
А цілий світ, що погляди вбирає.*

*«Сухим листом» у кут воріт летить,
То «свічкою» засвітиться на мить,
То «дріботить», мов те дитя слухняне, –*

*Так, справді чарівна перлина ця!
Та чим вона в наступну хвилю стане –
На те вже воля вправного гравця [17].*

Висновки. Спортивні мотиви у сучасній українській поезії – тема, яка ще чекає ґрунтовного розгляду, однак ті твори, у яких їх ужито, являють читачеві великий діапазон їх інтерпретацій – від художніх деталей до філософем, співвідносних із етапами людського життя, емоціями та роздумами. Так, Богдана-Ігоря Антонича – знакового представника лірики українського модернізму, відкритої до засвоєння та перетворення концептів із різних сфер діяльності людини, – слушно вважають піонером вітчизняної «спортивної поезії», репрезентованої циклом «Бронзові м'язи» з книги «Привітання життя». Справді, усі шість поезій циклу не лише різноманітні за просодичним оформленням, яке покликане сугестувати реципієнтові атмосферу руху або споглядання, а й надають нових значень спортивним реаліям, уводячи їх у контекст порівняння з природними образами.

Футбольний «кластер» сучасної української поезії представлено багатьма відомими (Ліна Костенко, В. Голобородько) та менш знайомими (Д. Лазуткін) іменами. У їхніх творах ключовими виступають найменування ампула гравців (голкипер, або воротар, захисник, хавбек, форвард) та пов'язані з ними персоналії видатних спортсменів, прийоми гри (удари по воротах, подача корнера, вкидання аути), і всі вони, увиразнені двоскладовими віршовими розмірами – ямбом або хореем – сполучаються у семантичній тріаді «споглядання / напруження / піднесення», характерній і для будь-якого справжнього футбольного матчу. Осібно тут стоїть лише «Дитячий футбол 55-го року» Голобородька, що його, зважаючи на низку деталей та образів, можна прилучити навіть до жанру реквієму.

Не оминають українські митці й поетизації інших видів спорту – тенісу, бадмінтону, рибальства, а також шахів. Останній із перелічених позицій автори віршів (А. Мойсієнко, В. Капушта) приділяють увагу не просто як спортивній і водночас інтелектуальній грі, або як різновидові мистецтва, а й визнають її можливість сполучити елементи зовнішньої та внутрішньої боротьби через поєднання вимірів словесного та візуального (діаграма шахової партії, послідовність ходів).

Загалом масив української спортивної поезії не вельми значний за обсягом, але дуже розмаїтий за формозмістом. Передусім це варіювання просодичних вимірів – від традиційного для дитячого вірша чотиристопного хорєа до зрілого верлібру. Репрезентовано всі види римування – точне, приблизне і неточне, кінцеве та внутрішнє, оригінальне («бронза – Бозна» в Антонича,

«алича – Балтача» у Д. Лазуткіна, «кінь – непокин» у В. Капусти) та зужите («гол – футбол», «подача – удача»). Шахопоезіям А. Мойсієнка та В. Капусти притаманне поєднання словесного та зорового елементів; своєю чергою, строфобудова деяких віршів Антонича включає зоровий елемент як прихований, помітний лише у чергуванні рядків

різної довжини або нерівному лівому краю вірша. Водночас хоч яким (описовим, медитативним чи агітаційним) є наснаження українських спортивних віршів, об'єднавчим для них усіх виступає лейтмотив **руху** – як власне фізичної активності, так і сковородинського «руху душі», без якого неможливе життя.

Список літератури:

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія (Модерністична поезія ХХ століття). Київ: Веселка, 2003. 352 с.
2. Базилевський В.О. Розуміння поезії. *Неопалима кутина*. 2007. №3/4. С. 141–156.
3. Булатова М., Радченко Л., Єрмолова В. Олімпійський спорт у системі гуманітарної освіти (український досвід). *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2020. Т. 2. С. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2020.2.105-115>
4. Буценко А. Воєнізація фізкультури. *Культура і побут*. 1927. №28. 2 серпня. С. 1.
5. Голобородько В. Летюче віконце. Київ: Либідь, 2005. 463 с.
6. Голобородько В. Слова у вишиваних сорочках. Київ: Укр. письменник, 1999. 110 с.
7. Ільницький М.М. Філософія «бронзових м'язів»: Богдан-Ігор Антонич і Казимеж Вежинський. *На перехрестях віку. Кн. 1*. Київ: Либідь, 2008. С. 728–749.
8. Ільницький О. Український футуризм (1914–1923) / пер. з англ. Р. Тхорук. Львів: Літопис, 2003. 456 с.
9. Капуста В. Картагий материк. Веб-сайтська історія. Сонетний гамбіт. Київ: Укр. письменник, 2003. 72 с.
10. Костенко Л.В. Триста поезій. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2019. 416 с.
11. Кудряшова О.В. «Сонцем загоню найвищий гол»: зміст і форма поетизації спорту в українському футуризмі. *Sport w literaturze i kulturze. Tom II serii «Problemy współczesnej humanistyki» (II)*. 2016. Р. 59–69.
12. Лазуткін Д. Динамо–86. *РиМова. Антологія поезії*. Київ: ТОВ «Поліпринт», 2021. С. 57–58.
13. Літературознавча енциклопедія. Т. 1: Аба – Лямент / за ред. Ю.І. Коваліва. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 602 с.
14. Мойсієнко А.К. Вибране. Київ: Либідь, 2006. 528 с.
15. Науменко Н.В. Концепти життя і творчості поета в сонетній жанрострофі. *Питання літературознавства. Науковий збірник*. Вип. 90. 2014. Чернівці: Вид-во ЧНУ, 2014. С. 144–155.
16. Науменко Н.В. Серпантинні дороги поезії: природа та тенденції розвитку українського верлібру. Київ: Вид-во «Сталь», 2010. 518 с.
17. Науменко Н.В. Чудесний лотос. URL: <http://rivnodennya.in.ua/naumenko/chudesnyj-lotos/>
18. Пастух Т. Поезія як свято мови: Етимологія «Українських птахів» В. Голобородька. *Дзвін*. 2003. №3. С. 148–152.
19. Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 320 с.
20. Поліщук В.Л. Вибране / упоряд. З. Суходуба. Київ: Рад. письменник, 1987. 317 с.
21. Теніс. URL: <https://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=828844> (дата звернення 13.07.2024)
22. У формі лотоса: фото найбільшого футбольного стадіону у світі з Китаю. URL: https://house.24tv.ua/formi-lotosa-foto-naybilshogo-futbolnogo-stadionu-sviti-kitayu_n1345694 (дата звернення 07.07.2024)
23. Харлан О.Д. Футбол як метафора: літературні контексти шкіряного м'яча. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць* / за заг. ред. О.Г. Шостак. Київ: Талком, 2020. С. 92–96.
24. Штолько М.А. Футбол і сучасна українська література (на матеріалі видання «Письменники про футбол»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 31(70), №4. Ч. 4. 2020. С. 75–79. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-4/13>
25. Sharp, N.C. Poetry and Sport. *British Journal of Sports Medicine*. 2000. Vol. 34. P. 417–472.

Naumenko N. V. SPORTING MOTIFS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN POETRY

The author of this article made an endeavor to constitute the specifications of the sporting imagery in contemporary Ukrainian poetry. The need for such a research was determined by the fact that Ukrainian literature comprises a lot of verses about sports; however, almost all of them are related to children's poetry, what would mean that they have got the distinctive generic, stylistic and substantial traits and hence the sporting motifs mostly serve as autologic details and barely transform into images or symbols.

Due to the close reading of the texts, there was observed that, notwithstanding the variety of Ukrainian poetic imagery at the first third of the 20th century (urban, maritime, technical etc.), the sporting motifs appear to be sporadic – first of all, in lyrics by B.-I. Antonych (“Bronze Muscles” cycle from the debut collection “Greetings to Life,” several verses out of the collections), and by futurists (M. Semenko, G. Shkurupyi, V. Polischuk). The next period of sports theme actualization in Ukrainian literature is the second half of the 20th century – with football (Lina Kostenko, V. Holoborod’ko), chess (V. Kapusta, A. Moysiienko) and some other sports for the leading motifs.

The development of poetry about sports at the beginning of the 21st century was benefitted by the Internet: many websites publish the great deal of verses by either professional or amateur poets, but the common factor for both massifs is the special junctions of natural details, sporting concepts and personalities of the famous ‘stadium actors’ to create the integrate picture of sporting and thenceforth cultural life in Ukraine – moreover, of several periods simultaneously.

Overall, it is confirmed that the segment of Ukrainian poetry about sports, though not so capacious in volume, is quite various in formal (prosody, composition, imagery, artistic language) and substantial (theme, problem, ideas) characteristics, which fact allows speaking about actualization of the common concept ‘movement,’ particularly the internal movement of human soul and its expression in words and emotions in the poetic form.

Key words: *Ukrainian literature, poetry, form-and-substance, imagery, motif, sports, artistic synthesis.*

Пухонська О. Я.

Національний університет «Острозька академія»

ТРАВМАТИЧНІ ВИМІРИ ВІЙНИ У КНИЗІ ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА «ПІСЛЯ 24-ГО»

У запропонованому дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід до інтерпретації літературного тексту як твору війни, що виходить поза межі власне мистецтва слова. В основі виникнення і написання такого тексту – травматичний досвід українців, пов'язаний передовсім із повномасштабною воєнною інвазією росіян у лютому 2022 року. Владислав Івченко є одним із перших українських письменників, хто активно включається у процес пошуку необхідної мови, здатної найбільш точно передати афективну природу шоку, пережитого 24 лютого як на індивідуальному рівні практично кожним українцем, так і на рівні національної культури. З іншого боку, ситуація накладається на уже напрацьовані від 2014 року механізми культурної рецепції та інтерпретації війни, однак у багатьох ситуаціях дійсності, на які особливо звертає увагу письменник, ці механізми просто не працюють. Це свідчить про новий рівень травми, яка, відповідно, потребує нових підходів до розуміння й ословлення.

Основні дослідницькі акценти у статті зосереджені і на процесі пошуків літературою мови актуальної війни, і на особливостях персонажів, зокрема на емоційному проживанні ними цієї трагедії, і на видах та специфіці травматичного досвіду українців на фронті, в тилу, поза межами України тощо. Авторка студії розглядає збірку оповідань Івченка як палітру скалічених доль, перекреслених перспектив і, водночас, як свідчення консолідації суспільства, зростання національної самосвідомості українців та доходження до голосу молодого покоління, що активно заявляє власну ідентичність і бере на себе відповідальність за майбутнє своєї держави.

Однією із нових тем у літературі війни після 24 лютого 2022 року стає вимушена еміграція українців здебільшого до країн Заходу. В. Івченко у цій книзі не оминає увагою образу української жінки-біженки, перед якою стоїть чимало незнаних досі викликів і випробувань.

Ключові слова: література, війна, травматичний досвід, вимушена еміграція, ідентичність.

Постановка проблеми. Історія літератури, як історія загалом, засвідчує, що кризові етапи функціонування людства рідко супроводжуються численними культурними рефлексіями, зокрема й літературними інтерпретаціями. Навіть Друга світова війна, яку донедавна вважали чи не найбільшою катастрофою людства за останнє сторіччя, стала об'єктом масових мистецьких рефлексій лише по її закінченні. Звісно, поодинокі тексти культури з'являлися у процесі її тривання, однак переважно це були ідеологічно заангажовані твори (фільми, літературні сюжети, картини), які мали конкретну ціль – підтримати бойовий дух як серед вояків, так і серед цивільного населення. І йдеться тут про різнонаціональні контексти, чи, радше про універсальне явище творення культурного тексту війни.

Російсько-українська війна, що триває від 2014 року, а в лютому 2022 року перейшла на етап повномасштабної воєнної інтервенції ворога, сформувала оригінальний в історії прецедент «писання війни» тут і тепер фактично у масовому

вимірі. Це явище підтверджує міркування Рона Кепса, щодо важливості й ефективності літератури війни також і у протистоянні із ворогом. Літературний текст дослідник прирівнює до зброї на відповідному полі бою [2]. За 10 років українськими митцями було сформовано повноцінний культурний дискурс російсько-української війни на Донбасі, що містив досить розлогі та різножанрові фільмографію, літературу, фотографію, образотворчі воєнні рефлексії тощо. Однак літературний контекст війни, закладений упродовж першого півріччя після лютневої інвазії 2022 року, за два роки українського протистояння перевершив усі історичні та сучасні показники. Особливість у тім, що в період суспільного переживання глибокого шоку, афективна природа якого полягала і в масштабах російської воєнної інтервенції, і в методах та наслідках окупації регіонів України, і у відкритих після звільнення деяких територій звірствах росіян, учинених проти цивільних мешканців, національна література змогла мобілізу-

вати ресурси і фіксувати, рефлексувати та аналізувати травматичний досвід, ословити який успішно не вдається досі ні професійною психологічною, ні політичною мовою.

Постановка завдання. Сприятливими у цьому випадку виявилися кілька важливих чинників. По-перше, уже згаданий досвід писання війни від 2014 року. Впродовж того часу українським письменникам вдалося виробити цілком дієві механізми літературної інтерпретації історичного досвіду та актуальної травми. Що більше, тексти війни писали як професійні автори, так і ті, кого мотивував безпосередня фронтова участь, коли література стала ще й інструментом самовимови в ситуації пережитої кривди. По-друге, як на мене, спрацювала генетична потреба самозахисту національної культурної свідомості, яка за останні десятиліття незалежності саме в літературі почала активно пропрацьовувати забуті чи насильно витіснені історичні травми, зокрема пов'язані із тоталітарним ХХ століттям репресій, геноцидів, утисків. Заборона говорити про власні кривди свого часу сформувала пам'яттєвий вакуум, який став вирішальною перешкодою на шляху до пострадянського одужання українського суспільства. І як тільки воно навчилося говорити про це мовою культурних текстів, будь-яка нова перешкода провокувала інтенсивний процес літературної самовимови, про що свідчить і Революція гідності і російсько-українська війна на Донбасі. По-третє, розвиненість і доступність інформаційних ресурсів, видавничих платформ чи навіть соціальних мереж сформували масового читача, спраглого на такий літературний продукт, який, почасти став альтернативним до офіційних джерелом інформації, а також запропонував словесне оформлення досвіду, який не кожному травмованому війною українцю (і не тільки) вдалося би проговорити. Варто також зауважити, що, на відміну від інформації за принципом *тут і тепер*, швидкоплинність і зміна якої не дає змоги подумати, літературний текст фактично дає змогу не лише співпереживати, а подивитися на війну збоку, осмислити й продумати особливості пережитого шоку й перспективу його переростання у травму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поява значної кількості текстів про війну зумовила дослідницьку необхідність їх інтерпретації. А тому сьогодні можемо побачити численні студії, присвячені вивченню літератури війни з різних наукових перспектив. Тут і окремі книги (Г. Улюри «Писати війну»), і критичні матеріали (І. Котика,

Д. Попіль, А. Кравченко), і наукові статті (О. Бондаревої, О. Галети, Т. Гребенюк, Т. Пастуха, Я. Поліщука та ін.).

Виклад основного матеріалу. Книга сучасного українського письменника Владислава Івченка «Після 24-го» одна із тих, які вийшли друком ще у 2022 році. Вона порушує надзвичайно широкий спектр проблем війни як на національному, так і на індивідуальному рівні. Автор рефлексує над досвідом різних учасників актуальної дійсності: і матері в тилу, і сина (чоловіка, батька, брата, друга) на фронті; і лікаря в тиловому шпиталі, і паталогоанатома у прифронтовому морзі. Івченко не оминає увагою, здавалось би, жодної більшою чи меншою мірою актуальної теми цього історичного протистояння. Деякі події його оповідань виходять далеко поза географічні межі України, однак не полишають її ідейного поля. На переконання Ігоря Котика, «спільне для всіх оповідань нещастя війни не робить книжку тенденційною, у різних творах воно по-різному дає про себе знати, і зі створенням цієї доволі насиченої з художнього погляду панорами бід Владислав Івченко успішно впорався» [3].

З огляду на повищі розмірковування, у збірці оповідань В. Івченка варто виокремити кілька важливих проблемних моментів. По-перше, криза, а навіть видозміна цінностей людини ХХІ століття. І ця проблема виникає, зауважмо, не на хронологічному зламі епох, не у випадку поколінневих конфліктів чи геополітичних викликів. Усі ці чинники передбачають бодай найменший часовий етап підготовки людини. У цьому випадку йдеться про раптову й неунікненну ситуацію вибору, коли усталені до того часу цінності (дому, з усіма його фізичними й ментальними атрибутами, родини, з почуттями морального обов'язку відповідальності, освіти, подорожей, власне життя тощо) знецінюються, втрачаються чи ставлять людину перед ситуацією вибору: *або-або*. Вони за інерцією продовжують бути елементами людської самосвідомості, але ситуація їх втрати ціною збереження породжує і поглиблює до неосяжності питання цінності загалом. Прикладом є сюжет оповідання «Щасливець». Драматизм ситуації полягає у тому, що на розсуд удачі (підкидання монети) винесено життя когось із батьків молодого подружжя, яке пробує втекти з охопленого війною міста. Чиїх батьків (чоловіка чи дружини) вдасться забрати із собою, «вирішує» монетка, бо самі вирішити вони не мають сміливості / права. В автомобіль же вмістяться лише одні. Типова суперечка за мирних умов, на тлі окупованого простору – вражає.

Адже на кону не перспектива прогулянки вихідного дня, а питання життя і смерті. Жінка не може змиритися, що її мама й тато, за її переконанням, приречені, бо доля випала взятизі собою батьків Саші. Страх перспективи втрати іншого затіняє проблему: *чи вдасться їм самим виїхати з міста*, адже дорога евакуаційної колони – це потенційна дорога смерті. Автор у цьому оповіданні докладно описує, наскільки радикально за кілька днів змінюється сприйняття людиною смерті. Вона не жахає, а стає типовим атрибутом навколишнього простору. Про це свідчить і те, як родина оцінює ситуацію в селищі, і їхня дорога під час спроби виїзду, коли скрізь на узбіччях розстріляні авто і люди. Світ звузився до тісного простору салону їхнього авто, у якому – найцінніше: дідусь із бабусею, внук, мама і тато. Герої намагаються триматися за звичну модель довоєнного життя, у якому банальна на той час суперечка ведеться у тому ж тоні, але на тлі подій, що відбуваються довкола вона різко контрастує у вимірі життя-смерть.

Розв'язка сюжету «Щасливця» досить гостра і важка до сприйняття. На тлі суперечки про життя залишених в окупованому місті батьків Ані, родина потрапляє під обстріл. Гинуть усі, крім Саші. Здавалось, його пожиттєве везіння у цьому випадку зіграло патову роль, адже проблема, яку порушує автор як пріоритетну, полягає в екзистенційному питанні: «Як жити після всього цього?». І, вочевидь, ідеться не лише про героя «Щасливця», а, водночас, про українців, для яких травма цієї війни стає новим екзистенційним викликом.

Подібну дилему автор описує і в оповіданні «Жалко деда», загострюючи її намаганням дошукатися бодай чогось людського у ворогові. Парадоксом сюжету є те, що найбільш «людяний» учинок окупанта виявився у вбивстві діда, із яким він до того вів досить приємну розмову. Застрелив же його через те, що не хотів, аби дід побачив сліди знущань над онучкою, по яку старий, власне прийшов у окуповане містечко.

Зміна сприймання життя як цінності досить виразно прописана у оповіданні «Споручниця мертвих». Морг у прифронтовій зоні – як сучасний свід людських історій, що більше не матимуть продовження. Гостроти сюжету додає образ молоді красивої жінки-паталогоанатома, яка бере на себе умовну роль Харона. Життя для Ірен втратило будь-яке значення відтоді, коли на фронті зник її коханий Юрочка. Відтоді кожен загиблий солдат, що потрапляє о цього моргу – частина її життя, чи радше її смерті. Так, саме смерть стає для героїні цінністю, «найбезпечнішою штукою в світі», тим,

що звільняє від нестерпної невідомості, в якій опинилося більшість українських жінок, чоловіки яких – на фронті. Їхній актуальний побут – психологічна стагнація, перманентне очікування невідомого. Життя є залишається за кадром, за межею умовного до, бо про після поки що не йдеться.

Другий проблемний аспект книги Івченка пов'язаний із **поколіннєвим чинником**. Чимало текстів війни, які з'явилися після 2014 року почасти акцентували на тому, що це боротьба покоління, яке свідомісно формувалося чи вже й народилося в пострадянський період. І Революцію гідності, й війну на Донбасі більшість міленіалів сприймали як можливість виправити прорахунки батьків у процесі побудови громадянського суспільства і незалежної держави після 1991 року. Про це ми читаємо і в «Слідах на дорозі» Валерія Ананьєва, й у «Доці» Тамари Горіха Зерня, і в «Житті P.S.» Валерії Бурлакової. Така ж позиція звучить і у фільмі Ахтема Сеїтаблаєва «Кіборги. Герої не вмирають», зокрема у суперечці між героями Серпнем та Мажором. Однак, ані ті твори мистецтва, ні ті, що вийшли вже під час повномасштабної війни, в тому й книга В. Івченка, не заперечують факту, що на фронті опинилися як покоління дітей, так і батьків. На цьому свого часу досить виразно акцентував Борис Гуменюк у збірці «Вірші з війни».

Івченко досить часто акцентує, що у багатьох випадках для молодих ця війна спонтанна, а відтак шокуюча ще глибше. Із таким прикладом зустрічаємося в сюжеті оповідання «Юрчик». Його герой – Артем за позивним Поет – молодий інтелектуал, який «... не курил, перед їжею обов'язково протирав руки спиртовими серветками, не міг ходити до вітру на людях, до останніх днів користувався зубною ниткою і щодня мив голову» [1, с. 18]. Така поведінка, з одного боку, є виявом дисциплінованості характеру, але в шоківих умовах війни її варто трактувати радше як бажання зберегти зв'язок із нормальним життям, повернення до якого видається умовним. Попри романтичне прагнення боротьби за справедливість та поклик совісті не залишатися в окупації, юнак пізнає досвід, із яким не вміє собі поради: від фронтового побуту – до зустрічі із найжорстокішою смертю, якої навіть сформована людська психіка не може знести (смерть немовляти у матері на руках та її божевілля). Шок війни у найбрутальніших її виявах виявляє подвійне значення цієї ситуації. По-перше, романтичне прагнення героїзму та завоювання авторитету перед дівчиною, нівелюються і знецінюються на тлі воєнних реалій.

По-друге, війна чинить ефект передчасного дорослішання молодій людині, яка в досвіді одного бою проживає себе значно глибше, суттєвіше і більше, аніж впродовж кількох років. У фіналі наратор лише натякає на смерть героя. Втім, вона не конче мусить бути фізичною. Перспективи ментального здоров'я після близького досвіду смерті іншого (інших) досить невизначені.

Ця ж проблема є фундаментальною в оповіданнях «П'ята палата» і «Великдень Пацана». В обох текстах автор акцентує на юнацькому максималізмі, за яким – захоплення історичними битвами, дещо інфантильне прагнення повторити подвиг героїв-кумирів. Важливо, що розуміння цієї війни, як великої битви за екзистенційне виживання нації фактично стало основним рушієм участі у ній 20-літніх. Це дає підстави твердити, що, однак, попри тривалий і складний процес відродження національної ідентичності, вже це покоління її набуло, і саме не завдяки, а всупереч тим викликам, перед якими стояла українська держава впродовж трьох десятиліть незалежності. Що у першому, що в другому оповіданнях молоді персонажі прибирають собі войовничі давньоісторичні позивні – Атілла і Берсерк (хоча, старші побратими, не знаючи цього персонажа, уперто називали хлопця Пацаном). Автор презентує їх такими, що зовсім не бояться смерті, а, навпаки, уважають свою історичну місію – загинути в бою.

В обох текстах Івченко виводить на поле бою щонайменше два покоління українців. Батько Атілли гине у бою, тоді як син символічно отримує шанс на продовження боротьби. Пацана ж Івченко показує у контрастних ситуаціях із старшим побратимом – Дідом. Різниця полягає у сприйнятті війни як місії юнаком і як можливості заробити, використати, перетривати тощо старшим чоловіком. Проблема визначеної/невизначеної (гібридної) ідентичності зчаста відіграє знакову роль у подіях, що мають екзистенційне значення не лише для людини. У контексті поколіннєвого чинника цієї війни, письменник акцентує на мотивованості своїх персонажів, і, що важливо, саме молодь, попри недосвідченість та романтичну інфантильність, показує значно вищий ступінь мотивованості. Для представників цього покоління війна – не здатність проявити себе, а здатність себе знайти і утвердити.

І третій проблемний аспект книги В. Івченка – **власне травма війни у її різних виявах**. В основі усіх травматичних наративів – руйнування звичного світу і втрата як неодмінний атрибут цього світу. Сара Фелдінг вивчаючи причини, види та

особливості травми війни апелює до класифікації цього явища у дослідженнях професора-медика Джіма Джексона. Відповідно до неї, говоримо про: травму свідка війни; травму безпосереднього бойового досвіду; травму побаченого (убивства, поранення, скалічення); травма заподіяння болю чи вбивство; накази, які призводять до смерті чи кривди іншого [5]. Ця класифікація, звісно, не претендує на універсальність, однак до певної міри пояснює фундаментальні засади травми війни. Більшість із таких проявів спостерігаємо у поведінці й самопрезентації персонажів оповідань В. Івченка. Травма війни має кілька актуальних вимірів, які докладно прописує В. Івченко у кожному оповіданні окремо. Однак саме спроба відчитання цих різних вимірів травми дає підстави розглядати книгу як єдиний текст. Зауважимо, що у цьому випадку йдеться головно про психологічну травму. Покликаючись на висновки Джексона та на підставі змісту книги її основні виміри можемо дефініювати таким чином:

– фронтова травма і пов'язана із нею травма тилу;

– травма смерті;

– травма каліцтва;

– травма вимушеної еміграції.

Фронтова травма досить виразно прописана в уже згаданих текстах «Юрчик», «П'ята палата», «Великдень Пацана». Також її особливості прочитуємо у інших текстах збірки, таких, як «Кожна птаха співає – убий», «Монах». Здавалось би, явище очевидне, воїн, що віч-на-віч стикається із жорстокістю та смертю, при чому є водночас як об'єктом, так і виконавцем смерті, так чи так піддається руйнівному впливу травматичного досвіду. Що більше, коли йдеться про людину не підготовлену. Фелдінг зауважує, що навіть воєнна підготовка до війни не вбезпечує солдата від непередбачуваного виміру жорстокості, однак вона вселяє впевненість, м'язову пам'ять і стійкість [5]. Трагізм героїв В. Івченка якраз у тому, що війна застає їх ізненацька. Часто рішення йти на фронт, особливо у молоді, були спонтанними, спровокованими або ейфорією (як, наприклад у Пацана(Берсека), або страхом (як у Артема (Поета), рідше – свідомим почуттям обов'язку (як у Атілли чи Юрчки).

Дещо гостріше ця травма проявляється у контрастному зіставленні фронту й тилу. Із перших днів війни не було фактичної лінії розмежування. Вся країна була заатакована російськими ракетами різного типу і складно було передбачити подальший розвиток подій. Організація територіальної

оборони на місцях, комендантська година, сирени оповіщення, безперервні потоки вимушених переселенців транзитом зі сходу на захід, спонтанні волонтерські центри всю країну занурили у воєнний стан. Однак уявлення про мирне життя в тилу для солдата на фронті часом було суттєвим стимулом, аби перетривати. В оповіданні «Я не Толя» В. Івченко ілюструє приклад травми, яка поза межами фронту набуває глибшого виміру. Неготовність до війни, перманентне відчуття приреченості в зоні активних бойових дій мотивує героя Сашка бодай якось втекти, заховатися в тилу, перетривати цей жах. Утім за першої нагоди в тилу він зустрічається з тіткою загиблого солдата, яка приймає Сашка за нього. Біль втрати жінки, усвідомлення смерті на війні як повсюдного атрибута тилової дійсності переконує персонажа у неможливості жити із цим. Найджел Гант у дослідженні феномену травми війни доходить висновку, що, будучи свідком чи виконавцем убивства, об'єктом тортур, жертвою, чи очевидцем звірств супроти солдатів або мирних мешканців, індивід наражається на цілковите руйнування усталеної в його свідомості системи цінностей і переконань, що деструктивно впливає на ідентичність цього індивіда [6, с. 10]. Людина із фронтовим досвідом прагне до мирного життя, але бути в ньому – виклик не завжди під силу. Сашко робить вибір на користь фронту. Непропрацьований досвід війни прокує прагнення повернення в умови такого ж чи подібного досвіду. На цьому автор акцентує також і в оповіданні «П'ята палата» на прикладі персонажів Цибулі, Чая та Атілли. Зруйнована бойовими діями картина світу не співмірна із життям у тилу. Що більше, скалічені демобілізовані побратими, незвичні військові некрополі та місця пам'яті практично у всіх населених пунктах країни, траурні вдови, батьки, діти – це перманентне нагадування ціни власного життя, особливо для солдата, який пізнав досвід фронту. Тому повернення на війну для згаданих персонажів означає можливість віднайдення середовища комфорту, але комфорту нетипового – на межі життя і смерті.

Із триванням повномасштабної війни ще у 2022 році лінія фронту окреслилась чіткіше, визначивши власне території бойових дій. Тил потроху стабілізувався. Втім, не зважаючи на те, що вже з перших днів Україна зазнала суттєвих людських втрат, що не могло не травмувати усе українське суспільство, воїн із фронту, хоч і ставав об'єктом народної героїзації, водночас відчував подвійний вимір власної травми. По-перше, уже згаданий досвід бойової дійсності не міг забезпе-

чити навіть найменшої ментальної стабільності; по-друге, життя поза межами фронту часом сильно резонувало із набутим досвідом. У цьому контексті маємо приклад зворотного виміру тилової травми – незручності людини війни у суспільстві поза фронтом. Джудіт Герман зазначає, що «навіть ті солдати, яких уважали героями, досить часто скаржилися на суспільну незатребуваність правди війни» [7, с. 8]. Такий досвід цілком пізнаваний, особливо у контексті війни в Афганістані. Проблему дисонансу уявлень та дійсності ветерана тої війни досить детально прописує Василь Слапчук у прозових текстах, що є нарацією його особистого досвіду. Із подібними ситуаціями зустрічаємося у творах російсько-української війни на Донбасі, зокрема в «Житті P.S.» Валерії Бурлакової.

В. Івченко дещо в іншій манері презентує тилову травму сучасного українського воїна. У випадку його текстів браку часової дистанції, аби контраст між фронтом і тилом набув помітних обрисів. Однак його герої відчувають себе дуже некомфортно поза межами бою навіть у родинному колі. Оповідання «Ця невдала поїздка в тил», наприклад, порушує проблему травматизованої особистості як на прикладі воїна, так і його дружини. Жінка не може сприймати/прийняти чоловіка як свого, потенційно вбачаючи у ньому мертвого. Відповідно чоловік відчуває себе чужим, не бажаним. Стосунки, між якими – війна, виявились паралізовані страхом смерті як на емоційному, так і на фізичному рівні. За Н. Хантом, зруйнована картина світу травмованого солдата веде за собою руйнацію сім'ї, дружби, зневіру у майбутньому і в безпеці життя загалом [7, с. 10]. Власне, у цьому тексті, так і в оповіданні «Я не Толя» саме травма смерті, яка фактично стає узагальненою, адже із кожним загиблим солдатом вона поширюється на все більшу кількість людей у тилу (родичів, близьких, знайомих) й на фронті (побратими) абсолютно видозмінює позафронтову дійсність, не даючи в ній почуватися стерпно ні військовим, ні цивільним. Разом із тим травма смерті об'єднує як цивільних, так і військових, запобігаючи перспективі загального неприйняття військового в тилу як потенційної загрози нагадування про травму війни.

Особливо глибокою і фактично невеликою психологічно є людина фізично скалічена війною. Бо, якщо ментальну травму за необхідності можна маскувати, то фізична травма прирікає людину на буття іншою особливо в середовищі, де не завжди є відповідні умови для стерпного функціонування. В уже неодноразово згадуваному оповіданні «П'ята палата» В. Івченко презентує кілька важли-

вих образів людей, які, скалічені фізично, втрачають ментальні орієнтири і цілі життя. Образ Васі, який дивом вижив після осколкового поранення в голову, особливо промовистий. У цьому типажі автор порушує проблему травми з кількох важливих перспектив. По-перше, втрата частини мозку призвела до втрати пам'яті, але спровокувала пам'ять генетичну. Чоловік мав особливість, якою помітно вирізнявся від пацієнтів п'ятої палати: він збирав і ховав цигарки, а також сушив на батареї хліб і також ховав його у великих кількостях. Травма пережитого на фронті хоча й не мала чітко виражених спогадів через утрату пам'яті, однак спровокувала інстинктивну потребу забезпечити себе тим, що дасть змогу перетривати фізично (хліб) і ментально (цигарки), коли найелементарніші засоби до існування можуть бути не доступні. Сягаючи дещо глибше, маніакальну потребу Героя накопичувати хліб можемо потрактувати і як відголос генетичної пам'яті. Вася родом із села на Черкащині. Теоретично його предки могли бути жертвами Голодомору 1932–33 рр. Саме ця не пропрацьована травма минулого сьогодні знаходить свій відгомін у несвідомій ментальній поведінці багатьох сучасників. Інстинкт самозбереження від голодної смерті, страх якої закладений в українців генетично цілком імовірно спрацював у ситуації, коли свідомість не має доступу до раціонального пояснення відчуттів і переживань персонажа.

Ще один цікавий образ, що його описує автор у цьому оповіданні – Цибуля. Чоловікопінняється в цій палаті також після серйозного поранення. Його ж випадок демонструє свідому травму, що позбавляє його перспективи повноцінного життя. Внаслідок поранення Цибуля втрачає геніталії. Гостроти ситуації надає те, що вони із дружиною не встигли народити дітей. Цибуля трактує подальше життя як таке, що втратило будь-який сенс, а тому намагається покінчити життя самогубством. Його вчинок добровільної участі у війні заради майбутнього призводить до того, що у нього особисто цього майбутнього немає.

Ще один не менш важливий вимір травми, яку презентує В. Івченко у своїй книзі – вимушена еміграція. Більшість дослідників цей вимір травми розглядають у контексті адаптації в іншому середовищі, тобто, наскільки переміщена особа піддається деструктивним емоціям внаслідок проживання у чужій культурі, чужій мові чи релігії. Як криза адаптації поглиблює передитий досвід, пов'язаний із причиною вимушеної еміграції. Наприклад, за переконанням британської дослідниці-психотерапевта Міранди

Аллок, Біженці могли б поступово оговтатися від травми, якби вони могли покращити стійкість, відновивши відчуття приналежності і розуміння в новій країні [4]. Однак, на це потрібен певний час. Втім у цьому випадку йдеться про досить свіжі й гострі відчуття втрати, коли разом із втраченою близьких та рідних, людина втрачає також дім і Батьківщину. Шок війни тривалий час переслідує її всюди, де б вона не була. Американський учений Араш Яванбахт акцентує саме на витоках травми втікачів від війни. Він зазначає, що в той час як важливі історичні, культурні, політичні, географічні та соціально-економічні чинники вирізняють досвід біженців у всьому світі, біженці також мають свій унікальний досвід. Піддані військовій травмі, «вони пережили величезні особисті, матеріальні, психосоціальні, буквальні та символічні втрати, в тому числі членів сім'ї та близьких, будинків, соціально-економічного становища, спогадів» [8]. Окрім людських втрат, для багатьох вимушених емігрантів досить гострою є травма втрати артефактів пам'яті: фотографій, особистих речей, пов'язаних із важливими спогадами, місць пам'яті. Так чи так, але така втрата прирікає людину на кризу пам'яті (родової, родинної, національної), з огляду і на відсутність згаданих артефактів, і на болючі почуття, пов'язані із пригадуванням довоєнного минулого, яке різко контрастує із пережитим шоком війни.

В. Івченко пропонує три сюжети аналізованої травми у оповіданнях «Вибачте, ми з Чернігова», «Депутат із Сен-Тропе» та «Помста дарує полегшення». Головними персонажами традиційно є жінки. Особливість авторської візії у тому, що жінку-втікачку від війни Івченко ставить перед викликом втрати (рідних, дому, Батьківщини); перед відповідальністю (за дітей, майбутнє); перед обов'язком (збереження честі та гідності, родинної і національної пам'яті). Ці виклики ускладнені і самим фактом війни, і психологічною неготовністю до неї, і географічною, а часто й ментальною відстанню від простору, в якому жінка гіпотетично могла би на щось впливати.

Висновки. Отже, травма війни, яку презентує В. Івченко у своїй книзі «Після 24-го» представляє багато проблемних рівнів, відчитати які частково вдається, опираючись на історичний досвід та на досвід культурних репрезентацій і інтерпретацій російсько-української війни від 2014 року. Тут і особливості трактування національної пам'яті, і поколіннєвий чинник, і виклики сучасної глобально-медійної епохи. Однак автор відкриває нові перспективи осмислення цієї травми, як ось її

афективна природа, перспективи наслідків пережитого досвіду чи явище вимушеної еміграції. Це ті аспекти, дослідження яких потребує активної роботи дослідників і, одночасно, певної часової відстані.

Список літератури:

1. Івченко В. Після 24-го. Київ: Віхола, 2022. 360 с.
2. Кепс Р. Як писати про війну. Київ: Смолоскип, 2022. 160 с.
3. Котик І. «Після 24-го»: панорама війни від Владислава Івченка. URL: <https://chytomo.com/pislia-24-ho-panorama-vijny-vid-vladyslava-ivchenka/> (дата звернення: 26. 06. 2024).
4. Alcock M. Refugee trauma – The assault on meaning. *Psychodynamic Practice*. 2003. № 9(3). P. 291–306.
5. Felding S. War Trauma: The Psychological Consequences of War. URL: <https://www.charliehealth.com/post/war-trauma-psychological-consequences-of-war> (дата звернення: 26. 06. 2024).
6. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books, 2022. 480 p.
7. Hunt N. C. Memory, War and Trauma. – New York : Cambridge University Press, 2010. 232 p.
8. Javanbacht A. Addressing war trauma in Ukrainian refugees before it is too late // *European Journal of Psychotraumatology*. 2022. VOL. 13(2). URL: <https://doi.org/10.1080/20008066.2022.2104009> (дата звернення: 26. 06. 2024).

Pukhonska O. Ya. TRAUMATIC DIMENSION OF THE WAR IN VLADYSLAV IVCHENKO'S BOOK "AFTER 24TH"

Suggested study is based on the interdisciplinary approach to the interpretation of the literary work as a text of the war. From such a point of view this creativity is understandable beyond the borders of the word art. The basis of the text of the war is traumatic experience of Ukrainians which is mostly connected with Russian's full-scale invasion on February 24th, 2022. Vladyslav Ivchenko as a writer is the same one who during the first months of the war was included into the proces of searching of the war language, that could be able to reflect an affective nature of the shock, which had been relieved individually and collectively by the whole Ukrainian society. We may talk about some mechanisms of cultural reception and interpretation of the war, which were founded in 2014. But mostly in the situations described by V. Ivchenko in his book they do not work. "After the 24th" evidenced a new level of trauma, which of course needs new approaches to its understanding and writing.

In the article the main researching accent are concentrated on the searching of the language of the war; as it was mentioned above, on the peculiarities of the literature characters and on the kinds and specificity of the traumatic experience of Ukrainians on the battle fields, outside of the frontline and in the forced emigration. The author of the study reviews this Ivchenko's collection of the stories, titled "After the 24th", as a palette of mutilated fates, crossed out prospectives and, in the same time, – as an evidence of the society's consolidation, rising of the Ukrainian national consciousness and development of the national identity and responsibility for their state in the young generation.

One of the new literary problems after the February 24th, 2022 became the force emigration of Ukrainians to the western countries. V. Ivchenko tries to present the image of Ukrainian woman-refugee, who stands before unknown and difficult challenges of the contemporarity.

Key words: literature, war, traumatic experience, forced emigration, identity.

Савенко О. П.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

АЛЮЗИЯ ЯК ІМПЛІКАТИВНЕ ПОСИЛАННЯ У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

У статті на основі теорії інтертекстуальності аналізується відома пам'ятка давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім». Дослідження функціонування алюзій є важливим аспектом вивчення інтертекстуальності в давній літературі, оскільки воно дозволяє глибше і повніше зрозуміти специфіку мислення, художні пріоритети та культурні традиції авторів минулих епох. Актуальність вивчення типів алюзій у «Слові о полку Ігоревім» полягає в тому, що «Слово» є надзвичайно багатим на різноманітні алюзії, які дозволяють повноцінно інтерпретувати текст. Алюзії у цьому творі сягають корінням у міфологію, фольклор, історію та культуру і символіку Русі. Літературна алюзія – це художній прийом, за якого у творі робиться непряме посилення або відсилання до іншого літературного твору, його персонажів, сюжетів, образів тощо. У «Слові о полку Ігоревім» наявна літературна алюзія на літописне оповідання під 1185 роком з Київського літопису. Ця пам'ятка давньоукраїнської літератури, датована кінцем XII століття, є унікальним прикладом художнього відображення історичних подій, зокрема невдалого походу князя Ігоря Святославича проти половців. Автор «Слова» органічно вплітає в свою оповідь окремі сюжетні мотиви, відомі з Київського літопису, проте переосмислює їх у світлі своїх художніх завдань, надаючи їм глибокого філософського і морально-етичного звучання. У творі влучно поєднується історична конкретність з узагальненою символікою та метафоричністю. «Слово о полку Ігоревім» характеризується широкою інтертекстуальністю, яка відіграє важливу роль у розкритті його ідейного та художнього значення. Автор використовує імплікативні посилення, що апелюють до давніх міфів, фольклорних жанрів, історичних подій та літературних текстів, створюючи багатомірний художній простір. Ці інтертекстуальні зв'язки розширюють семантичне поле твору, додаючи йому філософської та метафізичної глибини.

Ключові слова: «Слово о полку Ігоревім», алюзія, імплікативні посилення, символ, метафора, історія, фольклор.

Постановка проблеми. Інтертекстуальність є важливим компонентом сучасного літературознавства, який полягає у взаємодії та взаємному впливі різних літературних творів. Термін «інтертекстуальність» вперше був введений та обґрунтований Юлією Крістєвою у 1966 році. Ця концепція стала предметом численних наукових розвідок, оскільки дозволяє глибше зрозуміти творчу природу літератури, її зв'язок із культурним контекстом і традицією.

Л. Біловус виокремлює два провідні аспекти інтертекстуальності: читацький (дослідницький) та метатекстуальний. Читацький (дослідницький) аспект передбачає активне залучення читача до пошуку та розпізнавання інтертекстуальних зв'язків у тексті. Саме ця діяльність читача уможливує повноцінне розуміння й інтерпретацію твору. Своєю чергою, метатекстуальний аспект передбачає аналіз та теоретичне осмислення самого феномену інтертекстуальності, його природи, типології, функцій тощо.

Використання різноманітних засобів інтертекстуальності є типовим і для давньої української художньої літератури та свідчить про творчий потенціал середньовічного та барокового автора. Такі засоби, як цитата, центон, ремінісценція, алюзія, пародія, плагіат, стилізація, пастиш або переспів, створює багатошаровий художній текст, що апелює до фонових знань читача та розширює семантичний простір твору.

Одним із поширених засобів інтертекстуальності у давній літературі є алюзія. Алюзія – це імплікативне посилення на інший літературний текст, подію або образ, що має на меті збагатити зміст твору та встановити зв'язок між різними культурними пластами. Використання алюзій дозволяє авторам давніх творів апелювати до спільного культурного досвіду читача, активізуючи його асоціативне мислення та розширюючи горизонти глумачення тексту. Така інтертекстуальна гра створює додаткові смислові рівні, поглиблює художню виразність і сприяє ширшому осягненню ідейно-тематичного змісту твору.

Аналіз попередніх досліджень за темою.

Походження терміну «алюзія» походить від латинського «allusio», що означає «сміятися, натякати». У ранній період Ренесансу алюзія ототожнювалася з каламбуром та грою слів, через що її використовували у творах сатиричного характеру. Згодом, за часів Ф. Бекона, під алюзією розуміли будь-яку символічну схожість в алегорії, параболі чи метафорі, що спричинило виокремлення «описової», «репрезентативної» та «алюзивної» поезії. Вагомий внесок у вивчення проблематики алюзії зробили такі вчені, як, І. Гюббенет, М. Кіосе, Є. Розен, З. Порат та інші. Їхні праці поглибили розуміння природи і функцій алюзії в художніх текстах.

У своїй статті «Типологія і функції алюзій» О. Ярема класифікувала алюзії за тематичними групами, виокремивши такі типи: міфологічні, теологічні, літературні, історично-суспільні, фольклорні, побутові, арт-алюзії, а також особові алюзії.

Постановка завдання. Дослідження функціонування алюзій є важливим аспектом вивчення інтертекстуальності в давній літературі, оскільки воно дозволяє глибше і повніше зрозуміти специфіку мислення, художні пріоритети та культурні традиції авторів минулих епох. Актуальність вивчення типів алюзій у «Слові о полку Ігоревім» полягає в тому, що ця пам'ятка давньоукраїнської літератури є надзвичайно багатою на різноманітні алюзії, які дозволяють повноцінно інтерпретувати текст. Алюзії в «Слові» сягають корінням у міфологію, фольклор, історію та культуру Русі, а також народну символіку. Дослідження цих алюзій допомагає виявити глибинні смисли, приховані за поетичним словом, розкрити взаємозв'язки між різними пластами культури, а також простежити витоки та трансформації певних мотивів та образів.

Виклад основного матеріалу. «Слово о полку Ігоревім» є однією з найвидатніших пам'яток давньоукраїнської літератури. Цей твір вже впродовж століть привертає увагу науковців-медієвістів, які всебічно вивчають її мовні, міфологічні, історичні, літературні аспекти (Л. Махновець, В. Русанівський, О. Мишанич, І. Ісіченко, Б. Яценко, О. Прицак, П. Білоус, О. Сліпушко та інші).

Відповідно до визначення Яреми О., особові алюзії – це «згадки персоналій, діяльність яких співвідноситься з певним родом занять» [8, с. 113]. У «Слові о полку Ігоревім» натяк на співака Бояна можна вважати особовою алюзією: «Начати же ся тьй пѣсни/ по былинамъ сего времени,/ а не по замышленію Бояню./ Боянь бо вѣщій,/ аще кому хотяше пѣснь творити,/ то растѣкашется мыслію по древу,/ сѣрымъ вълкомъ по земли,/ шизымъ

орломъ подъ облакы» [6]. Автор поеми, ймовірно, хотів провести паралель між своїм творчим талантом і майстерністю давнього народного співця, відомого своїми епічними співами про героїчні подвиги князів і дружинників. Він підкреслював власну належність до давньої традиції оспівування військових звитяг. Така вказівка надавала додаткової ваги та значущості його творінню.

У «Слові про похід Ігоря» образ князя Святослава має вагоме символічне значення. Він виступає як своєрідна персоніфікація самої Руської землі, уособлюючи її силу, незламність та нескореність перед ворогами.

Святослав зображений у вставних фрагментах твору «мутен сон» і «золоте слово» як мудрий і досвідчений правитель, чий хоробрість і військові навички були прикладом для наслідування. Його образ наділений рисами культурного героя, який здатен вести народ до перемоги навіть у найскрутніших обставинах.

Водночас постать Святослава виступає як alter ego автора твору. Через неї реалізується авторська оцінка подій, глибокий патріотизм та віра у майбутнє Руської землі. Махновець Л. та Мишанич О. у статті «Слово о полку Ігоревім та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі» також вказують, що «і далі, підхоплюючи «золоте слово» Святослава, з палкими закликами виступити за Руську землю, відплатити за поразку Ігоря, до князів – і визначних, і другорядних – звертається вже сам автор. Так митець-трибун ставив своє пристрасне поетичне слово поруч із державним словом феодалного глави» [2].

Ліричний образ Ярославни в «Слові о полку Ігоревім» можна вважати особовою алюзією: «Ярославна рано плачеть / въ Путивлѣ на забралѣ, аркучи: / «О вѣтрѣ, вѣтрило! / Чему, господине, насильно вѣеши? / Чему мычеши хиновъскыя стрѣлки / на своєю нетрудною крильцю / на мою лады вои?» [6]. Цей образ є одним із центральних у творі і відіграє важливу роль у розкритті ідейно-художнього змісту поеми. Ярославна зображена як уособлення трагічної долі руських земель, які зазнали нападу половців. Її плач і звернення до сил природи є емоційним відгуком на лихо, що спіткало її чоловіка князя Ігоря та інших руських воїнів. У цьому образі втілено глибокий патріотизм, любов до Батьківщини та відчай перед лицем історичних випробувань. Водночас Ярославна є алюзією на давні язичницькі вірування та культ природи, що були характерні для культури Русі. Її звернення до Сонця, Вітру та Дніпра мають глибоке символічне значення і відображають архаїчні уяв-

лення про взаємозв'язок людини та навколишнього світу. Також образ Ярославни можна розглядати як багатогранну особову алюзію, що поєднує в собі риси жінки, трагічної матері та жриці-язичниці.

Згідно з визначенням, запропонованим О. Яремою, «міфологічні – об'єднують алюзії, які посилають на явища об'єкти й персонажів різних національно-культурних міфологічних циклів» [8, с. 112]. «Слово о полку Ігоревім» містить численні міфологічні алюзії та символіку. Ці алюзії є важливим засобом для розуміння ідейного змісту твору та його глибинних значень. Д. Чижевський вказував, що «немає сумніву, що «поганські» боги «Слова» є лише такі прикраси» [7]. В. Перетц у розвідці «Слово о полку Ігоревім: пам'ятка феодальної України-Руси XII віку» зазначав, що «у «Слові» згадано таких богів руських слов'ян: Даждьбога, Велеса (Волоса), Стрибога та Хорса, що й примусило декого з коментаторів бачити в авторі «Слова» особу, більш-менш причетну до стародавніх вірувань» [3].

Даждьбог, Велес (Волос), Стрибог та Хорс – це важливі божества в слов'янській язичницькій міфології. Вони представляють собою чотири основні сили природи: Сонце, Землю, Вітер та Місяць. Даждьбог – бог Сонця, родючості та достатку. Велес (Волос) – бог Землі, худоби та багатства. Він був покровителем торгівлі та мистецтва. Стрибог – бог Вітру та повітряних стихій. Він відповідав за зміну пір року та погодні умови. Хорс – бог Місяця, астрології та передвіщення. Він уособлював таємничі сили природи. Ці чотири божества відображали основні космічні сили, що керували життям давніх слов'ян. Вони були центральними елементами їхнього язичницького пантеону. Д. Чижевський у праці «Історія української літератури» детально розглядає постать Трояна у «Слові про похід Ігоря»: «найбільш загадковим є «Троян» – зустрінемо «тропу Троянову» (Троянів шлях), землю Трояиову (руську? чи лукомор'я“ коло Тмуторокані?), «сьомий вік Троянів» (коли жив кн. Всеслав що вмер 1101 р.) та минулі «віки Троянові». Нічого певного про цього Трояна сказати досі не можемо» [7]. В. Складенко у науковій розвідці «Темні місця» в «Слові о полку Ігоревім» пропонує розглядати Трояна так: «язичницький бог засвідчується двома давніми пам'ятками писемності. Він згадується в «Ходінні Богородиці по муках» (список XII ст.): «То они все богы прозваша: солнце и мѣсяць, землю и воду, звѣри и гады... Трояна, Хърса, Велеса, Перуна на богы обратиша». Привертає увагу, що тут Троян поставлений на перше місце.

Бог Троян згадується також у пам'ятці «Слово і одкровення святих апостолів» (список XVI ст.): «мняще богы многы: Перуна и Хорса, Дья и Трояна» [5]. Образ Трояна у творі використовується для алегоричного відображення процесів, що відбувалися в Київській Русі в XII столітті. Це натяк на політичні та соціальні потрясіння, які переживала Русь у той час – міжусобні війни, розпад на окремі князівства, послаблення центральної влади. Троян у контексті «Слова про Ігорів похід» можна розглядати як алюзію на апокаліптичний міф, який викликає асоціації з грізною, всепоглинаючою силою, яка несе за собою руйнування і хаос. Троян символізує нескінченність людських конфліктів, невпинне протистояння та невідворотність трагічного фіналу. Така інтерпретація вписується в загальну апокаліптичну тональність давньої поеми, її драматичне сприйняття історії як постійної боротьби та випробувань. Використаний автором прийом виходить далеко за рамки конкретної історичної події та набуває глибокого міфологічного звучання.

У поемі крім основних богів згадуються й інші міфологічні постаті. Див, Жля, Карна та Діва-Обида – це другорядні, але доволі важливі персонажі, що уособлюють різні аспекти давньокиївського світогляду. Вони відіграють ключову роль у сюжетах та відображають складність і багатогранність руського пантеону. Ці персонажі є яскравою алюзією на сприйняття смерті та загибелі в українській міфології. Доволі значимі постаті символізують неминучі кінець та руйнацію, які невід'ємні від людського життя. Їх присутність у міфах підкреслює важливість усвідомлення та прийняття цих екзистенційних істин.

Образи річок Дунаю та Каяли є центральними міфологічними алюзіями у «Слові о полку Ігоревім». Ці дві річки символізують дуалістичну природу конфлікту, зображеного у творі.

У «Слові» згадується Дунай п'ять разів. Двічі він з'являється в зверненні Святослава Всеволодовича до галицького князя Ярослава Осмомисла, де йдеться про те, що Ярослав «заступивь королеви путь, / затворивь Дунаю ворота» та «меча бремены чрезь облаки, / суды рядя до Дуная» [6]. Двічі образ Дунаю зустрічається в замовлянні Ярославни, яка хоче повернути свого чоловіка Ігоря з половецького полону: «На Дунаи Ярославнынъ гласъ ся слышитъ»; «Полечю, рече, зегзицею по Дунаеви, / омочю бєбрянъ рукавъ въ Каялѣ рѣцѣ, / утру князю кровавыя его раны / на жестоцѣмъ его тѣлѣ» [6]. Один раз Дунай згадується в радісній пісні дівчат із приднаїнських міст, які співають

князю Ігорю після його повернення з полону: «Игорь князь въ Руской земли: / дѣвици поють на Дунаи, / вьются голоси чрезь море до Кієва» [6]. Дунай у «Слові» постає як межа між «своїм» і «чужим» простором, з усіма притаманними цьому межовому локусу архетипними характеристиками. Дунай як міфологічна алюзія в «Слові про Ігорів похід» є досить багатограним і впливовим елементом киеворуської літератури. Ця велична ріка має глибокі символічні значення, пов'язані з космологією, а також є важливим просторовим маркером у тексті. Образ Дунаю у творі відсилає до архаїчних уявлень про річку як межу між світом живих і світом мертвих, де перетинаються профанне та сакральне, що символізує перехід від мирного життя до суворой воєнної дійсності.

Річка Каяла, згадана у літописних джерелах, пов'язана лише з подіями 1185 року. Тоді новгород-сіверський князь Ігор Святославович здійснив похід, про який згадується у Київському літописі та «Слові о полку Ігоревім». На березі цієї річки відбулася катастрофічна поразка руського війська князя Ігоря від половців. Річка Каяла займає важливе місце в українській міфології. Вона асоціюється з потойбічним світом та духами предків. Згідно з народними переказами, Каяла є межею між світом живих та мертвих. Вважалося, що душі померлих переправляються через цю ріку, щоб дістатися до царства мертвих: «Ту ся брата разлучиста на брезѣ быстрой Каялы; / ту кроваваго вина не доста; / ту пирь докончаша храбрїи русичи: / сваты попоиша, а сами полегоша / за землю Рускую» [6]. Каяла – це алюзія на річку Стікс, підземну річку в грецькій міфології, яка становила межу між земним світом та царством мертвих. Ця алюзія підкреслює ідею подорожі до потойбічного світу, що є важливою темою в давньоукраїнських літературних творах. Річка Стікс символізує перехід до іншого, потойбічного буття, і згадка про неї у зв'язку з походом Ігоря вказує на духовний вимір цієї події, її зв'язок із загальнолюдськими архетипами смерті та переродження.

Ярославна у своєму плачі згадує про річку Каялу, що може бути алюзією на міфологічний мотив мертвої чи живої води. Згадка про «омочу бєбрянь рукавь» та «утру князю кровавья его раны» вказує на прагнення героїні вилікувати князя за допомогою цієї води. Такі мотиви часто зустрічаються в давніх слов'янських міфах та казках, де вода виступає як засіб зцілення та відновлення. Таким чином, цей фрагмент «Слова о полку Ігоревім» може бути інтерпретований як відсилання до архаїчних вірувань, пов'язаних

із магією та сакральною роллю води в традиційній культурі Русі.

Відповідно до визначення О. Яреми, історично-суспільні алюзії – «посилання, що співвідносяться з історичними фактами, реаліями, подіями або особами, якщо вони відіграли певну історичну роль» [8, с. 113]. Борис Яценко у праці «Слово о полку Ігоревім» як історичне джерело» [9] проаналізував історичну основу цієї славнозвісної пам'ятки літератури Київської Русі. Він зазначив, що події, описані в «Слові», справді відбулися 1185 року, коли князь Ігор Святославич здійснив невдалий похід проти половців. Науковець дослідив, як автор «Слова» відобразив суспільно-політичну ситуацію в Київській державі, а також висвітлив міжкнязівські конфлікти та боротьбу за владу. Літературний твір «Слово о полку Ігоревім» є художньою реконструкцією реальних історичних подій, що відбувалися на теренах Русі наприкінці XII століття. Постаті князя Ігоря, Всеволода та ханів Кончака, Гзака мають історико-суспільне значення, вони є алюзією на конфлікт між руськими князівствами та кочовими племенами.

Образ князя Ігоря уособлює прагнення до слави та звитяги, однак водночас і його невдалу спробу військового походу проти половців, що завершилася поразкою. Постать Всеволода, брата Ігоря, втілює лицарські чесноти та відданість справі. Хани Кончак та Гзак, з одного боку, виступають грізними ворогами руських земель, а з іншого – постають як гідні супротивники, здатні оцінити мужність та хоробрість ворога. Ці історичні постаті, змальовані автором «Слова», стають потужною алюзією на складні суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Київській Русі наприкінці XII століття. Їхні образи відображають боротьбу за владу, прагнення до військової звитяги, а також трагічні наслідки міжусобиць та конфліктів між руськими князівствами та кочовими етносами.

Фольклорні алюзії – «натяки на об'єкти, явища або інші реалії з художньої колективної літературної та музичної творчої діяльності народу» [8, с. 113]. Автор умотивовано звертається до билинних і мотивів голосінь, а також до народних прикмет. Зокрема, «по былинамъ сего времени» відсилає до усної епічної традиції, яка слугувала джерелом натхнення для автора. Голосіння (плач Ярославни) є архаїчною формою ритуального оплакування, що органічно вплітається в трагічний сюжет твору. Згадка про затемнення сонця – це народна прикмета, яка символізує недобрі передвістя та драматичні події, що ось-ось повинні статися.

Висновки. Літературна алюзія – це художній прийом, за якого у творі робиться непряме посилення або відсилання до іншого літературного твору, його персонажів, сюжетів, образів тощо. У «Слові о полку Ігоревім» наявна літературна алюзія на літописне оповідання під 1185 роком з Київського літопису. Ця пам'ятка давньоукраїнської літератури є унікальним прикладом художнього відображення історичних подій, зокрема невдалого походу князя Ігоря Святославича проти половців. Автор «Слова» органічно вплітає в свою оповідь окремі сюжетні мотиви, відомі з Київського літопису, проте переосмислює їх у світлі своїх художніх завдань, надаючи

їм глибокого філософського і морально-етичного звучання. У творі влучно поєднується історична конкретність з узагальненою символікою та метафоричністю.

Отже, «Слово о полку Ігоревім» характеризується широкою інтертекстуальністю, яка відіграє важливу роль у розкритті його ідейного та художнього значення. Автор використовує імплікативні посилення, що апелюють до давніх міфів, фольклорних жанрів, історичних подій та літературних текстів, створюючи багатовимірний художній простір. Ці інтертекстуальні зв'язки розширюють семантичне поле твору, додаючи йому філософської та метафізичної глибини.

Список літератури:

1. Біловус Л. Теорія інтертекстуальності: Становлення понять, тлумачення термінів, систематика. Тернопіль: пед. ун-т ім. В. Гнатюка. 2003. 368 с.
2. Махновець Л., Мишанич О. Слово о полку Ігоревім та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі. URL:<http://litopys.org.ua/slovo67/sl34.htm> (дата звернення: 15.06.2024).
3. Перетц В. Слово о полку Ігоревім: пам'ятка феодальної України-Руси XII віку. URL: <http://litopys.org.ua/peretz/peretz.htm> (дата звернення: 15.06.2024).
4. Просалова В. А. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика. Навчальний посібник. Вінниця, 2019. 206 с.
5. Складенко В. «Темні місця» в «Слові о полку Ігоревім». URL: <http://litopys.org.ua/sklar/sk.htm> (дата звернення: 15.06.2024).
6. Слово о полку Ігоревім. URL: <http://litopys.org.ua/slovo/slovo.htm> (дата звернення: 15.06.2024).
7. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). URL: <http://litopys.org.ua/chyzh/chy07.htm#slovo> (дата звернення: 15.06.2024).
8. Ярема О. Типологія і функції алюзій. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v12/32.pdf> (дата звернення: 15.06.2024).
9. Яценко Б. Слово о полку Ігоревім як історичне джерело. Київ : Просвіта, 2006. 508 с.

Savenko O. P. ALLUSING AS IMPLICATIVE REFERENCE IN “THE WORD ABOUT IGOR’S REGIMENT”

The article, based on the theory of intertextuality, analyzes the well-known monument of ancient Ukrainian literature “The Word about Igor’s Regiment”. The study of the functioning of allusions is an important aspect of the study of intertextuality in ancient literature, as it allows a deeper and more complete understanding of the specifics of thinking, artistic priorities and cultural traditions of the authors of past eras. The relevance of studying the types of allusions in the “Word about Igor’s regiment” is that the “Word” is extremely rich in various allusions that allow a full interpretation of the text. The allusions in this work are rooted in the mythology, folklore, history and culture and symbolism. Literary allusion is an artistic device by which an indirect reference or reference is made in the work to another literary work, its characters, plots, images, etc. In the “Word about Igor’s regiment” there is a literary allusion to the chronicle story from the year 1185 from the Kyiv Chronicle. This monument of ancient Ukrainian literature, dated at the end of the 12th century, is a unique example of an artistic representation of historical events, in particular, the unsuccessful campaign of Prince Ihor Svyatoslavych against the Polovtsy. The author of “Words” organically weaves into his story certain plot motifs known from the Kyiv Chronicle, but reinterprets them in the light of his artistic tasks, giving them a deep philosophical and moral-ethical sound. The work aptly combines historical concreteness with generalized symbolism and metaphoricality. “Word about Igor’s Regiment” is characterized by wide intertextuality, which plays an important role in revealing its ideological and artistic significance. The author uses implicative references that appeal to ancient myths, folklore genres, historical events and literary texts, creating a multidimensional artistic space. These intertextual connections expand the semantic field of the work, adding philosophical and metaphysical depth to it.

Key words: “Word about Igor’s regiment”, allusion, implicative references, symbol, metaphor, history, folklore.

Токмань Г. Л.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІРИЧНОГО ЦИКЛУ «ПЛЕНЕР»
ІВАНА СВІТЛИЧНОГО ЯК ТЕКСТУ В ТЕКСТІ**

Стаття присвячена творчості Івана Світличного – українського дисидента-шістдесятника, ученого, поета. Дослідниця порушує проблему застосування теорії «текст у тексті» Юрія Лотмана як засади для інтерпретації ліричного циклу «Пленер». Під час тлумачення смислів вона спирається на історичний, біографічний та культурологічний контексти, виступаючи в ролі співрозмовника тексту.

Пейзажна лірика домінує в циклі, проте час від часу відходить на другий план, поступаючися політично-екзистенціальній. За Ю. Лотманом, справа читача (й дослідника), котрий рівень ієрархії кодів він вибере як провідний для себе. Стаття містить індивідуальну інтерпретацію віршів циклу «Пленер» як результат спостереження за смисловою грою, що виникає завдяки подвійній закодованості тексту: у текст про натурпростір уміщено текст про політичну ситуацію в Україні та екзистенційний стан/вибір української людини в цих обставинах.

У вірші «Язичницька весна» відчитуємо початок пори політичної відлиги, надію на оновлення, а також завзяття до праці й боротьби. Поетиці притаманні динамічність і антитектичність образів, язичницькі мотиви.

Вірші «Берези», «Орел», «Сосна» містять натуробрази як поетикальні домінанти тексту. Молоді і ранні берези пружиняють стан, незважаючи на паморозь, мов бите шкло, і дуб-покруч поруч. Орел (про якого поет іронічно запитує: одно- чи двоголовий?) хижий і підступний. Сосна як символ відступництва, втративши товариство – осіла, припинила тягнутися до неба й сонця у висоті.

Вірші «Приморозок», «Сльота», «Завія» за умови інтерпретації як «текст у тексті» зображують етапи політичного розвитку в Україні 1960-70-х років і екзистенційний стан людини. Сонет «Приморозок» є яскравим образним утіленням припинення політичної відлиги і настання часу жорстоких репресій з боку московської імперської комуністичної влади. Художній хронос сонету «Сльота» відповідає часу після політичних арештів, судів, вироків, коли не залишилося місця для надії, навіть для оманних маяків. Вірш «Завія» викликає алюзію суспільного життя без тверді: гуманних принципів, прав людини, національної гідності, у потерті лицемірства і зла.

Завершує цикл сонет «Панасові Заливасі», адресований художнику-дисидентові. Вірш є психологічним автопортретом Івана Світличного як поета. Осінь у цьому тексті означає сформованість цінностей, вільний естетичний пошук, усвідомлений екзистенційний вибір.

Ключові слова: шістдесятництво, інтерпретація, текст у тексті, пейзаж, політична відлига, екзистенційний вибір, художній образ.

Постановка проблеми. Поезія Івана Світличного – багатогранне явище, однією з особливостей якого є вплив на творчість читацької ерудиції і наукової думки автора. Проблема вивчення його художніх текстів потребує складних філософських підходів, урахування історичного і культурологічного контекстів, вивчення мемуаристики. Ліричний цикл «Пленер» доцільно дослідити на засадах теорії Юрія Лотмана, на що непрямо вказував у листі [3, с. 488] сам поет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У певних аспектах поезію І. Світличного вивчали

І. Бажинов, Ю. Барабаш, Л. Біловус, С. Білокінь, Ю. Бойко-Блохін, Г. Віват, С. Глузман, І. Дзюба, І. Добрянська, О. Забужко, Н. Зборовська, О. Зінкевич, В. Іванисенко, І. Качуровський, Г. Коваленко, Н. Колошук, Р. Корогодський, Г. Костюк, М. Коцюбинська, І. Кошелівець, М. Москаленко, О. Неживий, В. Овсієнко, Б. Олександрів, І. Онікієнко, Г. Райбедюк, О. Рарицький, Т. Салига, Є. Сверстюк, Яр Славутич, Е. Соловей, Л. Тарнашинська, Т. Шестопалова та інші. Елеонора Соловей відзначила особливе місце віршів «Пленеру» в поезії Івана Світличного, вона пише:

«Щодо власне ліричного самовираження автора, можливо, найбільший інтерес становить розділ “Пленер”. О, то давня традиція літератури: шифрувати “під погоду” суспільні пасати, антипасати і мусони!» [6, с. 71]. Проте, ліричний цикл «Пленер» як явище тексту в тексті ще не був об’єктом спеціального дослідження. Авторка статті розпочала вивчати це питання у праці «Роль паратексту Лесі Українки в циклі «Пленер» Івана Світличного» (2021). Продовжимо науковий пошук.

Постановка завдання. Мета розвідки – інтерпретація смислів і поетики віршів ліричного циклу «Пленер» Івана Світличного на засадах теорії «тексту в тексті» Юрія Лотмана.

Виклад основного матеріалу. Цикл «Пленер» розглядаємо за книгою із серії «Бібліотека Шевченківського комітету» «Іван Світличний. Надія Світлична. З живучого племені Дон Кіхотів» (2008), укладеної відомими знавцями творчості Світличних Михайлиною Коцюбинською та Олексієм Неживим. У примітках до поезії І. Світличного зазначено: «Тут подаємо поетичні тексти так, як їх упорядкували і прокоментували Леоніда Світлична і Надія Світлична у виданні: Іван Світличний. «У мене – тільки слово. Харків: Фоліо, 1994» [5, с. 398]. Тож цикл «Пленер» тлумачитимемо як певну естетичну єдність, звертатимемо увагу як на спільне, так і на особливе у смислах і поетиці віршів.

Про вірші «Пленеру» автор не раз згадує в листах з неволі, вміщує їхні тексти, коментує. Важливим, з підтекстом є коментар до вірша «Берези», вміщеного у лист до дружини від 19.02.1978. Відразу під останнім рядком «Беріз» поет пише: «З величезним задоволенням читаю два останні випуски тартуських «Трудов по знаковым системам». Така неймовірна іноді глибина і розкіш думки, що, здавалося б, на знані й перезнані речі відкривають тобі очі, як сліпцеві, і ти сприймаєш світ і літературу так наново, що сором стає за власне невігластво й безпорадність. От би в українському літературознавстві хоч би одного малюпуського Лотмана. Правда, наш Базаров [Микола Шамота – Г.Т.] проковтнув би його без солі» [3, с. 488]. Думаємо, що цей коментар не випадковий: автор натякає на другий смисл вірша та як літературознавець пояснює алгебру його творення й рецепції.

Звернімося до праці Юрія Лотмана «Текст у тексті», положення якої стануть засадами відчитування смислів віршів «Пленеру». «Текст за своєю суттю припускає певну закодованість» [2, с. 430], – пише Ю. Лотман. Розмірковуючи

про творення нових смислів як функцію тексту, він зазначає: «Ми можемо стикатися зі суцільним закодованим подвійним кодом, причому у різній читацькій перспективі виявляється то одна, то інша організація, чи з поєднанням загальної закодованості деяким переважаючим кодом і локальних підробок другої, третьої тощо» [2, с. 432–433]. У цій розвідці спостерігатимемо, як І. Світличний свідомо вдається до смислової гри, про сенс якої тартуський учений писав: «Смислова гра, що виникає при цьому у тексті, ковзання між різними структурними впорядкованостями надає текстові більші смислові можливості <...>» [2, с. 433]. Він стверджує, що читач, як і дослідник, також є іншим текстом і може брати участь у генерації смислів – і така трансформація тексту в читацькій свідомості аж ніяк не спотворює його об’єктивну структуру. Ю. Лотман спостеріг «перетворення у процесі прагматичного функціонування ядерних структур у периферійні, а периферійних – у ядерні» [2, с. 433]. Ми побачимо, як пейзажна лірика, що домінуватиме в циклі, час від часу відходитиме на другий план, поступаючися політично-екзистенціальній. І справа читача (й дослідника), котрий рівень ієрархії кодів він вибере як провідний для себе. «Текст генератор смислу, механізм, що мислить, щоб бути залученим до роботи, потребує співрозмовника. У цьому глибоко діалогічна природа свідомості як такої» [2, с. 434]. Отже, пропонуємо індивідуальну інтерпретацію віршів циклу «Пленер» як результат спостереження за смисловою грою, що виникає завдяки подвійній закодованості тексту: у текст про натурпростір уміщено текст про політичну ситуацію в Україні та екзистенційний стан/вибір української людини в цих обставинах.

Як було зазначено на початках нашого дослідження [7], сонет «Сутінь», котрий розпочинає начебто пейзажний цикл І. Світличного «Пленер», має епіграф з вірша Лесі Українки «Упоєні на бенкетах кривавих...» – рядки також суто пейзажного характеру. «Упоєні на бенкетах кривавих...» написано в добу революції 1905–1907 рр., це – символістичне зображення екзистенційного стану, свідомості й підсвідомого, борців за національне визволення в час невизначеності результатів повстання. Епіграф виконує функцію коду: І. Світличний закодував у цьому паратексті ключ для розуміння другого, політологічного рівня смислів не тільки вірша «Сутінь», а й усього циклу «Пленер», який відкриється читачеві після звернення до повного тексту вірша Лесі Українки. Твір «Сутінь» викликає алюзію явища україн-

ського шістдесятництва, надії і боротьби без перемоги. Дух незламного борця прочитуємо в екзистенціальних мотивах вірша як Лесі Українки, так і І. Світличного.

Вірш «Язичницька весна» малює картину зміни пір року як бунт, повстання, руйнування встановленої межі-цензури. Повстають світлі молоді сили проти гніту. Головні риси пейзажних мікрообразів – їх динамічність і антитетичність. Армада вітру протиставлена засиллю снігу, яке вона *розмела*; повсталі трави – гудронам, які вони *рвуть*; армія стебла – кордонам, котрі вона *змете*... Назва вірша «Язичницька весна» актуалізується в тексті як окремими виразами («зелена оргія зела», «Басистий грім трубить зі зла / Нецензутовані резони»), так і загальним настроєм одухотворення природи, бачення за нею якихось духовних сил. Найбільша сила – у сонця. Це завдяки йому вороги тікають: «Руйновище снігів і льоду враз перекинулось на воду / І ходу, ходу до Дніпра» [5, с. 179]. Саме ж сонце, поводить як найвище язичницьке божество. «А сонце стало серед неба, / Нещадне, смалить. Так і треба!» І останній рядок вірша звучить однаково природно для двох текстів (за Ю. Лотманом) – і пейзажного, і політичного. «Пора оновлення... Пора!» [5, с. 179] Спостерігаємо гру омонімами. Друге *Пора* виразно означає те саме, що у Франковому вірші «Не пора...» – «Нам пора для України жити». «Язичницька весна» І. Світличного – це вірш-мрія, вірш-гасло, яке обов'язково почує якщо не сучасне авторові, то котресь з наступних поколінь українців.

Поезію «Берези» І. Світличний не раз згадує у своїх листах, подає текст як подарунок адресатам. У листі до Ірини та Ігоря Калинців (з Усть-Кана, від 20–21.09.1978) він характеризує свій твір як спокійний і без песимізму [4, с. 207]. А у вже згаданому листі до дружини (від 19.02.1978) перед текстом вірша подає свої переклади із Шарля Бодлера і жартівливо зауважує: «Бодлер є Бодлер, і за його настрої я не відповідаю. Але щоб не псувати й Ваших настроїв – от Вам ще вірш в іншій, не бодлерівській тональності» [3, с. 487]. І справді, після Бодлерових «Спліну», («І листопад гнилий, і мокра хвища...») та вірша «Кришка», де небо є «мур душного склепу». «чорна кришка казана» [3, с. 486–487], «Берези» І. Світличного сповнені весняним життєлюбством і красою існування.

У цьому вірші головне не динаміка, як у попередньому, а ейдетика. Образ *молодих і ранніх беріз* виписано мальовничо, одухотворено, у русі, у доквітлі, з виразним авторським захопленням і замилюванням. Елемент невинного юного еро-

тизму додає краси і незахищеності створеному зібраному образу беріз. Часопростір художнього світу небезпечний: «Ще паморозь терпка, шпичаста, / Мов бите скло, іскриться скрізь», проте є надія, відтак автор пише: «Та світ гойднувся – і почався / Стриптиз осяяних беріз» [5, с. 179]. Краса образу вражає своєю витонченістю і неповторністю мовного оформлення. *Елегантно ронять листочок, вигинаються, роблять плавні па*, «шиї гнуться лебедино», «під струмом віт пружинить стан»... Крім відстороненого зображення беріз ми чуємо репліки спостерігача – ліричного героя: «– Берези!.. Молоді та ранні! / До щему в серці – молоді» [5, с. 179]. У тексті вірша відсутні виразні знаки другого коду, тож використаємо ідею Ю. Лотмана про діалогізм, право дослідника стати співрозмовником тексту, не претендуючи на безпомилковість і остаточність інтерпретації.

Остання строфа вірша малює образ, контрастно протилежний березам: «дуб-нелинь, товсто-кора покруч / Іржавим панцирем обріс» [5, с. 179]. Тривожні образи паморозі, що мов бите скло, і дуба-товстокорої покручі обрамлюють-оточують прекрасно-беззахисний образ молодих беріз. І це викликає в контексті всього циклу «Пленер» алюзію молодіжного творчого руху 1960-х, який так яскраво й потужно виник і діяв у загрозовій політичній ситуації того часу.

Вірш «Приморозок» ніби продовжує розвиток подій у часі 1960–70-х., коли відчитуємо другі тексти у пейзажних віршах «Пленеру». І. Світличний писав просто неба не тільки пейзажі (їх, українські, він справді на пленері написати аж ніяк не міг, бо відбував покарання далеко від рідної землі). Пленер – це теж подвійний код: автор бачив на власні очі політичну відлигу і її насильницьке припинення комуністичною імперською владою москви.

Початок тексту вірша «Приморозок» викликає алюзію поезії Лесі Українки з її циклу «Мелодії» «Була весна, весела, щедра, мила...». У І. Світличного також підкреслено характеристики минулої весни: «Була весна. Була відлига. / І – Божа благодать була» [5, с. 179]. Спробуємо відчитати весь вірш як текст у тексті. Ідеться, безсумнівно, і про справжню весну, але нас наразі цікавить другий смисл. Настала політична відлига, яку назвали Хрущовською, бо саме М. Хрущов (генсек КПРС) розвінчав культ Сталіна на XX з'їзді компартії. Відбулася реабілітація частини репресованих сталінським режимом. «Сніги розтанули. Спливла / У небуття недвига-крига» [5, с. 179]. Це – сонет (версифікаційно точніше, тут і далі у циклі – сонет-

тино), тож далі формується конфлікт. «З бруньок припишклий квіт оклигав, І вишня буйно зацвіла» [5, с. 180]. Звернімо увагу на характеристику квіту (українських патріотів, шістдесятників): «сп'янілий від тепла, / наївний, як розкрита книга». Волелюбство і патріотизм жили в історичній пам'яті та ментальності нації, лише припишкнули на лихі часи, щоб ожити за будь-якого послаблення московського гніту.

Алегоричне зображення репресій містить антиетичні образи і оксюморон, який посилює вираження жорстокості дій владців.

Та в чорну ніч знецацький вітер

Ошпарив намороззю віти,

Бубняву зав'язь, дівич-квіт [5, с. 180].

Поет з пленеру малює не тільки час арештів, слідств, судів, а й відбування покарання в таборах, на поселенні.

Померклий, вибитий морозом,

Мов білі сльози, на чорнозем

Спадає квіт з отерплих віт [5, с. 180].

Вірш «Приморозки» вважаємо змістовим та емоційним центром циклу «Пленер», тим випадком, коли, за Ю. Лотманом, у читацькій (у всякому разі дослідницькій) свідомості периферійні структури переходять в ядрні.

Сонет «Орел» спрямовує читацьку свідомість на політологічний шлях співтворення смислів уже епіграфом і першим рядком. Епіграф з І. Франка: «Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте». Перший рядок містить саркастичне запитання з натяком на московський герб: «Орел (одно- чи двоголовий?)» [5, с. 180] У другому контексті «Пленеру» вірш зображує того, хто не дає прийти ранку в «Сутіні», є засиллям снігів у «Язичницькій весні», товстокорою покручню в «Березах» – орла, московсько-комуністичну імперію. У його естві головне – хижість. Він великий, сильний, підступний. «Над чистим полем розпростер / Метрові крила і завмер. / От-от почнуться хижі лови» [5, с. 180]. Його мета – впасти з неба і роздерти жертву. Автор розбиває ілюзії, які, на жаль, виникають у деяких політиків Заходу й понині. «<...> він, готовий / Роздерти жертву. В жодні схови / Не заховатися тепер» [5, с. 180]. Прагнення контролювати землі, тримати в страху тих, хто на них живе, знищувати вибрану жертву, безжальність і зверхність – риси хижака-московії.

І. Світличний – іроніст, М. Коцюбинська зазначає: «Оця універсальна всеприсутність іронії як органічна ознака Іванового стилю зумовлює і своєрідність його езопової мови, якою він широко користувався» [1, с. 30]. Про поведінку тих, хто

живе в полі – живності, він пише без пістету. «І живність шулиться, зі скрути / Заклякла: бути чи не бути? / Під власні вуха залягла». Іронічний ефект дає сусіднє розташування ремінісценції з «Гамлета» В. Шекспіра і створена ним насмішквата ідіома. Проте це іронія, а не сарказм. Сонет завершує терцет, який зображує політично-екзистенціальну ситуацію в країні, становище індивідуальності в полі, над яким завис двоголовий орел. Ця характеристика дуже точна й лаконічна. Лапідарність як риса ідіостилю Світличного-поета виявляється тут виразно.

Кругом незахищено. Голо!

І серце гунає на сполох,

А доля – в пазурах орла [5, с. 180].

«Пленером» у поетовій долі й було перебування в пазурах московського орла, що закінчилося важкою, смертною хворобою.

За поетикальною домінантою вірші циклу можна поділити на три групи: 1) ті, у котрих домінує художній хронотоп; 2) ті, у котрих домінує образ; 3) ті, у котрих домінує подія. Вірш «Сосна» належить до другої. Це твір з прихованим мотивом відступництва, який І. Світличний прямо творив у поемах «Архімед» і «Курбас», циклі «Три свободи».

За філософським змістом це – екзистенціальна поезія. Ідеться про два вибори, котрі зробила Сосна протягом свого існування, а точніше, до і після межової ситуації. Ідеться також про роль гурту в духовному житті людини, не натовпу, а саме гурту – кола однодумців, соратників.

Росла, струнка і міднокора,

В густім бору, в тіснім гурті.

Тягнулась вище й вище вгору,

До неба й сонця в висоті [5, с. 180].

Сосна прагнула «До світла, простору й тепла». Твір написано в жанрі балади – є сюжет, незвичайна подія, гострий психологічний конфлікт. Сосна була в межовій ситуації, дивилася в очі смерті, бачила загибель друзів. «Та ось, в глуху осінню пору / Сокири вдарили... Біда!.. / Залишили зі всього бору / Її одну, бо молода» [5, с. 181]. Поет, на нашу думку, завуальовує другий смисл свого вірша, і пише іронічно про те, як стало вільно, світло й просторо жити відтоді сосні, тут ключова заувага – «Ніщо їй не тривожить віти». І настав час другого вибору. Якщо перший – прагнення «До неба й сонця в висоті», то другий знакує напрямком вниз: «Гіллям розлогим обважніла, / Осіла, соком налилась...» [5, с. 181]. Поет пише також про розуміння свого відступництва – хай на рівні підсвідомого. «І тільки в сні, бувало, снила /

Про дні, коли в тіснім гурті / Тягнулася, струнка й красива, / До неба й сонця в висоті» [5, с. 181]. Вірш «Сосна» перегукується з поезією «Берези», нібито показуючи подальшу долю дерев-людей.

У поезиці сонету «Сльота» домінує художній хронотоп, як у вірші «Сутінь». І настрої подібний – невизначеність. Перший катрен – талантий з лексичного погляду опис простору, в якому панують тумани і мряка. Наведемо його як шедевр немилозвучної немальовничої пейзажної лірики. А чи тільки пейзажної?

Нудота глизявих туманів,

Заниділа мокреча мряк.

Розверстий світ осклиз, набряк.

Засмоктаний в драглистій твані [5, с. 181].

Якщо провести паралель між розвитком мотивів у циклі «Пленер» й історією шістдесятництва, то хронос «Сльоти» відповідає часу після політичних погромів, судів, вироків... Риторичні запитання виражають зникнення надії на досягнення мети. «Де в тій хлані / Хоч проблиски, хоча б оманні / Вогні болотні за маяк?» [5, с. 181] З'являється алюзія на короткочасне українське відродження 1920-х років – образ болотяної люкрази, тобто Баришівського періоду творчості неокласиків, своєрідну культурницьку відлигу в історії України. «Коли вже вдарять ті морози! / Мару болотної люкрази / На груддя каменем скують» [5, с. 181]. Саме ця алюзія привідкриває читачеві другий код для відчитування тексту в тексті. Останній терцет також починається з літературної алюзії. «Ідуть дощі, і безнадійні / Мелодії заупокійні / Нудьгою сірою снують» [5, с. 181]. Тут усі мікрообрази перегукуються зі знаменитим пейзажем Михайла Коцюбинського «Ідуть дощі» з «Fata Morgana». Тож читач ставить собі запитання: що було Fata Morgana для суб'єкта лірики Івана Світличного? Це також, як і болотяна люкроза, відкриває код тексту в тексті.

Залишимо для іншого дослідника (або як перспективу для себе) вірші «Рондель» і «Осінь у Пуці-Водиці», розміщені також у цикл «Пленер». Зупинимося на поезії «Завія», яка, на нашу думку, створює смислове й поетикальне обрамлення циклу, перегукуючися з першим його віршем «Сутінь».

Текст вірша «Завія» поет вмістив у лист до дружини Леоніди і сестри Надії від 27.12.1976. Він описує зиму, яку переживає в засланні, як непростійну, з морозами до 30 градусів і відлигою, а потім знову морозами. На початку передноворічного листа він пише: «Дорога моя трійця!», звертаючися й до малого племінника Яреми. А перед текстом вірша зауважує: «До речі, на

теми завірюхи-завії можу також продекламувати віршик – тепер уже дорослий, значить, для жінок» [3, с. 365]. Недомовки в листах, приховані тексти в текстах віршів – особливості письма поетів-в'язнів сумління. Як зазначає Е. Соловей: «<...> в умовах ув'язнення та заслання можливість будь-якої самореалізації, будь-якої творчості існує лише тією мірою, якою наглядачі не в змозі її уєунути, заборонити, припинити» [6, с. 69]. Вступаючи в діалог з текстом вірша «Завія», враховуймо контексти – як історичний, так і біографічний.

Перша строфа вірша малює зимовий пейзаж як художній часопростір, весь заповнений рухомою невизначеною речовиною – потертю. Все хаотично – і неідентифікована потерть, і її рух. «Не сніг – суха рипуча потерть. / Паде розгойданий каскад / Із висі, рине низом, потім / Стовпом розгойданим назад» [5, с. 183]. Алюзія іншого часопростору виникає у другій строфі завдяки екзистенціальному мотиву – вираженню внутрішнього стану людини, її свідомості, інтенціонально спрямованої на довкілля. «Світ без тверді. / Сипка безодня – й ти у ній <...>» [5, с. 183]. Це узагальнення може бути прочитане значно ширше, ніж опис зимового дня.

Третя строфа містить запитання, четверта – категоричну заперечну відповідь на них. «А може, все це – тільки сон? / І є десь сонце, зелень, гомін? / Грозою скресаний озон? / Немає!» [5, с. 183]. Настрої нагадує виражений М. Коцюбинським у вже згадуваному пейзажі «Ідуть дощі» у «Fata Morgana»: «Де небо? Де сонце?» Замість них у повісті – міради дрібних крапель, у поезії І. Світличного – суха сипуча потерть. Так завершилася надія на краще після 1905 року, так закінчилася Хрущовська відлига. Завія – це суспільне життя без тверді: гуманних принципів, прав людини, національної гідності, у потерті лицемірства і зла.

Михайлина Коцюбинська точно визначила роль поетичного слова в існуванні митця-в'язня, вона пише про Івана Світличного, свого товариша, однопумця: «Уповні віддався поетичній творчості уже в неволі. Психологічно це зрозуміло – як торжество духовної суверенності людини і внутрішнього опору тискові й сваволі» [1, с. 21]. Сонет «Панасові Заливасі», який завершує цикл «Пленер», є екзистенціальним за змістом: поет створює свій автопортрет як митця, фіксуючи момент творчого розвитку. Натурпростір стає вже текстом у тексті, другим, а не першим, віддзеркалюючи ті зміни, які відбулися в «Я» ліричного героя. «Прозорію. Напевне, осінь. / Вона! <...>» [5, с. 183]. Поет характеризує ознаки осені у власній твор-

чості: *стиглість воскова*, слова, що *вигранюються* після хмелевого сум'яття у мед-вині, *сила басова*, напруженість тятиви, *тугість, стожиля, кутість ядр*. Осінь як міць, сформованість твердих засад-цінностей, готовність до будь-яких поворотів долі, вільний естетичний пошук, усвідомлений екзистенційний вибір – смисл образу.

Висновки. Отже, цикл «Пленер» І. Світличного – оригінальний високохудожній зразок двокодової лірики. Вступаючи в діалог з текстами віршів, ми відчитали політологічно-екзистенціальні смисли в пейзажній ліриці як текст у тексті.

За основу інтерпретації було взято теорію Ю. Лотмана, якою цікавився автор «Пленеру». За талановитим, естетично самоцінним змалюванням природи прочитано осмислення суспільної ситуації в Україні, подій політичної відлиги та повернення репресій періоду шістдесятництва, екзистенційного вибору української людини. Авторка не претендує на вичерпність та істинність в останній інстанції своєї версії розуміння проаналізованих художніх текстів. Перспективою розвідки є екзистенціально-діалогічне прочитання інших циклів Івана Світличного.

Список літератури:

1. Коцюбинська М. Світло Світличних: Іван і Надія. *Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів*. Київ : Грамота, 2008. С. 5–44.
2. Лотман Ю. Текст у тексті. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 428–441.
3. Світличний І. Голос доби: Кн. 1: Листи з «Парнасу» / упорядн. Л. Світлична. Київ : Сфера. 2001. 544 с.
4. Світличний І. Голос доби: Кн. 2 / упорядн. Л. Світлична, Н. Світлична. Київ : Сфера. 2008. 424 с.
5. Світличний І. О., Світлична Н. О. З живучого племені Дон Кіхотів / упоряд.: М. Х. Коцюбинська, О. І. Неживий ; авт. передм., авт. прим. М. Х. Коцюбинська]. Київ : Грамота, 2008. 816 с.
6. Соловей Е. Поет. *Слово і час*. 1992. № 3. С. 69–72.
7. Токмань Г. Роль паратексту Лесі Українки в циклі «Пленер» Івана Світличного. *Теоретична і дидактична філологія*. Вип. 34. 2021. С. 60–68.

Tokman H. L. INTERPRETATION OF THE LYRICAL CYCLE “PLENARY” BY IVAN SVITLYCHNY AS A TEXT WITHIN A TEXT

The article is devoted to the work of Ivan Svitlychny, a Ukrainian dissident-sixties, scientist, poet. The researcher raises the problem of applying Yuri Lotman's «text within a text» theory as a basis for interpreting the lyrical cycle «Plenary». During the interpretation of meanings, she relies on historical, biographical and cultural contexts, acting as an interlocutor of the text.

Landscape lyrics dominate the cycle, but from time to time it recedes into the background, giving way to political-existential. According to Y. Lotman, it is up to the reader (and researcher) which level of the hierarchy of codes he chooses as leading for himself. The article contains an individual interpretation of the poems of the cycle «Plenary» as a result of observing the semantic game that arises due to the double encoding of the text: a text about the political situation in Ukraine and the existential state/choice of the Ukrainian person in these circumstances is placed in the text about natural space.

In the poem «Pagan Spring» we read the beginning of a period of political thaw, hope for renewal, as well as zeal for work and struggle. Poetry is characterized by dynamism and antithesis of images, pagan motifs.

The poems «Birches», «Eagle», «Pine» contain nature images as poetic dominants of the text. Young and early birch trees are springing up, despite the frost, like broken glass, and oak tree is nearby. The eagle (about which the poet ironically asks: one- or two-headed?) is predatory and treacherous. The pine tree as a symbol of apostasy, having lost its companionship, settled down, stopped reaching for the sky and the sun in height.

The poems «Spring Frost», «Slush», «Blizzard» under the condition of interpretation as a "text within a text" depict the stages of political development in Ukraine in the 1960s and 70s and the existential condition of man. The sonnet «Spring Frost» is a vivid figurative embodiment of the end of the political thaw and the onset of brutal repression by the Moscow imperial communist authorities. The artistic chronology of the «Slush» sonnet corresponds to the time after political arrests, trials, and sentences, when there was no room left for hope, even for misleading beacons. The poem «Blizzard» evokes an allusion to social life without solidity: humane principles, human rights, national dignity, in the wear and tear of hypocrisy and evil.

It concludes the cycle of sonnets «To Panas Zalivakha», addressed to the dissident artist. The poem is a psychological self-portrait of Ivan Svitlychny as a poet. Autumn in this text means the formation of values, a free aesthetic search, a conscious existential choice.

Key words: *sixties, interpretation, text within a text, landscape, political thaw, existential choice, artistic image.*

Юрчук О. О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Чаплінська О. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПОЕТИКА МІСТИЧНОГО В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті здійснено спробу цілісного осмислення феномену містичного в межах конкретного культурно-історичного етапу розвитку західноукраїнської прози, тобто XIX ст. – початку XX ст. З'ясовано, що художня реалізація містичного, його поетикальні особливості – і досі дискусійна літературознавча проблема. Установлено, що розтлумачення містичного передбачає врахування як міждисциплінарних напрацювань (релігієзнавство, філософія, психологія, культурологія), так і безпосередньо здобутків літературознавства. У статті увагу зосереджено на проблемі функціонування в літературному творі містичного, простежено його специфіку та тенеу. Для цього було докладніше проаналізовано новели Юрія Федьковича («Дністрові Кручі»), Федора Заревича («Чудний цвіт»), Марка Черемшини («Основини»), Льва Сапогівського («Старий палац»), Івана Наумовича («Нічний супутник»), Івана Гавришкевича («Страхи»), Василя Софроніва-Левицького («Гість з-під Монте Санто», «Клікуша»). Здійснений аналіз дав підстави зробити висновок, що письменники залучають містичне в літературний твір із гносеологічною, соціально-регулятивною та / або імагінативною метою. У західноукраїнській прозі першої половини XIX ст. у зображенні містичного переважали архаїчно-міфологічні світоглядні уявлення, що зумовило домінування міфологічних мотивів у літературному творі (мотиви пошуку чарівної квітки, охорони скарбів, порушення заборони). Згодом для західноукраїнських письменників пріоритетності набули релігійно-філософські засади в розумінні містичного, тому стали переважати релігійні мотиви (прощення, опіки людини ангелом-охоронцем). Якщо на початку XIX ст. містичне «промовляло» загадково, то в другій половині XIX ст. воно «заговорило» повчально. Оскільки на початку XX ст. інтерес західноукраїнських письменників становили мотиви чи сюжети, що були пов'язані з мілітарним дискурсом, то введення містичної компоненти в літературний твір посилювало психологічну напругу, увиразнювало вплив війни на свідомість людини, підкреслювало її трагізм. Констатовано, що джерелом містичного є «надзвичайна подія, що трапилась у минулому», а як чинник поетики твору містичне виконує прагматичну, семантичну й синтаксичну функції.

Ключові слова: містичне, специфіка містичного, міфологічний мотив, релігійний мотив, психологізм.

Постановка проблеми. Поетика містичного сьогодні продовжує бути актуальною й складною літературознавчою проблемою. Популярність містичного дискурсу зумовлена жагою пізнання світу або самопізнання, що актуалізує переживання, тобто таку форму активності, котра з'являється в ситуації неможливості досягти цілісності й повноти буття, реалізувати провідні мотиви життя, яка допомагає «пережити» події й віднайти осмисленість існування. У цьому аспекті художня реалізація містичного базується або на релігійному досвіді, або на індивідуально-авторській стратегії. Відтак закономірним є те, що час від часу в літературі помічаємо затребуваність на містичне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен містичного та поетикальні особливості його реалізації в літературному творі передбачають застосування міждисциплінарного підходу, що детермінує потребу враховувати здобутки філософії, релігієзнавства, культурології та психології (маємо на увазі насамперед праці Евелін Андерхілл, Люсьєна Леві-Брюля, Вільяма Джеймса, Мірче Еліаде, Броніслава Маліновського, Карла-Густава Юнга). Серед українських літературознавців до проблематики містичного зверталися такі дослідники, як Олена Вещикова, Наталія Висоцька, Оксана Галич, Оксана Гольник, Ігор Качуровський, Наталія Мафтин, Роман Мних,

Ольга Червінська та інші. Однак актуальною досі є потреба цілісного й системного осмислення цього феномену в межах конкретного культурно-історичного етапу розвитку мистецтва слова.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати генезу та специфіку містичного в західноукраїнській прозі XIX ст. – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Для творення містичного художнього дискурсу продуктивним виявилось не тільки філософсько-релігійне начало, а й синтез готичного, романтичного й неоромантичного начал. «Дидактично-агітаційний характер» (Валерій Шевчук) містичного апелює до мотивів і сюжетів давньої української літератури, наприклад, агіографічні оповідання й так звані чуда. Водночас у створенні містичного західноукраїнськими письменниками простежуємо вплив традицій готичної прози європейської літератури: англійської – надприродне викликає страх, німецької – акцентовано на філософсько-метафізичному характері вигадки, французької – вигадці властивий демонічно-середньовічний характер, що переходить у символістську естетику. Фольклорно-фантастичні сюжети романтиків-оповідачів заворожували, полонили й страшили читачів, актуалізували пантеїстичне розуміння світу, його «нічну сторону», таємничі сили. В українській літературі першої половини XIX ст. окреслилися два струмені: перший – «творив екзотичне фольклорно-фантастичне оповідання на основі народного демонологічного оповідання, менше дбаючи про дидактичну мету, – його завдання читача захопити, <...> донести до нього хвилюючу народну поетику» [3, с. 7–8]; другий – орієнтувався на «традиції давньої української літератури, зокрема традиції навчальної, <...> таке оповідання згодом, уже в другій половині XIX сторіччя, здобуло тенденцію до переросту в філософську притчу» [3, с. 8]. Відповідно містичне в літературі цього періоду постає як важливий чинник поетики твору.

Зображення містичного в західноукраїнській прозі першої половини XIX ст. ґрунтувалося на архаїчних світоглядних уявленнях гуцулів, за якими межа між світом надприродних істот і світом людини розмита. У творах із гуцульського життя Юрія Федьковича фольклорне розуміння долі людини та романтична візія любові трансформувались у мотив любові–згуби, що завершується песимістичною констатацією неможливості досягнути щастя. Лише «Дністрові кручі» мають оптимістичний фінал. В описі героїв буковинський прозаїк дотримувався романтично-ідеалістичної стратегії: Маруся «як та райска пташечка убрана

<...> а на личко така такої собі хороша, як та рожа на весні, коли скупана ранішню рососою, на сонечку красує ся. А як бувало заговорит, то неначе ластівочка защебече, або ангел в срібні дзвоночки задзвонит» [6, с. 185]; Тимофій – «як той павич!... як той архангел з мечем, що в церкві намальований!» [6, с. 186]. Доля випробовує закоханих.

Оповідач і персонаж-свідок Настя Клішча зізнається, що в історії їхньої любові вона стала свідком чуда. Никифор Кліщук придумав, як допомогти закоханим бути разом, а для здійснення задуму помічником обрав бабу Гапу: «що страшна, що суха, рот від одного уха до другого як у ворони, <...> очи каправі, зуби як граблі, ноги довгі-предовгі як у бузька» [6, с. 190]. Для посилення містичних переживань письменник вводить опозицію вода / камінь. Вірність любові й марність батьківської перешкоди закодовано в риторичному питанні Тимофія: «Дністер наш глибокий і широкий; а годен він що против Хрестаревої скали?» [6, с. 186]. Вода у світогляді гуцулів кодує потенційну можливість буття й пов'язана з ірраціональними силами. Вона отримала амбівалентну конотацію, бо може як творити / очищати, так і нищити / руйнувати. Вода річки символізує неспокій життя гуцулів, і спочатку митець акцентує на негативній її конотації, танатичному навантаженні, адже «погані безодні, вже не одного чоловіка приссали до дна» [6, с. 191]. Також і щодо гори маємо застереження: Хрестарь – «скала погана, непевна, головна, нависла над самов кручев Дністра, неначе то она хоче кожної хвилики у безодне плесо штрикати!» [6, с. 191].

Контрастною до ідилічної зустрічі закоханих є поява Омана й Кліща – «оба жасні та черлені як два настоящі кати» [6, с. 194]. На берегах Дністра відбувається протистояння добра і зла, що мало б закінчитися поразкою для закоханих. Натомість одухотворені сили природи втручаються в життя людей і протистоять силі кривдників. Частина Хрестаревої скали, на якій стояли Оман і Кліщ, падає в чорне плесо Дністра. Тому вода перекодується й отримує позитивні конотації, символізує життя й любов, утверджує перемогу добра. Отже, містичне в «Дністрових кручах» ґрунтується на архаїчних, міфологічних віруваннях, «промовляє» загадково, але без нагнітання жаху, виконує семантичну й синтаксичну функцію.

Фольклорний мотив пошуку чарівної рослини наявний в оповіданні Федора Заревича «Чудний цвіт». Для створення атмосфери містичного письменник вдався до таких прийомів: введення утаємниченої авторитетної особи (ворожка Стасиха);

топос «зловісного місяця» («той чорний ліс, що його зовуть Сиглою» [3, с. 382]); концепт чарівної квітки (чудний цвіт), мотив випробування («У тім цвіту доля буде твоя, у нім сила чудна: що схочеш від того цвіту, удієш і добудеш. А як вернешся, не діставши цвіту, то, небого! Загирила вже свою долю!» [3, с. 382]); зустріч із надприродними істотами («Неначе взимі по мені мороз пішов, не могу ні поступитися, ні слова марного речі» [3, с. 383]). Уночі, на новий місяць, Настя одягнулась у білі шати, взяла білу хустинку й вирушила в мандрівку за цвітом, але не змогла зірвати його. Домінантність настроєвості над подієвістю досягається через емоційне нагнітання страху від зустрічей із нечистим, марою, приблудою.

Марко Черемшина інкорпорував фольклорні регламентації про будівництво хати в оповідання «Основини». Продовжуючи традиції Юрія Федьковича, письменник звернувся до міфологічних вірувань гуцулів, зокрема до архетипу дому, який «має екзистенційне наповнення впорядкованості, узвичаєння та захищеності», «тенденцію чіткого маркування як відокремленого простору “Свого”» [1, с. 105] та символізує життєдайне джерело існування людини. В основі твору – містичний причинно-наслідковий зв'язок між діями персонажів та їхньою долею. Письменник дотримується фольклорної схеми «заборона – порушення – покарання»: заборону озвучив бадьо Федір («не клади на тім місці хату, бо то місце нечесте» [7, с. 90]); Семен проігнорував пораду й збудував там дім; як наслідок прийшла біда («першої ночі зачело шос на поді мотлошитися та й гуркотіти» [7, с. 91], чоловіка мучив щезник, доки не звів зі світу). Для будівництва нової хати жінка обрала «чисте» місце. Семениха дотримується давнього звичаю і, коли майстри закладають основини будинку, запрошує гостей, котрі бажають їй легкого життя в новому домі, щоб «мала хліба та й до хліба, та й аби ті господь боронив від нечестої сили» [7, с. 90]. Тож в оповіданні Марка Черемшини містичне базується на міфологічній стратегії трактування порушення заборони як причини наступних бід, у творі містичне «промовляє» тихо й повчально, виконує синтаксичну функцію.

Відмінну конотацію архетипу дому отримуємо в оповіданні «Старий палац» Льва Сапогівського. Атмосфери містичного письменник досягає через такі прийоми: оповідач і персонаж-свідок ототожнюються; топос замку (герой, «блукаючи гадками про історії будівництва і порівнюючи луки, філяри, гзимси та інші ознаки стилів» [3, с. 385], намагається пізнати минуле палацу);

специфічний хронотоп (пригода розгортається на межі, «коли ніч запала, аж старий годинник, що дзвонив північ, збудив мене з задуми» [3, с. 385]); зустріч із духом («коли хотів піднятися, почув дотик зимної руки, котра схопила мою» [3, с. 385]); мотив будівництва панського палацу (негативна конотація будівлі: постала на місці, де були «убогі хлопські хатки і маленька церковця», з стін палацу «добувалися ті жалібні стогони», адже побудований із цегли й каменю, «в яких придивившись, пізнав я самі частини людських тіл, споєні кров'ю, замість вапна» [3, с. 385]); панство як уособлення зла («всі зодягнені в пишні багаті строї, споряджені з виправленої на шовк хлопської шкіри», гуляють – «капелья гримить, а в золотих чашах перлиться червона мальвазія – кров та піт!» [3, с. 387]); оніричний простір (минулий часовий континуум, де селяни та гайдамаки зазнали знущань і катувань, трансформується у майбутнє, у якому від палацу «лишилась лиш купа попелу», а «останній нащадок роду воєводи К*» убитий [3, с. 388]). Отже, у кризовій конотації архетипу дому закодовані «екзистенційні контексти втрати внутрішнього зв'язку з рідною землею, окупації та захоплення» [1, с. 105]. На першому плані у творі настроєвість.

Зауважимо, що в наступних прозових текстах західноукраїнських письменників спостерігається перевага релігійно-філософського підґрунтя містичного з обов'язковою повчальною складовою. Також помітним є те, що у фокусі письменницької уваги опиняються мотиви чи сюжети, які пов'язані з мілітарним дискурсом і котрі зафіксували вплив війни на людину, що може реалізуватись в одній зі стратегій: корисна взаємодія (війна як джерело збагачення та спосіб здобути владу), протистояння «людина – війна» (війна як спосіб зміни суспільного та територіального устрою порушує первинну гармонію людини та мікроламок суспільства), метаморфозна взаємодія (коли війна змінює та зміцнює людину) [5, с. 34–35]. Зокрема, влучну ілюстрацію зазначеного вище знаходимо у твердженні героя Василя Софроніва-Левицького: «Ми всі повинні бути божевільні по цій війні. Ми не перенесли її на своїх плечах, як ви це кажете, – ми перетягли її, як млиновий камінь, на своїх нервах!» [4, с. 83–84]. З часом для буковинських і галицьких письменників одним із ключових аспектів літературних творів стає «експресіоністичне змалювання людського болю, або ж екзистенційний пошук утраченого сенсу буття, або дадаїстичне доведення беззмістовності людського існування взагалі» [5, с. 39].

Повертаючись до поезики містичного, зацитуємо на тому, що якщо Юрій Федькович розумів долю відповідно до міфологічних уявлень, то Іван Наумович тлумачить її в релігійному контексті. В оповіданні «Нічний супутник» ідеться про пригоду поручника, який вертався до Кутної Гори. Таємничість і містичність події досягається через опис частини доби: «Місяць сяяв уповні, а повз його обличчя пересувались борзо зимові облаки, гонимі сильним вітром» [3, с. 314]. «Ніч – самота – пустище...» [3, с. 315], – міркує герой і водночас сам себе заспокоює, що воїн «й бісові в очі загляне». Дорогою він спочатку чує чийсь кроки неподалік, згодом помічає попереду чоловіка в плащі, який швидко йде й не підпускає подорожнього до себе. Коли вони зайшли в місто, то невідомий застеріг поручника від небезпеки на стежці, а потім повів за собою до шпиталю. При цьому ніхто інший не бачить незнайомця. В одній із палат той, хто помирав, запитав у нього: «Чи вірите, що кожен наш крок розписано наперед і ми тільки іграшки в Його руках? Чи вірите в янгола-охоронителя, який стереже нас доти, доки йому на це призовлень, а там...» [3, с. 317]. Ці екзистенційні питання змусили поручника замислитися. Відповідь на них він отримав, коли прийшов додому й дізнався, що «чверть години, як стеля в кімнаті заломилась і впала на ліжко» [3, с. 317], тож час поручника ще не настав, ангел-охоронець уберег його. Отже, містичності письменник досягає через «нічну сторону» доби; страх перед невідомим суб'єктом, ідентифікація якого неможлива, а зацікавлення змінюється на побоювання; напередвизначеність людини й опіку ангела-охоронця. Містичне у творі Івана Наумовича виконує синтаксичну функцію, а в повчальній складовій констатовано, що ангел-охоронець оберігає життя людини доти, доки на те є воля Господня.

Зовсім інші емоційні реєстри містичного маємо в оповіданні галицького прозаїка Івана Гавришкевича «Страхи». Для сюжету письменник обрав надзвичайну подію, що сталась із вояком Гарасимом Сікуном, котрий захотів «змірятись з тою упирицею» і йому «багнеться Бога скусити». Звернемо увагу, що прозаїк вдався до зіставлення жах війни / жах надприродного, у якому перший нівелюється другим. Гарасим від побаченого на війні не втратив духу, проте «явлене із тамтого світу» знищило його. Містичний простір історії поєднав у собі кілька складових. Джерело «надприродного жаху» в минулому, коли татарва «грабувала добутки і загортала жителів у ясир» [3, с. 369]. Письменник містифікує образ татарина, який «ціла

біда: чорний, як вуголь, з одним оком на чолі» [3, с. 369], у яких «палиці знахарські, котрі їх вели, де лиш який гріш схований» [3, с. 370]. Охоронцем панських скарбів став вірний слуга-німець, котрий «знав, що другії не знали, мав цвіт папороті, знав зілле по назвиську і властивостям і вигодовував, мабуть, хованця» [3, с. 370]. Під час проведення захисного магічного ритуалу він був убитий татариним, відтоді «ходить кожної ночі німчик <...> воколо замку і стереже закляті гроші» [3, с. 370]. Емоційне нагнітання починається від моменту зустрічі в замку Гарасима з духом німця: «Щось несамовите, худе, бліде, буцім із тоненького, сухого, темно-жовтого паперу – очі непорушні, вгору піднесені, мов шкла притьменного – уста сині, стулені, а межі них вистають два предовгі зуби» [3, с. 371]. Незважаючи на поранення, вояка знайшов панський скарб. Гроші із зачарованого місця спочатку сприяли Гарасиму: він викупив себе з війська, одружився з коханою, дбав господарство. Однак уже за рік мара почала забирати в нього все, насамкінець насилала щоночі огидника. Гарасим змушений був залишити «ті закляті сторони», проте «зубатий, шклоокий» німчик продовжував приходити щоночі та пити з нього кров.

Письменник посилює атмосферу містичного за допомогою червоного кольору, який асоціюється з кров'ю й смертю. Жах набігів татар візуалізовано через опис природи: «Луна кривава заливала по волі все небо, а всі гори відбивали червоною краскою пекла» [3, с. 369]. Потім перед читачем з'являється німчик, одягнений у «шапочку і холошні червоні» [3, с. 371], а в кінці – «вночі став раптово Гарасим кидатися по ложі», запаливши світло, «увиділи лице його, одіжку і постелю в крові, котра йому носом і ротом бухала» [3, с. 373]. Два виміри містичного утворюють єдиний простір оповідання, адже історія апелює до архаїчно-міфологічного пласту, а фінал – до релігійного. Останнє прохання Гарасима: «Вся кара Божа спала уже на мене! <...> Преподобний отче! Дайте ми потіхи – помилуйте!» [3, с. 374]. Містичне в оповіданні Івана Гавришкевича поєднує міфологічний мотив охорони скарбів із релігійним мотивом прощення, виконує прагматичну, семантичну та синтаксичну функції.

Надалі у фокус художніх творів західноукраїнських письменників втрапляють «психологічні дивовижі» (Юрій Кленовий), що є результатом впливу війни на свідомість людини. Зокрема, Наталія Мафтин слушно зауважила, що в структурі прози міжвоєнного двадцятиліття «надприродно-жахливе» <...> постає відлунням готичного

канону й водночас засобом увиразнення жанрової природи новели як твору про “нечувану подію, що відбулася”» [2, с. 201]. Василь Софронів-Левицький у новелі «Гість з-під Монте Санто» використав композиційний прийом розповіді в розповіді, що дало йому змогу розкрити різні погляди на подію. Спочатку маємо розповідь-спогад адвоката Бобрецького, котра дає підстави думати, що «входили в гру надприродні сили» [4, с. 89]. Джерело містичного міститься у виборі пояснення того, що відбулося літньої ночі двадцять першого червня у віденській кав'ярні «Аліанс». Виснажений після тяжкого поранення Бобрецький чекав на свого приятеля «з більшою нетерпеливістю, як на дівчину» [4, с. 84]. Напруження очікування огортало його, він не зводив очей із дверей. За чверть до одинадцятої на порозі з'явився приятель, мовчки підійшов до столика, сів навпроти, обрав із-поміж часописів один, розгорнув його і червоним олівцем закреслив якийсь відступ. Після цього встав і так само мовчки вийшов із кав'ярні. Коли ж Бобрецький «прокинувся з отупіння, було вже поза північ», а в газетній рубриці «Полягли на полі слави» він прочитав: «Микола Павлусів, поручник 30 п. п., нар. 30.IX.1896 р., поляг 19.VI.1916 р. в бою за Монте Санто» [4, с. 86], тобто приятель загинув за два дні до їхньої зустрічі.

Надзвичайна подія, що трапилася, потребувала пояснення, й адвокат зізнався, що в певний момент погодився «з тою розгадкою, <...> яку дає матеріалістична логіка дрібного міщанина, який просто волить не вірити в ті т. зв. надприродні явища: волить не вірити тому, щоб думки про різні астральні тіла, флюїди, позамогильне життя і подібні речі не перешкоджали йому в інтересах і не мутили його супокою» [4, с. 83]. Післявоєнне розмірене повсякдення поглинуло Бобрецького, але шлюб із колишньою нареченою Миколи детонував спогади про давню дружбу. Адвокат розповів, що в крамниці, обираючи помаранчі, «відчув, що хтось станув позаду <...> й дотикає <...> своїм напруженим холодним зором» [4, с. 87], а в голові «стукнула ... думка: “Микола!”» [4, с. 88]. З того часу Бобрецький помітив переслідування, що ставали все частішими: «Сліпий жах огортає тоді мене ... Ношу його в собі, присипляю, оманюю логікою думки, ... але він причаюється в мені й нагло, зрадливо, підступно розгружує свої щупальця поліпа» [4, с. 88]. Виснажений переслідуваннями адвокат недовірливими очима дивися на лікаря, від якого сподівався отримати допомогу.

Установка на достовірність у новелі досягається через розповідь лікаря, від якої очікуємо

роз'яснення зв'язку галюцинації «фізично і нервово виснаженого після поранення Бобрецького, яку він мав у кав'ярні» і факту, «що на столі лежала водночас газета з оповісткою про смерть його приятеля, поручника Миколи Павлусева» [4, с. 90]. Доктор Н. зауважив, що в цій історії йому довелося бути свідком «*deus ex machina*», коли «е якась одна могутня, незрозуміла для нас логіка чи нелогічність, яка зводить людей в один несподіваний момент з найдалших кінців світу» [4, с. 90]. Далі він оповів, що, заспокоївши мецената, рекомендував йому поїхати в санаторій. У цей час хтось постукав у двері й лікар за звичкою дозволив увійти. Коли двері відчинилися, вони побачили, що на порозі стоїть «мужчина середніх літ, з вихудлим обличчям, у витертім, старім плащі <...> це був поручник Павлусів» [4, с. 91]. Виявилось, що повідомлення в газеті було помилковим, поручник отримав поранення під час наступу на Монте Санто, потрапив спочатку в полон, а повернувшись до Львова, постановив собі першим віднайти свого приятеля Бобрецького. Після нервової атаки від зустрічі адвоката потрібно було відвезти «до санаторії, де знайде, мабуть, остаточне закінчення його неймовірна, але правдива історія» [4, с. 91]. Отже, за допомогою містичного, яке виконує синтаксичну функцію, у новелі посилюється психологічна напруга, його джерелом є надзвичайна подія, що трапилася у минулому.

Не менш яскравий конфлікт знаходимо й в іншій новелі Василя Софроніва-Левицького. Атмосфера містичного письменником у «Клікуші» реалізується через те, що екстраполює жахливу подію вечірня розмова за похідним старшинським столом про страх перед собаками («собак бояться не раз дуже відважні люди, один із старшин звернув увагу на дивно несамовите враження, яке робить на людей виття собак» [4, с. 113]) і стан біснуватості, «клікушество» (полковий лікар перераховує причини цієї недуги: головна причина «це гістерія <...> Дальшим збудником клікуші є сугестія або автосугестія», а народна лікарська мудрість «пояснює цю недугу також насланням злої людини, відьми або чарівника» [4, с. 114]); специфічний хронотоп («Ніхто не знав, що поручникові Улашинові заманулося в цю місячну ніч прогулятися в напрямі до безлюдного села Маличі» [4, с. 116]); напад собак («Хто будьколи переживав таку мить, в якій відчував своє тіло <...> в пащеці роз'юшеної собаки, той знає цей нервовий струс, що перебігає тоді тіло від стіп десь аж до найглибших сувоїв мозку» [4, с. 118], собачі голоси наближались і росли «в повітрі, немов дев'ятий вал на розбур-

ханому морі» [4, с. 118]), «як водопад об скелю, розбилася довкола хати голосами десятків оскажених звірят» [4, с. 119], «залите блідим місячним світлом подвір'я клубилося собачими спинами, клекотіло собачими голосами» [4, с. 120]); сподівання на порятунок й ситуація вибору у селянській хаті (сморід мертв'яка – «почув, що вдихає в себе не повітря, а якусь смердючу гущу» [4, с. 120] або ж тічня здичавілих собак, що чекає надворі); нагнітання напруги («“Клікуша ... станеш клікушею ...” – мигнула думка і почала вперто клювати йому мозок» [4, с. 122]); божевілья героя (в самотній хатині евакуйованого волинського села Улашин «сидів без усякої думки, тільки його змісли відкривалися щораз ширше і п'яніли місячним світлом під ритм собачого хоралу» [4, с. 123], з його горла «почала мотатися біла, тремтяча, рівна нитка голосу і навиватися на місяць, наче на клубок» [4, с. 124]. Як і в попередній новелі, письменник зорієнтований на достовірність, що досягається через звернення до канцелярських документів: звіту команди Н-ського куреня про дезертирство поручника й рапорту польової жандармерії про те, що в прифронтовій смузі притримали божевільного з паперами на ім'я Василя Улашина.

Висновки. Отже, містичне як важливий чинник поезики твору в західноукраїнській літературі ХІХ ст. – початку ХХ ст. виконує прагматичну,

семантичну й синтаксичну функції. Розглянутий матеріал дає підстави ствердити, що інкорпорування містичного в художній твір митцями здійснюється з гносеологічною (живиться прагненням людини пізнати й зрозуміти світ), соціально-регулятивною (формується певне ставлення до світу й кодифікується поведінка людини) або імагінативною (підтримується орієнтація людини на диво) метою. Містичне, що ґрунтується на архаїчних світоглядних уявленнях і міфологічно-демонічних засадах, «промовляє» загадково (Юрій Федькович, Федор Заревич, Марко Черемшина). Згодом відбулася зміна стратегії в зображенні містичного, домінуючими стали релігійно-філософські засади, а відтак містичне «заговорило» повчально (Іван Наумович, Іван Гавришкевич). Надалі у фокус письменницької уваги західноукраїнських митців втрапили мотиви чи сюжети, зумовлені мілітарним дискурсом. Посилення психологічної напруги, фіксація впливу війни на свідомість і трагізм людини увиразнилися завдяки введенню містичного компоненту (Василь Софронів-Левицький). З огляду на проаналізований художньо-естетичний потенціал містичного подальші дослідження видаються перспективними в розрізі сюжетно-композиційної організації творів української літератури другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Список літератури:

1. Кожем'якіна О. Архетип дому в глобально-глокальних конфігураціях сучасного міста. *Докса*. 2019. Вип. 2. С. 100–110.
2. Мафтин Н. Містичне як вияв готичної літературної традиції в західноукраїнській малій прозі міжвоєнного двадцятиліття. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 84. С. 193–202.
3. Огняний змії: Українська готична проза ХІХ ст. / Упоряд., біографічні відомості, редакція текстів та переклад Ю. Винничука. Львів: ЛА "ПІРАМІДА", 2006. 520 с.
4. Софронів-Левицький В. Липнева отрута : вибране. Торонто, Вінніпег : В-во «Новий Шлях», 1972. 236 с.
5. Стеф'юк І. Людина і війна (на матеріалі художньої та мемуарної спадщини Марка Черемшини) : дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2016. 215 с.
6. Федькович Ю. Писання Осипа Юрія Федьковича: в 4 т. Т. 2 : Повісті й оповідання / з першодруків і автографів зібрав, упоряд. і пояснив О. Колесса. Львів : З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1902. 495 с.
7. Черемшина Марко. Твори в двох томах. Т. 1. / Упоряд. та приміт. О. Мишанича. Київ : Наукова думка, 1974. 336 с.

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V. POETICS OF THE MYSTICAL IN WESTERN UKRAINIAN LITERATURE OF THE 19th AND EARLY 20th CENTURIES

The article attempts to provide a comprehensive understanding of the phenomenon of the mystical within a specific cultural-historical stage of development of Western Ukrainian prose, namely the 19th to early 20th centuries. It has been established that the literary realization of the mystical and its poetic features remain a contentious issue in literary studies to this day. It has been determined that interpreting the mystical essence requires consideration of interdisciplinary studies (religious studies, philosophy, psychology, cultural studies) as well as the direct achievements of literary studies. The article focuses on the problem of the functioning of the mystical in literary works, tracing its peculiarities and genesis. For this purpose, the short stories by Yurii Fedkovych ("Dniester Kruchi"), Fedir Zarevych ("Wonderful World"), Marko Cheremshyna

("Osnovyny"), Lev Sapohivskyi ("Old Palace"), Ivan Naumovych ("Night Companion"), Ivan Havryshevych ("Fears"), Vasyl Sofroniv-Levytskyi ("A Guest from Monte Santo", "A panic-monger") were analyzed in more detail. The analysis allowed for the conclusion that writers incorporate the mystical into literary works with epistemological, socio-regulatory, and/or imaginative purposes. In Western Ukrainian prose of the first half of the 19th century, archaic-mythological worldviews predominated in the depiction of the mystical leading to the dominance of mythological motives in literary works (motives of searching for a magical flower, guarding treasures, breaking a prohibition). Subsequently, for Western Ukrainian writers, religious-philosophical principles became a priority in understanding the mystical, and thus religious motives (forgiveness, the protection of a person by a guardian angel) prevailed. While in the early 19th century the mystical essence "spoke" enigmatically, in the second half of the 19th century it began to "speak" didactically. Since in the early 20th century Western Ukrainian writers were interested in motives or plots related to military discourse, the introduction of the mystical component into literary works heightened psychological tension, emphasized the impact of war on human consciousness, and underscored its tragedy. It has been stated that the source of the mystical is an "extraordinary event that happened in the past," and as a factor of poetics in a work, the mystical performs pragmatic, semantic, and syntactic functions.

Key words: *mystical, peculiarities of the mystical, mythological motive, religious motive, psychologism.*

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.09 (560)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/20>

Огульчанська О. А.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

СВІЙ/ЧУЖИЙ ПРОСТІР У РОМАНІ ОРХАНА ПАМУКА «МУЗЕЙ НЕВИННОСТІ»

Статтю присвячено дослідженню простору роману Орхана Памука «Музей невинності». Часопросторові координати мають важливе сюжетоорганізаційне і характерологічне значення. Твір турецького письменника торкається проблем міжособистісних, що виникають переважно як реакція на заборонене кохання Кемалю і Фюсун, які належать до різних соціальних станів. Акцентовано увагу на дихотомії зовнішнього і внутрішнього простору, останній із яких повсякчас виступає на перше місце, організуючи внутрішній (психологічний) сюжет. Суб'єктивізації оповіді сприяє і нарація від першої особи. Підкреслено, що емоційний стан головного персонажа передається у творі через сприйняття Кемалем речей, предметів, що належали Фюсун. Саморефлексії, діалогізовані монологи так само розширюють простір головного персонажа. Досліджено, у який момент починають відбуватися трансформації щодо прийняття Кемалем свого і чужого простору, їх розмежування, заперечення чоловіком простору звичного життя заможної людини. У якийсь момент відбувається втеча в ірраціональні речі, на які протагоніст покладає надії. Зазначимо, що відбудувати свій мікрокосм Кемаль намагається за рахунок створення музею, у якому зібрав колекцію речей, що мають відношення до його непростих стосунків з дівчиною. Кожна річ – згадка про певний момент щастя чи розпачу, суму, ейфорії. Музей у романі є своєрідним віддзеркаленням свого простору головного персонажа. Кожна річ емоційно забарвлена. Оповідь від першої особи дає змогу читачу глибше осягнути внутрішній світ Кемалю. Психологія головного персонажа розкривається переважно через монологи, реакцію на події чи вчинки інших персонажів. Реалістично-психологічне зображення страждань протагоніста розкривається поступово, посилюється і поглиблюється за рахунок повторення ним одних і тих самих дій: відвідування будинку «Милосердя». Хронотоп кімнати відіграє важливу ідейно-сміслову функцію у романі.

Ключові слова: роман, художній час, художній простір, сюжет, психологізм, внутрішній сюжет.

Постановка проблеми. Орхан Памук – один із відомих письменників Сходу і Заходу. На батьківщині автора творів «Ім'я мені червоний», «Сніг», «Музей невинності» чи не кожна сім'я має полицю з книгами письменника. 2006 року Орхан Памук був удостоєний Нобелівської премії. У центрі уваги письменника коло морально-етичних проблем, історії, питання культури і взаємодії/невзаємодії Сходу/Заходу. Його твори позначені глибоким психологізмом: автор майстерно конструє цілісні психологічні портрети, що дають змогу реципієнту усвідомити найтонші порухи людської душі, страждання, радощі, сумніви тощо. На нашу думку, на сьогодні твір «Музей невинності» потребує більш глибокого аналізу поетикальних векторів та акцентування уваги на внутрішньому (психологічному, емоційному) сюжеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Твори Орхана Памука перебувають у центрі уваги провідних науковців (Гаджієва Г. [1], Кая С. [2], Посохова Є. [6] та ін.). Аналізований нами роман «Музей невинності» був об'єктом дослідження багатьох науковців, які акцентували увагу на музейності роману, поетикальних аспектах, проблемах східної і західної культури. Так, наприклад, Е. Циховська у статті «Музей невинності» як історія про кожного» досліджує музейність як відображення кожного періоду життя головного персонажа. Науковиця цілком слушно зауважує, що сама концепція твору завдячує «своєї появі прояву фетишизму в головного героя, що простежується у клептоманії, оскільки прагнення поповнити експонати свого музею формують у Кемалю звичку збирати крадькома предмети, пов'язані виключно

з об'єктом його кохання...» [7, с. 73]. Е. Циховська говорить про «синекдоху стосунків» [7, с. 73], тобто про певну заміщеність об'єкту хворобливого кохання Кемаля до Фюсун речами, що належали дівчині чи речами, до яких вона доторкалася. Цікавою є думка дослідниці щодо того, що синекдоха стосунків проєкується і на життя персонажів у цілому. Таке заміщення відбувається у їхньому повсякденному житті: «... не намагаючись щось змінити у своєму житті, вони проводять більшість часу в перегляді фільмів, таким чином співіснуючи, співчуваючи і вбираючи чужі долі, чужі емоції і не вірячи в них...» [7, с. 73]. Торкається дослідниця і теми культури. Так, Е. Циховська зауважує, що письменник велику увагу приділяє проблемному питанню: як швидко турецьке суспільство переймає, імітує чуже. Інша науковиця Мітіна Л. досліджує у статті концепт «титільна музейність» у світовій літературі, де теж згадує і роман Орхана Памука «Музей невинності». Авторка наукової розвідки доходить висновку, що титільна музейність є «трендом світової літератури останнього п'ятдесятиріччя та що цей тренд має стати тенедрією до зростання» [3, с. 49].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження простору роману Орхана Памука «Музей невинності». Особливу увагу приділено внутрішньому простору головного персонажа, адже саме цей простір є сюжетотвірним та має важливе ідейне та смислове навантаження у творі. Аналіз опозиційної пари свій/чужий простір дасть змогу простежити трансформацію образу головного персонажа, усвідомити глибину багатозаровності сюжету роману.

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги письменника любовна драма заможного юнака Кемаля. Страждання пов'язані з коханням до Фюсун, далекої родички Кемаля, дівчини зі звичайної родини. Упродовж розгортання сюжету страждання поглиблюються, фіксуються самим головним персонажем, рефлексуються і в певні моменти нагадують одержимість. Колекціонування речей, пов'язаних із Фюсун, набуває величезних масштабів. Із цього колекціонування народжується ідея створити музей, щоб кожна людина, побувавши там, змогла відчувати силу почуттів. Кожна річ є «якорем», що повертає головного персонажа до образу коханої.

Про музейність як основну рису цього роману писали багато науковців, проте, на нашу думку, варто зосередити увагу і на глибокому психологізмі образу Кемаля. Безумовно, створення цілісного психологічного портрета авторові вдалося

завдяки великій письменницькій майстерності. І зображення простору є одним із головних чинників до розуміння характеру, мотивацій вчинків персонажа. Крім любовної історії, автор зображує і соціальну та культурну ситуацію Турції тих часів. Перед читачем проминають роздуми Кемаля про те, що забагато європейського стало в Турції. Так, наприклад, він зазначає, що з'явилося багато бутиків на західний манер у фешенебельних районах міста. Їх відкривають нудгуючі дружини заможних чоловіків. У соціальний й економічний простір Стамбулу поступово влітається простір Заходу, і не завжди це має позитивний вплив. Наприкінці твору читаємо заувагу Кемаля про те, що турецьким музеям не треба копіювати заїхдні, а створювати свої, у яких би відчувалася б ментальність й індивідуальність турецької культури.

Читач може спостерігати, як упродовж розгортання подій відбуваються трансформації у свідомості Кемаля: з веселого і комунікабельного чоловіка він поступово перетворюється на відлюдника. Змінюється і ритм його звичного життя. Врешті-решт настає такий момент, коли розкіш, що його отчувала, уже не приносить ані втіхи, ані задоволення: «Нічна вілла здалася мені такою сумною й порожньою, що хоч вий. Опинившись на самоті, я помітив, що тут не лише скрегочуть дошки, а й без кінця гуляє шум моря, стогнучі на всі лади» [4, с. 254]. Тут можемо бачити приклад паралелізму: зовнішній простір віддзеркалює внутрішній, додаючи мінорного емоційного забарвлення.

Простір у романі чітко розділений на свій і чужий. Автор твору зауважує не лише простір, де відбуваються події, а й зазначає дати, звертає увагу на пори року, що дає розуміння цілісної картини топосу і часових меж романної нарації. Так, уже на початку твору письменник інтригує читача, зазначаючи, що цей день був найщасливішим у житті протагоніста: «Тоді я не знав, що це найщасливіша мить у моєму житті. ... 12 травня 1976 року, в неділю, приблизно за чверть до третьої світ на якусь мить неначе позбувся законів часу й земного тяжіння так само, як ми – відчуттів: гріха й каяття» [4, с. 7]. Йдеться про знайомство Кемаля з Фюсун. За тривіальністю, здавалося б, сюжету (кохання чоловіка і жінки, які належать до різних прошарків суспільства, що має на шляху багато перешкод) прихована глибина внутрішнього світу кожного з персонажів твору.

Зауважимо, що Орхан Памук послуговується переважно «відкритими» засобами психологізму для створення психологічного портрета героїв. Йдеться передусім про емоційний стан голов-

ного персонажа. Митець уводить до романної канви рефлексії, роздуми, монологи, діалогізовані монологи для того, аби пероснаж став ближчим до реципієнта. Оповідь від першої особи також сприяє глибшому осягненню мікрокосму закоханого чоловіка. «Те, що емоції є формою оціночного відображення дійсності, по суті є способом виразу цінності, зовсім не применшує їх (цінностей) пізнавального статусу. На нашу думку, емоції обов'язково включають відображення об'єктивного світу, вони є предметними й виражають не лише внутрішній світ особистості, але й відношення між внутрішньою та зовнішньою дійсністю, між суб'єктом та об'єктом» [5, с. 26].

Концептуальне значення у романі має будинок «Милосердя», де відбуваються зустрічі Кемалю і Фюсун. Саме цей простір стає для головного персонажа своїм. А згодом саме з цим простором пов'язане і створення музею, що є відбитком пам'яті Кемалю. Деталізація часових меж пов'язана так само з будинком «Милосердя»: «Наступного дня, в середу, 30 квітня 1975 року, я чекав Фюсун між другою та четвертою годинами в будинку «Милосердя», проте вона не прийшла» [4, с. 28]; «Наступного дня, 3 травня 1975 року, о пів на третю, Фюсун прийшла в будинок «Милосердя» – і вперше в житті кохалася зі мною, «йдуци до кінця» [4, с. 35]. Акцентування на часі виконує психологічну функцію впродовж усього розгортання подій. Показ пригніченого стану Кемалю, що пов'язаний з тим, що їхні зустрічі з Фесюн припинилися, підсилюється не лише його роздумами про кохану, а й акцентом на часі: «Але того дня Фюсун не прийшла в будинок «Милосердя» [4, с. 180]; «За тих десять-п'ятнадцять хвилин я мирився з думкою, що Фюсун сьогодні вже не прийде» [4, с. 181]. Глибину емоційного спустошення і страждань автор передає через порівняння: «І через сорок п'ять хвилин Фюсун не було; я лежав на ліжку, мов мертвий, і від розпачу, як тварина перед смертю, уважно прислухався до свого тіла й болу, що розіткався ним зі шлунка» [4, с. 191]. Страждання поступово стають невід'ємною частиною життя Кемалю: «Отож до середини липня я щодня ходив на другу годину в квартиру будинку «Милосердя» та страждав від болу після того, як переконувався, що Фюсун не прийде» [4, с. 194].

Пригнічений стан головного героя поглиблюється відповідно до того, як спливає все більше часу з моменту останньої зустрічі з Фюсун: «я змушений був змиритися з тим, що замість того, аби забути Фюсун, піддаюся ще нав'язливішим думкам про неї» [4, с. 196]. Кемаль сам зізнається

собі, що програв, адже він не зміг змиритися з тим, що замість того, щоб забути дівчину, він ще більше поринає у нав'язливі думки, що виснажують його і негативно впливають на всі сфери його життя: тіло, діяльність, контакти і сенси. Сам Кемаль так говорить про своє життя: «У моєму житті згасло світло» [4, с. 195]; «Життя немов утекло від мене, вицвіло і втратило силу, яку відчував досі; своєї невідомості та сили, які відчував раніше (і, на жаль, не зауважував цього), позбулися й речі» [4, с. 207]. Поступово простір будинку «Милосердя» стає чужим, але не ворожим. Кемаль намагається впоратися зі своєю любовною залежністю: оминає будинок, ходить іншими вулицями. «Я звужив своїми заборонами вулиці, на яких минуло все моє життя, та тримався осторонь від речей, які про нього нагадували, – на превеликий жаль, це не допомогло мені забути Фюсун» [4, с. 203]. З поглибленням страждань, розширюється і простір, що стає чужим чи спричиняє внутрішні конфлікти головного персонажа.

Ще одним важливим образом пам'яті і внутрішнього сум'яття у творі є музей, у якому зібрано велику кількість речей Фюсун, яких вона торкалася, або які їй належали. Варто зазначити, що про музей як об'єкт у романі не йдеться, але автор повсякчас акцентує увагу та певних речей, що посіли своє місце в цьому музеї, який створив Кемаль на знак любові до Фюсун: «Минуло чимало років з того часу, про який вам розповідаю у своєму романі; я вирушив у подорож світом, щоб оглянути, як влаштовані музеї речей» [4, с. 470]. З великою пошаною і любов'ю головний персонаж описує речі, що їх він презентуватиме у музеї. Новий погляд на старі речі, що були в будинку «Милосердя» відбувся саме завдяки душевним стражданням Кемалю: «Моя душа відтепер поєдналася з примарами в кімнаті; і старі речі, якими мама завалила квартиру, скриньки та несправні годинники, посуд і клейонка, простелена на підлозі, разом із запахами іржі та пилюки облаштували свій щасливий закуток у моїй душі» [4, с. 57]. Кожна річ набуває нового значення не на рівні раціонального, а на рівні ірраціонального. Так само про переважання ірраціонального свідчать і приклади з твору, де Кемаль починає вигадувати для себе якісь знаки долі і намагається їх пояснити: «Світ, життя, все довкола рясніло від знаків, які нам послав Аллах, аби людина щомиті могла передбачати долю. «Якщо червона перша машина на проспекті їхатиме зліва – отримаю звістку від Фюсун, якщо справа – чекатиму ще» [4, с. 233]. Або звернення до астрології і горо-

скопів: «Найпалкіше я вірив рубриці «Ваш знак зодіаку й день» у газеті «Сон Поста» за спостереженням у часописі «Хаят». Мудрі астрологи завжди віщували нам, читачам, а особливо – мені: «Нині ви отримаєте несподіваний знак від коханої людини!» [4, с. 222]. Можемо говорити про уникання активної життєвої позиції, зневіру у своїх силах та перекладання відповідальності за своє життя на випадкові речі, яким сам герой надавав певного значення. Усі переживання головного персонажа зображені письменником переконливо і глибоко психологічно.

Важливим для розуміння емоційного стану головного персонажа є й те, що всі речі так чи інакше пов'язані з Фюсун, допомагають віддзеркалити душевні переживання Кемалья. Головний герой і сам про це говорить: «Аби відобразити гостру й виснажливу атмосферу, яка тоді панувала в кімнаті, я експоную ці пачки цигарок, попільничку з Кютахі, котру знайшов в одній із шаф та приніс у спальню, чайну чашку й склянку (з неї пила Фюсун) і цю морську мушлю – розповідаючи історію за історією, дівчина раз по раз брала її до рук і нервово гладила» [4, с. 69]. Про одрежимість головного персонажа говорять і приклади з роману, де йдеться про те, що він багато років додавав до колекції речей нові. Не припинив він це робити і тоді, коли почав бувати у будинку Фюсун, яка вже на той момент була заміжня. Так у його колекції з'явилася 4213 недопалків. Погоджуємося з думкою Циховської Е., яка зауважує, що «Концепція роману по суті завдячує своїй появі прояву фетишизму в головного героя, що простежується у клептоманії, оскільки прагнення поповнити експонати свого музею формують у Кемалья звичку збирати крадькома предмети, пов'язані виключно з об'єктом його кохання» [4, с. 73]. Музей є своєрідною розповіддю про кохання: «... тоді вони збагнуть, що кохання – це велика уважність, велика ніжність...» [4, с. 656]; «Мій музей – це все наше з Фюсун життя, кожна подія, яку ми пережили...» [4, с. 657]. Цікавим є тут і значення Часу для Кемалья у широкому філософському трактуванні. Говорячи про концепцію музею, він зазначає, що всі експонати, представлені у музеї, видно з будь-якої точки приміщення. А це означає, що «... відвідувачі забудуть про Час. Це найбільша втіха» [4, с. 657]. Ці експонати є моментами життя головного персонажа.

Зміни, що відбуваються з головним персонажем, не можуть не мати наслідків і в іншому просторі, звичному для нього: з дорогими ресторанами і спілкуванням з нареченою та друзями.

Цікавою є думка науковиці Циховської Е. щодо того, що Фюсун йде з чужого простору (адже Кемаль заручений з іншою дівчиною, яка належить до його соціального стану) і створює свій простір, вийшовши заміж за іншого [7, с. 74]. Згодом Кемаль порушує простір Фюсун, часто буваючи у неї в гостях. Він не полишає надії створити спільний простір з Фюсун. І врешті-решт йому це вдається. Проте невздовзі відбувається руйнування цього нового свого простору через смерть дівчини в автокатастрофі.

Ще одним фіксатором пам'яті у твор є світлина, що її зробив Кемаль перед тим, як вивезти всі речі з будинку «Милосердя» до музею на вулиці Чукурджума: «... я сфотографував усю свою громіздку колекцію вкупі в тій самій кімнаті, де ми з Фюсун кохалися двадцять років тому...» [4, с. 639].

Музей є тим фіксатором окремих ретроспекційних моментів, що відтворюють досвід емоційних переживань протагоніста. Внутрішній хронотоп персонажа дорівнює хронотопу пам'яті. Внутрішній хронотоп роману характеризується індивідуалізацією його складників. Емоції головного персонажа є тією рушійною силою, що рухає романну дію. У музеї Кемаль створив свій простір на горищі. Це уже був простір, у якому він проживав втрату коханої жінки. Сам Кемаль говорить про те, що це горище музею він свідомо перетворює на свою домівку: «Деякі люди завалюють свої помешкання речами й під кінець життя перетворюють їх на музеї. Я ж нині намагався за допомогою свого ліжка, кімнати та буття назад перетворити музей на домівку» [4, с. 640]. Музей став своїм простором і для цих речей: «У моєму ж музеї речі завжди почуватимуться у своєму домі» [4, с. 657]. Для головного персонажа речі мають не матеріальну музейну цінність, а саме емоційну. А глибина його екзистенційних роздумів свідчить, на нашу думку, про тонку душевну організацію Кемалья і небажання опанувати свої емоції. Адже він робить усе, аби продовжувати свої страждання. Після того, як музей уже був облаштований, Кемалю спадає на думку оселитися там же, продовжуючи жити спогадами про своє кохання і Фюсун. Звичайно, ця ідея була дивною для оточення чоловіка, але залишаючись у просторі музею, він ніби заново переживав ті емоції, з якими жив багато років: від моменту першої зустрічі з Фюсун і до її смерті. Музей став квінтесенцією кохання головного героя.

Цікавим є той факт, що спочатку Орхан Памук збирав колекцію антикварних речей, переважно в крамницях Стамбула, і вже потім з'явилася ідея

«оживити» ці речі через сюжет роману про кохання Кемалю і Фюсун і створити музей, що є логічним складником сюжету. Сам письменник в одному з інтерв'ю зазначав, що під час створення музею він співпрацював з архітекторами, художниками, дизайнерами. А щодо вартості цього простору збереження пам'яті митець зауважив, що грошей, які він отримав за Нобелівську премію, а це майже мільйон євро, на музей не вистачило.

Висновки. Отже, простір роману чітко розмежований на свій/чужий і виконує декілька важ-

ливих функцій: сюжетотвірну, характерологічну. Поглиблення психологізму відбувається за рахунок суб'єктивізації оповіді, рефлексій головного персонажа, монологів і сприяє сповідальному характеру романної нарації. Внутрішній (психологічний) хронотоп дає змогу авторові акцентувати увагу на найменших порухах душі Кемалю. Уважимо за доцільне і надалі аналізувати роман Орхана Памука «Музей невинності», враховуючи принципи як літературознавчого, так і філософського, аксіологічного підходу.

Список літератури:

1. Гаджиева Г. Постмодернізм у турецькій літературі. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20220215-postmodernizm-u-suchasnij-tureckij-literaturi> (дата останнього звернення: 15.07.2024).
2. Кая С. Сон як специфічний часо-простір «стамбульського тексту» Орхана Памука. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Вип. 64, Том 1. 2017. С. 148–151.
3. Мітіна Л. Титульна музейність як тренд світової літератури останнього десятиріччя. *Культура України. 2021. Вип. 71*. С. 49–60.
4. Памук О. Музей невинності: роман / пер. з турецької О. Кульчинського та Г. Рог. Харків: Фоліо, 2009. 671 с.
5. Підлісний М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с
6. Посохова Є. Феномен творчості Орхана Памука в контексті світового літературного процесу. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. 2009. Вип. 3(1)*. С. 145–154.
7. Циховська Е. «Музей невинності» як історія про кожного». *Актуальні проблеми слов'янської філології*, 2010. Випуск XXIII. Частина 3. С. 72–77.

Ohulchanska O. A. OWN/OTHER SPACE IN ORHAN PAMUK'S NOVEL "MUSEUM OF INNOCENCE"

The article is devoted to the study of the space of the novel "Museum of Innocence" by Orhan Pamuk. Spatio-temporal coordinates have an important story-organizational and characterological significance. The work of the Turkish writer touches on interpersonal problems that arise mainly as a reaction to the forbidden love of Kemal and Fyusun, who belong to different social statuses. Attention is focused on the dichotomy of external and internal space, the latter of which always comes first, organizing the internal (psychological) plot. Narration from the first person contributes to the subjectivization of the story. It is emphasized that the emotional state of the main character is conveyed in the work through Kemal's perception of things, objects that belonged to Fyusun. Self-reflections, dialogized monologues also expand the space of the main character. It has been investigated at what moment transformations begin to take place regarding Kemal's acceptance of his own and other people's space, their demarcation, the husband's denial of the space of the usual life of a wealthy person. At some point, there is an escape into irrational things on which the protagonist puts his hopes. It should be noted that Kemal is trying to rebuild his microcosm by creating a museum in which he collected a collection of things related to his difficult relationship with a girl. Each thing is a memory of a certain moment of happiness or despair, sadness, euphoria. The museum in the novel is a kind of reflection of the space of the main character. Every thing is emotionally colored. The first-person narrative allows the reader to gain a deeper understanding of Kemal's inner world. The psychology of the main character is revealed mainly through monologues, reactions to events or actions of other characters. The realistic and psychological depiction of the protagonist's suffering is revealed gradually, intensifies and deepens due to his repetition of the same actions: visiting the "Mercy" house. The chronotope of the room plays an important ideological and semantic function in the novel.

Key words: novel, artistic time, artistic space, plot, psychologism, internal plot.

Писаченко Д. Л.

Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ЕСТЕТИЗМУ О. УАЙЛДА У КІНОСТРІЧЦІ ОЛІВЕРА ПАРКЕРА «ДОРІАН ГРЕЙ»

Стаття присвячена визначенню специфіки вираження принципів естетизму О. Уайлда у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей». Об'єктом дослідження є естетизм О. Уайлда, а предметом виступає його реалізація у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей». Матеріалом дослідження є текст твору та зазначена вище екранізація. У ході дослідження було встановлено, що естетизм – це напрям у мистецтві, який виник та розвивався як реакція на реалізм з надто натуралістичним баченням світу наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. Суттю естетизму було визнання краси як основної та вічної цінності людства. Основними рисами естетизму вважається мистецтво заради мистецтва. Один із ідеологів естетичного руху Дж. Рескін запропонував формулу естетизму, яку можна виразити у трієдності: краса = правда; краса = добро; краса = справедливість. Естетика О. Уайлда набула нової форми чи різновиду, і отримала назву панестетизму, який оспівував культ краси як основну одиницю світобачення. Світоглядні орієнтири митця формувалися під впливом естетики Е. А. По, який передбачив епоху декадансу і розквіт естетичного вчення. Реалізація принципів естетизму у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей» є децю зміненою у порівнянні з оригіналом. Змінюючи структуру тексту, скорочуючи ретардаційні моменти, режисер акцентує увагу на створенні містичної атмосфери, використовуючи яскраві спецефекти, комп'ютерну графіку для того, щоб деталізувати та унаочнити красу і потворність. Маючи у своєму розпорядженні засоби візуалізації режисер мав змогу досягти максимального впливу на реципієнта через прийом контрасту. У фільмі ідеї прекрасного та потворного формують бінарну діалектичну опозицію. Її реалізація полягає у тому, що задоволення та фізична краса є оманливими, і, іноді, можуть призводити як до болю та страждань, так і взагалі мати трагічний фінал. Протиставлення естетики етиці є важливою філософською проблемою, яка в аналізованій екранізації має децю іншу реалізацію, ніж в оригінальному творі.

Ключові слова: екранізація, естетика, мораль, прекрасне, потворне.

Постановка проблеми. Проблеми прекрасного та морально-правильного є одвічними питаннями, які порушуються у філософії та мистецтві. Одним із творів, для якого ця опозиція є смислороджуючою є роман О. Уайлда «Портрет Доріана Грея». У цьому творі автор якнайширше реалізував свої погляди гедонізму, а сам твір став маніфестом естетизму. Проте у сучасному інтермедіальному просторі порушувана проблематика зазнає певних нових змін і трактувань. Зокрема реалізація принципів естетизму відбувається децю по іншому в екранізаціях цього відомого твору через застосування візуальних засобів зображення, використання комп'ютерної графіки та спецефектів. Тому, актуальність запропонованого дослідження зумовлена важливістю проблем прекрасного/потворного та морального для світогляду і життя в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному літературознавстві існує ряд досліджень, присвячених аналізу проблеми есте-

тизму. Серед останніх робіт можна виділити ті, які присвячені висвітленню художньої філософії мистецтва [1], аналізу контрастності прекрасного і потворного [9], характеристики художнього парадоксу [4], принципів естетизму [2]. Однак, на сьогоднішній день у вітчизняному літературознавстві відсутні ґрунтовні наукові праці, які б розглядали реалізацію принципів естетизму в екранізаціях роману О. Уайлда «Портрет Доріана Грея», до яких належить кінострічка Олівера Паркера «Доріан Грей».

Постановка завдання. Метою статті є визначення специфіки вираження принципів естетизму О. Уайлда у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей».

У відповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні **завдання**:

- дати визначення поняттю естетизм;
- висвітлити основні теоретичні засади естетизму;

– встановити особливості його реалізації у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей».

Об'єктом дослідження є естетизм О. Уайлда, а **предметом** виступає його реалізація у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей». **Матеріалом** дослідження є текст твору та зазначена вище екранізація.

Виклад основного матеріалу. Естетизм – напрям у мистецтві, який виник та розвивався як реакція на реалізм з надто натуралістичним баченням світу наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. Цей напрям визначається як певна тенденція або художній рух в англійській літературі та мистецтві в цілому, що акцентувала увагу на перевазі естетичного над етичним та соціальним [7, с. 54]. По суті, естетизм виражає тенденції європейського декадансу, тому він розглядається як відгалуження цього явища в Англії. Естетизм потрапив до різних сфер мистецтва, однак його генезис побудований на романтизмі. Естетизм був своєрідною мистецькою реакцією на вікторіанську епоху, тим самим заклавши підвалини формування модернізму.

Суттю естетизму було визнання краси як основної та вічної цінності людства. Не зважаючи на досить нетривалий проміжок часу, зокрема як для мистецького напрямку, естетизм зробив чільний внесок у розвиток мистецтва

Основними рисами естетизму вважається мистецтво заради мистецтва. Один із ідеологів естетичного руху Дж. Рескін запропонував формулу естетизму, яку можна виразити у триєдності: краса = правда; краса = добро; краса = справедливність [7]. Отже, естетизм передбачає визнання краси як основної цінності людства. Такий акцент на мистецтві заради мистецтва призвів до того, що у консервативній Англії естетизм став своєрідною антиідеєю моралі.

Засновником естетизму вважають Оскара Уайлда, а до представників цього напрямку відносимо Джона Кітса, Данте Габріеля Россеті, Джеймса Макніла Вістлера. Ці діячі мистецтва відображали напрям естетизму у своїх творах, впливали на свідомість людей, запевняли, що в житті потрібно цінувати насолоду, чуттєве задоволення і бути вільним від моральних норм. Необхідно звернути увагу на те, що своїм нетривіальним підходом до зображення дійсності, естетизм привернув увагу багатьох митців і став культовим у літературі та живописі.

За уявленнями естетистів, твір мистецтва не має жодної мети. Єдине завдання твору – це надати

реципієнту задоволення, а в жодному разі не пізнання істини. Істина в парадигмі естетизму розумілася як брехня, сухий дидактизм, грубе моралізаторство, яке не может бути порівняне із цікавістю твору. Єдиний можливий випадок існування істини у творі – це той, коли вона переломлюється через свідомість автора, його поетичну майстерність, коли вона приглушена, підпорядкована поетичним законам. Істина досягається лише засобами прекрасного, що своєю чергою не може бути всім і завжди доступною. Вона може бути досягнена лише в особливий момент прозріння, який може відкриватися автору. Тому, єдина мета, якої може прагнути художник, – це не просте зображення краси, а насичення красою, сприяння особливого впливу на душу читача. Письменників-естетистів також об'єднувала тема прекрасного страждання, і головне значення твору крилося в емоційно-психологічному впливі на читача. Цей тотальний ефект досягається єдністю враження, яке можливо, у свою чергу, досягти лише за допомогою цілісного ефекту на реципієнта.

Власне провідний ідеолог та практик естетизму О. Уайлд відмежовував естетику від етики і заперечував зв'язок мистецтва з мораллю. До його відомих висловів з цього приводу належать: «Закони мистецтва відмінні від законів моралі»; «Митець не має етичних уподобань»; «Естетика вища за етику»; «Розуміння фарб і барв важливіше для розвитку особистості, ніж поняття про добро та зло»; «Будь-яке мистецтво є аморальним» тощо [6, с. 21]. Навіть, якщо аморальна краса несе зло, вона не втрачає своєї естетичної цінності для людини [3, с. 74]. Крайньою позицією естетизму є парадоксальне твердження, о мистецтво – вище за життя, і конститує дійсність відповідно до фантазії художника [9, с. 138].

Для Оскара Уайлда поняття естетичного є досить широким. Воно охоплює весь речовий світ, що служить на догоду людині, все, що здатне тішити око, хвилювати, народжувати нові почуття і відчуття у людини, те, що приваблює, у мистецтві, світі природи та у житті в цілому. До естетичного О. Уайлд відносив всі можливі прояви моди, живий світ, світ природи у всьому різноманітті фарб та форм існування. Естетичною для нього була і сама наука про прекрасне у світі мистецтва та побуту, пов'язана з неминущою зміною художніх напрямів, стилів і методів вираження художньої виразності, у тому випадку, якщо будь-який предмет побуту сприймається виключно як витвір мистецтва [7, с. 14].

Отже, естетика О. Уайлда набула нової форми чи різновиду, і отримала назву панестетизму, який оспівував культ краси як основну одиницю світогляду. Світоглядні орієнтири митця формувалися під впливом естетики Е. А. По, який передбачив епоху декадансу і розквіт естетичного вчення. Орієнтуючись на творчість свого американського колеги, О. Уайлд спрямовував власну творчість на всебічне освоєння людської природи, людського психіки та внутрішнього життя індивідуума.

У творах О. Уайлда завжди є досить багато недомовленого, пов'язаного з існуванням особливого смислового прошарку по відношенню до поверхневого. Не завжди ясна мета автора, подальший перебіг подій, розвиток конфлікту. Проте у творах завжди наявний певний натяк, що дозволяє повніше розкрити зміст через відповідну символіку. Це вказує на те, що розкриття задуму відбувається через сугестію, що апелює до глибинно-традиційних (архетипових) засобів комунікації [5, с. 285].

Варто зазначити, що О. Уайлд сам був живим утіленням естетизму (хоч часто і антиподом моралі), своєрідним ідеалом свого часу, який наслідували. Йому було притаманне легковажне життя, кричуще яскравий одяг, він не соромився власних схильностей до одностатевого кохання. Його вміння чітко і влучно висловлювати свою точку зору, а також манери і спосіб спілкування, – все це привертало увагу публіки, яка просто обожнювала його твори і його ідеї. Саме суспільний резонанс уайлдівських ідей сприяв тому, що часто його поведінка залишалася безкарною. Йому наслідували, а незабаром охрестили «принцом естетів». Важливо, що дуже часто твори митця містили автобіографічні алюзії, що ще більшою мірою притягувало увагу публіки.

Свої погляди на мистецтво О. Уайлд висловлював у творах, зокрема, у романі «Портрет Доріана Грея», казці «День народження Інфанти», драмі «Флорентійська трагедія», які у найбільш довершеному вигляді відображають всю суть його естетичних ідей [10, с. 11].

За загально визнаною думкою, роман «Портрет Доріана Грея» став маніфестом естетики декадансу. У передмові письменник представляє квінтесенцію естетичних принципів у вигляді двадцяти п'яти афоризмів. Тут автор дає короткий, але дуже чіткий огляд мистецтва, розкриваючи та пояснюючи його цілі та завдання, місце художника та читача чи глядача. На думку О. Уайлда, «Художник – той, хто створює прекрасне» [8, с. 113] він наділений роллю моралізатора, і тому не зобов'язаний нічого пояснювати чи доводити. «По суті мистецтво – дзеркало, що

відображає того, хто в нього дивиться, а зовсім не життя» [8, с. 132]. Викладені у передмові афоризми є положеннями його естетичної системи, які зазнали реалізації у самому тексті твору.

Зокрема, змальовуючи образ Доріана, автор реалізує ідею про вічне прагнення людини до насолоди, трагічна доля юнака засвідчує той факт, що надмірний гедонізм веде людину до загибелі. У образі Лорда Генрі, який сприяє моральній деградації Доріана, письменник представляє алегорію життєвих спокус, які впливають на людину і, знову-таки, ведуть її до трагічного фіналу.

Варто зауважити, що мистецтво у романі здобуває вельми неоднозначне трактування. Зокрема, саме прагнення гедоністичного існування у мистецтві призводить героя до занепаду, з іншого боку – художник Безіл Холлуорд втілює ідею про те, що мистецтво може рятувати, втім, якщо воно не обтяжене егоїстичними прагненнями та намірами.

Отже, естетизм та його принципи, втілені у романі, сприймаються вельми неоднозначно, існує навіть точка зору, згідно з якою, О. Уайльд вважається взагалі антиестетом. Не дивлячись на це, роман є стабільно популярним серед читачів та серед кінематографістів. Змальовуючи життєві перипетії відомого уайлдівського героя, режисери долучаються до інтерпретації основних поетологічних особливостей роману, пропонуючи нові трактування естетичних принципів.

Однією із найкращих за відгуками глядачів та кінокритиків вважається кінострічка 2009 року Олівер Паркера, яка була не першим досвідом роботи режисера з творчістю Оскара Уайлда. До минулих праць належать екранізації п'єс «Ідеальний чоловік» та «Як важливо бути серйозним», втім інші кінострічки режисера не здобули такого великого резонансу. Аналізована кіноверсія роману отримала різноманітні відгуки критиків, які варіюються від зневажливо-зверхніх зауважень щодо вульгарності кінотексту, до захопливо-піднесених коментарів щодо відповідності духу першотвору.

Аналізована стрічка, яка була гарно адаптована під сучасні реалії, сподобалась масовому глядачу завдяки вдалій роботі відео-операторів та костюмерів. Проаналізувавши відгуки, можемо стверджувати, що на думку глядачів світло і тон підібрані ідеально – темні кольори створюють необхідну атмосферу Лондона часів Уайлда. Також вдалим вважається акторський склад, особливо виконавець головної ролі Доріана Грея – Бен Барнс. Актор має дуже гарну зовнішність, його гра надзвичайно точно передає внутрішнє життя персонажа, зокрема погляди, міміку,

рухи. Втім, на думку глядачів, Колін Ферт, який виконав роль Лорда Генрі, не зовсім підходить під образ гедоніста-спокусника, якому байдужі наслідки його дій.

Для аналізу реалізації принципів естетизму у кінострічці необхідно звернути увагу на структуру самого роману. У ній можна виділити чотири ключові етапи. Перший – це зав'язка, в якій після того, як художник Безіл намалював портрет Доріана, молодий хлопець озвучує бажання віддати все що завгодно, щоб завжди бути таким привабливим, як на картині, навіть свою душу. З цього моменту персонаж картини починає старіти замість самого хлопця.

Другий етап – розвиток подій, а саме – кохання Доріана і Сибілі Вейн, яке доводить дівчину до самогубства. У цьому моменті розкривається початкова стадія деградації героя, який, своєю байдужістю і навіть жорстокістю до дівчини призводить до трагічних наслідків.

Третій важливий етап в романі – кульмінація – звістка про смерть дівчини доходить до брата Сибілі – Джима і він намагається вбити Грея, однак йому це не вдається. Цей момент засвідчує так звану «точку неповернення» на шляху Грея до тотального морального колапсу. При цьому Доріан остаточно підпадає під вплив ідей гедонізму, проповідуваних Лордом Генрі. Хлопець стає все більш розпутним, егоїстичним та жорстоким, але його зовнішність не змінюється, а портрет відображає усі його гріхи. Після однієї з вечірок Доріан спокушає Безіла, потім вбиває його і викидає тіло в річку.

І четвертий важливий етап розвитку подій у романі – розв'язка, коли читач бачить смерть Доріана Грея, яка супроводжується процесом трансформації портрету із жахливої картини на вихідний портрет, при цьому сам Доріан миттєво перетворюється на страшного і старого.

Варто відзначити, що під час екранізації режисеру вдалося зберегти переважну кількість ключових моментів сюжету роману, при цьому, відповідно до хронометражу картини деякі оригінальні сцени були скорочені, представлені побіжно або у окремих обрисах. Крім того, відбулася і реструктуризація оригінального сюжету.

Зокрема, епізод вбивства художника Безіла, який представляється наприкінці роману, у кінофільмі виноситься у перші кадри. При цьому кіномитці створюють містичну атмосферу, надають творів рис детективу та трилера одночасно. Доріан Грей одразу з'являється в образі вбивці, який жорстоко розправляється зі своєю жертвою та холонокровно позбавляється тіла, пакуючи його у валізу. При цьому вираз його обличчя та

психологічний стан відображають повну моральну деградацію персонажа, що сприяє налаштуванню глядацьких очікувань та налаштовують на сприйняття фільму як детективу.

Розкриття цього вбивства перед глядачем відбувається через низку ретроспективних епізодів, які представляють ключові моменти роману. Зокрема, після сцени вбивства змальовується прибуття Доріана до міста, його знайомство із Безілом та Лордом Генрі, епізод створення портрета, сюжетна лінія його стосунків з Сибілою Вейн, ряд епізодів, які засвідчують моральну деградацію героя через насолоду гріхами та його трагічний фінал.

Варто відзначити, що приділяючи велику увагу психологічній складовій першоджерела, автори кіноверсії вдаються до переформатування окремих сцен. Наприклад, історія кохання з Сибілою Вейн скорочується до кількох хвилин, при цьому увиразнюються епізоди, які підкреслюють негативні риси головного героя та його тілесні насолоди, зокрема детальний опис борделів, вечірок з палінням опіуму, сексуальних оргій тощо.

Іншою відмінністю є додавання нового персонажу – дочки Лорда Генрі – Емілі, в яку закохується Доріан. Батько дівчини виступає проти цього союзу і молоді вирішують втекти до Америки і шукати там свого щастя. Але гріхи минулого тяжіють над Доріаном, тож Лорд Генрі докладає усіх зусиль для того, щоб Доріан не зіпсував життя його дочці. Він зачиняє Доріана на горищі, де зберігався славнозвісний портрет, і у результаті пожежі Доріан у відчай кидається на картину із ножем, що призводить до трагічного фіналу. Використовуючи прийом монтажу, Паркер по-своєму унікальним чином розкриває естетичні моменти через їх контраст з гріховністю та відразливими сценами.

Змінюючи структуру тексту, скорочуючи ретардаційні моменти, режисер акцентує увагу на створенні містичної атмосфери, використовуючи яскраві спецефекти, комп'ютерну графіку для того, щоб деталізувати та унаочнити красу і потворність. При цьому, варто зауважити, що такі зміни в сюжеті першоджерела призводять до того, що фільм перетворюється на трилер, головна мета якого – справити емоційне враження на реципієнта через зображення контрастів.

Висновки. Естетизм Оскара Уайлда є надзвичайно важливим напрямом у мистецтві, який охоплює не лише літературу, але й кінематограф. Реалізація принципів естетизму у кінострічці Олівера Паркера «Доріан Грей» є дещо зміненою у порівнянні з оригіналом. Зокрема, режисер, маючи у своєму розпорядженні засоби візуалізації має змогу досягти максимального впливу на реци-

пієнта через прийом контрасту. У фільмі ідеї прекрасного та потворного формують бінарну діалектичну опозицію. Її реалізація полягає у тому, що задоволення та фізична краса є оманливою, і, іноді, можуть призводити як до болю та страждань, так і взагалі мати трагічний фінал. Проти-

ставлення естетики етиці є важливою філософською проблемою, яка в аналізованій екранізації має дещо іншу реалізацію, ніж в оригінальному творі. Тому, перспективою подальших досліджень може бути аналіз системи образів твору та екранізації, у контексті реалізації естетичних принципів.

Список літератури:

1. Астрахан Н. І. Художня філософія мистецтва у романі Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея». *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. V. IV (17). Is. 78. P. 11–15.
2. Ведернікова Т. В. Художнє втілення естетичних позицій у романі О. Уайльда «Портрет Доріана Грея». *Ціннісні орієнтири в мистецькому просторі*: тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 2020. С. 25–27.
3. Ємець О. В. Особливості сюжетного парадокса у художньому тексті. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир, 2011. № 56. С. 74–76.
4. Кабіна Ю. Г. Функція художнього парадокса в англійськомовному естетизмі (на матеріалі творів О. Вайльда). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія*: Філологія. Соціальні комунікації. 2018. Т. 29 (68). № 4. С. 189–192.
5. Кондратюк Л. Художні взаємодії різних видів мистецтва як проблема літературознавства. Київ: Фоліант, 2009. 326 с.
6. Міщук В. Своєрідність естетизму Оскара Уайльда. Його роман «Портрет Доріана Грея». Київ: Відродження, 1994. 142 с.
7. Наливайко Д. С. Національні варіанти літературної компаративістики. Київ: Видавничий дім «Стилос», 2009. 250 с.
8. Уайлд О. Портрет Доріана Грея. Київ: Азбука, 2011. С. 113–132.
9. Хома О. В., Рега Д. О. Естетика прекрасного і потворного у творі О. Уайльда «Портрет Доріана Грея». *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 137–142.
10. Штанько Л. Оскар Уайльд та роман «Портрет Доріана Грея». Київ: Видавничий дім «Стилос», 2007. 24 с.

Pysachenko D. L. SPECIFICITY OF THE CINEMATOGRAPHIC IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLES OF AESTHETICISM OF O. WILDE IN OLIVER PARKER'S FILM "DORIAN GRAY"

The article is devoted to determining the specificity of the expression of the principles of O. Wilde's aestheticism in Oliver Parker's film "Dorian Gray". The object of research is O. Wilde's aestheticism, and the subject is its implementation in Oliver Parker's film Dorian Gray. The research material is the text of the work and the above-mentioned screen adaptation. During the research, it was established that aestheticism is a direction in art that arose and developed as a reaction to realism with an overly naturalistic vision of the world at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. The essence of aestheticism was the recognition of beauty as humanity's basic and eternal value. Art for art's sake is considered the main feature of aestheticism. One of the ideologues of the aesthetic movement, J. Ruskin, proposed the formula of aestheticism, which can be expressed in tripartite: beauty = truth; beauty = goodness; beauty = justice. O. Wilde's aesthetics acquired a new form or variety and was called panaestheticism, which praised the cult of beauty as the main unit of worldview. The worldview orientations of the artist were formed under the influence of the aesthetics of E. A. Poe, who predicted the era of decadence and the flowering of aesthetic teaching. The implementation of the principles of aestheticism in Oliver Parker's film "Dorian Gray" is slightly changed compared to the original. Changing the structure of the text, and shortening the moments of retardation, the director focuses on creating a mystical atmosphere, using bright special effects, and computer graphics to detail and visualize beauty and ugliness. Having visualization tools at his disposal, the director was able to achieve the maximum impact on the recipient through the use of contrast. In the film, the ideas of the beautiful and the ugly form a binary dialectical opposition. The message is that pleasure and physical beauty are illusory, and sometimes they can lead to both pain and suffering and even have a tragic ending. Contrasting aesthetics with ethics is an important philosophical problem, which in the analyzed screen adaptation has a slightly different implementation than in the original work.

Key words: screen adaptation, aesthetics, morality, beautiful, ugly.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091:82-31(821.161.2+821.581)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/22>

Скорофатова А. О.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

БУНТ КАНДИДА: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОВІСТЕЙ «СПРАВЖНЯ ІСТОРІЯ А-К'Ю» ЛУ СІНЯ ТА «FATA MORGANA» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Дослідження творчості Лу Сіня (у перекладах Лідії Голубничої та Івана Чирка) в українському літературознавстві, особливо в компаративному аспекті, представлено поодинокими працями, що і визначає актуальність статті, метою якої є здійснення компаративного аналізу творчості двох класиків китайської та української літератур – Лу Сіня та Михайла Коцюбинського, зокрема повістей та оповідань «Справжня історія А-к'ю», «Ліки» Лу Сіня та «Fata Morgana», «Persona grata» та «Подарунок на іменини» Михайла Коцюбинського. У статті схарактеризовано особливості історичної епохи (революції 1911 року в Китаї та 1905–1907 років в Україні), культурні зрушення в Україні та Китаї в добу модернізму та роль і значення Лу Сіня та Михайла Коцюбинського у цих процесах; порівняно образи головних персонажів зазначених творів як типових представників народу, характер бунту (причини, наслідки, ментальні особливості та ін.), художні прийоми та деталі; філософське обмірковано ступінь винності головних персонажів та їхнього (не)вибору своєї долі. Запропонований у статті компаративний аналіз дозволив окреслити спільні та специфічні позиції світоглядно-культурних парадигм з урахуванням історичних обставин, світових культурно-філософських та соціально-політичних тенденцій та національних ментальних особливостей. У статті під час компаративного аналізу та характеристики головних персонажів повістей (А-к'ю та А(ндрія) Волика) застосована критика філософії Готфріда Ляйбніца в повісті Вольтера «Кандід, або оптимізм», постулати Георга Гегеля про свідомість раба та зверхника, тваринну та людську вартість, самоусвідомлення людини та боротьбу за визнання іншими та думки Альбера Камю щодо бунту, бунтівної людини, справедливих меж бунту, відносної та абсолютної свободи, винності людини в історії та ін. Вольтерівський Кандід знаходить вихід із абсурду історії у розбудові та догляді за власним садом, але ані кандід А-к'ю, ані кандід А(ндрій) Волик подібний екзистенційний варіант не розглядають, ба навіть свідомо зневажають, надаючи перевагу озлобленому бунту (реальному чи уявному). Відносно невеликий доробок у царині українсько-китайського порівняльного літературознавства накреслює широкі перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: модернізм, «кандід» як тип персонажа, бунт/революція, бунтівна людина, тваринна та людська вартість, самоусвідомлення, (не)винність і кара.

Постановка проблеми. У який спосіб треба говорити про українську літературу? Чи варто вибудовувати мости до інших культур? Методологічну основу порівняльних літературознавчих досліджень, на наш погляд, має формувати Гетеуявлення про Weltliteratur не як про сукупність національних літератур, а як про простір їх перетину. Пошук ідентичності та її протиставлення іншості, віднайдення шляхів культурного діалогу та утвердження права бути почутим завжди є актуальним нарративом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення творчості Лу Сіня (у перекладах Лідії Голубничої та Івана Чирка) в українському літературознавстві, особливо в компаративному аспекті, представлено поодинокими працями (наприклад, Наталія Кобзей («Нотатки божевільного» Лу Сіня на тлі кризового Китаю початку минулого століття [6]), Ван Сяююй (порівняння творів Лу Сіня та Івана Франка у межах психоаналітичної парадигми) [1]), що і визначає актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є компаративний аналіз творчості двох класиків – Лу Сіня Михайла Коцюбинського на матеріалі повістей «Справжня історія А-к'ю» та «Fata Morgana». Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: характеристика особливостей історичної епохи (революції 1911 року в Китаї та 1905–1907 років в Україні), культурних зрушень та роль і значення Лу Сіня та Михайла Коцюбинського у цих процесах; порівняння творів, які відображають дух доби – «Справжня історія А-к'ю» Лу Сіня та «Fata Morgana» Михайла Коцюбинського (образи головних персонажів як типових представників свого народу, характер бунту (причини, наслідки, ментальні особливості та ін.), художні прийоми та деталі; філософське міркування щодо винності головних персонажів та їхнього (не)вибору своєї долі.

Виклад основного матеріалу. Лу Сінь (Чжоу Шужень) (1881–1936) – основоположник сучасної китайської літератури (від моменту оприлюднення оповідання «Нотатки божевільного» (1918) на сторінках журналу «Нова молодь» мовою байхуа (китайська розмовна мова)), один із великих китайських модерністів і хрестоматійний приклад того, як Китай, який саме перебував у процесі модернізації, почав адаптувати світову літературу. Лу Сінь був центральною фігурою в китайській культурі, а також свого роду модерністом міжнародного масштабу свого часу. Наприклад, він народився лише за кілька місяців до Джеймса Джойса та Вірджинії Вульф. Лу Сінь став натхненником модерністського покоління в китайській культурі, яке було зацікавленим у зв'язку із широким світом.

Китайці його генерації добре усвідомлювали, що Японія досягла значного рівня науки, технологій, прогресу і мала колоніальні амбіції у материковому Китаї. І тому у той час спостерігається амбівалентність у захопленні як Заходом, так і Японією, яка вважалася своєрідним вікном на Захід. Тож Лу Сінь їде до Японії вивчати медицину і справді має намір стати лікарем. Його батько помер, коли Лу Сінь був ще підлітком, оскільки, на його думку, можливості традиційної китайської медицини на той час були обмеженими. Але якось на лекції з біології професор показав якісь випадкові слайди, щоб заповнити час наприкінці заняття, на одному з яких було зображено китайців, ймовірних шпигунів під час російсько-китайської війни 1904–1905 рр., яких японці збиралися стратити. На слайді Лу Сінь побачив одного зі своїх друзів, якого звинувачували у шпигунстві та інших китайців, які прийшли подивитися на

страчу не із співчуття, а як на видовище. Лу Сінь був шокований такою байдужістю; він вирішив, що лікувати хвороби душі його співвітчизників набагато важливіше, ніж хвороби тіла. І він звертається до літератури та всіх видів письма як до способу просування та розвитку культури. Він у фокусі його уваги була не традиційна китайська література: він продовжує вбирати модернізаційний літературний вплив Заходу, перебуваючи в Японії (від Байрона та Жуля Верна до Ніцше та Шопенгауера). Лу Сінь вільно розмовляє німецькою та японською мовами, має велику книгозбірню німецькою та японською мовами, пише художню літературу (збірка «Клич» (1923), збірка новел «Блукання» (1926), збірка віршів у прозі «Дикі трави» (1927), збірка сатиричних казок «Давні легенди в новому викладі» (1936)) та літературознавчі праці («Коротка історія китайської оповідної прози» (1923)) та низку публіцистичних статей. Лу Сінь багато перекладає, в основному через посередництво японської мови (М. Гоголя, І. Вазова, М. Садов'яну та ін.), та доповнює розділ про українську літературу з 2-го тому «Allgemeine Geschichte Weltliteratur» Г. Карпелеса (Берлін, 1891) і друкує його в щомісячнику «Сяошююебао» (1921) (згодом журнал буде мати назву «Журнал літератури зраненого народу»), інспірувавши цим активне перекладання українських творів китайською мовою, зокрема творчості Тараса Шевченка. У зазначеному журналі Шень Яньбін (редактор) регулярно друкує матеріали про Україну. Брат Лу Сіня – Чжоу Цзожень також перекладає зразки світової літератури з давньогрецької, японської та ін. мов на китайську (трагедії Еврипіда, вірші Сапфо, «Алі-баба та сорок розбійників» тощо). Чжоу Цзожень у 1912 році у 2-му розділі статті про 13 правил популярних літературних виразів пише про творчість Тараса Шевченка та додає його вірші у власному перекладі класичною китайською мовою веньянь. Також у Шанхаї було видано «Казки Єрошенка» і «Хмарка персикового кольору» Василя Єрошенка у перекладі Лу Сіня китайською мовою.

До модерністського покоління в українській літературі належить Михайло Коцюбинський (1864–1913), який, як і Лу Сінь, походив із родини урядовця, але, окрім Шаргородської бурси, через проблеми в родині не зміг продовжити навчання, зокрема в Кам'янець-Подільській духовній семінарії, та починає вчителювати, склавши іспит на народного вчителя. На відміну від Лу Сіня, для Михайла Коцюбинського одкровенням було приєднання до рідної української культури (побу-

тує легенда, як письменник, родина якого була російськомовною, ще хлопчиком 8–9 років після хвороби заговорив українською мовою). Вирішальним на формування світогляду Михайла Коцюбинського був вплив творчості Тараса Шевченка та Марка Вовчка. Але працюючи у філоксерній комісії в Бессарабії й Криму (1892–1897), письменник вивчає життя, побут, традиції, менталітет молдаван та кримських татар на рівні селян, містян, духівництва та інтелігенції (цикл «молдовських» та «кримських» оповідань). Після перебування на Гуцульщині (1911) з'являється шедевр Михайла Коцюбинського – повість «Тіні забутих предків», після лікування в Італії – «Подарунок на іменини», «Коні не винні», образки-етюди «Хвала життю!», «На острові» (1912).

Деякий час Михайло Коцюбинський підтримує зв'язки із «Братством тарасівців» (1892), основним завданням якого було «плекання нації», бере участь у різних національно-культурних ініціативах та літературних виданнях, перекладає українською мовою А. Міцкевича, Е. Ожешко, Г. Гайне та ін. З 1898 року оселяється та працює чиновником у Чернігові. У Полтаві 1903 року на відкритті пам'ятника зачинателю нової української літератури Івану Котляревському Михайло Коцюбинський та Микола Чернявський оголосили маніфест про нагальну потребу виходу в літературі за народницькі межі, створення нових форм та образів, орієнтування на запити інтелігенції та найкращі зразки нової європейської літератури. Перед революцією (1905–1907) Михайло Коцюбинський пише першу частину повісті «Fata morgana» (1904), в якій «дає панораму передреволюційного українського села» [Дзюба]. Події, пов'язані із придушенням урядовими військами бунтів та заворушень, кривавими самосудами, зокрема «вихвостівською» трагедією, спонукали письменника до написання другої частини повісті у 1910 році.

У свою чергу, революція 1911 року в Китаї, яка повалила монархію, вселила в Лу Сіня надію на оновлення країни, він працює в міністерстві освіти над проектами «поширення мистецтва», але після перемоги реакції мовчить тривалий період (до активізації антиімперіалістичного «Руху 4-го травня» (1919), розпочатого студентами Пекінського університету на площі Тяньаньмень протесту проти підписання Версальського договору, за яким, хоча китайці були на боці союзників-переможців, володіння, які Німеччина утримувала на материковому Китаї, відходили Японській імперії, а не Республіці Китай). «Рух 4-го травня» став частиною Руху за нову культуру. Лу Сінь

у цей час особливо цікавиться культурною політикою та роллю, яку культура та література можуть відіграти в реформуванні Китаю, орієнтуючись на глобальні тенденції, водночас підкреслюючи китайську особність та специфіку.

Своєрідним речником «Руху 4-го травня» та подальших соціально-культурних процесів у Китаї став журнал «Нова молодь» (співзасновники – Чень Дусю та Ху Ши, Шанхай). Шанхай, який був на той момент чи не найбільш міжнародним містом в материковому Китаї (тривалий період французького та британського, німецького та голландського колонізаторства). «Нова молодь» публікує політичні нариси, вірші, маніфести, художню літературу, багато перекладів з одночасним друком оригіналу. На сторінках журналу друкують Марсельезу та інші речі, які надихнуть. У 1916 році було опубліковано останній вірш Джозефа Планкетта, поета, який брав участь в ірландському повстанні (Великодне повстання (1916)). Цей вірш поет пише незадовго до того, як його стратять британці, через кілька годин після свого одруження. Цей вірш як свідчення цієї щемливої романтично-політичної історії з'явився на сторінках журналу англійською та китайською мовами. Лу Сінь, його брат Чжоу Цзожень та багато їхніх друзів-інтелектуалів долучаються до діяльності «Нової молоді». У деяких європейських випадках подібні угруповання, що видавали свій журнал, зверталися до Східної Азії, щоб отримати культурне натхнення, моделі того, як усе можна зробити інакше. Отже, метафорично можна говорити про своєрідну вулицю з двостороннім рухом, коли європейські інтелектуали, письменники та працівники культури шукають натхнення у Східній Азії, відчувши, що європейська культура якимось чином зайшла в глухий кут (наприклад, заснування Віндемом Льюїсом та Езрою Паундом журналу «Blast», сама назва якого натякає на те, що вони збиралися підірвати закостеніле суспільство) і навпаки. Журнал «Нова молодь» відстоював принципи, висловлені Ху Ши в маніфесті «Попередня дискусія про літературну реформу», а саме: 1) пишть змістовно; 2) не наслідуйте стародавніх; 3) поважайте граматику; 4) не стогніть, якщо ви не хворі; 5) виключіть кліше; 6) не перестарайтеся з натяками; 7) не використовуйте занадто багато куплетів і паралелізмів. «З «Нової молоді» розпочалася сучасна китайська література, яка не лише створювалася сучасною розмовною мовою, а й розкривала нові теми, розповідала про реальне життя простого народу та використовувала сучасні художні прийоми західної літератури» [3, с. 58].

Утілення цих постулатів можна побачити у повісті Лу Сіня «Справжня історія А-к'ю» (1921), де «А-к'ю» насправді пишеться з латинською літерою «Q». І в передмові є такий іронічний уривок щодо імені головного «антигероя»: «А я не знав навіть прізвища А-к'ю» [10, с. 71]; «... я не знав, як пишеться його ім'я... За життя всі звали його А-гуй, а після смерті ніхто про нього не згадував взагалі» [10, с. 72]; «за англійською транскрипцією, яка найбільше у нас поширена, його ім'я буде А-Quei, а скорочено – А-Q, тобто А-к'ю» [10, с. 73]. У деяких китайських діалектах «А» перед прізвищем вживається для ввічливості. І тут є певний перегук із грою з іменем Дон Кіхота на початку «Премудрого гідальго Дон Кіхота з Ламанчі», де Сервантес зазначає, що він не знає, як насправді звали дивака із звучним лицарським ім'ям «Дон Кіхот» – Кіхада, Кесада чи Кехана. Тому, можливо, в А-Q є щось від Дона Q щодо сприйняття дійсності, а в зображенні революційних подій повісті Лу Сіня є щось від Сервантесівської пародії на тогочасну дійсність. А-к'ю також можна сприймати, як щось середнє між вольтерівським Кандідом і природною людиною Руссо: він задовольняє свої природні бажання – приймає їжу, просить когось спати з ним саме тоді, коли йому це потрібно. Він не моральний і не аморальний, але своєю життєвою «філософією» А-к'ю більш тяжіє до Кандіда (і тут Лу Сінь приєднується до Вольтера у «тролінгу» філософії Готфріда Ляйбніца, що примирювала суперечливе та об'єднувала різноманітне, а дійсний світ утверджувала як досконалий). А-к'ю, проходячи через нещастя та пониження, намагається думати, як учитель Кандіда Панглос, що він живе в найкращому з усіх можливих світів, навіть коли його возили на непокритому возі вулицями міста перед стратою: «Раптом у нього промайнула думка: чи не хочуть часом відрубати йому голову? В очах йому потемніло, у вухах задзвеніло, і він мало не зомлів. Потім трохи заспокоївся і подумав: "У житті людини на цьому світі може настати й така хвилина, коли їй відтинають голову"» [10, с. 109]. І при цьому останній розділ пафосно називається «Велике звернення». А-к'ю – неписьменний, його змусили підписати фальшиве зізнання у бунті та пограбуванні господи пана Чжао, яке він насправді не може прочитати. Він намагається написати «Q» у вигляді недосконалого кола, практично дорівнюючи цим своє життя нулю, а себе статусу «ніхто» під тиском системи: «А-к'ю нахилився і, зібравшись на сили, почав виводити коло. Він боявся, що з нього сміятимуться, і старався, щоб коло було

кругле, та клятий пензлик не слухався. Тремтячи від напруження, А-к'ю вже почав з'єднувати лінії, коли раптом пензлик відхилився вбік, і замість кола вийшло щось схоже на гарбузову насінину» [10, с. 107–108].

До того ж, у добу модернізації китайської культури однією із значних дискусій було питання зручності та ефективності латинського алфавіту порівняно з китайськими ієрогліфами, тому маніпуляція із написанням імені головного персонажа повісті виглядає культурною провокацією – автор не може підібрати китайський ієрогліф та звертатися до латинки. Також автор іронізує над мовою, якою написана його повість – мовою «візників та вуличних торговців» [10, с. 71], тому через «грубий стиль» не може назвати твір «життєписом», а зупиняється на «справжній історії», оскільки «Ще Конфуцій говорив: "Якщо назва не відповідає змістові, то й слова не підкоряються"» [10, с. 70]. У повісті також згадується журнал «Нова молодь», на сторінках якого порушувалося питання запровадження латинського алфавіту в Китаї.

У «Справжній історії А-к'ю» описана давня суспільна ієрархія, в основу якої покладені ступені урядницької освіти в імператорському Китаї, що давали право на державні посади для старших синів найбагатших сімей. Система державних іспитів, упроваджена за часів династії Сунь, функціонувала на місцевому рівні (сю-цай – найнижчий ступінь, що давав право на посаду в повіті), на рівні провінції (цзюйжень), столиці та імператорського двору. І це був єдиний спосіб потрапити на державну службу. Цікаво, що цей неймовірно виснажливий і суворий іспит по суті був літературний – старі тексти про поведінку та ритуали, передбачення, історію, канон віршів та ін. (конфуціанська класика або конфуціанський канон). Можливо, такий іспит був спробою створити певну форму меритократії, тобто прищепити культурні цінності, відмінні від цінностей воїнів, де домінувала воля найсильнішого. Отже, це була спроба запровадити «справжню» бюрократію, засновану на меритократичній системі.

Проте «Справжня історія А-к'ю» є різкою критикою зазначеної архаїчної системи, тому що, незважаючи на те, що початкова ідея могла бути меритократичною, все це, звичайно, виродилося в ще один бастион для привілейованих. Тож у селі, де відбуваються події «Справжньої історії А-к'ю», тільки дві найбагатші родини (Чжао і Цянь) можуть дозволити собі забезпечити своїм старшим (першим) синам таке навчання. І будь-хто інший, як наш антигерой А-к'ю, приречений

був перебувати на маргінесі, тому автор, розмірковуючи, як же все-таки писати ім'я персонажа, відкидає варіант написання через ієрогліф «гуй», що означає «благородство», оскільки «*От коли б у нього був менший чи старший брат на ім'я А-фу (фу – багатство), тоді, за аналогією, його ім'я можна було б написати через «гуй», що означає «благородство». Проте він не мав рідні...*» [10, с. 73]. У китайських сім'ях за традицією людину не обов'язково знають під власним іменем, але обов'язково знають, яка вона за порядком народження, відповідно цього й вибудовувалася ієрархія в родині. А-к'ю не має ані родини, ані батьківщини (найдовше він проживає в селі Вейчжуан, але не є вейчжуанцем), ані домівки (жив він у сільському храмі Ту-гу (бога землеробства) або на подвір'ї тимчасового господаря). Місцевим мешканцям він потрібний був для поденної роботи та глузування (іноді, кепкуючи, вони нахвалявали його працьовитість). Він не є вписаним ані до сімейної, ані до суспільної ієрархії – авторові не вдалося розшукати судову справу А-к'ю, щоб перевірити там написання його імені, оскільки справи просто не існувало, хоча людину було засуджено та прилюдно страчено. По суті, головний персонаж «Справжньої історії А-к'ю» якраз своєї історії не має, хоча подібний стан речей давав йому за життя неабияку свободу обирати, до якого роду належати (вважав себе одного з шановним паном Чжао роду, за що отримав від останнього ляпас) та якої бути думки про себе та інших («*Про себе А-к'ю був високої думки, а інших жителів Вейчжуана мав за ніщо, і навіть два місцеві грамотії, на його думку, були не варті того, щоб і посміятися з них... А-к'ю не виявляв до них особливої поваги й думав: "Мій син міг би бути знатнішим за них!"*» [10, с. 75]). Він зневажав містян за своєрідний спосіб смажити рибу, а односельців вважав смішними селянками, які навіть не знають, як містяни смажать рибу. Тому А-к'ю вважав себе «*майже «ідеальною людиною» «з його «знатними предками», «широкою обізнаністю» та статусом «доброго робітника»* [10, с. 75]. Своєрідно ставився він і до своєї фізичної вади – корости на голові: від не хотів ані чути, ані вимовляти слова, які б хоч як нагадували про хворобу – «*світло», «відблиск», «лампа», «свічка»* тощо, що стало додатковим приводом для кпинів та побиття від односельців у відповідь на «*стратегію гнівного погляду»* А-к'ю. У дусі Вольтерівського Кандіда, побитий А-к'ю призначав себе переможцем: «*Будемо вважати, що мене побив мій негідний син...*» [10, с. 76] (образу батьків дітьми в китай-

ський традиції ганьбити дітей та звеличує батьків, тому після ляпасу шанованого пана Чжао А-к'ю вважав себе його сином), проте його переконували, схопивши за косу, що то не син б'є батька, а людина б'є худобину. І у цій ситуації А-к'ю принижує себе до комашини («*По-твоєму, знущатися з комашки – це добре? Адже я – комашка. Ну що, тепер відпустиш?»* [10, с. 77]), щоб потім надати собі титул «*першого серед принижених*» та, застосувавши давню свою звичку ігнорувати певні слова, вважати себе просто «*першим*» і знов-таки перемогти над ненависними ворогами. Також він практикував «перемогу» через самопобиття «*...ніби він вдарив не себе, а когось іншого, що сидів у ньому, і цей «інший», відділившись від нього, став просто чужою людиною»* [10, с. 78] (випадок із побиттям та пограбуванням А-к'ю під час гри в доміно).

Революційні часи, про які засобом пародії говорить Лу Сінь, ословлюються в повісті після програшу А-к'ю Бородатому Вану з приводу того, що у Вана виявилось більше вошей, ніж в А-к'ю. І А-к'ю не знайшов способу повернути свій програш на перемогу: «*А-к'ю не пам'ятав, щоб коли-небудь у житті його отак осоромили. Ван з його огидною бородою був для нього об'єктом насмішок... Видно, правду кажуть на базарі, ніби імператор скасував іспити і не бажає більше мати ні сюцаїв, ні цзюйженів. Ось тому, мабуть, так підупала пошана до сім'ї Чжао і, може, тому й до нього, А-к'ю, теж починають ставитись зневажливо»* [10, с. 80–81]. Також згадується в повісті старший син заможного Цяня, якого А-к'ю теж ненавидів і називав «*фальшивим заморським чортом*» або «*таємним іноземним агентом*» [10, с. 81], через те, що той вчився в іноземній школі в місті, а потім в Японії, з якої повернувся без коси на голові (традиційна чоловіча зачіска). Примітно, що у відповідь на образливий вигук А-к'ю «*віслюк облізлий*» «*фальшивий заморський чорт*» відлупцював його «*поховальною*» палицею, але злість А-к'ю зганяє на молоденькій свіжовигореній «*голомозій*» черниці «*з монастиря Спокою та Очищення*» [10, с. 82], демонструючи ще один прийом перетворення поразки на «перемогу» – підміну суб'єкта, тобто помста не недосяжному і сильному безпосередньому агресору, а іншому, значно слабкішому, суб'єкту на підставі спільної з агресором ознаки (у цьому випадку – зачіски). Іронічно, але саме під подібну «підміну» потрапить і сам А-к'ю, якого буде публічно зганьблено і скарано на смерть за чужий злочин виключно на науку іншим. Іронію Лу Сіня в повісті Лідія Голуб-

нича називає трагііронією, оскільки в «Лу Сіневих насміхах А-к'ю відчувається невимовний трагізм маленьких, бідних, безпомічних, невинних і, по суті речей, добрих людей, комахок цього світу» [9, с. 8], тому «бездомний наймит А-к'ю – це фактично збірний образ цілого китайського суспільства напередодні республікансько-демократичної революції 1911 року, згусток усіх його типових недуг – покірності і відсталості, глупоти і самовдоволення» [9, с. 6]. До речі, у зв'язку із повістю Лу Сіня «Справжня історія А-к'ю» у китайській культурі поширився термін «ак'юїзм» – покірність, пасивність, схильність до раціоналізації поразки як «духовної перемоги», заспокоєння совісті різними вигадками. «Лу Сінь вважав ак'юїзм найшкідливішою хворобою в Китаї» [9, с. 6].

Вся ця історія певним чином дає дуже цікавий погляд на революцію. Це той час, коли Комуністична партія вперше починає утверджуватися, коли традиційний порядок більше не є просто даністю. І, можливо, є надія, що справжня революція скасує правлячу еліту, яка контролює суспільство, частково через систему іспитів. Але сталося не зовсім так. Привілейовані старші сини багатих родин («фальшиві заморські чорти») швидше за всіх приєднуються до революції. Пригадаймо, що Лу Сінь свого часу теж отримував освіту в Японії і йому довелося боротися з упередженням, коли в Китаї посилювався націоналістичний рух. Лу Сіня час від часу звинувачували в тому, що він сам був «фальшивим іноземним дияволом». Лу Сінь завжди був досить скептичним щодо спроможності миттєвих змін у суспільстві, тому в повісті багато промовистих деталей, як-от довга коса, яку мали носити чоловіки, що було колись нав'язано іноземними маньчжурами, коли вони захопили Китай кілька століть тому. Революційні часи вимагали ці коси стригти, але люди лише йшли на конформістський компроміс: вони просто зав'язували косу у вузол, як завжди робили влітку. Це яскрава метафора такого роду «революції», яка не несе реальних змін. Ті, хто раніше складав іспити, тепер – «найщиріші» революціонери. У цьому контексті Ван Сяюй, порівнюючи творчість Івана Франка та Лу Сіня, наводить ще одну версію тлумачення імені А-К: «"Q" має вигляд косички, яку носив на голові герой. У цій авторській «грі слів» літературні критики вбачали передусім гостру сатиру на буржуазну революцію в Китаї 1911 року» [1, с. 152].

Лу Сінь протиставляє А-к'ю «революційним нігілістам-переможцям», які «подолавши всіх і побачивши, що смертельно поранені померли,

а переможені здалися в полон... не маючи більше ні ворогів, ні суперників, ні друзів, ... підносяться над усіма і в холодній скорботній самотності відчувають усю гіркоту перемоги» [10, с. 82–83], оскільки «А-к'ю не мав таких вад, він завжди був задоволений собою; це, мабуть, є одним із доказів того, що духовна культура Китаю перевершує всі інші на земній кулі» [10, с. 83]. По суті, маємо попередження китайському народові щодо згубності та кривавості нігілістичних ідей, тотального заперечення цінностей, моралі та історії. Лу Сінь демонструє неспроможність як старої канонічної парадигми, так і нових – нігілістичної та псевдо-реформаторської.

Після невдалого «заличання» до У-ми, служниці у господі Чжао, та спроби її самогубства А-к'ю не може прогледувати себе в селі – працедавці відмовляють йому в роботі, наймаючи замість нього Маленького Туна, який в очах А-к'ю був нижчим навіть за Бородатого Вана. Маленький Тун теж захищався тим, що називав себе комашкою, що ще більше дратувало А-к'ю. Однією рукою вони вчепилися один одному в коси, а другою – захищали свої. Так і простояли добрих півгодини на вулиці. Ще одна іронія Лу Сіня – дві істоти, навіть, якщо вони обидві слабосилі «комашки», все рівно будуть з'ясовувати, хто з них сильніший, нівелюючи гасло про рівність та братерство. З цього моменту виправи А-к'ю по «хліб щоденний» приводять його спочатку на город монастиря Спокою та Очищення, а потім у місто, з якого восени повернувся до села із грішми та краденим мотлохом, прикриваючись легендою, що працював наймитом у пана цзюйженя. Із захопленням А-к'ю розказує односельцям про страти революціонерів: «А чи бачили ви, як стинають голови?... Ото краса! Я бачив, як страчували революціонерів... Там було на що подивитись» [10, с. 93]. Демонструючи процес страти на Бородатому Вані, вводячи того у стан невимовного жаху, А-к'ю відчуває насолоду, виконуючи роль судді та ката, спостерігаючи страх в очах односельців, які до того ним нехтували: «В очах вейчжуанців він піднісся дуже високо, і, мабуть, не буде перебільшенням сказати, що А-к'ю віддавали таку саму шану, як і панові Чжао» [10, с. 93].

4 листопада 1911 р. човном під чорним вітрилом пан цзюйжень перевіз свої скарби з міста до господи пана Чжао – революціонери захопили місто. Лу Сінь іронізує, переповідаючи чутки серед селян щодо подій в місті, акцентуючи на тому, що люди розуміли революційні події виключно, як повалення маньчжурської династії та відновлення

китайської, уявляли все, як театральне дійство у «білих шоломах й білих панцерах» [10, с. 97], наміряючись, як зазвичай, бути лише віддаленими пасивними глядачами. А-к'ю, натхнений страхом пана цзюйженя та панікою односельців, вирішує стати на бік сильних: «А-к'ю раптом уявив собі, що він революціонер, а вейчжуанці – його полонені. Він так зрадив, що не стримався й закричав: – Заколот! Бунт!» [10, с. 98]. Він марить про те, як вейчжуанці стоятимуть перед ним навколішки і благодатимуть його милість, як першим страчить Маленького Туна, а потім шановного Чжао, сюоая, «фальшивого заморського чорта», Борода-того Вана. А далі перетягне собі в храм усі скрині із золотом та грошима, заморськими тканинами, меблі та інший крам, візьме собі жінку, яку схоче.

Проте згодом з'ясувалося, що його випередили сюоай, який закрутив на маківці косу, та «фальшивий заморський чорт». Вони «розпочали революцію» в селі, знищивши в монастирі Спокою та Очищення табличку з написом «Десять тисяч років і ще сто тисяч років імператорові!», та побивши стару черницю, яка чинила опір, визнавши її за «маньчжурський уряд» [10, с. 100], вступили після цього в Партію Свободи та отримали партійний значок у вигляді срібного персика. А-к'ю був обурений тим, що «революціонери» не покликали його із собою і не дозволили долучитися до революції. І коли грабували дім Чжао, він лише споглядав здалеку і потім повернувся до храму, звинувачуючи «фальшивого заморського чорта», який не дозволив йому приєднатися до революції, коли він його про це просив. Проте саме А-к'ю за чотири дні після погрому заарештували та відвезли у місто, вирядивши до села за ним «загін солдатів, загін самооборони, загін поліції та п'ять шпигів» [10, с. 105]. Під час страти А-к'ю, споглядаючи юрбу, пригадує, як зустрів голодного вовка, який йшов за ним назирці із наміром його з'їсти. А-к'ю мав при собі сокиру, тому йому вдалося-таки дійти до села, але «він назавжди запам'ятав вовчі очі: хижі і разом полохливі, вони блищали, як два диявольські вогники, і ніби впивалися в його тіло...» [10, с. 110]. І зараз він знов бачив ці очі, які хотіли вигризти його серце – очі юрби: «Ці очі злилися в одне око і вп'ялися А-к'ю в душу. «Рятуйте!..». Та А-к'ю не крикнув. В очах його потьмарилося, у вухах задзвеніло, і йому раптом здалося, що все його тіло розлетілося на дрібний порох» [10, с. 110]. Сільська громада була одностайної думки щодо винності А-к'ю і доказом цього є якраз те, що його розстріляли. А ось містяни були невдоволені стратою, бо

розстріл не є таким видовищним, як відтинання голови, та й смертник був якийсь чудернацький. До речі, в оповіданнях «Нотатки божевільного» та «Ліки» Лу Сінь розповідає про те, як люди, хворі на сухоти, приходили на страту злочинців/революціонерів та вмочували хліб у свіжу кров та з'їдали його [10, с. 24], або інші «практичні» люди продавали «змочену у свіжій крові пампушку» як останню надію родині смертельно хворого [10, с. 33–34].

У А(ндрія) Волика з «Fata Morgana» Михайла Коцюбинського, як і в А-к'ю, наймення є своєрідним кодом, оскільки «Андрій» – від д.гр. «чоловік», «людина», а прізвище «Волик» вказує на нелюдські умови життя та праці людини як тварини (вола) та на знецінення людини (демінітивний суфікс -ик) (узагальнений образ маленької людини – тварини і комахи одночасно, як і у «Справжній історії А-к'ю»). Михайло Коцюбинський використовує прийом паралелізму, щоб підкреслити тваринну покірливість, стадність, безпорадність, знеособлення та невігластво людей: «Жива маса овечих тіл терлась вовною, тремтіла і колихалась, як драглі; цілий ліс тонких ніжок замигтів перед очима, голі дурні морди розкривали пащі серед рожевої куряви і плакали: бе-е-е... ме-е-е... В рожевому тумані, мов тіні, сновигали люди, з'являлись і щезали неясні обриси хат, в морі овечого лементу гинули всякі звуки, весь цей гармидер нагадував сон» [7, с. 13–14]. «Ти думаєш, що ти людина? Собака. Яке наше життя? Собаче» [7, с. 14], – намагався переконати Волика озлоблений пастух Хома Гудзь, щоб той не вірив у зміни на краще: «Ціле життя хвосту бачив замість людей: бабрався у гною, у гною спав, на гною їв, на купі гною й здохну» [7, с. 15].

Андрій Волик, як і А-к'ю, на початку повісті нагадує оптимістичного Кандіда (його слово-маркер – «пане добродзєю»), бо вірить у відбудову згорілої сахарні, у добрих людей («німці чи чехи, а може й жиди»), які «все налагодять і пустять фабрику», «не страшна тобі ані посуха, ані дощі» [Коцюбинський 1948, 4]. Хата у Волика – «крива, похилена халупка, з чорною стріхою і білими стінами, стояла поміж закинутих, з забитими вікнами осель, колись побудованих фабрикою для робітників, і здавалась чимсь живим і теплим серед холодних мерців» [7, с. 6], у якій від живе з дружиною Маланкою («сухою» та «чорною» [7, с. 5], яка мріяла про свою землю) та 17-річною донькою Гафійкою. «У землі ритися» [7, с. 8] Волик відмовлявся, бо витягла вона з нього всі соки та залишила бідним, та й, на відміну від А-к'ю, не погоджувався наймитувати, а лише ловив рибу,

полював дичину та ін., бо не хотів повертатися до життя, яке було у нього до сахарні («вічний наймит» та «бурлака» [7, с. 10]), і Гафійку забороняв на службу віддавати. І був він проти всіх бунтарів, які «заважали» відбудові фабрики, та щиро радів арешту місцевого «бунтаря» Марка Гуці. Ані сподівання Волика на відбудову фабрики, ані Маланки на виділення землі та заміжжя Гафійки із хазяйським сином не справдилися. Перша частина повісті закінчується не по-кандидіанськи – описом заробітчан, які *«йдуть та йдуть чорні, похилені, мокрі, нещасні, немов каліки-журавлі, що відбились од свого ключа, немов осінній дощ. Йдуть і зникають у сірій безвісті...»* [7, с. 31].

На початку другої частини повісті «Fata Morgana» оптимізм Волика відроджується: панич Льольо із старої сахарні робить гуральню, хоча Хома попереджає: *«Чого чекати? Він дума – гуральня. Домовину тобі готують – чотири дошки та яму»* [7, с. 35]. Волика наймають помічником прикажчика на нову гуральню, але через нещасний випадок в апаратній, де Волику відтяло чотири пальці, йому було відмовлено в роботі (*«сказали, що калік не приймають»*) [7, с. 50], але панич Льольо *«спасибі, п'ять рублів дав»* [7, с. 50]).

Михайло Коцюбинський використовує, як і Лу Сінь, метафору корости та гною на позначення хворого, згнилого суспільства із глибоко заданими соціально-економічними проблемами, говорячи вустами Хоми: *«Запоганили землю, наче короста...Здушили села своїми ланами, наче зашморгом шию, загнали в шпарку – бач, он лежать села, як купи гною на панському полі, а над ними димлять сахарні й гуральні та людську силу переганяють на гроші...»* [7, с. 57]. По поверненні Марка Гуці в селі стали говорити про спілку, волю (через діяльність Прокопа Кандзюби), а Хома Гудзь радив бити та палити. Розуміння свободи та волі у селян у повісті «Fata Morgana» за часів революції 1905–1907 нічим не відрізняється від розуміння цих понять селянами, зокрема А-к'ю, з повісті «Справжня історія А-к'ю»: *«Застромляли сокиру за пояс, мішок під плече і тягли через поле в сусідні села по панське добро. Ночами по розгрозних дорогах безперестанку котились наладовані хури мішками зерна, картоплі, цукру. Ті, що виходили піші, вертались кінно, на баских конях, або гнали перед себе корову»* [7, с. 79]. Одібравши панську землю, юрба призначила «хазяйнувати» на ній Прокопа, Гуцу та Мажугу (*«...з запалими грудьми та довгорукий, весь як складаний ножик. Він тільки й жив з того, що на клишоногій кобилі возив євреїв на вокзал...»*) [7, с. 45], але, підбурю-

вана Хоמוю, та ж сама юрба розтрощила панський будинок: *«Все злилось в однім божевіллі. Люди тили його один в одного з очей, з передсмертного жаху скалічених речей, з криків скла і металу, з стогнання струн. Всі ті одламані ніжки, покручені спинки, черепки під ногами, шматки паперу, пуста руїни – будили ще більшу жадабу нищити, ламати, бити, і ноги без тям топтали знищене вже, а руки шукали нового»* [7, с. 90]. Ми достеменно не знаємо, чи брав участь А-к'ю в пограбуванні будинка пана Чжао (розповідь ведеться через його сприйняття подій у стані сп'яніння після шинку), але А(ндрій) Волик – так: він ламав галузки живих рослин, розсипав землю з вазонів та трощив їх ногами. І саме Волик із Хоמוю були ініціаторами підпалу панського будинку та скерували юрбу на гуральню: *«Ось як зійшлися вони – машина і її жертва. Андрій почув на руці одрізані пальці, і злість туманом піднялась йому до мозку»* [7, с. 93], розтрощивши та підпаливши її. Ранком Панас Кандзюба (дядько Прокопа) скаже: *«Хіба то ми?... Нечиста сила!»* [7, с. 97].

Швидко пішли чутки про розправи війська над бунтарями: *«кого постріляли, кого порубали, інших забрали в город. Трусять, в'яжуть і б'ють»* [7, с. 98], підпалюють цілі села, тому вирішено було вчинити розправу над кількома людьми, щоб порятувати село: *«Нехай приходить військо, коли вже буде по всьому. Винуватих нема. Сама громада їх покарала. Тоді не буде за що карати всіх. Не село бунтувало, а тільки привідці»* [7, с. 100]. А-к'ю не встиг виголосити *«Рятуйте!»* перед розстрілом, бо так до кінця і не зрозумів, що відбувається, проте Андрій Волик, *«блідий, пошарпаний весь, нікчемний, як опудало з конопель, з своїм цурпалком замість руки»* [7, с. 104], просив людей змилюватися, але йому сказали хреститися і покінчили з ним відразу, потягнувши тіло в криваву калюжу, де вже було тіло Семена Мажуги. Прокопа скарав власний дядько, стріливши із рушниці в обличчя. Разом із ними згинули ті, хто якимось чином не вгодили колись ініціаторам розправи. Марка Гуцу порятувала Гафійка, Хома Гудзь втік. У Михайла Коцюбинського є оповідання «Persona grata» (1907), де засуджений вбивця Лазар стає професійним катом, щоб поліпшити собі умови перебування у в'язниці та мати певні привілеї, але помалу починає себе відчувати жертвою, інструментом смерті в руках найвищого ката. Ім'я головного персонажа оповідання антонімічно відсилає до відомої біблійної легенди про воскресіння Лазаря (Ісус – Лазар – життя) проти (найвищий кат (сатана) – Лазар-кат/жертва – смерть).

Лу Сінь свого часу відмовився від кар'єри лікаря на користь викладання та письменництва, приголомшений згаданою на початку статті фотографією страти «китайських шпигунів» на очах байдужого натовпу. Михайло Коцюбинський за рік до смерті, наприкінці своєї творчої кар'єри, 1912 року, пише оповідання «Подарунок на іменини», в якому околоточний наглядч Карпо Петрович Зайчик (той самий «тваринно-комашиний принцип Коцюбинського – Лу Сіня» найменування персонажа) робить подарунок синові Дорі на 11-річчя, приводячи його на страту жінки-революціонерки, бо такий подарунок свого часу він отримав від свого батька – і той досвід залишився з ним на все життя. Дружина Зайчика позаздрила синові, бо *«прожила на світі до тридцятого року, а ні разу не довелося нічого такого побачить... Сиди цілий рік в кухні, бабрайся у помиях і ніколи тобі ні приємності, ні розваги...»* [8, с. 102]. Гротеск на катівство як норму, а споглядання страти – як дитячу виставу оголює духовну кризу тяжко хворого суспільства.

В аналізованих творах тваринно-комашина метафора є наскрізною. Ще Георг Гегель у своїй праці «Феноменологія духу» [2] визначає тварину як істоту без самоусвідомлення, яке притаманне лише людині. І тут принциповим є момент народження людини, не фізичного, а екзистенційного. Самоусвідомлення людини залежить від визнання її іншими. Невизнана, несхвалена та неприйнята суспільством людина, не визнає також і сама себе за людину та задовольняється тваринним способом існування. Тваринна найвища вартість – збереження життя та задоволення базових фізіологічних потреб, проте людська найвища вартість набувається лише у суспільстві з його постійною боротьбою за визнання одне одного. Така реальність породжує два види свідомості: та, що визнає іншу свідомість, погоджуючись при цьому бути невизнаною цією свідомістю навзаєм, керуючись інстинктом самозбереження (свідомість раба), та визнана незалежна свідомість (свідомість зверхника), роль якої – підтримувати рабську свідомість, оскільки лише раби творять історію своєю працею та бунтом. Кінець історії, за Гегелем, можливий лише, коли встановиться взаємовизнання кожного кожним. Але найчастіше стається так, що раб-тварина, усвідомивши певну цінність, як частину себе, заради якої може стати на шлях бунту, тобто на шлях до людини самоусвідомленої, обирає шлях звільнення через поневолення іншого: *«Сила вбивства й приниження рятує рабську душу від небуття»* [5, с. 333]. Так А-к'ю

за кожної ліпшої нагоди знущається над слабшим (молода черниця, пархатий Бородатий Ван, вбогий хлопець Маленький Тун, споглядання із захопленням смертної кари і переповідання усіх подробиць процесу відрубання голови односельцям, отримуючи насолоду від жаху в їхніх очах). Так пастух Хома Гудзь, вбивши безневинну тварину, у своїй уяві підмінивши її своїм паном та зверхником, на якого усе життя довелося працювати та через якого прожив увесь вік у багні, хоче нищити, палити та вбивати, підбурюючи до цього безвольного та озлобленого Андрія Волика та інших односельців. Звідси така вузька межа між жертвою та катом, звідси таке захоплення натовпу розправами та стратами. Звідси людина, яка бачила страту, вважає цей досвід за спосіб самоствердження в соціумі (А-к'ю) та безцінним подарунком синові на день народження як ініціацію та погамування власного комплексу меншовартості (Карпо Петрович Зайчик, якого однолітки його сина дражнили «оселедцем» – є в цьому «оселедці» (козацькій зачісці) певна асоціативність із маньчжурською косичкою із «Справжньої історії А-к'ю»). І Лу Сінь і Михайло Коцюбинський чітко показують у своїх творах, що такі бунти-озлоблення, які перетворюють оптимістично налаштованих кандидатів-простаків на пригноблених, руйнівників та вбивць, – це шлях в нікуди. Пізніше Альбер Камю напише: *«Коли Каїн убив Авеля, то він утік до пустелі. А якщо вбивць уже ціле юрмисько, то все те стовпище живе в пустелі, тобто є іншим видом самотності, яка закликає до панібратства»* [5, с. 416–417]. Людина беззаперечно має право на бунт, який *«справедливо заперечує необмежену владу, яка дозволяє сильним світу сього переступати заборонену межу»*, але *«бунт – то не лише боротьба раба проти пана, але й боротьба людини зі світом рабів і панів»* [5, с. 419], тому, коли бунтівна людина сама робить переступ до руйнації, гноблення чи вбивства, такий бунт зазнає кривавого фіаско або перетворюється на тотальний терор та тиранію. Чи винні А-к'ю та А(ндрій) Волик аж настільки, щоб бути страченими? Погодимось у цьому випадку із словами відомого філософа: *«Кінець кінцем людина не є цілковито винна, оскільки не вона розпочала історію; але й цілком невинною її не назвеш, бо вона її продовжує»* [Камю, 430]. Вольтерівський Кандід знаходить вихід із абсурду історії у розбудові та догляді за власним садом – нездійснена мрія Маланки з «Fata Morgana» Михайла Коцюбинського та приклад життя монастиря Спокою та Очищення із «Справжньої історії А-к'ю» Лу Сіня,

але ані кандід А-к'ю, ані кандід А(ндрий) Волик подібний екзистенційний варіант не розглядають, ба навіть свідомо зневажають, надаючи перевагу озлобленому бунту (реальному чи уявному).

Висновки. Отже, запропонований у статті компаративний аналіз творів класиків китайської та української літератури Лу Сіня та Михайла Коцюбинського дозволив окреслити спільні та специ-

фічні позиції світоглядно-культурних парадигм з урахуванням історичних обставин, світових культурно-філософських та соціально-політичних тенденцій і національних ментальних особливостей. Відносно невеликий доробок у царині українсько-китайського порівняльного літературознавства накреслює широкі перспективи подальших досліджень.

Список літератури:

1. Ван Сяююй. До проблеми психоаналітичної парадигми творів «Герой поневоли» Івана Франка та «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня. *Українське літературознавство*. 2015. Вип. 79. С. 149–155.
2. Гегель І. *Феноменологія духу* / пер. з нім. Петра Таращука. Харків : Фоліо, 2023. 480 с.
3. Гобова Є. В. «Нова Молодь» та Рух 4 травня. *Україна – Китай*. Вип. № 2(16), 2019. С. 58. URL: <https://sinologist.com.ua/gobova-ye-v-nova-molod-ta-ruh-4-travnya/>
4. Дзюба І. М. Коцюбинський Михайло Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-1182>.
5. Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. Т. 3. Есе: пер. з фр. / упоряд. О. Жупанський. Харків: Фоліо, 1997. 623 с.
6. Кобзей Н. В. «Нотатки божевільного» Лу Сіня як реалістичне відображення культурної і духовної кризи Китаю початку ХХ століття. *Китаєзнавчі дослідження*, 2021, (1), 213–220. <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.01.213>
7. Коцюбинський М. М. *Fata morgana: (з сільських настроїв)*. Авґсбург, 1948. 109 с.
8. Коцюбинський М. М. *Подарунок на іменини: Оповідання, новели, повісті*. К. : Веселка, 1989. 335 с.
9. Лу Сінь. *Достеменна історія А-к'ю*. / пер. з кит. і вступ. ст. Лідії Голубничої. Мюнхен : Видання «На горі», 1963. 63 с.
10. Лу Сінь. *Твори* / пер. з кит. І. Чирко; передм. В. Сорокіна. К. : Дніпро, 1981. 271 с.

Skorofatova A. O. CANDIDE'S REBELLION: COMPARATIVE INTERPRETATION OF "THE TRUE STORY OF AH-Q" BY LU XUN AND "FATA MORGANA" BY MYKHAILO KOTSUBYNSKY

The fact, that the study of Lu Xun's oeuvre (translated by Lidia Holubnychya and Ivan Chyrko) in Ukrainian literary studies, especially in the comparative aspect, is presented by single scientific works, proves the relevance of this article. The aim of it is to carry out a comparative analysis of the masterpieces by two classics of Chinese and Ukrainian literature, namely Lu Xun and Mykhailo Kotsubynsky, in particular their novels and short stories: "The True Story of Ah-Q", "Medicine" by Lu Xin and "Fata Morgana", "Persona grata" and "Podarunok na imenyny" by Mykhailo Kotsubynsky. The author characterizes the peculiarities of the historical period (revolutions of 1911 in China and of 1905–1907 in Ukraine), cultural movements in Ukraine and China in the epoch of modernism, and the role and significance of Lu Xun and Mykhailo Kotsubynsky in these processes; compares the images of the main characters as typical representatives of their peoples, the nature of the rebellion (causes, consequences, mental features, etc.), artistic techniques and details; philosophically considers the degree of the main characters' guilt and their choice of their fate. The comparative analysis proposed in the article made it possible to outline common and specific positions of different worldview and cultural paradigms taking into account historical circumstances, world cultural-philosophical and socio-political trends and national mental characteristics. In the article, in the process of the comparative analysis and charactering the main characters of the novels (Ah-Q and A(ndry) Volyk) the author uses the criticism of Gottfried Leibniz's philosophy applied in Voltaire's novel "Candide, or Optimism"; Georg Hegel's postulates about the master-slave dialectic, animal and human consciousness, self-consciousness and the struggle for recognition by others; and Albert Camus's thoughts on rebellion, the rebel, the reasonable limits of rebellion, relative and absolute freedom, the guilt of human in the history, etc. Voltaire's Candide finds a way out of the absurdity of the history in setting out and cultivating his own garden, but neither Ah-Q, the Candide, nor A(ndry) Volyk, the Candide, consider such an existential option, and even consciously despise it, preferring embittered rebellion (real or pictured by imagination). A relatively little development in the field of Ukrainian-Chinese comparative literature outlines broad prospects for further researches.

Key words: modernism, "candide" as a character type, rebellion/revolution, the rebel, animal and human consciousness, self-consciousness, guiltiness/guiltlessness and punishment.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2-311.6Кралюк

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/23>

Мізінкіна О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЖАНР РЕТРОРОМАНУ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КРАЛЮКА

У статті проаналізовано різновиди ретророманів у творчості П. Кралюка. Наголошено, що його творчість не вписується в жодні типології сучасної романістики, історичної зокрема. Той факт, що твори автора уналежнено до формату «ретророман», є більшою мірою видавничою ініціативою. Зазвичай ретроромани як твори масової літератури (А. Кокотюха, І. Лобусова, Г. Горицька) не мають нічого спільного з ретророманами П. Кралюка – професійного історика, культуролога, освітянина. Доробок цього автора характеризується увагою до фактів, документальних джерел, фахових оцінок, сам митець позиціонує власну творчість як науково-популярну, якій властиві «пунктирний монументалізм», «послаблений академізм» з «орієнтацією на широке коло читачів».

У процесі аналізу запропоновано чотири різновиди ретророманів П. Кралюка: ретродетективи (історико-інтелектуальні детективи), ретропортрети (романізовані біографії, белетризовані біографії, творчі біографії), романи-ретроподії і романи-ретродослідження та окреслено провідні ознаки цих видів творів. Художнє та історіографічне начала у всіх творах П. Кралюка, якщо говорити про них як про сукупність, є непочленованими незалежно від виду твору. Усі романи демонструють синтез естетичного і документального начал. Проте у статті спеціально наголошено, що митець не прагне свої романи перетворювати на лекції з історії: академічний спосіб мислення тут поступається місцем художній уяві, і наслідком цього стає унікальна творчість, цікава й інтелектуалам, і любителям тривіального письма. При цьому автор не боїться розставляти власні акценти щодо певних подій, відомих постатей. Його погляд часто відмінний від стереотипів, вага авторитетів для нього не принципова. У статті зроблено висновок про те, що назва «ретророман» є об'єднаною дефініцією доробку П. Кралюка в цілому, і це більшою мірою видавничий термін, а не літературознавчий (якщо аналізувати поетику творів письменника). Зроблено припущення, що видавничі рубрикації «ретророман» щодо його книг робить їх швидше впізнаваними для певної частини сьогочасного читача, який прагне розібратися у складних перипетіях української історії за допомогою белетристики.

Ключові слова: ретророман, П. Кралюк, жанр, історична романістика, детектив, біографія, подія, дослідження.

Постановка проблеми. Історична романістика завжди посідала вагомe місце в розвитку української літератури. Завдяки творчості Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Старицького, а згодом і Павла Загребельного, Романа Іванчука, Раїси Іванченко, Володимира Малика, Дмитра Міщенка, Семена Скляренка, Романа Федоріва, Валентина Чемериса та ін. український читач, колись позбавлений повноцінного права вивчати вітчизняну історію, мав можливість осмислити події та факти минулого з позицій сьогодення в художній спосіб. Чимало українських історичних романів було перекладено різними

мовами світу, і це була хороша нагода розповісти світові про Україну, про суперечливі історичні питання з українського погляду.

Сучасний читач, зацікавлений історичною романістикою, уже перебуває в інших освітніх умовах. Він, обізнаний із подіями нашої минувшини з академічного погляду, має можливість співвіднести інформацію про колишні епохи із тим, як саме вона інтерпретується у творах багатьох авторів – представників масової літератури (А. Кокотюха), елітарної літератури (Ю. Винничук), «мідл-літератури» (Л. Кононович). Проте найчастіше чітко спозиціонувати певний історичний роман

сучасності в ієрархії художності, інтелектуалізму і втілення історичної правдивості не видається можливим: Юрій Винничук, Ганна Гороженко, Андрій Кокотюха, Іван Корсак, Тимур і Олена Литовченки, Василь Шкляр, Ярослав Яріш та ін., які активно вдаються до інтерпретації подій минулого, є авторами вкрай різних творів з погляду проектування читача на історичне пізнання, поновлення зв'язку поколінь на підставі властивої літературі художньо-образної форми та досягнення достовірного минулого і усвідомлення місця того чи того історичного діяча в контексті сьогодення.

Аналіз останніх досліджень. Якщо у ХХ столітті в академічному літературознавстві йшлося винятково про історичний роман як різновид художнього твору, то в ХХІ столітті критики (А. Вегеш, О. Зелік, О. Колесник, С. Філоненко, О. Харлан та ін.) активно почали досліджувати і ретророман як різновид твору про минуле. «Сьогодні одне із провідних місць у творчості багатьох авторів посідає так званий «історичний детектив» – жанр, що дозволяє відкрити читачеві невідомі до цього часу факти і теорії та назавжди причарувати його історичними таємницями» [12, с. 164], – пише Ольга Харлан. Дослідники більшою мірою зосередилися на ретродетективі як різновиді ретророману. Підстави для такої постановки питання створили самі видавництва (наприклад «Фоліо», який започаткував окрему книжкову серію «Ретророман»).

Як відомо, «історичний роман вирізняється з-поміж інших художніх творів тим, що в його основі обов'язково має бути історичний факт чи система фактів, історична особистість, історична подія» [10, с. 13]. Тому історична романістика була надважлива для українського читача і для української культури у ХІХ–ХХ століттях, традиційно вважалася «високим» жанром, адже, за словами метра цієї форми Романа Іванчука, до неї зверталися, «щоб пізнати свій родовий корінь, а також високу роль свого народу в світовому історичному процесі, врешті, щоб утвердити свою гідність» [2, с. 401]. Разом з тим «кожен автор історичного роману по-своєму втілює власну концепцію бачення тієї чи тієї постаті, події, епохи. Це виявляється у творенні композиції роману і відповідному стилі письма» [10, с. 15].

Синтез історичного, фактичного, достовірного з інтригою, вимислом, обов'язковим розслідуванням таємниць минулого в літературі провокував бурхливий розвиток нового різновиду роману, який визначають то історичним детективом, то ретродетективом. Олена Колесник вважає, що

«історичний детектив передбачає обережне вписування вигаданих героїв і подій у науково точно (наскільки дозволяє сучасний рівень знань) і документально чітко прописане тло. Ретродетектив бере лише антураж певної епохи, причому може його трансформувати аж до перетворення на жанрову фантастику. Відмінності визначаються головною метою автора. Якщо метою є художнє дослідження перебігу історичних подій – перед нами власне історичний детектив. Ретродетектив робить акцент або на чіткій детективній інтризі, або ж на чомусь іншому, скажімо, на ескапістському зануренні в неспішний – у чомусь моторошний, у чомусь затишний – світ минулого [3, с. 42]. За визначенням Ольги Харлан «історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [12, с. 164]. На сьогодні чіткого розмежування історичного детективу, ретродетективу чи ретророману в літературознавстві не вироблено, натомість саме остання дефініція на обкладинках книг мотивує сучасного реципієнта до читання таких творів.

Постановка завдання. Мета цієї статті – окреслити специфіку ретророману у творчості вітчизняного письменника ХХІ ст. Петра Кралоюка.

Виклад основного матеріалу. Поглинутий масовою літературою, сьогоднішній читач сприймає давноминуле, невідоме по-новому. Він уже не так прагне віднайти коріння свого існування, скільки доторкнутися до минулого у доступній для себе формі: динамічно, зрозуміло, легко (ніби граючись, за принципами постмодернізму), без обтяження історичними концепціями. Саме з цією метою і пишуться ретроромани: твори, які у переважній більшості відтворюють колишні епохи, проте не ставлять за мету показувати минуле за суворими канонами історизму. Іншими словами, у ретророманах автор не прагне відтворити дійсність за законами історичної правди, достовірно. Його мета – занурити читача в певну епоху через описи, деталі, топоніми, захоплюючий сюжет, непередбачувані колізії, розгадування таємниць чи злочину, апробуючи нові прийоми творення художнього світу. Читач має відчувати себе присутнім у попередніх реаліях, однак оцінювати їх може лише з позицій сучасного буття. «Основним творчим методом “ретро-опусів” є певне “переміщення” в часі й просторі шляхом акцентуації та зіставлення культурних ознак різних епох» [13, с. 82], – вважає Рімма Шаповалова, і має

рацію: ретроромани, у яких відтворюється певна атмосфера, передусім сприяють приверненню уваги до культурного складника сучасного буття крізь призму минулого. Читання таких творів про колишні часи відкриває простір для сучасного читача з погляду оцінки подій старовини, оскільки він отримує можливості для усвідомлення витоків певних подій сьогодення, ненав'язливого впливу на формування гуманітарного простору нашого буття. На відміну від традиційних історичних романів, у цих творах більшою мірою має місце вимисел, аніж домисел; принцип достовірності фактів дотримується винятково з огляду на сприймання подій минувшини з практики сьогодення; дидактична настанова твору дещо знижена. Справжні історичні діячі як персонажі можуть бути у такому творі, а можуть бути лише тлом, орнаменталізацією оповіді з метою надати «достовірності» відтвореної епохи. В результаті художній складник самого письма не обов'язково сягає найвищих висот літературної творчості: митці дотримуються принципу фрагментарності, доступності, стильової однорідності, проте робота «на видавництво» не передбачає тривалого шліфування стилю та відшукування оригінальної образності. Такі романи варто уналежнити передусім до масової літератури (популярної белетристики) чи до мідл-літератури, котра містить ознаки інноваційного та конвенційного мистецтва слова. Звісно, окремі твори («чистих» жанрів не існує) можуть випадати з цієї ієрархії, однак загальні тенденції такі. Саме тому ретроромани краще сприймаються читачем у форматі серії: стильові інкрустації автора, щедро використані ним у перших творах заявленої колекції, потім уже «працюють» на імідж самого письменника, читач звикає до його манери художньої інтерпретації подій, купує книжки, що, звісно, вигідно видавництву. У цьому сенсі уявити велику прозу Романа Іванчука, Павла Загребельного, Раїси Іванченко, Юрія Мушкетика та інших письменників ХХ ст. як серії якимось не випадає: в історичній романістиці мають місце цикли, диптихи, триптихи, проте аж ніяк не серії. Натомість за сучасними авторами, котрі відтворюють події минулого, уже закріплені певні характеристики як літераторів, котрі описують лише певну епоху чи певне місто за часів ХІХ–ХХ століть. Так, Галина Горицька переважно описує повоєнний Київ, Ірина Лобусова – пореволюційну Одесу, Ірина Потаніна – довоєнний Харків, Андрій Кокотюха – передвоєнний Львів, Валерій і Наталі Лапікур мають детективний серіал «Інспектор і кава #1» (київський детектив у стилі «ретро», 2004–2006 рр.).

При цьому в цих творах не йдеться про відтворення якихось знакових історичних подій у художній спосіб: епоха, навіть із зазначенням деяких деталей, стає тлом розгортання подій твору, котрі або вигадуються, або відтворюються вкрай довільно відповідно до авторського задуму. Констатуємо, що єднає історичний роман і ретророман обов'язковість часової дистанції між письменником і змістом зображуваного у творі.

У цьому сенсі жанр ретророману у творчості Петра Кралюка, відомого історика, політолога, культуролога, публіциста сучасності, посідає особливе місце. П. Кралюк, історик за фахом, не може дозволити довільної інтерпретації подій, котрі дійсно мали місце, навіть у художній творчості, адже добре знається на їх специфіці. Його твори, уналеженні видавництвом «Фоліо» як ретроромани, насправді перенасичені різними інтертекстами, документами, свідченнями, відгуками очевидців із доступних джерел. Тетяна Шевченко, аналізуючи творчість П. Кралюка як мегатекст, зазначає, що спадщина митця «передусім цікавить читачів і дослідників з погляду загальногуманітарного контексту, приваблює полідискурсивністю, поліморфністю, полістилізмом тощо, адже автор – науковець, який вдається також і до художньої, і до публіцистичної творчості. Художнє та історіографічне начала творчості Петра Кралюка, якщо говорити про неї в сукупності, є непочленованим. У кожному з власних творів автор у своєрідний спосіб змагається сам із собою як письменником, так і філософом, істориком, документалістом, освітянином» [14, с. 463].

Там, де автор позбавлений можливості унаочнити описані події чи постаті документами і фактами з достовірних джерел, він підключає авторську фантазію, про що сам зізнається переважно у передмовах. З іншого боку, митець не прагне свої романи перетворювати на лекції з історії: академічний спосіб мислення тут поступається місцем художній уяві, і наслідком цього стає унікальна творчість, цікава й інтелектуалам, і любителям тривіального письма. При цьому автор не боїться розставляти власні акценти щодо певних подій, відомих постатей. Його погляд часто відмінний щодо стереотипів, вага авторитетів для нього не принципова. Тож сказати, що романістика П. Кралюка належить до масової літератури, буде неправильним: це творчість, у якій мають місце риси як масового, так і елітарного письма, що загалом є сталою ознакою української літератури сучасності за постмодерних реалій. Окремі твори претендують на статус класичних істо-

ричних романів: «Сильні та одинокі», «Шестиднев, або Корона дому Острозьких», «Справжній Мазепа» тощо. Проте «пунктирний монументалізм», «послаблений академізм», «орієнтація на широке коло читачів», «реконструкція свідчень», «науково-популярний характер» – усе це вказує на те, що твори адресовані вкрай широкому колу читачів. Сам автор постійно наголошує, що зацікавлений у тому, щоб його твори читали не лише професійні історики, а й пересічні читачі. Роман-реконструкція, історико-інтелектуальний детектив, романізована біографія, белетризована біографія – так жанрово окреслює сам автор власні твори. Проте головне для митця – бути оригінальним, щоразу новим, тож у всіх творах, навіть про тотожні епохи, час відтворюється щоразу по-особливому, креативно і з апеляцією до сучасних проблем сьогодення. Ось як про цю властивість творчості П. Кралюка висловився Михайло Слабошпицький: «Він [Кралюк] щоразу пише твір дуже несподіваний, сказати б просто ризиковано-експериментальний. Він мовби запозвався в кожній новій книжці бути зовсім не подібним на автора попередньої. Одне слово, Кралюковий відходить від Кралюка-вчорашнього на якусь принципово далеку дистанцію» [11, с. 430]. Дослідник звертає увагу, що творчість П. Кралюка слабо вписується в школи, течії, генерації, традиції. Це автор, котрий приваблює сучасного читача інтелектуалізмом, не «схилянням» перед авторитетами, незаангажованістю власної позиції навіть щодо суперечливих постатей в українській історії.

Між тим, ретророманний доробок П. Кралюка може бути осмислений як системне явище, у якому є своя атрибутивність та ієрархія. На нашу думку, з-поміж ретророманів (генологічне визначення тут умовне, до них може бути зарахована й повість, і нарис, і твори поліморфного типу) сучасного письменника наочно виділяються чотири групи творів: *ретродетективи* (історико-інтелектуальні детективи), *ретропортрети* (романізовані біографії, белетризовані біографії, творчі біографії), *романи-ретроподії* та *романи-ретродослідження*.

Твори першої групи відтворюють епоху з максимальною достовірністю, проте саме детективна, а не історична лінія у такому творі стає визначальною. На нашу думку, певні традиції такого типу творів заклав У. Еко в романі «Ім'я троянди». У «Діоптра, або Дзеркало, в якому бачимо не лише себе, а й інших, подорожуючи в часі й просторі» (2007), «Смерть у Берестові» (2024, у співавторстві з О. Красовицьким) П. Кралюк більшою мірою зосереджується на послідовності дій того,

хто розслідує таємницю чи бере участь в авантурі та прагне віднайти істину, і меншою мірою описує епоху, у яку діють герої. Атмосфера загадок і таємниць реконструюється на підставі змодельованих ситуацій, вписаних у конкретну історичну епоху, проте сама епоха окреслюється схематично: митець дивиться на контекст з панорамної позиції, як на частину системи, тож окремі деталі та засоби їх художнього втілення його як письменника цікавлять меншою мірою. Зокрема «Смерть у Берестові» має підзаголовок «Детектив з часів Київської Русі», що одразу орієнтує читача на особливості сюжету роману. Упродовж двадцяти дев'яти розділів розгортаються ситуації, в яких головний герой Симеон стає свідком карколомних історичних подій, він намагається зрозуміти і пояснити причини, які стали їх каталізатором: «Чому Марія наказала Пантелеймонові отруїти Володимира? Що так було – у цьому Симеон не сумнівався. Аби помститися Володимирі за свого першого чоловіка Ярополка? Схоже, ні... Марія хотіла розчистити дорогу до великокнязівського столу своєму сину» [5, с. 338].

Однак, варто зауважити, що попри посилену увагу до розслідувальних дій у творах і менш послаблену фіксацію епохи, детективи П. Кралюка все одно не належать до легкого читива. Інтелектуалізм автора суттєво виділяється на тлі такої ж белетристики А. Кокотюхи, В. і Н. Лапікур, І. Роздобудько чи В. Івченка.

Романи-портрети – ще одна вагома частина доробку П. Кралюка-прозаїка. Митець, історик за фахом, протягом усієї своєї діяльності цікавиться посталями, роль яких у нашій історії була визначальною, особливою, знаковою. Василь Костянтин Острозький, Данило Острозький, Іван Мазепа, Степан Бандера, Тарас Шевченко, Григорій Сковорода, Мелетій Смотрицький – ось далеко не повний перелік персоналій, котрі постають в полі зору П. Кралюка. «Шестиднев, або Корона дому Острозьких» (2010), «Сильні та одинокі» (2011), «Іван Котляревський: між імперією та Україною» (2021), – це книги особливого стилю, у них напрочуд виразне нарисове начало. У текстах активно застосовуються і художні, і документальні, і есеїстичні практики портретування. Персонажі творів – це реальні історичні діячі, тож автор прагне максимально достовірно відтворити їх зовнішність і поведінку, спираючись на доступні документальні джерела, однак, звісно, залишає і собі як літератору простір для вигадки. Автор зупиняється на фізичних якостях персонажів (особливо зовнішності), їх психоемоційних станах,

інтелекті, моральних якостях, соціально вагомих рисах. Іншими словами, П. Кралюк як митець персоніфікував історичний процес у конкретному суб'єкті, індивідуалізував героя, у певний спосіб через нього утвердив власні цінності як українського історика, окреслив ідеї, настрої, візії, а не міфологізував діяча минулого, як це часто має місце в прозі про минуле. Так, у творчій біографії «Іван Котляревський: між імперією і Україною» читаємо: «Загалом у “Москалеві-чарівнику” і в “Наталці Полтавці” Котляревський кидає виклик Російській імперії. Можливо, це робилося несвідомо чи не зовсім свідомо. Але в перспективі така річ дала результат. Принаймні Котляревський зі своїми творами став на сторожі української ідентичності, обороняючи її від імперських зазіхань» [4, с. 240].

Романи-портрети щедро доповнені авторськими примітками, у яких автор уже не змагається з собою-істориком і собою-митцем. У коментарях, які часто супроводжують його художні твори, він надає кваліфіковані пояснення малозрозумілих тем і понять, розставляє чіткі власні акценти щодо подій і постатей винятково як історик. Так, у примітках до роману «Сильні та одинокі» про феномен Степани Бандери зазначається: «Степан Бандера і далі залишається в Україні суперечливою, неоднозначно трактованою фігурою. Хоча якщо розібратися, то це цілком цілісна, для українців – однозначно позитивна історична постать. І те, що він залишається для більшості з нас суперечливим, неприйнятним, – передусім проблема самих українців, зокрема, пов'язана з нерозумінням ними вартісних моментів своєї історії» [7, с. 228].

Романи-ретроподії П. Кралюка присвячені важливим для нашої історії подіям. Тут уже митця цікавлять не так постаті, скільки конкретні епізоди минулого. У відтворенні подій колишніх епох автор дотримується таких основних правил як глибинний перегук із сучасністю, аналітично-концептуальний підхід, віднайдення нової, часто художньо сконденсованої форми втілення історичного матеріалу, нерідкісна полемічна спрямованість тощо. «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» (2016), його перевидання «Коли впало королівство Руське. Князь Данило Острозький» (2022), «Королівський гамбіт» (2024, у співавторстві з О. Красовицьким) з уточненням «роман про стійкість Енергодара» засвідчують феномен багатомірності історичної правди, що проявляється у багатоголосі персонажів, нанизванні презентованих подій, множинності поглядів на історичний матеріал, що уже став хрестоматій-

ним. Так, у першій книзі автор зосереджується на знакових для України-Русі і Данила Острозького подіях (про вбивство князів Володимира і Лева; про те, як бояри володимирські на престол князя Болеслава Тройденовича із Мазовії закликали; про загибель князя Романа під Завихвостом; про князювання Юрія у Володимирі; про заснування Львова; про воювання литвинів із князем Романом; як князь Данило замок будував і под.). П. Кралюка-романіста цікавить зв'язок між подіями, їх причиново-послідовна залежність, що відображено у численних розділах твору. Ось деякі з них: «Оповідь із Літописця про те, як бояри володимирські на престол князя Болеслава Тройденовича із Мазовії закликали», «Літописець розповідає про княжіння Юрія у граді Володимирі», «Розповідь Літописця про вбивство князя Юрія», «Короткі слова Літописця про завоювання Казимиром Львова», «Розповідь “Хроніки руської” про завоювання й пограбування королем Казимиром Львова» [6] та под.

Роман-дослідження, мабуть, найбільш упізнаваний Кралюковий тип творів, адже в ньому митець якнайвиразніше використовує свої фахові вміння і навички. Так, дослідницькі практики притаманні всім історичним творам П. Кралюка без винятку, однак у книгах, які уналежнюємо до цієї групи, інтелектуальний та пошуковий чинники/складові їх художніх світів стають домінуючими. І застосовуються вони як розслідування чи то до історичної постаті, чи вірогідної події минулого.

У таких творах-дослідженнях йдеться не так про події чи то конкретної постаті, скільки про широкий контекст української історії з екстраполяцією на проблеми сьогодення крізь призму питання ролі особистості в історії, з кореляцією сучасних оцінок діяча. Тут можна вказати велику прозу письменника «Княжими шляхами Волині. Віднайдення раю» (2010), «Справжній Мазепа» (2017, перша назва «Римейк», 2009). До таких книг можна долучити й повість «Блага вість од княгині Жеславської» (2011) з красномовним авторським уточненням «Історія Пересопницького Євангелія». І. Белаш, аналізуючи твір «Віднайдення раю» про Володимира Васильковича, зазначає таке: «П. Кралюк – один з тих небагатьох сучасних письменників, які пишуть у жанрі історичного детектива, що є доволі рідкісним явищем в українській літературі. Звичайно, написання творів такого стибу є складнішим, оскільки письменник повинен володіти не лише творчою уявою, а й глибокими знаннями, орієнтуватися в першоджерелах, сукупності хронологічного матеріалу» [1].

У романі «Справжній Мазепа» П. Кралюк вдається до оригінального поетичного прийому, бо основний розвиток подій відбувається переважно на території психічної лікарні, яка знаходиться у «Богом забутій місцині» (маленька модель країни). Головні герої – душевнохворі та їх лікарі – порушують чимало важливих проблем: збереження архітектурних пам'яток, сімейні цінності, ролі професії в житті людини, національної ідентичності, розуміння ідеалу жіночої краси, значення державотворчих процесів для суспільства, проблеми морально-етичного характеру, філософські та ін. Психічнохворий Професор в своєму есе пише, що «*дехто простежує паралелі між «Гайдамаками» й «Тарасом Бульбою» в плані синовбивства. І тут, і там батьки умертвляють дітей з патріотичних мотивів. Не виключено, що Шевченко міг децю запозичити в Гоголя. Бо у своєму вірші, присвяченому цьому (мало)російському класику, робить акцент на синовбивчому концепті»* [8, с. 84]. Так актуалізується проблема художньої творчості, аллюзій, ремінісценцій, інтертекстуальності в літературі загалом. Або, до прикладу, ще один персонаж неодноразово замислюється над проблемами можливостей митця, особистості в історії: «– *Бачите, – пояснює Едічка, – Гоголь хотів написати роман «Гетьман». А написав «Мертві душі», та й ті незавершені. Враз замислюється і каже: – Можливо, гетьмани й були отими «мертвими душами?»*» [8, с. 98]. У такий спосіб персонажі (а разом з ними і читачі) творів-досліджень намагаються проаналізувати чималий спектр проблематики, що вже не одне століття турбує суспільство, перебуває у фокусі уваги науковців.

Маємо також відзначити, що у згаданій вище серії «Ретророман» видавництва «Фоліо» вийшли друком вже дві книги П. Кралюка, які за назвою та об'ємом могли б бути романами, але за змістом і стилем оповіді не є ними. «Таємний агент Микола Гоголь, або Про що розповідає "Тарас Бульба"» (2021), «Справжній Федір Достоевський» (2022) – це нариси, в яких автор досліджує, висуває свої версії щодо творчості та перепетій в житті відомих письменників. Треба віддати належне П. Кралюку, який спирається на чимало фактів, до прикладу: «*Під час Першої світової війни, у 1915–1918 рр., Достоево окупували німці. А після неї, 1919 року, – поляки. Хоча під час українських визвольних змагань 1917–1921 рр. на терени*

Пінцини, у т. ч. Достоево, претендували українські державні утворення – Українська Народна Республіка й Українська держава гетьмана Павла Скоропадського» [9, с. 11]. Проте не з усіма версіями, що пропонує П. Кралюк, можна погодитися, а також обидвом книгам бракує ознак художності, які є обов'язковими для жанру роману. Не випадково перше видання «Таємного агента Миколи Гоголя» (2016) викликало неоднозначні відгуки критиків (П. Михед, Т. Петренко, М. Смотрицький).

Варто також звернути увагу й на те, що останнім часом П. Кралюк потужно працює над відновленням істинних «портретів», життєписів знакових постатей української історії. У серії «Великий науковий проект» вже вийшли його об'ємні дослідження «Богдан Хмельницький: легенда і людина» (2017), «Ярослав Мудрий» (2018), «Петро Конашевич-Сагайдачний – творець української нації?» (2019), «Григорій Сковорода. Портрет без ретуші» (2023). Ці книги не є романами, оскільки фактологічність, доказовість, системність є домінуючими в них, тому є науковими монографіями, та все ж вони вказують на важливість достовірних відомостей нашого минулого і водночас підкреслюють пошукову рису Петра Кралюка-письменника.

Висновки. Представлена у статті типологія великої прози Петра Кралюка є досить умовною. Окрім того, що кожен письменник має свій стиль письма, кожен окремий твір – це мистецьке явище, яке не завжди можна вписати до того чи іншого типу, різновиду з літературознавчого погляду. У романі часто вмонтовуються ознаки різних жанрів, і сучасний письменник демонструє свої експерименти, розкриваючи можливості жанру про минулі часи.

Таким чином, ретроромани П. Кралюка являють собою твори різної інтелектуальної та документальної ваги, які слабко структуруються в цілісність і єдність. Назва «ретророман», якою йменує твори П. Кралюка видавець, на нашу думку, є об'єднавчою дефініцією доробку письменника-дослідника в цілому, і це більшою мірою видавничий термін, а не літературознавчий у цій конкретній ситуації. Разом із тим, така видавнича рубрикація робить книги впізнаваними для певної частини сьогочасних читачів, які прагнуть розібратися у складних подіях вітчизняної історії за допомогою белетристики. Аналіз інших жанрів творчості П. Кралюка в контексті феномену «ретро» чи без нього – повісті, оповідання, нарису, тощо – може постати предметом наступних досліджень.

Список літератури:

1. Белаш І. «Віднайдення раю» П. Кралюка: ідейно-художній аналіз історії прози в контексті сучасного літературного процесу. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/1411/1/Belash_060712.pdf (дата звернення 28.05.24).
2. Іваничук Р. Мудрий історичний роман. Іваничук Р. *Чистий метал людського слова*. Харків : Фоліо, 2020. С. 400–403.
3. Колесник О. Історичний детектив та історія як детектив: до питання міжжанрового синтезу. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*. 2023. Т. 6. С. 39–44.
4. Кралюк П. Іван Котляревський: між імперією та Україною. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 248 с.
5. Кралюк П., Красовицький О. Смерть у Берестові: детектив з часів Київської Русі. Харків : Фоліо, 2024. 351 с.
6. Кралюк П. Коли впало королівство Руське. Князь Данило Острозький. Харків: Фоліо, 2022. 224 с.
7. Кралюк П. Сильні та самотні. Роман. Київ : Ярославів Вал, 2011. 280 с.
8. Кралюк П. Справжній Мазепа. Харків: Фоліо, 2017. 219 с.
9. Кралюк П. Справжній Федір Достоєвський. Харків: Фоліо, 2022. 160 с.
10. Мізінкіна О. О. Український історичний роман ХХ століття: проблема трансформації правди. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2018. Вип. 26. С. 9–20.
11. Слабошпицький М. Принадний прецедент Петра Кралюка. Кралюк П. *Каган і хохлята*. Повісті, оповідання. Київ : Ярославів Вал, 2019. С. 429–435.
12. Харлан О. Д. Жанр історичного детективу в сучасній європейській літературі: особливості функціонування. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2014. Вип. 3. С. 162–170.
13. Шаповалова Р. Стиль «ретро» в українській популярній музиці (на прикладі пісні «Верше» Квітки Цісик). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип/ 44. Т. 3. С. 78–83.
14. Шевченко Т. Номеносфера творів П. Кралюка. *Interaction of philology, pedagogy, culture and history as a way of integrating learning: collective monograph / Perevorska O., Prihodko T., Kobziev I. – etc. International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2024. P. 463–472.*

Mizinkina O. O. GENRE OF THE RETRO NOVEL IN THE WORK OF PETER KRALYUK

The article analyzes the types of retro novels in the works of P. Kraljuk. It is emphasized that his work does not fit into any classifications of modern novels, historical ones in particular. The fact that the author's works belong to the "retro novel" format is largely a publishing initiative. Usually, retro novels as works of mass literature (A. Kokotyukha, I. Lobusova, G. Horytska) have nothing in common with the work of P. Kraljuk – a professional historian, cultural researcher, and educator. The legacy of this author is characterized by attention to facts, documentary sources, professional assessments, the artist himself positions his own work as popular science, which is characterized by "dotted monumentalism", "weakened academicism" with "orientation to a wide range of readers".

The article highlights four types of retro novels by P. Kraljuk: retro detectives (historical and intellectual detectives), retro portraits (romanized biographies, fictionalized biographies), retro-podica novels and retro-research novels, and outlines the leading features of these works. The artistic and historiographic principles in all the works of P. Kraljuk, if we talk about them as a collection, are indivisible. All works demonstrate the unity of aesthetic and documentary principles. However, it is specially emphasized that the artist does not seek to turn his novels into lectures on history: the academic way of thinking here gives way to artistic imagination, and the result is a unique creativity, interesting to both intellectuals and lovers of trivial writing. At the same time, the author is not afraid to place his own emphasis on certain events and famous figures. His view is often different from stereotypes, the weight of authorities is not fundamental for him. The article concludes that the name "retro novel" is a unifying definition of P. Kraljuk's legacy as a whole, and it is more of a publishing term, and not a literary term, if we talk about his work objectively. It is assumed that the publisher's classification of his books as "retro novel" makes them more recognizable to a certain part of the modern reader who seeks to understand the complex vicissitudes of Ukrainian history with the help of fiction.

Key words: retro novel, P. Kraljuk, genre, historical novel, detective story, biography, event, research.

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 81"255.4:821.161.2(=581):82-3Франко
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/24>

Нестеренко О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ТРОПІВ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА «ТЕРЕН У НОЗІ»

У цій статті проаналізовано особливості відтворення тропів, зокрема у контексті збереження образності та структури, в китайськомовному перекладі української прози. Матеріалом дослідження слугував китайськомовний переклад оповідання Івана Франка «Терен у нозі», виконаний Ге Юаньпенем. У дослідженні підкреслено, що до проблеми перекладу тропів зверталась низка вітчизняних та закордонних дослідників, проте переклад тропів з української мови китайською це не був об'єктом окремого дослідження. У статті під тропом розуміється стилістичний засіб, що передбачає прагматично мотивоване відхилення від норм мови та мовлення. Тропи формують новий образ, тож у цьому дослідженні особлива увага приділяється шляхам збереження образності у перекладі. Метод суцільної вибірки дозволив встановити, що до основних тропів, які використано в оригіналі тексту, належить епітет, метафора, метонімія та порівняння, тож саме на способах перекладу цих тропів зосереджено науковий інтерес. Підкреслено, що епітети, виконуючи атрибутивну функцію, характеризуються експресивністю, образністю та оцінністю. Встановлено, що при перекладі китайською мовою епітетів на позначення кольору можуть використовуватись прийоми збереження змістового образу й структури, спрощення образного змісту зі збереженням структури та метод опису. Особливу категорію формують метафоричні епітети, при перекладі яких застосовується наближений переклад або опущення. Оскільки метафора тісно пов'язана із концептуальною сферою, то переклад цього тропу можливий зі збереженням образності оригіналу за допомогою дослівного перекладу або шляхом використання еквівалентного перекладу. Встановлено, що через відмінну суміжність компонентів й класу в різних мовах, метонімія зазвичай опускається при перекладі. Оскільки порівняння формується за допомогою компаративної зв'язки або синтаксичної конструкції, то визначено, що при перекладі зберігається як образність висловлювання, так і структура висловлювання.

Ключові слова: Іван Франко, китайська мова, троп, переклад, проза, епітет, метафора, метонімія, порівняння.

Постановка проблеми. В умовах міжкультурної комунікації неабиякого значення набуває переклад художніх текстів з української мови іноземними, зокрема китайською. Саме переклад прозових творів дає можливість глибше пізнавати історію, культуру, побут та світогляд нації. А одним із важливих аспектів художнього перекладу залишається відтворення стилістичних засобів, які використав автор оригінального твору.

У 2017 році з нагоди 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Китайською Народною Республікою вийшла друком «Антологія українського та китайського письмен-

ства: перекладацькі інновації у львівській «Alma Mater»», що стала своєрідною хрестоматією перекладів оригінальної української та китайської літератур. До цієї антології ввійшли оригінал та переклад оповідання Івана Франка «Терен у нозі» (1906 р.) китайською мовою, виконаний Го Юаньпенем (郭远鹏) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми перекладу окремих тропів зверталась низка вітчизняних та закордонних дослідників. Так, праця О. Молчко присвячена лексико-граматичним формам вираження порівняння в українській та англійській мовах як наслідку пе-

рекладу [2]. Водночас П. П'єрні вивчає структурні особливості художнього порівняння в англійській мові та специфіку їх перекладу італійською [3]. О. Борисова ж концентрує свою увагу на особливостях стилістичних засобів у контексті англо-українського перекладу детективної прози [4].

У свою чергу для вирішення питання відтворення англомовних стилістичних засобів при перекладі українською мовою К. Новікова пропонує такі методи: 1) заміна на аналог зі схожим значенням; 2) заміна на еквівалент; 3) структурне перетворення (зміна порядку слів); 4) додавання або вилучення слів при перекладі; 5) використання двох різних способів перекладу; 6) заміна стилістичного засобу на інший [5].

Постановка завдання. Мета цієї розвідки полягає у визначенні основних способів відтворення образності тропів при перекладі з української мови китайською на матеріалі оповідання Івана Франка «Терен у нозі» та його китайськомовному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О. Селіванова, троп – «стилістична фігура мовлення, що характеризується образністю, виразністю і ґрунтується на суміщенні традиційного, буквального й ситуативного або фігурального номінативних планів, яке зумовлює позначення одного предмета, ознаки, явища найменуваннями інших» [6, с. 627]. Водночас О. Берегова підкреслює, що тропи та фігури є різновидами стилістичного засобу й передбачають прагматично мотивоване відхилення від норм (мови та мовлення) задля впливу на адресата, розуміючи під тропом слова та словосполучення, вжиті у переносному значенні [7, с. 31–32].

Варто зазначити, що тропи характеризуються формуванням нового образу через призму номінативного перенесення, при чому образність стає домінуючою над номінативністю та збагачує семантику знаку. Існують різні підходи до класифікації тропів, але до основних форм традиційно залучають: синекдоху, метафору, метонімію, порівняння, персоніфікацію, алегорію, епітет, іронію, перифразу та ін. [6, с. 628].

У ході дослідження використано метод суцільної вибірки та встановлено, що у китайськомовному перекладі оповідання Івана Франка «Терен у нозі» найчастіше перекладач вдається до перекладу таких тропів як: епітет, метафора, метонімія та порівняння.

Епітет є тропом, що характеризується високим ступенем експресивності, образності та оцінності, виконуючи функцію атрибута предмета,

стану чи дії, створюючи художній образ [6, с. 145]. Варто зазначити, що в китайській мові епітети (修饰语) не виділяють окремим тропом, а залучають до категорії порівнянь (比喻).

Як зазначає О. Борисова, одним із важливих факторів при перекладі епітетів є сполучуваність компонентів атрибутивних конструкцій в мові-оригіналі та мові перекладу [7, с. 176].

Під час дослідження виявлено, що в оповіданні «Терен у нозі» частотним є використання епітетів на позначення кольору, при цьому перекладач вдається до різних перекладацьких прийомів:

1. Збереження змістового образу й структури. Наприклад: *сніжно-біла рука* / 雪白的胳膊, *брудно-жовта повінь* 土黄色的洪水, *темний ліс* / 深黛色的森林.

«На тім самім місці, де колись, сорок літ тому, хлопчище з моєї дараби зсунувся в воду, побачив я нараз, як із брудно-жовтої повені висунулася сніжно-біла дитяча рука». / «就在40年前发现事故的地方, 小男孩在我划桨的这一侧落向水中, 雪白的胳膊瞬间就被土黄色的洪水淹没了».

2. Спрощення образного змісту, але збереження структури. Наприклад: *буро-жовтий вал* / 黄色的洪水 (досл. «жовтий вал»), *крово-червоні хмари* / 云霞 (досл. «рожеві хмари»).

3. Використання опису, при якому структуру не збережено. Наприклад, *зеленкувато-сіра каламутна вода* / 水有点脏, 呈现出棕绿色 (досл. «вода трохи брудна, на вигляд коричнево-зелена»).

При перекладі метафоричних епітетів китайською мовою можна виділити наближений переклад. Наприклад: *солодка мелодія* / 讴歌 (досл. «хвалебна пісня»), *дзвінкий шум* / 涛声 (досл. «звук від сплеску хвиль»), *(кожда) легенька хмарка* / 一朵朵小云彩 (досл. «кожна маленька хмаринка»).

Також при перекладі епітетів може використовуватись прийом опущення. Наприклад:

«...спокійно вдивлявся у величний краєвид...» / «安静地欣赏起眼前的风景» (досл. «милувався краєвидом, що постав перед очима», епітет «величний» опущено). При цьому експліцитне навантаження переходить на дієслово 欣赏 (милуватись).

«...супротивлежну могутню гору...» / «河对面高耸着.....的山峰» (досл. «навпроти річки височіє гора»). Епітет «могутня» опущено, виразність транслюється за допомогою дієслова 高耸 (височіти).

Метафора є культурним феноменом мови, одним із продуктивних засобів її збагачення та характеризується «використанням знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні» [6, с. 326].

П. Ньюмарк підкреслює, що використання метафори має референтну (когнітивну) та прагматичну (естетичну) мети. Референтна функція визначається «описом психічного процесу або стану, поняття, особи, об'єкту, якості чи дії більш вичерпно й стисло, ніж це можливо в буквальній мові». Прагматична функція полягає в зверненні до почуттів, зацікавленні, здивуванні. При цьому, на думку вченого, «хороша метафора» поєднує зміст та форму [8, с. 104].

Варто зазначити, що в китайській мові метафоричність (比喻) набуває трьох форм: метафора (暗喻), метонімія (借喻) та порівняння (明喻).

Залежно від контекстуальних факторів та перекладацьких прийомів, визначають 6 типів метафор: 1) стерта (dead), фігуральність якої вже частково втрачено, часто використовується у контексті простору та часу, частин тіла, діяльності людини; 2) клішована (cliche), яка тимчасово втратила свою цінність, але використовується для чіткого вираження думки; 3) усталена (stock or standart) може референційно та прагматично-стандартно виражати як фізичний, так і психологічний стан; 4) адаптована (adapted) охоплює метафоричні неологізми, автор котрих є відомим; 5) нова (recent) є метафоричним неологізмом, який часто створений «анонімно» та 6) оригінальна (original), створена або процитована письменником з відомих текстів [8, с. 106–113].

У ході аналізу фактичного матеріалу дослідження виявлено, що при перекладі метафори з української мови китайською можливі такі підходи:

1. Дослівний переклад. Наприклад:

«Він придивлявся кожній легенькій хмарці, що виринала відкись на заході і, запалюючися золотом і пурпуром, звільна плила за сонцем». / «一朵朵小云彩突然从西边出现, 像燃烧着的金色和紫色的火焰, 他看着它们自由地穿梭在太阳周围».

В оригінальному тексті дієслова «виринала», «запалювалася» та «плила» використовуються щодо «хмаринки» і при перекладі перекладач використав 出现 (з'являється), 燃烧 (запалюватись) та 穿梭 (носитись, плисти), зберігаючи метафоричність й образність.

2. Еквівалентний переклад. Наприклад:

«Високі гірські шпилі, бачилось, моргали до нього; глибокі, тінисті долини обслонювалися темними тайнами». / «远处高耸的山峰仿佛在窥视着他, 山谷深处的阴影正隐匿着它的秘密».

При перекладі метафори «шпилі моргали» використано дієслово 窥视 (підглядати).

Можливі й випадки опущення метафори. Наприклад:

«Так мені щось тяжко на серці». / «很难受».

Метафору «тяжко на серці» опущено, використано вираз «дуже важко».

Метонімія слугує засобом збагачення мови шляхом перенесення характеристик одного компонента (чи класу об'єктів) на інший за рахунок суміжності в певній ситуації, при цьому наявність зв'язків між цими компонентами в мисленні людини є підґрунтям формування метонімії, руйнуючи у мовленні лексичну синтагматику словосполучення. На відміну від метафори, яка характеризує предмет, метонімія ідентифікує його в межах однієї ситуації або предметної сфери [6, с. 346–347].

Метонімія може реалізуватись на рівні:

1) лексичної метонімії (усталена в мові);

2) конструктивно зв'язаної метонімії (виникає в певній еліптичній конструкції);

3) ідентифікаційної метонімії (вказує на конкретний предмет чи особу із суміжним предметом в конкретній ситуації).

При перекладі з української мови китайською (і навпаки) метонімія зазвичай «втрачається». Це пов'язано з тим, що у різних мовах суміжність одного компоненту з класом є відмінною. Наприклад:

«Та Миколин зір слідив, бачилось, з якоюсь дивною тривогою за бігом сонця». / «他有点惊异地看着快速西沉的太阳».

У перекладі метонімію не збережено, сполучення «зір слідив» перекладено дієсловом 看 (дивитись), адже для китайської мови «зір» (视力) не може бути суміжним з «очі» (眼睛).

Порівняння також слугує засобом увиразнення мовлення, експресивності, створення образності й характеризується використанням синтаксичних структур для відображення «мисленневої операції» при уподібненні чи проведенні аналогій між явищами, предметами, ситуаціями та ознаками. Стилстична фігура порівняння може бути традиційною або індивідуально-авторською, формуючись за рахунок заперечення (протиставлення), уподібнення за однією ознакою або ж набувати форми розгорнутого уподібнення у контексті асоціативного ореолу (багатьох ознак) [6, с. 475].

В китайській мові, як і в українській, порівняння (明喻), яке ще називають «пряме порівняння» (直喻), формується шляхом використання компаративної зв'язки, наприклад, 如 (подібний до), 似 (такий як), 像 (як), 犹 (схожий на), 仿佛 (наче) та 宛若 (ніби) [9, с. 105]. Може також викорис-

товуватись конструкція порівняння 像.....一样 (однаковий з...).

Патриція П'єріні, аналізуючи структурні особливості порівнянь в англійській та італійській мовах, пропонує такі перекладацькі підходи до їх відтворення: 1) дослівний переклад; 2) заміна; 3) скорочення порівняння, якщо воно є ідіоматичним; 4) дослівний переклад з роз'ясненням ознак схожості; 5) переміщення порівняльної структури; 6) опущення порівняння [3, с. 31].

Аналіз фактичного матеріалу продемонстрував, що при перекладі порівнянь здебільшого зберігається образність висловлювання, проте структура може змінюватись. Наприклад:

«...він зробився на виду чорний, як земля, похудів страшенно...» / «又黑又瘦的脸看起来就像一块贫瘠的土地» (досл. «його чорне та худе обличчя виглядало як шматок виснаженої землі»). При цьому перекладач використовує ще прийом конкретизації, використовуючи замість іменника «вид» – 脸 (обличчя). Також троп порівняння, який використано в оригінальному тексті, трансформується в комбінацію «порівняння (за допомогою компаративної зв'язки 像)+епітет(一块贫瘠的土地 (шматок виснаженої землі))».

Також перекладач може використати фразеологічні одиниці чен'юй (成语) задля збереження виражального ефекту, якщо порівняльна структура містить дієслово, яке у мові перекладу формує лакуну. Наприклад:

«Я не міг ані спати вночі, ані не мав спокою вдень і сунувся, як сновида». / «我常在夜里辗转难眠, 白天也过得浑浑噩噩, 像梦游人一样不知身在何处».

У поданому прикладі використано порівняльну конструкцію 像.....一样 та образ сновиди (梦游人), при чому іменник утворено методом калькування (梦游人 – досл. «людина, яка подорожує уві сні»). Проте дієслово «сунувся» є лакуною та виражається описовим способом за допомогою виразу 不知身在何处 (досл. «не знати куди себе подіти»). Водночас експресивність досягається шляхом використання фразеологізму 浑浑噩噩 (з горем пополам).

Варто підкреслити, що переклад за допомогою еквіваленту є найбільш близьким та зрозумілим китайськомовному читачеві. Наприклад:

«Але Микола глядів на все те безучасно, немов не з цього світу». / «而这一切在米克拉眼中却好像都不存在».

Порівняння «немов не з цього світу» виражається за допомогою еквівалентного перекладу 像都不存在 (досл. «наче не існує»).

Іноді образність порівняння не зберігається навіть попри тотожність у використанні знаків концептуальної сфери двох мов. Наприклад:

«По його берегах снували тут і там немов червоні, білі та чорні мурашки – то були люди». / «河岸边的小精灵(像附着在玻璃上的小精灵一样来来去去), 移动着红色、白色或黑色的小点».

Так, для китайської мови властиве порівняння людини з мурахою задля вказівка на те, що вона маленька, навіть є сталий вираз 人像蚂蚁 (люди як мурахи). Проте у перекладі зустрічаємо опущення образу мурахи та порівняння людей з 小点 (маленькі цятки). На нашу думку, таке перекладацьке рішення перекладача не зовсім доцільне.

Доволі часто різні тропи використовуються в одному реченні, чи частині речення, тож перед перекладачем постає проблема їх коректного та повного відтворення в мові перекладу задля збереження образності та виразності. Наприклад:

«А коли нарешті сонце затонуло в кроваво-червоних хмарах, мов розпалена куля в воді,...» / «当太阳终于没入云霞当中时, 就好像一颗火球在水中爆裂开来.....». При відтворенні оригінального тексту китайською мовою перекладач вдався до перекладу метафори (сонце затонуло / 太阳没入), епітета (кроваво-червоні хмари / 云霞) та порівняння (мов розпалена куля в воді / 就好像一颗火球在水中爆裂开来).

Висновки. Отже, тропи є різновидом стилістичних засобів, які використовуються в художніх текстах й є важливим предметом вивчення у контексті транслятології. Під час аналізу китайськомовного перекладу оповідання Івана Франка «Терен у нозі» було визначено, що перекладач здебільшого постає перед проблемою перекладу епітетів, метафори, метонімії та порівняння. Вивчення фактичного матеріалу дозволило визначити, що при перекладі китайською мовою епітетів на позначення кольору можуть використовуватись прийоми збереження змістового образу й структури, спрощення образного змісту зі збереженням структури, опису. Встановлено, що при перекладі метафоричних епітетів застосовується наближений переклад або опущення. При перекладі метафори можливе збереження образності оригіналу за допомогою дослівного перекладу або використання еквівалентного перекладу. Встановлено, що через відмінну суміжність компонентів й класу в різних мовах, метонімія зазвичай опускається при перекладі. Оскільки порівняння формується за допомогою синтаксичних структур, то при перекладі цього тропу зберігається образність висловлювання.

Список літератури:

1. Антологія українського та китайського письменства: перекладацькі інновації у львівській «Alma mater» (до 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Китаєм) 乌中作家选集: 利沃夫大学 «ALMA MATER» / за ред. Андрія Печарського, Сунь Кевеня. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 492 с.
2. Молчко О. Порівняння в українському художньому тексті та варіанти його відтворення англійською мовою. *Іноземна філологія*. 2012. № 124. С. 161–169.
3. Pierini Patrizia Simile in English: from description to translation. *Circulo de Linguistica Aplicada a la Comunicacion*. 2007. № 29. P. 21–43.
4. Борисова О.В. Способи відтворення деяких стилістичних засобів в англо-українському перекладі детективної прози. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. № 28. С. 176–179.
5. Новікова К.О. Методи відтворення стилістичних фігур і тропів у процесі перекладу художніх текстів (на матеріалі роману Е.А. По «Падіння дому Ашерів»). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 7. С. 272–276.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
7. Берегова О.А. Проблеми дефініцій понять «стилістичний засіб», «фігура», «троп» і «стилістичний прийом». *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2016. № 29. С. 25–35.
8. Newmark Peter A Textbook of Translation (翻译教程). Pearson Education Limited, 2008. 292 p. URL: [http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20\(1\).pdf](http://ilts.ir/Content/ilts.ir/Page/142/ContentImage/A%20Textbook%20of%20Translation%20by%20Peter%20Newmark%20(1).pdf) (дата звернення: 10.06.2024).
9. 修辞学词典 / 王德春主编. 浙江 : 浙江教育出版社, 1987. 334 页.

Nesterenko O. O. PECULIARITIES OF TROPES REPRESENTATION IN THE CHINESE TRANSLATION OF THE STORY “BLACKTHORN IN THE LEG” BY IVAN FRANKO

This article analyzes the peculiarities of the tropes reproduction, in particular in the context of preserving imagery and structure, in the Chinese translation of Ukrainian prose. The material of the study was the Chinese translation of Ivan Franko's story "Blackthorn in the leg", performed by Ge Yuanpeng. The study emphasizes that a number of domestic and foreign researchers have addressed the problem of trope translation, but the translation of tropes from the Ukrainian language into Chinese has not yet been the subject of a separate study. The article defines a trope as a stylistic device that involves a deviation from the norms of language and speech, motivated by pragmatics. Tropes form a new image, so this study pays special attention to ways of preserving imagery in translation. The continuous sampling method revealed that epithet, metaphor, metonymy and simile are the main tropes used in the original text, thus scientific interest is focused on their translation. It is emphasized that epithets, performing an attributive function, are characterized by expressiveness, imagery and evaluation. It has been established that when translating epithets which indicate color into the Chinese language, the techniques of preserving the meaningful image and structure, simplifying the figurative content while preserving the structure, and the method of description can be used. A special category is formed by metaphorical epithets. In such case an approximate translation or omission are used. Since the metaphor is closely related to the conceptual sphere, the translation of this trope is possible while preserving the imagery of the original by means of a literal translation or by using an equivalent translation. It has been established that due to the close relationship between components and classes in different languages, metonymy is usually omitted during translation. As the simile is formed using a comparative link or a syntactic construction, it can be concluded that both the imagery and the structure of the statement are preserved during translation.

Key words: Ivan Franko, Chinese, trope, translation, prose, epithet, metaphor, metonymy, simile.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 007:305

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/25>

Морозова О. О.

Національний авіаційний університет

ПУБЛІЧНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-БІЖЕНОК В НІМЕЧЧИНІ (НА ПРИКЛАДІ ДРУКОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ФОНДУ АВО)

У статті розглядаються інструменти публічної комунікації, які використовують українські біженки в Німеччині для осмислення пережитої травми та встановлення нових соціальних зв'язків. Проаналізовано основні меседжі такої публічної комунікації та її форма на основі друкованої продукції німецького фонду АВО. Зокрема, історій українських біженок про пережите в перші дні повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року. У статті аналізується створення медійного продукту українськими біженками для німецької аудиторії як спосіб інтеграції та встановлення соціального та емоційного зв'язку з німецькою громадою. Як в особистих історіях, що розповідають українські біженки, так і в публічних виступах приймаючої німецької сторони домінують наративи про мужність українських жінок, які знаходять в собі сили жити та боротись. Українські біженки постають як люди, що опинились в напружених складних обставинах, однак відмовляються називати себе «жертвами» і поводитись як «жертви». Головним акцентом є сила духу українських жінок, яка допомагає адаптуватись їм у німецькій громаді. У статті наголошується, що активна публічна комунікація українських біженок стала одним із інструментів формування сприйняття образу українок в Німеччині серед німецької аудиторії, а також засобом інформаційної протидії російській дезінформації. Це вкрай важливо в умовах гострої фази смислової російсько-української війни, адже саме українські біженки в країнах перебування часто стають об'єктами інформаційних атак росіян. Активна участь жінок-біженок із України в комунікації з німецькими ЗМІ, публічних комунікаціях (акціях, мітингах тощо), а також участь у виготовленні контенту та інформаційного продукту для німецької аудиторії є важливим інструментом формування образу «українок в Німеччині» та важливим чинником в прискоренні інтеграційних процесів.

Ключові слова: жінки, біженки, Німеччина, Україна, повномасштабне російське вторгнення.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення виразніше поставило питання національної ідентичності, зокрема, для українських жінок, які були змушені шукати прихистку в Німеччині та інших європейських країнах. Українські біженки зіткнулись із новими для себе обставинами: бомбардуваннями, окупацією, сексуальним насиллям, смертю. Попри те, що російсько-українська війна в гарячій фазі триває з 2014 року, для багатьох українців до лютого 2022 року вона існувала лише в інформаційному просторі. Із повномасштабним російським вторгненням для українських жінок постала необхідність визначати нові поведінкові моделі в обставинах війни.

Жінки, які ухвалили рішення покинути територію України та шукати прихистку в Німеччині, зіткнулися з труднощами психологічного, соціального та комунікаційного характеру. Потреба у встановленні нових соціальних й емоційних зв'язків, а також потреба в осмисленні пережитого травматичного досвіду призвела до пошуку нових комунікаційних інструментів, які допомогли б адаптуватись у новій громаді.

Прикметно, що для німецької сторони, яка приймала українських біженок, робота над спільним інформаційним продуктом (що ми побачимо на прикладі друкованої продукції німецького фонду АВО) також стала способом осмислення склад-

ного життєвого досвіду, який переживали українські жінки-біженки.

У травні 2022 року Європейський парламент прийняв резолюцію щодо впливу війни в Україні на жінок. У цьому документі Європарламент констатував негативний вплив російської агресії на жінок, що залишились в Україні; жінок, що прибули по прихисток до держав ЄС як біженки; і навіть на громадянок європейських держав, які намагались допомогти українським біженкам. Підкреслювалось, що саме жінки і дівчата піддаються найбільшому ризику під час гуманітарних криз і масового переміщення, непропорційно часто потерпають від дискримінації і насильства за гендерними ознаками й ознакою статі [4].

У документі також наголошувалось на тому, що українські жінки-біженки не захищені від гендерного насильства в центрах прийому біженців, і наявна потреба в профілактиці гендерного насильства і заходів реагування на нього [4].

Роком пізніше, наприклад, німецьке видання Bild повідомило про гучну справу, пов'язану з сексуальним насильством щодо української біженки. Німець, який прихистив 27-річну біженку з України, зґвалтував її.

Ще одним великим ризиком, на думку Європарламенту, було те, що масове переміщення і потік біженців, який спричинила війна в Україні, створили умови для сплеску торгівлі людьми. Уже на травень 2022 року були зафіксовані випадки торгівлі людьми відносно біженців, особливо жінок і неповнолітніх без супроводу дорослих. Крім того, українські біженки, які прибували до країн ЄС, часто були позбавлені доступу до послуг охорони сексуального та репродуктивного здоров'я [4].

За статистичними даними на лютий 2024 року, українці стали другою за чисельністю групою серед іноземців у Німеччині. У січні 2022 року кількість українців-мешканців ФРН складала 138 000, а в жовтні 2023 року – 1,15 млн. Таким чином їхня частка серед населення Німеччини зросла до 1,4%, що зробило групу другою найбільшою – після турецької (їх мешкає 1,39 млн – 1,6%). 68% тих, хто приїхав, складають жінки [6].

Спираючись на ці дані, дослідження інструментів публічної комунікації, які використовують українські біженки в Німеччині, та сприйняття німцями образу українок, які інтегруються до їхніх громад, видається досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців проблеми жіночого біженства в своїх роботах розглядала І. Мажак, яка, зокрема, досліджувала детермінанти здоров'я українських біженок в Чеській Республіці.

Є низка вичерпних соціологічних досліджень, які вивчають становище та механізми адаптації українських біженок за кордоном, однак комунікаційний аспект жіночого біженства – те, як ця тема висвітлюється і в українських, і в закордонних ЗМІ, яким є образ «української жінки-біженки» в різних країнах, де українки знайшли тимчасовий прихисток, потребує подальшого опрацювання та систематизації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити інструменти публічної комунікації українських біженок в Німеччині на прикладі друкованої продукції німецького фонду АВО, який опікується жінками-біженками в Німеччині з усього світу. Зокрема, проаналізувати медійний продукт, який було створено за участі українських біженок для німецької аудиторії.

Виклад основного матеріалу. Згідно з соціально-когнітивною теорією медіавпливу, більша частина того, що знає аудиторія, засвоюється нею через споглядання, тобто будь-яка особа «навчається» чомусь, спостерігаючи та запозичуючи моделі поведінки інших людей [3, с. 132].

Так, наприклад, у 1998 році під час скандалу з президентом США Б. Клінтоном і стажеркою Білого Дому М. Левінськи один із американських репортерів опублікував статтю, в якій висловив гіпотезу, що пильна увага до цієї події або зробить ім'я «Моніка» настільки популярним, що в США масово почнуть давати його новонародженим дівчаткам, або ж переведе його до розряду лайливих слів.

Тобто сприйняття об'єкта часто визначається не його об'єктивними характеристиками, а образом об'єкта, що створюється в медіа.

Щодо теми українських жінок-біженок показовими з точки зору комунікації є результати опитування, яке було проведено в Польщі. Так, згідно з даними дослідження Варшавського університету, які в серпні 2023 року опублікувало видання Wyborcza.pl, українські біженці в Польщі – переважно жінки, що позначилось на польках, які почали вбачати в українках потенційних конкуренток. У групі жінок віком до 29 років із середньою освітою науковці помітили найбільш насторожене ставлення до українок [7].

Польські дослідники зазначають, що в мережі чимало оголошень про те, що польські чоловіки шукають собі жінок з України. Існують навіть спеціальні групи у соцмережах із назвами «Українки знайомляться з поляками», «Самотні українки в Польщі» та «Українка шукає чоловіка». За результатами дослідження, 67% поляків ставляться до українців позитивно. Однак від початку

повномасштабного російського вторгнення, коли українські жінки почали шукати прихистку за кордоном, зросла частка поляків, які визначили своє ставлення як негативне – з 8% до 13%. Усього 31% опитаних сказали, що змінили своє ставлення, з них 85% – на гірше [7].

Раніше 62% поляків вважали, що українським біженцям потрібно допомагати, але зараз так думають лише 40%. І вперше понад половина опитаних (55%) висловились проти надання додаткової допомоги українцям.

Головна причина погіршення настроїв, за словами польських респондентів, – нібито «споживацьке ставлення українців». Таку думку висловили 39% опитаних поляків [7].

У Німеччині ж українських жінок-біженок порівнюють із «Мері Поппінс». Дослідниці з Білефельдського та Мельбурнського університетів Л. Прюїтт та А. Місбах проаналізували 79 статей про українських жінок-біженок, опублікованих у перший рік повномасштабного російського вторгнення, в двох популярних німецьких виданнях (*Der Spiegel* та *Die Zeit*) і виявили, що їх переважно зображують, як матерів, що дбають про безпеку своїх дітей, як освічених і здібних працівниць, які зроблять свій внесок в економіку ФРН та вдячних гостей, які залишають після себе лише позитивні враження, тобто вони практично ідеальні у всіх аспектах [5].

Дослідниці визначили п'ять ключових характеристик, які з'являються у зображеннях переміщених українських жінок у засобах масової інформації: вони *знайомі, освічені, працьовиті, вдячні та бажані* [5].

В одному інтерв'ю з україною, яку звали Олена розповідається так: «Ми дуже вдячні, – каже Олена. Кожні кілька хвилин вона дякує за що-небудь або за все». Олена також сказала: «Ми хочемо бути корисними для Німеччини та для себе». У статті йдеться про те, що Олена хоче «вивчити мову, заробляти гроші та сплачувати податки». Олена хоче бути частиною німецького суспільства та повернути щось, як тільки зможе» [5].

Дослідниці підкреслюють, що в німецьких ЗМІ українських жінок часто репрезентують як продуктивних учасників німецького ринку праці або вони висловлюють прагнення зробити це у найближчому майбутньому. Наприклад, українська біженка каже: «Я закінчила курс німецької мови B1, тепер буду переходити на рівень B2... Мені вже пообіцяли роботу у лікарні неподалік Франкфурта-на-Майні, але ще потрібен професійний дозвіл та кілька інших документів. Це забере багато часу» [5].

Українські жінки зображуються готовими допомогти у підтримці ідеалів та цінностей співпраці, дипломатії та освіти. Наприклад, одна українка сказала: «Я приношу більше користі Україні, коли я у Німеччині. Я заробляю гроші своєю працею і частину з них відправляю додому, зокрема, жертвую на українську армію» [5].

На думку Л. Прюїтт та А. Місбах, з одного боку такі матеріали у ЗМІ спрямовані на гуманізацію біженців, але з іншого можуть призвести до нереалістичних очікувань. Зосередження уваги на потенціалі жінок-біженок, надання економічних чи культурних вигод може затьмарити проблеми, з якими вони стикаються як люди, які шукають притулку від конфліктів. Дослідниці підкреслюють, що подібні зображення у кінцевому підсумку шкодять усім переміщеним особам. Підвищуючи одну групу, вони кидають тінь на тих, хто не відповідає усім вимогам, але вони також підвищують очікування щодо внеску, який можуть зробити біженці. Ті, хто не може вписатися у цю «практично ідеальну» категорію з низки причин – економічних, професійних чи культурних – можуть виявитися виключеними або підданими критиці. Аналогічно, ідеалізовані уявлення про українських жінок, переміщених внаслідок війни, також можуть працювати проти них, затьмарюючи важливі проблеми, з якими вони стикаються, такі як повільний та важкий процес визнання українських кваліфікацій у Німеччині [5].

Однак, цілком очевидно, що саме образ українських жінок-біженок в польських та німецьких медіа впливає на громадську думку щодо українських біженців серед поляків і німців. Якщо в Польщі українські біженки – конкурентки польчок (і ця проблематика артикулюється в ЗМІ), в німецьких ЗМІ українки – добродесні «Мері Поппінс». Складно припустити, що вільні українки в Німеччині не знайомляться з чоловіками, не мають особистого життя, не знайомляться в соцмережах, але це не є частиною публічного образу «українки-біженки» в Німеччині саме завдяки тому, що артикуляція цього питання як проблемного відсутня на сторінках німецьких видань. Із комунікаційної точки у цього є наукове пояснення – зокрема, ефект праймінгу.

Дослідники ефекту праймінгу встановили, що медіаконтекст примушує аудиторію звернути увагу на ту чи іншу рекламу. Для посилення впливу рекламного повідомлення глядачів або читачів можна підготувати до сприймання інформації й когнітивно, й афективно. Правильний медіакон-

текст примушує аудиторію сприймати рекламу інтенсивніше. Так, рекламний ролик косметики «Cover Girl», яку демонструють молоді, ефектні моделі, краще сприймається в перерві шоу або фільму, в якому знімаються стильні та привабливі молоді люди (наприклад, шоу супермоделі Т. Бенкс «America's Next Top Model»). Та сама реклама в перерві програми, присвяченої боротьбі людини за нормальне життя після нещасного випадку або важкої хвороби, здійснюватиме мінімальний вплив. Таким чином у формуванні асоціацій аудиторії, які впливають на розуміння отримуваної інформації, важливу роль грає медіаконтекст [3, с. 130].

Ефект праймінгу активізує певні думки в свідомості аудиторії, змінюючи її політичні переконання й електоральні настрої. Американські дослідники С. Айенгар, Д. Кайндер з'ясували, що висвітлення ситуації з захопленням американських заручників в Іраку в 1980 році привело до того, що американців почали цікавити проблеми зовнішньої політики США [Yuengar S., Kinder D., 1987 р.].

Таким чином не тільки поведінка українських жінок-біженок в Польщі чи Німеччині, а й те, в якій медіаконтекст вмонтований їхній образ формує уявлення про українок серед польської та німецької аудиторії.

Із точки зору комунікації, особливо цікавим видається медіапродукт, який не тільки присвячений українським біженкам, а до процесу виготовлення якого українські біженки були безпосередньо залучені.

Розглянемо книгу «Krieg und F...» німецького благодійного фонду AWO, присвячену розповідям українських жінок про пережите в перші дні війни росії проти України. У самому виданні зазначається, що авторами ідеї та редакції є О. Вайнкнехт, яка представляє організацію AWO, та Г. Федорець – українська біженка, яка є однією з героїнь книги.

Тобто цілком логічно припустити, що образ української біженки в книзі «Krieg und F...» є консолідованою позицією щодо бачення того, якими є українські біженки й їхніми власними очима, й очима приймаючої німецької сторони.

Чи відповідають образи 19-ти жінок в книзі п'ятьом ключовим характеристикам, які Л. Прюїтт та А. Місбах визначили щодо переміщених українських жінок у німецьких ЗМІ: *знайомі, освічені, працьовиті, вдячні, бажані?*

У історії, яку розповідає Г. Федорець зазначається, що *«останні 15 років успішно займається ресторанним та готельним бізнесом. Якби не війна, вона б була зараз із родиною в Карпатах. Увесь час поза родиною Ганна приділяє покра-*

щенню бізнес-процесів компанії та сервісу, адже сприймає свій бізнес як частину себе» [1, с. 95].

Йдеться про те, що єдина причина перебування героїні в Німеччині – російське вторгнення, вона соціально та фінансово благополучна, а отже цілком відповідає характеристиці «бажана». Крім того, йдеться про те, що «через два тижні після приїзду в Німеччину знайшла собі перше робоче місце, займалась волонтерством та активно допомагала українським біженцям» [1, с. 95], – тобто є корисною німецькій громаді, не сидить, склавши руки, та не розраховує виняткову на соціальну допомогу.

Інша героїня книги – О. Кудрявцева, юристка за фахом. У матеріалі про неї наголошується на тому, що *«якби не війна, переїхала б у новий будинок, підтримувала б клієнтів, вечорами була би вдома з чоловіком і дочкою»* [1, с. 107]. Тобто в медіапродукті, розрахованому на німецьку аудиторію, активно підкреслюється, що природа жіночого біженства українок пов'язана винятково з питаннями фізичною безпеки, а не економічними чи соціальними труднощами. Всі героїні книги мали влаштоване і цілком успішне життя в Україні.

Ще одна героїня книги – О. Анданченко – студентка професійного коледжу Liebfrauenschule в Гельдерні «мріє про мир і повернення додому. Вона хоче бути хорошим психологом, щоб допомагати багатьом людям» [1, с. 79]. Тобто також цілком інтегрована до німецької громади й має на меті приносити їй користь.

Разом із цим, згідно з даними опитування Українського центру економічних та політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, в якості основних проблем та ризиків, з якими стикнулися в країнах реципієнтах респондентки та їхні рідні, вказали: мовний бар'єр, неможливість знайти роботу за фахом та рівнем кваліфікації, які були в Україні, проблеми з працевлаштуванням для жінок з 18 маленькими дітьми тощо [2, с. 9].

Жінки-біженки стикаються з низкою фінансових, соціальних, безпекових (у тому числі щодо сексуальної безпеки), комунікаційних проблем. Однак в публічній комунікації, принаймні, в Німеччині головний акцент робиться не на негараздах і труднощах, пов'язаних із адаптацією, а на здатності українських жінок-біженок до інтеграції в нову громаду.

Висновки. Комунікаційні інструменти (мовні компетенції, наявність кола спілкування, можливість брати участь в громадській діяльності) є важливими інструментами адаптації жінок-біженок. Однак, те, як ставляться до українських біженок в країнах, де українки після початку

повномасштабного російського вторгнення шукають прихистку, також визначається такими комунікаційними чинниками, як образ жінок-біженок в медіа, інформаційних матеріал, що їх виготовляє приймаюча сторона тощо.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні та систематизації ключових рис, які є характерними для медійного образу українських жінок-біженок в Німеччині та інших країнах Європи.

Список літератури:

1. Війна і... Krieg und F... AWO, 2023. 144 с.
2. Дослідження гендерної специфіки вимушеної міграції з України до ЄС в умовах військового конфлікту. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/01/29/2024-Pyshchulina-EDNANNYA-SITE.pdf> (дата звернення: 01.06.2024)
3. Іванов В. Ф. Основні теорії масової комунікації і журналістики: навчальний посібник. Київ : Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.
4. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд. URL: https://jurfem.com.ua/resoluitsia-evroparlamentu-vplyv-viyny-proty-ukrainy-na-zhinok/?fbclid=IwZXh0bGZhZW0CMTAAAR0bPpkgsRkZXQ0ZbChPdchelIEmuo0pbyXShoiGXXMSBSU8piSJHRejuE4_aem_xlDKf5IVC71f6fvlBnWMFQ (дата звернення: 01.06.2024)
5. У Німеччині українських жінок-біженок вважають ідеальними і порівнюють з «Мері Поппінс» URL: https://foreignukraines.com/2024/06/01/in-germany-ukrainian-refugee-women-are-considered-ideal-research/?fbclid=IwZXh0bGZhZW0CMTAAAR1g05cQsD_govwT88dPAoTjiIRZpCWiwzpb26c-H7okzZtqnpjAT6grdwY_aem_OXTk0W71mX_4mMdHsgXhew (дата звернення: 20.07.2024)
6. Українці стали другою групою за чисельністю серед іноземців в німеччині. URL: https://lb.ua/world/2024/02/22/599774_ukraintsi_stali_drugoyu_chiselnistyu.html
7. Młode Polki boją się, że Ukrainki ukradną im mężów? Pozytywne nastawienie Polaków do Ukraińców spada URL: https://wyborcza.pl/7,82983,30039221,młode-polki-boja-sie-ze-ukrainki-ukradna-im-mezow-pozytywne.html?fbclid=IwY2xjawEPm1hleHRuA2FlbQIxMAABHYsrwvjWAMF6c0s3utycuvBeG7fdEnUQwPBNCrArzMkATjtU-Z8jd2rp6A_aem_q6AfvgtiClwmfi5KfHMsIQ (дата звернення: 20.07.2024)

Morozova O. O. UKRAINIAN REFUGEES IN GERMANY: PROBLEMS OF COVERAGE IN THE UKRAINIAN MEDIA

The article examines the tools of public communication used by Ukrainian refugees in Germany to comprehend the trauma they have experienced and establish new social ties. The main messages of such public communication and its form are analyzed on the basis of the printed materials of the German AWO Foundation. In particular, the stories of Ukrainian refugees about their experiences in the first days of the full-scale Russian invasion in February 2022. The article analyzes the creation of a media product by Ukrainian refugees for the German audience as a way of integration and establishing a social and emotional connection with the German community. Both the personal stories told by Ukrainian refugees and the public statements of the German hosts are dominated by narratives about the courage of Ukrainian women who find the strength to live and fight. Ukrainian refugees are portrayed as people who find themselves in surprisingly difficult circumstances, but refuse to call themselves "victims" or to behave like "victims." The main emphasis is on the strength of the Ukrainian women's spirit, which helps them adapt to the German community. The article emphasizes that active public communication by Ukrainian refugees has become one of the tools for shaping the perception of the image of Ukrainian women in Germany among the German audience, as well as a means of countering Russian disinformation. This is extremely important in the context of the acute phase of the Russian-Ukrainian war of meaning, as Ukrainian refugees in host countries are often the targets of Russian information attacks. The active participation of Ukrainian refugee women in communication with the German media, public communications (rallies, meetings, etc.), as well as participation in the production of content and information products for the German audience is an important tool for shaping the image of "Ukrainians in Germany" and an important factor in accelerating integration processes.

Key words: women, refugees, Germany, Ukraine, full-scale Russian invasion.

Старков В. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНФОГРАФІКА ЯК СИСТЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті здійснено спробу визначити ефективність інфографіки, як системного елементу, формування та реалізації інформаційної політики підприємства та одного із засобів удосконалення його практичної діяльності.

Інфографіка поєднує текстові дані та візуальні, що, допомагає авторові донести зміст інформації до аудиторії у стислій, лаконічній формі. Подібне поєднання передає читачеві складну інформацію у простий спосіб, аби її швидко й легко можна було зрозуміти. Видавці використовують інфографіку, аби привабити якомога більшу кількість читачів, донести та викласти інформацію у доступній і зрозумілій формі.

Інфографіка представляє різноманітні статистичні дані, з-поміж них: обсяг продажів, прибутків, дослідження ринку, соціологічні опитування; процеси виробництва; обслуговування клієнтів; корисні ідеї та поради; концепції, теорії, ідеології; хронологічні дані, порядок подій; ієрархічна структура організації, оцінка потреб клієнтів; внутрішні та зовнішні відносини людей; бренд-структура, культура організації, компанії та підприємства.

Інфографіка – сучасний маркетинговий інструмент, завдяки якому інформаційні матеріали можна перетворити у привабливі графічні зображення, які ефективно розповідатимуть самі найрізноманітніші події, факти, явища. В сучасних умовах стрімкого зростання обсягів інформації набуває ключового значення навички ефективно передавати інформацію, що полегшує сприйняттю аудиторією.

Функціонування та розвиток сучасного підприємства залежить від впровадження та ефективного застосування сучасних технологій, візуалізації інформації з метою полегшення її сприйняття та розуміння в просуванні товарів та послуг. Розвиток Інтернету сприяв запровадженню маркетингових інструментів та елементів при формуванні діяльності підприємств, ілюстрацій та інших візуальних елементів для передачі складних даних чи концепцій. Інфографіка допомагає зробити інформацію більш доступною, зрозумілою та привабливою для аудиторії, забезпечуючи успішність інформаційної політики, зворотного зв'язку між підприємством та його партнерами, просування послуг споживачів, товарів та послуг, отримання прибутків від їх реалізації.

Ключові слова: інфографіка, візуалізація даних, інтернет-маркетинг, маркетинговий інструмент, інформаційне середовище.

Постановка проблеми. Інфографіка – це графічний спосіб візуалізації інформації з метою полегшення її сприйняття та розуміння. Вона може містити в собі використання діаграм, графіків, карт, ілюстрацій та інших візуальних елементів для передачі складних даних чи концепцій. Інфографіка допомагає зробити інформацію більш доступною, зрозумілою та привабливою для аудиторії [5, с. 34].

Поняття «інфографіка» у сучасному розумінні, сформувалося в другій половині ХХ століття для позначення інформації, поданої у вигляді графіків і схем, що об'єднало декілька сфер діяльності. В сучасних умовах диджиталізації інфографіка набуває особливого значення в роботі інформаційних порталів, сайтів промислових підприємств і компаній, що забезпечує результативність їх

діяльності у просуванні товарів та послуг із отриманням прибутків [5, с. 38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші дослідження присвячені візуалізації даних, належать американському досліднику Едварду Тафті, який створив серію робіт, присвячених інформаційній графіці «Visual Explanations» у 1993 році. Вчений стверджував, що візуалізація даних наближає глядача до кращого розуміння і сприйняття інформації, можливість прослідкувати логічні зв'язки між даними у різних галузях, та бачити схеми даних, краще сприймаючи подану інформацію. Колосальна робота Е. Тафті у розвитку візуалізації даних та інфографіки, створили новий напрямок діяльності електронних ЗМІ, веб-сайтів підприємств і компаній у всьому світі, які

є на сьогодні базисними явищами формування інформаційних інтернет-ресурсів [5, с. 46].

Постановка завдання. Розглядаючи значення терміну інфографіки, зазначимо, що він, утворився від скорочення й поєднання двох англійських слів: Information + Grafics, що разом представляє Infographics, або Infographie французькою. Інфографія – вид образотворчого мистецтва, що служить для подачі інформації у ЗМІ, способів візуалізації інформації, як графічних, так і комп'ютерних форм. Інфографіка в такому контексті являє собою конкретний продукт інфографії [8, с. 15].

Дослідники інфографіки визначаються в залежності сфери їх наукових інтересів.

Е. Тафті визначає інфографіку, як графічний спосіб подачі інформації, даних і знань.

За думкою П. Луї, інфографіка перекладає числа у форму малюнка, ескізу або пояснення до плану чи ілюстрації [8, с. 24].

Усі перелічені вище визначення науковців суголосні в одному: інфографіка використовується для швидкої і чіткої передачі вербальної інформації з формуванням пов'язаних з нею візуальних образів. Саме на передачі вербальної інформації збудована діяльність та взаємодія у інформаційному середовищі [8, с. 34].

Виклад основного матеріалу. Світові тенденції візуалізації інформації, зростання науково-технічних можливостей, конкуренція у медійному просторі, поява інструментів маркетингу та професійне забезпечення установ, що працюють у галузі дизайну сприяли активному використанню інфографіки, насамперед, в засобах масової інформації. Нині інфографіка сучасний і ключовий метод формування інформаційного середовища компанії, організації, підприємства [8, с. 37].

На думку дослідників, своєю широкою популярністю інфографіка зобов'язана, насамперед, образному мисленню, візуалізації образів та зверненню до власного зорового досвіду. Всі ці чинники поєднують вербальну і візуальну комунікацію. Розвиток та поширення інфографіки. Поширення та розвиток інфографіки спричинило, на думку фахівців, одну з важливих потреб сучасної аудиторії – прагнення отримати інформацію перш за все у візуальному форматі. Останнє десятиріччя докорінно змінило прагнення споживачів медіа, створивши нові форми сучасного сприйняття інформації. Таким чином сучасні медіа споживачі вирізняються від своїх попередників початку третього тисячоліття за наступними критеріями:

– розглядають інформацію у звичній для них ситуації перенасиченій наочними віртуальними образами;

– читають достатньо поверхньо, знайомлячись у кращому випадку з назвою теми та ключовими словами, які є важливими характеристиками тематики, важко утримують увагу в межах однорідного інформаційного ряду, але легко і звично перемикає його;

– здебільше здатні до багатьох задач й гештальту;

– мобільно динамічні, технологічно забезпечені в умовах відкритості використовують потужні інформаційно-пошукові інструменти, легко долають залежність від різноманітних джерел інформації інформаційних, аналітичних, літературно-художніх;

– повна відсутність інформаційного голоду, надмірне перенасичення інформацією;

– не пасивний споживач професійного контенту, може проявити себе у медіа, висловити свою, навіть некомпетентну думку [9, с. 112].

Одним із найпоширеніших тлумачень інфографіки галузі медіа є визначення В. Тулупова, який вказує, що «інфографіка – представлена різноманітними картами, таблицями, діаграмами (лінійними, стовпчиковими, стрічковими, круговими, фігурними), схемами, креслення, картограми, картосхемами. Інфографіка – це сучасний, лаконічний інформаційний матеріал, який ілюструє текстову публікацію, що містить заголовок, підпис, посилання на джерело інформації» [9, с. 113].

До стандартних визначень інфографіки як допоміжного засобу створення журналістського матеріалу, виокремлюють наступні:

Інфографіка – це довідкова або ілюстративна інформація, яка представлена у вигляді таблиць, графіків, діаграм та може допомогти в розповсюдженні ідей та приверненні уваги до певних аспектів різних галузей знання, науки і технологій. Основна її мета – інформування. Доволі часто даний інструмент виступає в якості доповнення до текстової інформації, яка охоплює тему в повному об'ємі, вміщуючи деякі пояснення [9, с. 115].

Інфографіка – це додатковий, відносно новий і якісний, оперативний спосіб поширення і засвоєння інформації, головний інструмент дизайнера при створенні привабливого видання – цікавого читачам. За допомогою таблиць, карт, які супроводжують статтю, дизайнер може перетворити сірі, не приваблюючи сторінки в оригінально оформлений матеріал, який користуватиметься попитом [5, с. 67].

Разом з тим, існують і більш широкі тлумаченні інфографіки. Дослідник Ю. Гончарова стверджує, що інфографікою слід називати візуальну подачу інформації, коли текст доповнює картинку, а не навпаки [1, с. 86]. Схожої думки дотримується

й В. Санчо, який визначає інфографіку як інформаційний елемент, виражений за допомогою зображення й типографічних елементів, який дозволяє зрозуміти або істотно полегшити розуміння подій, дій або будь-яких важливих аспектів і супроводжує або замінює текстову інформацію [2, с. 162].

Одним із загальних визначень, що стосується різних сфер діяльності суспільства, на лише журналістики (дизайну, аналітики, соціології, економіки тощо), є наступне: «Інфографіка – це інтегрована платформа, що об'єднує різні напрямки діяльності. У вузькому розумінні, інфографіка є способом подачі інформації, що надає можливість для інтеграції різних складових в єдине ціле, у широкому, – це принципово новий спосіб організації даних в умовах постійно мінливого інформаційного поля» [3, с. 53].

Отже, найголовніше у створенні інфографіки є, перш за все, її сполучуваність із текстом, вона ні в якому разі не повинна перешкоджати його сприйняттю. Також вона має бути доступною та зрозумілою. Інфографіку використовують, коли необхідно показати пристрій або алгоритм роботи чого-небудь, співвідношення предметів і фактів у часі й просторі, продемонструвати тенденцію розвитку, реконструювати подію, використати інструменти наочності й протиставлення, відобразити великі обсяги однорідної інформації, а також представити складну інформацію з мінімальними витратами часу [3, с. 56].

Інфографіка – особлива лаконічна структура поєднання великих обсягів інформації, чисел і візуальних образів. Головною метою інфографіки є удосконалення процесу сприйняття інформації, пояснення складної інформації в простих образах, а також передача даних в компактному і цікавому повідомленні, яке виглядає привабливіше в порівнянні зі звичайним текстом. В сучасному світі інфографіка, на думку вчених, є ідеальною мовою для передачі даних, поширення і сприйняття інформації [4, с. 274].

Результати досліджень. Таким чином, інфографіка є одним із найпопулярніших та найрозповсюджених засобів візуалізації інформаційних масивів різного змісту, сприяючи розкриттю та спрощенню її сприйняття.

Інфографіку визначають як спосіб візуалізації інформації, завдяки поєднанню структурованих текстових та різних видів графічних даних.

Інфографіка має наступні особливості:

- насичене інформаційне наповнення;
- лаконічність у поданні інформаційних матеріалів;

- структурованість та логічність подання елементів;

- оригінальний дизайнерський підхід оформлення;

- наявність асоціативних зв'язків між графічними елементами та наданою інформацією;

- використання статистичних числових даних поданих у вигляді діаграм, графіків тощо [8, с. 42].

Інфографіка складається з трьох категорій, представлені для візуалізації різних інформаційних матеріалів:

- графіки і таблиці з правильно заданими параметрами і критеріями аналізу, достовірністю і повнотою інформації;

- схеми, графічні, відео реконструкції подій;

- графічні розповіді у вигляді складних інформаційних пакетів, які виступають окремо або в комплексі з друкованими пакетами [8, с. 44].

Варіації інфографіки можна розділити на дві великі групи:

- діаграми гістограми, номограми та графіки, які в свою чергу поділяються на підгрупи:

- точкові;

- лінійні;

- кругові.

Наступні види інфографіки використовуються для представлення кількісних (числових) даних:

- карти;

- зображення та їх послідовностей.

Представити та види інформації та проаналізувати сукупність якісних даних (наприклад, ієрархій) допоможуть:

- організаційні діаграми, що відображають структуру об'єкта (наприклад, теми дисципліни, складу пристрою або організації);

Загалом покликані позначити функції та оптимізувати в цілому роботу об'єкта.

- діаграми трендів, що визначають стратегію розвитку процесів;

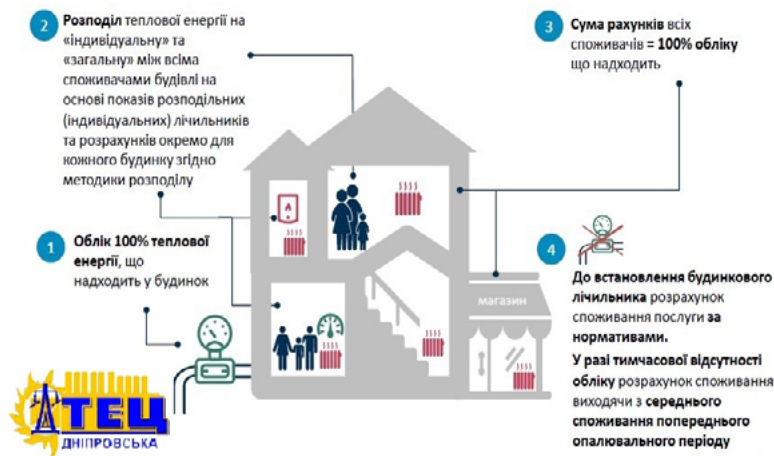
Всі показники на такій діаграмі подані у наочній формі, що полегшує планування і прийняття рішень.

- плани-графіки, які чітко визначають послідовність вирішення у ході того чи іншого процесу;

- технологічні діаграми, на яких чітко представлені особливості та стадії технологічних процесів;

- діаграми і схеми комп'ютерних мереж і телекомунікацій, що використовуються як на стадії розробки технічних концепцій формування комп'ютерних мереж, так і в подальшому в процесі їх функціонування;

Як «працює» облік та розподіл теплової енергії в будинках?

Інфографіка 1. «Як працює облік та розділ теплової енергії в будинках?»

Що потрібно знати про абонентську плату?

Плата за абонентське обслуговування – платіж, який споживач сплачує виконавцю комунальної послуги за індивідуальним договором про надання послуги з постачання теплової енергії та за індивідуальним договором про надання послуги з постачання гарячої води.

У зв'язку із затвердженням Постанови КМУ від 08.09.2021 № 1322 затверджено зміни, що вносяться до Постанови від 21.08.2019 № 810 «Про затвердження Правил надання послуги з постачання теплової енергії і теплого водопостачання» та Постанови від 11.12.2019 № 1182 «Про затвердження Правил надання послуги з постачання гарячої води та типових договорів про надання послуги з постачання гарячої води». 21.10.2021 року на офіційному веб-сайті ТОВ «Інфотекст» можна отримувати типовий індивідуальний договір про надання послуги з постачання теплової енергії та публічний типовий договір про надання послуги з постачання гарячої води.

Цей договір виходить виконавцем, якщо протягом 30 днів, з дня опублікування, створення Бюро квартирного Бюро не прийняли рішення про вибір іншої моделі договірних відносин та не уклали відповідний договір з ТОВ «Інфотекст».

В окремих випадках договір навіс абонентська плата. Це передбачено частиною 1 ст. 3 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», п. 33. Приклад надання послуги з постачання теплової енергії, п. 34. Приклад надання послуги з постачання гарячої води.

Інфографіка 2. «Що потрібно знати про абонентську плату»

Індивідуальні договори про надання послуги з постачання теплової енергії та гарячої води від 01.11.2021 є публічними договорами приєднання

Розроблені як формою ТИПОВОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОГОВОРУ про надання послуги з постачання теплової енергії, що затверджена постановою КМУ № 830 від 21.08.2019 (із змінами та доповненнями) та як формою ТИПОВОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДОГОВОРУ про надання послуги з постачання гарячої води, що затверджена постановою КМУ № 1182 від 11.12.2019 (із змінами та доповненнями).

У разі якщо створення Бюро квартирного Бюро не прийняли рішення про вибір моделі договірних відносин та не уклали з виконавцем комунальної послуги відповідний договір (крім послуг з постачання та розподілу природного газу) і послуги з постачання та розподілу електричної енергії, з ними укладається індивідуальний договір про надання комунальної послуги, що є публічним договором приєднання.

Фактом приєднання споживача до умов індивідуального договору (акцептування договору) є вчинення споживачем Буди – яких дій, які свідчать про його бажання укласти договір, зокрема надання виконавцю підписаної заяви – приєднання, сплата рахунка за надані послуги, факт отримання послуги.

Інфографіка 3. «Індивідуальні договори про надання послуги з постачання теплової енергії та гарячої води від 01.11. 2021. є публічними договорами приєднання»

Інфографіка 4. «Генерація електроенергії в Україні»

- різновид схем за допомогою яких акцентуються увага на більш важливих моментах;
- малюнки і схеми, що наочно і доступно представляють різноманітні процесів або ситуацій – незамінні при розгляді та поясненні матеріалу;
- графі, візуалізаційні переходи або зв'язку понять, подій, процесів;
- ментальні карти знань, процесів, сутностей;
- мініатюри інфографіки: піктограми, іконки, покажчики.

Спеціалізована література розрізняє статичну та динамічну інфографіку; аналітичну; аналітичну, новина та інструкційну; інфографіку типів «числа в малюнках»; інфографіку порівнянь, розвитку, визначення частки єдиного цілого, просторову, алгоритмічну, інфографіку внутрішньої будови [12, с. 217].

З відкриттям у соціальній мережі сторінки Facebook «АТ ДНІПРОВСЬКА ТЕПЛОЕЛЕКТРОЦЕНТРАЛЬ», у жовтні 2020 року, впродовж чотирьох років, поступово розміщуються інформаційні матеріали різноманітної тематики з широким використанням інфографіки. Такий підхід посилює зацікавленість читачів сторінки підприємства в соціальній мережі, що позитивно відображається на формуванні і реалізації інформаційної політики Дніпровської ТЕЦ, формуванні зворотнього зв'язку і взаємодії підприємства та його абонентів і партнерів [10, с. 194].

Поширенню оголошень, інформаційних матеріалів, знайомству користувачів соціальних мереж із роботою та особливостями діяльності «Дніпровської ТЕЦ» – активно сприяє використання

Інфографіка 5. «День охорони праці»

діаграм та схем, малюнків, які складають основу візуалізації та покращенню сприйняття викладеної тематики. Визначемо три головних напрямки, які завжди цікавитимуть читачів сторінки. З-поміж них на першому місці – матеріали, присвячені особливостям та умовам сплати споживачами за послуги теплопостачання і роботи з абонентами; друге місце посідають публікації просвітницького характеру, які опосередковано відносяться до діяльності підприємства, але вкрай актуальні в період воєнного часу. Вміння акцентувати увагу на важливих моментах у разі візуалізації інформаційних масивів різного змісту дозволяє не тільки збільшити аудиторію читачів сторінки підприємства, але й суттєво просунути необхідну інформацію, від якої безпосередньо залежать прибутки. Використовуючи засоби візуалізації інформації, важливо дотримуватися трьох головних принципів: лаконічності, оперативності, інформативності, завдяки ним тримається увага і зацікавленість читачів і підписників.

Висновки. Структура інфографіки використовується у інформаційній політиці підприємства, як важливий інноваційний засіб візуалізації інформаційного контенту. Фахівці зазначають, що візуалізація інформаційних публікацій дозволяє вирішити низку актуальних проблем сприйняття, розуміння та поширення інформаційних публікацій і повідомлень: зробити складну тематику зрозумілою і доступною для усвідомлення та встановлення зворотного зв'язку між підприємствами, організаціями, установами, та споживачів товарів і послуг.

Список літератури:

1. Артишук І. В., Бабич В. І., Хмілярчук Л. І. Тенденції розвитку сучасної інформатики: графічний аспект. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2019. № 57. С. 86–92.
2. Виноградова О., Дрокіна Н. Інноваційні маркетингові інструменти просування продукції в Інтернеті. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*. 2020. С. 162–163.
3. Голишева Є. О., Кириченко Т. В., Коваленко Я. А. 2014. Особливості використання інструментів інтернет-маркетингу на підприємстві. *Молодий вчений*. 2014. №(10 (13)(1)). С. 53–56.
4. Деркач Т. М., Дмитренко Т. А., Афанасьєва А. Ю. Використання інфографіки в електронному документообігу. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. «Третя всеукраїнська науково-практична конференція». 2018. С. 271–274.
5. Єфименко Т. О. Деякі аспекти навчання комп'ютерної графіки у педагогічному університеті. 2018. 204 с.
6. Ілляшенко С.М., Іванова Т.Є.. Інструменти та методи просування продукції в Internet: аналітичний огляд. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 3. 2015. С. 20–32.
7. Клименко Ж. В. Літературна інфографіка як засіб розвитку читацької компетентності учнів. 2020. № 1–2. С. 2–9.
8. Луньова А.Ю. Маркетинговий комплекс підприємства та напрями його вдосконалення. 2021. 500 с.
9. Молодцова О. Контент-маркетинг як складова діяльності сучасного підприємства. 231 с.
10. Обловацька Н. П., Жигалкевич Ж. М. Інтернет-комунікації основа маркетингової діяльності підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством* : збірник наукових праць. 2018. (3). С. 192–199.
11. Обертій Д. І. Макет довідкового видання «Засоби інфографіки» 2021. 71 с.
12. Попова Н. В. Діджитал-комунікації як інструмент сучасної маркетингової підтримки розвитку підприємств. 2016. № 2 (48). С. 216–221.
13. Рабей Н. Р. Тренди сучасного інтернет-маркетингу як основа для формування інтернет-стратегії підприємства. *Development of modern technologies and scientific potential of the world* : Збірник наукових праць «ЛОГОС» з матеріалами Міжнародної наук. практ. конференції. 2019. Т. 1. С. 62–65. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3492188>.

Starkov V. I. INFOGRAPHICS AS A SYSTEM ELEMENT OF THE ENTERPRISE'S INFORMATION POLICY

The article makes an attempt to determine the effectiveness of infographics as a system element, the formation and implementation of the enterprise's information policy and one of the means for improving its practical activity.

The attempt to determine the effectiveness of infographics as a system element in the formation and implementation of the information policy at the enterprise and one of the means for improvement of its practical activities is made in the article.

Infographics combine text and visual data, helping the author to convey information to the audience in a short, concise form. Such a combination passes complex information to the reader simply, so that it can be quickly and easily understood. Publishers use infographics to attract as many readers as possible, to convey and present information in an accessible and understandable form.

Infographics present various statistical data, and the following are among them: sales volume, income, market research, sociological surveys; production processes; customer service; useful ideas and tips; concepts, theories, ideologies; chronological data; the order of events; the hierarchical structure of the organization; the assessment of customer needs; internal and external relationships of people; brand structure, culture of the organization, company and enterprise.

Infographics can be described as a modern marketing tool, due to which informational materials are turned into attractive graphic images, telling the customers about diverse events, facts, and phenomena. The abilities of effective information conveyance, which facilitate audience perception, are of key importance in today's conditions of rapid growth in information volumes.

The functioning and development of a modern enterprise depends on the introduction and effective use of modern technologies, visualization of information with the aim to facilitate its perception and understanding in the promotion of goods and services. The Internet development has contributed to the introduction of marketing tools and elements in the formation of enterprise activities, illustrations and other visual elements for the conveyance of complex data or concepts. Infographics help to make information more accessible, understandable and attractive to the audience, ensuring the success of the information policy, feedback between the enterprise and its partners, promotion of goods and services and profit from their sales.

The purpose of the article is to substantiate the needs and to specify the features of use as infographics in promotion of goods and services by optimizing the content of the company's and information policy.

The object of the study is the algorithm and the means of use of infographics as the tools for optimization of goods and service promotion through the Internet resources.

Research methods. Traditional general scientific methods of observation, analysis, synthesis and generalization were used during the work on the article. They were applied for the activity analysis of JSC “DNIPROVSKA TEPLAELEKTROCENTRAL”.

Key words: *infographics, visualization statement, internet marketing, marketing tool, information environment.*

Супрун В. М.

Національний університет водного господарства та природокористування

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ ПЕРІОДУ ВІЙНИ ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН

У статті йдеться про соціокомунікаційні характеристики української пісні періоду війни. З'ясовано, що пісня налагоджує передачу закодованої відповідною ритмомелодикою соціально накопиченої інформації як у синхронічному вираженні в межах національної спільноти, так і в діахронії, забезпечуючи поколінний зв'язок та комунікативно фіксуючи історичні факти й події. Тому завдяки когнітивним механізмам пісні, яка легко запам'ятовується й поширюється, реалізується комунікаційна модель трансмісії соціокультурної, історичної та іншої інформації.

Встановлено, що боротьба українців за своє існування на рідній землі ідейно трансформувала пісенно-музичний ринок із суто естетично-розважального до ціннісно-прагматичного, що призвело до комунікаційних змін управління свідомістю масової аудиторії через музичне мистецтво й детермінувало появу соціокомунікаційного феномену пісні періоду російсько-української війни. Українська пісня періоду війни стає справді соціокомунікаційним феноменом, інформаційний потенціал якого являє собою ментальний код комунікації в обміні інформацією про героїзм і незламність української нації в протистоянні зі злом.

Доведено, що соціокомунікаційна модель трансмісії поетично-музичних смислів полягає в реалізації української пісню періоду війни специфічних комунікаційних функцій: національно-промоційна функція полягає в поширенні й донесенні до світу об'єктивної картини багатостраждальної України, пропагуванні її цінностей та національних пріоритетів; патріотично-наснажуюча функція пісні виявляється в піднесенні сили духу українства; консолідуюча функція української пісні періоду війни виконує визначальну роль, адже згуртовує окремо взятих індивідів у соціально свідомий моноліт з чіткою громадянською позицією; емпатійна функція реалізується через моделювання соціального смислу співпереживання, а комунікаційний формат пісні дозволяє залучити до емоційного співчуття широке коло потенційної аудиторії; інформаційно-просвітницька функція працює на підвищення обізнаності аудиторії з подіями, фактами, причинами, обставинами кровавої війни; розважально-піднесеною функцією пісень періоду війни є психотерапевтична місія.

Ключові слова: соціальна комунікація, пісня періоду війни, масова аудиторія, інформація, патріотизм, українство, образ, символ, контент.

Постановка проблеми. Упродовж тисячолітнього існування українства на рідній землі (Київський літопис лише письмово зафіксував топонім «Україна» 1187 року, функціонування якого задовго існувало в усному слововживанні) його історія нерозривно пов'язана з пісенною творчістю, яка обсервувала моменти життя і в найщасливіших її проявах (згадаймо весільні пісні, колицькі та ін.), і у найтрагічніші часи (історичні пісні про війну, голосіння тощо). Пісня констатувала всі вияви суспільної дійсності, емоціонізувала прояви радості й драматично виражала людські страждання, засвідчувала психічні реакції на добро чи зло, ліризувала внутрішній сакрум любові й ненависті, індукувала почуття патріотизму й націо-

нальної тожсамості, ментально маркувала простір буття українства. Саме пісня налагоджує передачу закодованої відповідною ритмомелодикою соціально накопиченої інформації як у синхронічному вираженні в межах національної спільноти, так і в діахронії, забезпечуючи поколінний зв'язок та комунікаційно фіксуючи історичні факти, хай і в емоційно-пісенному ранжуванні. «Звідси й особливості поетики жанру – першорядне значення надається виражальним засобам, які здатні передавати витончені емоційні стани, впливати на людську уяву, збуджувати в ній художньо образні асоціації і відповідні рефлексії» [4, с. 322].

Завдяки когнітивним механізмам пісні, яка легко запам'ятовується й поширюється, реалізу-

ється комунікаційна модель трансмісії соціокультурної, історичної, побутової та іншої інформації. Власне йдеться про комунікаційну функцію пісні, яка реалізує «смысловий аспект соціальної взаємодії, тобто процес взаємодії суспільних суб'єктів – соціальних груп, суспільства або осіб, – за допомогою якого відбувається обмін інформацією, досвідом, знаннями, емоціями, здібностями і результатами діяльності» [10, с. 194]. Передача соціально значущої інформації в просторі й часі, яку здійснює пісенна творчість, вкладається у фарватер соціальної комунікації, дефініцією котрої є «процес передачі, переробки та сприйняття (загалом цілеспрямованого обміну) між соціальними суб'єктами цілісних знакових повідомлень, у яких відображені соціально значущі для них інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений низкою соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві» [9, с. 4] або, за визначенням Олександра Холода, – «інструментарій соціальної інженерії, який за допомогою комунікаційних технологій створення інформації, її пошуку, упорядкування, трансляції, обміну, збереження й вимірювання впливу на реципієнта спрямований на регулювання соціальних дій, взаємодій і соціальних відносин у суспільстві» [11, с. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою з'ясування ролі й значення української пісні в матриці українського культурного дискурсу цікавилися наковці різних галузей знань. Зокрема, літературознавчі аспекти вітчизняної пісенної творчості досліджували М.Б. Лановик, З.Б. Лановик, О.В. Наумовська, В.Ф. Погребенник, Г.Ф. Семенюк, Л.В. Грицик, О.С. Дзинглюк; культурологічний потенціал пісні вивчали В.В. Семенчук, Л.М. Приблуда, В.А. Власова; естетико-музикознавчі особливості української пісні були в центрі уваги Б.В. Слющинського, В.П. Коротя-Ковальської, В.С., Дріневської; комунікаційну специфіку музичної творчості аналізували Й.О. Злотник, Г.В. Сорокіна, Е.О. Бурдіна, О.В. Кузьменко, М.В. Лігус та ін. Проте й донині відсутня спеціальна наукова праця, присвячена соціокомунікаційній природі української пісні, тим паче періоду війни.

Постановка завдання. Мета статті полягає у встановленні соціокомунікаційного феномену української пісні періоду війни, її функцій та впливу на згуртованість та патріотизм українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року розділило життя українства на «до

і після», інспірувавши з'яву цілого пласту українських пісень, ідейне навантаження яких має патріотичний характер. Українська пісня стала інструментом боротьби з ворогом, голосом віри, надії й перемоги. Як стверджують Ганна Сорокіна та Дарина Сахань, «пісня не має сенсу, якщо автор не хоче через неї донести якусь певну інформацію до слухача» [8]. Такою інформацією є слово правди у транспортуванні її світовій громадськості про незламність духу українства, яке щодня протистоїть «імперії зла й насилля». Як слушно зауважує Марія Лігус, «соціально-комунікативна влада музики як повідомлення полягає у переконанні публіки у тих ідеях, які вона втілює» [5, с. 68]. Комунікаційна сутестогенність пісенних творів не має агресивно-експансійного характеру в заволодінні увагою реципієнта, навпаки ритмомелодика як звуковий подразник торкається внутрішніх реєстрів настроєвого фону слухача й паралелізується з ними. За словами Анастасії Мороз та Людмили Приблуди, «виконавці прагнуть єднання з аудиторією, живого діалогу, загального емоційного пориву, вираження національних, світоглядних, релігійних і політичних поглядів. Музиканти випромінюють невіддільний драйв, пронизливу щирість, нештучну театральність, сентиментальність та ліризм» [6]. Таким чином відбувається ненав'язливе утримання уваги й інтелектуально-емоційного впливу на реципієнта, донесення йому ціннісних імперативів, закодованих у текстову площину пісні.

Інтенсифікаційні рухи у зміні аксіологічної парадигми в напрямку національної ідеології еволюціонували починаючи з 2014 року. Боротьба України та українців за повернення територій та своє існування на рідній землі ідейно трансформувала пісенно-музичний ринок з суто естетично-розважального до ціннісно-прагматичного, що призвело до комунікаційних змін управління свідомістю масової аудиторії через музичне мистецтво й детермінувало появу соціокомунікаційного феномену пісні періоду російсько-української війни. З'являються пісні, суспільним, національним аксіологічним епіцентром яких стає Батьківщина, її воля та незалежність. Так, у 2015 році в музичний простір України виходить пісня Тіни Кароль «Україна – це ти», що індукує в слухача відповідні рефлексії віднаходження власних коренів, патріотизму, національної гордості за приналежність до українства, а легкий для запам'ятовування текст разом із вдалим музичним орнаментуванням виводять пісню у вітчизняні топ-чарти медіа-продуктів музично-популярного контенту. Художньо-образні асоціації та яскрава національна символі-

зація («моє ім'я – вишиванка», «я – хрестик на полотні», «я – сонях» «моє ім'я – хліба смак», «маміні пісні» тощо) метафорично паралелізують свідомість реципієнта з долею Батьківщини, формують індивідуально-колективний досвід відповідальності за її майбутнє.

У тому ж році світ побачила пісня гурту «Океан Ельзи» «Не твоя війна» у виконанні її лідера Святослава Вакарчука. Автор-соліст також звертається до метафоричної символізації України-матері, дітей якої забирає нав'язана чужа загарбницька війна. Інформаційна матеріалізація власної мети в служінні Вітчизні оформлюється автором у комунікаційний посил слухачу, екстатований риторичним питанням, кумулятивно посиленням звертання до кожного: «А як зможеш ти?».

Анексія Криму й переслідування у зв'язку з цим за проукраїнські погляди кримських татар надихнули етнічну кримську татарку Сусану Джамаладінову, яка виступає під псевдонімом Джамала, до створення емоційно-трагічної пісні «1944» про депортацію радянським режимом кримськотатарського народу з півострова. Пісня була представлена на музичному конкурсі Євробачення у 2016 році, де Джамала з успіхом здобула перемогу. Драматизму й автентичності пісенному тексту додає приспів кримськотатарською мовою, інтертекстуально репрезентований словами пісні з кримськотатарського фольклорного дискурсу «Eu, güzel Qırım». Пісня «1944» стала соціокомунікаційним смисловим посилом світовій громадськості у взаємодії заради підтримки України. У межах комунікаційного процесу авторка й водночас виконавиця художньо візуалізує біль, який витримала її нація в 1944 році й тепер знову переживає вже у XXI столітті, намагається вплинути на європейську та світову аудиторію задля миру та перемоги її Батьківщини.

Новий етап російської агресії 2022 року ознаменував остаточну відмову від ворожого музичного контенту північного сусіда, що у свою чергу призвело до кумулятивного зростання попиту на питому українську пісню. Аби закрити культурно-інформаційну лакуну, що утворилася з відходом російської попси, вітчизняна аудиторія активно звернулася до вітчизняної музичної індустрії, кадровий та репертуарний брак якої почав швидко поповнюватись новими іменами виконавців, гуртів та україномовним пісенним контентом. Чільне місце серед розмаїття сучасного музичного дискурсу посіли пісні про драматичні реалії війни. Як зауважила співачка Марія Бурмака, «у світі немає жодної визвольної війни, під час якої було б створено так багато пісень...» [Цит. за: 7].

Українська пісня періоду війни стає справді соціокомунікаційним феноменом, інформаційний потенціал якого являє собою ментальний код комунікації в обміні інформацією про героїзм і незламність української нації в протистоянні зі злом. Адже, як зазначає Елеонора Бурдіна, «ці виражальні засоби, відображаючи дійсність у звукових художніх образах, активно впливають на психіку та почуття людини, обумовлюють повноту глядацького сприйняття та слугують досягненню ефекту достовірності» [1, с. 51]. Генеза такої довіри з боку українського реципієнта криється у спільній з авторами та виконавцями екзистенції буття в екстремумі війни: слухач не просто вірить на слово, він щоденно й сам переживає трагічний катарсис, що надає пісенному слову особливої автентики.

Разом з тим, комунікаційний вектор української пісні періоду війни направлено й на закордонного споживача музичного контенту (згадувана вже пісня Джамали «1944» до повномасштабного вторгнення, а після – пісня «Стефанія» гурту «Kalush Orchestra» та ін. стали яскравим маркером духовності нації, її історії та непохитності в боротьбі за виживання й праві просто бути): тут поруч із прагматикою новинного дискурсу пісня стає додатковим асоціативно-чуттєвим джерелом інформації про екзистенцію війни для іноземного суб'єкта комунікації.

Соціокомунікаційна важливість української пісні полягає у фіксації досвіду й трагедії українства періоду війни через певне передавання болу есенціальними художньо-образними й музичними засобами. Як слушно зауважують Олександр Злотник та Валерія Шульгіна, «комунікативний універсум музики функціонує у своєрідному «сенсовому полі» культури, яке створює необхідні передумови кодування і декодування музичних смислів. Завдяки традиціям, практиці, теорії, наявним зразкам і нормам, ці процеси відіграють важливу роль як у продукуванні та збереженні музичних цінностей, так й у виконавському процесі, музичному сприйнятті» [3, с. 31].

Соціокомунікаційна модель трансмісії поетично-музичних смислів полягає в реалізації українською піснею періоду війни специфічних комунікаційних функцій, до яких належить: національно-промоційна, патріотично-наснажуюча, консолідуюча, емпатійна, інформаційно-просвітницька, розважально-піднесена.

Реалізація національно-промоційної функції полягає в поширенні й донесенні до світу об'єктивної картини багатостраждальної України, пропагуванні її цінностей та національних пріоритетів. Саме завдяки пісні як «ментальному конден-

сату» українців вдалося нагадати самим собі, хто ми є і навіщо тут, розповісти іноземцям про Україну не як частину «великої імперії», а самостійну, незалежну державу, заручитися підтримкою культурної, інтелектуальної, фінансової еліти світу та простих людей за межами нашої країни. З цього приводу О. Дзинглюк та В. Гречиха зазначають: «Через загострене становище в Україні виникає велика кількість патріотичних пісень, які нерідко стають гімном подій чи духовного стану нації» [2, с. 119]. Так, виконана й протиражована медіа та соціальними мережами на п'ятий день після повномасштабного вторгнення лідером гурту «Бумбокс» Андрієм Хливноюком частина пісні січових стрільців «Ой у лузі червона калина...» стала гімном невгнутості України перед ворогом. Потужний національно-промоційний посыл українцям та світові з художньо-образним сигніфікатом калини як символу України, котру спільними зусиллями (на що вказує займенник «ми» і то не лише українців, але й демократичного світу) треба визволити з уярмленого становища, став комунікаційним каталізатором поширення пісні різними країнами та континентами з закономірною для соціальної комунікації реакцією аудиторії у вигляді щонайпотужнішої (матеріальної, фізичної, духовної тощо) підтримки українства перед обличчям загарбника. Пісня одразу була переспівана професійними виконавцями різних країн (гурт Pink Floyd, співачки Марлейн Маас, Наталі Деніз, солісти латвійської опери та ін.) та простими іноземними громадянами й стала мелодійним ритмом биття серця України у світі.

Патріотично-наснажуюча соціокомунікаційна функція пісні виявляється в піднесенні сили духу українства. «Патріотична пісня на сучасному етапі намагається наслідувати етнічну тенденцію: пісня має надихати, піднімати настрій, зміцнювати віру у краще майбутнє» [2, с. 119]. Українські пісні періоду війни цього функціонального напрямку на препозиційний план виводять мотив незнищенної переконаності у свої сили й віри в перемогу. Вони надихають на боротьбу і стимулюють патріотичні інтенції, максималізуючи модальність ненависті до ворога.

Пісні, які реалізують цю функцію, з'явилися на вітчизняному музичному ринку з перших днів повномасштабного вторгнення. Наприклад, на початку 2022 року українці почули пісню «Байрактар» Тараса Боровака, про яку сам автор, будучи військовим, сказав так: «Мені потрібно було змусити людей не панікувати, а повірити, що ми можемо перемогти» [12]. Текст пісні побудо-

вано на основі протиставлення, де образ ворога репрезентовано сатиричними засобами його дескриптації (наприклад, номени «барани», «орки», «рашисти»), якому протистоїть надана ЗСУ досконала зброя – безпілотник Байрактар, що нищить окупантів. Комунікаційний вектор пісні спрямовано й до самих «бандитів російських (слова з пісні – В.С.)», для чого креатор майстерно використовує російське слововживання як мантри ворожої пропаганди, передане українською графікою («для встановлення великої країни»), що вкотре надає тексту іронії над супротивником. Образ же безпілотника екземпліфіковано як свого роду панацею від усіх ворожих ескапад. Такий художній прийом закріплює у свідомості українців впевненість у власній непереможності, підносить бойовий дух, наснажує на нові подвиги в ім'я миру на рідній землі.

У трансформації свідомості масової аудиторії консолідуюча функція української пісні періоду війни виконує визначальну роль, адже згуртовує окремо взятих індивідів у соціально свідомий моноліт з чіткою громадянською позицією. «Російсько-українська війна стала потужним об'єднуючим досвідом спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами на різних рівнях, обміну інформацією, суцільним знаковим повідомленням, у якому відображена інформація, стиль, ідея, знання, компетенція, емоції тощо. Україна надала приклад світу та показала, як потрібно будувати комунікацію між людьми та іншими соціальними суб'єктами під час активної фази повномасштабної війни, яка досі триває» [9, с. 5]. Так, пісня «Ми з України!» 2022 року, яку виконують шістнадцять зірок вітчизняного шоу-бізнесу з когорти як професійних співаків, так і ведучих телевізійних програм, покликана сприяти активному залученню усіх національно свідомих українців до боротьби за творення колективного майбутнього зі спільними цінностями та пріоритетами. Есенціальне використання авторами займенників, частотними серед яких є «ми», «кожен», «нас», «наші» стає об'єднавчим конструктом навколо України, створює відчуття приналежності у змаганні за виживання, виборюванні власного місця в геополітичному контексті. А звернення до славного козацького минулого («Нас козацька міць гартує...») не лише історично зв'язує націю, але й нагадує про силу духу народу, який споконвіку спільно творив і продовжує творити своє майбуття («Доля єдина – вільна країна!»). Водночас рефренна самоідентифікація приспіву «Ми з України» – це ще й потужний

комунікаційний меседж (як інструмент переконання) світові про потребу в колективній солідарності для протистояння ворогу.

До чільних належить і емпатійна функція української пісні періоду війни. Через пісенну творчість відбувається моделювання соціального смислу співпереживання, а комунікаційний формат пісні дозволяє залучити до емоційного співчуття широке коло потенційної аудиторії. Крім того, на проєкцію емпатії працює впізнаваність виконавця, і чим рейтинговішим є співак (гурт), тим дієвішим буде вплив на емоційну сферу реципієнта. Наприклад, у перший рік повномасштабної війни, коли посилені були обстріли території України з фактично відсутніми засобами протиповітряної оборони, до голосу української влади, війська, простих громадян світові у допомозі «закрити небо» доєднався й музичний істеблішмент, при чому не лише український. Зокрема, всесвітньовідомий гурт Brainstorm випустив пісню українською мовою «Моя пісня», де сила емпатії спрямована на найвразливіших та беззахисніших – українських дітей, життя яких не було чим захистити: «Бог небо закриє, Щоб наші діти жили. За тих, хто б'ється і мріє, Завжди будуть янголи». Виконавці пісні покладаються на офіру Господа, який завжди на боці правди й добра, та висловлюють надію на перемогу над ворогом, метафорично оформлену образом весни («весна переможе»). Однак «Моя пісня» – це не лише пасивне співпереживання з демонстрацією болю за дітей, але й активний комунікаційний інструмент інтеграції зусиль у пришвидшенні рішення надати Україні засоби протиповітряної оборони, адже емоційно впливає на світову громадськість, здатну допомогти.

Українська пісня періоду війни впливає не лише на психоемоційну сферу масової аудиторії, але й завдяки продуманим текстам на інтелектуальний сегмент регуляції свідомості реципієнтів. Пісенна творчість набуває ознак соціокомунікаційного медіума ідей та смислів, чим детермінує інформаційно-просвітницьку функцію в підвищенні обізнаності аудиторії з подіями, фактами, причинами, обставинами кровавої війни. Немає потреби пояснювати зацікавленість світу в перебігу збройного конфлікту, але далеко не всі знають історію України, її традиції та й навіть донедавна її географічні координати, а тим більше населені пункти. Тому, наприклад, пісня «Фортеця Бахмут» гурту «Антитіла» виконує освітню місію озна-

йомлення з містом та його знищення окупантами. До розумової сфери реципієнта апелює й алюзія в тексті пісні на славу історію героїв Крут («І сердець сталевий Дух, І Герої незламних Крут»), що підвищує інтелектуальний рівень слухача, адже спонукає того, хто необізнаний з подіями більш ніж сторічної давнини (до слова, надовго стертої з історичної матриці советської України) про подвиг київських студентів, звернутися до фактів і дат періоду української визвольної війни 1917–1920, події якої багато в чому паралелізуються із сучасністю.

Не можна обійти увагою й розважально-піднесену функцію пісень періоду війни, які виконують крім мотивуючої й психотерапевтичну місію. Виснаженість суспільства втратами та жахіттями війни потребує підтримки сили духу, а часом – і хвилинного забуття задля збереження психічного здоров'я. Так, мистецька інтерпретація фольклорного варіанту веснянки «Подоланочка» в однойменній версії пісні виконавиць Jerry Heil та Alyona Alyona – це танцювальний трек, але з глибоким змістом про екзистенційне виживання жінки в умовах війни («Хай ламають світ твій і гасне світло ватри») й незламності духу та віри у світле майбутнє («А далі будуть теплі й сонячні дні»). Разом з тим, змістове ядро пісенного тексту відходить на другий план порівняно із ритмомелодикою, яка має хореографічно легку, життєствердну енергію і змушує до руху й тимчасового забуття в ньому. Відбувається консолідація учасників соціальної комунікації не лише за гендерним принципом жіночої її частини, але чоловічого сегменту через танцювальний наратив, що об'єднує й розвантажує психоемоційно.

Висновки. Таким чином, українська пісня періоду війни як інструмент акумуляції, трансформації й ретрансляції соціокультурного досвіду в часовому й просторовому вимірах являє собою соціокомунікаційний феномен, адже з'явилася в найдраматичніший момент історії України, коли нація поставлена перед обличчям виживання. Фіксує трагічні реалії, ідеали й цінності українців, пісня підносить силу духу і завзяття в боротьбі, репрезентує світові красу нескореного народу, стає комунікаційним модусом його єднання та підтримки як у середині країни, так і далеко за її межами. Соціокомунікаційна матриця пісні виконує місію катализатора трансформаційних змін громадської думки в її русі до усвідомлення себе нацією нескорених, проєктуванні українського світу.

Список літератури:

1. Бурдіна Е.О. Музика та шуми як виражальні прийоми інфотейнменту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2019. № 16. С. 50–55.
2. Дзинглюк О.С., Гречиха В.А. Патріотична пісня як невід’ємний елемент національної свідомості українців. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 118–123.
3. Злотник О. Шульгіна В. Комунікативні функції художнього спілкування в музичному мистецтві. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2019. №1. С. 28–34.
4. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Усна народна поетична творчість: підручник. 3-тє вид., стер. Київ: Знання-Прес, 2005. 591 с.
5. Лігус М.В. Музичний перформанс як форма комунікації. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 2(28). С. 68–71.
6. Мороз А., Приблуда Л. Культурологічний аспект сучасної української пісні. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/678e2300-4721-469a-b186-14cc5870cce9/content> (дата звернення: 12.06.2024).
7. Поліщук В. Топдюжина пісень сучасної російсько-української війни... І через 100 років їх співатимуть українці. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/13/topdyuzhyna-pisen-suchasnoyi-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-i-cherez-100-rokiv-yih-spivatymut-ukrayinczi/> (дата звернення: 14.07.2024).
8. Сорокіна Г.В., Сахань Д.М. Музика як вид соціальної комунікації. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27444/1/%D0%A1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%2C%20%D0%A1%D0%B0%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%8C_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення: 01.07.2024).
9. Соціальні комунікації: теорія та практика : реком. бібліогр. покажчик / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету ; упоряд. О. Поліщук ; бібліогр. ред. О. Дікунова ; за ред. О. Кравченко. Кривий Ріг, 2023. 51 с.
10. Туріяньська М.М. Комунікація в системі управління знаннями. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2. С. 194–196.
11. Холод О. Соціальні комунікації: тенденції розвитку : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. й доп. Київ : Видавництво «Білий Тигр», 2018. 370 с.
12. Bayraktar: Armed with just a guitar, meet the man helping Ukraine resist Russia. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/23/bayraktar-armed-with-just-a-guitar-meet-the-man-helping-ukraine-resist-russia> (дата звернення: 01.07.2024).

Suprun V. M. UKRAINIAN SONG OF THE WAR PERIOD AS A SOCIOCOMMUNICATION PHENOMENON

The article deals with the socio-communication characteristics of the Ukrainian song of the war period. It was found that the song establishes the transmission of socially accumulated information encoded by the appropriate melody both in synchronic expression within the national community and in diachrony, ensuring generational connection and communicatively recording historical facts and events. Therefore, thanks to the cognitive mechanisms of the song, which is easily remembered and spread, the communication model of the transmission of socio-cultural, historical and other information is realized.

It was established that the struggle of Ukrainians for their existence in their native land ideologically transformed the song and music market from a purely aesthetic-entertaining to a value-pragmatic one, which led to communication changes in the management of the consciousness of the mass audience through musical art and determined the emergence of the socio-communication phenomenon of the song during the period of the Russian-Ukrainian war. The Ukrainian song of the war period becomes a real socio-communication phenomenon, the informational potential of which is a mental code of communication in the exchange of information about the heroism and indomitability of the Ukrainian nation in the face of evil.

It has been proven that the socio-communication model of the transmission of poetic and musical meanings consists in the implementation of specific communication functions by the Ukrainian song of the war period: the national promotional function consists in spreading and conveying to the world an objective picture of long-suffering Ukraine, promoting its values and national priorities; the patriotic-invigorating function of the song is manifested in the exaltation of the Ukrainian spirit; the consolidating function of the Ukrainian song of the war period plays a decisive role, because it unites individual individuals into a socially conscious monolith with a clear civic position; the empathetic function is realized through modeling the social meaning of empathy, and the communication format of the song allows to attract a wide range of potential audience to emotional sympathy; the informational and educational function works to increase the audience's awareness of the events, facts, reasons, and circumstances of the bloody war; the entertainment-elevated function of songs of the war period is a psychotherapeutic mission.

Key words: social communication, wartime song, mass audience, information, patriotism, Ukrainian, image, symbol, content.

Супрун Л. В.

Національний університет водного господарства та природокористування

ВІТЧИЗНЯНА МЕДІАПОЛІТИКА ЩОДО НАЦМЕНШИН ТА КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ТА МІЖКОМУНІКАЦІЙНОГО ДІАЛОГУ

Актуалізована в статті проблема позиціонована в межах глобальної теми ідентичності та культурної автономії, що передбачає аналіз взаємозв'язку між державною політикою і збереженням культурної та національної ідентичності. Вітчизняна медіаполітика щодо національних меншин та корінних народів України знаходить свій вияв у концепції міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу, доведення чого стало метою пропонованої статті.

Закономірно, що виклад основного матеріалу в статті розпочато з розгляду закону про нацменшини 8 грудня 2023 р., який представляє значний інтерес в аспекті міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу національних меншин і корінних народів України. У статті наводяться факти дієвості закону у визначеному напрямку. Так, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації створили Центр національних меншин (спільнот) відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Особливої уваги надано кримським татарам та іншим корінним народам окупованого Криму, які у своїй боротьбі за свободу і право жити на рідній землі потребують потужної, зокрема й інформаційної, підтримки материкової України.

Концепція міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу має широкі вияви як у діахронічному аспекті, так і в актуальній його репрезентації. Утім, у статті наголошено, що незаперечна роль у налагодженні комунікаційних процесів у багатонаціональних соціумах завжди належить медіа. Автор поділяє думку тих дослідників, які вважають, що українські медіа мало й рідко презентують матеріали про нацменшини, які зі свого боку практично не залучені до суспільно-політичного дискурсу.

Як висновок у статті констатовано, що наразі українська медіаполітика щодо нацменшин та корінних народів так і не змогла вповні реалізуватись значною мірою через карантинні обмеження та повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Утім, здобутки є, особливо на законодавчому рівні. Ухвалені Україною нормативні акти, як-от Закон України № 3504-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» та інші, скеровують вітчизняну медіаполітику щодо нацменшин та корінних народів України в правильне русло міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу.

Ключові слова: вітчизняна медіаполітика, міжкультурний та міжкомунікаційний діалог, українські медіа, нацменшини та корінні народи України.

Постановка проблеми. Питання, що стосуються життєдіяльності національних меншин та корінних народів України, здебільшого групуються в межах визначених тем, першою з яких є інтеграція та соціальне включення. З'ясовуючи цю тему, дослідники вивчають заходи, зорієнтовані на підтримку інтеграції національних меншин у суспільство й політичний процес. Другою темою є права людини та міжнаціональні відносини. У дослідженнях, присвячених цій темі, аналізуються виклики і досягнення в охороні прав нацменшин у сфері міжнаціональних відносин. Не менш важлива також тема мовної політики й рівності, вивчаючи яку, розглядають права

нацменшин і корінних народів України щодо використання мови в освіті, медіа й державних установах. Тема ідентичності та культурної автономії передбачає аналіз взаємозв'язку між державною політикою і збереженням культурної та національної ідентичності. Актуалізована нами проблема позиціонована саме в межах цієї четвертої теми, адже вітчизняна медіаполітика щодо нацменшин та корінних народів України знаходить свій вияв також і в концепції міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу, що доводимо ми в цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам національних меншин та корінних народів України в аспекті їх інтеграції та соці-

ального включення присвячено наукову розвідку Мирослава Горвата «Вплив ромських мас-медіа Закарпатської області на процеси інтеграції ромської етнічної меншини в Україні» [5]. Проблему прав людини та міжнаціональних відносин розглянуто в статті Тараса Халавки «Теоретичні засади визначення моделі міжетнічної взаємодії національних меншин у прикордонних регіонах» [15], а також науково-довідковому виданні «Національні меншини України: історія та сучасність» [11]. Проблема мовної політики й рівності розглянута в праці Зоряни Галаджун «Преса України мовами національних меншин» [4]. Найширше представлена література з проблем ідентичності та культурної автономії. Маємо тут дослідження, зокрема, й такі, які стосуються медіа, наприклад: кандидатські дисертації Юрія Колісника «Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992–1999 рр.)» [8] та Гаяни Юксель «Кримськотатарська преса в 1917–1928 рр.: тенденції розвитку й національна своєрідність» [17]. Питання вітчизняної медіаполітики щодо нацменшин та корінних народів України постало в посібнику для журналістів та журналісток Діани Дуцик та Максима Дворового «Національні меншини України і медіа: до порозуміння через толерантність» [6], докторській дисертації Гаяни Юксель «Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» [16] та деяких інших наукових працях. Зауважуючи їхнє непересічне наукове значення, уважаємо за необхідне дослідити актуалізовану проблему в контексті міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу, що комплексно не робилось раніше.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження вітчизняної медіаполітики щодо нацменшин та корінних народів України в аспекті концепції міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу.

Виклад основного матеріалу. На шляху євроінтеграції Україна ухвалила закон про нацменшини: після схвалення цього нормативного акту Верховною Радою президент Володимир Зеленський 8 грудня 2023 р. підписав Закон України № 3504-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах».

Зокрема, сам термін «національна меншина», який отримав дефініцію в Законі України «Про національні меншини (спільноти) України» від

13 грудня 2022 р. № 2827-ІХ, зазнав змін у Законі України від 21 вересня 2023 р. №3389-ІХ, тепер визначається так: «Національна меншина (спільнота) України... – стала група громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мову, культурну, релігійну самобутність» [2].

За цим законом, заклади освіти здобули право вільного вибору мови навчання, якщо вона є офіційною мовою Європейського Союзу, утім, за умови обов'язкового вивчення української мови, української літератури, історії України та захисту України як окремих навчальних предметів, що опановуються державною мовою. Закон також регламентує заходи, спрямовані на розвиток видавничої продукції мовами національних меншин, сприяння книгарням, що поширюють книжки мовами національних меншин. Окрім того, у місцях мешкання представників національних меншин уможливлене поширення матеріалів передвиборної агітації їхніми мовами за умови дублювання державною мовою.

Окрема група нововведень законом встановлена для ЗМІ, що знайшло відображення в статті 40 Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. № 2849-ІХ зі змінами, здійсненими Законом України від 30 травня 2023 р. № 3136-ІХ. Тут доповнено частини першу, другу і третю ухвалами про обов'язкові 30% від загальної тривалості програм мовленням державною мовою. Закон допускає також поширення реклами мовами національних меншин в аудіальних та аудіовізуальних медіа, в останніх – із субтитрами державною мовою.

Значний інтерес закон представляє в аспекті міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу національних меншин і корінних народів України. Так, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації створюють Центр національних меншин (спільнот) відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Це угруповання надалі функціонуватиме зі скороченою назвою «Центр національних меншин (спільнот)». З-поміж його основних функцій у розрізі актуалізованої проблеми звертає на себе увагу «проведення регулярних інформаційних та культурно-просвітницьких заходів, спрямованих на інтеграцію національних меншин (спільнот) в українське суспільство» [2]. І особлива увага тут

належить кримським татарам та іншим корінним народам окупованого Криму, які у своїй боротьбі за свободу і право жити на рідній землі потребують потужної, зокрема й інформаційної, підтримки материкової України.

Процес становлення державної політики України щодо Криму науково виважено дослідила Г.З. Юксель у своїй докторській дисертації «Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України» (К., 2024). Гаяна Юксель переконана, що «комунікація повинна випереджати деокупацію» [16, с. 22] і розглядає інформаційну реінтеграцію Криму в український медіапростір як необхідну умову повернення тимчасово окупованих територій. Дослідниця перераховує ті кроки, які здійснено Україною в побудові державної політики щодо Криму. У 2014 р. створено Міністерство інформаційної політики, реорганізоване у 2019 р. в Міністерство культури та інформаційної політики. Технічними умовами для трансляції мовлення на півострів почала опікуватись Національна рада з питань телебачення та радіо. У 2018 р. прийнято «Стратегію інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя». У 2019 р. створено для тимчасово окупованих територій Державний телеканал «Дім». З 2021 р. функціонує «Кримська платформа», зорієнтована на світовий інформаційний простір. Окрім того, майже 50 громадських організацій докладають чималих зусиль для розв'язання проблеми інформаційної реінтеграції Криму в український медіапростір.

Попри поширювану недругами думку, Г.З. Юксель доводить, що питання Криму постійно репрезентують українські медіа, у чому можна пересвідчитись, переглядаючи онлайн-ресурси України: «1+1», «Інтер», «5-й канал», «UA: Перший», ТРК «Україна», «112-й канал», «Прямий», «24-й канал», ICTV тощо. Свій висновок Гаяна Юксель робить унаслідок медіамоніторингового дослідження «Крим в інформаційному просторі України (2014–2020 рр.)».

Загалом, за даними останнього за часом Всеукраїнського перепису населення 2001 року, Україна стала домівкою для понад 130 національностей. Заступник голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) Ігор Лосовський 11 грудня 2023 р. зазначив, що близько 20% населення України – нацменшини. На його думку, Україна – одна з найбільш поліетнічних країн Європи. 3-поміж національних спільнот най-

чисельнішими були росіяни (до 2014 р.), євреї, білоруси, молдовани, болгары, поляки, угорці, румуни, греки, татари, вірмени, роми та ін. [12]. Зрозуміло, що за 23 роки ситуація змінилась. Суттєво позначилась на динаміці кількості населення російсько-українська війна, яка триває вже більше двох років і спричинила (особливо на своєму початку) потужні міграційні процеси. Загальна ж тенденція другої половини ХХ ст. позиціонувала три групи національних меншин: 1) меншини з поступово збільшеною кількістю населення (аварці, азербайджанці, білоруси, вірмени, грузини, корейці, лезгини, німці, роми, росіяни, румуни, турки, туркмени, узбеки); 2) меншини з практично незмінною кількістю населення (абхази, албанці, араби, болгары, гагаузи, греки, даргинці, естонці, кабардинці, казахи, карели, киргизи, комі, комі-перм'яки, лакці, литовці, марійці, молдовани, осетини, словаки, табасарани, таджиків, татари, уйорці, фіни, чеченці); 3) меншини з поступово зменшеною кількістю населення (башкири, євреї, латиші, поляки, чехи) [10].

Вітчизняна медіаполітика щодо нацменшин та корінних народів України з 1991 року вбудовувалась з послідовним урахуванням їхнього правового статусу, який передбачає рівність прав і свобод цих громадян, а також можливість вільного використання своїх національних здобутків у соціальному житті. У 1997 р. ратифіковано «Рамкову конвенцію про захист національних меншин». У 2000 р. створено Раду представників громадських організацій національних меншин при Президентові України. Права нацменшин гарантовані статтями 10, 11, 22, 53 і 119 Конституції України, Законом «Про мови» й Законом «Про національні меншини», а також розглянутим вище Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». Див. також «Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин» [7] і відповідно Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» [3].

Робота продовжується і нині. Так, 3 червня 2024 р. відбулось перше засідання новоствореної Ради громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України. Це консультативно-дорадчий орган, перший постійний орган такого типу в Україні, який представлятиме інтереси 18 національних меншин. Започаткування цієї структури сприятиме міжкультурному та міжкомунікаційному діалогу нацменшин України.

Відповідні документи, напрацьовані на законодавчому рівні, знаходять послідовну реалізацію в усіх сферах життя нацменшин. Так, до війни два мільйони дітей навчалися мовами національних меншин. В Україні працюють десятки шкіл, де викладання відбувається мовами нацменшин, і більше двох тисяч шкіл з двома і кількома мовами навчання. При Міністерстві освіти і науки України функціонує експертна Комісія «Мови національних меншин ДНУ Інституту модернізації змісту освіти», яка опікується процесом видання і грифування шкільних підручників для дітей нацменшин. Як експерт цієї комісії з багаторічним досвідом роботи можу засвідчити, що школярі отримують якісні сучасні підручники рідною для них мовою, як-от польською, угорською, румунською та ін.

У листопаді 2019 р. для задоволення інформаційних потреб національних спільнот та корінних народів України на Суспільному мовнику започатковано Координаційний центр мовлення національних меншин, діяльність якого полягає у створенні проєктів мовами етнічних спільнот, а також українською мовою про національні меншини, їхнє життя, культуру і проблеми. Скоординує роботу Суспільного «Концепція мовлення з тематики національних меншин Національної суспільної телерадіокомпанії України» [9].

Україна дбає також про створення й функціонування періодичних видань мовами національних меншин. В інтернет-просторі знаходимо інформацію про 169 таких видань [10], 46 із видань мовами етнічних меншин мають загальнодержавне розповсюдження. Це, наприклад, різномовні варіанти парламентської газети «Голос України»: для поляків це «Дзєннік Кійовські», для вірмен – «Арагац», для болгар – «Роден край», для євреїв – «Єврейські вісті» тощо.

Міжкультурний та міжкомунікаційний діалог особливо активізується під час проведення днів культури нацменшин, їхніх релігійних та обрядових свят, відзначення пам'ятних дат, як-от Форум національних культур «Усі ми діти твої, Україно!», Всеукраїнський фестиваль «Ми – українці», обласні фестивалі польської, молдовської, угорської, грецької, корейської та ін. культур.

Один із таких заходів, які, окрім іншого, сприяють консолідації українського суспільства, відбувся в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Йдеться про захист на спеціалізованій вченій раді Д 26.001.34 дисертації Гаяни Заїрівни Юксель «Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансфор-

мація медійної сфери та інформаційна політика України», поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій. Етнічні українці та кримські татари згуртувались навколо здобувачки, взяли участь у жвавій науковій дискусії і дійшли спільного висновку, що обговорювана дисертація – перша наукова праця після окупації Криму 2014 р., де аналізуються події на півострові саме в медійному середовищі як цілісний історичний процес, а також інформаційна політика України щодо Криму.

Концепція міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу знаходить застосування в науково-освітньому середовищі. До прикладу Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського – переміщений з окупованого Криму ЗВО, де пліч-о-пліч працюють представники різних національностей, де кримськотатарську мову вивчають здобувачі вищої освіти різної етнічної приналежності, що являє собою незаперечне свідчення комунікаційного зв'язку з Кримом. Науково-педагогічні працівники ЗВО виконують загальноуніверситетську тему «Гібридна війна Російської Федерації проти пострадянських держав: специфіка кримського варіанту» (керівник НДР д. філол. н., проф. Казарін В.П.), уже провели три Міжнародні кримські форуми, активно публікуються в наукових виданнях різних рівнів.

Міжнародна організація ЮНЕСКО констатувала критичну загрозу для кримськотатарської мови. Це стало однією з підстав того, що Кабінетом Міністрів України у квітні 2021 р. затверджено концепцію розвитку кримськотатарської мови впродовж наступних 10 років, а саме створення умов для ревіталізації мови. У вересні того ж року було затверджено абетку кримськотатарської мови на основі латиниці. У серпні 2022 р. в Мінреінтеграції анонсовано створення Національного корпусу кримськотатарської мови. У січні 2023 р. Кабміном України затверджено Нацкомісію з питань кримськотатарської мови. У листопаді 2023 р. в Мінреінтеграції прийнято рішення про повернення історичних кримськотатарських топонімів.

А 29 червня 2024 р. Міністерство закордонних справ України повідомило, що в Google-перекладачі з'явилась кримськотатарська мова, і подякувало Google за те, що «багата мовна та культурна спадщина корінних народів України є цінною для світової спільноти» [13]. Концепція міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу має широкі вияви як у діахронічному аспекті, так і в актуальній його репрезентації. Утім, завжди

незаперечна роль у налагодженні комунікаційних процесів у багатонаціональних соціумах належить медіа. Діана Дуцик і Максим Дворовий, автори посібника для журналістів та журналісток «Національні меншини України і медіа: до порозуміння через толерантність» (К., 2019), наголошують на ключовій ролі ЗМІ у формуванні суспільного клімату. Автори констатують той факт, що українські медіа мало й рідко презентують матеріали про нацменшини, які зі свого боку практично не залучені до суспільно-політичного дискурсу. Д. Дуцик і М. Дворовий у 2019 р. закликали вітчизняні ЗМІ «відкрити для себе тему національних меншин по-новому, сприяючи поширенню толерантності та культури діалогу» [6, с. 7].

Суголосно до цього заклику онлайн-видання ZMINA 28 липня 2020 р. розмістило результати моніторингу, проведеного Інститутом масової інформації (ІМІ) в червні 2020 р., із загальним резюме: «Автори дослідження зазначають, що українські онлайн-медіа майже не згадують у публікаціях про національні меншини – цій темі присвячено лише 0,3% всіх матеріалів в моніторинговий період» [14]. І ця незначна частина контенту має досить обмежений тематичний діапазон: кримінал, права людини, життєві історії, Крим,

шоубізнес, міжнародна тематика (три останні рідко). Щодо персонажів публікацій, то першість мають кримські татари (майже половина матеріалів присвячена їм), потім за спадною в пресі згадуються роми, німці, євреї, азербайджанці, угорці та (рідко) деякі інші нацменшини. З-поміж 19 досліджених Інститутом масової інформації онлайн-видань найбільше про національні меншини представлено інформації на сайті «Укрінформ», а також «Цензор», «ТСН» та «Знай», найменше її презентує «Тиждень».

Висновки. Тепер у 2024 р. ми можемо констатувати: поки що українська медіаполітика щодо нацменшин та корінних народів так і не змогла вповні реалізуватись значною мірою через карантинні обмеження та повномасштабне вторгнення РФ на територію України. Утім, здобутки є, особливо на законодавчому рівні. Ухвалені Україною нормативні акти, як-от Закон України № 3504-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах» та інші, скеровують вітчизняну медіаполітику щодо нацменшин та корінних народів України в правильне русло міжкультурного та міжкомунікаційного діалогу.

Список літератури:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 27.06.2024).
2. Закон України № 3504-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#Text> (дата звернення: 25.06.2024).
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення: 24.06.2024).
4. Галаджун З. Преса України мовами національних меншин. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2020. Вип. 10. С. 199–209. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001338751> (дата звернення: 01.07.2024).
5. Горват М.В. Вплив ромських мас-медіа Закарпатської області на процеси інтеграції ромської етнічної меншини в Україні. *Гілея: наук. вісн. = Hileya: scientific bulletin* : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО «Укр. акад. наук». Київ, 2019. Вип. 145. С. 25–32. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=192> (дата звернення: 02.07.2024).
6. Дуцик Д., Дворовий М. Національні меншини України і медіа: до порозуміння через толерантність : посібник для журналістів та журналісток. Київ: ТОВ «СІГМАТРЕЙД», 2019. 75 с.
7. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення: 04.07.2024).
8. Колісник Ю.В. Преса національних меншин України як засіб їх самоствердження в умовах становлення української державності (1992-1999 рр.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2001. URL: <https://referatu.net.ua/newreferats/7569/184770> (дата звернення: 27.06.2024).
9. Концепція мовлення з тематики національних меншин ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». URL: <https://conr.suspilne.media/document/194> (дата звернення: 01.07.2024).
10. Національні меншини в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96 (дата звернення: 02.07.2024).

11. Національні меншини України: історія та сучасність : наук.-довід. видання / упоряд. І. Винниченко, Р. Марценюк. Київ: МАУП, 2006. 251 с.
12. Нацменшини становлять близько 20% населення України – Держетнополітики. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3798593-nacmensini-stanovlat-blizko-20-naselenna-ukraini-derzetnopolitiki.html> (дата звернення: 05.07.2024).
13. У Google перекладачі з'явилась кримськотатарська мова. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/u-google-translate-z-yavilas-krimskotatarska-mova-perekladu-50431018.html> (дата звернення: 17.07.2024).
14. Українські медіа найчастіше пишуть про національні меншини в контексті криміналу. URL: <https://zmina.info/news/ukrayinski-media-najchastishe-pyshut-pro-naczionalni-menshyny-v-konteksti-kryminalu/> (дата звернення: 27.06.2024).
15. Халавка Т.Б. Теоретичні засади визначення моделі міжетнічної взаємодії національних меншин у прикордонних регіонах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=892> (дата звернення: 11.07.2024).
16. Юксель Г.З. Кримська інформаційно-медійна парадигма в контексті окупації півострова (лютий 2014 – лютий 2022 рр.): трансформація медійної сфери та інформаційна політика України: дис. ... докт. наук із соц. комунікацій: 27.00.01. Київ, 2024. 564 с.
17. Юксель Г.З. Кримськотатарська преса в 1917-1928 рр.: тенденції розвитку й національна своєрідність: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2006. 17 с.

Suprun L. V. DOMESTIC MEDIA POLICY REGARDING NATIONAL MINORITIES AND INDIGENOUS PEOPLES OF UKRAINE: CONCEPT OF INTERCULTURAL AND INTERCOMMUNICATION DIALOGUE

The problem updated in the article is positioned within the global theme of identity and cultural autonomy, which involves the analysis of the relationship between state policy and the preservation of cultural and national identity. Domestic media policy regarding national minorities and indigenous peoples of Ukraine finds its expression in the concept of intercultural and intercommunication dialogue, proving which became the goal of the proposed article.

It is natural that the presentation of the main material in the article began with the consideration of the law on national minorities of December 8, 2023, which is of considerable interest in the aspect of intercultural and intercommunication dialogue of national minorities and indigenous peoples of Ukraine. The article presents the facts of the effectiveness of the law in a certain direction. Thus, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv and Sevastopol city state administrations created the Center of National Minorities (communities) of the corresponding administrative-territorial unit. Special attention was paid to the Crimean Tatars and other indigenous peoples of the occupied Crimea, who in their struggle for freedom and the right to live on their native land need powerful support from mainland Ukraine, including informational support.

The concept of intercultural and intercommunication dialogue has broad manifestations both in the diachronic aspect and in its actual representation. However, an undeniable role in establishing communication processes in multinational societies always belongs to the media. The author shares the opinion of those researchers who believe that the Ukrainian media rarely and rarely present materials about national minorities, which for their part are practically not involved in social and political discourse.

As a conclusion, the article states that currently Ukrainian media policy regarding national minorities and indigenous peoples has not been able to be fully realized due to quarantine restrictions and full-scale Russian invasion of the territory of Ukraine. However, there are gains, especially at the legislative level. Regulatory acts adopted by Ukraine, such as Law of Ukraine №3504-IX «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Taking into Account the Expert Assessment of the Council of Europe and its Bodies Regarding the Rights of National Minorities (Communities) in Certain Areas» and others guide the domestic media policy regarding national minorities and indigenous peoples of Ukraine in the right direction of intercultural and intercommunication dialogue.

Key words: national media policy, intercultural and intercommunication dialogue, Ukrainian media, national minorities and indigenous peoples of Ukraine.

Chekshturina V.

West Ukrainian National University

FEATURES AND BENEFITS OF CONCEPTUAL LIFE-SIGNIFICANT SPEECH

The study examines conceptual communication, namely, its key component – conceptual speech. In the article, the main attention is focused on determining the features and advantages of a conceptual life-significant speech, which requires particularly careful preparation of the speaker, contains a certain proposal and should be based on the worldview models of the recipients. It is proposed to improve the content of the speech by focusing on worldview models and their transfer from one area of life to another. Different types of speeches are given in the text, a conceptual life-significant speech is singled out, its differences from a scientific conceptual speech are emphasized.

The methodological basis of the research is a phenomenological approach for describing the concepts of the world picture of the communicator and the recipient, a hermeneutic approach for operating with the concept of worldview model; semiotic approach for defining certain semantic models and transferring them; a systematic approach to building a clear conceptual life-significant speech on mental models. A worldview conceptual speech can have different topics, for example, it can be a presentation of a business strategy for the establishment of a new firm to creditors, or a presentation of the president's political program to voters, or an offer of future marriage, perhaps it is a speech by parents to a child who chooses his profession and other important speeches that are key and decisive for the recipient's future actions. The specific text of the message is considered by the speaker for more than one month, a person carefully plans his speech, selects certain examples, models his report into a coherent object, offers a certain model of the future, unfolds it in images in front of the recipient or a group of recipients and hopes for its acceptance and approval.

The article proposes to create vitally significant conceptual speeches using the methods of complex mental modeling, to use the methods of transferring already known similar conceptual models from the recipients' spheres of life into the report. Warnings against using the same models in different spheres of life in speeches are described. For this, the author of the speech needs to carefully study the picture of the world of his recipients, focus on certain models that already exist in his and their life activities, find common features and differences, be able to combine certain events, circumstances and consequences into a model and successfully build his own from them speech. It is noted that a conceptual life-significant speech is the transmission of information in the form of a complex of mental models specially selected for synchronization with the worldview of the recipient.

Key words: *conceptual speech, concept, model, picture of the world, speaker, recipient.*

Formulation of the problem. The art of communication has been actively researched in the last century. Numerous fields of knowledge, philosophy of pedagogy and psychology, theory and practice of management, politics in one way or another constantly touched on this concept, and over time communication became an independent branch.

Communication is a multifaceted phenomenon and has many vectors of research, but every person wants to be understood by others, to be able to convince, to convey his opinion to interlocutors, therefore it is important to study the peculiarities of communication in the most important moments of each person's life. Most often, a person strives to be communicatively competent when he has some very important, valuable information for him and needs understanding

and acceptance of his point of view, wants to be convincing and understandable, strives to convey a certain vision of the future existence of his or her party, business, in such times, a person is looking for special methods by which he can build his speech, in order to be able to be a convincing communicator at this very time, at this very moment. Every woman and man has such moments in their life when their future path depends on one speech.

The theoretical base of the research was chosen from the numerous works of scientists from: the study of the features of the individual picture of the human world (Gottfried Wilhelm Leibniz, Wilhelm Wundt, Fahrenberg J, Yakimtsov V.) [9; 21]; research on the philosophical perception of abstract forms and symbolic images (Cassirer E.), the influence of socio-

cultural changes on the complications of social communication (Charon J., Craig R. Bruce H. Westley, Malcolm S., MacLean Jr.) [3; 4; 5; 7]; tasks of conceptual communication in science (Faehnrich B. Kampourakis K., Sarah R. Davies); [8; 11; 17]; features of internal communications and dialogue with abstract images (Borghi A. M., Fernyhough C., Wauters L. N., Tellings A. E., Van Bon W. H., Van Haften A. W.) [2; 20]. However, research on the specifics of building mental models for conceptual communication in critical situations has not received sufficient attention.

The purpose of the article. This article is aimed at researching the features of conceptual vital speeches that occur in everyone's communication experience. The purpose of the article is to highlight the features of creating conceptual life-significant speech by methods of building and transmitting conceptual models.

Research methodology:

- the phenomenological approach to the study of the researcher's picture of the world, which identifies certain models in a certain reality;

- the hermeneutic approach to studying the peculiarities of interpretation of descriptions of models by a researcher and issues of correct interpretation of interpretation and transfer of these conclusions to another model of reality;

- the systematic approach to the analysis of the components included in the model, the characteristics of these components and the search for similar systems;

- semiotic to the ability to encode information into certain clusters, creating certain models and decode information when transferring one model to another object.

Solving the problem. According to the author of this article, conceptual life-significant speech this is the transfer of information in the form of a complex of mental models specially selected for synchronization with the worldview of the recipient.

There are many types of speeches, for example, a persuasive speech, an informative speech, an entertaining speech, a dinner speech, an impromptu speech, a personal occasion speech, a farewell speech, an oratorical speech, a scientific speech, and others.

The purpose of the article is to distinguish a conceptual speech that can border on almost all types of speeches.

Conceptual speech should not always be related to scientific communication, so Scientific communication should contain a conceptual background, conceptual knowledge, but any speech, especially when it is life-significant, should be conceptual.

The researcher Kampourakis K. notes that: «Scientific concepts can be described as systematic mental

representations of the natural world, and they have a central place and role in science. They may correspond to observable entities (e.g., «mammal» or «mountain»), to unobservable entities (e.g., «atom» or «gene»), or they can be related to processes (e.g., «photosynthesis» or «adaptation»). As a result, any kind of discourse about science has to involve concepts, the meaning of which ought to be clear among those participating in the discourse. However, this should not be taken as self-evident neither in science education nor in science itself. In contrast, ambiguity is possible because of features that are inherent in the concepts themselves. There are at least three issues to keep in mind: that the meaning of particular terms in the vernacular language is different from the respective scientific concepts; that many of the scientific concepts are, or relate to, metaphors; and that the same scientific concept can have different meanings in different scientific contexts» [11].

Scientists Borghi A. M. und Fernyhough C. in the article «Concepts, abstractness and inner speech» describe the following conclusion: «Scientists investigate the peculiarities of internal dialogue and warn against excessive use of abstract concepts that are less understandable to humans. Although it is abstract thinking that contributes to intellectual-abstract thinking. «People use concepts to store knowledge, make inferences and orient ourselves in the world. Concepts can differ in their abstractness level (e.g. «truth» versus «table»). In this article, we explore the role of inner speech (covert self-directed talk) during the acquisition and use of concepts differing in abstractness. Historically there has been a progression away from viewing the distinction between abstract and concrete concepts as a dichotomy toward a view of them as representing points on a continuum. We prefer to think of them as occupying a multidimensional space in which more concrete and more abstract concepts vary along different dimensions. Abstract concepts are generally acquired later in development, in a process scaffolded by language rather than by communicative gestures such as pointing (linguistic Modality of Acquisition, MoA) [20]. Typically, abstract concepts are relational constructs [10]. Compared with concrete concepts, they are more complex, involving more elements and their relations [1], and are also morphologically different [14]. Furthermore, they are generally less iconic [15], more detached from sensory modalities but more linked to interoception [6; 18], and more emotionally charged [12; 16]. These dimensions might be differently relevant depending on the kind of abstract concept involved: for example, for emotional concepts, the role of interoception

might be prominent, but it may not be for numerical concepts [19]. Notably, for the acquisition and use of all kinds of abstract concepts, linguistic and social interaction might be particularly crucial because of the heterogeneity and semantic dissimilarity of the concepts involved: perceptual input might be insufficient to form them, while linguistic labels and explanations might be profoundly beneficial in understanding them» [2].

Scientists investigate the peculiarities of internal dialogue and warn against excessive use of abstract concepts that are less understandable to humans. Although it is abstract thinking that contributes to intellectual-abstract thinking. Scientists Sarah R. Davies who study the importance of scientific conceptual communication insist on this.

«Science communication's role relates to the fact that, in different ways, it is useful to particular societal actors, in that it provides knowledge that is of practical value. There are at least three ways that this is the case. First, science communication is important because it provides individuals with knowledge that they need to navigate life in contemporary, technologically saturated societies. Vaccination and climate change were frequently cited examples in this context: Laypeople need access to high-quality knowledge so that they can make the best decisions for their lives, in these and other areas. Second, the same thing applies to politics and politicians, who equally need robust science to help them make wise political decisions» [17].

Unconditional scientific communication contains certain concepts and conceptual knowledge, but not every communication that contains certain concepts must be scientific, so let's try to find the features of ordinary social communication that can be conceptual.

Let's focus on conceptual life-significant speech. Conceptual communication occurs very rarely in a person's life and has a vital impact on the subsequent actions of the recipient and the author of the speech. In a conceptual speech, a person should present such a picture of the world, a vision that would attract his listeners and allow them to make a decision about its accessibility and consent to the existence of the presented picture of the world in their picture of the world, that is, integrate the speaker's picture of the world into his picture of the world.

The presentation of one person's worldview concept to another, or to a small or large group of recipients, is not just a well-constructed linear and structural report about the ways of unfolding certain actions in the future, a story about the stages, how certain steps will be taken from point A to point C. Presentation of worldview concept it is a voluminous construct filled

with details, characteristics of the circumstances, a description of the environment, which will help the listener imagine a picture of the world of another, his concept of existence and agree with it or reject it.

The worldview concept can have different topics, for example, it can be a presentation of a business vision or a political program of a deputy or a proposal for a future marriage, maybe it is a communication between parents and a child who chooses his profession and other important speeches that are key and decisive moment for future actions of the addressee. The specific text of the message is thought over for more than one month, a person carefully plans his speech, selects certain examples, and models his report into a coherent object.

An effective method of constructing a vital conceptual speech can be its creation on the basis of complex modeling, that is, the construction of a report using the methods of transferring already known models from the life of the recipients into the report. Let's focus on modeling and the process of transferring models. For this, the author of the speech needs to carefully study the picture of the world of his recipients, focus on certain models that already exist in his and their life activities, find common features and differences, be able to combine certain events, circumstances and consequences into a model and successfully build his speech from them.

According to the author of this article, conceptual life-significant language is the transfer of information in the form of a complex of mental models specially selected for synchronization with the recipient's worldview.

The further development of a person's cognitive interest prompts him to focus more deeply on specific processes and phenomena, promotes in-depth observation of his own picture of the world and identification of certain objects. Fixing stable changes of certain parameters, the researcher subsequently transforms the data into stable models, highlighting certain regularities of his life activity.

However, modeling requires a certain focus on phenomena, objects, processes and their characteristics. Transferring the model requires a person to defocus, and in his picture of the world two observable objects with similar characteristics stand out at once.

For example, from a historical perspective, we have observed a person's desire to transfer the perception of the world from one plane to another many times. Ancient people learned from predator animals, hunting methods, and methods of raising offspring. Over time, they transferred their observations of movements during hunting to rock art, then analyzed,

rethought, improved tactics and formed improved patterns of hunting behavior.

In the work «Philosophy of Symbolic Forms», the German researcher E. Cassirer proved that at a certain stage of evolution, during the emergence of self-awareness, a person breaks the chain that connects him with the outside world; if «the first steps of a person's intellectual and cultural life can be imagined as a kind of mental adjustment to the immediate environment», then «with the development of culture, the opposite tendency of human life is revealed». It consists in the creation of a «symbolic system» that reproduces all human connections with the world. According to E. Cassirer, a person is in a state of constant dialogue with himself, and this dialogue creates a «symbolic universe» in which a person lives from now on. Its components are language, myth, art and religion.

With the development of imaginative thinking in humans, the observed objects became more diverse, extensive and lasting in time and space. Man has learned to record the received information not only in rock objects, but also in drawings, text, video format, mathematical systems for the study of models, graphic methods of presenting models and their transfers.

Then polygonal models appear, thanks to which the object under study is considered in several planes, for example, the same hunting process is considered not only by the behavior of an animal predator, but also the hunting processes of birds, fish, and insects are studied, which helps to more comprehensively understand the process of hunting living beings and transfer successful models of behavior to other areas of knowledge, for example, to economics and observe the behavior of a marketer hunting for the interests, needs, money of the client on the one hand and, on the other hand, the client also hunts for short-term promotions of price reductions or special limited collections.

Despite numerous studies in the field of modeling, the question of searching for similar models in different planes of reality, of defocusing a person's attention on various observable objects from different fields of knowledge, remains relevant. The ability of the speaker to defocus and with the help of interdisciplinary thinking to focus on certain similar characteristics of the objects under study is an advantage.

There are several basic options to consider when exploring model migration processes. Initially, this is the subject of modeling, the one who creates models in his picture of the world, then the search for similar

models in the same plane for a deeper study of the characteristics of the phenomenon being studied, that is, the expansion of the speaker's picture of the world, which will contribute to polymodeling and then transfer to another interdisciplinary system, which is not in this plane and has similar parameters and criteria, then an adaptation process is needed, that is, the study of ongoing processes in a new environment and the success of its application in new conditions.

Sometimes the transfer of models from one sphere of life, for example economic, is transferred to the family one, and the words: budget, credit, investment are used in the family discourse, such a model replaces the family model with the company model. Such substitution is not always successful, because the firm model contains leadership and secondary roles, business discourse. Awareness of the importance of worldview models and their competent use in speeches will contribute to effective worldview communication. The president of the country and the president are not the parents of their voters, the head of the company is not the father of the family. And the replacement of these roles, the transfer of models is often not successful, because employees have to be fired for low-quality work, formal communication promotes more efficient work.

For example, the family model can be described in the concepts of «children, house, well-being», and the family model can be described in more abstract concepts: «love, trust, care, comfort, heirs». Expanding the concepts from «welfare» to «family values», «children» to «heir» provides a more extensive space for preparing a persuasive speech, especially when it concerns a marriage proposal. That is why it is necessary to expand the worldview models of the participants of the communication process. A deeper dive into each micromodel of the human world picture and the search for similar models by characteristics, will contribute to the expansion of existing models.

Conclusions. Further development of the skills of constructing conceptual speeches on the basis of conceptual modeling will encourage the speaker to focus more deeply on specific processes and phenomena, promote in-depth observation of one's own picture of the world and identification of certain complex objects. Fixing stable changes of certain parameters in objects, later the author will be able to transform the data into stable models, effectively highlight in speeches certain regularities of his and the recipients' life.

Bibliography:

1. Barsalou LW. Abstraction in perceptual symbol systems. *Phil. Trans. R. Soc. Lond B* 358, 1177–1187. 2003, <https://doi.org/10.1098/rstb.2003.1319>
2. Borghi A.M, Fernyhough C. Concepts, abstractness and inner speech. Feb. 2023, <https://doi.org/10.1098/rstb.2021.0371>
3. Bruce H. Westley and Malcolm S. MacLean Jr., A Conceptual Model for Communications Research *Audio Visual Communication Review* Vol. 3, No. 1 (Winter, 1955), pp. 3–12. <https://www.jstor.org/stable/30216728>
4. Cassirer E. *The Philosophy of Symbolic Forms*. Vol. 1. Language New Haven : Yale Univ. Press, 1953. 328 p.
5. Charon J. M. *Symbolic Interactionism : An Introduction, an Interpretation, an Integration* New York, 2009. 256 p.
6. Connell L, Lynott D, Banks B. Interoception: the forgotten modality in perceptual grounding of abstract and concrete concepts. 2018. *Phil. Trans. R. Soc. B* 373, 20170143. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0143>
7. Craig R. T. *Communication theory and social change // Communication & Social Change*. 2013. № 1 (1). P. 5–18.
8. Faehrich, B. Conceptualizing science communication in flux — a framework for analyzing science communication in a digital media environment. 2021, *JCOM* 20(03), Y02. <https://doi.org/10.22323/2.20030402>
9. Fahrenberg, J. The influence of Gottfried Wilhelm Leibniz on the Psychology, Philosophy, and Ethics of Wilhelm Wundt. 2017, <https://doi.org/10.23668/psycharchives.10933>
10. Gentner D, Asmuth J. Metaphoric extension, relational categories, and abstraction. *Lang. Cogn. Neurosci.* 34, 1298–1307. <https://doi.org/10.1080/23273798.2017.1410560>
11. Kampourakis K., On the Meaning of Concepts in Science Education. *Sci & Educ* 27, 591–592, 2018. <https://doi.org/10.1007/s11191-018-0004-x>
12. Kousta S-T, Vigliocco G, Vinson DP, Andrews M, Del Campo E. The representation of abstract words: why emotion matters. *J. Exp. Psychol.* 2011. Gen. 140, 14–34. <https://doi.org/10.1037/a0021446>
13. Ledema R. Multimodality, resemiotization: extending the analysis of discourse as multi-semiotic practice. *Visual Communication*. 2007. № 2 (1). P. 29–57.
14. Lievers FS, Bolognesi M, Winter B. 2021. The linguistic dimensions of concrete and abstract concepts: lexical category, morphological structure, countability, and etymology. *Cogn. Linguist.* 32, 641–670. <https://doi.org/10.1515/cog-2021-0007>
15. Lupyan G, Winter B. Language is more abstract than you think, or, why aren't languages more iconic? 2018. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0137>
16. Ponari M, Norbury CF, Rotaru A, Lenci A, Vigliocco G. 2018. Learning abstract words and concepts: insights from developmental language disorder. *Phil. Trans. R. Soc. B* 373, 20170143. <https://doi.org/10.1098/rstb.2017.0140>
17. Sarah R. Davies., *An Empirical and Conceptual Note on Science Communication's Role in Society* Volume 43, Issue 1 <https://doi.org/10.1177/1075547020971>
18. Villani C, Lugli L, Liuzza MT, Nicoletti R, Borghi AM. 2021. Sensorimotor and interoceptive dimensions in concrete and abstract concepts. *J. Memory Lang.* 116, 104173. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2020.104173>
19. Villani C, Lugli L, Liuzza MT, Borghi AM. 2019. Varieties of abstract concepts and their multiple dimensions. *Lang. Cogn.* 11, 403–430. <https://doi.org/10.1017/langcog.2019.23>
20. Wauters L.N., Tellings A.E., Van Bon W.H., Van Haaften A.W., 2003. Mode of acquisition of word meanings: the viability of a theoretical construct. *Appl. Psycholinguist.* 24, 385–406. <https://doi.org/10.1017/S0142716403000201>
21. Yakimtsov V. Evolution of the modern scientific picture of the world. Nov. 2018, 11(3):119–128. <https://doi.org/10.31734/agrarecon2018.03.119>

Чекштуріна В. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРЕВАГИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ЖИТТЄВО-ЗНАЧУЩОЇ ПРОМОВИ

У дослідженні розглядається концептуальна комунікація, а саме її ключовий компонент – концептуальна промова. У статті, основна увага зосереджена на визначенні особливостей та переваг концептуальної життєво-значущої промови, яка потребує особливо ретельної підготовки спікера, містить певну пропозицію і має ґрунтуватися на світоглядних моделях реципієнтів. Пропонується удосконалювати зміст промови фокусуванням на світоглядних моделях та їх переносах з однієї сфери життєдіяльності в іншу. У тексті наведені різні типи промов, виокремлено концептуальну життєво-значущу промову, підкреслені її відмінності від наукової концептуальної промови. Методологічним підґрунтям дослідження є феноменологічний підхід для опису понять картина світу комуніканта та реципієнта, герменевтичний підхід для оперування поняттям світоглядна модель; семіотичний підхід для означення певних семантичних моделей та перенос їх; системний підхід для побудови чіткої концептуальної життєво-значущої промови на ментальних моделях. Світоглядна концептуальна промова може мати різну тематику, наприклад, це може бути презентація бізнес-стратегії заснування нової фірми перед кредитором або представлення політичної програми президента перед виборцями, або пропозиція майбутнього шлюбу, можливо, це промова батьків перед дитиною, яка обирає свою професію та інші важливі промови, які є ключовим, і вирішальними для майбутніх дій реципієнта. Конкретний текст повідомлення обдумується спікером не один місяць, людина ретельно планує свою промову, підбирає певні приклади, моделює свою доповідь у цілісний об'єкт, пропонує певну модель майбутнього, розгортає її в образах перед реципієнтом або групою реципієнтів і сподівається, на її прийняття та схвалення.

У статті пропонується, створювати життєво значущі концептуальні промови за допомогою методів комплексного ментального моделювання, використовувати методи перенесення в доповідь вже відомих схожих концептуальних моделей із сфер життя реципієнтів. Описані застереження від використання у промовах одних і тих же моделей у різних сферах життя. Для цього автору промови необхідно уважно вивчити картину світу своїх реципієнтів, зосередитися на певних моделях, які вже існують у його та їхній життєдіяльності, знайти спільні риси і відмінності, вміти об'єднати певні події, обставини та наслідки в модель і вдало побудувати з них свою промову. Зазначено, що концептуальна життєво-значуща промова – це передача інформації у вигляді комплексу ментальних моделей, спеціально підібраних для синхронізації зі світоглядом реципієнта.

Ключові слова: концептуальна промова, концепція, модель, картина світу, спікер, реципієнт.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/30>

Михайліченко Д. Г.

Київський національний університет культури і мистецтв

ТЕХНОЛОГІЇ ФЕЙКОВИХ НОВИН В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Статтю присвячено проблемі поширення фейкових новин в соціальних медіа під час війни. В умовах воєнного стану єдність, стійкість та підтримка є ключовими складовими стабільності та успішності країни. Але конфлікти створюють сприятливе середовище для поширення дезінформації, що призводить до маніпуляцій, підриву довіри до влади, поглиблення соціальних розбратів та навіть підтримку агресивних дій. Для цього пропаганди використовують технології поширення фейків: боти, штучний інтелект, алгоритми, соціальні мережі.

Фейкові новини є серйозною проблемою, які впливають на демократичні процеси та вирішення конфліктів. Для протидії фейків необхідно об'єднатися урядовим органам, журналістам, користувачам соціальних медіа та освітнім платформам. Необхідно впроваджувати програми розвитку грамотності та критичного мислення для аналізу інформації, її достовірності та правдивості фактів. Це забезпечить зменшення маніпуляційного впливу на суспільство та забезпечення здорового інформаційного середовища. Громадські організації та платформи повинні розробляти сувору політику щодо розповсюдження фейкових новин, а також співпрацювати з кібербезпекою для виявлення пропаганд. Боротьба з фейками вимагає комплексного підходу, який включає правові регуляції та спільну відповідальність громадян та урядових органів.

Метою дослідження є аналіз механізмів для створення та поширення фейкових новин у соціальних медіа. Розглянуто поняття «фейк» та «соціальні медіа», їхню взаємодію для поширення недостовірної інформації. Представлено класифікацію фейків за різними критеріями, розглянуто різновиди цілей поширення фейкових новин в соціальних медіа. Також розглянуто психологічні аспекти сприйняття фейкових новин громадськістю під час воєнних дій. Запропоновано методи протидії поширенню фейкових новин в українському медійному просторі.

Результати дослідження показують, що особливу роль у протидії фейків є підвищення рівня медіакультури нації, етичних стандартів та розвитку технологічних засобів. Важливим питанням залишається розробка стратегій та рекомендацій проти поширення фейкових новин у соціальних медіа, особливо в період війни.

Ключові слова: війна, дезінформація, медіаграмотність, соціальні медіа, фейкові новини.

Постановка проблеми. Фейкові новини під час війни створюють серйозні наслідки, такі як поглиблення конфлікту, насильство, паніки, недовіри до уряду та державних організацій. Ця проблема має важливий науковий аспект, оскільки вимагає дослідження механізмів поширення фейкових новин, їхнього впливу на суспільство та можливих способів боротьби з цим явищем. Наукові дослідження в цій області допоможуть: 1) розробити стратегії виявлення та спростування фейкових новин; 2) підвищити медіаграмотність суспільства; 3) забезпечити інформаційну безпеку

та стабільність в суспільстві. З практичної точки зору, розуміння проблеми фейкових новин під час війни є важливим для урядових органів, ЗМІ, активістських груп та громадськості. Відповідна інформованість та критичне мислення допоможуть в протидії поширенню дезінформації та зберегти непохитну віру серед народу під час війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз проблеми фейкових новин, їхні функції та критерії вивчали такі вчені: О. Корж, Є. Глушук, М. Кіца, Л. Доскіч. Дослідження щодо технологій поширення фейкових новин через соціальні медіа

здійснили такі вчені: І. Літвінчук, В. Мартиненко, Н. Шультська. Також були здійснені дослідження щодо методів протидії фейкових новин такими вченими: В. Маляренко, Ю. Лучко.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження технологій фейкових новин під час військових конфліктів через соціальні медіа, їхній вплив на зміну подій та суспільство; проаналізовано методи протидії поширення фейкових новин.

Виклад основного матеріалу. У сфері наукового дискурсу проблема фейків є надзвичайно важливою, оскільки це підриває об'єктивність та довіру до інформації, подій, ситуацій. Серед досліджень зустрічається трактування поняття «фейк» як недостовірна інформація, але ці терміни слід відрізняти. Фейк передбачає навмисне перекручення та вигадання фактів для маніпуляцій та дезінформації. Тоді як неправдива інформація виникає внаслідок неухважності журналістів, недостатньої перевірки джерел інформації; таку інформація легко спростувати, а вплив на аудиторію буде не значним. Тому, фейк є різновидом неправдивої інформації, а не її ототожненням. Фейки спеціально направлені на підміну даних, поширення нечіткої інформації, створення фактів, які не мають адекватного обґрунтування.

Хоча серед українських досліджень не сформовано конкретної типології фейкових новин, можемо сформувати їх види за наступними ознаками:

1. Ретушовані фотографії та змонтовані відео для створення ситуацій, які насправді не відбувалися.

2. Маніпулятивні заголовки, висвітлення подій з одного боку, щоб привернути увагу для прочитання новин.

3. Вигадані цитати, які приписуються відомим особам або джерелам.

4. Маніпуляція статистикою, які призначені підкріпити певну точку зору.

5. Політична пропаганда для підтримки певної політичної агенди або дискредитації опонентів.

6. Шахрайські схеми: новини, які містять обманливі пропозиції або запити про особисті дані з метою шахрайства.

7. Створення історій, в яких суперечать ідеології для встановлення істини [14, с. 275].

Чат боти, віртуальні помічники, пошукові системи, нейромережі стали ефективними інструментами для формування контенту фейків. У таблиці розглянуто найпоширеніші інструментів створення фейкових новин, а саме на прикладі нейромереж.

Таким чином нейромережі мають значний потенціал у створенні фейкових новин через їх здатність до обробки природної мови та великої кількості інформації. Глибокі нейронні мережі можуть бути навчені на великій кількості текстових даних, що дозволяє їм генерувати нові тексти, які важко відрізнити від реальних новин. Автоматизоване створення великої кількості фейків за короткий проміжок часу, дозволяє швидко поширювати дезінформацію. Можливість імітації стилю, образів, навіть голосу людини робить фейкові новини більш автентичними та вірогідними.

В сучасних умовах розвитку глобалізації створюються сприятливі умови для поширення фейків саме у соціальних медіа. Це пов'язано з тим, що соціальні медіа дозволяють інформації поширюватися швидко та масово за допомогою вірусних постів, репостів та контенту, який викликає емоції або обговорення [1, с. 126–130]. Користувачі соціальних медіа можуть бути схильні до відбору інформації, яка відповідає їхнім власним поглядам та переконанням. Це може призвести до того, що вони вірять у неправдиву інформацію, яка підтверджує їхні упередження. Анонімність та псевдоніми ускладнюють відстеження джерел фейкових новин, а їхні засновники уникають відповідальності за поширення дезінформації. У результаті

Таблиця 1

Інструменти створення фейкових новин

Chat GPT	
<i>Можливості:</i> – Заготовка моделей для написання текстів; – Переклад новин на різні мови; – Швидке формування ідеї за ключовими словами; – Писати електронні листи та повідомлення.	<i>Обмеження:</i> – Може генерувати образливий текст; – Виконувати неадекватні запити на прості завдання; – Зберігає тенденцію вигадувати факти; – Контекстне незрозуміння запиту.
Нейромережа Midjourney	
<i>Можливості:</i> – Створення реалістичних цифрових портретів людей; – Висока якість зображень; – Швидкість роботи, гнучкість та економія часу.	<i>Обмеження:</i> – Створення лише цифрових портретів; – Вимагає часу та ресурсів для навчання користувача програмою, щоб створювати якісний контент.

цих факторів соціальні медіа є ефективним методом поширення фейкових новин та дезорієнтації у подіях [8, с. 37–42].

Фейкові новини направлені на маніпулювання суспільством, дискредитації до ЗМІ та державних інституцій, а також для відволікання уваги від справжніх подій. Для їхнього швидкого поширення серед соціальних медіа використовують певні технології, які направлені на маніпулювання та створення хаосу [2, с. 87–90]. Основні технології, які можуть бути використані для цієї мети, включають:

1. Боти та автоматизовані акаунти, які поширюють фейкові новини та дезінформацію у великій кількості, щоб швидко поширити брехню та вплинути на громадську думку.

2. Монтаж відео та фото. Технології обробки відео та фотографій, щоб створювати фейкові матеріали, які можуть бути використані для поширення дезінформації.

3. Соціальні мережі та алгоритми для маніпулювання громадською думкою, створення психологічного тиску та впливу на рішення політичних лідерів.

4. Цілеспрямовані кампанії дезінформації, спрямовані на підтримку певної сторони конфлікту або на створення паніки серед населення.

5. Фальшиві акаунти та пабліки [3, с. 53–59].

Останні роки велике значення серед інформаційних технологій набув штучний інтелект, який став доступнішим та простим у користуванні. Завдяки штучному інтелекту генерація текстів відбувається швидко та автентично на будь-яку тематику, щоб сфокусувати увагу користувачів. Особливість полягає в тому, що штучний інтелект здатний аналізувати дані про користувачів соціальних мереж та створювати персоналізовані фейкові новини, які відповідають їхнім інтересам та поглядам. Це може зробити фейкові новини більш ефективними у впливі на аудиторію.

Штучний інтелект активно застосовується для оптимізації поширення фейкових новин через соціальні медіа, використовуючи знання про алгоритми цих платформ. Наприклад, алгоритми можуть бути налаштовані так, щоб підвищити видимість фейкових новин або підтримати їх поширення серед певних груп користувачів. Усі ці фактори демонструють, як штучний інтелект може бути використаний для створення та поширення фейкових новин у соціальних медіа, підвищуючи ризик дезінформації, спровокувати додаткові конфлікти всередині країни та на міжнародному рівні [10, с. 105].

За допомогою вищезазначених технологій фейкові новини створюють вектори, які направ-

лені на: 1) зміну думок, поглядів та переконань населення; 2) створення паніки, що може бути вигідним для тих, хто хоче збурити стабільність суспільства або викликати певні реакції; 3) захоплення уваги та збільшення трафіку на певні ресурси або платформи, що допомагає збільшити прибутки від реклами або підвищення популярності певних веб-сайтів; 4) дискредитацію конкретних осіб, політичних лідерів, компаній або організацій для підризу репутації та впливу цих суб'єктів [5, с. 72–77].

Широкий функціонал фейків призводить до інформаційної війни, підкріплення конфліктів між різними групами людей або політичними силами, розділення суспільства та збільшення соціальної напруги. Тому важливо впроваджувати механізми протидії фейків у соціальних медіа, які можуть включати наступні підходи:

1. Факт-чекінг – це спеціалізовані організації та платформи, які проводять перевірку достовірності інформації, що поширюється в соціальних мережах, та надають користувачам достовірну інформацію.

2. Контентний метод. Цей підхід ґрунтується на аналізі мовних відмінностей між фейковими та справжніми новинами, що дозволяє розрізнити семантичні ознаки та мовний стиль.

3. Алгоритмічна фільтрація – соціальні медіа можуть використовувати алгоритми для виявлення та блокування поширення фейкових новин та дезінформації [9, с. 181–1866].

4. Підвищення медіаграмотності – навчання про методи виявлення фейків; залучення спільнот до виявлення фейкових новин, що допоможе швидко виявляти та припиняти їх поширення.

5. Розвиток технологій та штучного інтелекту для автоматизованого виявлення та блокування фейків у соціальних медіа [7, с. 30–35].

На підставі вищезазначених механізмів можна зробити висновок, що вдосконалення методів боротьби з проблемою фейкових новин є обґрунтованим у зв'язку з необхідністю забезпечення інформаційної достовірності та відновлення довіри до джерел інформації у сучасному суспільстві. У таких умовах стає актуальним вдосконалення систем аналізу новин, оскільки описані підходи фокусуються на різних аспектах виявлення фейкових новин, але мають свої обмеження.

Особливе значення у протидії фейковим новинам має медіаграмотність, яка передбачає розвинені навички критичного мислення, аналізу джерел інформації, перевірки достовірності новин та вміння розрізнити об'єктивність від

прихованої агенди. Знання про медіаграмотність допомагає людям розуміти, як працюють засоби масової інформації, як вони можуть бути використані для маніпуляцій; це сприяє формуванню об'єктивного погляду на події та допомагає зберегти об'єктивність у сприйнятті інформації. Для розвитку медіаграмотності необхідно розвивати громадські організації та платформи для аналізу фейкових новин, розкривати їх джерела та механізми поширення, що допоможе суспільству виявляти неправдиву інформацію [12, с. 52–56].

Розповсюдження фейкових новин у соціальних медіа, особливо під час війни можуть мати серйозні наслідки для суспільства, та країни в цілому. Фейкові новини спричиняють паніку серед населення, розвиваючи ненависть та ворожнечу між різними групами людей, а також сприяти поширенню конфліктів. Це загрожує прийняттю важливих політичних та військових рішень та підірвати довіру до традиційних інформаційних джерел. Використання соціальних медіа для поширення фейкових новин може збільшити вразливість до кібератак та маніпуляцій.

У зв'язку з цим важливо перевіряти та оцінювати інформацію, яку розголошують через соціальні медіа, особливо під час війни або конфліктів. Також важливо підтримувати критичне мислення та вміння розрізняти правдиву інформацію від фейкових новин. Для вирішення цієї проблеми запроваджують програми медіаграмотності. Однією з таких діючих освітніх платформ є «Центр Медіареформи», заснована у 2014 році Могиланською школою журналістики. Завдання організації спрямовані на: 1) підвищення рівня медіакультури; 2) перевірка та спростування феккових новин та пропаганд; 3) навчання та проведення семінарів з фактчекінгу; 4) впровадження нових стандартів журналістики. Проект «StopFake» від Центру став лідером боротьби з фейковими новинами в Україні; зарекомендував себе як один із найефективніших аналізаторів інформаційних загроз. Проект

став моделлю та прикладом у викритті фейкових новин для країн Європи [13]. Збільшення таких програм та платформ в Україні допоможе розширити роботу з журналістами, видавцями та лідерами галузі, щоб відновити стабільне майбутнє у всьому світі.

Висновки. У період воєнних або кризових умов, ворог активно намагається порушити інформаційні процеси та питання безпеки. Таким чином, інформація, що виникає з реальних потреб та поширюється реальними людьми, може стати інструментом для маніпуляції. Фейки є одним із інструментів поширення недостовірних фактів та новин, що мають негативний вплив на український медіапростір та суспільство. За допомогою технологій розповсюдження фейкових новин люди не встигають перевірити їх правдивість та достовірність, що призводить до негативних наслідків: паніки, мітингів, підривається довіра до влади. Особливе значення у розповсюдженні фейкових новин є саме соціальні медіа, які за допомогою технологій та штучного інтелекту роблять ці процеси швидкими та регулярними. Алгоритми направлені на швидке поширення інформації і у великій кількості, щоб суспільство не встигало аналізувати та розпізнавати першоджерело. Важливо розвивати та вдосконалювати інструменти для виявлення та припинення дезінформації, щоб забезпечити інформаційну безпеку та об'єктивність у громадському дискурсі. Подальші дослідження в цій області дозволять розкрити методи та стратегії поширення фейкових новин під час війни, виявити їх вплив на суспільство та розробити ефективні протидійні стратегії. Актуальними залишаються питання медіаграмотності та проєктів, які будуть направлені на виявлення та протидії фейкових новин не тільки для української, а також закордонної аудиторії. Розуміння цього явища допоможе зберегти інформаційну безпеку та стабільність під час конфліктів та сприятиме побудові довіри в суспільстві.

Список літератури:

1. Батрименко О. В. Роль соціальних медіа у російсько-українській інформаційній війні. *Politology Bulletin*. 2022. № 89. С. 124–132.
2. Батрименко О. В. Фейк-нюз у соціальних мережах як маніпулятивний засіб інформаційної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 44. С. 86–91.
3. Вовк С. О., Бадер А. В. Стратегії дезінформації росії в російсько-українській війні: типологія фейків. *Регіональні студії*. 2023. № 35. С. 53–59.
4. Глушук Є. Фейки як інструмент тиску в умовах війни: специфіка застосування та сприйняття. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 67. С. 96–107.
5. Доскіч Л. С. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 72–77.
6. Дунева Л. М. Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 5. С. 73–78.

7. Кіца М. Особливості та методи виявлення фейкової інформації в українських ЗМІ. *Вісник нац. у-ту «Львівська політехніка»*. 2017. № 883(1). С. 30–35.
8. Корж О., Коровай В. Фейковий контент: види, ознаки, шляхи виявлення. *Education Innovation Practice*. 2023. № 11(7). С. 37–42.
9. Літвінчук І. С. Дезінформація в соціальних мережах: алгоритми протидії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34(73). № 1. Ч. 2. С. 181–186.
10. Лучко Ю. І. Роль технологій штучного інтелекту в поширенні та боротьбі з дезінформацією. *Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук*. 2023. С. 104–106.
11. Маляренко В. І. Кращі практики зарубіжного досвіду боротьби з фейками та дезінформацією. *Інформація і право*. 2021. № 3(38). С. 21–27.
12. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив. Навчальний посібник / Довженко О., Єгорова А., Іванова Т., Міський В., Потапова В., Юричко А. Київ: Академія української преси, 2023. 68 с.
13. Центр Медіареформи. URL: <https://www.stopfake.org/uk/golovna/>
14. Шулська Н. М., Зінчук Р. С., Башманівський В. І. Фейкоінструментарій ведення інформаційної війни в Україні: на матеріалі мови сучасних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34(73). № 1. Ч. 2. С. 274–279.

Mykhailichenko D. G. FAKE NEWS TECHNOLOGIES IN SOCIAL MEDIA DURING WAR

The article is devoted to the problem of spreading fake news in social media during the war. In the conditions of martial law, unity, stability and support are key components of the country's stability and success. But conflicts create a favorable environment for the spread of disinformation, which leads to manipulation, undermining trust in the authorities, deepening social discord, and even supporting aggressive actions. To do this, propaganda uses technologies to spread fakes: bots, artificial intelligence, algorithms, social networks.

Fake news is a serious problem that affects democratic processes and conflict resolution. Government agencies, journalists, social media users, and educational platforms must unite to combat fakes. It is necessary to implement programs for the development of literacy and critical thinking for the analysis of information, its reliability and truthfulness of facts. This will ensure the reduction of manipulative influence on society and the provision of a healthy information environment. Civil society organizations and platforms should develop strict policies against the spread of fake news and cooperate with cyber security to detect propaganda. The fight against fakes requires a comprehensive approach that includes legal regulations and joint responsibility of citizens and government bodies.

The purpose of the study is to analyze the mechanisms for creating and spreading fake news in social media. The concepts of "fake" and "social media" and their interaction for the spread of unreliable information are considered. The classification of fakes according to various criteria is presented, and the types of purposes of spreading fake news in social media are considered. Psychological aspects of public perception of fake news during hostilities are also considered. Methods of countering the spread of fake news in the Ukrainian media space are proposed.

The results of the study show that a special role in countering fakes is to increase the level of the nation's media culture, ethical standards and the development of technological means. An important issue remains the development of strategies and recommendations against the spread of fake news in social media, especially during times of war.

Key words: war, disinformation, media literacy, social media, fake news.

Нестеряк Ю. В.

Київський міжнародний університет

Маруховська-Картунова О. О.

Університет економіки та права «КРОК»

ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКА: НАУКОВИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЩОДО ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто, що поява інтернет-ЗМІ значно вплинули на виникнення і становлення інтернет-журналістики. Відзначено, що єдиного загальноприйнятого визначення терміну «інтернет-журналістика» в сучасних наукових медіа-публікаціях на теперішній час немає, але існує багато термінів, які вважаються синонімічними: «мережева журналістика», «онлайнова журналістика», «мультимедійна журналістика», «цифрова журналістика» та ін. Проаналізовано сучасні медіа-дослідження щодо стану розробки понятійно-термінологічного апарату. Запропонована схема, в якій вперше представлено багатоманітність основних підходів до назв та визначень основоположних дефініцій понятійно-категоріальної терміносистеми медійної галузі.

Стаття присвячена науковому дискурсу-аналізу різноманітних назв та визначень сутності поняття «інтернет-журналістика» та словосполучень, які використовуються рівноправно як синоніми для назви цього феномену. У статті проаналізовано такі подвійні або парні основоположні словосполучення, як: «інтернет-ЗМІ» та «інтернет-журналістика»; «мережеві ЗМІ» та «мережева журналістика»; «онлайн-медіа» та «онлайн-журналістика»; «мультимедіа» та «мультимедійна журналістика»; «цифрові медіа» та «цифрова журналістика», «нові медіа» та «новітні медіа». Згідно проаналізованих медіапублікацій та запропонованої схеми окреслено загальні тенденції використання науковцями медіагалузі основоположних словосполучень: остаточної відмови від застарілих термінів «комп'ютерна», «електронна» і «веб-журналістика» та використання такої термінології, як: «інтернет-журналістика», «онлайн-журналістика»; «мультимедійна журналістика» та ін. Розглянуто новітню тенденцію появи у медіагалузі таких термінів, як: «нові медіа» та «новітні медіа».

Зроблено висновок, що сьогодні у вітчизняному журналістикознавстві відбувається бурхливий процес розробки, становлення та розвитку понятійно-термінологічного апарату, що потребує унормування та уніфікування шляхом створення термінологічних словників, енциклопедій, монографій та навчальних посібників сучасної медійної галузі.

Ключові слова: інтернет-ЗМІ, інтернет-журналістика, мережеві ЗМІ, мережева журналістика, онлайнові ЗМІ, онлайн-медіа, онлайн-журналістика, мультимедіа, мультимедійна журналістика, цифрові медіа, цифрова журналістика, нові медіа, новітні медіа.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що у зв'язку зі стрімким розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій відбуваються процеси становлення і розвитку інформаційного суспільства в світі в цілому, і в Україні, зокрема. Поняття «інформаційне суспільство» було вперше введено у науковий обіг на початку 60-х рр. ХХ ст. японським вченим Й. Масудою у працях Й. Масуди «Комп'ютопія» (1966) та «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1981). Однак, поряд з поняттям «інформаційне суспільство» існує й безліч інших суміжних або синонімічних понять, таких, як: «постіндустріальне суспільство» (Д. Белл); «мережеве» або «інформа-

ційне суспільство» (М. Кастельс); «суспільство Третьої хвилі» (Е. Тоффлер); «електронне суспільство» (М. Маклюен); «кіберкомунізму» (К. Мей); «суспільство знань» (П. Дракер) та ін. [11, с. 12–13].

Швидкий розвиток мережі «Інтернет» та комп'ютерних технологій, цифровізація інформаційно-комунікаційних процесів та розповсюдження засобів масової інформації значно вплинули на появу інтернет-ЗМІ та на роботу журналістів, зокрема на виникнення, становлення та розвиток окремого напрямку професії журналіста – інтернет-журналістики. Слід погодитися з Б.В. Потятиником, автором навчального посіб-

ника з інтернет-журналістики (2010), який називає її історично четвертим різновидом журналістики: «Історично інтернет-журналістика є четвертою після преси, радіо і телебачення, на практиці ж стає першою, а в перспективі – єдиною. Цією формулою, з нашого погляду, можна передати еволюцію інтернет-журналістики. Не підлягає сумніву, що на марафонську дистанцію мас-медій вона вийшла четвертою. Завтра вона виб'ється в лідери, а післязавтра всі попередні «бігуни» зійдуть з дистанції. Тому ще точніше нашу візію еволюції інтернет-журналістики можна сформулювати так: «Сьогодні – четверта, завтра – перша, післязавтра – єдина» [15, с. 36].

Проте, при науковому дискурс-аналізі сучасних медіа-публікацій щодо визначення поняття «інтернет-журналістика» виявилось, що на сьогоднішній день існує багатоманітність різних підходів щодо термінології, зокрема назви та визначення цього різновиду журналістики, розкриттю яких й присвячено дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання виникнення, становлення та розвитку інтернет-журналістики як окремого напрямку присвячені наукові монографії І.М. Артамонової [2] і Л.М. Городенко [8] та спеціальні навчальні посібники з інтернет-журналістики вітчизняних вчених таких, як: Б.В. Потятиник [15], І.Ю. Тонкіх [20], М.В. Чабаненко [21] та ін. На окрему увагу заслуговують перекладені з англійської на українську мову підручники західних вчених: Джима Гола [3] та Ричарда Крейга [12], присвячені онлайн- та інтернет-журналістиці. Привертає значну увагу науковий доробок відомої вітчизняної вченої Л.М. Городенко, присвячений характеристичі понять «нові медіа» та «новітні медіа» та їх класифікації у вигляді наукової монографії [7], навчального посібника [6] та наукових статей [4, 5]. Участь у науковому дискурс-аналізі вітчизняних медіа-досліджень з інтернет-журналістики брали і беруть наукові статті у фахових виданнях України таких вітчизняних дослідників, як: І.М. Артамонова [1], З.В. Григорова [9], М.І. Женченко [10], В.С. Патрушев [14], І. Рєвунова [17] та ін. Однак, спеціальних ґрунтовних наукових праць з цієї надзвичайно цікавої і суперечливої теми щодо багатоманітності різних підходів щодо термінології, зокрема назви та визначення поняття «інтернет-журналістика» в Україні поки що недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є стислий науковий дискурс-аналіз сучасних медіа-досліджень щодо стану розробки понятійно-тер-

мінологічного апарату, багатоманітності основних підходів до назв та визначень основоположних дефініцій понятійно-категоріальної терміносистеми медійної галузі, зокрема різноманітних назв та визначень сутності поняття «інтернет-журналістика» та близьких термінів, які використовуються рівноправно як синоніми для назви та опису цього ж самого комунікаційного феномену.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інтернет-ЗМІ є впливовим джерелом інформації для користувачів, а інтернет-журналістика як окремий різновид журналістики та напрям професії журналіста стала найважливішою частиною інформаційної індустрії. Проте в сучасних медіа-публікаціях існують декілька різноманітних підходів щодо назви та визначення сутності поняття «інтернет-журналістика», тобто існує багато термінів, які вважаються синонімічними, тобто майже взаємозамінними. До найпоширеніших з них відносяться такі, як: «інтернет-журналістика», «мережева журналістика», «онлайн-журналістика», «мультимедійна журналістика» та ін. Як зауважує авторка навчального посібника «Основи інтернет-журналістики» М.В. Чабаненко, відомо, що в науковій літературі 1990-х рр. можна було зустріти застарілий термін «комп'ютерна журналістика». Замість нього тепер використовується більш сучасна термінологія щодо назви цього напрямку в журналістиці: електронна журналістика, цифрова журналістика, диджитальна журналістика, мобільна журналістика та ін. [21, с. 67].

На початку 2000-х років на факультетах журналістики в університетах України вкрай відчули потребу в підготовці фахівців для інтернет-ЗМІ та почали перекладати на українську мову західні підручники з інтернет-журналістики: першим був «Інтернет-журналістика. Робота журналіста і редактора у нових ЗМІ» Ричарда Крейга, який був перекладений з англійської мови і виданий 2007 р. у Києво-Могилянській академії. На превеликий жаль, визначення цьому поняттю Р. Крейг на сторінках свого підручника так і не надав, вказавши, що «журналістика стала тією мультимедійною галуззю, яку ми бачимо сьогодні», що «сьогоднішні засоби мультимедіа дають такі великі можливості і так різноманітно використовуються, що це докорінно змінює традиційну журналістику». Окрім того, він підкреслює, що інтернет-журналістика відрізняється від усіх попередніх видів ЗМІ, вона комбінує найкращі можливості електронних та друкованих ЗМІ, зберігаючи при цьому свої власні особливості, перебуває на стадії активного розвитку та представляє собою най-

захоплюючи нову галузь сучасної журналістики та «має значний, але ще невідомий потенціал» [12, с. 15, 20, 28, 44].

Окрім того, Б.В. Потятиник у своєму навчальному посібнику «Інтернет-журналістика» у підрозділі під назвою «Онлайнова, мережева, мультимедійна» аналізує термінологію, яка використовується для визначення сутності поняття «інтернет-журналістика». При цьому він стверджує, що усі ці названі терміни, незважаючи на те, що мають певну різницю в значенні та походженні, часто використовуються рівноправно як синоніми для назви та опису того ж самого комунікаційного феномену. Він наводить приклади, коли терміни «інтернет-журналістика», «мережева журналістика», «веб-журналістика» нагадують, що «цей вид журналістики існує у всесвітній комп'ютерній мережі, зокрема в середовищі Всесвітньої павутини WWW». Отже, слушно підсумовує він, «так уже склалося, що поняття «інтернет-журналістика», «мережева журналістика», «веб-журналістика», «онлайнова журналістика» широко вживають на позначення практично одного й того ж самого» [15, с. 13]. Як констатує Л.М. Городенко, при цьому «сам науковець схиляється до послуговування словоформою «інтернет-журналістика» [6, с. 8].

Слід погодитися також зі слушною думкою вітчизняної науковиці І.Ю. Тонкіх, авторки навчального посібника «Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті» (2017) про те, що «на сьогодні навіть не існує уніфікованої термінології на позначення інтернет-ЗМІ, можна зустріти паралельне вживання таких визначень: онлайнові ЗМІ, онлайнові видання, нові медіа, Інтернет-ЗМІ, цифрові медіа, електронні ЗМІ, е-ЗМІ, мережеві ЗМІ, веб-ЗМІ, мас-медіа інтернету, e-media, online-media» [20, с. 15]. Причому таку множинність варіантів та відсутність уніфікованої термінології вона пояснює тим, що існує багатоманітність найменувань основного каналу передачі інформації: «інтернет», «мережа», «веб», а також тим, що серед науковців довгий час були «неузгоджені позиції стосовно визначальних ознак нових ЗМІ». Стисло ці пояснення І.Ю. Тонкіх в цьому навчальному посібнику формулює тут таким чином: 1. Термін «нові медіа» не відбиває сутнісних ознак явища, до того ж критерій новизни є досить умовним – у наш час інтернет вже не сприймається як щось нове. 2. Термін «електронні ЗМІ» не можна визнати точним, оскільки електронними ЗМІ в широкому розумінні цього поняття називають не лише інтернет-медіа, а й телебачення та радіо. Цифровими

сьогодні стають також і радіо, і телебачення. Тому найбільш вдалим і науково коректним уявляється вживання термінів «інтернет-ЗМІ», «мережеві ЗМІ» або «онлайнові ЗМІ» [20, с. 15].

Важливо відзначити, що, перш ніж, охарактеризувати сутність усіх вищеназваних понять та словосполучень, необхідно провести стислий компаративний науковий дискурс-аналіз сучасних медіа-досліджень різних підходів щодо цієї термінології, зокрема зупинитися на визначенні сутності початкових основоположних дефініцій, наприклад: інтернет-ЗМІ, мережеві-ЗМІ, онлайнові-ЗМІ, онлайн-медіа, мультимедіа, цифрові медіа, крос-медіа, нові та новітні медіа та ін., від яких створені такі поняття та словосполучення, як: «Інтернет-журналістика», «мережева журналістика», «мультимедійна журналістика», «цифрова (диджитальна) журналістика», «кросмедійна журналістика», «онлайн-журналістика» та ін.

Результати дослідження представлені у схемі 1.

Відповідно до вищенаведеної схеми необхідно зробити наступний висновок, що занадто важко унормувати цю термінологію в медіагалузі та створити усталений понятійно-термінологічний апарат. На це звертає увагу вітчизняна дослідниця І.М. Артамонова: «Сьогодні в українському журналістикознавстві спостерігається бурхливий процес становлення нової термінології, з'явилося багато варіантів визначень цього нового явища, серед яких: четверте медіа, нове медіа, цифрове медіа, інтернет-ЗМІ, онлайнові ЗМІ, on-line ЗМІ, електронні ЗМІ, е-ЗМІ, мережеві ЗМІ, веб-ЗМІ, мас-медіа українського інтернету, e-media, online-media, нью-медіа» [1, с. 45].

Згідно проаналізованих медіапублікацій та запропонованої схеми, можна констатувати, що науковці медіагалузі вже остаточно відмовилися від застарілого терміну «комп'ютерна журналістика» та поступово відмовляються від деяких інших термінів таких, як: «веб-ЗМІ» і «веб-журналістика» та «електронні ЗМІ» і «електронна журналістика». Частіше всього сьогодні можна зустріти в медійному науковому просторі такі подвійні або парні словосполучення, як: «інтернет-ЗМІ» та «інтернет-журналістика»; «мультимедіа» і «мультимедійна журналістика»; «онлайн-медіа» та «онлайн-журналістика». Зовсім новітною тенденцією можна назвати появу у журналістикознавстві таких нових термінів щодо назви та визначення цього унікального феномену, як: «нові медіа» та «новітні медіа», але утворити за аналогією з іншими словосполученнями терміни «нова журналістика» або «новітня журналістика»

**Багатоманітність основних підходів до визначення основоположних дефініцій
понятійно-категоріальної терміносистеми медійної галузі**

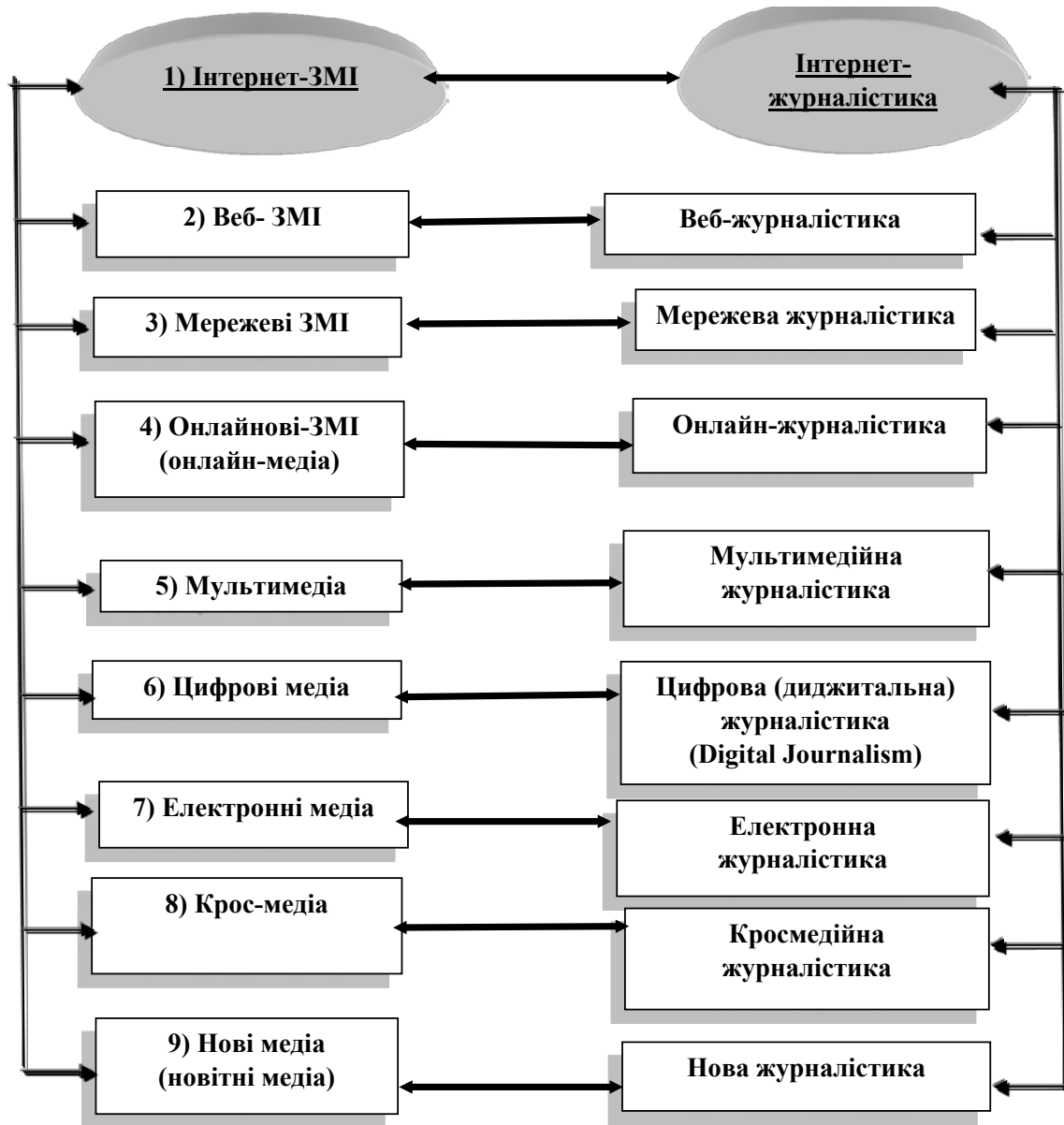

Схема розроблена та складена авторами статті

не представляється можливим. Тому продовжуючи стислий компаративний науковий дискурс-аналіз сучасних медіа-досліджень різних підходів щодо термінології, необхідно почати з назви та визначення сутності понять «*інтернет-ЗМІ*» та «*інтернет-журналістика*».

Варто відзначити, що єдиного загальноприйнятого визначення терміну «інтернет-ЗМІ» на теперішній час немає. Найпростіше визначення цього поняття пропонує вітчизняна дослідниця І.М. Артамонова у своїй монографії «Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-журналістики

в Україні»: «Інтернет-ЗМІ – це різновид журналістики, що передбачає поширення журналістських матеріалів через мережу Інтернет» [2, с. 58]. На наше переконання, більш розгорнуте визначення є більш вдалим варіантом: «Інтернет-ЗМІ – це вид засобів масової інформації, який існує у Всесвітній мережі, має зареєстровану інтернет-адресу, назву, текстовий та цифровий контент, функцію зворотнього зв'язку і засоби обміну інформацією між користувачами, позиціонує себе як суспільно-орієнтовану журналістську платформу з відповідними ознаками, регулярно оновлюється» [14, с. 291].

Особливої уваги заслуговує запропоноване вітчизняною дослідницею М.В. Чабаненко у своєму навчальному посібнику «Основи інтернет-журналістики» найбільш цікаве, на наш погляд, визначення поняття «інтернет-журналістики». Під «інтернет-журналістикою» вона має на увазі «журналістську діяльність, що має певну специфіку, зумовлену особливостями створення і поширення медіа-продукту в інформаційному середовищі глобальних комп'ютерних мереж за допомогою комп'ютерних та інтернет-технологій» [21, с. 67]. (жирний курсив – М.В. Чабаненко).

Цікаво, що поняття «мережеві ЗМІ», «мережева журналістика» і «мережева комунікація» вітчизняна учена Л.М. Городенко у своїй монографії «Теорія мережевої комунікації» (2012) поняття «мережеві медіа» трактує як медіа, які існують у Всесвітній мережі «Інтернет» та «найточніше та найвичерпніше охоплюють усю сукупність медіа, середовищем існування яких є мережеві структури» [8, с. 40].

Щодо визначення двох парних взаємопов'язаних понять «мультимедіа» та «мультимедійна журналістика», то на думку авторів термінологічного словника з новітніх медіа та комунікаційних технологій, «мультимедіа – це сукупність апаратних і програмних засобів, що дозволяють вводити, обробляти, зберігати, передавати та демонструвати інформацію в різних цифрових форматах: текстовому, зображальному, звуковому, відео, анімаційному» [19, с. 377]. Саме тому під «мультимедійною журналістикою» Б.В. Потятиник розуміє таку журналістику, яка надає «можливість одночасного та інтегрованого використання тексту, графіки, фото, аудіо- та відеоматеріалів» [15, с. 13].

Однак, варто звернути особливу увагу на те, що більшість західних медіа-дослідників все ж таки частіше всього використовують такі парні взаємопов'язані терміни, як: «онлайн-медіа» та «онлайн-журналістика». У зв'язку з цим слід підкреслити, що найбільш відомими в цьому плані в Україні є перекладені з англійської на українську мову праці Джима Гола «Онлайнова журналістика» (2005) [3] та Ричарда Крейга «Інтернет-журналістика. Робота журналіста і редактора у нових ЗМІ» (2007) [12]. При чому, показово, що в оригіналі ця назва «Online Journalism: Reporting, Writing and Editing for New Media», тобто повне ототожнення цих понять, або, можливо, поняття «онлайн-журналістика» тоді ще було мало відомо в Україні, тому, мабуть, зроблено переклад, як «інтернет-журналістика». Термін «онлайнова журналістика» (Online Journalism), на думку Б.В. Потятиника,

акцентує на інтерактивності цієї форми журналістики: ви отримуєте гарячі новини та аналітику «на лінії» та маєте можливість негайно реагувати коментарями або репліками [15, с. 13].

Важливо також згадати, що Закон України «Про медіа» у першому розділі «Загальні положення», у статті 1 «Визначення термінів», у пункті 36 офіційно закріпив визначення поняття «онлайн-медіа – це медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті, крім медіа, які віднесені цим Законом до аудіовізуальних медіа» [16]. Загальновідомо, що це було однією з важливих вимог для вступу України до Європейського Союзу.

Цікавими є спроби вітчизняних науковців (Шелефонтьок А.А.) ввести у науковий дискурс поняття «диджитальна журналістика» як новий тип медіадіяльності, що «здійснюється за допомогою цифрових технологій, є мінливою соціальною публіцистичною практикою, орієнтованою на гетерогенну масову аудиторію, представлену у певних, але одночасно мінливих жанрах та форматах» [23, с. 70].

Привертає також увагу відповідно до запропонованої схеми кросмедійний підхід при аналізі двох парних взаємопов'язаних між собою понять: «крос-медіа» та «кросмедійна журналістика», які достатньо повно характеризуються в «Підручнику з крос-медіа» [13, с. 7]. За твердженням М.І. Женченко, «у дослідженнях українських науковців терміни «кросмедіа» і «трансмедіа» переважно використовуються без пояснень, або ж ототожнюються з поняттям «нові медіа» [10, с. 72].

Доречним буде також зазначити, що на сьогодні в науковій літературі медіагалузі до сих пір немає єдиного визначення поняття «нові медіа». Наприклад, американський вчений Він Кросбі у своїй роботі «Що таке «нові медіа»? Перебудова медіа: доля медіа» (2004) дає визначення і стверджує про наступну особливість нових медіа: це – тип комунікації «від багатьох багатьом», на протигагу традиційним медіа, де комунікація здійснюється «від одного багатьом» [24]. Найбільш вдалим, на наш погляд, можна визнати визначення вітчизняної дослідниці З.В. Григорової, яка розглядає «нові медіа» як «різноманітну за формою інтерактивну медіа-продукцію (послуги), що поширюється через мережу Інтернет, наділену комунікаційними властивостями, яка одночасно є мас-медіа і засобом соціальної комунікації» [9, с. 94]. При чому вона зауважує, що існує декілька підходів

до трактування сутності цього поняття: «технологічний (коли нові медіа розглядаються як сукупність цифрових, мережевих, комунікаційних технологій), журналістський (конвергентні медіа) та комунікативістський (тип комунікації «від багатьох багатьом», на протизагу мас-медіа, де комунікація здійснюється «від одного багатьом») [9, с. 94]. Проте, слід підкреслити, що деякі науковці «новими медіа» називають «медіа нового покоління, основані на цифрових і мережевих технологіях глобального масштабу» [21, с. 68].

Цікаво звернути увагу, що однією з найважливіших особливостей динаміки сучасних ЗМІ є те, що їх розвиток підпорядковується закону німецького журналіста В. Ріпла, який сформулював його ще у 1933 р. Цей закон стверджує, що прогрес у сфері медіа є кумулятивним, а не замісним, що з появою нових видів медіа старі не зникають, «нові види медіа не витісняють старі» [6, с. 10], а співіснують з ними, доповнюючи один одного. Як приклад, Інтернет-ЗМІ, ймовірно, не зможе повністю витіснити радіо, телебачення та друковані ЗМІ. Виходячи з цього слід підкреслити, що вітчизняна учена Л.М. Городенко ще у 2010–2014 рр. почала активно використовувати поряд з терміном «нові медіа» [5] також термін «новітні медіа» у своїй монографії «Новітні медіа: мережеві інформаційно-комунікаційні ресурси» (2010) [7] та навчальному посібнику «Новітні медіа: конспект лекцій» (2014) [6]. На превеликий жаль, обсяг даної статті не дає можливості охарактеризувати сутність поняття «новітні медіа» і це може бути предметом подальших наукових досліджень.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що проведений стислий науковий дискурс-аналіз сучасних вітчизняних медіа-досліджень щодо стану розробки понятійно-термінологічного апарату дав змогу зазначити, що єдиного загальноприйнятого визначення терміну «інтернет-журналістика» на теперішній час немає, але існує багато термінів, які вважаються синонімічними, тобто майже взаємозамінними, це: «веб-журналістика», «мережева журналістика», «онлайн-журналістика», «мультимедійна журналістика», «цифрова журналістика», «електронна журналістика» «кросмедійна журналістика» та ін. Все це означає, що для розвитку сучасної медіагалузі вкрай необхідно, на думку відомого вітчизняного вченого В.В. Різуна, «розробка та унормування української термінології, пов'язаної з лексико-семантичними полями новітніх комунікаційних явищ і технологій» [18, с. 5–6]. Саме тому

потрібно формувати усталену «терміносистему – апробовану в теорії та практиці понятійно-категоріальну базу», створювати комплексні розгорнуті термінологічні словники, які б «максимально охоплювали сучасну медійну галузь й мали б на меті уніфікувати застосування термінів» [22, с. 10]. Однак, наш погляд, ще й досі унормування та уніфікація понятійно-категоріальної терміносистеми медійної галузі знаходиться у стадії становлення та подальшого розвитку.

У статті вперше запропонована схема, де проілюстровано багатоманітність основних підходів до назв та визначень основоположних дефініцій понятійно-категоріальної терміносистеми медійної галузі, зокрема різноманітних назв та визначень сутності поняття «інтернет-журналістика» та близьких термінів, які використовуються рівноправно як синоніми для назви та опису цього ж самого комунікаційного феномену.

Зібраний матеріал дозволив проаналізувати такі подвійні або парні основоположні словосполучення, як: «інтернет-ЗМІ» та «інтернет-журналістика»; «мережеві ЗМІ» та «мережева журналістика»; «онлайн-медіа» та «онлайн-журналістика»; «мультимедіа» та «мультимедійна журналістика»; «цифрові медіа» та «цифрова журналістика», «нові медіа» та «новітні медіа». Згідно проаналізованих наукових публікацій можна зробити висновок про загальні тенденції використання науковцями медіагалузі вищезазначених основоположних словосполучень та констатувати, що відбулася остаточна відмова від таких застарілих термінів, як: «комп'ютерна», «електронна» і «веб-журналістика» та частіше почала використовуватися така термінологія, як: «інтернет-журналістика»; «онлайн-медіа» та «онлайн-журналістика»; «мультимедіа» і «мультимедійна журналістика». При цьому поступово у медіагалузі з'явилися новітні тенденції появи таких термінів щодо назви та визначення цього унікального феномену, як: «нові медіа» та «новітні медіа», але використання за аналогією з іншими словосполученнями термінів «нова журналістика» або «новітня журналістика» поки що рідкісне явище.

Висновком цього дослідження є те, що сьогодні у вітчизняному журналістикознавстві відбувається бурхливий процес розробки, становлення та подальшого розвитку понятійно-термінологічного апарату, що потребує певного унормування та уніфікації шляхом створення термінологічних словників, енциклопедій, монографій та навчальних посібників сучасної медійної галузі.

Список літератури:

1. Артамонова І.М. Інтернет-ЗМІ як нова парадигма теорії української журналістики. *Соціальні комунікації сучасного світу: науково-теоретичний збірник*. / Гол. ред. О.М. Холод. 2009. С. 44-47.
2. Артамонова І.М. Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-журналістики в Україні. Донецьк: Либідь, 2009. 416 с.
3. Гол Дж. Онлайн-журналістика. / Пер. з англ. К.: К.І.С., 2005. 344 с.
4. Городенко Л.М. Класифікація новітніх медіа. *Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник*. 2012. Вип. 49. С. 69-75.
5. Городенко Л.М. Нові медіа: журналістика чи комунікація? *Актуальні питання масової комунікації*. 2013. Вип. 14. С. 65-69. URL: http://comstudies.org/wp-content/uploads/CIMC_2013_no14.pdf (дата звернення: 17.07.2024).
6. Городенко Л.М. Новітні медіа: конспект лекцій. К., 2014. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/csc/wp-content/uploads/2020/11/NewMedia.pdf> (дата звернення: 17.07.2024).
7. Городенко Л.М. Новітні медіа: мережеві інформаційно-комунікаційні ресурси: монографія. К.: Академія Української Преси, 2010. 172 с.
8. Городенко Л.М. Теорія мережевої комунікації: монографія. / За заг. наук. ред. В.Ф. Іванова. К.: Академія української преси, Центр вільної преси, 2012. 387 с.
9. Григорова З.В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. №3 (57). С. 93-100. URL: https://www.researchgate.net/publication/335017907_Novi_media_socialni_media_socialni_merezi_-_ierarhia_informacijnogo_prostoru (дата звернення: 18.07.2024).
10. Женченко М.І. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 52. С. 72-75.
11. Картунов О.В., Маруховський О.О. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій: монографія. К.: Університет економіки та права «КРОК», 2012. 344 с.
12. Крейг Р. Інтернет-журналістика. Робота журналіста і редактора у нових ЗМІ. / Пер. з англ. К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2007. 324 с. URL: https://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_99.pdf (дата звернення: 03.07.2024).
13. Крецу І., Гузун М., Василик Л. Підручник з крос-медіа. Видавець: Sibiu, Strada Mitropoliei: Schiller Publishing House, 2015. 140 с.
14. Патрушев В.С. Інтернет-ЗМІ: критерії ідентифікації. *Вісник Маріупольського держ. університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. № 18. С. 288-294. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2017_18_36 (дата звернення: 04.07.2024).
15. Потятиник Б.В. Інтернет-журналістика: навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2010. 244 с. URL: http://institutes.lnu.edu.ua/mediaeco/wp-content/uploads/sites/2/2015/04/internet_journalism.pdf (дата звернення: 03.07.2024).
16. Про медіа: Закон України від 11.02.2024 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 04.07.2024).
17. Рєвунова І. Поняття онлайн-медій в медіа-дослідженнях. *Вісник Львівського ун-ту. Серія «Журналістика»*. 2013. № 38. С. 509-515. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/view/5423/5432> (дата звернення: 16.07.2024).
18. Різун В.В. Вивчення новітніх медіа – необхідна реформа журналістської освіти в Україні. *Новітні медіа та комунікаційні технології: комплекс навчальних програм для спеціальностей «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Реклама та зв'язки з громадськістю»* / За заг. ред. В.Е. Шевченко. К.: Паливода А.В., 2012. С. 5-6. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/files/NewMedia.pdf> (дата звернення: 17.07.2024).
19. Термінологічний словник. *Новітні медіа та комунікаційні технології: комплекс навчальних програм для спеціальностей «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Реклама та зв'язки з громадськістю»* / За заг. ред. В.Е. Шевченко. К.: Паливода А.В., 2012. С. С. 317-402. (412 с.). URL: <http://journ.univ.kiev.ua/files/NewMedia.pdf> (дата звернення: 17.07.2024).
20. Тонкіх І.Ю. Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. 130 с. URL: https://document.kdu.edu.ua/info_zab/061_98.pdf (дата звернення: 03.07.2024).
21. Чабаненко М.В. Основи інтернет-журналістики: навчальний посібник для студентів ОКР «бакалавр» напряму підготовки «Журналістика». Запоріжжя: «Просвіта», 2013. 112 с. URL: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=307467> (дата звернення: 03.07.2024).
22. Шевченко В.Е. Новітні технології журналістської галузі. *Новітні медіа та комунікаційні технології: комплекс навчальних програм для спеціальностей «Журналістика», «Видавнича справа та редагування», «Реклама та зв'язки з громадськістю»* / За заг. ред. В.Е. Шевченко. К.: Паливода А.В., 2012. С. 7-10. (412 с.). URL: <http://journ.univ.kiev.ua/files/NewMedia.pdf> (дата звернення: 17.07.2024).

23. Шелефонтюк А.А. Диджитальна журналістика як новий тип медіадіяльності. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2021. Том 27. №2. С. 70-76. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.2.5> URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/460> (дата звернення: 16.07.2024).

24. Crosbie, V. (2004). What is New Media? Rebuilding Media: The fate of media. *Corante*. April 27, 2006 URL: https://www.academia.edu/37596635/What_is_New_Media_April_27_2004_ (дата звернення: 18.07.2024).

**Nesteriak Yu. V., Marukhovska-Kartunova O. O. INTERNET JOURNALISM:
A SCIENTIFIC DISCOURSE ANALYSIS OF THE MAIN APPROACHES TO THE DEFINITION**

The article considers that the emergence of Internet media has significantly influenced the emergence and development of Internet journalism. It is noted that there is currently no single generally accepted definition of the term “Internet journalism” in modern scientific media publications, but there are many terms that are considered synonymous: “network journalism”, “online journalism”, “multimedia journalism”, “digital journalism”, etc. The paper analyses modern media studies on the state of development of the conceptual and terminological apparatus. It offers a scheme, which for the first time presents a variety of basic approaches to the names and definitions of the fundamental definitions of the conceptual and categorical terminology of the media industry. The research is devoted to a scientific discourse analysis of various names and definitions of the concept of “Internet journalism” and phrases used equally as synonyms for this phenomenon. The study analyses such double or paired basic phrases as: “online mass media” and “Internet journalism”; “network mass media” and “network journalism”; “online media” and “online journalism”; “multimedia” and “multimedia journalism”; “digital media” and “digital journalism”; “new media” and “new media”. According to the analysed media publications and the proposed scheme, the author outlines general trends in the use of fundamental phrases by media scholars: the final rejection of the outdated terms “computer”, “electronic” and “web journalism” and the use of such terminology as: “Internet journalism”, “online journalism”; “multimedia journalism”, etc. The paper considers the latest trend of emergence of such terms as: “new media” and “modern media”. It is concluded that today in the national journalism studies there is a rapid process of development, formation and development of the conceptual and terminological apparatus, which requires standardisation and unification through the creation of terminological dictionaries, encyclopedias, monographs and textbooks of the modern media industry.

Key words: *Internet mass media, Internet journalism, network mass media, network journalism, online mass media, online media, online journalism, multimedia, multimedia journalism, digital media, digital journalism, new media, modern media.*

Пархітько О. В.

Міжнародний гуманітарний університет

РІВЕНЬ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ СПОРТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКИ

Журналістика як професія наразі переживає період серйозних перетворень, які стосуються багатьох аспектів. Цілком очевидно, що майбутнє професії буде пов'язане з Інтернетом. Вже можна стверджувати, що ця нова журналістика буде істотно відрізнятися від журналістики ХХ ст. Питання полягає лише в тому, чи можна буде працюю журналістів майбутнього назвати журналістикою.

У цій публікації ми намагаємося сфокусувати увагу на сучасній спортивній інтернет-журналістиці України. Нам здається досить цікавим подивитися, як сучасні трансформаційні процеси вплинули на такий сегмент, як спортивна інтернет-журналістика. Вважаємо тему актуальною, оскільки надто радикальні зміни у способах і формах подачі контенту можуть призвести до перетворення спортивної журналістики на аналог блогерства, тобто до зникнення професійного журналістського сегменту. Мета статті – оцінити рівень сучасної української спортивної інформаційної інтернет-журналістики.

Журналісти обох ресурсів на регулярній основі порушують правила інформаційної журналістики в усіх аспектах, які ми висунули для перевірки перед початком дослідження. По-перше, журналісти постійно роблять помилки у заголовковому комплексі, що ускладнює читачам роботу з матеріалами сайту. Популярними помилками є неправильне конструювання заголовка та невмотивоване розширення заголовкового комплексу. По-друге, серйозні проблеми виникають у журналістів із побудовою «перегорненої піраміди» при написанні заміток. По-третє, працівники сайтів припускаються помилок при роботі з фактичним матеріалом. По-четверте, журналісти роблять помилки при роботі з цитатами. По-п'яте, журналісти неодноразово порушують стандарти та правила. Зокрема, нами було знайдено приклади джінси.

Системна проблема сучасної української спортивної інтернет-журналістики полягає в тому, що працівники сайтів не роблять того, що зобов'язаний робити журналіст при створенні матеріалу. Журналістика на стрічці новин часто зводиться до пошуку чогось нового з подальшим написанням тексту. Іноді буває достатньо просто перекласти повідомлення з іноземної мови. На виході маємо істотне падіння якості інформації.

Ключові слова: інтернет-журналістика, стрічка новин, спортивна журналістика, композиція замітки, заголовковий комплекс, джерела інформації, правила цитування.

Постановка проблеми. Сучасна журналістика знаходиться на шляху серйозних перетворень та змін. Ці перетворення стосуються багатьох аспектів. По-перше, продовжується трансформація видів ЗМІ. Якщо на початку 90-х рр. ХХ ст. друкована газета все ще була основним джерелом надійних новин, то наразі триває процес повного переходу в цифровий формат. Стимулювання цього процесу відбулося, зокрема, через коронавірус. Відходить у минуле традиційне телебачення, аудиторія якого старішає з кожним роком. Через смартфони та цифровізацію друге життя почалося у радіо. Функціонал інформаційних агенцій був фактично скасований у ХХІ ст. По-друге, змінюється сам статус журналістики як професії. Кілька століть були витрачені професійними журналі-

стами для того, щоб довести, що журналіст – це не будь-яка людина, яка вміє створювати тексти. Журналістика стала суспільно важливою авторитетною професією, продукція якої користувалася довірою. Через різні причини за останні 40 років довіра до професії якщо й не повністю втрачена, то принаймні істотно похитнулася. Наразі блогосфера та соцмережі у сприйнятті масової аудиторії є серйозними конкурентами журналістики у новинарній сфері. По-третє, істотно змінюються вимоги до професії. На перший план виходять швидкість та оперативність, скорочується довжина текстів. Сучасний представник інтернет-журналістики спроможний робити новини, зовсім не контактуючи з джерелами інформації. Журналісти-практики сьогодення сміливо ставлять під

сумнів необхідність журналістських стандартів. По-четверте, падає авторитет вищої журналістської освіти в Україні. Серед журналістів-практиків активно поширюється думка, що фахова освіта журналісту не потрібна. Натомість йому краще отримати якусь іншу освіту, що дозволить у подальшому спеціалізуватися на певних темах. Звісно, наразі на вищу освіту в цілому впливає й війна, сприяючи відтоку населення з України.

На сьогодні очевидно, що обличчя журналістики найближчого майбутнього формується у мережі Інтернет. Вже можна стверджувати, що ця нова журналістика буде істотно відрізнитися від журналістики ХХ ст. Однак у контексті трансформації постає питання щодо того, наскільки результат перетворень можна буде вважати журналістикою. Тобто чи можна назвати журналістом людину, яка продукує тексти на рівні оперативності соцмереж, при цьому не звертається до джерел, не має часу на якісну перевірку фактів, робить граматичні та пунктуаційні помилки, не володіє журналістськими формами та не відповідає за наслідки опублікованих матеріалів? На нашу думку, така людина нічим не відрізняється від пересічного користувача соцмереж і, отже, не може вважатися журналістом.

У цій публікації ми намагаємося сфокусувати увагу на сучасній спортивній інтернет-журналістиці України. Звісно, спортивна журналістика ніколи не була провідною у межах загального професійного дискурсу. Проте слід зазначити, що спорт в Україні завжди користувався значною популярністю. Українська спортивна журналістика пережила своєрідний бум на межі ХХ та ХХІ ст., з'явилася низка успішних проєктів. Такі видання, як газета «Спорт-експрес в Україні» та журнал «Ринг», виробляли якісний та оригінальний контент. На фоні загальної цифровізації сьогодні друковані спортивні видання також перейшли в Інтернет. Нам здається досить цікавим подивитися, як сучасні трансформаційні процеси вплинули на такий сегмент, як спортивна інтернет-журналістика. Вважаємо тему актуальною, оскільки надто радикальні зміни у способах і формах подачі контенту можуть призвести до перетворення спортивної журналістики на аналог блогерства, тобто до зникнення професійного журналістського сегменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому дискурсі спортивна журналістика порівняно з іншими різновидами не користується надмірною увагою, однак слід зазначити, що останнім часом інтерес до неї збіль-

шився. Зокрема, Ю. Сазонова у 2020 та 2021 рр. випустила дві монографії – «Спортивна журналістика України: провідні персоналії та основні газетно-журнальні видання (ХІХ–ХХІ ст.)» [25] та «Спортивна журналістика України: історія, еволюція, трансформація» [24]. Це дві потужні роботи, в яких зроблено акцент на історико-описовому способі подачі інформації. На історичному аспекті акцентують увагу Ю. Щепанський та М. Тамбовцева у статті «Історія становлення спортивної журналістики в Україні» [31] та М. Нечай у публікації «Історія розвитку футбольних ЗМІ в Україні» [16]. К. Волкова виступила авторкою публікації «Спортивна преса як структурний елемент журналістики» [5], в якій намагається оцінити місце спортивної спеціалізації у загальній системі журналістики. У статті «Спортивний контент у регіональних ЗМІ» [23] Р. Савчук та О. Фіглевський зробили загальний описовий огляд спортивного контенту у ЗМІ Івано-Франківщини. В. Тарасюк у статті «Сучасні тенденції розвитку спортивної журналістики України (на прикладі інтернет-видань)» [28] робить слушні узагальнення щодо розвитку спортивної журналістики, не вдаючись до аналізу контенту. У нашій публікації ми плануємо детально проаналізувати інформаційний контент провідних спортивних інтернет-ресурсів України і наголосити на системних недоліках спортивної інтернет-журналістики.

Постановка завдання. Метою статті є спроба оцінити рівень сучасної української спортивної інформаційної інтернет-журналістики. Встановлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: 1) оцінити правильність побудови заголовкового комплексу в аналізованих матеріалах; 2) виявити правильність використання законів композиції в інформаційних матеріалах; 3) оцінити рівень професійності при роботі з фактичним матеріалом; 4) визначити правильність цитування в аналізованих матеріалах; 5) виявити рівень дотримання працівниками стрічок журналістських стандартів та правил в аналізованих матеріалах.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу ми обрали два провідні українські спортивні сайти – ua.tribuna.com та sportarena.com. Обираючи ресурси, ми надали пріоритет тим, які охоплюють спорт у цілому, а не зосереджуються лише на одній дисципліні. Джерельною базою дослідження стали публікації стрічок новин сайтів за один тиждень – з 7-го по 13-те січня 2024 р. Вважаємо такий обсяг репрезентативним, адже за день провідний український спортивний сайт продукує на стрічці до 200 новин. На нашу думку,

збільшення кількості публікацій для аналізу не принесло б користі роботі, оскільки новини на стрічці сучасних спортивних видань створюються за шаблоном.

Оскільки на обох сайтах для аналізу обрано стрічку новин, ми будемо при оцінці діяльності журналістів застосовувати критерії якості інформаційних жанрів. Переважно серед аналізованих матеріалів зустрічаються замітки, однак подекуди на сайтах можна знайти специфічні формати.

Важливою складовою замітки в інтернет-журналістиці XXI ст. є заголовковий комплекс. Оскільки стрічка новин виглядає як перелік заголовків, вони виконують роль тізерів для цільової аудиторії. Тільки якщо заголовок зацікавив, відвідувач сайту відкриє саму новину. У такий спосіб стрічка новин зберігає час читачів, які про більшість повідомлень швидко отримують загальну інформацію через заголовок. Якщо йдеться про замітку та кореспонденцію, заголовковий комплекс має складатися тільки з заголовка. Замітка – максимально простий та лаконічний матеріал, текст якого не потребує довгої преамбули.

На жаль, журналісти аналізованих ресурсів не завжди погоджуються із загальною теорією. Наприклад, працівники сайту sportarena.com у заголовному комплексі використовують також підзаголовки. Згідно з теорією, підзаголовки потрібні в тих жанрових формах, що передбачають неоднозначний ігровий заголовок, який необхідно чітко роз'яснити. Ігрові заголовки є типовими для художньо-публіцистичних та деяких аналітичних жанрів. В інформаційних жанрах ігровий заголовок є притаманним репортажу. Оскільки журналісти сайту sportarena.com завжди використовують підзаголовки, можна зробити висновок, що подібний підхід до заголовкового комплексу є частиною редакційної політики ресурсу.

Журналістам вочевидь непросто побудувати і заголовки, і підзаголовки за одним інфоприводом. Одним із варіантів вирішення проблеми є повторення заголовка іншими словами. Наприклад, до замітки із заголовком «Джойс: “У бою з Паркером Вайлдера повністю розбили, але він продовжить кар’єру”» автор добирає наступний підзаголовок: «Американець ще повернеться на ринг» [9]. У замітці «“Нешвілл” розбив “Даллас”, “Філадельфія” в овертаймі перемогла “Міннесоту” в НХЛ» автор підібрав підзаголовки «У регулярному чемпіонаті пройшли два матчі» [18].

Іншим варіантом реалізації в замітці комбінації заголовка та підзаголовка є наведення двох не пов’язаних між собою повідомлень або

фактів. Вочевидь, це заплутує читача і відбирає час, оскільки замітка має формуватися навколо одного факту. Наприклад, замітка «Ванат: “У нас три гри у запасі. Якщо ми їх виграємо, то опинимося серед лідерів”» має підзаголовки «Сьогодні столичний клуб відновить тренувальний процес після зимової відпустки» [4]. Цікаво, що ані заголовки, ані підзаголовки не вказують на те, про яку саме команду йдеться. Імовірно, справжній фанат повинен це знати, однак пересічному відвідувачу сайту це ускладнить роботу з інформацією.

Окремо слід обговорити якість заголовків аналізованих сайтів. Заголовок замітки має бути чітким і лаконічним, заснованим на інфоприводі та повністю відповідати матеріалу. Зазначимо, що журналісти обох ресурсів неодноразово демонструють спроможність створити правильний заголовок. Утім, зустрічаються й непоодинокі відхилення від стандарту.

Великою популярністю у журналістів спортивних інтернет-сайтів користуються заголовки, засновані на цитатах. Такі заголовки завжди будуть невдалими, тому що замітка має ґрунтуватися на події. Звісно, скандальна цитата приверне увагу масової аудиторії, однак подібні цитати, як правило, апіорі мають маніпулятивну мету і є частиною спортивного шоу-бізнесу. На практиці більшість цитат виявляється відверто прозаїчною. Скажімо, одна з заміток має заголовок «Ярослава Магучіх: “Ніщо не заважає мені поєднувати спортивну кар’єру з моделінгом”» [33]. На захист цього заголовка можна сказати, що в ньому спортсменка принаймні висловила якесь своє ставлення. Іноді цитата в заголовку базується лише на емоціях: «Ерік тен Гаг – про покупку частки “МЮ” сером Джимом Реткліффом: “Це натхнення”» [11]. Цілком очевидно, що подібний матеріал читати не варто: з того, що наговорив тренер, журналісту не вдалося виділити хоча б одну пристойну цитату.

Досить типовими для аналізованих сайтів є заголовки, які не відповідають інфоприводу. Наприклад, на інтернет-сайті ua.tribuna.com знаходимо замітку «Михайлюк набрав 2 очки у матчі з “Індіаною”» [14]. Вочевидь, підставою для написання матеріалу є не досить скромний успіх українського баскетболіста, а сам матч, в якому одна команда перемогла іншу. Зрозуміло, що в такий спосіб працівники сайту збільшують кількість переглядів серед української аудиторії, однак наслідком стає недостатня інформативність заголовку.

Іноді заголовки містять причинно-наслідкові зв’язки, що є абсолютно не притаманним інформаційним жанрам: «Анчелотті провів особисту

бесіду з Луніним, щоб уникнути деморалізації українця через участь Кепи в Суперкубку» [2]. Автор матеріалу сам розуміє, що подія не тягне на інфопривід, тому намагається штучно зробити її більш привабливою для читачів.

Розглядаючи діяльність журналістів новинарних стрічок сайтів ua.tribuna.com та sportarena.com, необхідно зазначити, що загалом журналісти знають про існування «перегорненої піраміди», тобто стандартної схеми ефективно побудови замітки. При цьому працівники обох сайтів досить вільно обходяться з формою замітки.

Як відомо, «перегорнена піраміда» складається з трьох блоків, два з яких спрямовані на подачу свіжої інформації, а третій включає бекграунд. Необхідно підкреслити, що значна частина аналізованих матеріалів складається з від одного до трьох речень нової інформації, до якої автори намагаються доєднати два-три бекграунди, щоб обсяг матеріалу виглядав пристойно. Заради розширення обсягу стартового факту журналісти періодично використовують повідомлення про те, що їм наразі про щось невідомо. Зокрема, у замітці «Дорівал Жуніор очолив збірну Бразилії» [10] лише перше речення, яке у розширеному вигляді повторює заголовок, має інформаційну цінність. У другому реченні повідомляється наступне: «Деталі контракту з 61-річним бразильцем не розкриваються». Подібне речення можна зустріти досить часто у матеріалах ua.tribuna.com, які стосуються укладання контрактів. Цілком імовірно, що така «журналістська деталь» є частиною редакторських настанов. Решту матеріалу можна віднести до бекграунду. Подібні публікації, як правило, з'являються на основі стислих повідомлень у соцмережах, зокрема, в X. Оскільки автор у такій ситуації не має доступу до першоджерела, зробити повноцінну замітку йому вкрай складно.

Цей же прийом знаходимо у замітці «Цуренко знялася з матчу проти Бутлер у першому колі турніру WTA 500 в Аделаїді» [29]. Після повторення в першому реченні інформації із заголовка автор зазначає: «Причина відмови Цуренко від участі в турнірі наразі невідома». Вочевидь, журналіст не повинен писати в матеріалі про те, що він чогось не знає. Що стосується цієї замітки, то незнання журналіста викликає питання. Було б цілком природньо та професійно, якщо б український журналіст взяв коментар в української тенісистки.

Інший цікавий прийом з арсеналу працівників сайтів, який використовується заради створення відчуття цілісного матеріалу, полягає в розтяганні одного факту на кілька речень. Наприклад,

у замітці «Стефен Каррі вручив Отто Портеру чемпіонський перстень за сезон-2021/22» [27] тільки перші два речення містять новинарну складову і виглядають наступним чином: «Форвард “Торонто” Отто Портер отримав чемпіонський перстень за сезон-2021/22. Нагороду Портеру вручив розігруючий “Голден Стейт” Стефен Каррі». Тобто журналіст зрозумів, що новина в одне речення, яка просто повторює заголовок, буде виглядати непривабливо, і вирішив збільшити обсяг тексту вдвічі.

Окрему увагу слід приділити також композиційному прийому нашарування бекграундів. Загалом одного бекграунду для замітки цілком достатньо, однак авторам сайтів доводиться битися за обсяг матеріалу, який вони вочевидь недоопрацьовують у перших двох частинах замітки. Два-три бекграунди для замітки створити досить важко, тому у більшості випадків штучне збільшення третьої частини виглядає неприродньо. Наприклад, замітка «Соланке визнаний найкращим гравцем АПЛ у грудні» [26] містить у новинарній частині лише одне речення, зате нараховує одразу три бекграунди. У першому цілком логічному бекграунді йдеться про те, за які досягнення у грудні гравець отримав винагороду. У другому бекграунді коротко наводиться статистика форварда у «Борнмуті», що вже є зайвим, адже не має прямого відношення до інфоприводу. Нарешті, у третьому бекграунді йдеться вже про клуб «Борнмут», його місце в англійському чемпіонаті та згадується той факт, що у клубі грає український захисник.

Цікаво, що достатньо часто журналісти навпаки не використовують бекграунд. Імовірно, працівники сайтів вважають, що оскільки матеріал вийшов пристойного обсягу, створення бекграунду буде витратою часу.

Низку недоліків можна виявити, якщо звернути увагу на те, як журналісти опрацьовують фактологічний матеріал. Популярною практикою у працівників сайтів є створення заміток на основі статистичних викладок. Наприклад, на сайті sportarena.com знаходимо замітку «Нойер зіграв 500-й матч за “Баварію”» [17], новинарна частина якої прогнозовано складається з одного речення. Хорошу замітку можна було б зробити про матч. В основі ж статистичного показника немає події, тож незрозуміло, як розвивати матеріал. На сайті ua.tribuna.com замітка «“Барселона” вперше з вересня перемогла у 3 матчах поспіль» [3] також ґрунтується виключно на статистичному показнику. Природньо було б зробити замітку про останній матч, у бекграунді якої можна було б вказати на цікаву статистику.

Вкрай непрофесійно виглядають замітки, які вказують на можливість реалізації певної події у невизначеному точно майбутньому. Скажімо, у замітці «Переговори по трансферу центрбека “Дженоа” Дрегушина у “Тоттенгем” близькі до завершальної стадії» [20] йдеться не про подію, а про якийсь окремих епізод процесу перемовин. Необхідно підкреслити, що замітку не можна написати на основі тривання певного процесу, а лише за фактом його завершення. Подібні перемовини можуть просто припинитися будь-якого дня.

Ще гірше виглядають замітки, в яких автори нібито намагаються обговорити з аудиторією численні можливі варіанти розвитку подій. Так, у замітці «Коноплянка може продовжити кар’єру в Азербайджані, Казахстані, Китаї, Індонезії або Україні» [13] журналіст пропонує одразу п’ять варіантів розвитку подій. У контексті такого заголовка наступне речення з матеріалу виглядає навіть досить органічно: «Клуб, в який може перейти 34-річний українець, не називається».

Окремим аспектом непрофесійної роботи з фактами можна вважати добір джерел інформації та її перевірку. Одразу зазначимо, що серед аналізованих матеріалів вкрай незначний відсоток тих, які не є передруком фактів з іноземних джерел або запозиченням із соцмереж. Тобто журналісти при створенні інформаційних матеріалів практично не контактують із першоджерелами, навіть якщо матеріал стосується українських спортсменів. За таких умов і відповідальність за перевірку інформації нібито перекладається на тих, хто її збирав.

Щороку у січні у командних видах спорту інтерес уболівальників привертають трансферні ринки, на яких команди підсилюють свої склади. Навколо численних перемовин вирує безліч чуток, які, як виявляється, теж можуть стати джерелом інформації у журналістському матеріалі. Наприклад, у замітці «“Ювентус” контактував з Гендерсоном – англієць хоче повернутися до Європи у 18-місячну оренду» [32] бекграунд містить наступну інформацію: «Нагадаємо, раніше були чулки, що послуги гравця були запропоновані “Баварії” та “Баєру”. А також про предметний інтерес до півзахисника з боку “Аякса”». У замітці «Гаттузо підтвердив, що Лоді не грав проти “Страсбура”, бо ведуться перемовини щодо його продажу» [6] автор зазначає: «За чулками, наступним клубом 25-річного футболіста має стати “Аль-Хілаля”, який заплатить за трансфер 20 мільйонів євро». Оскільки спортивні журналісти дозволяють собі подібну практику, маємо підкреслити, що журналістський матеріал не може

ґрунтуватися на чутках. Завдання журналіста саме в тому і полягає, щоб підтвердити або спростувати неперевірену інформацію.

Будь-якому ЗМІ не можна рекомендувати позичати матеріали в інших мас-медіа, оскільки подібна практика може створити у цільової аудиторії відчуття вторинності вашої роботи. Винятки можуть стосуватися лише надзвичайно важливої інформації або всесвітньо авторитетних медіа, покликання на які фактично верифікує подану інформацію. Замітка «“Шахтар” не виключає трансфер Судакова влітку, “Наполі” хоче придбати його вже в січні – ЗМІ» [30] на сайті sportarena.com починається такими словами: «За інформацією іспанських ЗМІ, “Шахтар” припускає, що може розлучитися з півзахисником Георгієм Судаковим найближчого літа або навіть у січні». По-перше, не зовсім зрозуміло, як багато іспанських ЗМІ у процесі роботи на стрічці вдалося прочитати журналісту. Правильно у такому випадку було б зробити покликання на одне ЗМІ, в ідеалі найбільш авторитетне. По-друге, важко пояснити, чому український журналіст шукає інформацію про український клуб в іспанських ЗМІ. Логічно у подібній ситуації було б звернутися до прес-служби «Шахтаря». І в тому імовірному випадку, якщо б клуб відмовився розкривати таємницю перемовин, журналісту варто було скасувати написання матеріалу як такого, що не може бути верифікований.

Популярним джерелом інформації в аналізованих матеріалах постають конкретні журналісти західних ЗМІ. Наприклад, у замітці «Ньюбель навряд чи продовжить контракт з “Баварією” після 2025-го, якщо йому не гарантують місце основного воротаря» [19] джерелом інформації виступає журналіст Флоріан Плеттенберг. Оскільки автор замітки не робить покликання на конкретний ЗМІ, можна припустити, що інформацію було позичено зі сторінки Плеттенберга в одній із соцмереж. Отже, подібна інформація не може вважатися достовірною. Не зовсім зрозуміло, яке відношення до такої інформації має журналіст Флоріан Плеттенберг. Очевидним першоджерелом у такій ситуації міг би стати сайт німецького клубу.

Досить дивно виглядає ситуація, коли коментар щодо одного виду спорту дає спортсмен з іншого виду спорту. Зокрема, замітка «Даніель Корм’є: “Вірю, що Нганну зможе нав’язати такий бій, у якому перевага Джошуа в майстерності буде мінімальною”» [7] повністю побудована на коментарі спортсмена зі змішаних бойових мистецтв, який намагається спрогнозувати майбутній боксерський поєдинок. Зрозуміло, що один

із учасників майбутнього двобою – колишній учасник змагань зі змішаних бойових мистецтв. Однак оскільки бій пройде за правилами боксу, то й коментувати його вочевидь повинні боксери.

Системні складнощі виникають у журналістів при роботі з цитатами. По-перше, цитування має бути присутнім у будь-якій замітці. По-друге, не кожне висловлювання джерела інформації можна використати у матеріалі. Цитатою може стати лише таке висловлювання, яке несе нову корисну інформацію. Значна частина інформаційних матеріалів аналізованих сайтів взагалі не містить цитування. Цитату містять лише ті матеріали, які повністю побудовані на висловлюванні джерела. Як правило, такі замітки створюються на основі інтерв'ю та прес-конференцій, запозичених із Інтернет. Підкреслимо, що замітка не може бути побудована виключно на цитаті, оскільки цитата – це лише допоміжний матеріал при створенні цілісної інформації про певну подію. На жаль, подібні матеріали є популярними у спортивній інтернет-журналістиці.

Дуже показовими для сучасної спортивної інтернет-журналістики є цитати, які містять очевидні будь-якій людині речі і, отже, не мають потрапляти до матеріалу. У замітці «Деку: “Хочемо виграти чемпіонат, хочемо пройти якомога далі і, якщо можливо, виграти Лігу чемпіонів”» [8] спортивний директор одного з найсильніших клубів Європи говорить про те, що їхня команда планує виграти різні змагання. Цитата мала б право на існування, якщо б спортивний директор «Барселони» розповів про внутрішні проблеми команди, через які їм буде важко перемагати.

У замітці «Ванат: “У нас три гри у запасі. Якщо ми їх віграємо, то опинимося серед лідерів”» [4] один із гравців київського «Динамо» говорить про те, що збори – це завжди важко після відпустки, а також додає, що якщо багато перемагати, то можна опинитися в лідерах. На жаль, обидві думки не несуть жодної новинарної цінності.

Окремо слід розглянути цитати, які привертають увагу аудиторії за рахунок відомих імен та незвичності висловлювання. Зокрема, у замітці «Нападник “Інтер” Маямі Стефанеллі: “Бачу Мессі на тренуваннях, і в мене течуть слінки”» [15] маловідомий американський футболіст висловлює думку про те, що один із кращих гравців сучасності прекрасно грає в футбол. Маємо підкреслити, що клікбейтні заголовки є ознакою «жовтих» ЗМІ.

Інтернет-журналісти придумали оригінальну маніпуляцію з цитатою, яку необхідно вирвати з контексту прес-конференції або інтерв'ю заради

створення замітки. Спортсмен перед відповіддю нібито перепитує журналіста, що дозволяє читачу легше зрозуміти сутність цієї відповіді. У замітці «Підручний: “Кожен день в кожній гонці різна погода та різна траса, було досить складно звикнути до цих умов”» [21] спортсмен перед відповіддю перепитує: «Стрільба загалом? Не думаю, що перерва вплинула на мою стрільбу».

Не можна обійти увагою порушення журналістських стандартів і правил у продукції аналізованих сайтів. Так, низка матеріалів сайту sportarena.com за аналізований період підпадає під ознаки джінси. Зокрема, матеріал у стрічці новин «“Рома” – “Аталанта” пряма трансляція матчу чемпіонату Італії MEGOGO» [22] вже у заголовку містить назву торговельної марки. У тексті, між іншим, можна зустріти наступний уривок відвертої реклами: «Трансляція матчу 19-го туру чемпіонату Італії “Рома” – “Аталанта” буде доступна на платформі Мегого. З сезону 2020/21 сервіс Мегого пропонує трансляції матчів Ліги чемпіонів і Ліги Європи. Та й загалом, усі провідні клуби та турніри світу представлені на платформі». Також на регулярній основі відбувається просування компанії Favbet, що, як свідчить оформлення сайту, є одним із ключових спонсорів ресурсу. До прикладу можна навести матеріал «З початку великої війни за сприяння Favbet Foundation ЗСУ отримали допомогу на 210 млн грн» [12].

Одним із табу при написанні інформаційних матеріалів є заборона на використання оціночних конструкцій, чим активно зловживає сайт sportarena.com. Так, вже згаданий матеріал «“Рома” – “Аталанта” пряма трансляція матчу чемпіонату Італії MEGOGO» [22] завершується авторською оцінкою: «Ну і плюс Моурінью проти Гасперіні – це завжди цікаво». Матеріал «Амундсен і Діггінс – переможці Тур де-Скі 2024» [1] містить оцінку «відома лижна багатоденка». Матеріал «“Шахтар” не виключає трансфер Судакова влітку, “Наполі” хоче придбати його вже в січні – ЗМІ» [30] містить цілу низку оціночних суджень: «У свою чергу, “Наполі” активізував зусилля щодо трансферу українського таланту», «Судаков вразив своєю грою проти “Барселони”», «Гірники здобули сенсаційну перемогу», «“Наполі” проваляє внутрішній сезон».

Якщо у журналістському матеріалі висловлюється певна думка без покликання на джерело інформації, вона вважається такою, що належить автору публікації. В інформаційних матеріалах журналісту забороняється висловлювати власну думку, лише наводити погляди джерел інформації.

Утім, на сайті ua.tribuna.com журналісти періодично порушують це правило. Зокрема, у замітці «Нобель навряд чи продовжить контракт з “Баварією” після 2025-го, якщо йому не гарантують місце основного воротаря» [19] міститься наступна думка: «Малоймовірно, що Нобель підпише нову угоду, якщо Мануель Нойер залишиться у формі та знову продовжить свій контракт». Цілком можливо, що ця думка насправді належить згаданому у матеріалі Флоріану Плеттенбергу, однак порушення у замітці правил роботи з цитатами вказує на авторство співробітника сайту. Схожа ситуація відбувається у замітці «Переговори по трансферу центрбека “Дженоа” Дрегушина у “Тоттенгем” близькі до завершальної стадії» [20]. Вище у матеріалі згадано інсайдера Фабріціо Романо, однак наступне речення без покликання на джерело належить автору замітки: «Лондонці сподіваються завершити перехід Дрегушина до кінця наступного тижня, але все залежатиме від того, як далі триватиме переговорний процес».

Висновки. У цій статті ми намагалися оцінити загальний рівень інформаційної журналістики двох провідних українських спортивних сайтів – ua.tribuna.com та sportarena.com. На основі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що рівень інформаційної журналістики на цих ресурсах є незадовільним. Зазначимо, що переважна більшість типових помилок притаманна обома сайтам, однак є й ексклюзивні.

Журналісти обох ресурсів на регулярній основі порушують правила інформаційної журналістики в усіх аспектах, які ми висунули для перевірки перед початком дослідження. По-перше, журналісти постійно роблять помилки у заголовковому комплексі, що ускладнює читачам роботу з матеріалами сайту. Популярними помилками є неправильне конструювання заголовка та невмотивоване розширення заголовкового комплексу.

По-друге, серйозні проблеми виникають у журналістів із побудовою «перегорненої піраміди» при написанні заміток. Оскільки переважна більшість матеріалів є запозиченнями інформації з іноземних ЗМІ та сторінок у соцмережах, журналістам часто бракує знання про новину, щоб зробити цілісну публікацію. Відповідно поширеною помилкою є усічена новинарна частина, за якою йдуть одразу 2-3 бекграунди, тобто всім відома інформація домінує у замітці над свіжою. Іноді журналісти йдуть протилежним шляхом і взагалі не використовують бекграунд.

По-третє, працівники сайтів припускаються помилок при роботі з фактичним матеріалом. Зокрема, в основу заміток закладається цікава статистика, чутки, плітки та навіть те, що могло б стати інфоприводом у майбутньому. Дотичною проблемою є майже відсутня робота з джерелами інформації: журналісти аналізованих ресурсів часто позичають новини з матеріалів іноземних журналістів та соцмереж. Подібна практика стосується навіть українських спортивних подій.

По-четверте, працівники сайтів виявляють незрозуміння того, яке висловлювання джерела може увійти до журналістського матеріалу. Зокрема, у матеріалах можна зустріти цитати, які проголошують очевидні речі або приховують відсутність сенсу за яскравою формою висловлювання. У деяких замітках узагалі немає цитати, що є серйозним порушенням. Також популярною практикою сучасної спортивної інтернет-журналістики є незначне перекручування прямої мови.

По-п'яте, журналісти неодноразово порушують стандарти та правила. Зокрема, у деяких матеріалах сайту sportarena.com ми зустріли джінсу. Також журналісти обох ресурсів зловживають у замітках оціночними судженнями та висловлюванням власних думок.

Проблема сучасних спортивних інтернет-ЗМІ полягає в тому, що їхні бюджети істотно обмежені, тож у редакцій не вистачає грошей на відправку кореспондентів працювати в полі. Головне для редакції – швидко наповнювати стрічку чимось новим, що виводить сайт у топ пошукових систем. Це, зі свого боку, призводить до збільшення кількості переглядів і привернення уваги рекламодавців. Журналістика в цій схемі стає нібито зайвою і навіть відверто заважає, оскільки уповільнює процес продукування нового. Тож на виході маємо істотне падіння якості інформації.

Якщо говорити про перспективи подальших досліджень, нам у контексті сказаного здається важливим не обмежуватися лише спортивною журналістикою. Варто звернути увагу на інформаційний контент провідних інтернет-ЗМІ України, що дозволить побачити загальний рівень якості стрічок новин. У подальшому необхідні дослідження аналітичного контенту, що відтворить цілісну картину загального рівня української журналістики сьогодення. Отримані результати дозволять визначити напрям руху професії та можливі шляхи його корегування.

Список літератури:

1. Амундсен и Диггинс – победители Тур де-Ски-2024. URL: <http://surl.li/qs1gu> (дата звернення: 08.02.2024).
2. Анчелотті провів особисту бесіду з Лунінім, щоб уникнути деморалізації українця через участь Кепи в Суперкубку. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000122453-anchelotti-provel-lichnuyu-besedu-s-luninum-chtoby-izbez/> (дата звернення: 08.02.2024).
3. «Барселона» вперше з вересня перемогла у 3 матчах поспіль. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121651-barselona-vpervye-s-sentyabrya-pobedila-v-3-matchah-podr/> (дата звернення: 08.02.2024).
4. Ванат: «У нас три гри у запасі. Якщо ми їх виграємо, то опинимося серед лідерів». URL: <https://sportarena.com/uk/football/upl/vanat-u-nas-tri-gri-u-zapasi-yakshho-mi-yih/> (дата звернення: 08.02.2024).
5. Волкова К. С. Спортивна преса як структурний елемент журналістики. *Social communications in the context of globalization*. 2021. С. 302–304. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/50077/3/%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 19.02.2024).
6. Гаттузо підтвердив, що Лоді не грав проти «Страсбура», бо ведуться перемовини щодо його продажу. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000122941-gattuzo-podtverdil-chto-lodi-ne-igrat-protiv-strasbura-p/> (дата звернення: 08.02.2024).
7. Даніель Корм'є: «Вірю, що Нганну зможе нав'язати такий бій, у якому перевага Джошуа в майстерності буде мінімальною». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/boxing/1000000122457-daniel-korme-veryu-chto-ngannu-smozhet-navyazat-takoj-bo/> (дата звернення: 08.02.2024).
8. Деку: «Хочемо виграти чемпіонат, хочемо пройти якомога далі і, якщо можливо, виграти Лігу чемпіонів». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000122947-deku-xotim-vyigrat-chempionat-xotim-projti-kak-mozhno-da/> (дата звернення: 08.02.2024).
9. Джойс: «У бою з Паркером Вайлдера повністю розбили, але він продовжить кар'єру». URL: <https://sportarena.com/uk/boxing/dzhojs-u-boyu-z-parkerom-vajldera-povnistyu-rozbili/> (дата звернення: 08.02.2024).
10. Дорівал Жуніор очолив збірну Бразилії. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000122460-dorival-zhuniyor-vozglavil-sbornuyu-brazilii/> (дата звернення: 08.02.2024).
11. Ерік тен Хаг – про покупку частки «МЮ» сером Джимом Реткліффом: «Це натхнення». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121893-erik-ten-hag-o-pokupke-doli-my-u-serom-dzhimom-retkliffom/> (дата звернення: 08.02.2024).
12. З початку великої війни за сприяння Favbet Foundation ЗСУ отримали допомогу на 210 млн грн. URL: <https://sportarena.com/uk/sport-i-biznes/z-pochatku-velikoyi-vijni-za-spriyannya-favbet/> (дата звернення: 08.02.2024).
13. Коноплянка може продовжити кар'єру в Азербайджані, Казахстані, Китаї, Індонезії або Україні. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121648-konoplyanka-mozhet-prodolzhit-kareru-v-azerbajdzhanekaz/> (дата звернення: 08.02.2024).
14. Михайлюк набрав 2 очки у матчі з «Індіаною». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/basketball/1000000121898-mixajlyuk-nabral-2-ochka-v-matche-s-indianoj/> (дата звернення: 08.02.2024).
15. Нападник «Інтер» Маямі Стефанеллі: «Бачу Мессі на тренуваннях, і в мене течуть слинки». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121644-napadayushhij-inter-majami-stefanelli-vizhu-messi-na-tre/> (дата звернення: 08.02.2024).
16. Нечай М. І. Історія розвитку футбольних ЗМІ в Україні. *Young Scientist*. 2021. №12 (100). С. 161–166. URL: <https://www.molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2489/2473> (дата звернення: 19.02.2024).
17. Нойєр зіграв 500-й матч за «Баварію». URL: <https://sportarena.com/uk/football/bundesliga/nojyer-zigrav-500-j-match-za-bavariyu/> (дата звернення: 08.02.2024).
18. «Нэшвилл» разбил «Даллас», «Филадельфия» в овертайме победила «Миннесоту» в НХЛ. URL: <http://surl.li/qs1va> (дата звернення: 08.02.2024).
19. Нюбель навряд чи продовжить контракт з «Баварією» після 2025-го, якщо йому не гарантують місце основного воротаря. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121567-nyubel-vryad-li-prodlit-kontrakt-s-bavarijej-posle-2025go/> (дата звернення: 08.02.2024).
20. Переговори по трансферу центрбека «Дженоа» Дрегушина у «Тоттенгем» близькі до завершальної стадії. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000121575-peregovory-po-transferu-czentrbeke-dzhenoa-dregushina-v/> (дата звернення: 08.02.2024).
21. Підручний: «Кожен день в кожній гонці різна погода та різна траса, було досить складно звикнути до цих умов». URL: <https://sportarena.com/uk/winter-sports/biathlon/pidruchnij-kozhen-den-v-kozhnij-gontsi-rizna-pogoda-ta/> (дата звернення: 08.02.2024).
22. «Рома» – «Аталанта» прямая трансляция матча чемпионата Италии MEGOGO. URL: <https://sportarena.com/football/seriya-a/roma-atalanta-pryamaya-translyatsiya-matcha/> (дата звернення: 08.02.2024).

23. Савчук Р. Л., Фіглевський О. В. Спортивний контент у регіональних ЗМІ. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72), №3. С. 343–348. URL: https://philol.vernadskyyournals.in.ua/journals/2022/3_2022/57.pdf (дата звернення: 19.02.2024).
24. Сазонова Ю. О. Спортивна журналістика України: історія, еволюція, трансформація : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 276 с.
25. Сазонова Ю. О. Спортивна журналістика України: провідні персоналії та основні газетно-журнальні видання (XIX–XXI ст.) : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 256 с.
26. Соланке визнаний найкращим гравцем АПЛ у грудні. URL: <https://sportarena.com/uk/football/apl/solanke-viznaniy-najkrashhim-gravtsem-apl-u-grudni/> (дата звернення: 08.02.2024).
27. Стефен Карри вручил Отто Портеру чемпионский перстень за сезон-2021/22. URL: <https://ua.tribuna.com/basketball/1000000121650-stefen-karri-vruchil-otto-porteru-chempionskij-persten-z/> (дата звернення: 08.02.2024).
28. Тарасюк В. Ю. Сучасні тенденції розвитку спортивної журналістики України (на прикладі інтернет-видань). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2023. №2 (54). С. 48–55. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/52832/1/988-2736-1-SM.pdf> (дата звернення: 19.02.2024).
29. Цуренко знявся з матчу проти Бутлер у першому колі турніру WTA 500 в Аделаїді. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/tennis/1000000121624-czurenko-sygraet-s-bulter-v-pervom-kruge-turnira-wta-500/> (дата звернення: 08.02.2024).
30. «Шахтар» не виключає трансфер Судакова влітку, «Наполі» хоче придбати його вже в січні – ЗМІ. URL: <https://sportarena.com/uk/football/uk-seriya-a/shahtar-ne-viklyuchaye-transfer-sudakova-vlitku-napoli/> (дата звернення: 08.02.2024).
31. Щепанський Ю. Я., Тамбовцева М. Ю. Історія становлення спортивної журналістики в Україні. *Обрії друкарства*. 2014. №1(3). С. 210–219. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/099184e4-b6a3-47c5-af4e-c0e64cfeaf8b/content> (дата звернення: 19.02.2024).
32. «Ювентус» контактував з Гендерсоном – англієць хоче повернутися до Європи у 18-місячну оренду. URL: <https://ua.tribuna.com/uk/football/1000000122937-yuventus-kontaktiroval-s-xendersonom-anglichanin-xochet-/> (дата звернення: 08.02.2024).
33. Ярослава Магучіх: «Ніщо не заважає мені поєднувати спортивну кар'єру з моделінгом». URL: <https://ua.tribuna.com/uk/athletics/1000000121572-yaroslava-maguchix-nichto-ne-meshaet-mne-sovmeshhat-sport/> (дата звернення: 08.02.2024).

Parkhitko O. V. PECULIARITIES OF MODERN UKRAINIAN SPORTS INFORMATION ONLINE JOURNALISM

Journalism as a profession is currently undergoing a period of serious transformation in many aspects. It is quite obvious that the future of the profession will be connected to the Internet. We can already say that this new journalism will be significantly different from the journalism of the twentieth century. The only question is whether the work of journalists of the future can be called journalism.

In this publication, we try to focus on the contemporary online sports journalism in Ukraine. We find it quite interesting to see how modern transformation processes have affected such a segment as online sports journalism. We believe the topic is relevant, as too radical changes in the ways and forms of content presentation can lead to the transformation of sports journalism into an analogue of blogging, i.e. the disappearance of the professional journalistic segment. The purpose of the article is to assess the level of modern Ukrainian sports information online journalism.

The journalists of both resources regularly violate the rules of information journalism in all the aspects that we set out to check before starting the study. Firstly, journalists constantly make mistakes in the headline complex, which makes it difficult for readers to work with the materials on the website. Popular mistakes include incorrect headline construction and unmotivated expansion of the headline complex. Secondly, journalists have serious problems with building an 'inverted pyramid' when writing articles. Thirdly, website staff make mistakes when working with factual material. Fourth, journalists make mistakes when working with quotes. Fifth, journalists repeatedly violate standards and rules. In particular, we found examples of paid journalism.

The systematic problem of modern Ukrainian online sports journalism is that website staff do not do what a journalist is supposed to do when creating a story. Journalism on the news feed often boils down to finding something new and then writing a text. Sometimes it is enough to simply translate a message from a foreign language. The result is an essential drop in the quality of information.

Key words: *online journalism, news feed, sports journalism, composition of a news item, headline complex, information sources, citation rules.*

Тернова А. І.

Запорізький національний університет

Ливада М. І.

Запорізький національний університет

FAST (FREE AD -SUPPORTED TELEVISION) ЯК НОВИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ МЕДІА

Стаття присвячена вивченню одного з нових напрямів поширення медіапродукту в Україні, який стрімко формується у зв'язку з розвитком цифрових технологій та інтенсивним поширенням стримінгових платформ. Таким є FAST (Free Ad-Supported Television). Це безкоштовне телебачення, що фінансується за рахунок реклами. Феномен цієї технології у медіапросторі полягає у тому, що наразі FAST є не тільки новим способом доставки аудіовізуального контенту, а й інноваційним форматом медіа, що поєднує у собі переваги традиційного телебачення і сучасних стримінгових платформ. Під час дослідження ми виявили, що FAST успішно інтегрує елементи лінійного програмування, характерні для ефірного телебачення з безкоштовним доступом завдяки рекламній моделі монетизації, та типовим для стримінгових сервісів форматом доставки, що здійснюється за допомогою ОТТ-застосунків та мережі інтернет. Цей симбіоз, як показала практика, дозволяє забезпечити глядачів високоякісним контентом без необхідності платних підписок, що робить його доступним для широкої аудиторії в умовах економічної нестабільності. Водночас, ми виявили феномен, коли аудиторія частіше обирає лінійний контент, де програми йдуть за розкладом, що нівелює необхідність вибору і пов'язаний із нею стрес. На відміну від цього, відео за запитом (VOD) вимагає аналізу і вибору з великого каталогу контенту, що швидко виснажує глядачів. Таким чином, феномен втоми від необхідності вибору є важливою причиною, з якої аудиторія може більше схилитися до перегляду FAST, ніж до VOD. То ж цілком очевидним стає те, що дослідження та розуміння особливостей і потенціалу FAST може сприяти розвитку місцевого медіаринку, вдосконаленню журналістських підходів до виробництва аудіовізуального контенту. Водночас, дослідження впливу FAST на глядацькі звички та рекламний ринок відкриває нові перспективи для науковців та медіафахівців, зацікавлених у вивченні інноваційних форматів медіа.

Ключові слова: безкоштовне потокове телебачення за підтримки реклами (FAST), розповсюдження контенту, аудиторія, програмування, контент.

Постановка проблеми. У науковому полі питання нових технологій, трансформаційних процесів медіасфери у час цифровізації, інноваційних рішень у створенні й розповсюдженні аудіовізуального продукту тощо є актуальними. Проте, стрімкий розвиток технологічних змін потребує постійної уваги не тільки галузевих фахівців, а й науковців, дослідження яких сприятиме вивченню питань трансформації медіавиробництва і розповсюдження контенту. Наша наукова розвідка присвячена вивченню особливостей й аналізу безкоштовного потокового телебачення (FAST), яке є досить популярним у низці закордонних країн і яке тільки формується в українському медіасегменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Free Ad-Supported Television у світовому медіапросторі є досить популярною моделлю надання доступу до аудіовізуального контенту через мережу інтер-

нет, яка була запроваджена ще 2010 р. у США. Власне особливостям та диджитал-інструментам глобального телебачення FAST присвячені праці Г. Бріджа, М. Гергурович, В. Сверчинської-Гловні, Е. Фрая, Д. Штоль та інших. Низка вчених вивчали контент-динаміку сучасного телебачення в умовах конвергенції (В. Іннотенті, А. Діалло, Г. Пескаторе), досліджували лінійне та стримінгове мовлення (К. де Лупер, Р. Файн) тощо.

В українському медіапросторі тематичні FAST-канали лише формуються (на кшталт 1+1 media) [1], оператори й провайдери лише налагоджують спільну роботу задля задоволення потреб українського споживача контенту [3]. А на сторінках відомих видань трапляються поодинокі наукові розвідки [4]. Українські профільні експерти та фахівці медіагалузі лише починають детально вивчати феномен FAST та насамперед досліджують динаміку приросту аудиторії, її вподобання

та можливості рекламних інтеграцій. Відповідний аналіз представлено Євгеном Левченко у доповіді на тему «Як FAST змінює споживання контенту українцями та допомагає провайдером заробляти більше» на Українській конференції операторів та сервісів, 11–14.04.2024 р. А у статті «Вперше в Україні: Напрада зареєструвала тематичні FAST-канали з контентом 1+1 media» Іван Букреєв окреслює перспективність моделі FAST як додаткової альтернативи ефірному телебаченню та VOD.

Постановка завдання. Мета цієї статті – дослідити специфіку технології FAST та виявити її переваги серед інших у сучасному медіапросторі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток цифрових та інформаційних технологій суттєво вплинув на медіапростір, змінюючи способи споживання контенту та трансформуючи традиційні медіаформати. Серед цих змін особливе місце займає FAST (Free Ad-Supported Television) – безкоштовне телебачення, що фінансується за рахунок реклами. FAST швидко набирає популярності в усьому світі, пропонуючи глядачам доступ до широкого спектра контенту без необхідності підписки або додаткових витрат. За період із 2023 по 2024 роки всі основні світові сервіси FAST збільшили показники переглядів до рекордних 26% [11]. Це робить його привабливим для багатьох користувачів, особливо в умовах економічної нестабільності.

В Україні FAST тільки починає свій шлях, але його потенціал уже привертає увагу як споживачів, так і медіафахівців. Виникає питання: чи є FAST лише новим способом доставки контенту, або ж він являє собою інноваційний формат медіа, що поєднує переваги традиційного телебачення та сучасних стрімінгових платформ? Чи може цей симбіоз змінити не лише спосіб перегляду аудіовізуального контенту, але й суттєво вплинути на процеси його виробництва та взаємодію з аудиторією?

У цій статті ми розглянемо феномен FAST у світовій практиці та початок його становлення в Україні. Ми проаналізуємо, як новий формат медіа може об'єднати найкращі риси традиційного телебачення і стрімінгових платформ, створюючи унікальний симбіоз.

Результати дослідження можуть стати фундаментом для нових наукових дискусій та подальших розвідок у галузі медіа і комунікацій. Вони сприятимуть розширенню знань про модель FAST, її вплив на аудиторію та медіаринок.

Розуміння механізмів FAST дозволить розробляти нові стратегії для медіакомпаній і рекламодавців. На основі отриманих даних можна буде покращити медіапланування, ефективніше

використовувати рекламні інтеграції та адаптувати аудіовізуальний контент до потреб аудиторії. Результати нашого дослідження можуть бути корисними для розвитку суміжних галузей, таких як менеджмент медіа.

Free Ad-Supported Streaming Television (FAST) – це модель надання доступу до медіаконтенту через мережу інтернет, яка може бути безкоштовною для користувачів і приносить прибуток за рахунок рекламних інтеграцій. Ця модель, на відміну від Video on Demand (VOD), має схожість із «традиційним» ефірним телебаченням із притаманним йому лінійним програмуванням контенту за розкладом із рекламними вставками [13]. Зауважимо, що Video on Demand (VoD) – технологія надання користувачам доступу до відеоконтенту за запитом, у будь-який час, без необхідності дотримуватися фіксованого розкладу мовлення. Доступ забезпечується через інтернет або кабельні мережі. Технологія VoD може включати як безкоштовні, так і платні послуги та мати різні моделі монетизації, такі як передплата, плата за перегляд чи реклама [20].

Дослідниця В. Свєрчинська-Гловня зазначає про таке: «Феномен FAST виник у США на початку 2010-х років. Один із перших сервісів такого типу був Pluto TV, який був заснований у 2013 році. Pluto TV запропонував безкоштовний потоковий відео-контент, що фінансувався за рахунок реклами, і мав модель доступу до контенту без необхідності підписки» [19]. Зауважимо, що Pluto TV (як і Roku Channel, Tubi та інші) пропонує користувачам безкоштовний доступ до фільмів, телепрограм, новин та спортивних трансляцій. Цей сервіс входить до холдингів Paramount Global та Fox Corporation.

За нашими спостереженнями FAST поєднує найкращі риси традиційного телебачення та сучасних стрімінгових сервісів. Одна із його ключових особливостей – безкоштовний доступ для глядачів. Користувачі можуть переглядати контент без абонентської плати, необхідної у випадку зі стрімінговими сервісами за підпискою. Прибуток генерується за рахунок рекламних інтеграцій, що робить цей формат вигідним для рекламодавців. Друга з особливостей – лінійне програмування. Контент транслюється за розкладом, що створює ефект «живого» телебачення, на відміну від VOD, де глядач сам обирає, *що і коли* дивитися.

Популярність FAST у світі значною мірою зумовлена необхідністю оптимізації витрат глядачів після періоду COVID-19, коли економічна нестабільність змусила багатьох людей шукати

більш доступні способи розваг. Після завершення локдауну з'являється феномен «втоми від передплати» (модель поведінки глядача, яка передбачає відмову від підписки на багатоканальні телевізійні послуги, доступні на кабельному чи супутниковому телебаченні, а також відмову від декількох одночасних підписок на VOD, обмеження кількості годин їх перегляду на користь доступного контенту в інтернеті) [9].

В Україні ж ця тенденція додатково підсилюється військовим станом, що змушує населення ретельно контролювати свої витрати. «Рекламний ринок після початку великої війни впав на 75% у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Ми побачили, що за кордоном це (FAST, прим. авт.) успішно працює, то чому б це не спробувати в Україні?» – зазначає співвласник Film.ua Group та член наглядової ради Inter Media Group Сергій Созановський [4]. Зауважимо, що Film.ua Group – це українська кінокомпанія, заснована 2002 р., що спеціалізується на виробництві кіно- і телеконтенту, дистрибуції, постпродакшені, а також наданні комплексних сервісів для створення аудіовізуальних продуктів. У її складу входять студія Film.ua, телеканал FILM.UA Television, анімаційна студія Animagrad тощо [10].

Ще однією причиною популярності FAST є «готовий до споживання контент, що забезпечує пасивний доступ до матеріалів без стресу, спричиненого занадто широкими можливостями вибору, характерними для традиційних стримінгових платформ» [19]. Це робить FAST привабливим для широкої аудиторії, що шукає простий та доступний спосіб насолоджуватися улюбленими програмами та фільмами. «FAST намагається вирішити парадокс вибору, ідею, що існує так багато контенту, що аудиторія має проблеми з пошуком того, що подивитися», – Баскар Субраманян, генеральний директор Amagi [12]. Зазначимо, що Amagi – це технологічна компанія, що з 2008 р. розробляє хмарні рішення для управління, дистрибуції та монетизації відеоконтенту та має офіси в США, Великій Британії та низці інших країн. Її клієнтами є мовники, OTT-платформи, медіакомпанії, власників контенту. Amagi надає послуги щодо «рішення для створення відеоканалів, управління рекламою, аналітики аудиторії та інтеграції з різними стримінговими сервісами» [5].

За твердженням генерального директора і співзасновника OKAST Седріка Монье, «FAST – це якийсь найкраще поєднання старого телебачення та інтернету: вільний доступ до контенту, відсутність

необхідності вибирати, невимушений досвід, заснований на перевірених рекламних технологіях на основі орієнтованих на користувача даних. Більшість постачальників контенту охоче приймають цю нову форму розповсюдження, вбачаючи в ній ідеальну можливість монетизувати свої запаси матеріалів, даючи нове життя своєму нішевому контенту» [12]. Зауважимо, що OKAST – це платформа для створення та монетизації відеосервісів під власним брендом. Вона працює з 2018 р. і надає інструменти для запуску OTT (Over-The-Top) сервісів, тобто створення стримінгових платформ, а «а також пропонує функції для управління контентом, аналітики аудиторії та інтеграції з іншими сервісами» [16].

За даними Nielsen Media Research – провідної міжнародної компанії з дослідження ринку, яка спеціалізується на вимірюванні аудиторії різних медіа – платформи FAST переживають відродження, особливо серед аудиторії, що прагне традиційного телевізійного досвіду, який пропонує якісний та інноваційний контент без обтяження передплатою [17].

Ці платформи пропонують різноманітний набір контенту, починаючи від прямих спортивних трансляцій і новин до розваг, тим самим переосмислюючи модель лінійного телебачення у цифрову еру.

Зростання популярності FAST у світі є цілком очевидним. Проаналізувавши світові тенденції, ми дозволимо собі зазначити, що FAST демонструє значне зростання у трьох ключових сферах: канали та контент, реклама та дані, аудиторія та інтеграція. Кількість каналів на платформах FAST «зростає безпрецедентно, медіакомпанії планують подальше розширення пропозицій своїх каналів» [6]. Це розширення відбувається як кількісно, так і якісно, що підтверджується зростанням частки оригінального контенту. Наприклад, Freevee (Американська платформа FAST, що належить Amazon) була номінована на денну премію Еммі 2023 р. за програму «Judy Justice», що свідчить про високу якість оригінальних програм на платформах FAST [8; 15].

Основна модель прибутку для FAST – реклама – також зазнає значних змін. За оцінками американського тижневика «Variety», яке спеціалізується на висвітленні подій і новин у сфері кіно, телебачення, музики, театру та цифрових медіа, «внутрішній ринок реклами для FAST може перевищити 6 мільярдів доларів до 2026 року, що свідчить про визнання рекламодавцями потенціалу платформи для цільового та ефективного розміщення реклами» [6].

Із точки зору аудиторії та інтеграції, FAST стає все більш інтегрованим у наявні платформи та сервіси. Наприклад, у США Roku Channel, Pluto TV і Tubi випередили більшість провідних кабельних мереж за місячною аудиторією. Це вказує на зміну поведінки споживачів, підтверджену звітом глобальної технологічної компанії Samba TV «Стан глядачів» за 2023, згідно з яким «кожен третій американець регулярно дивиться провайдера FAST» [11]. Зауважимо, що Samba TV спеціалізується на аналізі та вимірюванні телепереглядів на смарт-телевізорах і детально моніторить глядацьку аудиторію й ефективність реклами.

Домінування FAST може означати зміну парадигми в індустрії потокового передавання. Американський тижневик «Variety» прогнозує, що до 2030 р. FAST, ймовірно, замінить VOD як бажаний варіант перегляду через фрагментацію та зростання витрат на послуги підписки [6]. Водночас Hub Entertainment Research зазначає, що з 2020 по 2023 р. [18] у США частка глядачів платформи безкоштовного потокового телебачення з підтримкою реклами зросла на 17% (Рис. 1).

Таким чином, роль і розвиток послуг FAST характеризуються швидким зростанням, дивер-

сифікацією контенту, інноваційними рекламними моделями та потенціалом стати домінуючою формою потокового передавання до кінця десятиліття. Послуги FAST можуть стати майбутнім телебачення завдяки поверненню до напівлінійної моделі, що нагадує кабельне телебачення епохи багатоканального переходу [14].

FAST-канали в Україні. 9 травня 2024 р. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення зареєструвала 16 онлайн-медіа, серед яких, вперше в історії українського медіаринку, були зареєстровані FAST-канали з контентом 1+1 media – це проєкт про подорожі «Світ навиворіт+», документальний проєкт «Загублений світ+», серіал «Опер за викликом+», а також реаліті «Сімейні мелодрами+» та пізнавальні програми «ЖВЛ+». Мовлення здійснюється цілодобово та має загальнонаціональне покриття через OTT-платформи [1].

Іван Букреєв, керівник департаменту управління контентом 1+1 media, вважає FAST-канали додатковою альтернативою звичайному телебаченню та VOD, завдяки якій фанати окремого проєкту зможуть дивитись його у зручному форматі, без необхідності пошуку і перемикань 24/7

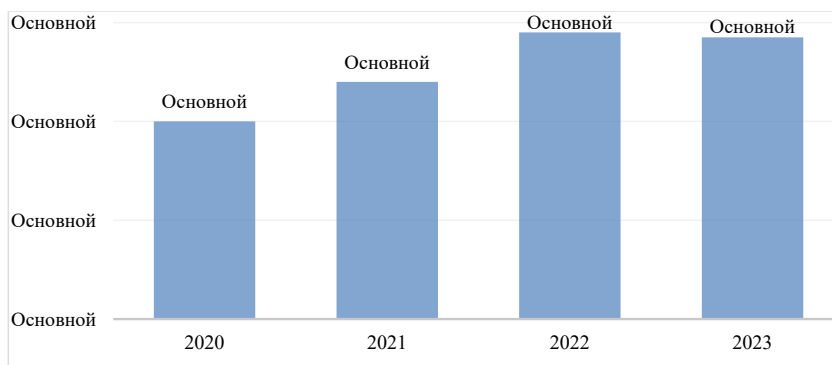

Рис. 1. Частка глядачів платформи FAST у США у 2020–2023 рр.

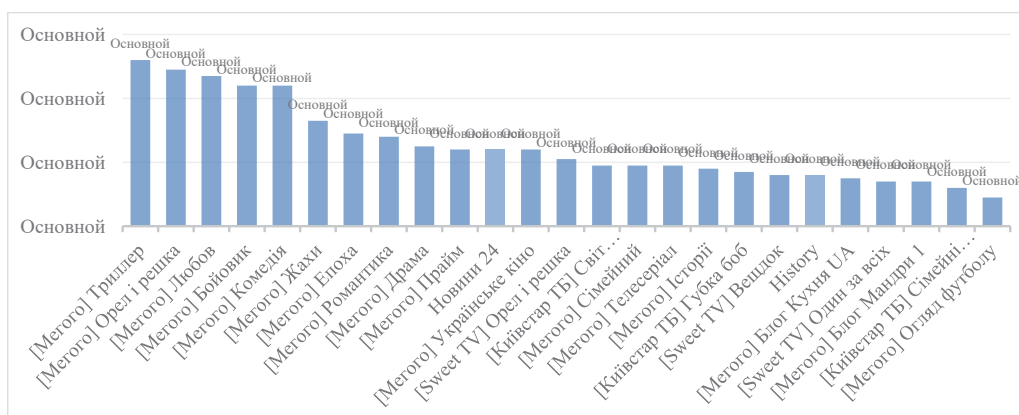

Рис. 2. ТОП каналів Vidzone за охопленням аудиторії від 12.04.2024 р.

безоплатно, або в межах уже оплачених пакетів OTT-платформ [3]. За популярність та охопленням аудиторії від 12.04.2024 р. українська компанія Vidzone сформувала ТОП каналів у такому вигляді (Рис. 2).

Згідно з даними сервісу формування і розміщення персоналізованої реклами на телебаченні Vidzone за квітень 2024 р. частка перегляду FAST-каналів на OTT платформах досягає 35–40%. Контент для цих каналів відбирається програмним директором із використанням матеріалів, які вже стали популярними у глядацької аудиторії. Весь аудіовізуальний контент об'єднаний на одному каналі, що забезпечує цілісність програмного блоку.

Аналіз показує, що канали, де використовується контент формату шоу з елементами змагань, втрачають інтерес глядачів після першого перегляду. Цю гіпотезу підтверджують дані про канали із записами програм «Голос країни» та «Танці з зірками», запущені на платформі Київстар-ТБ. «Через низьку популярність ці канали були незабаром закриті» [3].

Найпопулярнішими FAST-каналами є ті, що базуються на розважальних тревел-шоу, які мали високі рейтинги на традиційному телебаченні. Яскраві приклади таких каналів – «Орел і решка» та «Світ навиворіт» [3; 4].

Поєднання сучасних можливостей OTT платформ, таких як аналітика та геотаргетування, з лінійними властивостями FAST-каналів дозволяє ефективно таргетувати рекламу за регіонами, подібно до класичного ефірного телебачення. «Наша технологія відновила регіональне телебачення в Україні», – зазначає Євген Левченко, представник компанії Vidzone [3].

Нашу тезу про популярність програмованого контенту серед аудиторії також підтверджує аналіз рейтингових показників радіостанцій. Адже, не зважаючи на широкі можливості та значну кількість користувачів стрімінгових платформ із необхідністю вибору аудіоконтенту, таких як Spotify, YouTube Music та Apple Music, чисельність слухачів радіостанцій залишається стабільною. Згідно з результатами дослідження «Споживання та довіра до медіа» за квітень 2023 року,

54% українців слухають радіо раз на тиждень або частіше, 31% – щоденно [2].

Таким чином, FAST-канали стали важливим елементом сучасної медіаекосистеми і поєднали в собі найкращі якості традиційного та цифрового телебачення, що забезпечило високий рівень залучення аудиторії та ефективне таргетування реклами.

Висновки. FAST (Free Ad-Supported Television) як новий формат медіа поєднує в собі переваги традиційного телебачення та сучасних стрімінгових платформ, пропонуючи безкоштовний доступ до широкого спектру контенту, фінансованого за рахунок реклами. Швидке зростання популярності FAST у світі свідчить про його привабливість для глядачів, особливо в умовах економічної нестабільності.

В Україні FAST лише починає свій шлях, але вже привертає значну увагу як споживачів, так і медіафахівців. Феноменальність FAST у тому, як показало наше дослідження, що він не просто став новим способом доставки контенту, а становить інноваційний формат, здатний змінити спосіб перегляду телепрограм, вплинути на виробництво контенту та взаємодію з аудиторією. Світова практика таких FAST-платформ, як Amazon, демонструє новий рівень розвитку, коли контент створюється виключно для FAST-каналу. Українські національні мовники та виробники аудіовізуального контенту можуть використовувати цей тренд для розширення своєї аудиторії та залучення інвестицій до медіаіндустрії, адаптуючи світовий досвід до місцевих умов.

Результати дослідження свідчать про те, що FAST має потенціал для об'єднання найкращих рис традиційного телебачення і стрімінгових платформ, створюючи унікальний симбіоз. Це сприятиме розширенню знань про модель FAST, її вплив на аудиторію та медіаринок, а також можливості її інтеграції в країнах, які зазнають соціально-економічних труднощів.

Розуміння механізмів роботи FAST дозволить розробляти нові стратегії для медіакомпаній і рекламодавців, покращити медіапланування, ефективніше використовувати рекламні інтеграції та адаптувати контент до потреб аудиторії.

Список літератури:

1. Вперше в Україні: Нацрада зареєструвала тематичні FAST-канали з контентом 1+1 media. URL: <http://surl.li/jzrxhx> (дата звернення: 05.06.2024).
2. Радіо як медіа та джерело новин. Дані досліджень у квітні 2023. URL: <http://surl.li/ngdldq> (дата звернення: 10.05.2024).
3. Українська конференція операторів та сервісів «Як FAST змінює споживання контенту українцями та допомагає провайдером заробляти більше». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UsfB6MhKzuM> (дата звернення: 06.06.2024).

4. Шаріпов О. Друге життя «Орла і решки», хітових серіалів і реаліті-шоу. «Інтер», Starlight Media та «1+1» почали показувати архівний контент на окремих каналах. Скільки вони можуть заробити на цьому. *Forbes*. URL: <http://surl.li/yrfmmj> (дата звернення: 05.06.2024).
5. Amagi. URL: <https://www.amagi.com/about> (last accessed: 15.06.2024).
6. Bridge G. Global FAST: A Special Report. *Variety*. URL: <http://surl.li/mvhjvd> (last accessed: 11.06.2024).
7. Bridge G. What to Expect Next in FAST? *Variety*. URL: <http://surl.li/dkeqww> (last accessed: 12.06.2024).
8. 2023 Daytime Nominees (Program – Non-Drama). *The Emmys*. URL: <http://surl.li/tcwvfb> (last accessed: 15.06.2024).
9. Diallo A. Ready To Cut The Cable TV Cord? Here's How To Do It. *Forbes*. URL: <http://surl.li/wupyit> (last accessed: 02.06.2024).
10. Film.ua Group. URL: <https://film.ua/uk/about> (last accessed: 20.06.2024).
11. Fine R. The State of Viewership. Serving up insights from approximately 46 billion hours of linear and streaming. *Samba TV*. URL: <https://www.samba.tv/resources/h2-2023-us-state-of-viewership-report> (last accessed: 18.06.2024).
12. Fry A. FAST times in streaming. Digital TV Europe 2022. URL: <http://surl.li/elwvhs> (last accessed: 02.06.2024).
13. Grgurović M. Free Ad-Supported TV (FAST) Is the Future, and the Future Is Now. URL: <https://target-video.com/free-ad-supported-tv/> (last accessed: 02.06.2024).
14. Innocenti V., Pescatore G. Converging Trends: The Industrial and Content Dynamics of Contemporary Television. URL: <https://cinergie.unibo.it/article/view/18447/17329> (last accessed: 18.06.2024).
15. Looper K. Amazon Freevee: Everything you need to know about the free streaming service. URL: <http://surl.li/pcdygh> (last accessed: 16.06.2024).
16. OKAST: Launch successful video platforms! URL: <https://okast.tv/en/> (last accessed: 15.06.2024).
17. Personalized FAST experiences will stand out with TV audiences. *Nielsen*. URL: <http://surl.li/qmebbj> (last accessed: 07.06.2024)
18. Stoll J. Share of free ad-supported streaming TV (FAST) platform viewers in the United States from 2020 to 2023. *Statista*. URL: <http://surl.li/qidhee> (last accessed: 10.06.2024).
19. Świerczyńska-Głównia W. FAST – w kierunku nowej formy dystrybucji treści. *Media Biznes Kultura*. 2023. Vol. 2 (15). URL: <http://surl.li/vhaqmq> (last accessed: 02.06.2024).
20. Video-on-demand. The Editors of Encyclopaedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/technology/video-on-demand> (last accessed: 21.06.2024).

Ternova A. I., Lyvada M. I. FAST (FREE AD-SUPPORTED TELEVISION) AS A NEW MEDIA DEVELOPMENT VECTOR

The article is dedicated to the study of one of the new directions in the distribution of media products in Ukraine, namely FAST (Free Ad-Supported Television). This is a free television service funded by advertising. The phenomenon of this technology in the media space lies in the fact that FAST is not only a new method of delivering audiovisual content but also an innovative media format that combines the advantages of traditional television and modern streaming platforms. During the research, we found that FAST successfully integrates elements of linear programming, characteristic of broadcast television, with free access provided by the advertising monetization model, and the delivery format typical for streaming services carried out via OTT applications and the internet. This symbiosis, as the practice has shown, allows viewers to access high-quality content without the need for paid subscriptions, making it accessible to a wide audience in conditions of economic instability. At the same time, we discovered a phenomenon where the audience more often chooses linear content, where programs follow a schedule, alleviating the stress associated with choice. This phenomenon is an important reason the audience may prefer FAST over VOD. Therefore, it becomes quite clear that the study and understanding of the features and potential of FAST can contribute to the development of the local media market and the improvement of journalistic approaches to audiovisual content production. Simultaneously, researching the impact of FAST on viewing habits and the advertising market opens new perspectives for scientists and media professionals interested in studying innovative media formats.

Key words: Free Ad-Supported Television (FAST), content distribution, audience, programming, content.

Трачук Т. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Андрющенко М. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕНДЕНЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНЛАЙН-МЕДІА

Стрімкий технологічний прогрес і зміна звичок медіаспоживання суттєво трансформують сучасний медіаландшафт. Онлайн-медіа як ключові гравці цифрового інформаційного простору постійно адаптуються до нових умов, формуючи інноваційні підходи до створення та поширення контенту. Ця стаття присвячена розгляду актуальних тенденцій і особливостей функціонування онлайн-медіа в контексті цифрової трансформації медіасфери.

Дослідження базується на аналізі наукових публікацій, даних деяких соціологічних опитувань і спостережень за діяльністю українських інтернет-видань. Автори виділяють і описують, зокрема, такі ключові тенденції розвитку онлайн-медіа: мультимедіатизацію, посилення інтерактивності, персоналізацію інформації, автоматизацію створення контенту, мультиплатформність. У роботі розглянуто вплив цих тенденцій на журналістські практики, бізнес-моделі видань, взаємодію з аудиторією та трансформацію професійних компетенцій журналістів. Загалом окреслено потенціал мультимедійних форматів, прояви інтерактивності, аспекти персоналізації медіаконтенту та роль штучного інтелекту в автоматизації журналістських процесів. Окрему увагу приділено також викликам і можливостям, які виникають унаслідок впровадження новітніх технологій у медіасферу.

У статті використано низку наукових методів. Огляд наукової літератури забезпечив підґрунтя для розуміння сучасного стану досліджень з зазначеної теми. За допомогою аналітично-синтетичного і порівняльно-описового методів виокремлено ключові аспекти функціонування інтернет-видань і окреслено основні напрями їх розвитку. Метод систематизації допоміг структурувати отримані дані та сформулювати узагальнені висновки.

Результати дослідження поглиблюють розуміння сучасних процесів в онлайн-журналістиці та можуть бути використані як науковцями для подальших розвідок, так і практиками медіагалузі.

Ключові слова: онлайн-медіа, тенденції, технології, мультимедійність, інтерактивність, персоналізація, автоматизація, мультиплатформність.

Постановка проблеми. За останні десятиліття онлайн-медіа відіграли визначальну роль у трансформації медійного ландшафту, пристосовуючись до вимог цифрової епохи, реагуючи на появу нових технологій та зміни у медіаповедінці аудиторії. Від перших електронних видань кінця 1990-х – початку 2000-х років до сучасних мультимедійних платформ, онлайн-медіа пройшли значний шлях розвитку. Технологічні інновації та соціокультурні перетворення постійно коригують підходи до створення і поширення контенту та стимулюють розробку нових стратегій взаємодії з читачами.

Онлайн-медіа є невід'ємною частиною сучасного цифрового медіапростору, поширюючи інформацію за допомогою цифрових технологій у віртуальному просторі. Основними перевагами цих медіа є миттєва публікація новин, інтерактив-

ність, мультимедійність, використання гіперпосилань, персоналізація контенту.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю з'ясування механізмів адаптації онлайн-видань до вимог інформаційного ринку і потреб аудиторії в умовах цифрової трансформації. Це важливо для розуміння сучасних тенденцій розвитку медіасфери та прогнозування її майбутнього. Крім того, огляд цих процесів дозволяє виявити нові виклики та можливості для журналістів, медіаменеджерів і дослідників у галузі комунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками опубліковано чимало наукових праць, присвячених різним аспектам онлайн-журналістики. Ці дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із особливостями функціонування онлайн-медіа в сучасному інфор-

маційному просторі. Так, наприклад, явища конвергентності, кросмедійності, трансмедійності у контексті трансформації медіаіндустрії досліджують Л. Василик [2], А. Досенко [7], М. Женченко [9], В. Шевченко [26], О. Хворостина [24]. Ключові характеристики інтернет-видань, їхню структуру, принципи роботи, взаємодію з аудиторією розглядають у своїх працях А. Захарченко [10], М. Кіца [12], Р. Крейг [14], В. Тарасюк [21]. Питанням адаптації традиційних журналістських жанрів у цифровому середовищі та виникненню нових форматів присвячені роботи Л. Городенко і Є. Цимбаленка [4], О. Грозної [6], І. Тонкіх [22], М. Чабаненко [25]. Бізнес-моделі видань описують А. Гарус і А. Яніцький [3], М. Кіца і П. Кравчак [13]. Вплив технологічних інновацій на розвиток медіа, зокрема застосування штучного інтелекту, вивчають О. Романчук [17], О. Ситник [20].

Чимала кількість робіт із зазначеної тематики вказує на потребу в інтегрованому підході до вивчення трансформацій у сфері онлайн-журналістики.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація й опис основних тенденцій розвитку онлайн-медіа в сучасному цифровому середовищі. Для досягнення цієї мети застосовано низку наукових методів. Аналіз наукових джерел забезпечив вивчення наявних досліджень за темою роботи. Аналітично-синтетичний та порівняльно-описовий методи дозволили виділити ключові аспекти функціонування онлайн-медіа та сформулювати уявлення про їх розвиток. Метод систематизації використано для структурування інформації і узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Онлайн-медіа як частина нових медіа мають низку особливостей, що суттєво відрізняють їх від традиційних засобів масової інформації. Серед ключових характеристик можна, зокрема, виділити: інтерактивність, що забезпечує активну взаємодію з аудиторією; персоналізацію інформації, яка адаптує контент під інтереси конкретного користувача; гнучкість форми, змісту й використання; безперервність подачі та споживання контенту. Крім того, онлайн-медіа вирізняються можливістю оперативного редагування й вилучення опублікованої інформації, швидкістю надання й оновлення даних [5, с. 94].

Важливим кроком у розвитку онлайн-медіа в Україні стало їхнє законодавче врегулювання. У грудні 2022 року був ухвалений Закон «Про медіа» (набув чинності 31 березня 2023 року), який увів у законодавче поле України поняття онлайн-медіа як «медіа, що регулярно поширює інформацію у текстовій, аудіо-, аудіовізуальній чи

іншій формі в електронному (цифровому) вигляді за допомогою мережі Інтернет на власному веб-сайті, крім медіа, які віднесені Законом до аудіовізуальних медіа» [19].

Основними ознаки онлайн-медіа згідно з законом є:

1. Регулярність поширення інформації, що характеризується систематичністю та рівномірністю подачі контенту.

2. Форма зовнішнього прояву інформації, яка може бути текстовою, аудіо-, аудіовізуальною в електронному (цифровому) форматі.

3. Поширення інформації за допомогою мережі Інтернет.

4. Наявність власного вебсайту [11, с. 106].

До законодавчого визначення, з урахуванням журналістських принципів і практик, можна додати ще такі аспекти: відповідальне виробництво та поширення контенту для широкої аудиторії, виконання основних функцій журналістики.

Комплексне розуміння онлайн-медіа дозволяє глибше осягнути динаміку їхнього розвитку та роль у сучасному інформаційному просторі, враховуючи не лише технічні аспекти, а й професійні стандарти та їхню соціальну відповідальність.

Розвиток сучасних інтернет-видань визначається як технологічними інноваціями, так і суттєвими змінами у споживанні інформації та взаємодії з нею. На основі огляду наукової літератури, окремих соціологічних даних і прикладів із діяльності українських онлайн-медіа можна виділити ключові тенденції і особливості їх функціонування. Розглянемо деякі з них.

Мультимедіатизація. Концепція «мультимедіа» в сучасному цифровому середовищі виходить за межі простого технічного поєднання різних форматів контенту (тексту, ілюстрацій, аудіо, відео, анімації). Це комплексний підхід до створення, подання та споживання інформації, що формує нові стандарти якості контенту та його сприйняття відповідно до сучасних очікувань аудиторії.

За останні роки мультимедіатизація стала однією з ключових тенденцій розвитку онлайн-медіа, що значною мірою пов'язано з процесом комерціалізації інтернет-трафіку. Використання різноманітних мультимедійних форматів не лише надає значну перевагу онлайн-виданням, але й стає необхідною умовою для їхнього виживання в конкурентній боротьбі за увагу аудиторії [23, с. 213].

Сучасні онлайн-медіа широко використовують можливості мультимедіа, зокрема, для покращення користувацьких інтерфейсів, привертання й утримання уваги аудиторії, забезпечення

ефективного засвоєння інформації. Доведено, що запам'ятовування інформації складається з: 20% – за наявності звукового супроводу, 30% – у разі поєднання звуку і відеозображення, 60% – за умови інтерактивної взаємодії. Крім того, інформація, подана в динамічних чи анімованих образах, засвоюється в сотні разів швидше за звичайний текст [8, с. 149].

Ефективність візуальної інформації зумовлює все ширше її застосування в сучасних онлайн-медіа. Візуальна мова стає ключовим елементом цифрової журналістики, відображаючи суттєві зміни у споживанні медіаконтенту. Вербальна домінанта медіатексту поступово втрачає свої позиції, оскільки аудиторія надає перевагу полікодовим текстам, які містять не лише вербальні елементи, а й ілюстрації, відео, звукові ефекти та інші мультимедійні засоби.

Окрім того, люди не читають тексти в мережі в звичайному розумінні, а швидко переглядають їх («сканують»), вишукуючи важливі для себе елементи. Найчастіше увагу читачів привертають графічні компоненти, виразні заголовки, виділений текст, структуровані списки, числові дані тощо [29]. Це явище також відображає тенденцію втрати в онлайні значення «текстоцентричності» матеріалу. Тому додавання до текстової інформації графічних та аудіовізуальних елементів не лише привертає увагу аудиторії, але й сприяє кращому фокусуванню на головному в медіаповідомленні.

Вебсайти сучасних українських онлайн-видань функціонують як мультимедійні платформи, де органічно поєднуються різні формати контенту. Різноманітний мультимедійний інструментарій дозволяє створювати багаторівневі журналістські матеріали, які відповідають сучасним тенденціям споживання інформації.

Майже всі традиційні жанри журналістики у мережі набули мультимедійних рис, що суттєво розширило їхні комунікативні можливості та виразний потенціал. Більшість онлайн-публікацій поєднують різні типи контенту. Вибір конкретних мультимедійних елементів та їх комбінацій визначається здебільшого специфікою теми й особливостями інформаційного приводу. Для висвітлення поточних подій часто достатньо тексту, доповненого фотографіями чи коротким відеосюжетом. Однак складні та багатоаспектні теми, такі, наприклад, як аналіз соціально-економічних тенденцій, огляд технологічних інновацій чи висвітлення масштабних культурних подій, вимагають більш комплексного підходу з використанням ширшого спектру мультимедійних інструментів.

Характерним зразком мультимедійного формату онлайн-журналістики є лонгрід, які створюють для глибокого розкриття теми. У структурі мультимедійного лонгріду можуть бути різні елементи (різножанровий текст, інтерв'ю, фото, відео, аудіо тощо), комбінація яких варіюється відповідно до виду лонгріду [6, с. 126].

Українські видання активно впроваджують формат лонгріду в свою практику, адаптуючи його під свої редакційні стратегії та технічні можливості. Наприклад, такі провідні медіа, як «Дзеркало тижня», «NV (New Voice)», «УНІАН», «Новинарня» мають спеціальні рубрики для лонгрідів, де вербальний контент органічно поєднується з аудіовізуальним для всебічного висвітлення комплексних тем. Видання «Texty.org.ua», що спеціалізується на дата-журналістиці, створює лонгрід, де текстовий наратив супроводжується інтерактивною інфографікою, яка дозволяє читачеві візуально осмислювати великі масиви даних. Без виокремлення в спеціальні рубрики, лонгрід періодично з'являється також на сайтах «Укрінформу», «Української правди», «Zaxid.net» і багатьох інших видань.

Загалом мультимедіатизація – це не лише технологічний тренд, а й чинник формування нової парадигми медіакомунікації, що відкриває нові можливості для журналістської творчості та взаємодії з аудиторією.

Ця взаємодія виходить на новий рівень завдяки ще одній визначальній рисі онлайн-журналістики – *інтерактивності*, яка суттєво змінила характер відносин між виробниками та споживачами інформації.

Поняття інтерактивності можна визначити як здатність медіа забезпечувати двосторонню комунікацію між користувачем і платформою, дозволяючи активну участь аудиторії у створенні, споживанні та поширенні контенту. Таким чином користувач отримує високий рівень контролю над тим, що, де і як він споживає. Він може обирати формат (текст, відео, аудіо), порядок ознайомлення з мультимедійним матеріалом, а також швидко переміщуватися між різними частинами контенту завдяки гіперпосиланням.

Інтерактивність також проявляється у можливості миттєвого реагування на контент. Користувачі можуть залишати коментарі, ставити оцінки і реакції, робити репости та обговорювати матеріали на різних платформах. Це сприяє формуванню активного діалогу між медіа й аудиторією, перетворюючи традиційну вертикальну модель комунікації на горизонтальну, де обидва учасники є рівноправними [22, с. 37].

Для покращення взаємодії з читачами українські онлайн-медіа впроваджують різноманітні інтерактивні елементи, зокрема, рядки пошуку, можливість зміни мови інтерфейсу, кнопки для швидкого поширення матеріалу в соціальних мережах, форми для відправлення повідомлень редакції, опції підписки на email-розсилку тощо. Популярним стало використання чат-ботів і технологій діалогового інтерфейсу для ще більш глибокого зворотного зв'язку з аудиторією.

Важливою ознакою онлайн-медіа, що тісно пов'язана з інтерактивністю, є система гіперпосилань. Вона оптимізує процес навігації на вебсайті і підтримує інтерактивний характер взаємодії з контентом. Гіперпосилання забезпечують ефективне пересування між різними частинами контенту, дозволяючи швидко отримувати доступ до додаткової інформації. Вони можуть вести як до інших матеріалів того ж видання, так і до зовнішніх ресурсів, включаючи першоджерела. Така система не лише полегшує орієнтацію в інформаційному потоці, але й надає аудиторії можливість самостійно обирати рівень деталізації та глибину занурення в матеріал.

Інтерактивність, попри свої переваги, створює й певні загрози. Наприклад, потенціал для об'єктивної дискусії реалізується лише за умови чесної та етичної взаємодії всіх учасників. Одним з основних викликів є боти та проплачені коментатори, які можуть спотворювати інформацію та координувати мережеві атаки в економічних, політичних чи інших цілях. В умовах російсько-української війни ця проблема набуває особливої гостроти. Російські спецслужби активно використовують інтерактивні платформи, передусім соціальні мережі та месенджери, для проведення інформаційно-пропагандистських операцій проти України. Це перетворює онлайн-простір на поле інформаційної битви, де достовірність інформації та об'єктивність дискусій постійно піддаються випробуванню з боку російської пропагандистської машини.

Ще однією ключовою ознакою онлайн-видань є *персоналізація контенту*, суть якої полягає в наданні аудиторії максимально релевантної інформації, включаючи новини, аналітику та рекламні пропозиції.

В основі персоналізації лежать технології аналізу даних і штучного інтелекту, зокрема методи обробки «великих даних» (big data). Ці технології дозволяють медіа отримувати детальну інформацію про поведінку аудиторії, зокрема, історію переглядів, пошукові запити, взаємодію з соціальними мережами. На основі цих даних розро-

бляються ефективні механізми залучення й утримання уваги, що покращують якісні та кількісні показники, збільшують час перегляду сторінок і підвищують залученість аудиторії. Персоналізація також відіграє ключову роль у монетизації онлайн-медіа, значно підвищуючи ефективність таргетованої реклами.

Головним же викликом персоналізації є забезпечення приватності та захисту персональних даних користувачів. Яскравим прикладом цієї проблеми став скандал 2018 року навколо компанії Cambridge Analytica. Ця компанія, займаючись аналітикою даних для політичних кампаній, отримала доступ до персональної інформації мільйонів користувачів Facebook без їхньої згоди і використала зібрані дані для маніпуляцій громадською думкою. Цей інцидент підкреслив важливість посилення захисту персональних даних у мережі. Для регулювання цієї сфери в різних країнах прийняті спеціальні законодавчі акти. Наприклад, в Європейському Союзі діє Загальний регламент про захист персональних даних (GDPR), а в Україні – Закон «Про захист персональних даних» [1, с. 19].

Продовжуючи тему використання штучного інтелекту (ШІ) в журналістиці, варто зосередитись на іншому важливому аспекті – *автоматизації створення контенту*. Ця тенденція стає все більш помітною в сучасній світовій медіаіндустрії і суттєво впливає на роботу редакцій і якість інформаційного продукту.

Алгоритми ШІ здатні автоматизувати багато трудовитратних завдань і процесів у медіасфері, що стосуються генерації, редагування і модерації контенту. Такі інструменти, як онлайн-редактори, системи перевірки правопису і граматики, програми для технічного оформлення матеріалів уже стали невід'ємною частиною роботи багатьох редакцій [20, с. 257].

Випробовують можливості штучного інтелекту й українські медійники. За даними опитування Інституту масової інформації, 22% українських редакцій систематично використовують хоча б один інструмент ШІ. Найпопулярнішим застосуванням є розшифровка інтерв'ю (62% опитаних). Також журналісти залучають технології ШІ для створення візуального контенту (31%), виправлення помилок у текстах (21%), написання статей, репортажів і пресрелізів (21%), генерації заголовків і лідів (19%). Крім того, ШІ застосовується для оптимізації текстів для різних аудиторій і платформ (17%), аналізу великих масивів даних (14%), підготовки запитань до інтерв'ю (12%) та моніторингу згадок у медіа (7%) [15].

Переваги використання ШІ для автоматизації контенту очевидні. Алгоритми ШІ генерують структуровані матеріали за заданими параметрами, що доцільно для певних жанрів, як-от новини, фінансові звіти чи спортивні огляди. Інструменти автоматичної перевірки тексту допомагають покращити грамотність матеріалів, хоча й не гарантують високої якості змісту. Така оптимізація рутинних процесів сприяє економії часу та ресурсів, дозволяє оперативніше реагувати на події та підвищує загальну ефективність роботи редакцій.

Однак, разом із перевагами, використання ШІ створює і певні виклики для медіаіндустрії. За прогнозами дослідників, до 2030 року алгоритми можуть створювати до 90% медіаконтенту [30, с. 15]. Це може призвести до значного скорочення робочих місць у журналістиці, особливо в сфері новинної журналістики. Крім того, постають етичні питання щодо прозорості використання ШІ, відповідальності за створений контент, дотримання журналістських стандартів, ризиків навмисного використання алгоритмів для генерації та поширення дезінформації.

У будь-якому разі, впровадження штучного інтелекту в медійну практику суттєво трансформує роль і функції журналістів. ШІ поступово перебирає на себе виконання певних завдань, особливо в сфері обробки даних і створення стандартизованих текстів. Напевно, з часом витіснення людини з новинної журналістики посилиться. Однак це може мати і позитивні наслідки, оскільки на медіаринку, ймовірно, зросте цінність фахівців, здатних створювати унікальний контент, який вимагає людської креативності та емоційного інтелекту.

Технологічні інновації та зміни в споживанні контенту привели до *трансформації бізнес-моделей онлайн-медіа*. Традиційна модель, заснована переважно на банерній рекламі, доповнилася іншими підходами:

- платний доступ до контенту (paywall);
- залучення підтримки аудиторії (краудфандинг для спеціальних проєктів, членство у клубі/спільноті з регулярними внесками від читачів в обмін на додаткові послуги і переваги, донати);
- нативна реклама (створення спонсорованого контенту);
- диверсифікація діяльності (проведення різноманітних заходів, освітні проєкти, консалтингові послуги, продаж супутніх товарів (книг, мерчу, тематичних продуктів));
- грантова підтримка тощо.

Українські онлайн-медіа активно експериментують із різними моделями монетизації. Реклама

залишається основним джерелом фінансування для багатьох видань, але її форми еволюціонують. Традиційна банерна реклама поступово витісняється нативною рекламою, яка вирізняється здатністю задовольняти потреби цільової аудиторії, органічно інтегруючи комерційний контент у структуру видання. У багатьох українських онлайн-медіа нативна реклама представлена в рубриці «Спецпроєкти», що дозволяє поєднувати різнотематичні і різноформатні матеріали [18, с. 309].

Деякі видання впроваджують моделі платного доступу (paywall), хоча це залишається складним завданням через відсутність у більшості українців звички платити за контент [3, с. 4]. У світовій практиці ця модель має різні варіації: від жорсткого paywall, де весь контент є платним, до м'якого, де частина матеріалів доступна безкоштовно. Так, наприклад, українське видання «НВ» запровадило передплату за преміум-контент, що передбачає доступ до ексклюзивних матеріалів, таких як: детальні огляди подій, деякі аналітичні матеріали. Цей підхід дозволяє створювати додаткову цінність для своїх найвідданіших читачів, пропонуючи їм ексклюзивний контент, водночас залишаючи усі інші матеріали у вільному доступі для широкої аудиторії.

Набувають популярності краудфандинг і членські моделі, особливо серед нішевих медіа. Прикладом застосування такого підходу є онлайн-медіа «The Ukrainians», яке створює якісний контент, спираючись на підтримку своєї аудиторії. Видання запровадило модель Membership (членство), пропонуючи читачам стати частиною спільноти і отримувати додаткові переваги (доступ до ексклюзивного контенту, особисте спілкування з журналістами, участь у спеціальних заходах тощо) за умови регулярних внесків. Така модель дозволяє «The Ukrainians» не лише забезпечувати фінансову стійкість, але й будувати тісні зв'язки з найбільш лояльною аудиторією, створюючи навколо медіа активну спільноту однодумців.

Сучасним інтернет-виданням доводиться шукати нові шляхи монетизації, диверсифікувати джерела доходу, балансувати між традиційними та інноваційними підходами. Це стає ключовою стратегією для забезпечення їхнього стабільного функціонування в умовах мінливого цифрового медіасередовища.

Мультиплатформність. Редакції онлайн-медіа сьогодні здебільшого застосовують підхід мультиплатформного виробництва. Ця тенденція відображає глибинні трансформації у способах

споживання контенту. Сучасна аудиторія активно використовує різноманітні гаджети та медіаплатформи для отримання інформації, що змушує медіа адаптуватися до нових реалій.

Специфіку медіаспоживання можна простежити через різні соціологічні опитування. Наприклад, результати дослідження «Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 році» (USAID/Internews) підтвердили кілька ключових тенденцій останніх років. Зафіксовано перевагу мобільних пристроїв: смартфон утвердився як основний девайс для отримання інформації. Це підкреслює необхідність розробки адаптивних версій сайтів для зручного перегляду на екранах мобільних телефонів. Щодо джерел новин, то соціальні мережі продовжують впевнено лідирувати, охоплюючи 76% аудиторії, далі йдуть вебсайти (41%) і телебачення (30%). Примітно, що 66% респондентів споживають новини винятково з інтернету, відмовившись від телебачення. Топові позиції серед соціальних мереж для отримання новин належать Telegram (72%), Facebook (19%) і YouTube (16%) [28].

З огляду на ці тенденції, одним із ключових завдань для українських видань стає забезпечення своєї присутності там, де зосереджена їхня цільова аудиторія.

Загалом мультиплатформність можна визначити як стратегію, за якою редакції створюють, адаптують і поширюють контент через різні медіаплатформи та пристрої, забезпечуючи безперервне та зручне споживання інформації.

Основними технологічними платформами, з якими сьогодні працюють редакційні колективи інтернет-видань, є:

1. Вебсайти з адаптивним дизайном, які автоматично підлаштовуються під розмір екрану, забезпечуючи зручний перегляд на різних пристроях – ноутбуках, планшетах, смартфонах. Також варто згадати про мобільні додатки як потужний інструмент взаємодії з аудиторією, що надає користувачам швидкий доступ до контенту та певні додаткові функції, наприклад, push-сповіщення про новини. Поєднання «сайт + мобільний додаток» задовольняє потреби різних сегментів аудиторії та максимізує охоплення, забезпечуючи доступність до контенту в будь-який час і в зручному форматі, що своєю чергою підвищує залученість і лояльність користувачів.

2. Соціальні мережі (Facebook, X (Twitter), Instagram, TikTok). Вони для медіа стали повноцінними комунікаційними майданчиками і джерелом зростання трафіку, а не просто доповненням до їхніх сайтів. Соцмережі надають великі можливості для широкого охоплення цільової

аудиторії та ефективної взаємодії з нею. Успіх того чи іншого медіа сьогодні може визначатися, зокрема, і тим, наскільки якісно воно представлено в соцмережах. Редакціям доводиться створювати унікальні матеріали і розробляти окремі стрічки новин для різних соцмереж, враховуючи особливості аудиторії та адаптуючи контент під специфіку кожної платформи.

3. Відеоканали. Сьогодні спостерігається стрімке зростання популярності відеоконтенту. Він дозволяє ефективно подавати складні матеріали та залучати нову аудиторію. Відеохостинг YouTube перетворився на важливу платформу не лише для телеканалів, але й для інтернет-видань. Українські онлайн-медіа поступово нарощують свою присутність на YouTube. Вони запускають нові проєкти, надаючи перевагу розмовним жанрам. Наприклад, такі видання, як «Українська правда», «Liga.net», «Zaxid.net» активно розвивають свої YouTube-канали, пропонуючи різноманітний контент і зосереджуючись здебільшого на кількох форматах: інтерв'ю з впливовими особами, подкасти з обговоренням актуальних тем, експлейнери для роз'яснення важливих подій. Такі проєкти дозволяють медіа експериментувати з подачею контенту та розширювати аудиторію.

4. Месенджери (Telegram, Viber). В Україні найбільшу популярність здобув Telegram. Початково створений як месенджер, він перетворився на потужну платформу для споживання та поширення медіаконтенту. В умовах російсько-української війни Telegram став головним джерелом новин для значної частини українців [28, с. 26]. Реагуючи на цю тенденцію, багато українських медіа створили свої Telegram-канали, часто публікуючи там новини навіть швидше, ніж на власних сайтах. Це відображає загальну тенденцію: аудиторія надає перевагу зручним платформам для отримання інформації, не бажаючи відвідувати окремі новинні сайти. Однак, попри свою популярність і зручність, Telegram несе серйозні ризики. Він має прямі зв'язки з державою-агресоркою, що створює загрозу витоку персональних даних, включаючи інформацію воєнного характеру. Російські пропагандисти активно використовують цю платформу для поширення дезінформації та проведення інформаційних атак проти України. Зважаючи на ці загрози, фахівці з інформаційної безпеки називають Telegram «гнилою цукеркою в гарній обгортці» і радять українцям переходити на безпечніші альтернативи, наприклад WhatsApp, для кращого захисту особистих даних і національних інтересів [16, с. 24–25].

Можна констатувати, що мультиплатформність стала невід'ємною частиною сучасної медіастратегії, дозволяючи виданням охопити максимально широку аудиторію через різні канали комунікації. Ефективне використання цього підходу вимагає від медіа не лише технологічної адаптації, але й *трансформації професійних компетенцій журналістів*, що є ще однією ключовою тенденцією розвитку сучасних онлайн-видань.

Традиційні журналістські вміння сьогодні доповнюються широким спектром додаткових компетенцій. Сучасному журналісту може бути корисно мати навички SMM, аналізу даних, створення інфографіки, фото- та відеозйомки, монтажу. Крім того, необхідними стають вміння інтерактивного спілкування з аудиторією та застосування елементів гейміфікації у поданні інформації. Також важливими є розуміння вебаналітики та монетизації, знання основ SEO, вміння працювати зі штучним інтелектом і здійснювати фактчекінг.

Розширення журналістських компетенцій відображається і на структурі редакцій. З'являються нові відділи/команди з аналізу даних, візуалізації інформації, розробки проєктів віртуальної та доповненої реальності, а також автоматизації створення контенту. Це своєю чергою сприяє розвитку нових напрямів: журналістики даних, імерсивної журналістики з використанням VR/AR технологій, а також автоматизованої журналістики, що застосовує штучний інтелект для створення контенту на основі структурованих даних.

Цифровий арсенал навичок змінюється стрімко, тому найважливішим стає вміння швидко адаптуватися до нових технологій. Це вимагає від редакцій систематичного підходу до навчання та розвитку персоналу. Успішні видання інвестують у підвищення кваліфікації співробітників,

забезпечуючи навчання з широкого спектру актуальних тем.

Висновки. Огляд основних тенденцій функціонування онлайн-медіа свідчить про глибокі трансформації у галузі. Мультимедіатизація, інтерактивність, персоналізація, автоматизація контенту та мультиплатформність не просто змінюють способи створення та поширення інформації, але й змушують переосмислити саму суть журналістики в цифрову епоху. Ці зміни вимагають від видань постійної адаптації, набуття їхніми працівниками нових компетенцій та пошуку інноваційних бізнес-моделей.

Водночас розвиток онлайн-медіа супроводжується низкою викликів. Серед них – забезпечення інформаційної безпеки в умовах російської агресії, захист персональних даних користувачів, боротьба з дезінформацією, збереження високих професійних стандартів в епоху швидких новин і автоматизованого контенту.

Майбутнє онлайн-медіа визначатиметься їхньою спроможністю ефективно інтегрувати технологічні інновації, створювати якісний контент, впроваджувати дієві моделі монетизації, зберігаючи при цьому довіру аудиторії в умовах інформаційного перенасичення.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути: вплив технологій штучного інтелекту на журналістику, включаючи етичні аспекти; розвиток імерсивних форматів подання інформації; трансформація журналістських компетенцій і адаптація освіти до нових реалій; порівняльний аналіз ефективності різних бізнес-моделей онлайн-медіа. Дослідження цих аспектів допоможе глибше зрозуміти тенденції розвитку онлайн-журналістики та визначити шляхи її адаптації до викликів цифрової епохи.

Список літератури:

1. Белова М.В., Белов Д.М. Виклики та загрози захисту персональних даних у роботі за штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія право. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 17–22.
2. Василик Л. Конвергенція та крос-медійність: дискурс термінологічної парадигми. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. 2017. Вип. 883. № 1. С. 3–9.
3. Гарус А., Яніцький А. Бізнес-моделі медіа на прикладі українських онлайн-видань суспільно-політичної та економічної тематики: дослідження Центру вдосконалення економічної журналістики при Київській школі економіки. Київ, 2019. 32 с. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2020/02/CEEJ_policy-brief-1.pdf (дата звернення: 16.07.2024)
4. Городенко Л.М., Цимбаленко Є.С. Мультимедійність як технологія жанрової дифузії в контексті трансформації. *Scientific Notes of Institute of Journalism*. 2023. Т. 1 (82). С. 11–32.
5. Григорова З.В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. № 3 (57). С. 93–100.
6. Грозна О. Дефініційна полеміка в сфері інтернет-журналістики щодо понять «жанр» і «формат» у сучасному інформаційному просторі. *Український інформаційний простір*. 2022. № 10. С. 119–130.
7. Досенко А.К. Кросмедійність як ознака мультиплатформних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: *Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 2. Ч. 2. С. 248–253.

8. Драган-Іванець Н.В. Стратегії ефективного впливу: персвазивні чинники в сучасних журналістських текстах: дис. ... канд. наук із соц. ком.: 27.00.04. Львів, 2015. 201 с.
9. Женченко М.І. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 52. С. 72–75.
10. Захарченко А.П. Інтернет-медіа: інтерактивний навчальний посібник для курсу «Підтримка сайту» для студентів відділення «Видавнича справа та редагування». Тернопіль: «Крок», 2014. 198 с.
11. Зеленко І. Особливості онлайн-медіа. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. Вип. 14. С. 104–108.
12. Кіца М. Особливості створення популярного інтернет-ЗМІ. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. 2020. Вип. 4. С.102–107.
13. Кіца М., Кравчак П. Пейвол як модель функціонування зарубіжних та українських онлайн-ЗМІ. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. 2023. Вип.1. № 5. С. 67–71.
14. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / Перекл. з англ. А. Іщенко. Кив: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 324 с.
15. Машкова Я. Українські медіа та штучний інтелект. Як редакції залучають ШІ для створення контенту? URL: <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayinski-media-ta-shtuchnyj-intelekt-yak-redaktsiyi-zaluchayut-shi-dlya-stvorennya-kontentu-i62217> (дата звернення: 16.07.2024)
16. Монастирський О., Спесивцева О., Сирбу С. Міфи про Telegram, у які ми віримо. 2024. URL: <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/cedem-telegram.pdf> (дата звернення: 10.07.2024)
17. Романчук О. Штучний інтелект в епоху нових медій. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Вип. 44. С. 179–188.
18. Павлюк Р.В. Нативна реклама в новинних інтернет-ЗМІ: особливості поєднання рекламного і журналістського контенту. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 2022. Том 33(72). № 5. Ч. 2. С. 307–311.
19. Про медіа: Закон України від 11.02.2024 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 08.07.2024).
20. Ситник О. Проблематика впровадження штучного інтелекту в сучасних ЗМІ та медіатехнологіях. *Український інформаційний простір*. 2023. № 2 (12). С. 252–265.
21. Тарасюк В. Структура редакції сучасного вітчизняного інтернет-видання: основні тенденції розвитку. *Communications and Communicative Technologies*. 2023. Вип. 23. С. 58–63.
22. Тонкіх І.Ю. Інтернет-журналістика. Жанри в інтернеті: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. URL: <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5b881739-ef61-4105-974f-50fec3003736/content> (дата звернення: 12.07.2024).
23. Тонкіх І. Критерії якості контенту інтернет-медіа. *Обрії друкарства*. 2018. № 1(6). С. 209–217.
24. Хворостина О.В. Трансмедіація контенту українських новинних ресурсів. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. IV (13). Issue: 82. С. 50–53.
25. Чабаненко М. Напрями трансформації репортажу в онлайнівій журналістиці. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Вип. 46. С. 310–317.
26. Шевченко В.Е. Конвергентність як основна ознака сучасних медіа. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи*: моногр. Київ: Ін-т журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2017. С. 8–17.
27. Шевченко Г.О. Особливості функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації»*. 2016. Вип. 16. С. 159–164.
28. Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainian-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf> (дата звернення: 10.07.2024)
29. Pernice K. F-Shaped Pattern of Reading on the Web: Misunderstood, But Still Relevant (Even on Mobile). 2017. <https://www.nngroup.com/articles/f-shaped-pattern-reading-web-content/> [accessed Jul 15 2024].
30. Rashedi H., Winckel H., Mosalapor H. Exploring the future of modern journalism with artificial intelligence. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/349662017_Exploring_the_future_of_modern_journalism_with_artificial_intelligence [accessed Jul 15 2024].

Trachuk T. A., Andriushchenko M. Yu. TRENDS AND CHARACTERISTICS OF ONLINE MEDIA OPERATIONS

Rapid technological progress and changing media consumption habits are significantly transforming the modern media landscape. Online media, as key players in the digital information space, are constantly adapting to new conditions and developing innovative approaches to content creation and distribution. This article examines current trends and characteristics of online media operations in the context of the digital transformation of the media sphere.

The research is based on the analysis of scientific publications, data from several sociological surveys, and observations of the activities of Ukrainian internet publications. The authors identify and describe key trends in online media development, including multimediation, enhanced interactivity, information personalization, content creation automation, and multi-platform approaches. The paper analyzes how these trends affect journalistic practices, business models of publications, audience interaction, and the transformation of journalists' professional competencies. Overall, it outlines the potential of multimedia formats, manifestations of interactivity, aspects of media content personalization, and the role of artificial intelligence in automating journalistic processes. Special attention is paid to the challenges and opportunities arising from the introduction of new technologies in the media sphere.

The article employs a range of scientific methods. A review of scientific literature provided the foundation for understanding the current state of research on the topic. Analytical-synthetic and comparative-descriptive methods were used to identify key aspects of online media operations and outline the main directions of their development. The systematization method helped to structure the obtained data and formulate generalized conclusions.

The research results deepen the understanding of current processes in online journalism and can be used both for scholars in further research and for practitioners in the media industry.

Key words: *online media, trends, characteristics, technologies, multimedia, interactivity, personalization, automation, multi-platform approach.*

УДК 070(091)(477):101.9(477)(092)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/35>

Яблонський М. Р.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

«ЗРОБИТИ УКРАЇНСЬКУ ПРАВДУ ГОЛОСНОЮ»: ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ШЛЕМКЕВИЧА В МЕМУАРНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті досліджено особливості публіцистичної та редакційно-видавничої діяльності М. Шлемкевича на матеріалі мемуарних джерел. Зауважено роль обставин українського суспільно-політичного життя першої половини ХХ ст., розрізненого державами та ідеологіями.

У хронологічній послідовності крізь призму особистісного сприйняття відтворено наскрізний україноцентричний стрижень життя та діяльності М. Шлемкевича, державотворчі інтенції його публіцистики, значний організаторський потенціал.

Відомості про ранню журналістську діяльність М. Шлемкевича (упродовж 1917–1919 рр. був секретарем редакції київської «Робітничої Газети») відтворено на матеріалі некролога П. Феденка, а також вступної статті С. Волиня до видання спогадів про М. Шлемкевича (1966).

Добу міжвоєнної в журналістській біографії М. Шлемкевича (есеїстика в «Літературно-науковому віснику», формування державотворчої концепції Фронту національної єдності на сторінках часописів «Перемога», «Українські Вісти», «Батьківщина») реконструйовано на основі мемуарів сестри Стефанії (в одруженні – Чапельська), Р. Придаткевича, С. Волиня, Мар'яна Дального та ін.

Публіцист і редактор Мар'ян Дальний залишив спогади про роботу М. Шлемкевича в «Українському Видавництві» (Краків – Львів) упродовж 1941–1944 рр., про публіцистику, оприлюднену в часописі «Наші Дні», про роль доробку М. Шлемкевича у формуванні світогляду молоді.

У мемуарах В. Кубійовича, С. Волиня зауважено наскрізну думку про те, що задум М. Шлемкевича видавати часопис «Листи до приятелів» був сформований ще в таборі часи української еміграції. Про важливість цього видання у плеканні свідомого, мислячого українця йдеться у спогадах П. Феденка, Г. Костюка, Б. Бойчука.

Спогади С. Волиня цінні також відомостями про функціонування видавництва «Ключі», часопису «Український огляд» (1960–1961).

Проблеми організації та розбудови Українського публіцистично-наукового інституту висвітлено в мемуарах С. Волиня, Р. Придаткевича.

Проаналізований матеріал дає змогу доповнити портрет М. Шлемкевича як публіциста, редактора та видавця, реконструювати етапи історії української журналістики.

Ключові слова: історія української журналістики; Микола Шлемкевич; часописи «Робітничої Газета», «ЛНВ», «Перемога», «Українські Вісти», «Батьківщина», «Наші Дні», «Дорога», «Листи до Приятелів», «Український огляд»; видавництва «Українське Видавництво», «Ключі»; Український публіцистично-науковий інститут; мемуари.

Постановка проблеми. Роль Миколи Шлемкевича (1894–1966) в українському духовному просторі без перебільшення унікальна. Біографія мислителя і публіциста починалася у Сновидові, в чарівному селі над Дністром, у сім'ї о. Івана Шлемкевича, і з поваги до батька постане його перший псевдонім у публіцистиці М. Іванейко. Здобувши якісну музичну освіту (Вищий Музичний Інститут ім. Лисенка у проф. Марії Криницької, Львів), «подавав великі надії як віртуоз-піяніст» [13, с. 29], але

надав перевагу філософським студіям у Відні (1912–1914; 1923–1926), а згодом у Сорбонні (1928–1929). М. Шлемкевич – автор численних журналістських текстів, об'єднаних українською ідеєю; його світоглядна публіцистика має виразну українську політичну мету. І, як писав К. Паньківський в оцінці його публіцистичної діяльності, «не було ділянки громадського життя, яка не цікавила б Миколу Шлемкевича, не було ділянки культурного життя, у якій він не визнавався б, у якій не міг би працювати.

Міг стати науковцем. Ділянкою його університетських студій була стисла філософія. <...>.

Міг стати педагогом. <...> був вродженим учителем, любив навчати.

Міг стати критиком – літературним, мистецьким, музичним. Його вигострена інтелігенція, багатий глибокий розум при надзвичайній працьовитості і пильності давали йому змогу виявити себе у всякому напрямку. Всі ці ділянки не тільки любив, а й розумів.

Але він не пішов жодним із тих шляхів. Його громадський нерв, його політична жилка перемогли. Змістом його життя стала публіцистика. Він гордився званням публіциста, боронив того свого статусу завзято і завжди, проти всіх, хто бажав по-приятельськи чи по-ворожому, бачити його ким іншим» [12, с. 83–84].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатогранна діяльність М. Шлемкевича – в полі зору науковців різних гуманітарних сфер. Так, Н. Локатир дослідила громадсько-політичну та наукову діяльність М. Шлемкевича [9], О. Яців – його педагогічні ідеї та культурно-просвітницьку діяльність [16]. Розвідка І. Дзюби «Микола Шлемкевич» [3] – портрет М. Шлемкевича-інтелектуала, філософа та публіциста. Б. Залізник проаналізував часопис М. Шлемкевича «Листи до Приятелів» як тип універсального видання [4].

У сучасній гуманітаристиці простежується посиленна увага до мемуаристики, важливого складника в реконструкції історичної доби, творчої та наукової біографії видатних особистостей.

Постановка завдання. Мета публікації – на матеріалі мемуарних джерел простежити синтезу публіцистичної та редакційно-видавничої діяльності М. Шлемкевича. До речі, за свідченням К. Паньківського, синтеза – його улюблене слово: «Микола Іванович був синтезою – це улюблене його слово – тих усіх різних традицій. В нього гармонійно поєднувалися аристократизм достойної священничої родини давніх часів з динамічним рухом молодого українства» [12, с. 88].

До аналізу залучаємо спогади як найпопулярніший жанровий різновид мемуаристики, а також некролог [14]. Зокрема, 1966 р. у Вінніпезі накладом і друком видавничої спілки «Тризуб» побачила світ книга «Микола Шлемкевич. Філософ, науковець, критик, літературознавець, блискучий промовець, член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка й Української Вільної Академії Наук. Силуета й спогади про нього» [10]. Численні мемуарні матеріали про М. Шлемкевича опубліковано в часописах української діаспори

«Свобода» (П. Феденка [14], О. Олесницького [11], Я. Заремби [5]), «Листи до Приятелів» (Р. Придаткевича [13]), «Сучасність» (В. Кубійовича [7], О. Кульчицького [8]) та ін.

Виклад основного матеріалу. Початок журналістської діяльності М. Шлемкевича пов'язаний із складними суспільно-політичними подіями, які розгорталися на мапі Європи на початку ХХ ст. Перша світова війна перервала його університетські студії у Відні, він «повернувся додому, але наступного 1915 року російське військо, відступаючи з Галичини, забрало його з собою і вивезло на Сибір.

Перейшовши важко неволю (хвороба шлунку) Шлемкевич вже 1917 року з'явився у Києві і тут у 1918–19 роках пережив головні акти Української державности – дні української національної революції. У 1917–19 рр. був секретарем редакції «Робітничої Газети», де почав свої перші журналістичні кроки» [15, с. III]. Чи не вперше в мемуарній літературі інформація про ранню журналістську діяльність М. Шлемкевича постає в некролозі українського політичного діяча, публіциста та історика П. Феденка: «Новий Центральний Комітет партії (Української Соціал-Демократичної робітничої партії. – М. Я.) призначив мене головним редактором «Робітничої Газети». М. Шлемкевич був і надалі секретарем. Можна було на нього покласти: він і днював і ночував у редакції, доглядав експедиції, щоб газета правильно розсилалася по Україні» [14].

Політичний і громадський діяч, журналіст С. Волинець у вступній статті до видання «Микола Шлемкевич. Філософ, науковець, критик, літературознавець, блискучий промовець, член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка й Української Вільної Академії Наук. Силуета й спогади про нього» (1966) про київський період у біографії М. Шлемкевича зауважує: «Після вибуху революції на весні 1917 року він добивається до Києва, де переживає багаті в події дні української національної революції, які залишили в його душі глибокий слід до кінця його життя.

Був свідком буйного розцвіту української поезії та журналістики тих часів. Сам працював як співробітник в українській «Робітничій газеті», на сторінках якої ставив свої перші журналістичні кроки. Пережив глибоко патос творення української держави.

Після завершення визвольних змагань на Великій Україні вертає додому під рідний дах» [10, с. 6].

Але переважно про цей період діяльності М. Шлемкевича в мемуарних джерелах дуже мало інформації, зазвичай це узагальнені свідчення,

як-от у спогадах композитора Р. Придаткевича: «Тільки пізніше, під час моїх дуже рідких відпусток з італійського воєнного фронту до Яворова, я довідувався від кривняків Миколи, що російська окупаційна влада кудись його вивезла. В часи становлення української влади, я знав, що Микола активно допомагав будувати державу» [13, с. 30].

Про добу міжвоєнної журналістської біографії М. Шлемкевича Р. Придаткевич пише за посередництвом: «Між першою й другою війною я мав деякі відомості, які подавали о. Лев і пані Чапельська, його сестра. Мені було відомо, що Микола знаходиться у вирі політичної та журналістської праці» [13, с. 30–31].

М. Шлемкевич здобув докторат у Віденському університеті 1926 р. (дисертація «Сутність філософії»), 1928–1929 рр. закінчив студії в Сорбонні. У вступній частині «З життєпису Миколи Шлемкевича» також інформується: «Почав друкуватися на філософічні теми 1926 року, присилаючи до львівського “Літературно-Наукового Вісника” нариси на тему української духовності. У тому ж “ЛНВ” появилася цикл подорожніх мистецьких нарисів “Вітер” (1928–30) і подібна серія “Листи з Парижу”, яка друкувалася в “Новому Часі” 1929 року. Це були враження з подорожів по Західній Європі» [15, с. III–IV]. Захоплені враження про публіцистику М. Шлемкевич цього періоду – у спогадах журналіста й редактора Мар’яна Дального (псевдонім М. Горгоги): «Переглядаючи якось старі річники “Літературно-наукового вісника”, я натрапив на кілька есеїв, підписаних М. Іванейком. Це не були есеї “для молоді” й небагато я в них тоді розумів. Але від них віяло свіжою думкою і силою. Вони вирізнялись від інших вісниківських матеріалів широтою тематики й лагідністю викладу, вони хвилювали, оживляли уяву й заставляли думати» [2, с. 288].

Спогади сестри Стефанії (в одруженні – Чапельська) зберегли не тільки інформаційно багаті свідчення, а й теплі особистісні деталі праці та відпочинку М. Шлемкевича: «В 1936 році, коли я приїхала вже з Америки, куди ми були виїхали враз з чоловіком, я відвідала своїх рідних в Сновидові. Брат Микола зі своєю дружиною Константиною, яка тоді вже учителювала в Сновидові і з донцею Христиною мешкали при родичах. Микола в тому часі був дуже зайнятий. Він працював вже тоді у Видавництві “Батьківщина”, що його очолював ред. Дмитро Паліїв і яке видавало щоденник “Українські Вісті”, тижневик “Батьківщина” і журнал “Перемога”. На літо приїздив Микола до Сновидова, де для розваги і відпочинку побудував

у нашому великому саді малу дерев’яну хатину, куди переніс усі свої книжки і папери, працював там та відпочивав після редакторських та організаційних трудів» [10, с. 28].

«Жмут споминів про М. Шлемкевича» С. Волинця містить також спогади про першу зустріч із журналістом, відомим тоді під псевдонімом М. Іванейко, та оцінку його публікацій: «Ця перша моя зустріч відбулась у Львові літом 1935 року в домі редакції тижневика “Батьківщина”, якої я тоді був співредактором.

М. Іванейка ми знали з його листування з редакцією “Батьківщини” і з його блискучих статей, що появлялись в журналі “Перемога”. Цей журнал був ідеологічним органом політичної організації відомої під назвою “Фронту Національної Єдності”, якого провідником був редактор Дмитро Паліїв.

Прийшов М. Іванейко до редакційної домівки з Дмитром Палієвим. Ми, тобто ред. Володимир Дзись, ред. Ярослав Заремба і я з цікавістю його оглядали й радісно з ним вітались, бо нетерпеливо ждали на його прибуття» [10, с. 31–32].

Упродовж 1941–1944 рр. М. Шлемкевич «був одним з директорів і головним редактором “Українського Видавництва” (Краків – Львів). На цьому посту він згуртував навколо того видавництва найкращі наукові, мистецькі й літературні сили як галицькі, так і з центральних і східних земель України; тоді “Українське Видавництво” видало сотні книжок, серед них чимало літературних, мистецьких та наукових. У той же час Шлемкевич був співредактором журналу “Наші Дні”, найкращого українського місячника літератури, мистецтва і культури тих часів» [15, с. IV].

Дуже емоційні й сповнені поваги спомини про публіцистичні матеріали М. Шлемкевича, опубліковані під псевдонімом М. Іванейко в літературно-мистецькому виданні «Наші Дні», залишив публіцист і редактор Мар’ян Дальний (один із псевдонімів М. Горгоги): «Чи ж дивно, що коли в цій духовій пустелі з’явився одного дня 1942 року в кіосках “Наші Дні”, а в ньому нову (одруківка, напевне: нові. – М. Я.) свіжі весняні есеї М. Іванейка, ми накинулись на журнал, як справжній подорожній на цілющу воду. “Наші Дні”, своїм змістом і стилем підносились високо понад уся точасну українську публіцистику. Серед розгнужаної воєнної хуртовини, вони стали для нас на короткий час єдиною оазою здорового відпочинку, де в дискусіях тужавіли наші думки, розширялись межі нашого обрію, сталилась наша надщерблена віра в українську людину та її кращу долю.

Ми знали, що душею “Наших Днів” був д-р Микола Шлемкевич, тому відчували до нього респект і пошану, помимо його зв’язків з УЦК. Хоч “Наші Дні” рідко порушували громадсько-політичну злободенщину, нам здавалось чомусь, що Шлемкевич має не УЦКівський і не ОУНівський, а свій власний й далеко кращий ключ до розв’язки українських наболілих проблем. Тому нам дуже хотілось побачитись з ним, а зокрема з його таємничим приятелем М. Іванейком» [2, с. 289].

Осібнo наголосив Мар’ян Дальний на ролі публіцистики М. Шлемкевича у формуванні світогляду молоді: «д-р Микола Шлемкевич був не тільки одним із найвидатніших українських мислителів і публіцистів, але й великим другом і дорадником молоді, зокрема молоді пластової, а згодом також ОДУМівської» [2, с. 287]; «при його видатній допомозі виходив у 1942–1944 роках у Львові журнал для молоді “Дорога”, на сторінках якого часто друкувались його цікаві статті» [2, с. 287]; «Проте вплив частих виступів і писань Шлемкевича на частину нашої молоді вже тоді був дуже помітний. Побіч Юрія Липи, саме Шлемкевич мав найбільший вплив на формування й мого світогляду» [2, с. 287–288].

Сестра М. Шлемкевича С. Чапельська свідчила, що про події та переживання в його житті в період Другої світової війни знає лише з його розповідей, після закінчення війни і таборового періоду «брат Микола wraz з родиною приїхав до нас до Америки. Тут він відразу почав працювати на громадському, організаційному і журналістичному полі. Старався включити в місцеве українське життя і помагав розбудовувати його» [10, с. 28].

У 1946 р. М. Шлемкевич починає видавати книжкову серію під назвою «Життя і мислі». Перше видання в цій серії – «Українська синтеза чи українська громадянська війна» М. Шлемкевича (1946; 2-е видання 1949). Окрім праць М. Шлемкевича, в серії побачили світ дослідження К. Паньківського, Т. Лапичака. У спогадах відомого літературознавця та публіциста Г. Костюка підкреслено: «Пізнанню замуленої бездержавністю української людини Микола присвятив багато своїх праць <...>» [6, с. 320–321]; «Його боліло все, що розкладало, розсварювало, примітизувало українську громаду на еміграції. <...>».

Його непокоїла постійна незгода, а то й вороженча між визнавцями різних партійних, світоглядних і регіональних догм в еміграційній громаді. Щоб зарадити якоюсь мірою цьому розбратові й отаманії, він написав свій знаменитий памфлет “Українська синтеза чи українська громадянська війна” (1949)» [6, с. 323].

Український науковець і громадсько-політичний діяч В. Кубійович, із яким пов’язували М. Шлемкевича роки співпраці і в період «Українського Видавництва», і в «Енциклопедії Українознавства», виокремив таку присутню його рису, як вчительство: «У час другої світової війни остаточно викристалізувався світогляд Миколи Шлемкевича і він став (можна б це визначити, як головне його покликання) – учителем. Не професором, як його часом прозивали (у нас “професорів” сотні), а вчителем – у тому шляхетному розумінні цього слова, в якому ми прикладаємо його до нашого філософа Григорія Сковороди. У ті бурхливі роки він шукав, знаходив і проголошував український правопорядок і синтезу, пробував вивести загублену українську людину з хаосу й розкладу, що його несе еміграція (а згодом добробут), на чисті води. І всюди, де тільки він був, горнулися до нього учні, а він мав для кожного пораду й тепле слово, навіть у чисто особистих турботах.

Так було в таборах – у Карльсфельді й Берхтегадені, на Грюнвальдерштрассе в Мюнхені (там народилися Шлемкевичеві циклостильні видання), так було й за океаном. Шлемкевич писав сотні листів до приятелів, і вони були предтечею друкованого журналу “Листи до приятелів”. Але й видаючи цей журнал, він провадив кожен день десятки писаних розмов з приятелями, з тими, що шукали його поради і входили з ним у присутню розмову» [7, с. 127].

Як бачимо, сучасники М. Шлемкевича заважають, що задум часопису «Листи до приятелів» – із таборових часів української еміграції, яка, попри обставини повоєння, зберегала потребу гуртування української громади, праці для духовного й соціально-політичного поступу. У зв’язку з цим наведемо свідчення С. Волинця: «Живучи в британській окупаційній зоні в Ганновері, я мав кілька разів нагоду поїхати до Мінхену, де тоді перебував д-р Шлемкевич і розгортав там дуже живу діяльність. Їздив я туди на запрошення д-ра Шлемкевича на наради гурта, що колись гуртувався довкруги особи проф. В. Кубійовича і тепер в новій обстановці збирався час до часу, щоб обмінятись думками на тему, що слід робити в ситуації, в якій знайшлась українська еміграція. Нарadi і праця того гурта, якого душею знову ж був д-р Шлемкевич, вимагають спеціального спомину і може колись хтось його напише. Найкраще міг би це зробити д-р Шлемкевич, який був в постійному листовому контакті зі своїми приятелями і з того згодом зродилась ідея видавати журнал під назвою “Листи до приятелів”» [10, с. 39].

У публікації «Д-р М. Шлемкевич» С. Волинець узагальнював: «З ширшої переписки, яку вів д-р М. Шлемкевич зі своїми приятелями, зродилась ідея видавати журнал під назвою “Листи до приятелів”. Цей журнал мав звільнити д-ра М. Шлемкевича від приватної і роздрібленої переписки з поодинокими приятелями й поширити той гурт до широкого кола читачів. Читачі того журналу знають його велику духову вартість і його ролю в оздоровленні нашого збірного громадського життя. “Листи до приятелів” стали трибуною свobodної і критичної думки й ніколи не дали себе залякати пропагандивному крикові їх противників» [10, с. 16].

У некролозі П. Феденка також наголошується на ролі часопису «Листи до приятелів» та його редактора у формуванні свідомого, мислячого українця: «Микола Шлемкевич будив критичну і самокритичну думку в читачах “Листів до Приятелів”. Трудно собі уявити хто замінить його у виконванні цього благородного завдання» [14]. Сестра С. Чапельська, характеризуючи вдачу М. Шлемкевича, згадувала, що він розцінював видання журналу «Листи до приятелів» як успішно реалізований задум: «З природи він був оптимістом. Ніколи на ніщо не скаржився і не нарікав. Приймав мужньо всі тяжкі удари долі, але вмираючи сказав із сумом:

“Тепер, коли я став трохи на ноги, коли все почало йти краще, коли “Листи до приятелів” розрослися і багато моїх плянів почало здійснюватись і коли” – додав він з ласкавою, так дуже людською в тому випадку усмішкою – “і коли я врешті спромігся на те, щоб справити собі нове вбрання, треба все те лишити. Так мені все було”» [10, с. 29].

Г. Костюк залишив свідчення про те, як М. Шлемкевич оцінював рівень української діаспорної преси: «Шлемкевич належав до засновників ОУП “Слово” і до смерті був членом редколегії наших неперіодичних збірників. Як суспільний активіст і публіцист він скептично ставився до тодішньої еміграційної преси у США (“Свобода”, “Народна воля”, “Америка” тощо), вважаючи її світоглядом відсталою й провінційно-галицькою. Він не міг жити без періодичного органу, де б можна було на вищому політичному й культурному рівні говорити про наше суспільне й культурне буття як в Україні, так і на еміграції. ОУП “Слово” не мало жодних засобів, щоб започаткувати таке видання, хоч ми добре усвідомлювали велику вагу його. Тоді Микола Шлемкевич ініціативу взяв на себе. Увійшовши в контакт з численними однодумцями в США і Канаді, він з 1953 року почав видавати

громадсько-культурний журнал державно-соборницької демократичної думки – “Листи до приятелів”. Під умілим і фаховим його редагуванням часопис цей понад десятиріччя відіграв велику суспільну й культурну роль у діаспорі. Одночасно засноване при журналі видавництво “Ключі” видрукувало низку книжок, серед них – дуже цінний історичний документ – спогади Костя Паньківського “Від Комітету до Державного центру”» [6, с. 322].

Б. Бойчук, письменник і літературний критик, згадує: познайомився з М. Шлемкевичем у середині 1950-х років, коли «він почав видавати журнал *Листи до приятелів*. Це був високого рівня журнал, у якому Шлемкевич містив статті на філософські, літературні, мистецькі й громадсько-політичні теми. Шлемкевич дуже добре ставився до Нью-Йоркської Групи, сам відгукувався на нашу творчість. А мене особисто запросив до співробітництва з *Листами до приятелів*. <...> я захоплювався його філософсько-публіцистичними творами: *Загублена українська людина і Галичанство*» [1, с. 93].

Примітно, що у спогадovому наративі С. Костюка проступає такий важливий складник життя української діаспори, як зв’язок із суспільно-політичними та творчими процесами, що відбуваються в підрадянській Україні: «Поява в Україні молодих відважних талантів-шістдесятників окрилювала його: в “Листах до приятелів” з’являються цикл оглядів їхньої творчості й зразки самих творів. Пізніша хвиля арештів, переслідувань і заборон, створення умов для завмирання української мови, агресивна русифікація, поява зловісних теорій про “другу рідну мову”, “єдину радянську людину”, “безперспективність української мови” тощо викликали новий цикл обурення і коментарів на сторінках “Листах до приятелів”. Шлемкевич стояв на позиції гостро принципового, але не демагогічного діалогу з рідним краєм» [6, с. 323].

1956 р. було створено видавництво «Ключі». Як згадував С. Волинець, «Щоб створити сильнішу базу для журналу (йдеться про часопис «Листи до приятелів». – М. Я.) створено видавництво “Ключі”. Д-р М. Шлемкевич був одним з основників того видавництва» [10, с. 16]. Важливо, що тут побачили світ праці М. Шлемкевича «Галичанство» (1956), «Верхи життя і творчости. Промови – Доповіді» (1958), а у збірнику «Українська душа» (1956) – студія «Душа і пісня». У спогадах С. Волинця зауважено: «Розриваний на всі сторони як блискучий доповідач, організатор, дорадник, співробітник д-р Шлемкевич, на жаль,

не мав часу, ні можливості написати кілька основних праць, що залишилися б його великою й цінною духовою спадщиною. Все ж таки вспів через видавництво “Ключі” опублікувати кілька більших праць із <...> серії “Життя і мислі”» [10, с. 17].

У життєписі М. Шлемкевича-редактора – і видання часопису «Український огляд». С. Волинець згадував: «В роках 1960–61 д-р Шлемкевич був редактором дуже цікавого журналу “Український огляд” що мав бути чимсь в ролі видавчого в Америці англomовного журналу “Рідерс Дайджест”. В історії української журналістики цей журнал залишиться як дуже цікава спроба створити такого роду журнал, а хто його має, він залишиться дуже милою і цінною пам'яткою. На ньому є відпечаток душі його редактора» [10, с. 18].

Громадсько-політична активність М. Шлемкевича проявлялася не тільки в публіцистичній редакційно-видавничій діяльності. У 1930-х роках – це участь у політичному житті Західної України, зокрема у формуванні державотворчої концепції Фронту національної єдності на сторінках часописів «Перемога», «Українські Вісти», «Батьківщина». У діаспорі в 1960-х – М. Шлемкевич ініціює створення Українського публіцистично-наукового інституту. С. Волинець писав: «Одним з найважливіших завдань української політичної еміграції він (М. Шлемкевич. – М. Я.) вважав боротьбу за українську правду й тому останні роки свого життя присвятив організації і розбудові “Українського Публіцистично Наукового Інституту”. Д-р М. Шлемкевич був ініціатором створення того інституту і керівником його Бюро Праці і Видань. Як сказано в інформаційній брошурі про той інститут, його завданням є:

“Зробити українську правду голосною, щоб світ почув її, протиставити її всім фальшивим, а то злобним вістям про Україну, що їх свіdomo ширять вороги і несвідомо, в добрій волі, некритично приймають вчені і невчені; зробити ту українську правду відповідною зброєю в боротьбі за наше духове і державне визволення – це ціль і призначення Українського Публіцистично Наукового Інституту, Інституту Дослідів і Інформації”» [10, с. 18]. Наголосив С. Волинець на важливості видань, підготовлених Українським публіцистично-науковим інститутом, а практично М. Шлемкевичем: «Бюро Праці і Видань того інституту, що його керівником і властиво одиноким працівником був д-р М. Шлемкевич, видало цілий ряд дуже цінних українських і англomовних публікацій таких як: “Українська Республіка 22 січня” (по англійськи), “Західні Українські

Землі і їх національне обличчя”, з діаграмами і мапками, автор проф. В. Кубійович (по українськи і по англійськи), “Українсько-польська війна і ухвала Ради Амбасадорів” (по українськи і по англійськи), “Організований голод в Україні 1932–1933” (по англійськи) і ін.» [10, с. 19].

Важливі свідчення про створення та роботу Українського публіцистично-наукового інституту містять листи М. Шлемкевича до Р. Придаткевича, які він оприлюднює у своїх спогадах. Так, у листі від 1 травня 1962 р. М. Шлемкевич пише: «“...Саме пускаю в рух Публіцистично-Науковий Інститут, якого цілком є протиставитись отій фальшивій інформації світу про Україну – кожного місяця виходить бодай по кілька наукових книжок з цілком дикими вістями про нас. Така отрута ллється з тисяча джерел а ми завважуємо тільки поверхню того коли щось добудеться до газет...”» [13, с. 32]. 17 травня 1962 р. М. Шлемкевич звіряється Р. Придаткевичу: «“– назагал початки тяжкі. Журнал я починав без цента і ось доходить вже десятий рік. Зразу люди сміялись і запевняли, що до кількох місяців я провалюсь, тимбільше, що журнал не втішається ласкою властей імущих. – Та тепер маю багато жури з початками того Інституту. Та може і цим разом витягнемо воза”» [13, с. 32]. У листі М. Шлемкевича від 27 березня 1963 р. читаємо: «“...тепер саме друкую два еляборати в справі передачі Галичини Полякам, бо Поляки в 40-ву річницю знову підносять свої претенсії. Отже друкую еляборат проф. Кубійовича про етнографію західних земель і д-ра Ріпещького про боротьбу Українців за ті землі. Далі друкую еляборат про голод з нагоди 30-ліття. Все це по-англійськи...”» [13, с. 32].

Принагідно наведемо спогади громадського діяча О. Олесницького, з яким пов’язують роки співпраці в часописі «Листи до приятелів», про такі важливі риси публіциста, редактора та видавця М. Шлемкевича, як відповідальність та увага до новаторства: «Покійний уважав, що наша інформація про Україну – призначена для нас самих і для чужого світу – хай і вбога формою – мусить бути багата науковою документацією. Слабо документовані, хоч суперпатріотичні та повні примітивної бомбастики, видання непокоїли Шлемкевича, бо такі твори неспроможні приєднати нам приятелів у чужому світі. У добі поширеного пустомельства Шлемкевич ставився до оригінальних думок і починів немов до цілощой джерельної води» [11, с. 2].

Я. Заремба, який реконструював у своїх спогадах портрет М. Шлемкевича і в контексті львів-

ського періоду 1930-х років, і на тлі діяльності української діаспори в США, узагальнював: «Але не бути самому паном своїх мислей, проти власних переконань писати для догоди хлібодавця, чи кривити душею заради сочевиці – це для Шлемкевича було не до подумання. – Але є люди – писав він, люди, як магнетна голка. Вони зразу вивчають і схиляються туди, де більше платять. У Шлемкевича не було й сліду такої голки. Микола Шлемкевич не схилявся!» [5, с. 2]. Важливим джерелом для висновків є також наведений у мемуарах Я. Заремби лист М. Шлемкевича: «Немов оглядаючись на пройдений шлях, в одному листі 1960 року пригадував Шлемкевич, що колись усміхалася йому дорога наукової філософії. Але той усміх долі був дуже короткотривалий. Але це не пригнобило Шлемкевича, він знав наш світ. Уже давніше підкреслював, що на нашому духовому степу, тут і там, височіють замки чи вежі пісні і мислі, але поетичної, не філософичної. Навпаки, до філософії в нас, твердив Шлемкевич, загальна нехить. Тим то він і не здивувався, коли виявилось, що його дорога наукової філософії вашому суспільству в Галичині і його науковій верхівці непотрібна. – “Зрештою, – признається Шлемкевич, – мій темперамент скоріше скеровував мене до філософії життя і її виразу – філософичної публіцистики”. – Це й було його покликання, вірним якому залишився до кінця. – Не називайте мене, писав до приятеля, чи пак не лайте мене професором, професор, учений має свою катедру, а моя катедра – журнал”» [5, с. 4].

Невипадково свої спогади про М. Шлемкевича О. Кульчицький назвав «Вчителі життя». О. Кульчицький, відомий психолог, філософ, соціолог, громадський і освітній діяч української діаспори, земляк Миколи Івановича, наголошував на його поглядах ідеаліста. «<...> серед української еміграції у США, яка, на його думку, “вдихає в себе такий простий та легко зрозумілий матеріалістичний світогляд і його мораль”, – пише О. Кульчиць-

кий, – він зумів залишитися людиною, матеріально незалежною від будь-якої установи, людиною, яка не тільки самостійно крокувала через чуже їй американське життя, але й несла на своїх плечах тягар цілком особливої редакційної праці та цілком своєрідного видавництва, і то з посвятою справжнього глибокого ідеалізму» [8, с. 82].

У спогадах Г. Костюка сформульовано синтетичні висновки про М. Шлемкевича-науковця та публіциста: «Він належав до того світлого типу української людини, що бере свій родовід від М. Драгоманова, Ів. Франка, М. Грушевського – вчених, які свої справжні наукові дослідження уміли органічно пов’язувати з суспільним життям і потребами всієї української національної спільноти. Так і Микола Іванович увесь свій небуденний талант беззастережно й повністю віддавав українській громаді. Його боліло все, що розкладало, розсварювало, примітизувало українську громаду на еміграції» [6, с. 323].

Отже, мемуарні джерела дають змогу реконструювати специфіку публіцистичної та редакційно-видавничої діяльності М. Шлемкевича. Такий аспект забезпечує не тільки відтворення хронології фактів, їх осмислення крізь особистісне сприйняття, а й виокремлення наскрізного україноцентричного стрижня його життя, державотворчих інтенцій публіцистики, організаторського потенціалу. Важливо, що у спогадovому наративі постають обставини українського суспільно-політичного життя першої половини ХХ ст. на тлі ідеологічних протистоянь. Окрім того, серед мемуаристів – чимало відомих журналістів, видавців, письменників, науковців, громадських і культурних діячів, політиків (С. Волинець, Я. Заремба, П. Феденко, В. Кубійович, О. Кульчицький, Р. Придаткевич, О. Олесницький, Мар’ян Дальний, Б. Бойчук Г. Костюк та ін.), із ким перетиналися життєві шляхи М. Шлемкевича. Все це допомагає сформулювати цілісне уявлення про історію української журналістики.

Список літератури:

1. Бойчук Б. Бурхливі шістдесяті. *Бойчук Б. Спогади в біографії*. Київ: Факт, 2003. С. 93–95.
2. Дальний Мар’ян. Наш Микола Шлемкевич. *Дальний Мар’ян. Вибране: Люди – події – коментарі*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 287–290.
3. Дзюба І. Микола Шлемкевич (Фрагмент з майбутньої книжки «На трьох континентах. Паралелі, альтернативи та взаємодоповнення в українській літературі: Європа, Америка, Австралія»). *Дух і літера*. 2010. № 21. С. 121–164.
4. Залізник Б. В. Часопис Миколи Шлемкевича «Листи до Приятелів» як тип універсального видання. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. 141 с.
5. Заремба Ярослав. Микола Шлемкевич зблизька. *Свобода*. 1974. 15 лютого. Ч. 31. С. 2, 4; 16 лютого. Ч. 32. С. 2, 4.
6. Костюк Г. Микола Шлемкевич. *Костюк Г. Зустрічі і прощання: спогади*. Київ: Смолоскип, 2008. Кн. 2. С. 320–323.

7. Кубійович Володимир. Замість листа до приятеля (Пам'яті Миколи Шлемкевича). *Сучасність*. 1966. Ч. 3 (63). С. 126–127.
8. Кульчицький О. Вчителі життя (Пам'яті Миколи Шлемкевича). *Сучасність*. 1966. Ч. 6 (66). С. 82–88.
9. Локатир Н. М. Громадсько-політична та наукова діяльність Миколи Шлемкевича (1894–1966 рр.): автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 20 с.
10. Микола Шлемкевич. Філософ, науковець, критик, літературознавець, блискучий промовець, член Наукового Товариства ім.Т.Шевченка й Української Вільної Академії Наук. Силуета й спогади про нього. Вінніпег: Накладом і друком видавничої спілки «Тризуб», 1966. 47 с.
11. Олесницький Остап. Микола Шлемкевич (в 5-річчя смерті). *Свобода*. 1971. Ч. 38. 26 лютого. С. 2, 6.
12. Паньківський Кость. Микола Шлемкевич – публіцист (бібліографічні примітки Романа Савицького). *Сучасність*. 1974. Ч. 7–8 (163–164). С. 83–100.
13. Придаткевич Роман. Спомини про Миколу Шлемкевича. *Листи до Приятелів*. 1967. Ч. 1–3 (165–167). С. 27–34.
14. Феденко Панас. Померла культурна людина. *Свобода*. 1966. Ч. 49. 16 березня. С. 3.
15. Шлемкевич М. Сутність філософії. Кульчицький О. Введення в проблематику сутності філософії / Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 191. Праці Історично-Філософичної Секції. Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. 254 с.
16. Яців О. І. Педагогічні ідеї та культурно-просвітницька діяльність Миколи Шлемкевича (1894–1966 рр.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2019. 20 с.

Yablonsky M. R. “MAKE UKRAINIAN TRUTH LOUD”: PUBLICISTIC AND EDITORIAL-PUBLISHING ACTIVITIES OF M. SHLEMKEVICH IN MEMOIR SOURCES

The article examines the peculiarities of journalistic and editorial-publishing activity of M. Shlemkevych based on the material of memoir sources. The role of the circumstances of the Ukrainian social and political life of the first half of the 20th century, divided by states and ideologies, is noted.

In chronological order, through the prism of personal perception, the all-Ukrainian-centric core of M. Shlemkevych's life and activity, the state-building intentions of his journalism, and significant organizational potential are reproduced.

Information about the early journalistic activity of M. Shlemkevych (during 1917–1919 he was the editorial secretary of the Kyiv "Robitnycha Hazeta") is reproduced on the basis of the obituary of P. Fedenko, as well as the introductory article of S. Volynets to the publication of memoirs about M. Shlemkevych (1966).

The days of the interwar period in the journalistic biography of M. Shlemkevych (essay writer in the Literary and Scientific Bulletin, the formation of the state-building concept of the National Unity Front on the pages of the magazines "Peremoha", "Ukrainski Visty", "Batkivshchyna") are reconstructed on the basis of the memoirs of Stefania's sister (in marriage - Chapelska), R. Prydatkevych, S. Volynets, Marian Dalnyi and others.

Publicist and editor Marian Dalnyi left memories of M. Shlemkevych's work in "Ukrainske Vydavnytstvo" (Krakow-Lviv) during 1941-1944, about journalism published in the magazine "Nashi Dni", about the role of M. Shlemkevych's work in the formation worldview of youth.

In the memoirs of V. Kubiiovych and S. Volynets, the general opinion that M. Shlemkevych's idea to publish the magazine "Lysty do Pryiateliv" was formed back in the camp days of Ukrainian emigration. The importance of this publication in nurturing a conscious, thinking Ukrainian is discussed in the memoirs of P. Fedenko, H. Kostyuk, and B. Boichuk.

Memories of S. Volynets are also valuable for information about the functioning of the publishing house "Kliuchi" and the magazine "Ukrainskyi ohliad" (1960–1961).

The problems of the organization and development of the Ukrainian Research and Information Institute are highlighted in the memoirs of S. Volynets and R. Prydatkevych.

The analyzed material makes it possible to supplement the portrait of M. Shlemkevych as a publicist, editor and publisher, to reconstruct the stages of the history of Ukrainian journalism.

Key words: *history of Ukrainian journalism; Mykola Shlemkevych; magazines «Robitnycha Hazeta», «Literaturno-naukovi visnyk», «Peremoha», «Ukrainski Visty», «Batkivshchyna», «Nashi Dni», «Doroha», «Lysty do Pryiateliv», «Ukrainskyi ohliad»; publishing house «Ukrainske Vydavnytstvo», «Kliuchi»; Ukrainian Research and Information Institute; memoirs.*

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 070 : 621.397.13 – 028.26 : 316.472.4 (477.74 – 25 Од.)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/36>

Чубук О. Л.

Національний університет «Одеська Юридична академія»

Луній Я. В.

Міжнародний гуманітарний університет

АДАПТАЦІЯ КОНТЕНТУ ЧЕРЕЗ ЙОГО «ПЕРЕПАКУВАННЯ» ЯК ОЗНАКА ІНТЕГРАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІ МЕДІА (НА ПРИКЛАДАХ ТЕЛЕКАНАЛІВ ОДЕСИ)

У статті вивчено практику адаптації контенту вітчизняних національних і регіональних телевізійних каналів з метою його поширення на платформах соціальних мереж. Виявлено, що телеканалами на фоні негативних тенденцій щодо споживання інформації, ухвалено практично єдине правильне рішення про необхідність використання можливостей свого головного конкурента в питанні «боротьби» за увагу аудиторії – соціальних медіа. Визначено переважно розуміння мовниками значення наявності чіткої стратегії роботи з адаптації (генерування), продукування візуальних матеріалів на мультимедійних платформах. Під час розвідки здійснено моніторинг акаунтів телеканалів Одеси в найбільш популярних соціальних мережах з точки зору здійснення так званого перепакуння візуального контенту. В ході дослідження встановлено, що адаптація ефективна, зокрема, за умови врахування особливостей тієї чи іншої платформи, широкого «залучення» різних жанрів. Розвідкою виявлено також, що не усі жанри (формати) можуть підлягати ефективній адаптації. Характерно, що тематика контенту не є визначальною при прийнятті рішень щодо перепакуння, – цінується насамперед емоційна складова.

Практично усі вивчені нами телеканали Одеси досить проактивні з точки зору перепакуння власного і «запозиченого» візуального контенту. Важливим спостереженням вважаємо встановлення того факту, що телеканали у разі необхідності подачі оперативної інформації з тих чи інших подій генерують контент для соціальних мереж, а вже потім розміщують телесюжети в ефірі. Мовники так само мають розуміння, що файли «перепакунаних» новин мають бути не «важкими». При цьому, важливою є практика розміщення в адаптованих матеріалах лінків на сайт або на акаунт в You Tube, де розміщено контент з повним хронометражем.

Доведено, що адаптація не повинна проводитися формально, вона потребує системного й креативного підходу, відслідковування тенденцій і трендів в розвитку медіа в світі.

Встановлено, що перепакуння контенту є однією із найбільш виразних ознак інтеграції в соціальні медіа, подекуди рятівною для традиційних ЗМІ, сприяє їхньому подальшому розвитку.

Ключові слова: телеканали, соціальні медіа, адаптація, крос-медіа, візуальний контент, інтеграція.

Постановка проблеми. Вже досить тривалий час у розмовах про функціонування традиційних засобів масової інформації, зокрема, регіональних телеканалів, можемо чути, що останніх ледве не поглинули соціальні медіа. Мовляв, користувачі все більше часу проводять в соціальних мережах, месенджерах, маркетплейсах, аудіовізуальних

медіа-сервісах (сервісах стримінгу), платформах з обміну інформацією, відеохостингах тощо. Ось і старша наукова співробітниця Інституту соціології НАН Марта Наумова під час презентації у квітні поточного року в ІА «Укрінформ» щорічного дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії» повідомила буквально наступне:

«Основним джерелом отримання суспільно-політичної інформації є соціальні мережі і різні месенджери – Телеграм, Ватсап, Вайбер, а телебачення поступово втрачає свої позиції» [1]. Таким чином, телебачення щодалі, то все більше витісняється соціальними медіа як джерело отримання інформації. Проте, телебачення – попри навіть отаку перманентну втрату певних позицій – посідає досить вагоме місце в інформаційному просторі, і в Україні воно лише у 2019 році вперше поступилося – соціальним мережам – своїм лідерством за популярністю в якості джерела новин. Тоді, за даними опитування, проведеного InMind, 68% респондентів назвали джерелами новин соцмережі, 66% – телебачення (роком раніше 77% опитаних назвали джерелами новин телебачення, 60% – новинні сайти, і 53% – соцмережі) [2]. Понад те: в достатньо багатьох випадках є підстави стверджувати, що телебачення розвивається. Як таке можливо? Очевидно, що телеканали – як локальні, регіональні, так і національні – ще відтоді, як утворилася тенденція втрати глядачів через, так би мовити, фактор Інтернету, були вимушені шукати альтернативні, подекуди асиметричні шляхи утримання останніх, у тому числі поза межами етерного мовлення. Певною панацеєю тут стало розміщення візуального та іншого контенту в (тих самих) соціальних мережах.

Виходячи із зазначеного, нам видається доречним дослідити аспекти, пов'язані із практикою адаптації, більш відомою сьогодні «під» терміном «перепакуння» контенту регіональними мовниками для медіаплатформ, насамперед – для соціальних мереж. Об'єктивно дослідження ґрунтуватиметься на таких досить добре розвіданих (у тому числі вітчизняними науковцями) поняттях, як крос-медіа, мультимедійні канали, крос-медійне виробництво, мультиплатформне медіавиробництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців побутує думка, що дослідження, умовно кажучи, взаємодії засобів масової інформації із соціальними медіа, впливу однієї із найвагоміших їх складових – соціальних мереж – на журналістику, тривають вже не перше десятиліття. Направду, лексема «взаємодія» вбирає в себе досить широкий спектр напрямів, починаючи від використання журналістами соціальних медіа в якості джерел інформації, пошуку тем і героїв майбутніх публікацій, інтерактивного спілкування з аудиторією, й закінчуючи впровадженням інформаційної діяльності у формат соціальних мереж. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «транс-

медіа», «мультиплатформність» і пов'язані з ними теоретичні і практичні аспекти виробництва мультимедійного, мультиплатформного продукту досліджували Василик Л. [3], Досенко А. [4], Женченко М. [5]. Особливостям функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ присвячена розвідка Шевченко Г. [6]. Плеханова Т. [7] дослідила питання промоції, просування журналістських матеріалів в соціальних мережах. Питання функціональності візуального контенту в міжкультурній комунікації [8], а також принципи застосування візуального контенту досліджувала Шевченко В. Вагомим для розуміння означеної проблематики є внесок журналістських громадських організацій і спеціалізованих видань, головно що стосується аналізу відповідної діяльності засобів масової інформації, практичних рекомендацій редакціям і журналістам.

Разом з тим, на нашу думку, в даній проблематиці чекає на більш глибоке вивчення інформаційна діяльність у соціальних мережах телевізійних мовників, а саме адаптація (частково генерація) візуального контенту з точки зору мультиплатформності, продукування якого практично стає інтеграцією в ці платформи, в даному випадку – соціальні медіа.

Постановка завдання. Метою цієї наукової статті є дослідити практику мультиплатформного виробництва аудіовізуального контенту телевізійниками Одеси. Показати, як редакційні колективи «перепакуюють» візуальний контент задля його подальшої дистрибуції. З'ясувати, наскільки відрізняється контент «для Інтернету» від контенту традиційного телемовлення, якими є так би мовити оптимальні варіанти для тих чи інших жанрів. Як результат, спробувати «виміряти» значення ефективної інтеграції телеканалів в соціальні медіа через розміщення в них візуального контенту.

Задля виконання поставлених завдань застосовано методи емпіричного дослідження, моніторингу та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. На межі «нульових» і «десятих» років, коли автор цього дослідження працював в керівництві одного із вітчизняних телеканалів регіонального рівня і вів авторську «прямоефірну» телепередачу, масштаби використання телевізійниками можливостей Інтернету були набагато скромнішими. Чи не найбільш сталою практикою тоді було використання іmail, насамперед для зворотного зв'язку. Про «перепакуння», звісно, годі й говорити, поява цього тренду сталася лічені роки тому.

Об'єктивно, у ЗМІ з «приходом» Інтернету суттєво побільшало каналів дистрибуції контенту і просування (промоції) бренду: масово створювалися WEB-сайти, мобільні застосунки, VOD-сервіси (відео за запитом, стримінговий сервіс), сторінки (акаунти) та групи у соціальних мережах тощо. Найбільш зримо (на думку автора) «вистрешили» саме соціальні мережі.

За інформацією Website Rating [9] у всьому світі є приблизно 4,74 млрд. активних користувачів соціальних мереж. Майже 59,3% населення світу використовує принаймні одну платформу соціальних мереж. Соціальні мережі вибороли 190 млн. нових користувачів за останній рік. Середня людина витрачає 2 годин і 27 хв. щодня в соціальних мережах. Facebook, YouTube і WhatsApp є трьома найпоширенішими платформами соціальних мереж у світі. Facebook є найпоширенішим соціальним каналом з 2,96 мільярда активних користувачів. YouTube має 2,5 мільярда користувачів, у WhatsApp майже 2 мільярди користувачів.

За даними мережі ОПОРА [10], соціальні мережі залишаються найпопулярнішим джерелом інформації для українців – їх обирають 77,9% опитаних. На другому місці опинилося телебачення з 62,5%, на третьому – інтернет (без урахування соціальних мереж) – 57,7%. У 2023 році телебачення та соціальні мережі майже зрівнялися за рівнем довіри. З незначним відривом лідерство зберігає телебачення (61,1%), а соціальним мережам довіряють лише на 1,1% менше опитаних. Рейтинг соціальних мереж серед українців наступний: найбільше українці використовують Telegram (71,3%), YouTube (66,2%) та Facebook (55%). Також 50% опитаних споживають новини у Viber, 29,5% – в Instagram, 25,1% – у TikTok, 8,3% – у Twitter (нині X).

Між тим, соціальні мережі – це не лише розваги, зображення тощо, користувачі (власники акаунтів), окрім інфотейнмента, почасти продукують й матеріали новинного характеру. У зв'язку з цим, наведемо здавна, мабуть, знайомий багатьом із нас вислів: журналісти там, де люди. «Звучить» дещо пафосно, але, за великим рахунком, так і є, або ж, принаймні, має бути. Редакторка соцмереж «Суспільне. Новини» Анжеліка Заріцька [11] вважає, що соцмережі треба сприймати як окремі платформи з окремими одиницями контенту, і радить звертати увагу на характеристики кожного майданчика, вимоги до контенту та його формати, а також тренди та особливості сприйняття аудиторією різних тем. На думку Заріцької, не можна дублювати контент із сайту в соцмережі, та й мате-

ріали, адаптовані для однієї платформи, далеко не завжди підійдуть для іншої.

Діяльність «Суспільне. Новини» в сфері використання соціальних мереж, на наш погляд, є досить показовою, й далі ми продовжимо знайомство з нею, але більше в частині, що стосується відповідної роботи регіональних філій. Натомість, наголосимо: подібне мультиплатформне медіавиробництво сформовано практично усіма національними (і не тільки національними) телевізійними мовниками.

Направду, в справі адаптації і поширення візуального контенту через соціальні мережі існує чимало нюансів. Отже, робота має носити мультиплатформний характер. Мати на увазі треба й особливості формату тієї чи іншої платформи, бо адаптація матеріалів практично для кожної з них потребує «гри за їх правилами». Крім того, важливою є так звана вихідна база, а саме: «від кого» надходить контент – медійного бренду, інформаційної редакції (подекуди їхній бренд за популярністю не поступається бренду телеканалу), чи від репортерів, журналістів з власними сюжетами, репортажами, фільмами тощо. «Вихідна база – досить складне середовище редакції новин та політики телевізійного каналу... У такому середовищі у вас є кілька можливих відправників до соціальних медіа: медійний бренд, новинна редакція, окремі редактори та передачі/формати – наприклад, журнал новин або підрозділ» [12, с. 98]. Природно вважати, що найбільш ефективним було б поширення персоналізованого контенту, оскільки в такому випадку у читача априорі існує більше довіри до журналіста з конкретним ім'ям та прізвищем, і очевидно, що спілкування з живою людиною, а не з відділом чи департаментом, дає більше підстав для очікувань відносно інтерактивного спілкування. Однак, на практиці ми частіше зустрічаємося з просуванням саме медійного бренду, що, на наш погляд, пояснюється ресурсними можливостями.

Крім того, надважливою умовою залишається жанрове (форматне) розмаїття контенту. Штефан Прімбс, автор однієї із найбільш відомих на сьогодні «профільних» книг «Соціальні медіа для журналістів» акцентує: «ви маєте також давати різний контент, задовольняти різні потреби: термінові повідомлення, класичні новини, аналіз та коментарі, а також ваша передача, ваш підрозділ або формати онлайн, які працюють з користувачами (соціальне телебачення, заклик давати коментарі, дебати онлайн)» [12, с. 98].

Якою ж є практика мультиплатформного виробництва візуального контенту телевізійниками Одеси, найвиразнішою відмінністю якої тривалий час залишалася наявність тут рекордної як для обласних міст кількості регіональних і локальних телеканалів? «Суспільне. Одеса», «Перший міський», «7 телеканал» та «Град» – а саме ці телеканали продовжують, на відміну від багатьох інших, функціонувати – у соціальних мережах, по-перше, присутні, а по-друге – присутні досить активно.

Почнемо з «Першого міського», який, до речі, позиціонує себе як головний канал новин Одеси. Телеканал намагається активно розвивати практично усі напрямки, інтегрований у платформи Facebook, Telegram, Instagram і You Tube. Варто зазначити, кількість підписників у Facebook у «Першого міського» є однією із найбільших серед одеських телеканалів – 64 тис. Характерно, що телеканал адаптує і поширює візуальні продукти не лише новинного спрямування. До прикладу, на сторінці систематично з'являються телесюжети проєкту «ШО трапилось», хронометражем близько 5 хв. Наявні і короткі відео (у вигляді фрагменту інтерв'ю (який відображає суть теми, із супроводжуючим його заголовком і описом), дописи, що містять текстові повідомлення і фото (чи кілька фото).

Акаунт «Перший міський. Новини Одеси» в Instagram нараховує 3,7 тис. підписників. Розділ «Публікації» практично містить ті ж самі дописи, що й сторінка Facebook. Причому, «технічно» вони мають майже аналогічний вигляд, у тому числі й що стосується візуального ряду: відео в Instagram на «Першому міському» почасти горизонтальне, внаслідок чого неunikнено утворюються чорні полоси зверху і знизу відносно нього. Коментарі під дописами тут практично відсутні (як, до речі, і на сторінці Facebook). Натомість, значною популярністю користуються Reels, – деякі відео мають десятки тисяч переглядів і численні коментарі збоку читачів. Зазначимо також, що свого часу практично кожна програма телеканалу «завела» сторінку в цій соціальній мережі, однак на сьогодні актуальним є саме «новинний» акаунт, інші тривалий час не оновлюються. Переважно «одеським» з точки зору тематики є і Telegram-канал «Перший міський. Новини Одеси» (1325 підписників). Характерною особливістю роботи з цією платформою є адаптація відео і текстів в сторону їх суттєвого зменшення.

You Tube «Перший міський. Одеса» має 57,5 тис. користувачів, матеріали оновлюються в середньому до 10 разів на добу. Опція You Tube

Shorts (коротке відео) практично не використовується, проте, за інформацією головного редактора телеканалу, наразі розробляється нова стратегія розвитку в You Tube [13].

До моментів, які заслуговують на увагу, ми віднесли б зручне (що називається, кидається у вічі) розміщення кнопок-логотипів соціальних мереж, – на верхній панелі головної сторінки сайту, для швидкого переходу на них.

Свою чергою, спільнота Facebook «7 телеканалу» є дещо менш чисельною (45 тис.), ніж у «Першого міського». Якщо брати до уваги кількість дописів (знову ж таки, на добу), то їх тут теж менше, в середньому до п'яти. Їхня адаптація до соціальної мережі полягає, насамперед, у фрагментації візуального контенту і розміщенні оптимізованого супроводжуючого тексту. Разом з тим, почасти наприкінці цих текстів – форматно дуже схожих на замітку-виклад – редактори подають покликання на ефір (на телепередачу з повним хронометражем), як, скажімо, у випадку, що наводиться далі [14].

В Telegram-каналі «7 канал. Новини Одеси» (4,9 тис. підписників) також розміщуються адаптована редакторами («під» цю платформу) візуальна, генерована телеканалом інформація, але вже в більш фрагментованому вигляді. Telegram-канал відрізняється від інших акаунтів телеканалу найбільш частим оновленням, і, паралельно з цим, найменшою ексклюзивністю (що притаманне, очевидно, Telegram-каналам багатьох телеканалів та інших традиційних ЗМІ). І така ще особливість Telegram-каналу «7 телеканалу» варта уваги. Наприкінці кожного допису тут розміщуються кнопки-логотипи платформ, що використовуються телеканалом. І, як ми звернули увагу, пропонуються переходи на Facebook, на сайт, на You Tube і на Тік Ток. Тоді ж як головна сторінка сайту «7 телеканалу» пропонує буквально наступні акаунти: Instagram, You Tube, Telegram і Facebook. То ж, виникає питання: чи має «7 телеканал» Тік Ток? Має, з 10,5 тис. підписників.

Однією із особливостей You Tube-каналу «7 канал. Новини Одеси» є досить активне використання You Tube Shorts, щоправда, в основному, з однієї і тієї ж самої локації – із новинної студії (подається певний фрагмент відео, коли ведуча у кадрі). На You Tube-каналі «7 канал. Новини Одеси» очікуваноможна побачити випуски (повним хронометражем) багатьох проєктів телеканалу.

«Суспільне. Одеса» на середину липня мало наступну статистику щодо спільноти на своїх сторінках у соціальних платформах: Facebook –

66 тис., YouTube – 126 тис., Telegram – 52,4 тис., Instagram – 12,8 тис. підписників. Ось що розповіла нам представниця групи диджитал редакції контенту Наталія Коршак щодо перепакування, зокрема, для Facebook. Зазвичай із згенерованого новинною редакцією сюжетного репортажу або, скажімо, інтерв'ю, вона разом з колегами по підрозділу робить коротке відео (caption-відео), із субтитрами. «Прикріплюємо» цікавий, клікабельний заголовок. Крім того, додаємо підводку, короткий опис (саме про що йдеться), – оскільки аудиторія звертає увагу й на супроводжуваний відео текст», – каже вона. Н. Коршак додає: обов'язково має бути гарна «картинка» (найчастіше це стоп-кадр), – знову ж таки, клікабельна, яскрава, досить промовиста, з емоцією, яка могла б «зачепити» глядача чи читача.

Здійснюється на «Суспільне. Одеса» й перепакування відео для You Tube Shorts, а також для Reels в Instagram; як правило, – з додаванням посилання на повне відео. За словами Н. Коршак, тематика при цьому може бути різною, головне, щоб матеріал був цікавим для глядача (читача), щоб там містилася цікава емоція або фраза героя. Reels тут, згідно ухваленому стандарту «Суспільного», неодмінно вертикальні. Відбираються ж Shorts і Reels з відео, що раніше було відібране редактором You Tube, який, за інформацією представниці диджитал-групи, тісно співпрацює з журналістами, вивчає сценарії, монтажні листи, ставить задачі монтажерам. Якщо говорити про кількість відео, то це, зазвичай, 2–3 великі відео, і 1–2 Shorts на день. Але, знову ж таки, додали в підрозділі, останнє залежатиме від наявності чогось актуального на даний момент.

Контент Telegram-каналу «Суспільне. Одеса» прогнозовано є найменш ексклюзивним, тут часто, як і на багатьох Telegram-каналах ЗМІ, можна зустріти офіційну інформацію. Крім того, досить значна частина його дописів – «передруківка» із сайту телеканалу. Разом з тим, варто розуміти, що для сайту також здійснюється перепакування (відеосюжетів, які виробляє новинна редакція «Суспільне. Одеса»), яке почасти полягає в застосуванні фото і «розшифровці» (через відсутність закадрового тексту), додаванні певної інформації (для більшої зрозумілості). В розмові про Telegram-канал «Суспільне. Одеса» важливо зазначити і таке. На телеканалі існує правило: якщо журналісти інформаційної редакції, скажімо, висвітлюють якусь подію, і там щось трапляється достатньо резонансне, то в їх обов'язок, окрім підготовки повноцінного сюжету, входить і зйомка короткого відео з оперативним надсиланням його

в редакцію, з коротким поясненням (глумаченням). На телеканалі, в свою чергу, ставлять на це відео логотип і розміщують його на платформах. Тобто, в даному випадку ми вже маємо говорити не стільки про адаптацію, скільки про генерацію контенту для соцмереж телеканалу.

Перепакування на акаунт «Суспільне. Одеса» в Instagram, серед іншого, вбирає в себе і публікацію так званих каруселей із карток, почасти з додаванням в описі оголошення (і покликання) про те, що з повною версією можна ознайомитися на You Tube або на сайті телеканалу.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило важливість для телеканалів, зокрема, одеських, пролонгації своєї інформаційної діяльності в соціальних медіа, через розміщення там як власного, так і «запозиченого» контенту. Понад те: соціальні мережі фактично стали їх набутою цінністю, а можливо – й запорукою розвитку. Вивчені нами телеканали досить проактивні в адаптації («перепакуванні») власного візуального контенту і його поширенні через акаунти соціальних мереж. Подекуди мова може йти не стільки про адаптацію, скільки про генерування контенту для соціальних мереж, – коли та чи інша ексклюзивна інформація оперативного характеру «ставиться» в першу чергу на мультимедійні платформи, а вже потім в ефір. Проте, як видно, інформативність і візуалізація – базові для телеканалів принципи у будь-якому випадку. Причому, як ми переконалися, не обов'язково йдеться про відеоконтент, – в дописах соцмереж часто-густо зустрічаються фото (згенеровані з того ж відео), що зайвий раз підтверджує: файли новин не мусять бути «важкими».

Успішність інтеграції контенту телеканалів в соціальні медіа (ця інтеграція, звісно, не самоціль, а, скоріше, неодмінна умова) залежить від низки складових. «Телеграфно»: дана робота не може проводитися формально, потрібні системність, креативність. Треба «йти в ногу» з трендами, слідкувати за тенденціями розвитку медіа в світі. Очевидно, потрібно бути готовим, що ближчим часом свої послуги в даній справі «запропонує» і ШІ. Не усі жанри (формати) можуть бути апіорі успішно адаптовані. Тематика при прийнятті рішень щодо форматів перепакування не завжди є визначальною, – цінується емоційна складова. На якій платформі не розміщувалися б новини, треба дбати про лінк на сайт або на акаунт в You Tube.

Реалії сьогодення вітчизняних телеканалів такі, що не кожна телерадіоорганізація, понад те, не кожен новинний підрозділ має відповідний кадровий ресурс для здійснення подібної адаптації, але це вже предмет іншого дослідження.

Список літератури:

1. Соцмережі витісняють телебачення як джерело інформації. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3855436-socmerezi-vitisnaut-telebacenna-ak-dzerelo-informacii.html> (дата звернення 09.07.24).
2. Чубук О. Професійність модератора як чинник успішності теледебатів (на прикладах телеканалів Одеси). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 4, Частина 2. 2022 с. С. 262–267.
3. Василик Л. Є. Крос-медіа як тренд сучасної журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 52. С. 297–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_52_59.
4. Досенко А. Кросмедійність як ознака мультиміаплатформних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74) № 2 2024. Частина 2. с. С. 248–253.
5. Женченко М. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби. *Наукові записки інституту журналістики*. Том 52, № 13. С. 72–75.
6. Шевченко Г. Особливості функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації»*, 2016. Вип. 16. С. 155–164.
7. Плеханова Т. Способи просування інформаційного контенту на онлайн-ресурсах телевізійної служби новин та українського незалежного інформаційного агентства новин. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32 (71) № 3 Частина 2. 2021 с. С. 252–257.
8. Шевченко В. Е. Функціональність візуального контенту в міжкультурній комунікації. *Наукові записки інституту журналістики*. Т. 51. 2013. С. 294–300.
9. 25+ статистики соціальних медіа, фактів і тенденцій за 2023 рік. *Website Rating*. URL: <https://www.websiterating.com/uk/research/social-media-statistics-facts/> (дата звернення 09.07.24).
10. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. *Опора*. URL: https://www.opora.ua/org/polit_ad/mediaspozivannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796 (дата звернення 21.07.24).
11. Як медіа перепаковувати новини для соціальних мереж. *Медіамейкер*. URL: https://www.instagram.com/p/CxsqTYitKR4/?igshid=MWZjMTM2ODFkZg%3D%3D&img_index=1 (дата звернення 09.07.24).
12. Примбс Штефан. Соціальні медіа для журналістів. Редакційна робота з Facebook, Twitter & Co / За загал. ред. В.Ф.І ванова, Пер. з нім. В. Климченко. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2018. – 198 с.
13. Локальні медіа та соціальні мережі: конкуренція чи шанс на розвиток? *Інформер*. URL: https://news.informer.od.ua/lokalni_media_ta_socialni_merezhi (дата зверн 07.07.24).
14. Беженарь Т. Через аномальну спеку аграрії Одещини можуть втратити до 90% врожаю соняшника. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=373655955427384&ref=sharing> (дата звернення: 22.07.24).

Chubuk O. L., Lypii Ya. V. ADAPTATION OF CONTENT THROUGH ITS “REPACKAGING” AS A SIGN OF INTEGRATION IN SOCIAL MEDIA (ON THE EXAMPLES OF ODESSA TV CHANNELS)

The article examines the practice of adapting the content of domestic national and regional television channels in order to distribute it on social network platforms. It was revealed that, against the background of negative trends in information consumption, TV channels made almost the only correct decision about the need to use the capabilities of their main competitor in the matter of “fighting” for the audience’s attention – social media. It was mainly determined that broadcasters understand the importance of having a clear strategy for adaptation (generation), production of visual materials on multimedia platforms. During the investigation, the accounts of Odesa TV channels in the most popular social networks were monitored from the point of view of the so-called repackaging of visual content. In the course of the study, it was established that adaptation is effective, in particular, provided that the features of one or another platform are taken into account, as well as the wide “engagement” of various genres. The research also revealed that not all genres (formats) can be effectively adapted. It is characteristic that the topic of the content is not decisive when making decisions about repackaging - the emotional component is valued first of all.

Practically all the Odessa TV channels we studied are quite proactive in terms of repackaging their own and “borrowed” visual content. We consider it an important observation to establish the fact that TV channels, in the event of the need to provide operational information from certain events, generate content for social networks, and only then place TV stories on the air. Broadcasters also understand that files of “repackaged”

news should not be “heavy”. At the same time, it is important to include in adapted materials links to the site or to the You Tube account, where the content with the full timing is posted.

It has been proven that adaptation should not be carried out formally, it requires a systematic and creative approach, tracking tendencies and trends in the development of media in the world.

It has been established that content repackaging is one of the most expressive signs of integration into social media, sometimes saving traditional mass media, contributing to their further development.

Key words: *TV channels, social media, adaptation, cross-media, visual content, integration.*

Відомості про авторів

Андрющенко М. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри аудіовізуальних медіа Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бондарчук О. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коляда Е. К. – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри-професор кафедри практики англійської мови Волинського національного університету імені Лесі Українки

Ливада М. І. – магістр Запорізького національного університету

Лупій Я. В. – професор кафедри кіно і телебачення Міжнародного гуманітарного університету

Маруховська-Картунова О. О. – кандидат філософських наук, доцент, зав. секції суспільних наук, професор кафедри іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін Університету економіки та права «КРОК»

Михайліченко Д. Г. – студент II курсу, здобувач аспірантури Київського національного університету культури і мистецтв

Мізінкіна О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Мороз В. В. – магістр зі спеціальності 075 «Маркетинг» Донецького національного університету імені Василя Стуса

Морозова О. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри реклами і зв'язків із громадськістю Національного авіаційного університету

Мосур О. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка

Мусійчук Т. І. – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри міжкультурної комунікації Національного університету «Острозька академія»

Науменко Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій

Нестеренко О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Нестеряк Ю. В. – кандидат філологічних наук із спеціальності журналістика, доктор наук з державного управління, професор, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та аудіовізуального мистецтва Київського міжнародного університету

Огульчанська О. А. – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Панасенко Є. О. – доктор філософії, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету

Пархітько О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри РГФ та МВІМ Міжнародного гуманітарного університету

Паска А. О. – аспірант кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської мови Донецького національного університету імені Василя Стуса

Пасик Л. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Писаченко Д. Л. – аспірант кафедри англійської філології та лінгводидактики Запорізького національного університету

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Попович Ю. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент, асистент кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Пухонська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»

Римар Н. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Рись Л. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рябова К. О. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри англійської мови Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій

Савенко О. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Скорофатова А. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Старков В. І. – аспірант кафедри масової та міжнародної комунікації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Судук І. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Супрун В. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Супрун Л. В. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування

Тернова А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету

Токмань Г. Л. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Трачук Т. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ущাপовська І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, старший викладач кафедри германської філології Сумського державного університету

Хацер Г. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладознавства Запорізького національного університету

Чаплінська О. В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Чеберяк А. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету

Чекштуріна В. – доктор наук з соціальних комунікацій, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету

Черниш Є. С. – студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету

Чистяк Д. О. – професор кафедри романської філології Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чубук О. Л. – старший викладач кафедри журналістики Національного університету «Одеська Юридична академія»

Юрчук О. О. – доктор філологічних наук, доцент та завідувач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Яблонський М. Р. – кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 4 2024

Частина 2

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 26,07. Ум. друк. арк. 28,59. Зам. № 0824/606

Підписано до друку 02.09.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.